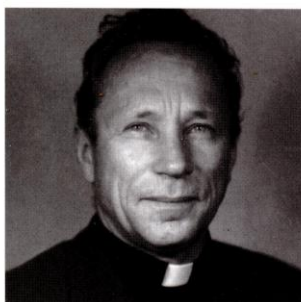

Msgr. Mészáros Tibor
A számúzott bíboros szolgálatában
Mindszenty József titkárának napi jegyzetei
(1972–1975)

Mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyar nyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

MSGR.
MÉSZÁROS
TIBOR

A
SZÁMÚZÓTT BÍBOROS
SZOLGÁLATÁBAN

Mindszenty József titkárának napi jegyzetei
(1972–1975)

Lámpás Kiadó

Impresszum

Msgr. Mészáros Tibor
A száműzött bíboros szolgálatában
Mindszenty József titkárának napi jegyzetei
(1972–1975)

Sorstársaimnak,
a meghurcolt, börtönviselt
– mára elfelejtett –
magyar papok és szerzetesek
emlékére

M. A. T.

Sajtó alá rendezte
Hetényi Varga Károly, Varga Borbála

Lektorálta
Dr. Rónai Béla
Dr. Goják János
Adele Erren (Müllheim)

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyvet a Lámpás Kiadó 2000-ben jelentette meg az ISBN 963 7593 60 8 azonosítóval. Az elektronikus változat Hetényi Varga Károly engedélyével készült. A könyvet lelkipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más szerzői jog Hetényi Varga Károlyé.

Tartalomjegyzék

Impresszum.....	2
Tartalomjegyzék	3
A száműzött bíboros szolgálatában.....	10
Msgr. Mészáros Tibor önéletrajza	13
1972.....	15
Január.....	15
1972. január 11., kedd	15
1972. január 22., szombat	16
1972. január 23., vasárnap	18
1972. január 24., hétfő	21
Június.....	23
1972. június 25., vasárnap	23
1972. június 26., hétfő	26
1972. június 27., kedd.....	27
Július.....	28
1972. július 3., hétfő.....	28
1972. július 4., kedd	30
1972. július 15., szombat	32
1972. július 24., hétfő	34
1973.....	36
A kanadai út – 1973. szeptember 18 – október 3.....	36
Szeptember	36
1973. szeptember 18., kedd	36
1973. szeptember 20., csütörtök.....	41
1973. szeptember 21., péntek.....	43
1973. szeptember 22., szombat	44
1973. szeptember 23., vasárnap	45
1973. szeptember 24., hétfő	47
1973. szeptember 25., kedd	49
1973. szeptember 26., szerda	50
1973. szeptember 27., csütörtök.....	52
1973. szeptember 28., péntek.....	53
1973. szeptember 30., vasárnap	58
Október	60
1973. október 1., hétfő.....	60
1973. október 2., kedd	61
1973. október 3., szerda.....	62
1973. október 6-án, szombaton.....	63
1973. október 9-én, kedden.....	64
1973. október 10-én, szerdán	65
1973. október 11-én, csütörtökön.....	66
1973. október 12-én, pénteken.....	67
1973. október 13-án, szombaton.....	68
1973. október 15-én, hétfőn	69
1973. október 16-án, kedden.....	70
1973. október 17-én, szerdán	71

Beszámoló svájci utamról.....	72
1973. október 22., hétfő.....	72
1973. október 23., kedd, Bécs.....	75
1973. október 24., szerda.....	77
1973. október 25., csütörtök.....	79
1973. október 27., szombat.....	82
1973. október 28., vasárnap.....	84
1973. október 29., hétfő.....	85
1973. október 31-én, szerdán.....	86
November.....	87
1973. november 2., péntek.....	87
1973. november 3., szombat.....	88
1973. november 4-én, vasárnap.....	90
1973. november 5., hétfő, Szent Imre napja.....	91
1973. november 7., szerda.....	92
1973. november 10., szombat, Bécs.....	95
1973. november 12., hétfő, Bécs.....	97
1973. november 13., kedd, Bécs.....	98
1973. november 14., szerda, Bécs.....	99
1973. november 15., csütörtök, Bécs.....	100
1973. november 16., péntek, Bécs.....	101
1973. november 17., szombat, Bécs.....	102
1973. november 18., vasárnap.....	103
1973. november 19., hétfő.....	104
1973. november 20., kedd.....	107
1974.....	115
Január.....	115
1974. január 6., vasárnap.....	115
1974. január 7., hétfő.....	117
1974. január 8., kedd, Róma.....	119
1974. január 9., szerda, Róma.....	121
1974. január 10., csütörtök, Róma.....	126
1974. január 11., péntek.....	128
1974. január 12., szombat, Bécs.....	129
1974. január 13., vasárnap.....	130
1974. január 14., hétfő.....	132
1974. január 18., péntek.....	133
1974. január 21., hétfő.....	134
1974. január 22., kedd.....	135
1974. január 23., szerda.....	136
1974. január 24., csütörtök.....	145
1974. január 25., péntek.....	146
1974. január 29., kedd.....	149
1974. január 31., csütörtök.....	150
Február.....	151
1974. február 1., péntek.....	151
1974. február 2., szombat.....	153
1974. február 3., vasárnap.....	155
1974. február 4., hétfő.....	156
1974. február 5., kedd, Szent Ágota ünnepe.....	157

1974. február 6., szerda – Mindszenty József elmozdítása az esztergomi érseki székből.....	159
1974. február 7., csütörtök, Bécs.....	161
1974. február 8., péntek.....	165
1974. február 9., szombat.....	166
1974. február 11., hétfő.....	169
1974. február 12., kedd.....	170
1974. február 13., szerda.....	171
1974. február 16., szombat.....	172
1974. február 17., vasárnap.....	173
1974. február 21., csütörtök.....	174
1974. február 23., szombat.....	175
1974. február 24., vasárnap.....	176
1974. február 27., szerda.....	178
1974. február 28., hamvazószerda utáni csütörtök.....	180
Március.....	182
1974. március 1., péntek.....	182
1974. március 2., szombat.....	183
1974. március 3., vasárnap.....	184
1974. március 4., hétfő.....	185
1974. március 5., kedd.....	186
1974. március 6., szerda.....	187
1974. március 7., csütörtök.....	188
1974. március 8., péntek reggel.....	189
1974. március 11., hétfő.....	190
1974. március 12., kedd.....	192
1974. március 13., szerda.....	193
1974. március 14., csütörtök.....	194
Április.....	196
1974. április 2., kedd.....	196
1974. április 7., vasárnap.....	197
1974. április 23., kedd.....	198
1974. április 24., szerda.....	200
1974. április 25., csütörtök.....	203
1974. április 26., péntek.....	204
1974. április 27., szombat.....	208
1974. április 30., kedd.....	211
Május.....	212
1974. május 3., péntek.....	212
1974. május 5., vasárnap este.....	214
Az amerikai út.....	215
1974. május 6-án, hétfőn.....	215
1974. május 7., kedd.....	220
1974. május 8-án, kedden.....	222
1974. május 9., csütörtök.....	227
1974. május 10., péntek.....	229
1974. május 11., szombat.....	230
1974. május 12-én, vasárnap.....	232
1974. május 13., hétfő.....	236
1974. május 14., kedd.....	240

1974. május 15., szerda	244
1974. május 16., csütörtök, Perth Amboy	246
Július	249
1974. július 13., szombat, Essen	249
1974. július 14., vasárnap	251
1974. július 15., hétfő	254
1974. július 17., szerda	256
1974. július 19., péntek.....	258
1974. augusztus 20., kedd.....	260
Augusztus	262
1974. augusztus 23-án, pénteken	262
1974. augusztus 24., szombat	263
1974. augusztus 26., hétfő	264
1974. augusztus 27., kedd.....	265
1974. augusztus 28., szerda	266
1974. augusztus 29., csütörtök.....	268
1974. augusztus 31., szombat	269
Szeptember	270
1974. szeptember 3., kedd	270
1974. szeptember 6., péntek.....	272
1974. szeptember 7., szombat	273
1974. szeptember 13., péntek.....	276
1974. szeptember 14., szombat	278
1974. szeptember 15-én, vasárnap	279
1974. szeptember 16., hétfő	281
Október	282
1974. október 1-jén, kedden.....	282
1974. október 2., szerda.....	283
1974. október 9-én, szerdán	285
1974. október 10., csütörtök	286
1974. október 14-én, hétfőn	291
Lelkipásztori út Ausztráliában, Új-Zélandban, Hawaiiiban és San Franciscóban (1974. október 21-től december 23-ig).....	292
1974. október 21., hétfő.....	292
1974. október 23., szerda.....	295
1974. október 24., csütörtök	298
1974. október 26-án, szombaton	300
1974. október 27., vasárnap	301
1974. október 28., hétfő.....	303
1974. október 29., kedd	305
1974. október 30-án, szerdán	306
1974. október 31., csütörtök	308
November	310
1974. november 1., péntek, Mindenszentek ünnepe	310
1974. november 2., szombat	311
1974. november 3., vasárnap	314
1974. november 4., hétfő	315
1974. november 5-én, kedden.....	316
1974. november 6., szerda	317
1974. november 7., csütörtök.....	318

1974. november 8., péntek.....	319
1974. november 9., szombat	321
1974. november 10., vasárnap	323
1974. november 11., hétfő	325
1974. november 12., kedd.....	327
1974. november 13., szerda	328
1974. november 14., csütörtök.....	330
1974. november 15., péntek.....	332
1974. november 16., szombat	333
1974. november 17., vasárnap	335
1974. november 18., hétfő	337
1974. november 19., kedd.....	339
1974. november 20., szerda	342
1974. november 21., csütörtök.....	345
1974. november 22., péntek.....	347
1974. november 23., szombat	349
1974. november 24., vasárnap	352
1974. november 25., hétfő	354
1974. november 27., szerda	358
1974. november 28., csütörtök.....	361
1974. november 29., péntek.....	363
1974. november 30., szombat	365
December.....	367
1974. december 1., vasárnap.....	367
1974. december 2., hétfő.....	369
1974. december 3., kedd.....	372
1974. december 4., szerda.....	373
1974. december 5., csütörtök	375
1974. december 6., péntek	377
1974. december 7., szombat.....	379
1974. december 8., vasárnap.....	382
1974. december 9., hétfő.....	385
1974. december 10., kedd	387
1974. december 11., szerda.....	390
1974. december 12-én vagyunk még, csütörtökön, Ballaratban	392
1974. december 13., péntek	393
1974. december 14.,szombat.....	395
1974. december 15-e, vasárnap.....	396
1974. december 16., hétfő.....	398
1974. december 17-ét, keddet írunk	402
1974. december 18., szerda.....	405
1974. december 19., csütörtök	406
1974. december 20., péntek	408
1974. december 21., szombat.....	409
1974. december 22., vasárnap.....	410
1974. december 23., hétfő.....	412
1974. december 24., kedd, karácsony előestéje, Bécs.....	414
1974. december 25., szerda.....	415
1974. december 27., péntek	416
1975.....	417

Január.....	417
1975. január 4-én, szombaton	417
1975. január 5-én, vasárnap	418
1975. január 7-én, kedden.....	419
1975. január 8-án, szerdán	420
1975. január 10., péntek.....	421
1975. január 11., szombat	422
1975. január 14., kedd	423
1975. január 16., csütörtök.....	424
1975. január 21., kedd	426
1975. január 22., szerda	427
1975. január 23., csütörtök.....	428
1975. január 24., péntek.....	429
1975. január 25., szombat	430
1975. január 27., hétfő	431
1975. január 28-a kedd	432
1975. január 30., csütörtök.....	433
1975. január 31., péntek.....	434
Február.....	435
1975. február 1., szombat	435
1975. február 8., szombaton.....	436
1975. február 18., kedd.....	437
1975. február 24., hétfő	438
1975. február 25., kedd.....	439
1975. február 27., csütörtök	440
Március	444
1975. március 4., kedd.....	444
1975. március 6., csütörtök.....	445
1975. március 10., hétfő	446
1975. március 11., kedd.....	447
1975. március 12., szerda	448
Április	449
1975. április 28., hétfő	449
1975. április 28. hétfő	456
1975. április 29., kedd	457
1975. április 30., szerda	459
Május	460
1975. május 1., csütörtök.....	460
1975. május 2-a, péntek.....	461
1975. május 4-én, vasárnap.....	465
1975. május 5-én, hétfőn	466
1975. május 6-án, kedden – Mindszenty József halála	468
1975. május 7-én, szerdán.....	474
Mindszenty bíboros végrendeletének másolata Msgr. Mészáros Tibor jegyzetei között	476
1975. május 8., áldozócsütörtök.....	482
Augusztus	483
1975. augusztus 19., kedd.....	483
1975. augusztus 22., péntek	484
1975. augusztus 26., kedd.....	485

1975. augusztus 27., szerda	486
1975. augusztus 29., péntek	487
Szeptember	488
1975. szeptember 2., kedd	488
1975. szeptember 5., péntek.....	489
1975. szeptember 8-án, hétfőn	491

A száműzött bíboros szolgálatában

Mészáros Antal Tibor először 1944. április 22-én került Mindszenty József szolgálatába. Az akkor még veszprémi püspök hívta őt maga mellé udvari káplánnak Füzfő-gyártelepről. Ezen a plébánián Mészáros atya akkor csak féléve káplánkodott öt éves svájci tanulmányainak befejezése után.

Amikor Mindszenty püspököt a nyilas hatóságok 1944 novemberében letartóztatják, és Sopronkőhidára hurcolják, több udvari pappal és kispappal együtt Mészáros Tibor is osztozik a főpap rabságában.

1945. október 6-án Mindszenty püspök elfoglalja a prímási széket Esztergomban. Mészáros Tibor Veszprémben marad, és Mindszenty utódjának, Bánáss püspöknek lesz a személyi titkára. 1948. április 27-én ebben a minőségében tartóztatják le Veszprémben, és mint vatikáni kémeket ítéli el 25 évi kényszermunkára az ausztriai Badenben székelő szovjet katonai hadbíróóság.

Hasonló sors éri a most már esztergomi bíborost is. Ugyanaz év december 26-án a prímási palotából Budapestre, a hírhedt Andrassy út 60-ba hurcolják. Hosszú hetekig tartó szüntelen kínzás és kényszergyógyaszterezés után, 1949. február 8-án életfogytiglani fegyházra ítélik.

Amikor 1956 októberében a forradalom oldalára állt magyar katonák kiszabadítják fogságából, 1955 novembere óta már egykori titkára is – közel nyolc év szibériai rabságból szabadulva – szülőfalujában, Felsőpatyon tartózkodik.

A forradalom leverése után Mindszenty bíboros az Egyesült Államok budapesti nagykövetségén talál menedéket, Mészáros Tibor pedig – hogy ismételt letartóztatását elkerülje – nyugatra távozik. Legközelebb – több mint negyedszázad után – akkor találkoznak, amikor a hazájából száműzött bíboros 1972-ben meghívja őt személyi titkárának Bécsbe. Mindszenty bíborosnak olyan segítségre van szüksége, aki nemcsak rendkívül kiterjedt levelezését tudja több nyelven intézni, hanem aki az idős, megviselt főpap személye körüli teendőket is elvégzi.

Mészáros Tibor az anyanyelvén és a latinon kívül ekkor már jól beszélt németül, franciául, olaszul, angolul és oroszul. A bíboros többnyelvű levelezését 1972 nyaráig a korábban Magyarországon ugyancsak börtönviselt *Ikvay László* (1911–1976) látta el.

Mészáros atya 1972. június 25-én érkezett meg Mindszenty bíboroshoz, a bécsi Pázmáneumba. Ettől kezdve hűséges kísérelője lett a száműzött, majd hivatalától is megfosztott főpaprak egészen annak haláláig, 1975. május 6-ig. Mivel nagyon is tisztában volt azzal, hogy történelmi személyiséget szolgál, ezért úgy vélte, talán használ valamit az utókornak, a hazai egyháztörténet-írásnak, ha magas méltóságú, hányatott sorsú előljárójáról, annak mindennapjairól, a vele való kapcsolatáról időnként naplószerű feljegyzéseket készít.

Akit övéi be nem fogadtak című visszaemlékezéseiben¹ Mészáros atya így ír naplójáról: „Világot járó körutainkon, bármilyen hosszú és fárasztó volt is a nap, ahol csak tehettem, lefekvés előtt – sokszor éjfél után – fáradtan, álmosan, minduntalan elszundítva és felébredve újra, csaknem minden este magnetofonszalagra mondtam a nap eseményeit. Lesz-e valaki, aki a vaskos dossziéknak gondját viseli, és az utókor számára földolgozza? Csak a jó Isten a megmondhatója.”

Msgr. Mészáros Tibor naplójegyzetei változatos formában állnak rendelkezésünkre. Akad közöttük füzetbe írt saját kézírású feljegyzés, külön lapokra gépelt szöveg, legtöbbjét azonban a bécsi illetőségű *Farkas Margit* gépelte le hallás után magnetofonszalagról.

¹ *Akit övéi be nem fogadtak. Mindszenty bíboros titkárának visszaemlékezései*. I. és II. kiadás. Pro Domo, Pécs, 1997.

Msgr. Mészáros Tibor naplójának ezek a részei jelentették számunkra az egyik legnehezebb feladatot. A bécsi gépírónyomó ugyanis a személy- és földrajzi nevek tömegét – az angol-amerikai neveket is – fonetikusán jegyezte le. Ezek pontos eredeti írásformáját térképek, évkönyvek, különböző lexikonok és névtárak, főként az *Annuario Pontificio* segítségével próbáltuk megfejteni. A kevésbé ismert tulajdonnevek esetében, ahol nem sikerült a helyes írásformát megtalálnunk, vagy ahol nem voltunk biztosak a hibátlan helyesírásban, a név után *szögletes zárójelbe* helyezett kérdőjelet [?] tettünk. Ezek a névmutatóban sem szerepelnek. Egy kicsit reménykedünk, hogy a napló olvasói közül akadnak, akik nagyobb bizottsággal ismernek föl egy-egy személyt, helynevet, s nagyobb bizonyossággal tudják majd azonosítani őket.

Mindezt legegyszerűbb lenne Mészáros atyától megkérdeznünk. Ő azonban 1996-ban agyvérzést kapott, beszélni nagyon keveset, írni, olvasni, járni csaknem egyáltalán nem tud. Talán előre megsejtette egészsége rosszra fordulását, mert amikor 1997-ben Bázelen meglátogattuk, könyvespolca előtt vaskos iratcsomó várt ránk saját keze írásával nevünkre címezve. Naplójegyzeteinek sajtó alá rendezésével, magyarországi megjelentetésével ugyanis korábban, 1995-ben megbízott bennünket. Már akkor megpróbáltuk fölvenni a kapcsolatot a bécsi gépírónyomó *Farkas Margittal*, de leveleinkre választ nem kaptunk, telefonját nem veszi föl senki.

Mészáros atya naplójának első dátuma: 1972. január 11. A legutolsó bejegyzés: 1975. szeptember 8. Nem találtunk jegyzeteket az 1972. július 24-e és 1973. szeptember 18-a közötti időszakról. Hiányoznak többek között az afrikai körúton (1973. november 24 és december 4 között) készített följegyzések is. Viszont eleve nem írhatott naplót a bíboros londoni, venezuelai és columbiai útjáról 1975. április 8-a és 28-a között, mivel erre az útra nem ő, hanem *Harangozó Ferenc* kísérte el primásunkat. Bízunk benne, hogy a hiányzó többi feljegyzés (ha írt egyáltalán) idővel előkerül, és egy esetleges újabb kiadásban megjelenhetik.

A napló azonban így, hiányosan is értéket jelent azok számára, akik árnyaltabb, teljesebb képet szeretnének kapni Mindszenty bíboros jelleméről, személyiségéről, s valamivel többet szeretnének tudni mindarról, ami annak idején a háttérben, a kulisszák mögött történt.

Msgr. Mészáros Tibor naplója azonban valószínűleg némi csalódást fog okozni azoknak, akik a diktatúra évtizedeiben csupán leértékelő és bíráló véleményt mondtak Mindszenty József esztergomi érsek küzdelméről, viszont a diktatúra letűntével kizárólag csak dicsőítő jelzőket találnak a primás egész életének minden megnyilvánulására. Pedig a szentek éppen olyan esendő teremtmények, mint mi vagyunk, nekik is megvannak a maguk gyengéi. Abban különböznek csak tőlünk, hogy ők hősi fokon tudják gyakorolni a szeretet erényét. Primásunk a Krisztus egyháza iránti szeretetét mindenkinél hősibb fokon gyakorolta: előre és tudatosan vállalta a legembertelenebb kínzásokat, a hosszú és megalázó börtönéletet. Élete alkonyán még azt is el kellett viselnie, hogy üldözői, egyháza legnagyobb ellenségei éppen a saját egyházi feletteseit használták föl ellene, és először hazájából, majd érseki székéből is eltávolították. Páratlan megaláztatás volt ez. Szerte a világon neves személyiségek emeltek szót bíborosunk védelmében. Gyenge vigasz, hogy az egyházi vezetés ettől a Krisztus egyházát megszegyenítő lépéstől remélte az egyszerű hívek vallásgyakorlását megkönnyíteni. Ezzel szemben azt tapasztalhattuk, hogy helyzetünk ettől a lépéstől nemhogy könnyebb lett, de annál inkább rosszabbodott. Lenin örökösei, a harcos ateisták – ezúttal egyházi segédlettel – ismét megnyertek egy csatát.

Ma nem túl ritka esemény a nyilvános bocsánatkérés, de ezért az árulásért mind ez ideig nem kért bocsánatot senki. (Hogy várhatjuk akkor ezt másoktól?) A történelem ugyanis Mindszenty bíborost és az ő lelkiességének követőit igazolta. Jóhiszemű ellenfelei annak idején

talán úgy vélték, az ateista-kommunista államberendezkedés még nagyon hosszú ideig fog tartani, ezért jobb lesz időt nyerni, s megegyezni vele. Nem vették észre, hogy az egész diktatórikus berendezkedés állandóan egy hajszálon függ, és minden órában összedőléssel fenyeget. Pedig kissé alaposabb odafigyeléssel a mindennapok apró jeleiből a kívülálló is meggyőződhetett, hogy erre a fenyegető összeomlásra kezdettől fogva elsősorban éppen a diktatúra haszonélvezői számítottak.

A Mészáros-naplóból két embernek nemcsak erényeit ismerhetjük meg, de olykor apró emberi gyengéiket is. A szerzőnek van bátorsága ahhoz, hogy nyíltan – néha nyersen és kíméletlenül – néven nevezzen dolgokat nemcsak az egyházpolitikában, de saját környezetében is. Vajon kik fognak követ dobni erre az őszinte szókimondására? Bizonyára nem azok, akik minden megalkuvás nélkül végigküzdötték azt a negyven esztendőt, nem azok, akik ártatlanul megjárták a börtönöket. Azok sem, akik ma hangtalanul tűrik, hogy tudomást se vegyenek üldöztetéseikről és szenvedéseikről, akiknek naponta tapasztalniuk kell, hogy nevüket is elfelejtették, s a korábbi zsarnokkal parolázó előljáróik ítélkeznek fölöttük...

Elgondolkoztató, hogy a Vatikán javára folytatott kémkedés vádjával teljesen ártatlanul 25 év szibériai kényszermunkára ítélt, s ebből majdnem nyolc kemény évet szovjet munkatáborban töltött magyar katolikus papnak, Mindszenty bíboros utolsó személyi titkárának a mai magyar katolikus sajtóban semmi helye sincs. Nem vigasz, hogy hasonló sorsú paptestvéreinek is alig.

Úgy tűnik, ott keresünk értékeket, ahol az nincs, és elmegyünk olyan evangéliumi értékek mellett, amelyek szinte kiáltanak felénk, de nem akarjuk észrevenni azokat. Mintha valahol utat tévesztettünk volna. Ha alaposan odafigyelünk Mészáros atya megjegyzéseire, szigorú kritikáira, úgy véljük, ezt az úttévesztést ő maga is megsejtette.

Vajon sikerül-e Mészáros atya naplójával valamicskét előbbre jutni az útkereszteződések szövevényében? Vagy megismétlődik bennünk a kérdés: Kik voltak azok, akik a nehéz időkben minden kétséget kizáróan tanúságot tettek a Krisztus egyházához való igazi hűségükről?

Ha pedig megtaláltuk a megnyugtató választ, talán nem lesz fölösleges azt is megkérdeznünk: És mi őhozzájuk tartoztunk-e? Ezek után már bátran bírálhatjuk Mészáros atya naplójának akár minden mondatát.

Pécsvárad, 1999. április 16.

Hetényi Varga Károly

Msgr. Mészáros Tibor önéletrajza

1919. aug. 12-én	születtem a Vas megyei Felsőpatyon. Elemi iskola szülőfalumban.
1929-1933	Gimnázium a kőszegi bencéseknel.
1933-1937	Gimnázium és érettségi Veszprémben.
1937-1938	Filozófiai tanulmányok az innsbrucki egyetemen.
1938-1943	Miután az innsbrucki egyetemet az Ausztriába bevonuló nemzetiszocialisták megszüntették, teológiai tanulmányaimat a svájci Sittenben folytattam.
1943. jún. 27.	Pappá szenteltek Sittenben.
1943-1944	Vikárius Fűzfőgyártelepen (Veszprémi egyházmegye).
1944-1948	Levéltáros, szertartásmester, titkár a veszprémi püspökségen Mindszenty József, majd Bánáss László püspök mellett. 1944. nov. 27-én nyilas hatóságok letartóztattak, mert tiltakoztam Mindszenty püspök elhurcolása ellen. Raboskodtam a veszprémi börtönben, Sopronkőhidán és Sopronban. 1945. ápr. 2-án szabadultam.
1948. ápr. 27-én	Veszprémben, az esti órákban titkosrendőrök autóba tuszkoltak, Budapestre vittek, és átadtak a megszálló szovjet hatóságnak.
1948. dec. 11.	Az ausztriai Badenben székelő szovjet katonai bíróság mint a Vatikán kémjét 25 év lágerben eltöltendő kényszermunkára ítélt kommunista- és szovjetellenes tevékenység vádjával.
1955. nov.-ben	szabadultam a szibériai kényszermunkatáborból. November 27-én érkeztem haza édesanyámhoz Felsőpatyra.
1955-1956	Tizenegy hónapig mezőgazdasági munkásként dolgoztam Felsőpatyon, rendőrségi felügyelet alatt. Egyházi főhatóságom megtiltotta, hogy nyilvánosan misézhessem.
1956. október	Részt vettem Budapesten a forradalmi eseményekben.
1956. nov. 17.	Az újabb letartóztatás elől Ausztriába menekültem.
1956-1958	Menekült magyarok lelkipásztora Bázelen.
1958-1966	Lelkész Genfben. Az egyetemen licenciátust szereztem német, francia és orosz nyelvből.
1967	„Kolduló körút” Amerikában a Rómában létesítendő Szent István Zarándokház számára.
1968-1970	Alapítója és igazgatója Rómában a nyugaton élő magyarok Szent István zarándok- és tanulmányi házának.
1970-1971	Egy nővérközösség lelkesze és a St. Matthew katedrális vikáriusa Washingtonban.
1972-1975	Bécsben a Magyarországról száműzött Mindszenty bíboros haláláig személyi titkára.
1976-1977	A Don Bosco plébánia vezetője Bázelen.
1978	Harmadik nyelvi tanulmányút Amerikában.
1978-1986	Kórházlelkész a bázeli Clara-Spítalban.
1986-1996	A Hildegard-Hospiz lelkesze Bázelen.

1988	Két új harangot ajándékoz szülőfaluja, Felsőpaty templomának.
1990	Igen nagy összeget adományoz a veszprémi Cholnoky lakótelepen létesítendő Mindszenty-émléktemplom megépítésére.

- 1991 Tiltakozásul Mindszenty bíboros hamvainak Esztergomba szállítása ellen, odaláncolja magát a máriacelli sírkápolna rácsozatához.
- 1997 Magyarországon egymást követő két kiadásban megjelenik *Akit övéi be nem fogadtak* c. életrajzi visszaemlékezése. Ugyanebben az évben agyvérzést kap, melynek következtében járóképessége, beszélőképessége jelentős mértékben beszűkült.

1972

Január

1972. január 11., kedd

Mészáros Tibor napi jegyzeteinek kezdete. Gépelt szöveg különálló íven.

Az élet sokszor nemcsak tehernek tűnik, hanem egyenesen terhességet jelent. A szó szoros értelmében. Valami van az emberben, ami kikívánkozik belőle. Szabadulni akar és önálló lenni. Ilyen értelemben az írás is szülés. Csak azt nem tudom, hogy *valami* születik-e – például a mű – vagy *valaki*, egy személy. Persze ennek a személynek nem kell másnak lennie. Lehetek önmagam is.

Szeretnénk megszabadulni a terhességünktől, valami belső súlytól, önmagunktól. Mását kívánunk válni, vagy inkább önmagunkat új formában, új öntöttségben akarjuk látni. Nemcsak az írás szolgál erre a célra, hanem minden közlés, minden szó, minden beszéd. Minden elvágakozás önmagunktól, minden máshová menni akarás, minden helyzetváltoztatás, minden nyugtalanság erre utal: terhes és egyúttal áldott állapotban vagyunk. Szülni kell, szabadulni. Ki kell fejeznünk önmagunkat.

1972. január 22., szombat

Fekete borítású, kockás füzetbe golyóstollal írt szöveg – Msgr. Mészáros Tibor keze írása.

Tegnapelőtt jöttem ide föl Zermatton keresztül Findelenbe *Spirig Hugó* barátom fából épített házába. Itt Svájcban chaletnek hívják; magyarul nem tudom, milyen nevet lehetne neki adni. Azzal a szándékkal jöttem, hogy leírom legalább a szibériai élményeimet. Ha én le nem írom, senki le nem írja. Elveszik a magyar nép számára. Egyrésztől terhesnek érzem magam, kikívánczozik belőlem mindaz, amit átéltem. Másrésztől rettenetesen nehezen fogok hozzá az íráshoz. Valami visszatart. Képtelennek, tehetségtelennek érzem magam.

December 11-én jöttem vissza repülőn második észak-amerikai utamról. Az 1948-as elítélésem huszonharmadik évfordulóján. A legolcsóbb repülőársasággal, az Islandic Loftleidirrel jöttem. 80 dollárral olcsóbb, mint a többi társaság, mert nincs velük jogi és tarifai közösségben. Mennyire közvetlen volt ennek a repülőnek a társasága! Nem volt nagyzás, nagyképűség, zárkózottság, előkelő és kínos hallgatás. Mindannyian tudtuk, hogy olcsó legények vagyunk. A szegénység, különösen annak bevallása közvetlenséget, emberséget teremt. Mindenki mindenkivel beszélt. Nem volt titok és titkolózás. A csecsemők néha bőgicséltek egy félóráig, senki sem tiltakozott. A legtöbben mosolyogtak.

December 12-én, délután 4 órakor szálltunk le Luxemburgban. Vonaton Brüsszelbe utaztam meglátogatni Márta generális (anyát) nővért Watermaelban. 1971 áprilisában Washingtonban volt vizitálni a nővéreket. Nagyon közvetlen ismeretségbe kerültünk ott. Watermaelban, igaz késő este érkeztem, valahogy minden hideg volt közöttünk, és nem is tudtunk fölmelegedni. Ki tudja, mi változtatja meg az ember kedélyhullámain, egymás iránt táplált érzelmeit? Persze kedves volt. Hogy őt másképpen éltem át, ez valószínű csak bennem játszódtott le.

Meglátogattam Luc Devyne barátomat is. A belga Vöröskeresztnél dolgozik. Genfből ismerem, ahol a Tolmácsiskolán voltam vele együtt, és közel három évig CUC-ben, a Centre Universitaire Cath.-ban egymás melletti szobákban laktunk. Nem tudott semmit se rendesen elvégezni. Fiatalkori betegsége valahogy bizonytalanná tette minden életmegnyilvánulásában. Milyen mély jeleket hagy az emberben, ha a halál csak megérinti is? Ha nem is mindenkinél, de igen soknál. Egy bizonyos lemondás, a könnyen beállható sikertelenség érzése bénítja a teljes odaadását, erőlködését.

Mi az a kép az emberben, amit a másiktól alkot, kiegészít, néha kijavít, és amiről nyíltan a másíknak soha nem beszél? Az ember fogalmának, amelyet szül, van valami meztelensége, ami riaszt, amit nem lehet kiállítani. Előbb előkészületeket kell tenni, hogy az ember kiállíthassa: ha meg akarnám mondani Luc-nek azt, amit róla gondolok, felőle érzek, akkor át kellene finomítanom a vele kapcsolatos élményeimet, gyakorlataimat, érzéseimet. Őt is elő kellene készítenem egy ilyen vallomásra. Formába, ruhába kellene öltöztetnem a fogalmainkat. A meztelennek megvannak a maga törvényei – a szellemiekben is.

Először láttam Brüsszelt. Nagy szürke falúnak tetszett nekem. Igaz, sehova nem tettem be a lábamat, csak a vasútállomásra meg két vendéglőbe.

Ami a 14 hónapos észak-amerikai tartózkodás után meglepett itt Európában: Európa kicsinynek, szürkének, szegénynek, falusinak tűnt nekem. Egyet kivéve: az emberek, különösen a hölgyek ízlésesen öltöznek. Az öltözés ízlésében valószínűleg ősi kultúra rejtőzik: családi tradíció, szerencsében és szerencsétlenségekben végbement kölcsönös lecsiszoltság, alkalmazkodás és gondolatolvasás. Kitalálni azt, ami önmagában és sok szempártnak szép forma,

jó összhang. Ezért nehéz a jó ízlést, különösen a biztos ízlést megtanulni. Vagy ha igen, idő kell hozzá még a tehetségesnek is. Ha azonban valaki megtanulta, mindenki megbámulja.

1972. január 23., vasárnap

December 13-án este érkeztem vissza Belgiumból Bazelba. Először életemben jöttem Elzász-Lotharingián keresztül hosszában. Metz-Strasbourg: milyen különös, hogy egyes területek koncok a népek között. Arra teremődtek, hogy marakodjanak értük. Igaz, a tájnak is földrajzilag átmeneti jellege van. Sötét és piszkos gyártelepek lapulnak alacsony emelkedések lábainál. Ebben a december esti szürkületben, a feketésszürkére-barnára égett rétekekkel, szelíd domboldalakkal szinte érhetetlennek tűnt nekem, hogy germánok és frankok ölték egymást e földért.

A Trans-European Expresszel (TEE) utaztam. Elég drága, de kellemes. Nem áll meg minden diófánál, és az embernek az a benyomása, hogy az udvarias lassúsággal áthaladt állomások népétől, utasaitól megvéd bennünket a szerelvény eleganciája. Egy kis ízelítő a gazdagok kényelméből. Megértem, hogy rohannak utána, mindent fölládoznak érte, még az életet is, sokszor még a nép életét is.

A kupéban majdnem végig csak egy házaspár volt és én. Voltak ki-be menők, de maradni nem maradtak. Bázler-dücsöt beszéltek. A hölgy negyven felé járhatott. A férfi valamivel fiatalabbnak tűnt. Nyugodt, németsvájci arc volt; üzletember fajta. A hölgy feketehajú, széles, majdnem mongolos arccsontokkal. Nem elhízott, de „nagydarab” hölgy volt. Tele volt aggatva ékszerekkel: minden csillogott rajta, az arany, a haja, az ajkán a rúzs, a fényes barna bőre, még a ráncainak a domborulatai is. Milyen nehéz volt még vele csak szembenülni is! Legalább három-négy gazdagon megtömött gazdag külsejű bőröndjük volt. Lerítt róluk a jólét, a pénzkeresésbe való sikeres beágyazottság, de körülvette őket valami boldogtalanság is. Szövetkezettek voltak, elszakíthatatlanok, de nem volt se tekintetükben, se mozdulatukban a finom, kereső, bizakodó egymásrautaltság. Egymáshoz voltak láncolva, és talán maguk sem tudták, hogy miért! Egy szót sem váltottam velük. Csak ültem, olvastam, és meredten szemléltem a láthatatlan láncokat. – Milyen nehéz is egy önző emberi test? Nehéz súlyban és átélésben. A lélek, a tiszta szándék, a szeretet pedig súlytalanítja a húst; ha nem is fizikai kilókban, de közvetlen emberi légkör megkönnyebbültségében. Valamiképpen megértem, hogy a tiszta lélek – az anyagtalan és tisztult! – át tud hatolni zárt ajtókon és falakon. A szellemiben és lelkiben is van egy az ember testi sejtjeiben végbemenő cseréhez hasonló folyamat: be- és áthatolás. Ha ez utóbbi nem lehetséges, akkor a tiszta lélek, az önzetlen szándék vár a kapuban, az ajtó előtt. Nem igaz, hogy a gonosz elnyeli a jót. Nem tudja megemészteni soha.

Végre, december 13-án megérkeztem a bázeli pályaudvarra. Át kellett szállnom. Szinte repültem le a vonatról. Két bőröndömet sietve állítottam egymás mellé a szürkeporos peronon. Főlegyenesedek, előttem áll egy hordár, aki hibátlanul kiejtve a nevemet, azt mondja:

– Guten Abend, Herr Mészáros!

Majd leültem a meglepetéstől. A negyvenes évek elején dolgozott a Sionban (Wallis) levő jezsuita kollégiumban a kertben. Én pedig nem mehettem haza [Magyarországra] akkor a katonaság miatt, és nyaranként sokszor csak a kertben étkeztünk a kollégium asztalánál. Szikár, szürke felsőwallisi arc, kutató nézéssel. Alig változott harminc év óta. Egyik szemének valami hibája van, mintha bandzsítana. Felesége van és két gyereke. Nem lesz semmi baj abban az országban, ahol tizennégy hónapi távollét után ilyen hibátlanul köszöntenek! Késő este tíz óra tájban érkeztem meg Wilbe Spirigékhez. Hugó, Madeleine és a gyerekek szeretettel köszöntenek. Andreas majdnem akkora, mint én. Agatha tíz éves, karcsú, finom, nőies, minden mozdulata báj.

Washingtonban kezdtem el, az úton olvastam és Wilben a betegágyban fejeztem be Massie amerikai történész munkáját: *Nikolas and Alexandra*. Az utolsó cár és cárnő története. Veszedelmek, összezsapások, feszültségek idején nem lehet szabványok szerint élni, reszkírozni

kell mindent. Valamiképpen erőre kap, és érvényre jut az erősebbik kegyetlen törvénye: vagy te vagy én! Valakinek pusztulnia kell. II. Miklós cárt erre sem elő nem készítették, sem annyi „biológiai” vadság nem volt benne, hogy győzze a harcot. Persze a kemény politikával együtt kellett volna haladnia a reformoknak is. A saját táborával szemben kellett volna neki először keménynek lenni. A szocialista forradalom talán igen, a bolsevista forradalom nem volt belső szükségzerűség Oroszországban. A nyugodt hangon leírt események és kapkodóan-viharosan cselekvő személyek mögött – ez az érzése az embernek – valaki más irányít minden döntő eseményt. Ki érti ezt?

December 14-17-ig Hugó üzemében dolgoztam. December 17-től majdnem egészen január 1-ig influenzával és lappangó lázzal ágyban voltam. Ekkor olvastam Braunn könyvét Nagy Sándorról: *Das königliche Leben*. A régiségtan tárgyait esemény megjelenítésre használja ügyesen, okosan, hatásosan. Néha sok a szöveg történeti föltételezésekkel: mi lett volna ha?... III. Dáriusz lovassága az isszoszi csatamezőn (333) a nagy térséget még ma is beborító alacsony, tüskés bozótrengetegben akadt meg, illetve fönn. Vajon valóban így volt? Nagy Sándor bebalzsamozott tetemét Julius Caesar még látta Alexandriában. Nagy Sándor nélkül nincs hellenizmus, mint a kereszténység bölcsője.

December 31-én és január 1-jén Grossdietwilben voltam *Arthur (Thuri) Weber* plébános barátomnál. Nála miséztem. Szürke, svájci nagy parasztfalu. Megdöbbenett a szent formaisággal ünnepelt szentmise. A régimódi katolikus egyház. Ki tudja, mennyi mögötte az igaz, érzésben és hitben? Mindig mások gyarlóságán keresztül élem át a magamét. Thuri jó ember, jó ítélete van, 125 kilót nyom, (kétszer akkora, mint én), jó pap, még előző helyéről, Wölflinswilből ismerem, ahol helyettesítettem, és népének Szibériáról beszéltem. Vagy öt éve hoztam össze ismeretséggéppen *Szabadhegy Szabolccsal*, aki külsővati plébános. Mindhárman az innsbrucki Canisianumban tanultunk, de csak én voltam Thurival együtt. Így hoztam össze a kettőt bélyeggyűjtés címén, mert untam Szabolcsnak mindig bélyegeket küldeni. A barátság nőtt, és 1971 folyamán Thuri Schmidt nevű bettlachi plébános barátjával Magyarországra ment látogatóba. Ezért látogattam meg Grossdietwilben. Megdöbbenve mesélte az otthoni szegénységet. Kimentek Adorjánházára – Külsővat erősen protestáns leányegyháza –, ahol egy házikápolna berendezésében Thuri és barátja, Schmidt is sokat segített. Ekkor hálálkodott annyira Szabolcs Thurinak, hogy mindketten szégyellték magukat – („Dieses Holz verdanke ich auch meinem lieben Wohltäter; diesen Sack Zement konnte ich auch mir dank meinem liebenswürdigen Wohltäter erwerben usw.”) – olyannyira, hogy Schmidt, a bettlachi plébános, de Thuri is szerettek volna véget vetni a jelenetnek. Mindezt nekem Thuri finoman, inkább kedélyesen gúnyolódva mondta el, és nem is sejtette, hogy mennyire igazat mond, és mennyire engem közletről érintő problémáról beszél.

Már 1937 októberében, amikor először kerültem külföldre, Innsbruckba a nemzetközi kollégiumba, éreztem a nyugatiakkal való érintkezés kapcsán nemcsak, hogy mennyire mások vagyunk mi, magyarok, hanem túl érzelmesekek, vagyis inkább érzelmi világunk gazdagabb, színesebb, igen sokszor a hideg értelem és mérlegelés rovására megy. Hányszor hallottam idegenektől, hogy mi magyarok „édesek, édeskések, elbájolók” vagyunk. Távol lévén a magyar népnek az áramától több évtizede, ezt annyira érzem, hogy a hazai látogatók beszédmódja, érzésvilága egypár nap után kiábrándítólag hat.

Január 2-8-ig Hugóval, Madeleine-nel, fiával Wollivel, lányával Christinával Einsiedelnben voltam távsítanfolyamon. Az újonnan megnyílt *Drei Könige* hotelban laktunk. Egy egyszerű belsősvájci alpesi parasztember, Birchler volt az oktatónk. Megbámultam ezt a fajta svájcit. Hűvös volt az első napok érintkezéseiben, szerény a megállapításaiban, tekintettel volt arra, hogy mit mond, mit érezhet a másik. Finoman adagolva adta a kedvességét, és fején találta a

szöveget kevés szóval. Semmi fecsegés, semmi nagyozolás, semmi nagy hang, semmi hamis szégyen saját beszédjének, társadalmi helyzetének egyszerűsége miatt. Mikor kérdeztük, hogy mit csinál nyáron, a síévadon kívül, csak föl nézett a hófödte erdők és magaslati lejtők felé, és tárgyilagosan, szűkszavúan leírta, hogy rétje, tehenei, kis alpesi gazdálkodása van. Úgy beszélt, mint amikor egyenlő beszél az egyenlővel, és talán a tekintetében volt egy parányi büszke öntudat is, hogy vajon mit értetek ti, városiak ahhoz, mit jelent a hegyek, a tehének, a szabad élet. Talán ezt is csak én véltem, mert minden emberi volt, amit tett vagy szólt. Vajon nem ebből nőtt-e ki Svájc gazdagsága és hatalma? Vajon nem e magatartás ellenkezőjén dőltek-e meg birodalmak? Köztük Magyarország?

A sítávfutás bizony nehéz művészet! Balkar + jobbláb és jobbkar + balláb egyidőben előre, (also kein Passgang), a testsúlyt egyik lábról a másikra oly tisztán áttenni, hogy az egyensúly ingadozás nélkül egy lábon legyen. A nem megterhelt lábbal úgy kell ellökni magát az embernek, hogy a láb kinyújtva, feszesen – térdben érezze az ember – hátralendüljön. Hogy ebbe az ember belelendüljön, sokat kell futnia.

Először volt alkalmam nagy utána járással megnézni az einsiedelni kolostort: a Festsaal, a könyvtárat, a nagy monstranciát és kelyheket meg kincset és a híres szőnyeget, amit Szobjeszki János 1683-ban zsákmányolt Bécs falai alatt, amikor az egész török hadsereg hanyatt-homlok menekült, a török nagyvezér sátrából. A Habsburgok, mivel Gebetsverbrüderungban éltek az einsiedelni kolostorral, ideajándékozták. Bruder Paul (Sigris von Willisau, anyja tizenhat gyermeket szült, nyolc fiút és nyolc lányt) mutatta meg lelkesedve a most is használt (mint terítő a nagy sekrestye kredencén) négy felé vágott szőnyeget. A feketéskék alapszín a hordozója a lágú, hamvasbarna-sárgaszínű gyümölcsöknek, virágoknak. Remekmű! Szinte erről a szőnyegről indult el Buda és hazánk fölszabadítása. Nem győztem bámulni.

1972. január 24., hétfő

Az egyik 16. századbéli szép kódex felütött lapján olvastam ezt a latin mondatot: *Justus, si morte praeoccupatus fuerit, in refrigerio erit; senectus enim venerabilis non est diuturna nec numero annorum computata,*² amelyben meglepett, hogy az idő, élet hosszúságát összefüggésbe hozza a lélek tisztességével, a megbecsültséggel – ami jó, az nem túl hosszú, unalmas, fárasztó! – és a tisztos kornak semmi köze az évek számához.

Az első napon páter Krizosztomosz vezetett végig bennünket a kolostoron. Mindkét szemén alig lát. Ő a vendégpáter. Milyen kínlódás van sokszor az arcában! Milyen bizonytalanná válik az ember, ha nincs meg a rendes érzéki látásösszeköttetése a világgal! Jó tanulság lenne azoknak, akik azt állítják, hogy egyáltalán nem tudjuk megismerni a külső világot, a dolgot önmagában. Miért okatlan az ember, míg mindene megvan, és miért lesz alázatos, egyszerű, belátó, amikor valaminek a szükségét érzi?

P. Krizosztomosz mondta, hogy *Haász István*, a II. világháború magyar tábori püspöke az einsiedelni kórházban van betegen, és örülne, ha meglátogatnám. El is mentem úgy estefelé, szürkületben január 9-én, szombaton, mielőtt indultunk volna vissza Wilbe, haza.

1946-ban, amikor feketén jöttem át Svájcba Diepoldsau-nál, a régi Rajna-ágon, (majd megevett a félelem meg a szűnyogok) meglátogattam Ingenbohlban a nővéreknél. Persze ő erre már nem emlékezett, mert nekem soha nem volt vele dolgom. Ezért nem is említettem neki. A kórház a század elején épülhetett, magas falakkal és a villany- meg víz- és fűtőberendezés csöveivel a falak és a padlómentén szembeötlően. Ebben a környezetben, egy homályos betegszoba ablak és sarok közti székén ült az István püspök. Csak az emberség és a szeretet vitt hozzá. Lábai, felső teste lesoványodott, csak a közepes pocakja remegett, amikor megeresztette öblös hangját, ami a régi. Nyolcvanhét éves, minduntalan elfelejti az imént mondottat. Mint felejtő és majdnem vak ember ül egy szoba sarkában olyan emberek között, akiknek fogalmuk sincs életéről, hátteréről, nyelvéről, eltemetett álmairól. A soványság folytán arca, vonásai szép szélesen hosszúak, férfiasak lettek – a kövérség nemcsak csúfít, de torzít is! –, és kifejezőmódjában, hanghordozásában van nemcsak püspöki, hanem egyenesen valami táblabírói. Olyan magyarsággal beszél, amilyennel odahaza már senki sem beszél. Szürke nadrág volt rajta, sárgásbarna pulóver, de a római gallér ott büszkélkedett a nagy püspökvörös előke fölött. Többször magáról beszélvén a „püspökről” és nem Haász Istvánról beszélt. (Az egyház szomorú gyakorlata, hogy a személyt, az embert elidegeníti önmagától egy címmel, egy ranggal vagy még ha egy természetfölötti hivatástudattal is. Minden rendszer örök kísértése és nehéz probléma.) Nemrég látogatta meg három magyar pap, de nem tudtam kivenni belőle, honnét és kik voltak. Kérdésemre azt válaszolta: (gyermekkorom óta nem hallottam a kifejezést) „Fiam, szentjánoskenyérért sem tudnám megmondani.” Szentjánoskenyér volt a húszas években Felsőpatyon, a Rábamentén a csokoládé!

Ahány kórházban volt, beleértve a jelenlegit is, ahány orvossal csak dolga volt és van –, az mind katonai, még itt Svájcban is. Nem tudtam, hogy sírjak vagy nevessek. A mennyországban biztos a katonai parancsnokot fogja keresni. Az orvosságai persze „amott az asztalon az iskátulában” vannak, és a pocsek, állott vermut, amivel az asztalon álló flakából kínált, csak „kadarka” volt. Feltűnően jól emlékezett szülőfalujára, annak plébánosára, jóbarátjára, Szűcs Gézára, a kisbéri ménesre, és leírta, hogy gyerekkorában csak messziről nézhette a szép lovakat, mert unos-untalan elzavarták őket. Még majdnem keserűséggel beszélt a régi rendszer

² Az igaz embernek, ha a halál váratlanul el is ragadja, meglesz a vigasztalása; a tisztos öregkor ugyanis nem hosszantartó, és az évek számával (arányosan) nem mérhető.

maradiságáról, osztályiságából fakadó embermegvetéséről, ő, aki igen nagyra vitte abban a rendszerben. Az ember szíve gyerekmellben nehezen tud hazudni.

Kicsit megrendülve hallgattam. A régi nótát sem felejtette el: a kommunizmus rosszaságát és az amerikai politika lehetetlen együgyűségét, de mindezt csak néhány szóban. Alighogy kinyitotta a száját erről, szinte megakadt, mert öreges-beteges összeesettsége szinte hallhatóan megsúgta neki, hogy mindez számára jelentéktelen. Nem lehetett azonban sem buta ember, sem embertelen. Két példa rá. A katonaeorvosok azt mondják, hogy „püspök úr, elvisszük mi még magát száz évig is.” „Én meg azt mondom, ha Isten akarja, miért ne?” Aztán mégis: „A legjobb lenne este szépen lefeküdni, elaludni, aludni” (kezével, fejével mutatta mesterien az elnyugvást), „és reggel ... és reggel meg van halva!”

Úgy nézett az ágy vele szemben fekvő, a homálytól zavaros tömegére, mintha halottat látna benne, nem önmagát, hanem az imént leírt halottat. A saját személyéről a harmadik személyre történt átváltás, ami a halálban a test és a lélek között végbemegy, utánozhatatlan, döbbenetes remekmű volt. Kint szürkülő sötétségben álltak a fák, lapultak Einsiedeln házfedelei, helyel-közzel füsttel és köddel bevonva.

Aztán elmondta, hogy az einsiedelni bencések fizetik a kórházi költségeket és minden kiadását. Hogy milyen alapon, nem tudtam meg tőle, és már nem volt időm visszamenni a kolostorba. Mindenesetre, aki a hazájából elmenekül, az mindig valakinek a nyakára menekül. Folyton visszatért beszédébe szülőfaluja Kisbér. Egyik első kérdésemre még azt is mondta:

– Tudod, fiam, szép itt ez a Svájc, a hegyek, a népek, de Kisbér szebb volt ! – Aztán hozzáfűzte:

– Kisbéren nem, de itt – kinézett az ablak felé, és kezével lefelé mutatott – még a föld is nehéz, húzza az embert lefelé!

Ebben benne volt az elmúlt életnek a súlya, az öregség és halálközelség terhe, az idegen föld megemészthetetlen nyomatéka; a föld vagy és földdé leszel! Benne volt nemcsak Haász István, hanem minden kallódó, öreg, magyar menekült a négy égtájon.

Június

1972. június 25., vasárnap

A bécsi Pázmáneum 410-es szobájában ülök. Ma reggel érkeztem, mert Mindszenty hívott, munkaerő hiányában legalább a nyári hónapokban segítsem ki. Nem nagy kedvvel jöttem, de az emberi ragaszkodás érzése parancsolta nekem, hogy jöjjek. Meddig maradok, nem tudom. Egy ember sem tudja elkerülni a neki szánt stációkat.

1972 június 25. Vasárnap. A bécsi Pázmáneum
410-es szobájában ülök. Ma reggel érkeztem, mert
Mindszenty hívott, hogy munkai hiányában legalább
a nyári hónapokban segítsen ki. „Nem nagy kedv-
vel jöttem, de az emberi ragaszkodás érzése parancsol-
ta nekem, hogy jöjjek. Meddig maradok, nem tudom.
Egy ember se tudja elkerülni a neki szánt stáció-
kat. 1937-ben arról volt szó Veszprémben, hogy a
püspök jeles érettségim miatt vagy a Pázmáneum-
ba küldt vagy Innsbruckba a Canisianumba. Egész
nyáron nem értesítettek. Tükön ültem illetve egy
fűrészbakon Felsőpatyon hátul az udvarban.
Szeptember első napjaiban volt: Készrevalóan se
kelltem volna a veszprémi nagy püspökségbe,
se Veszprémbe kell teológiát tanulnom, akkor
jártam ki lelkész. Ha volt a Pázmáneumba
küldés, akkor nem bizonyos, de megvolt. Ha
Innsbruckba küldés, akkor gondolkodtam
néhány nappal – ezt gondoltam magamban.
Külön kivétel volt az ügyem, amikor ilyen körü-
lmények között kellett választani, kire? Vagy
kire? Vagy kellett továbbmenni? Van-e a kezdet
óta hívták, ráadásul ideálisan ezért hívás?
Nem természetesen-e visszaváradni az útlevelekről
17 éves fejjel? – Mindenesetre beteljesült,
amit annak idején kértem a Pázmáneum-
ba jönni, de nem bizonyos, csak emberi bősággal.

„Nem nagy kedvvel jöttem, de az emberi ragaszkodás érzése parancsolta nekem, hogy jöjjek.”
Msgr. Mészáros Tibor naplójúzetének 17. oldala

1937-ben arról volt szó Veszprémben, hogy a püspök jeles érettségim miatt vagy a Pázmáneumba küldt vagy Innsbruckba, a Canisianumba. Egész nyáron nem értesítettek. Tükön ültem, illetve egy fűrészbakon Felsőpatyon hátul az udvarban. Szeptember első napjaiban volt.

Kisasszonyra be kellett vonulnom a veszprémi nagyszemináriumba. Ha Veszprémbe kell teológiát tanulnom, akkor inkább lelépek. Ha csak a Pázmáneumba küldenek, akkor nem szívesen, de megyek. Ha Innsbruckba küldenek, akkor gondolkodás nélkül megyek –, ezt gondoltam magamban.

Milyen hivatás volt az enyém, amikor ilyen külső szempontok szerint ítélem, éreztem? Hogy ennek így kellett történi? Van-e a kezdet óta tiszta, világos, ideálisan érzett hivatás? Nem természetes-e visszariadni az áldozattól 17 éves fejjel? – Mindenesetre beteljesült, amit annak idején éreztem: a Pázmáneumba jöttem, de nem szívesen, csak emberi becsületézésből.

Josephus Card. Mindszenty

Archiepiscopus Strigoniensis

Primas Hungariae

Bécs, 1972. május 26.

Kedves Fiam !

Munkaerőhiányban vagyok s ezért hálás lennék, ha a titkári és egyéb teendőkből segítségünkre lennél, legalább most a nyári hónapokban.

Áldásommal

J. Mindszenty

Az 1971. október 23-a óta bécsi emigrációban élő Mindszenty bíboros levélben kérte Msgr. Mészáros Tibor segítségét.

Tegnap, 24-én este a zürichi állomáson: hogy megváltozott Svájc arculata az utóbbi 15 év alatt! Balkán lett! Tele van szerb, török, görög emberrel meg nyelvzavarral. Minden mocskos, poros, gondozatlan. A bécsi nyugati pályaudvar sokkal tisztább, gondozottabb, emberibb, egységesebb, nyugatibb!

Egy lausanne-i házaspár, meg egy franciául beszélő úr aludtak velem egy fülkében. Reggel beszédbe elegyedtünk. A házaspár a műemlékeket gondozó szervezetek kongresszusára utazott Budapestre. A francia csak Magyarországra, látogatóba. Milyen várakozással néztek magyar tartózkodásuk elé? Mennyire másképp látják az emberek egy és ugyanazt, és mennyire másképp egy ember is ugyanazt különböző időkben és korokban? Ebben bent van ennek a világnak az örökös újdonsága, újsága és megfoghatatlansága! Mindaz, ami felé vágyódva néztek, az nekem régi, ismert, enyém. Nekik ismeretlen, új. Talán ez lenne az Élet legszebb gyümölcse, ha valaki képes lenne a világot, önmagát mindig új szemmel látni. Mindennap, minden órában. Vajon lehet-e ezt hit nélkül?

Bécsben kiszálltam. A város ünnepelt vasárnapi fényben. Milyen szép város Bécs, különösen forgalom nélkül. A szép császári-barokk gondos építészet körvonalai úgy fogóztak egymásba, mint illedelmes, ünnepi szerelmesek. A Bryckta [?] nevű sofőr nevetve mondta: „Es beginnt die grosse Ruhe!” – a szünidőre vagy kiruccanásra célzott.

A Pázmáneumban itt voltak gróf Zichy-Cikány, közgazdászprofesszor az USA-ban, *Király Kelemen* OFM Michiganból, a két Vecsey – József és Lajos – Svájcból, Andrea és Natália testvérek a Szociális Testvérektől. Natália ideiglenesen, Andreának ez az állomáshelye. Mindszenty jól néz ki, friss, beszédes. A Pázmáneum komor, különösen a kertje. Tíz fa teljesen árnyékba borítja, és minden öreg, mohás, nedves. Temetői hangulat van benne. Egy vén limlommal telített kuglizó áll a nyugati fal mellett: ide is átültették a magyar falu vasárnapi, unalmas, együgyű szórakozását és játékát. Majdnem rosszul lettem, amikor megpillantottam. Kuglibabák állogatásával kínoztak egész gyerekkoromban. A szívem vérzett a felsőpatyi vendéglőben, amikor délutánként 2-7-ig a vendégek kedvéért babát állogattam, golyókat szórtam vissza a lecsúszóba, és a fejem fölött ragyogott a Dunántúl napja, a világ tele volt fénnel, meleggel, növéssel, és én halott fababákat rakosgattam.

Mindszenty szívesen fogadott. Konkrét munkaföltételekről szó sincs egyelőre, de majd meglátjuk. – Rosszul, idegenül érzem magamat. Remélek.

1972. június 26., hétfő

Aránylag nyugodt nap. Mr. Serrou[?], a *Paris-Match* „püspöke” volt bent tolmáccsal a bíborosnál hosszú ideig. Kijövet belém kapaszkodtak. Holnap ebédre akarnak hívni. Érdekes volt a megjegyzése, hogy „a bíboros még olyan politikai témákról is beszélt, amiről nem kérdezték.” Kijelentése szerint a Trianon létrejöttéről beszélt hihetetlen részletességgel. Ravasz újságíró. A siker és a hatásosság embere.

Különben tömegével kap a bíboros postát integrista-tradicionalista személyektől. Vecsey mondta, hogy a bíboros annyi időt vesztett tatárral-törökkel (= magyar történelmi témákkal), hogy a közelmúlt emlékirataival még sehol sincs. 1972 június vége van, és a világ minden nap várja 1971 október vége óta a memoárok megjelenését.

Dr. Vecsey József, akinek a testvére, Lajos is itt van Svájcban egy pár napig, mintha a hatalom emberének látszana. Gyula nevű testvérük civil, míg Lajos nála idősebb és pap, vezeti a svájci nyomdájukat. Sokszor nehéz kiigazodni rajta. Nem mélyed bele a problémákba, legalábbis a kicsinyekbe nem. Előnyére legyen mondva. Ha valamit kezébe vesz, akkor először úgy össze-vissza tétlenkedik, habozik, óvatos. Majd meglátjuk. Bizalommal vagyok iránta.

1972. június 27., kedd

Ma van szentelési évfordulóm: 29. Nem miséztem. Este akartam, de nem találtam bort a kápolnában. Kicsit szégyellem, bár erősen gondoltam, amint ott feküdtem a sioni székesegyház kövén, és fönt fújták a *Mindenszentek litániáját*. Égtem az elhatározás súlyától. Minden volt bennem, csak a polgári értelemben vett boldogság nem.

Délben a Hotel de France-ban Mr. Serrouval és bolgár származású tolmácsával, Siljanoff[?] Jevgenij-vel ebédeltem. Kifaggattak Mindszentyről és a magyar sorsról. Érdekes, hogy mennyire nem érti a francia a magyar képes beszédét. Alig lehet lefordítani. A nyelv világválasztó.

Serrou ki akarta venni a bíborosból, hogy mit is érzett az egyedülletben 15 évig az amerikai követségben. Mindszenty mindig kitért, és külső tényekre fordította a beszédjét. Megállapítottuk, hogy nincs neki modern értelemben vett *paysage interieur*-je, belső lelki tája. Kifelé fordult ember. Csodálkoztak, hogy mennyire összeforrott nemzeti faji-vallási öntudata. Ez mind egy egység nála. Serrou elsőrangúan megfigyelte, hogyan keres a tekintete, aztán a keresett birtokában hogyan kitüzesedik a pillantása, és néha mennyire a végtelenben van!

A bíboros finoman kérdezte, hogy hol van a reverendám.

– 1948 óta nem viseltem – feleltem.

– Hát azért mégis kell! – mondta ő.

– Svájcban – mondom – egyáltalán nem viselnek.

Erre rám néz, és azt mondja:

– De ez itt magyar Egyház! – finoman, erősen, ellenállhatatlanul.

Egypárszor nagyon élesen elítélte a Habsburgok politikáját Magyarországon. Ma Hlinka kálváriáját mondta el az asztalnál meg Radics lelövését, Fiume lefoglalását a jugók által – 0.8 % szerb lakosság ténye alapján.

Július

1972. július 3., hétfő

Nehezemre esik mindennap írnom ebbe a naplóba, pedig csak így lehetne magamat és azt, amit érdemes lenne leírni, ráncbaszedni.

Mindszenty sokrétű jellem. Néha egészen anyailag gyengéd. Palágyi Natália és Andrea testvérek elutaztak Salzburg és környékére vasárnap a Svájcba induló Vecsey Jóskával. Egyedül maradtam itthon a bíborossal. A két testvér előreláthatólag későn fog megérkezni. Vacsora után Mindszenty figyelmeztet, hogy el ne feledjek a konyhán szólni: valami étellel várják őket. Tegnap, szintén vasárnap a kertből följövet egy asszony tart vissza, és szólít meg a házba vezető lépcsőkön, szeretne velem beszélni. Navratil[?] Ákos, egyik rokona Németországból hazafelé megy, és nincs pénze. Időszüke miatt kezébe nyomom a 300 Schillinget, de először fölkísértem Mindszentyt, hogy ne legyen jelen a beszédnél. Csak annyit hallott, hogy az asszony beszélni akart velem, de folytatta az útját. A kertbe való visszatérésem, tárgyalás, pénzatadás után be kell mennem valamiért hozzá. Megkérdezi: „Mit akart az asszony?” (Háttal volt, mikor az asszony megszólított, de mindent hallott, és magában jegyzett: nagyon jó füle van!) Mondom, hogy mit akart. Szinte egymás tekintetéből olvastuk ki, hogy jobb volt hosszú ellenőrzés, utánajárás helyett hinni, amit az asszony mondott. Aztán úgy félnéken, finoman, de lágyan megjegyzi: van ám pénz, és kérem meg az Andrea testvértől. Ő a pénztáros.

Nem szereti a beszédet, amelynek még ha szellemes is, nincs teteje. Mindennek kereknek, reálisnak, valamiképpen előreláthatóan kivitelezhetőnek kell lennie. Ki nem állhatja, ha valaki a szavakat ki nem ejtve – magyarul meg nem rágva – beszél. – *Gianone Egon* rektor kedvességéből beszél-cseveg, anekdotákat mond, élénkíteni akar. Mindszenty az embert keresi benne, de irtózatossá akaróval szűr le mindent magában. Mindszenty ismeri önmagát: tudja, hol kezdődnek az elvek – ott nem enged – és tudja, hogy mélyen szántanak bennünk a szimpátiák, a rokon- és ellenérzések. Ott elhallgattatja bensejét-önmagát. A leggyatrább, a legügyefogyottabb kezdeményezést, ha az jó önmagában, és jóra irányul, elfogadja, pártfogolja, tovább ösztönzi még annak árán is, hogy önmaga gyatrának és ügyefogyottnak látszik. Hihetetlen finom lázmérője van a jó és a rossz irányában. Nem az embert ismeri, hanem a jót és a rosszat az emberben. Ez különbség. Az Isten megalázta, de ő nem akarja viszontmegalázni az Istent.

Ma a *Bölcsesség könyvé*-ből volt a Szentlecke: *Deus non laetatur in perditione vivorum...*³ Reggelinél mondom, hogy a modern ember mennyire természetesen, szinte kéjelegve veszi, hogy a halál, a pusztulás törvénye természetes. Erre a primás megjegyzi:

– A mai ember szívesen veszi Istent a szájára, ha Őt kárpálhatja, Istennek a kárára.

Ma délután jött váratlanul *Kőszegi Iván* csökölyi esperes-plébános és *Németh László* sokkal fiatalabb novai káplán. Fiat 500-ason Londonba mennek. A szemben fekvő szemináriumban szálltak meg, és átjöttek Mindszentyhez. A portáról telefonáltak. Iván, akivel a gimnázium padjaiban ültem együtt, összetévesztette hangomat a Mindszentyével a telefonban. Jó jel! Vagy rossz? Csökölyön, 2000-es falu, mikor legutóbb Lékai püspök lent volt, alig találtak egy 4 gyermekes nagy családot. A cigányoknak 15-17 gyerekük van. A legújabb érv a hitoktatás ellen:

³ Isten nem örül az élők pusztulásán (Bölcs 1,13).

az okos gyerekeknek annyit kell tanulni, hogy nem marad ideje hittanra. Csak a butáknak van, akik másra úgysem képesek.

Itt volt *Marosi László*, a *Szolgálat* szerkesztője. Szervezi a szeptemberi máriacelli zárándoklatot. Közvetít László püspök (Kismarton) és a bíboros között, de nem azon veszekszenek amin látszólag veszekszenek, hanem a vatikáni, békepapi vonalon, amely a lényeges dolgok megemlézése, kiélezése nélkül – mézesbögre vallásosságot és sekrestyésszagú hitet hirdet anélkül, hogy valamit követelne. Mennyire elfordul az ember attól, aki vagy ami semmit sem követel tőle!

1972. július 4., kedd

Istenem, adj erőt és emlékezetet, hogy amit hallottam, úgy írjam le, ahogy hallottam. Alig 20 perce zajlott le ez a beszélgetés vacsora közben és utána. Nem is tudom, hogy jött rá a szó. De mindegy! Találják ki mások az éveket meg a hónapokat, nekem elég az, amit hallottam:

Stepinac bíboros jóval, mielőtt 1971 végén Mindszenty kijött volna, megüzente egy újságíróval, aki egy vasárnapi mise alkalmával, míg Mindszenty vetkőzött mise után, sietve, félve átadta Stepinac üzenetét: „Mindszenty ne menjen bele semmiféle olyan megoldásba, amelynek folyamányaképpen hazainternálnák szülőfalujába, Csehimindszentre. Tönkreteszik az otthoni légkört, még jobban ki lesz szolgáltatva nekik, mint akár a börtönben, akár az amerikai követségen. Stepinac nővérenek a fiát, akkor katonaköteletet, három napra elvitték a kaszárnyába és három napon belül mint megőrültet engedték haza. Ki tudja, mi történt vele.”

– Nekem két nővérem van otthon – mondta Mindszenty bíboros. – Egyiknek három gyereke van, a másiknak is vannak fiai, bár nem nősek, de Stepinac tanácsa után haza nem mehettem. Nekem mindig azt mondták, hogy az amerikai követségen addig maradhatok, amíg tetszik, de ha a vendéglátó mindent föléget a vendég előtt, az tovább nem maradhat. A követ június végén, 1971-ben elment vakációra, és Washingtonban július végén 71-ben az összegyűlt magyaroknak, értelmiségieknek azt mondta, hogy a bíboros addig maradhat, ameddig akar, hogy ezzel hiú reményekbe ringassa őket. Pedig már minden el volt döntve. Az utcára csak azért nem mentem ki, hogy Kádárék lefoghassanak, mert ha Európa lenyelte Stepinac esetét, az enyémet is nyugodtan lenyelte volna, és Kádár volt annyira okos, hogy tizenhat detektívvel a hátamon Csehimindszenten, a szülőfalumban tett volna engem ártalmatlanná, tehetetlenné és hitelt vesztetté. Erre nem vállalkozhattam. Azt tudtam, hogy Kádárék engem megint börtönbe nem visznek. Az amerikaiak engem nem akartak, bár én a kezdet kezdetén sem akartam az amerikai követségre menni. A parlamentből akartam Budára az Úri utcai házamba hazamenni, mikor hallottam az oroszok támadását. *Turchányi Egont* akkor leküldtem, hogy hozza az autót. Ő az autót nem találta. Hová lett, nem tudom. Erre még egyszer leküldtem, hogy nézze meg, nem mehetnék-e át az Erzsébet-hídon. Ott hídszélől hídszélíg jöttek az oroszok. Akkor azt mondtam neki, hogy menjünk a legközelebbi követségre – fogalmam sem volt, hogy az az amerikai lesz! – és így kerültem oda. Nem akartam magamat Tildy Zoltánékkal meg Vas Zoltánékkal, meg hasonlókkal elfogatni, mert azokkal én egy követ sosem fűjtam. Így kerültem az amerikaiakhoz. Ha azonban engem ki is tettek, meg 15 évig náluk is voltam, az sem volt ingyen, mert 1956-ban, amikor úgy levetköztek a nemzet előtt, sok elégedetlenséget, a saját árulásuk szégyenét levezethették, takarhatták az én vendégségemmel. Tehát jól jöttem nekik. Tőke voltam a kezükben. Azt sem tehettem meg, hogy leleplezzem őket, még 1971-ben sem, mert ezzel magam alatt vágtam volna a fát, még jobban szítottam volna ellenük a nemzet gyűlöletét, és a végén rajtuk keresztül a szabadkőművességét, amely nem felejt, és nem bocsát. Különösen a magyarokkal szemben, még jobban kitöltötte volna a bosszúját. Amerika nélkül nem lenne Szovjetunió, szabadkőművesség nélkül nem lenne marxista kommunizmus.

Minden mondatában nem önmagát nézte, hanem az egyházat és a nemzetet. Tehát a híres kifejezés, hogy kijött, és ez „életem legnagyobb keresztje”, ez vág a Vatikán felé is meg Amerika felé is. (Állítólag Varga Béla az USA-ból a Vatikánba járt Mindszenty kijövele előtt jóval, és sürgette Mindszenty kihozatalát.)

Rettenetes megindultsággal mondta mindezt, és látni lehetett megindultságán, hogy nem a fizikai szenvedések, az évek a börtönben fájt neki, hanem a szándék és eltökéltség, hogy tönkretégyék erkölcsi hitelét. Hihetetlen szenvedés lehet ez egy ilyen ártatlan, integer embernek.

Szentmise a bécsi Pázmáneum kápolnájában. A bíborosnak Mészáros Tibor asszisztál.

1972. július 15., szombat

Kis lapokra géppel írt szöveg július 24-ig bezárólag.

Múlnak a napok, és az ember nem ír semmit. Végre az irodában külre egy kis rendet csináltam, de az embernek az az érzése, hogy az élet apró-cseprő dolgaiban rendet tenni szinte lehetetlen. Nevek, események, könyörgések, javaslatok és így tovább. Mindez olyan, mint a tenger kiöntött árja és örök hullámozása. Mind egyforma és mind különböző.

Július 15-én csak ketten voltunk a bíborossal vacsoránál. Lassan megeredt a beszédje. Péter Gáborról beszélt, aki kihallgatása idején, az Andrassy út 60 alatt parancsnok volt. Alacsony, félszeg szabólegény kinézése volt. Nagyon undorodhatott tőle fizikailag is. Az arcán látszott szinte az egész, a Péter Gábor miatti és érte való szenvedés: mintha azt mondta volna, hogyan is lehetnek ilyen emberek a világon?

Aztán valamikor, elítélése után bejött hozzá a cellába ez a Péter Gábor. Hosszan, nekikerítve beszélt, és nagy megkörnyékezéssel mondta ki, szinte vonakodva, hogy azért három-négyezer dollárért, amit az amerikai ismerőseitől összeszedne, a kormány csak kiengedné Amerikába. Az egész azonban csaknem monológ volt, mert a primás nem szólt közbe.

Kádár, a mai miniszterelnök, illetve párttitkár volt az, akit Rákosi annak idején elküldött Rajk belügyminiszterhez, – aki már lefogva volt és vallatták –, hogy Rajknak most kell megmutatni a párthoz való hűségét, és mindent be kell vallania. Utána azután, ha elítélték, kiküldik egy ideig a Krimbe üdülni, de visszajöhet és egy idő múlva jó állást kap Magyarországon.

Egy nap nem volt ébresztő a börtönben. Megkérdezte az őrt, hogy miért nincs? Egyébként a jóindulatúbbak csak atyámnak szólították. Az őt azt mondta, hogy ma reggel akasztás van. A primás főállt valamilyen alkalmatosságra, és látta messziről a bitófát, a nagy ünnepélyességet, a kivonult „ünnepelőket” és az egész kivégzést. Csak annyit hallott, hogy az akasztandó, mielőtt a hurkot a nyakára tették, irtózatosan ordított az ünnepélyesen megjelentek felé. Hogy Rajk volt-e, nem tudja. Mindenesetre Rajk azt ordította az akasztásán megjelent kommunista fejesek felé: „Gazemberek, nem ezt ígértétek!” Utána húzták föl.

Felsőpatyi káplán korában, sok eső lévén, esernyő alatt járt át Patyról Jákfára misézni. A Mészáros-házra nem emlékezik a két falu között, pedig ott ment el előtte. Meghívták Sárvárra a plébániára, mert valami Szinek missziós atya tartott előadást. Ebéd alatt a Szinek mellett ült, és a Szinek csak azt mondogatta mindig magában: „Szegény Szinek! Szegény Szinek!” Ezen az önsajnálkozáson jót mulatott. Beleértette és belehangsúlyozta az egész emberi nyomorúság önsajnálkozását, amiben mindig van valami mély humor is.

Legát volt az elődje a zalaegerszegi plébánián, aki nyugalomba ment. Rövid idő után megbánta, és az egészet vissza akarta csinálni. Nem sikerült neki. Egyébként a Legátnak a káplánja volt Geisslinger felsőpatyi plébános, aki valószínűleg engem is keresztelt. Legát Körmenről el akart menni barátjához Rábagyarmatra, aki ott a plébános volt. Írt neki egy lapot, amelyen ez állt: „Holnapután jövök, de okvetlen”. Az okvetlen szót kétszer aláhúzta. Hirtelen meghalt. A rábagyarmati plébános az említett napon a temetésére ment.

Az amerikai követségre egy városi ferences atya járt be gyóntatni. Mikor az meghalt, nem jött senki, mert a ferences házfőnök engedélyt kért erre az Állami Egyházügyi Hivataltól, és azok nem engedték meg. Mindig pénzt küldött ki a szegényeknek, különösen Fábiánnak, volt aulistájának Esztergomba, aki a Mátyás-templomban volt plébános. Nagyon jó véleménye volt Fábiánról. Néha forintjai voltak, néha dollárjai, mert Amerikából intenciókat kapott. Bizalmasa

volt ebben az ügyben Papendorp követségi ember, aki katolikus, és akinek családja volt. Egyszer összegyűlt neki 14.000 forintja. Papendorp megjedte. Azt mondta, hogy megkérdezi a követet, Hillenbrandot. Ez megtagadta. Erre Mindszenty megüzente neki, hogy akkor ő a 14.000 forintot meggyűjtja. Hillenbrand megjedte, és megengedte a kiküldést. Sietett kiküldeni ilyen célra a pénzeket, mert ha meghalt volna, az egészet a Kádár öröklé. Saját szavai.

Amikor a délutáni séta közben a vatikáni, lehetetlen diplomáciára kerül szó, különösen Casaroli-Benelli-féle vonalra, akkor csak hallgat. Elnyomja magában az érzéseket, amelyek belső világát megmérgezhették. Nem igaz azonban, hogy nem látja, hogy kik voltak a Habsburgok. Nagyon tudja. Beszél róla. A török idő alatti fővezérek közül, összesen kilencvenheten voltak, csak hét volt olyan, amelynek megvolt emberi és képességi kvalitása, hogy fővezér legyen. Igen sokszor beszél a császárok bűneiről. Szeme előtt lebeg azonban mindig az egész nemzet sorsa és a katolikus hitnek a java. Soha, mióta itt vagyok, nem hallottam, hogy kikelt volna, elítélte volna az erdélyi protestáns fejedelmeket. Ha tette, csak tényekre támaszkodott.

Kármán nevű újságíró és felesége kétszer csapták be, hamisan visszaadva interjúját. A második interjúnál az asszony nem mert eljönni, csak a férfi, aki az anyósát hozta faltörő kosznak, hogy egyáltalán bejuthasson valami áldáskérés címén. Mikor Vecsey jelentette neki, hogy Kármán itt van az anyósával, csak annyit mondott:

– Ez jó ember lehet, ha az anyósát is hozza.

Mindszenty megtagadta az interjút, ami annak ellenére hamis állításokkal megjelent.

A napokban a sétán a mai demokrata irányzatról beszélünk: egyházban, világban. Mikor fölértünk a szobába, lassan, keményen a szemembe nézett és azt mondta: „Sohasem a tömegek döntők, hanem az egyének. Amit azok látnak és megvalósítanak, az megtörténik.” – Sok minden jutott ezzel kapcsolatban eszembe, de későn van, fáradt vagyok, talán majd máskor.

1972. július 24., hétfő

Tegnap, vasárnap Vecsey József elment a két szociális testvérrel, Natáliával és Andreával – akik egyben Palágyi nővérek is – kirándulni. Valahova Máriacellbe mentek, mert Natáliának ez volt az utolsó vasárnapja Európában. Ezen a héten megy vissza Buffalóba, a rendházukba. Délben csak a primással voltam és Vecsey Lajossal, a József testvérevel, aki itt van ismét három hétre a kéziratok olvasására. Hogy mi a benyomásom ezekről a személyekről, erre talán majd máskor kerül sor.

A primás az ebédnél elég beszédes volt. Visszatért arra az időre, amikor 1917-től kezdve másfél évig Felsőpatyon, a szülőfalumban káplán volt. Persze, mint káplánnak a filia ellátása is feladata volt. Ez a filia, Kövesd és Jákfalva, majdnem egybeépült falvak voltak. Akkor persze még nem, csak az én időmben, később, a húszas-harmincas években. A régi jó (rossz, – ezt én mondom! MT) szokás szerint a káplán, ha hitoktatásra ment, mindig egy ottani családnál evett. Ezek Kiss Sándorék voltak. Minden ebédidő alatt átjött ezekhez a Kiss Sándorékhoz egy bizonyos Gálos nevű, szintén nemesi származású, 70 és 80 év közötti paraszt ember, aki süket volt. Azelőtt a káplán mindig Gáloséknál evett. Gálos azonban nem volt vallásos. Süket emberek szeretnek beszélni, és így Gálos is folyton beszélt. Megjegyzendő, hogy érettségizett ember volt, és valamikor Baltaváron volt postamester. Kijárt neki a Domine respectabilis cím, tanultsága és korábbi állása miatt. Azonban mindig ugyanazt mondta, és pedig egy inga pendelórának a ketyegését ott a postahivatalban.

A Kiss Sándorék már egészen türelmetlenek voltak a Gálos megjelenése miatt, de Mindszenty csak hallgatta mindennap ugyanazt a históriát. Böjtben aztán Mindszenty is megjelent Gáloséknál, és azt mondta Gálos feleségének, hogy készítsen elő egy asztalt feszülettel, meg gyertyával.

– Mit akar? – kérdezte az asszony.

– Meg akarom gyóntatni és áldoztatni. – felelte Mindszenty.

– Hát akkor összeveszik majd vele – mondta az asszony, de Mindszenty csak meghagyta, hogy minden ellenkező várakozás ellenére készítsen mindent el szépen.

Mindszenty megérkezett. Gálos vonakodott, de Mindszenty azt mondta neki:

– Én a Domine respectabilist számtalanszor meghallgattam, most itt a sor, hogy ő is meghallgasson engem.

Vonakodott, de ráállt. Nem gyónt házasságkötése óta. Mindszenty nem akarta, hogy letérdeljen, de az öregúr letérdelt, és alig kezdte el mondani, hogy mi is volt az élete, kezdtek jönni a könnyei.

Mikor megjött 1919 májusában az első fogságából Szombathelyről Zalaegerszegre, ott találta az asztalán a sürgönyt, amelyben a Gálosék hívták őt Jákfára eltemetni Gálos Domine respectabilist. Ez volt az eset Bódy Zoltán zalaegerszegi alispánnal is. 1945-ben hazajövet Sopronkőhidáról találta meg postájában a temetésre hívó sürgönyt. A sürgöny úgy 1945 elejéről származott.

Ma, július 24-én, hatan voltunk az asztalnál. A primás, a két Vecsey, Ádám, egy európai lelkes meg én. Valahogy elmondtam neki azt a jelenetet, hogy 1944 nyarán, amikor a veszprémi birtok körüli huzavona ment Czapik egri érsekkel, ott ültek az asztalánál a VKM⁴ II. osztályának a megbízottjai – az egyiket Pfisternek hívták, a másikkak valami bolgár neve volt –, és ezeket ő mindig „böködte” a birtokátadás elhúzása miatt. Eközben mondta keserű gúnyjal,

⁴ VKM, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium

hogy „Csúnya dolog, amikor a cigányok uraskodnak, az urak meg ciánykodnak.” Mindenki derült, de láttam, hogy valamit mondani készült. Neki is kezdett e mondás hiteles történetének:

Zalaegerszegeen – úgy látszik – a maga alapos módján, meg hittel hívén a szentségekben, a házasságában is, nekilátott az ott lakó cigányok vadházasságának rendezéséhez. Persze a maga módján sose kezdi a kis emberrel, mert szent meggyőződése, hogy fejtől bűdösödik a hal, és nincs javulás anélkül, hogy a parancsoló meg hatalomban levő meg ne javulna. Elment a vajdához, valami Bozsoki nevűhöz. Annak példálódzott, és az elmondta neki, hogy annak idején, amikor behozták a polgári házasságot, a vajda azt mondta a Szelenczénének: „Próbáljuk meg ezt a Wekerlét!” Mindszenty utánanézett, és így is volt, a polgári házasságuk rendben volt. Mindszenty erre azt mondta neki, hogy most az Istennel is rendbe kell jönni a Wekerle után, és behívatta magához a vajdát a Szelenczénével együtt. A Szelencze igen borús szemeket vetett Mindszentyre, és azt mondta neki, hogy jobb lenne, ha az apát úr az úri nagyságák után nézne, mert ő, Szelencze, eskü nélkül is megtartotta a hűséget a vajdának, de azok meg esküvel se tartják meg, „mert szomorú dolog, amikor a cigányok uraskodnak, az urak meg cigánykodnak!” – fűzte hozzá Szelencze. Aztán azért megvolt az esküvő, de amikor elmentek, Mindszenty nekik adatta az aznapi húsadagot a konyháról, hogy azt tegyék bele az esküvői ebédbe.

– Persze nem szándék nélkül csináltam – fűzte hozzá a primás. – Nemsokára vissza is jött a vajda, és azt mondta:

– Apát úr! Ezután minden cigányházasság rendbegyün!

Mikor arról volt szó, hogy a második vatikáni zsinat az öregeket félretolta, a 75 éveseknek le kell mondaniuk, és a 80 éves bíborosok nem választhatnak pápát, azt mondta:

– Ez nem nyerte meg annyira a fiatalokat, mint az öregeket megbokrosította – és roppant jót nevetett. Ilyenkor mindig rám néz, mert szereti, ha a humorban a tekintetünk találkozik.

Amire elszánta magát, abban van valami hajthatatlanság. Ragaszkodik az okaihoz, amiért valamit elhatározott, és nem szívesen enged egy olyan tekli-mekliző alkudozásnak.

Megemlítettem előtte, hogy Rómában talán szívesebben vennék, ha franciául és nem latinul írnánk. Erre azt mondta:

– Ha tudnék is franciául, akkor is latinul írnék, mert ragaszkodom a egyház hivatalos nyelvéhez.

Határozottság ül ki az arcára, minden mozdulatára. Nem volt soha lágy meghallgatója az embernek. Talán ezért is nincs igazi emberi, közeli barátja. A barátságához engedékenység kell.

1973

A kanadai út – 1973. szeptember 18 – október 3.

Szeptember

1973. szeptember 18., kedd

Magnetofonba diktált szöveg. – Hangszalagról gépelte Farkas Margit.

A kanadai út leírásának bevezetésekképpen szeretnék néhány megjegyzést tenni. 1972. június vége óta intézem a bíboros levelezését, írom a válaszokat. Betekintést nyertem az embereknek abba a körébe, amely érdeklődik, sőt lelkesedik az olyan kiemelkedő vallásos és nemzeti érzésű férfiak iránt, mint amilyen a bíboros prímás. Minden, ami valakivel történik, és minden, amit átél, vagy amire reagál, az értékmérője is az embernek. Megmutatja, hogy kicsoda. A levelezésből láttam, hogy az emberek jelentős része józan érdeklődésből ír, fordul a prímáshoz, mint a magyarság lelki és nemzeti vezetőjéhez, vagy legalábbis mint olyanhoz, akiben ilyent szeretne látni. Kisebb részük megérti az ő életének a drámaiságát, a vele történeteknek a mai és a történelmi jelentőségét, de többen vannak az olyanok, akiket akár az emigráció, akár az állandó lelki válságuk kizökkentett egyensúlyukból, és ezek elárasztják a levelek, a javaslatok, a tervek, a fölmagasztalások és más szélsőséges érzéseket tartalmazó írások tömegével. Valószínű ez az élet, erről nem lehet tenni. És levelezés közben, amely Amerikával is folyt, kellett a prímásnak elhatároznia, megy-e Amerikába, vagy sem. Gyakorlatilag egy egész év telt el, amíg eldöntötte. De e döntés létrejöttének több szakasza volt.

Még a fatimai útra elkísért bennünket *Dengl Miklós*, a *Magyar Katolikusok Vasárnapjára*-nak szerkesztője. Ővele abban állapodtunk meg, hogy az idén tavasszal, mint 1973-ban, a prímás végigjárja az észak-amerikai magyar egyházközségeket. Őt bíztuk meg, hogy alakítsanak egy központi bizottságot, amely megszervezi az egyes nagyobb magyar települések programját. Ez meg is történt. Bár nehezen, de elkezdődtek a készülődések. És az is igaz, hogy az észak-amerikai püspöki kar csak nagyon nehezen mozdult. A püspökkari konferencia elnöke, *Krol* philadelphiai bíboros magáévá tette az amerikai katolikus ligának a meghívását. A liga főnöke, *Msgr. Szabó*, viszont csak báb volt a világi titkár, *Tarnóczy Ádám* kezében. Ő talán zsidó származásánál fogva – amint hallottam – nem mindig a közösséget szolgálta a Magyar Katolikus Liga révén, hanem saját összeköttetéseit nézte, és így vált nagy emberré a New York-i eredetű szervezetek labirintusában. Lényeg az, hogy senki nem tudta őt helyzetéből kimozdítani, és néhány magyar papot kivéve, senki hallani sem akart a Magyar Katolikus Ligáról és Tarnóczy Ádámról. Mindezek ellenére nem lévén más lehetőségünk, Szabó prelátust jelölte ki prímásunk az út megszervezésére. De úgy látszik, annyira bizonytalan volt a tervezés, hogy végeredményben komoly előkészületről szó sem lehetett.

E nagy bizonytalankodásban következett el a második szakasz. Az egész amerikai-kanadai utat a prímás visszamondta. Erre jött aztán a reakció, amely tudatta, hogy Kanadában a torontói jezsuita atyák, akik a magyar plébániákat vezetik, nagyon szépen haladnak az előkészületekkel egész Kanada területén a prímás fogadására. Kelet-Amerikában, New Brunswickban pedig *Füzér Julián*, az ottani magyar Szent László egyházközségnek a papja mozgolódott, miután már előbb elkezdte az ottani magyar templomnak az építését. Az egyházközség családjai, hívei csak

felerészben magyarok, felerészben más származású angolok, vagy kisebbségiek, akik nem magyarul beszélnek. Füzér Julián ott kezdte el építeni az új templomot, a régit majdnem egészen lerombolták. Ennek a fölszentelésére már annyira előkészültek, a primás nevét is belevonva, hogy visszamondani nem lehetett. Így született meg a terv. Az eddigieket mindig azzal az indoklással mondták le, hogy a primás minél előbb szeretné kiadni az emlékiratait, és azért nem tud menni, vagy azért rövidíti le ott tartózkodását. Most a végleges döntés úgy szólt, hogy szeptember végén végiglátogatja egész Kanadát, ahol – mint mondtam – a torontói jezsuiták szervezték a látogatást. Onnan három napra átmegegy New Brunswickba fölszentelni a magyar templomot. A megérkezés estéjén *Cook Terence* New York-i bíborosnak lesz a vendége. Egyúttal megmondta a primás azt is, hogy ez nem az amerikai útja, ez csak rövid leszállás Amerika területére. Az amerikai útra majd egy következő alkalommal indul el.

Így történt aztán, hogy ilyen előkészület után, miután a kanadai püspökök mind egytől-egyig meghívták, és Amerikából is sok helyről kapott meghívást, elhalasztotta, illetve ezt a meghívást kiterjesztette az elkövetkező nagy amerikai útjára. Így kerültünk abba a helyzetbe, hogy Mindszenty József bíboros primás *Msgr. Ispánki Béla*, angliai főlelkész kíséretében – aki Angliában száll majd a repülőgépre – és az én kíséretemben elindultunk az Új Világ felé.

A bíboros primást ketten kísértük. Amikor fölszálltunk itt Bécsben szeptember 18-án, kedden reggel a repülőgépre, hogy Londonba repüljünk, az úton a következő gondolatok jutottak eszembe:

Csak kevés embernek adatik meg a történelemben, hogy huszonhét év után visszatérhessen oda, ahol huszonhét évvel ezelőtt volt, beszélt, tanúságot tett. A bíboros primás ugyanis 1947-ben – letartóztatása előtt – részt vett az ottawai Mária-kongresszuson. Csak kevés embernek adatik meg, hogy ebben a huszonöt évi távollétben annyi mindenben menjen keresztül. Megvívja a maga egyéni és egyházának, nemzetének a harcát, tanúságot tehesen, elítéljék, szenvedjen, saját hazájában és népe körében önkéntes száműzetésbe kényszerüljön az amerikai követségen tizenöt éven át, és hogy huszonöt év múlva visszatérjen ugyanabba a Kanadába, ahol 1947-ben járt. Ott ne kelljen neki semmit se visszavonnia, semmit se megváltoztatnia, magyarázkodnia, hanem ugyanott veheti föl tanúságtételének fonálát, ahol a kommunista párt, a moszkvai uralkodók és a magyar kommunisták huszonhét évvel ezelőtt elvágták. Nagy dolog ez!

Amint autóval mentünk ki a repülőtérré, az első őszi köd rátelepedett Bécs városára gyönyörű napsugaras hetek után. Akkor jutott mindez eszembe, és elgondolkodtam az emberi sorsokon. De még előtte a reggelinél, amit sietve fogyasztottunk el, kalácsot tettek az asztalra, finom fehér kalácsot, és erre azt mondta a bíboros úr:

– Nini, ha nincs is kitoló fánk, de van kitoló kalács!

Én még nem ismertem ezt a kifejezést. Akkor elmondta, hogy amikor valahol vendégség vagy lakodalom van, és egész éjjel mulattak, táncoltak, akkor a gazdasszony az ünnepség vége felé behozza a fánkot, hogy megkínálja a vendégeket, ezt a fánkot hívják kitoló fánknak, mert „kitolja”, távozásra szólítja fel a vendégeket. És hiába éneklük, mint a Hegyháton is tették a vendégek, hogy „Nem, nem nem, nem megyünk mi innen el”, mert felhangzik a gazdasszony hangja:

– Mindjárt hozzák a kitoló fánkot!

A reggelinek vége lett, vettük a kabátunkat, a csomagokat. A nővérek, Laura, Kolumba és Andrea testvérek, meg Vecsey titkár lekísértek a lépcsőn. A primás kilépett az ajtón, és felénk fordulva, mosolyogva azt mondta:

– Tűzre, vízre vigyázzatok !

Bécs és London között a kontinentst köd borította. Mellém került egy beszédes skót nagymama, 70 és 80 között lehetett, akinek beszélhetnékje volt. Az ember találgathatta, hogy megnyugvást keres-e, önmegnyugtatót, vagy félelmét hessegeti el. Beszéde valami menekülés

féle lehetett. Glasgowból való volt. Olyan glasgowiakról beszélt minden bevezetés nélkül, akiről sohasem hallottam, s mintha én is régóta Glasgowban éltem volna. De kedves volt. Nem törődött velem, hogy figyelek vagy nem figyelek. Megedződött öregségében, magánosságában. Majdnem velem szemben ült egy félénken pislogó, szinte áhítattal néző, csinosan öltözött idősebb hölgy. Utazik, s amint ott ül, látszik, hogy az utat, a repülőgépet és önmagát is fontosnak tartja. Lénye csupa formáság. Szinte önkéntelenül elképzelem magamban, hogy így fog ő a koporsóban is feküdni, csak a pislogása hiányzik majd, meg az időnkinti szemrebbenései. Aztán egyszerre valahol a kontinens végén fölszakadt a köd, mögöttünk volt Európa. Kinyílt a világ, és előttünk sütkéreztek Anglia partjai zölden, sárgán, feketén, barnán. Egy egészen új világnak látszott. S ahogy leszálltunk a londoni repülőtérré, először fülsiketítő fékezéssel, aztán mind lassabban, szinte döcögve haladtunk a kihajózás csarnokai felé, egymás után tünedeztek fel a hosszú hangárok. A hangárok mellett úgy látszottak a repülőgépek, azok hátsó része, fara, mintha hajóárbocok volnának a szárazföldön. Régi kikötőre emlékeztető kép, csak nem vízen rengtek a gépek, hanem ott álltak mozdulatlanul a sötét hangárok előtt. Ezekben a repülőgép-hajó árbocszerűségeiben van valami hívogató meg félelmetes is. A sűrűn kimagasló árbocok hívnak, intenek és fenyegetnek.

Miután Msgr. Ispánki Béla felszállt hozzánk, elindultunk Londonból. Az Atlanti-óceán fölött a Rolls-Royce igazgatója ült mellettem feleségével. Sokszor megjárta az Atlanti-óceánt Amerika és Anglia között. Már a II. világháborúban kezdte karrierjét az említett műveknél. Aztán – úgy látszik – sok mindent látván, mindenről lemondott, mindent otthagyott, és most nem érdekli más, csak szűkebb köre, családja, barátai, felesége. A szenvedés élménye sodorta leszűkített életébe. Barátja megsebesült az I. világháborúban és rá tíz évre meghalt bénán. Ez az élmény keményítette meg szívét.

London és Montreal között az Atlanti-óceánt köd borította. Megérkezésünk előtt egy órával, már Kanada előtt – valószínűleg Új Skócia felől, Grönland felől érkezünk a kontinensre – a partok, s mellettük minden csodálatos fényben úszott: a kék színű, tiszta tenger, és Kanada sárgába és vörösbe borult őszi erdei. Azután átvágva a kanadai kontinensen egészen Montrealig, közel két óra hosszat alattunk mindent köd borított. Nem láttunk semmit. Amikor Montrealba érkezünk, mondták, hogy egész nap esett az eső, és csak pár órával érkezésünk előtt sütött ki a nap.

A repülőtéren, a váróteremben mintegy 50-60 főnyi csoport fogadott bennünket a montreali magyarok képviselőjében és az ottani különféle szervezetektől. Kint volt személyesen *Paul Grégoire* montreali érsek is, titkárával együtt. Először egy rövid sajtó nyilatkozat hangzott el, illetve két kérdésre válaszolt a primás. Az első úgy hangzott, hogy miért jött a primás, a második, hogy szeretne-e hazamenni Magyarországra. A primás válaszában, illetve az érsek üdvözlésében ugyancsak két téma szerepelt. A primás azt mondta, hogy huszonöt éve járt itt Kanadában. Akkor marasztalták, hogy ne menjen haza Magyarországra, félvén a következményektől. Ő azonban azt mondta, hogy mennie kell, mert a pásztornak a nyája mellett a helye. Most jött magától, de annak idején nem tudhatta, mi minden vár még rá. A második válaszában kitért arra, hogy az ateista nevelés a magyar nevelési rendszerben a pedagógusok és az orvosok segédletével irtózatot pusztított végzett a magyar nép testén és lelkén. És mert ez így van, azért van szükségünk tanúbizonyságra. Jobban, mint valaha.

A montreali érsek kíséretében ott volt titkára és a montreali kisebbségi titkár, *John McConnell*. A montreali érsek alacsony termetű, szemüveges, intellektuális típusú ember. Sovány, érzékeny lelkű, aki nagyon lelkiismeretesen látja el a munkáját, és gyakorolja hívatását. Valószínűleg nehézségei vannak a vezetéssel, mert természetével, megjelenésével nem

parancsol tiszteletet. Titkárai közül a személyi titkára *Pierre* fekete, komoly, kedves francia típus, a szokásos finom francia érzékenységgel. A kisebbségi püspöki titkár John McConnell magas, kövér, dinamikus ember, akinek az egyik sógora, tehát nőtestvérének a férje magyar. *Járay*nak hívják, ötvenhatos menekült. Három gyermekük van. Ezt a Járayt John McConnell megtanította dolgozni is. Büszkén mondja, hogy a családon keresztül ő is egy kicsit magyarnak érzi magát. A montreali érsekségen, ahol az érseknek több segédpüspöke van, szerzetesi szemináriumi közösségben élnek. Mindenki külön asztalnál, úgy ahogy jön reggelizik, ebédel és vacsorázik. Nincsen külön beosztás. Az érsek a segédpüspökökkel, az érsekség fiatal papjaival, részben a kanonokokkal is abban a házban lakik. Egy közösség, melyet az érsek személye tart össze, és ahol nem lehet egyszerű az élet. Itt vacsoráztunk. Kedvesen fogadtak bennünket. A bemenetelnél és a vacsoránál semmiféle formalitás nincsen. Olyan volt, mint valamikor régen a szemináriumban. Az érsekségen aludtunk.

Másnap kezdődött a magyar plébánián – elég messze az érsekségtől, majdnem félórányi autóútra, a hegyen túl – az egyházközségi és a magyar küldöttség fogadása. Itt kell megjegyezni, hogy Montrealban új templom van, és a plébános is új. Elődjét, akit Montrealból magyar veszekedések és fúrások miatt elhelyezték Calgaryba, egy állítólag idegbeteg magyar, egy beteghez történt kihívás alkalmával lelőtte. A helyettese *Dely Brunó* szervita atya, aki nemrég jött Magyarországról. Szerény, kedves, hallgatag, szinte túl félénk ember, akinek a szelídségében azonban van valami láthatatlan sugárzás, emberszeretet és okosság. Nagyon jó benyomást tett rám. Itt volt az egyházközségi csoportok és a magyar képviselő fogadása, amely elég hosszú ideig tartott. Hamarosan világossá vált, hogy a montreali magyarság mennyire szétesett, hogy mennyire nem állhatják egymást, mennyire ellenséges érzületűek a különféle magyar csoportok. A szélsőséges jobboldal, a közép csoport, a baloldal, az állítólagos nemzetiek és nemzetietlenek. Erre leginkább az világított rá, hogy az esti magyar mise utáni zászlóavatásnál és az ismeretlen magyar katona sírjának a megszentelésénél, anélkül, hogy előre bejelentették volna, egymás után mindig újra és újra előhozakodva, háromszor szentelt zászlót a primás, mert egyik sem akart odaállni a másik mellé. Mindez nem jelenti azt, hogy még az ellenségesen szembenállóknak is mérhetetlen sok jóindulat, a magyar hithez való ragaszkodás és a nemzethez való hűség számtalan jele ne nyilvánkozott volna meg. Velejárója ez talán nemcsak a magyar, hanem az emberi életnek, hogy az ellenségesen szembenállóknak igen sokszor ugyanazt a jót akarják, de egymást nem fogadják el.

Ebben a montreali légkörben – ahol sokszor ellentétes és ellenséges jelek alatt annyi sok jóindulat is jelentkezett –, a bíboros rengeteg jót tett. Az egyházközségi fogadáson, amikor a plébános és az egyházközségi elnök a különféle csoportokat hosszú órákon át bemutatta, mindenkire volt megértő szava, mindenkibe tudott lelket önteni. Megnyilatkozásaiban és beszédeiben a primás kitért arra, hogy mennyire szükséges a helyi magyarságnak az összefogás, a magyar nyelvnek az ápolása, a magyar gyermekek nevelése, a gyermekáldás elfogadása, mivel népünk pusztul odahaza is, idegenben is.

Így zajlott le a nagy ellentétek ellenére itt Montrealban egy egészen meleg, megértő, emberi légkörben a magyarok és a bíboros primás találkozása. Csodálatos volt látni, hogyan képes a bíboros primás rövid órák alatt annyi sok szembenálló embernek a lelkébe hitet, bizalmat és talán egy csöpp egymás iránti megértést is önteni.

Az egyházközségi fogadás után – ahol természetesen ott voltak a magyar csoportok, a politikai szervezetek, ott voltak a protestáns lelkészek is Montrealból és környékéről – ebéd volt. Délutánra gondoskodtak számunkra pár óra pihenésről. Este volt a magyar templomban a nagymise. Elfelejtettem, hogy ebéd után volt a lenti teremben, ahol már elkészültek az esti vacsorára, egy magyar tánccsoport nagyon fiatalokkal, szinte gyerekekkel, amelyet egy magyar

asszony, ha jól emlékszem a nevére *Thökölyné* vezetett, és aki lelkesen mutatta be művészetét a primásnak.

Az esti szentmisén a magyar templomban több, mint ezren vettek részt. A templom zsúfolásig tele volt. A bíboros a lélek szentségéről beszélt, s a család, a gyermek értékéről ebben a világban, és különösen a magyar életben. Szentmise után kb. ötszázan a templom alatti nagy teremben közös vacsorán vettek részt. Ezen csak rövid pohárköszöntők hangzottak el, és a vacsora végén ezekre a bíboros is válaszolt. Megköszönte fáradozásukat, egységre intve őket, és így tértünk vissza szeptember 19-én, szerdán este az érsekségre éjjeli nyugodalomra.

1973. szeptember 20., csütörtök

A szentmisét reggel az érsekségen a prímás, Ispánki és én koncelebráltuk. A misekönyvek latinok voltak, csak az olvasmányok voltak angolul. Mivel néhány magyar is jelen volt a szentmisén, a prímás az evangélium szövegét latinul olvasta, és magyarul mondta. Majdnem hibátlanul sikerült neki lefordítania. A szentmise és a reggeli között talán csak tíz perc maradt. A prímás meg akarta kérni a montreali érseket arra, hogy a mostani hétvégi iskola mellé ezen a plébánián még lehessen szervezni egy másik iskolát is, valahol Montreal perifériáján.

A sajtókonferencián az újságírók kérdésére válaszolta: Magyarországon a kommunista pártnak szét kellett vernie az ellenállást, le kellett őt tartóztatni, és csak utána tudták a magyar egyházat bevinni abba az együttműködésbe, amelyben ma is van. Ezzel az együttműködéssel az egyházat kiüresítik, s a nép szemében szavahihetletlenné teszik.

Így folyt le a kanadai rádió épületében a nagyon jól sikerült interjú. Utána azonnal elmentünk autón a városházára, ahol *Drako* párton kívüli polgármester fogadott bennünket. A prímás beírta nevét az aranykönyvbe, utána elbeszélgetett a polgármesterrel, aki már hosszú idő óta élvezzi a montreali nép bizalmát. Ez a *Drako* az, akinek volt bátorsága *DeGaulle* beszédére – aki franciákról beszélt franciáknak Kanadában – hangsúlyosan azt mondani, hogy mi magunkat nem franciáknak, hanem franciául beszélő kanadaiaknak valljuk. Bátorsága ellenségeskedést szült, de Kanada összlakossága részéről megértést és megbecsülést kapott. Később kimentünk a teraszra, egy pillantást vetettünk Montrealnak belvárosára, az építkezésekre és a város megújuló képére.

Ezután a látogatás után elmentünk a nagyszemináriumba, ahol egy külön sajtókonferencia volt az egyik terembe. Körülbelül 50-60 újságíró volt jelen. A kérdések között szerepelt Magyarország mint Mária országa és Mindszenty bíborosnak a Mária-tisztelete. Erre a kérdésre válaszolva kifejtette, hogy az ország mennyit köszönhet a Szűzanyának és hogy a magyar történelem mennyire összeforrott a Mária-tisztelettel. Szó esett az emlékiratokról és különösen az emberi jogokról, amelyekért Mindszenty az életével és szenvedéseivel fizetett. Válaszában erőteljesen hangsúlyozta, hogy minden embernek megvannak a maga emberi jogai, amelyeket lefektettek az Egyesült Nemzetek alapokmányába, és e jogok alkalmazásában nincs kivétel alacsony és magas rangú között. Nincs kivétel fekete, sárga vagy fehér között. Ezek az emberi jogok még egy kardinálisra is érvényesek.

Hogyan látja a mai helyzetet? Van-e vallásszabadság Magyarországon? Van-e enyhülés? Mit vár a békés együttélés politikájától? Mik a reményei a világ számára?

Mindig nagyon röviden, egyszerűen válaszolt. Azt mondta, hogy ő ma sem változtatja meg a kommunizmusról alkotott véleményét; a kommunizmus istentelenség volt, és az is marad.

A sajtókonferencia után a nagyszeminárium növendékeinek és professzorainak a prímás egy kisebb teremben rövid magyar beszédet mondott, amelyben erőteljesen aláhúzta a hierarchia fontos szerepét az egyház történelmében és fennmaradásában. Nem lehet csak az emberi tudományok szerint alkalmazkodni és haladni az Isten egyházában, hanem hallgatni kell azokra a személyekre, akiket a Szentlélek kiválasztott, és akik Krisztus szándéka szerint letéteményesei az igaz hit védelmének és magyarázatának.

A sajtókonferencián angolra Msgr. Ispánki, franciára jómagam fordítottam. Ugyancsak én fordítottam franciára a szeminárium növendékeinek és tanárainak tartott beszédét.

Még meg kell említenem, hogy előző nap este a magyar szentmise után, amikor a templomnak a közössége kivonult a templom mellé, és a prímás megkoszorúzta az ismeretlen katona sírját, és megáldotta a zászlót, ő is kapott egy vándorzászlót. Egymás után három különböző egyesület zászlajára adta az áldását. Ez volt szeptember 19-én, szerdán. Ma csütörtök,

húszadika van, a nagyszemináriumi sajtókonferencia és beszéd után szűk körű ebéd volt a magyar plébánián. Ebéd után visszatértünk az érsekségre, ahol előkészültünk az esti programra.

Ezekben a rövid délutáni pihenő órákban telefonáltam *Máthias János* volt veszprémi szemináriumi tanárnak, aki annak idején 1944-45-ben szintén mint teológiai tanár Mindszenty József veszprémi püspökkel együtt volt a veszprémi börtönben, a sopronkőhidai fegyházban és a soproni irgalmasok zárdájában. Ő időközben kikerült Montrealba, ahol most mint kórházlelkész működik, bár már fél lábbal nyugdíjban van. Kicsit rossz néven vette, hogy a repülőtéri fogadásnál a primás nem ismerte meg úgy, ahogyan ő szerette volna, a primással való korábbi, veszprémi kapcsolatai alapján. Csak azt mondta neki, miután megmondta a nevét: „Igen, ismerem önt.” Emiatt kissé elkeseredett. Nekem mondta telefonon, és később levélben is írta. De ez talán a betegségével, a cukorbetegségével, és általában az emigrációban élők érzékenységével függ össze.

Este fogadás volt az érsekség bíbor termében. Ott volt az egyházmegye előkelősége: az érsek a segédpüspökeivel, a szeminárium előljárói és a káptalan képviselői, valamint az egyházi szervezetek vezetői. A fogadás egyszerűen, szívélyesen zajlott. Utána mindannyian fölmentünk az érsekség ebédlőjébe, ahol közös vacsora volt, amelyet az érsek ajánlott fel. Egészen rövid beszéddel köszöntötte az érsek a magyar bíborost, aki latinul, közvetlen szavakkal köszönte meg a vendégséget, és mindazt, amit a magyarokért tett. A vacsora után mindannyian felmentünk a Szent József oratórium hatalmas templomába, amely Montreal hegyén áll. Mintegy négyezer hívő jött össze, a templomot majdnem teljesen megtöltve, hogy részt vegyen a Mindszenty bíboros által latinul mondandó szentmisén, és meghallgassa szentbeszédét.

Ünnepélyes bevonulás volt, gyönyörű kórossal. Mindenki énekelt. A jelenlevők nagy része magyar volt, de igen sok volt a francia is. A nagymisén az érsek beszédében méltatta a hit jelentőségét a modern világban és a hit központiságát az egyes ember életében. Az érsek beszéde után Mindszenty bíboros szólt a hívekhez. Kiemelte a hitnek és az élet szeretetének fontosságát. Különösen a magyarok elé állította a franciák példáját, akik a nagy francia-angol viszályból a 18. században csak úgy tudtak megmenekülni és fennmaradni, hogy megvívták az úgynevezett bölesők háborúját, amikor is az 1660-as és az 1770-es évek között az átlag francia családokban tíz gyermek született. A mai kanadai francia népesség ennek köszönheti fennmaradását.

A szentmisén óriási volt a lelkesedés. Majdnem mindenki magához vette az Úr szent testét. A kanadai, majd a magyar Himnusz eléneklése után az oratórium melletti nagy terembe mentünk, ahol fogadáson vettünk részt. A bíboros primásnak bemutatták a Montreal tartomány és város vezetőségét, társadalmi előkelőségeit és az egyháziakat. Ez a fogadás csak rövid ideig tartott. Már későre járt az idő, a hosszú egésznapos program nagyon megviselte őminenciáját. Ezért hamarosan visszatértünk az érsekségre, és felkészültünk a holnapi napra.

1973. szeptember 21., péntek

Az érsekségen aludtunk. A reggeli után az érsek úr társaságában azonnal elindultunk a Rádió Kanada épülete felé. Nekem kellett szimultán fordítanom magyarról franciára, mivel a primásnak ott helyben kellett válaszolni, anélkül, hogy a kérdéseket ismerte volna. Csak magyarul beszélhetett. Roppant nyugodt, higgadt volt, nagyon érdekesen és kedélyesen válaszolt a kérdésekre. Ezek a kérdések megismétlődtek az egész kanadai út minden állomásán.

A püspökség mintegy 5.000 dollárt gyűjtött össze annak idején, amikor a magyarok kikerültek, és ezt az összeget soha nem fizették ki a magyaroknak segélyként. Nekem nem nagyon tetszett az a magyar, aki ezt előadta, de benne volt a menekült ember sajátos gyanakvása. Még abban a negyedórában a püspöki titkárnak megmondtam, hogy miről van szó. Kértem szíveskedjék utánanézni, hogy mi az igazság, és hogy azután ítélje meg a helyzetet. Mondja meg, vagy írja meg nekem. És így esetleg, ha a magyarok nálam érdeklődnek, tudjak nekik válaszolni, nehogy kétségben maradjanak.

Egy segédpüspök és *McConnel* kisebbségi püspöki titkár kísért ki bennünket a repülőtérre. A magyarok szintén nagy számmal jöttek ki. Egy Air Canada géppel indultunk el Montrealból Torontó felé. Először szép idő volt, de lassan befelhősödött. Mégis lehetett látni a nagy kiterjedésű dombos, erdős, síkságon a rengeteg tavat és folyóvizet. Sajnos mind Montreal, mind Torontó környékén a kanadai vizek nagyon el vannak szennyeződve. Már messziről föltűnt az Ontario-tó partján a kétmillió metropolis. Nagy kanyarral – majdnem egy negyedóráig tartott – szállt le a gép délnyugatról megkerülve a várost. A repülőtéren *Francis Pocock* érsek várt minket személyesen a titkárával. Ott volt *Máté József*, a Kanadai Magyar Szövetség elnöke, torontói jezsuita atya. Ott volt *Király István*, a jezsuita plébános és *Jaskó Balázs*, a torontói magyar jezsuita provinciális. Sokan mások is kijöttek. A fogadás nagyon szívélyes és kedves volt. Msgr. Ispánki lent a magyar plébánián kapott helyet a jezsuitáknál, engem pedig beszállásoltak Pocock érsek villájába a bíboros primással.

Talán sohasem tudtam annyira megfigyelni, mint itt Torontóban, hogy szinte szorongással fogadták a magyar bíborost. Mindig az arcukra volt írva, hogy hallottunk erről a keményen kiálló, gránit szilárdságú emberről. Vajon milyen lesz a valóságban? Hogyan lehet vele beszélni? Nagyon érdekes volt megfigyelni, ahogy lassan-lassan, amint az órák múltak, amint a találkozások, az érseki palotába való visszatérések megismétlődtek, miként oldódott föl minden feszültség, hogyan ismerték meg a bíboros primásnak egy másik, kedves, meleg egyéniségét, megérettő jellemvonását.

A torontói jezsuiták és a szervezők mindenre gondoltak. Azonnal adtak a primás mellé *Bácsalmásy* kanadai tanügyi főigazgató személyében egy tolmácsot és *dr. Forbáth* magyar orvos személyében egy állandó háziorvost. Mind a ketten az első pillanattól kezdve hűségesen látták el a feladatukat. Nemcsak a primás kíséretével, hanem magával a primással is nagyon közeli kapcsolatba kerültek.

Rövid pihenés után délben egészen szűk körben a plébánia papjaival és a jezsuita testvérekkel, a helybeli papokkal együtt ebédeltünk. Utána következett a sajtókonferencia az érseki irodában. Ez a sajtókonferencia se nem jól, se nem rosszul sikerült. Azok, akik kérdezték, túlságosan meg voltak illetődve. Nem tudtak természetesen, egyszerűen kérdezni. A primáson is látszott egy kevés fáradtság. Mindig ugyanazok a kérdések ismétlődtek. A szűk körű vacsora szintén a plébánián volt.

1973. szeptember 22., szombat

Bíborosunk a vezetőket fogadja. Mintegy három-négyszáz ember jelenik meg. A helyi egyesületi vezetők, az egyházközség vezetői, a közelebbi és távolabbi magyarok jöttek a kanadai dohányvidékről. Sőt Buffalóból és Clevelandből is, akik tiszteletüket akarták tenni. Hosszú ideig tartott a fogadás, és meleg, bensőséges hangulatban zajlott. Zászlószentelés is volt. Magukkal hozták bajaikat, bánataikat. A primásnak mindenkihez volt egy kedves szava. Mindenkinek a helyzetét megértette. Igazán nagyon mély emberi együttérzés és összeforrottság alakult ki.

A szombat délután 3 órai, csak magyaroknak tartott szentmisén a katedrálisban közel három-négyezer ember gyűlt össze Torontóból és vidékéről. A jezsuiták nagyszerűen megszervezték. A szentmise alatt buzgó ének hangzott, áhítat és izgi testvériség volt érezhető. Igen sokan áldoztak. A primásnak a prédikációja a gyermek szentségéről, a szent családról, ennek megvalósításáról és Szent István családjáról szólt. Magyar kötelességekről, különösen a gyermekáldást illetően és a családi szentély megszentelése által.

Este Pocock érsek segédpüspökeivel, papjaival, közeli munkatársaival az összes jelenlevő magyar papnak, akik koncelebráltak a délutáni szentmisén a primással, vacsorát adott egy elegáns hotelben. Összesen huszonkét koncelebráló volt és a vacsorán mintegy harminc-harminckét résztvevő. Az érsek melegen köszöntötte a primást. Csodálatosan szép, egyszerű kifejezésmódja nagy hatást tett a jelenlévőkre. Erre a primás – mivel csak papok voltak – kifogástalan és szellemes latinsággal válaszolt, megköszönve a magyaroknak nyújtott segítséget, vendégszeretetet, és kérte Isten pártfogását továbbra is a magyar közösség számára. Ezen az estén, mivel a primás fáradt volt az egész napi munka után, az érseki villában közelebbi ismeretségbe kerültem Pocock érsekkel és a titkárával.

Talán kedvelték a társaságomat, mivel Európából jöttem. Hírt akartak hallani, értesüléseket szerezni Mindszenty személyiségéről és ügyének háttéréről. Igyekeztem mindent megtenni. Nem azért, hogy a primást a valóságosnál jobb színbe állítsam be, hanem hogy felvilágosítsam őket a primás személyiségének olyan vonásairól, amelyeket talán a sajtó – még a jóindulatú sajtó is sokszor nagyot, bámulatosat, csodálatosat akarva mondani – eltorzított. Igen örültek, ahogy megismerttem velük az ő mindennapi életét, szokásait, egyéniségének közvetlen, emberszerető vonásait. Megbámultam Pocock érsek közvetlen vendégszerető házigazdai szerepét. Nagy kanadai múlt áll mögötte. Winnipegben volt érsek, onnét került át ide Torontóba érseknek, miután az elődje, aki a magyar bíborossal egyidőben lett bíboros annak idején 1946-ban Rómában, csaknem nyolc év óta agyvérzéssel, szinte eszméletlenül fekszik. Azt is elmondta, hogy bár alig ismer meg valakit, a primás mindenképpen meg akarta látogatni. Nekem aztán tréfásan elmondta az érsek, hogy semmiről nem tud ugyan a bíboros, csak táplálják az egykori rezidenciában, ahonnan nem mozdították ki. Apácák vannak mellette. Azt azonban még ilyen állapotban is pontosan tudja, ha nincs a fején a bíborosi pileolus. Azt folyton keresi. Ehhez kedvesen – egy kicsit gonoszokán –, de nem rosszindulattal nevetett. Nagyon élveztem. Ugyanez az érsek, aki olyan higgadtan, nyugodtan, szeretetre méltóan fogadta az embereket, fogadta a primást is. Hallottam, de már amikor Torontóból elrepültünk, hogy állítólag ő is súlyos rákbeteg, és ki van mérve az ideje. Egész kanadai utunkon és amerikai nyugati részén tett látogatásunk idején sehol sem találtam olyan kedves, közvetlen vendégbarátságra és otthonias légkörre, mint ennek a különben elég ridegnek látszó és kimérten viselkedő Pocock érseknek a villájában.

1973. szeptember 23., vasárnap

Délelőtt 11 órakor volt az érsek katedrálisában az angoloknak szánt szentmise. A primás latinul énekelte, nagyon jó erőben volt. A szentbeszédet Pocock érsek mondta. Összefoglalta mindazt, amit tőle az előző esti beszélgetéseken hallott, csak persze még árnyaltabban és szónoki módon kifejtve. Ez a latin nyelvű mise, amelyen a templom egész közössége mélységes áhítattal vett részt és énekel, igen megható nagy emberi és vallásos manifesztációja volt a torontói vallásos életnek. Körülbelül ötezren gyűltek össze. A katedrális tömve volt, akár az előző napon. Ebben a légkörben folyt le az egész szentmise, szertartás, ki- és bevonulás, nagy taps közepette. Az angoloknak szánt latin nyelvű szentmise után az ebéd a székesegyház plébániáján volt. Rövid ideig tartott. Utána hamarosan visszatértünk az érsek villájába, hogy előkészüljünk a délutáni nagy ünnepségre.

Majdnem elfelejtettem megjegyezni, hogy előző nap, szombaton a kora délutáni órákban ebéd után tisztelgő látogatásra indultunk az érsekkel és a magyar vezetőkkel együtt a helyi, ontarioi angol kormányzóhoz. A kormányzó fogadást adott az összejött vendégeknek és a magyaroknak. A fogadás alatt úgynevezett tisztelgő bemutatkozásra került sor az angol előkelőségeknek. Ennek egészen formális jellege van. Túlságosan rideg és nevetséges, mert személy szerinti ismerkedésről nem lehet szó.

A bíboros primás odaállt titkáiraival, az ismerős papokkal, az összes előkelőséggel. Elvonultak előtte, meghajoltak, bemutatkoztak, egymásra mosolyogtak. Így folyt le egészen ridegen, formális módon. De maga a hangulat, különösen utána, amikor szendvicseket és italokat szolgáltak fel, meleg és oldott volt. Ez volt szeptember 22-én, szombaton.

Ma délután tapasztaltam, mennyire különbözik a kanadai öreg bevándorlók mentalitása, fölfogása a nemzeti hovatartozás szerint. Szombaton bevonultunk a kormányzó hivatalába, hogy üdvözljük. A kormányzó egy nyolcvankét éves ember, magas, nagyon kedves, mosolygós. Leányával, egy férj nélküli, körülbelül negyven éves hölgygel fogadott bennünket. Üdvözölték egymást. A kormányzó, talán tudva azt, miről van szó, anélkül hogy hagyta volna, hogy a primás megszólaljon, szeretettel üdvözölte. Azt mondta egész hangosan, lassan angolul:

– Eminenciás Uram! Nálunk itt Kanadában igen sok magyar van. Szívesen befogadtuk, és jó kanadaiakká tettük őket.

A primás háta mögött álltam. Amikor a kormányzó ezt a két mondatot elmondta, a primáson látszott, hogy meglepődött az ügynek ilyenén megfogalmazásán. Mindenesetre az ontarioi angol kormányzó és a primás között ezzel a magyar kérdés be volt fejezve. Ez még szombaton, szeptember 22-én történt.

Most vasárnap van, szeptember 23-a. Ebéd után a primás visszavonult egy kis pihenőre. Délután hamarosan megkezdődött a nagy kiállítási telepen, mintegy ötezer ember jelenlétében az ontarioi magyarság nagy ünnepsége. Harminc tagú vonós zenekarral hetven tagú énekkar szerepelt magyar számokkal: táncokkal, klasszikus zenével. Ezen az ünnepségen jelen volt és felszólalt a szövetségi külügyminiszter a kanadai kormány képviselőjében. Számosan felszólaltak, köztük az ontarioi iparügyi miniszter, aki nagyon fiatal, és határozottan kiállt a magyar ügy mellett. Egy városi tanácsos szintén beszélt. Kiemelkedő pontja és befejezése az ünnepségnek Pocock érsek beszéde volt. Utána a primás emelkedett szólásra. Meleg, lelkes szavakkal hívta fel a magyarságot arra, hogy ne hagyja életképességét se odahaza Magyarországon, se külföldön ellankadni. A magyar jövődőről szólt, amelynek alapja a mi jelenlegi hitünk és a hitünk szerint való cselekvés. Mindannyian, még azok is, akik nem értették meg a primás szavait, meghatottan hallgatták. Utána egypár szóval a fordító angolul foglalta össze. A nagy ünnepség után, amely a magyar himnusszal ért véget, a primás meglátogatta az Ontarióban és környékén élő szerzetes nővéreket, akik az egyik szerzetesrend házába gyűltek össze. A primást vacsorával várták. Minden nővérrel személyesen elbeszélgetett. Közvetlenül az

ünnepség és a nővéreknél tett látogatása előtt volt az Ontario-tó partján felállított nagyon szép 1956-os emlékmű megkoszorúzása. Ezen – annak ellenére, hogy messze volt az ünnepség helyétől, a kiállítási csarnoktól – mégis számosan megjelentek. Lehetek vagy százan-százötvenen. A primás itt is egyszerű szavakkal még egyszer buzdította a magyarokat a hazájukhoz és hitükhöz való hűségre. Utána ott az emlékműnél együtt elénekeltük a magyar himnuszt. Ezzel zárult le hivatalosan a magyar bíboros primásnak torontói látogatása.

1973. szeptember 24., hétfő

Dr. Forbáthtal, a kanadaiak által adott háziiorvossal és Bácsalmásy főigazgató úrral, a tolmáccsal indultunk el a torontói repülőtérrel Winnipeg felé. A magyarok is kikísérték a primást a repülőtérre, és tiszta, szép időben indultunk neki Winnipegnek. Csodálatosan szép volt a mintegy háromórás repülőút. A Huron-tó fölött Sault Sainte Marie tószorosnak a pontos megfigyelésével, aztán a Superior-tónak az óriási tengerszerű felületével kitértünk Kanadának egész szépsége, a végtelenség. Az észak felé húzódó erdők és dombok között minduntalan fölcsillant a kanadai tavak csodálatos panorámája. Úgy csillognak az erdők közt a napfényben, mintha ennek a végtelen nagy erdős területnek a gyöngyszemei vagy könnyei volnának. A közel három órás út végén, a Superior-tó után nekivágtunk a nagy kanadai síkságnak. Ennek kellős közepén terül el teljesen sík vidéken Winnipeg városa, Manitoba állam fővárosa. Mire megérkeztünk, akkora egy kicsit beborult. Hideg, esős, szelesre fordult az idő. A magyarok szép számban jöttek ki a repülőtérre, lehetek vagy négyszázan. A fogadásra kijött *George Bernard Flahiff* kardinális, az ottani angol nyelvű katolikus egyházmegye főpásztora. A fogadás után ott helyben, a repülőtérnek egyik nagy termében – egy kicsit félrevonulva a nagy tömegetől – sajtókonferencia volt. Nagyon fiatal újságírók jelentek meg. Nehezen indult a beszélgetés. Ügyetlenek voltak, nem volt semmiféle élénkség, semmiféle sajtószerű nagyvonalúság a sajtókonferencián. A primást magyar ruhás gyermekek köszöntötték, virágot adtak át. A primás pár szót szólott a fogadására összegyűlt közönségnek egy összeácsolt pódiumról. Utána elindultunk *Szabó Szerén*, a winniepegi magyar lelkész kíséretében Winnipeg városa felé. Szabó szerint – miután az amerikai ferences provinciának, nem az erdélyinek, hanem a pesti provinciának a főnöke lett – ide helyezték New Brunswickból *Végváry Vazult*, az ottani káplánt. Szabó Szerén bácskai származású, kemény akaratú, gyakorlati érzékű ember, aki inkább a szervezésre, a dolgok és ügyek elvégzésére alkalmas ember, semmint finomkodó lélek.

Ebéd a hotelben volt. Délután rövid pihenés. Utána Szabó Szerén helyi lelkész kíséretében megnéztük Winnipeg várost egy körbeutazással, és elmentünk a nemrégiben – éppen Szabó Szerén kezdeményezésére és annak kivitelezésében – épült winniepegi új magyar plébániatemplomba. Sajnos, a magyarok innen is elköltöztek a közelből, de Szabó Szerén kemény keze összetartotta az egyházközséget. Szép, nagyon ízléses magyar templom, Páduai Szent Antal tiszteletére. Amikor megérkeztünk, az ajtóban várt minket *Páter Maxim*, egy csaknem húsz éves kínai missziós munkára visszatekintő idősebb ferences atya, aki kedves, humoros, higgadt megjegyzéseivel mindenkiben derűt keltett.

A templom megtekintése után megnéztük a templom altermét, majd a plébánián a plébános kedvesen kínált bennünket aperitíffal és magyar süteményekkel. Utána visszaindultunk a Nortside-Inn-be, ahol a helyi előkelőségek rendeztek fogadást Mindszenty bíboros tiszteletére. Ott volt a kormányzó, a politikai pártok képviselői és a városnak a képviselőjében McGonigl városi tanácsnoknő, aki kedvesen, közvetlenül nagy szeretettel, tisztelettel köszöntötte a bíboros primást. Amint mondták, nagyon jó neve van Winnipeg városában, mert különösen sokat tesz a ifjúságért az ópium és a kábítószeres használata elleni küzdelemben. A fogadáson részt vettek a magyar képviselők és a protestánsok is. A fogadást vacsora követte a Nortside-Inn nagytermében. Ezen mintegy háromszáz-háromszázötven személy vett részt, részben akik a fogadáson megjelentek, részben igen sok más magyar. A vacsora egyes fogásai között a helyi magyar énekkar és táncsoport szerepelt. Vacsora közben hangzottak el a kormányzó és *McGonigl* tanácsnoknő üdvözlő szavai. Ünnepeyes keretek között adta át a tanácsnoknő Winnipeg város díszpolgársági oklevelét. Ha jól emlékszem, ez volt a 19. díszpolgárság, amelyet Winnipeg város egy idegennek adományozott. A primás válaszában röviden összefoglalta útjának célját, buzdította a magyarokat nagy nemzeti múltunkhoz való hűségre. Európa közepén egyedüli nép voltunk, amely meg tudta állni a helyét, és államot tudott alapítani

és megmaradni ezer éven keresztül. Ne hagyjuk magunkat a modern téveszmék és irányzatok által se odahaza, se idekint szétzüllesztani. Bizalommal építsük a nemzet jövőjét bárhol, ahol vagyunk. A bíboros primás beszéde igen nagy hatást tett, mindannyian figyelték. Látni lehetett az egész teremben, hogy nemcsak tetszéssel fogadták, de lelkileg fölfrissülve és fölvillanyozva térnek majd vissza a mindennapokba. Winnipeg városa azért érdekes, mert a Red River, egy délről északi irányba tartó folyó, – valamivel nagyobb, mint a Rába – választja el a városnak az angol és a francia részét. Az angol részt Winnipegnek hívják, a francia részt Saint Boniface-nak, ahol külön püspökség van, és ott franciául beszélnek. A város tulajdonképpen kétnyelvű. Egyik darabja Saint Boniface, s az ottani lakosság a kanadai francia közösség része.

1973. szeptember 25., kedd

Délelőtt megbeszélés volt, mert egy *Köteles* nevű ügyvéd – aki harmadik generációs magyar, de még jól beszél magyarul – jött el hozzánk, és azt akarta, hogy a magyar prímás okvetlenül tegyen látogatást *Trudeau* kanadai miniszterelnöknél. Mindezt pedig azért akarta, mert szövetségi szinten a liberálisok lévén uralmon, ő mint nemzetiségi ügyek referense a szövetségi kormánynál pénzügyi segítséget szeretne kieszközölni a különben is nehezen élő magyar egyesületeknek. Igaz, hogy az egyházzal bármilyen kapcsolatban lévő egyesületnek vagy közösségnek a liberális kormány pénzt adni nem tud, mert az egyház és az állam szétválasztásának elve szerint ez nem lehetséges. De megígérte, hogy valamilyen kompromisszum révén segíteni akar. Ennek a feltétele, hogy a prímás meglátogassa Trudeaut. Nagy huzavona volt. Nem tudtuk, hogy ez az ember, vagyis Köteles, a különben megingott liberális pártnak a helyzetét akarja-e erősíteni a prímás közbenjárásával. Nagy huzavona után, Köteles javaslatára majd csak Calgaryból válaszoltunk, illetve Vancouverből közöltük vele, hogy a prímás Torontóból, illetve a New Brunswick-i látogatás után nem megy Ottawába, nem tudja meglátogatni Trudeaut kínai útja előtt. Nagy hezitálás, bizonytalankodás volt. Nem tudtuk, mit csináljunk. Megtárgyaltuk a helyzetet *Bácsalmásy* főigazgatóval és *dr. Forbáhtal* is. Az ő tanácsukra hallgattam, s végül is a látogatást Trudeaunál lemondtam. Ezen a napon látogattuk meg Flahiff kardinálist, s mentünk el székhelyére, egy külvárosi szép park közepén fekvő villába ebédre. Ott volt a kardinális, a segédpüspöke, udvari papjai, egészen szűk körben voltunk talán tizenketten az asztalnál. Flahiff kardinális angol természetű, karakterű ember, akiben van sok kedvesség, de sok tartózkodás is. Nehezen tudtam kitalálni, hogy tulajdonképpen mi köze is van a bíboros prímáshoz, mivel úgy hallottam, hogy az összes kanadai püspök között ő a legprogresszívebb. Mindenesetre a pohárköszöntőjében udvarias házigazdának bizonyult. Látni lehetett, hogy elég nagy szakadék van a franciául beszélő és az angolul beszélő katolikusok között. Nem ellenségeskedés formájában, hanem inkább az egész érzelmi világ és attitűd terén. Az ebéd kellemes hangulatban telt. Pár nappal később tudtuk meg, hogy az ő titkárát kinevezték valamelyik kanadai egyházmegye püspökének.

Ebéd után sietnünk kellett, mert az idő múlt. Elmentünk szinte egy fél óras kocsikázással a St. Boniface francia nyelvű egyházmegye meglátogatására. Megnéztük a katedrális, amelyet Flahiff kardinális és a francia nyelvű püspök közös elhatározásával nem építettek újjá, csak a szentélyt fedték be modern, kedves és meleg formákkal. A szentély így önmagában is elég nagy templommá vált. A leégett templom többi részét, a meredező falakat, a gerendákat kitémasztották, s a falak felső részeit bebetonozták, hogy az időjárás ki ne kezdje őket. Amint hallottam, emlékül akarták hagyni ezt az óriási katedrális a múlt triumfalizmusának, egyházi triumfalizmusának jeleként. Érdekes gondolat, persze lehet vitatkozni róla. Mivel a francia nyelvű püspök nem volt otthon, a segédpüspöke és a szeminárium előjárói fogadtak bennünket. A szemináriumban természetesen minden franciául ment. A nővérek egy kedves kis büfét készítettek, de a prímás ebéd után lévén nem nyúlt hozzá. Szeretettel köszöntötte a jelenlevőket és a rektort. Utána visszamentünk a Nortside-Innbe, szállásunkra, hogy fölkészüljünk a katedrálisban tartandó esti szentmisére. A winniepegi székesegyház már az angol nyelvűeké, semmi különösebb látnivaló nincs rajta. A templom az esti istentiszteletre eléggé megtelt. A szentmise latin nyelven folyt. A kardinális elég hosszú szentbeszédet mondott. Különösen sokat időzött a bíboros prímásnak a származásán, származási helyén, Zalaegerszegen, külön erősen kiemelte a névváltoztatását, úgyhogy a legtöbben a hallgatók közül föltették magukban a kérdést, hogy miért volt erre szükség. Ennek folytatásaképpen sajnos a prímásnak a beszéde is túl hosszúra sikerült. Talán nem vette észre, hogy mennyire hosszúra nyújtja. Az áldoztatás is sokáig tartott. A vége felé már mindenki türelmetlen volt. Ez történt a winniepegi katedrálisban. Utána visszamentünk a szállásunkra, és készültünk a másnapi útra.

1973. szeptember 26., szerda

A repülőtérre kikísért bennünket a kardinális segédpüspöke és Szabó Szerén. Nagyon szép, tiszta időben jól láthattuk az alattunk elterülő nagy kanadai síkságot, Manitoba államtól egészen a Sziklás-hegységig látva a Saskatchewan folyónak az esőtől, szélről, szárazságtól kiformált medrét. Másfélórás repülés után érkeztünk meg az eddig bennünket kísérő emberekkel Calgaryba.

Calgary a Sziklás-hegységnek már lassan emelkedő részén fekszik 1000 méter magasságban. Az I. világháború után alig 25.000-en lakták, ma 300.000 lakosa van. Óriási módon földuzzadt. A Bow River kanyarog itt, és egyes részein úgy körülfogja a kissé emelkedett részt, mintha Budapest lenne. Feltűnő, hogy nincsenek az egész környéken fák, csak egészen kopár dombok. A város területén megkezdték a fásítást. Ma már minden utcában egészen fiatal nyírfák és a magaslatot bíró lombos fák állnak. A város egy egészen fiatal település benyomását kelti. Szeptember végén érkeztünk. Az 1000 m-es magasságban már beköszöntött az ősz. Ezen a finoman, hosszan elnyúló csodálatosan szép melankolikus tájon az utcák és a messze elnyúló szép villaszerű házak őszi díszbe öltöztek. Valami csodálatos üdeség, frissesség, könnyedség lebegett az egész város fölött.

Amikor megérkeztünk, a calgaryi püspök fogadott bennünket, név szerint *Paul J. O'Byrne*. Egészen egyszerű, puritán, kedves ember, aki pileolus és lánc nélkül jött ki, egyszerű papi civilben a repülőtérre. Seholy nem tolakodott előre, mindig háttérben maradt, és a maga egyszerű, kedves emberi viselkedésével mindenkit fesztelenné tett és lefegyverzett. A legkedvesebb a püspökök közül, akikkel ezen az úton találkoztam. Mérföldnyi tisztelettel, kedvességgel vette körül bíborosunkat anélkül, hogy a legkisebb mértékben is tolakodott volna. A megérkezés után sajtókonferencia volt, ahol a szokásos kérdések hangzottak el: Mi a primás jövetelének a célja? Mikor jelennek meg az emlékiratok? Mit tartalmaznak? Mi a primás fölfogása az úgynevezett békés együttéléstről? Mennyire liberalizálódott Magyarországon a helyzet és mennyire nem?

A primás egyszerűen, nyugodtan, röviden, magyarul válaszolt. *Bácsalmásy* főigazgató fordította angolra. A sajtókonferencia után az egész menet – három-négy autó – megindult a repülőtérrel a város felé. Amint már előbb leírtam, ebben a csodálatos, őszi napsütésben a nyírfák és az egészen kisárguló, kivörösülő fiatal fák a könnyed díszében Calgary úgy feküdt ott, mint egy egészen gondtalan, könnyed kisgyerek, aki ideérkezett ennek a Sziklás-hegységnek az aljára, és nincs neki se búja, se bánata. Megálltunk a Bow River fölött. Velünk szemben lent a völgyben kanyargott a folyó, amely körülmosta a belváros egyik részét, ahol részben magas épületek, ha nem is egészen felhőkarcolók voltak. Valaki megjegyezte a kíséretben: nini, olyan, mint a Duna mellett Buda vára. Erre a primás azt mondta: Buda vára? Ez a Calgary lajbi zsebbe is elférne.

Hivatalos látogatás a calgaryi városházán, a szokásos amerikai fényképezéssel és publicitással, a primás bejegyzésével a város vendégkönyvébe. Azután primás a kíséretével meglátogatta a calgaryi templomot, amely egy régimódi, de eléggé új berendezéssel épült körülbelül háromszáz személyt befogadó templom. Ott várták a hívek. A primás imát mondott, megáldotta őket, és pár szóval üdvözölte a calgaryi magyar híveket. Utána a plébánián, ahol a szállásunk is volt, szűk körű ebéd várt bennünket. Délután a primás meglátogatta a calgaryi kolostort, a legnagyobb katolikus női iskolát. Rövid séta után visszatértünk a plébániára, és fölkészültünk a katedrálisban tartandó esti szentmisére. *Molnár István* második generációs magyar, aki az agyonlőtt H. T. helyébe lépett, nagy igyekezettel és szép reménnyel vezeti a calgaryi magyar egyházközséget. Ő irányítja az ottani magyarság életét, különösen a plébániáét. A délutáni szentmisére az Alberta állambeli összes püspök megjelent, akiket a primás a délutáni audiencián több magyar küldöttséggel együtt fogadott. A szentmisén a katedrális tele volt magyar és angol nyelvű hívővel. A város környékéről a Bloody Indiánoknak a küldöttsége is

megérkezett. A szentmise elején egy bőrruhába öltözött indián csapatvezető csodálatosan szép indián főnök köszöntötte a prímást szerényen, kedvesen, ott állva a püspöki trón előtt. A szentmise annak rendje módja szerint folyt. A prímás a magyarság hivatásáról, a hitnek megtartásáról beszélt az ottani magyaroknak. A szentmise után rövid fogadás volt a plébánia melletti nagy katolikus iskolának a termében, ahol legalább 400-500 magyar gyűlt össze nemcsak Edmontonból, hanem Albertának távoli sok mérföldre eső részeiről is. Az énekkar köszöntötte a prímást. Az egyik ottani egyetemi tanár ismertette röviden a prímás életútját, helyzetét és a magyar nép történelmét. A prímás közvetlen szavakkal válaszolt, megköszönve a szép fogadtatást. Utána és előtte, amikor be- és kivonult, a hallgatóság közé vegyült, és aki csak közel fért hozzá, köszöntötte őt. Szokásos kedves módján az embereknek a jelenlétével, szavaival erőt és eligazítást adott. Ezzel fejeződött be a calgaryi látogatás.

1973. szeptember 27., csütörtök

Dr. Forbáth, Bácsalmásy és Msgr. Ispáki társaságában a reggeli órákban hagytuk el Calgary-t. Szinte felhőtlen időben repültünk át a Sziklás-hegységen. Hatalmas, többezer méteres csúcsok, részben gleccserekkel takarva. Fölről nézve szinte végtelen erdők, száz és száz mérföldön keresztül. A legszembeötlőbb a Sziklás-hegységnek és völgyeinek az északról dél felé irányuló vonulata. A legszebb látvány volt, amint Calgary felől lassan két lépcsőben sárgás őszi színektől fedett táj emelkedik föl a Sziklás-hegységnek a lábához. Mielőtt odaértünk volna Vancouverbe, felhő takarta el a tájat, és a felhőkön áttörve vettük észre, másfél órai repülés után, hogy lent vagyunk a Vancouver előtti öbölben. Fölről is lehetett látni, hogy a tenger rettenetesen piszkos, elszennyeződött zöldes sárga, barna. Ott tárult elénk a több mint 1 milliós városnak a látképe öblöktől körülvéve, igen sok helyen a tengerpart föltöltve, alacsony dombokon egészen a Sziklás-hegység lábáig. Valami csodálatos fekvése van Vancouvernek. Amikor még nem érte el a civilizáció és a fehér ember iparosodása, valószínűleg egyik gyöngyszeme lehetett a világnak.

A repülőtérré érkezve *Carney* vancouveri érsek fogadott bennünket a titkárával együtt és a magyar küldöttség élén *Ugrin Béla* atyával, aki ma a vancouveri magyaroknak a plébánosa. A vancouveri magyarok autóikon vittek bennünket. Közel háromnegyed óráig tartott az út rettenetes melegben és nagy páratartalmú levegőben. A nap tűzött az autókra, ahol azonban nem volt léghűtés. Úgy éreztem ez ideig talán sehol sem szenvedtem annyit, mint ezen az úton, a repülőtértől egészen a magyar templomig. Megérkeztünk a magyar templomba és plébániára. A templomba mintegy három-százán fértek el, de a templom környéke is tele volt magyarokkal. A primás bevonult a templomba, rövid imádságot mondott, és egyszerű, keresetlen szavakkal köszöntötte az ott összegyűlt magyarokat. Utána áldást adott, majd kimentünk, és a templom bejáratától balra egy szép kővön elhelyezett bronz táblát szentelt meg, amelyen a szöveg a magyar kereszténység ezer éves fönnállását hirdeti. Nemrég állították föl. Egyben megáldotta a magyarok zászlóját is. A magyar egyházközségi elnök is szeretettel köszöntötte a primást itt az emlékműnél. Aztán bevonultunk a templom melletti plébániára, ahol egészen szűk körben, az egyházközségi tagokkal és az ünnepség rendezőivel együtt ebédeltünk. Ebéd után áthajtott az egész kíséret az érsek palotájába, ahol a primás szállást kapott és ahol én is, mint a titkára együtt lakhattam vele.

Vancouver városának talán a húsz százaléka tartozik valamilyen vallásfelekezethez. A város hitetlen, rideg. Ezt nekem maga az érsek és a titkára mondta. Ebben a fényben kell látni a délutáni szentmisét, ahol egy sokkal melegebb és imádságos atmoszféra volt, mint például az előző városokban. Érezni lehetett azokon az embereken, akik eljöttek a templomba. A hallgatóság több mint a fele magyar volt, a másik része idegen nyelvű, többnyire angolszász. Az egész szentmisén, a részvételen lehetett látni, hogy ezek az emberek tudják azt, hogy miért hisznek. A bíboros primásnak a beszéde jól sikerült, nem volt túl rövid, sem túl hosszú. Maga az érsek is csodálkozott, hogy a személye az egyházmegyében, a városban ennyi embert tudott megmozgatni. A szentmise után a primás lement a közeli egyházközségi terembe, ahol 400-500 magyar gyűlt össze, és ott beszédbe elegyedett velük. Megáldotta a gyermekeket, ismerősök jöttek hozzá, és kapcsolatokat teremtett az ottani magyarokkal. Igen nehéz helyzetben vannak. Lehetett látni rajtuk, hogy elsodorja őket ennek a Csendes-óceán partján fekvő metropolisznak a pogány szelleme. De akik hitükben megmaradnak, azok tudják, miért is ragaszkodnak a katolikus hitükhöz.

Mielőtt nyugovóra tértem volna, a püspöki palotában találkoztam a helyi székesegyház plébánosával. Hosszan elbeszélgettünk. Föltárta, milyen nehéz terep lelkileg és vallásilag a város, s amint ő mondta, Amerikának az egész nyugati partja, beleértve British Columbiát és az Egyesült Államoknak földrajzilag ide sorolható államait is, Washington és Oregon is.

1973. szeptember 28., péntek

Reggel a primás lakosztályának magánkápolnájában miséztünk. Koncelebráltam a bíboros úrral. A reggeli után hamarosan indultunk a repülőtérre *dr. Forbáth, Bácsalmásy* és *Msrg. Ispánki Béla* társaságában. Nagyon szép időnk volt. A repülőgép valamivel délebbre vette az irányt visszafelé, mint ahogy jöttünk Calgary felől. Így a Sziklás-hegységnek egy másik részét láttuk. Azt a részét, amely inkább középmagas hegyekbe megy át. A gleccserek messze mögöttünk maradtak. Azonkívül átrepültünk Kanada és Amerika határán, azon a részen, ahol a nagy elsivatagosodás történt, annak következtében, hogy kiirtották az erdőket, és fölszántották a steppéket. Akkora terület, mint egy európai kisebb ország, teljesen hamusziürkén feküdt ott. Látszott rajta, az egész felületen, hogy az utak, a házak, a valamikori ott levő települések mennyire küszködnek az elsivatagosodás ellen. Nagyon szépen lehetett látni az egyes részeket, a városokat, Winnipeget, sőt – úgy véltem – még Eszterháza falvát is fölfedeztem. Igyekeztünk Torontóba, ahol egy New Brunswick-i küldöttség már várt bennünket *Végyváry Vazullal* és a rendező bizottság laikus tagjaival. Kijöttek elénk Torontóba ugyancsak a torontói ünnepség rendezői is, élükön *Máté Józseffel*, *Király Istvánnal*. A primás itt úgy köszönte meg Bácsalmásy főigazgatónak a szolgálatát, a kíséretét Vancouverba és vissza, hogy az arra a napra – szeptember 28-ra – eső házassági évfordulójára már Vancouverból táviratot küldött a feleségének. A felesége és szülei kijöttek a repülőtérre, az Air Canadának a különszobájában találkoztunk velük. Ott megáldotta őket, és kedvesen elbeszélgetett velük. Úgy látszott, nagyon meg voltak elégedve. Itt ebédeltünk a két küldöttségnek a meghívására a torontói repülőtéren, ahol két-három órás várakozásunk volt. Este már sötétben indult a gépünk New York felé. Közvetlen az indulás előtt, abban a pár órában a torontói repülőtéren, majd a repülőgépen Torontó és New York között ismerkedtem meg közelebről *Végyváry Vazul* ferences atyával, a New Brunswick-i káplánnal, aki járt Bécsben avégett, hogy a primás, ha már nem tartja meg most 1973 őszén az egész amerikai útját, a New Brunswick-i újjáépült templom szentelését ne hagyja ki. Amint később hallottam, egy sajtótitkár féle lett a primás rövid, mostani amerikai látogatásának idejére. Irtózatossá nagy mappával – amit a kezében szorongatott – és állítólagos fontos mondanivalókkal jött elénk Torontóba, hogy mindent megbeszéljünk, és minden rendben, pontosan történjék. Engem rángattak ide-oda. Búcsúzni kellett a torontóiaktól, törődnöm kellett a primás holmijaival, legközelebbi terveivel. Elő kellett készülnöm és a primást is előkészítenem a New York-i érsekkel, Terence James Cooke kardinálissal való találkozásra. Gyorsan át akartam venni *Végyváry* atyával, hogy mik is lesznek a teendők New Yorkban és New Brunswick-ban. Meglepetésemre nagy feneket kerített mindennek és szinte lelki bevezetőt tartott annak a fontosságáról, amit mondani fog. Soha nem szállt le egyenesen a „matter of fact” a tényleges tennivalókhoz. Mindig a levegőben maradt. Mindig általános dolgokat mondott, és közbeszótt olyan panaszokat, amelyek nem voltak helyénvalók. Lassan megérttem, hogy valószínű, ennek az embernek nincs is érzéke ahhoz, hogy észbelileg és fogalombelileg leszálljon egész konkrét módon ahhoz, amit el kell határozni, s amit tenni kell. Ezt tisztáztam magamban, amíg New Yorkba érkeztünk. A később történtek engem igazoltak. A New York-i repülőtéren nagy biztonsági kordon várt bennünket. Kijött a repülőgéphez Cooke kardinális a titkárával, *McG*-lel, és a város polgármesterének a kiküldötte. A repülőgépről leszállva mentünk a folyosókon, a repülőtéri vámvizsgálaton túljutva már hallottuk, hogy több száz magyar ember gyűlt össze, akik szorították a rendőrkordont és óriási ovációval fogadták a primást. Az egyik fordulónál, ahol a sajtó emberei várakoztak, és a televízió állt, a primás nyilatkozott a sajtónak. Köszönetet mondott Amerikának azért, amit a magyarokért és személy szerint érte tett. Alig észrevehetően érintve azt is, hogy sok minden másképp is történhetett volna.

Nagy nehézségek árán jutottunk a taxihoz, onnan az érsekség kocsijába. Érdekes volt megfigyelni ennek a két embernek a reakcióját: a magyar primásét, aki huszonhét év elteltével

jön vissza Amerikába és Spellman utódját, *Cooke Terence* bíborosét. A magyar prímás a kötelességérzés és a nem túl sokat várás reményével jött ebbe az országba. Tudta, hogy a magyarság szempontjából – gondoljunk akár a közelmúlt történelmére, akár az otthoni magyarokra – túl vérmes reményeket nem fűzhet az amerikai magatartáshoz. De tudta, tudja azt is, hogy a kelettől még kevesebbet lehet várni. A New York-i bíboros érsek tele volt be nem vallott és ki nem mutatott aggodalommal, hogy milyen is lesz Mindszenty bíboros prímás, az ember. Nehéz találkozni egy olyan emberrel, aki nemcsak szavakkal, nemcsak gondolataival és érzelmeivel, hanem egész életével fizetett azért, amit a világnak mondott. Szükségszerűen kisebbségi érzet támad azokban, akik vele találkoznak, fogadják őt. A bíboros érsek – szinte önkéntelenül elárulva önmagát – nem győzött hálálkodni, hogy mégis minden jól zajlott le. Szinte örült, hogy túljutott az első találkozáson. Tudta azt, hogy milyen ritka, értékes vendége van.

A szokásos udvariassági formák, az üdvözlő szavak mögött ezek a hangulatok hullámoztak. Milyen érdekes, hogy az emberek nehezen tudnák megmondani, még ha akarnák is azt, ami őket mozgatja. Eltakarják udvariassággal, finom szavakkal, közvetlen mindennapi gondokkal: Hogy a szállás hogyan lesz holnap? Hogyan lesz ma este? Hol lesz a vacsora? Hol lesz az ebéd? Hogy lesz, mint lesz? Hova tetszik menni? Hogy van? Jól van-e? De tulajdonképpen nem ezt akarják mondani, hanem a szokványos kérdések mögött ott van a meztelen emberi tekintet, a dobogó emberi szív, amely sokkal többet sejt, tud, érez, de azt valami belső parancsra, vagy talán felsőbb parancsra el kell titkolni. Az ember nem tudná elviselni azokat a szavakat, amiket érez, amik a lelkén átsuhannak, ha nyíltan, kendőzetlenül kimondaná őket.

Az érsek titkára már hazafelé menve az autóban közölte, hogy mi lesz a program. Úgy is történt, ahogyan ezt az érsek jelezte a holnapi napra. Megérkezve az érsekségre valójában éhesek nem voltunk. De mert engem, a titkárát nem akarták, hogy az érsekségen aludjak, hanem Msgr. Ispánkival együtt egy hotelban akartak elszállásolni, és csak nagynehezen tudtam angolul megértetni velük, – a bíboros prímás előtt nem mondhattam ilyen nyíltan –, hogy nem szakadhatok el tőle se éjszakára, se reggelre, mert szüksége van rám. Hála Istennek, ezt elég hamar megértették. Betettek egy lakosztályba, ahol volt egy nagy szoba, amely elegánsan volt berendezve. Ebből a nagy szobából nyílt egy kis háló, onnan a fürdőszoba. A másik oldalról, ugyancsak a nagy szobából nyílt egy szebb hálószoza. A bíborosnak jelölték ki a szebb hálószozát, nekem a kisebbik hálószozobában kellett volna aludnom. De a prímás azt mondta, hogy én menjek a szebbik hálószozobába, hogy éjszaka engem ő ne zavarjon, amikor átmegy a kisebbik hálószozobán a fürdőszobába. Még azon éjszaka 10 óra után, teát hoztak és süteményeket. Én friss gyümölcsöt kértem, de nem tudtak hozni, csak befőtteket. Miután minden lezajlott, még el kellett mennem megkeresni, merre van egy fürdőszoba, mert én sem akartam átmenni azon a kishálószozobán, ahol a prímás aludt, amely a fürdőszobába vezetett. Nagynehezen föl tudtam hajtani egy bizonyos *Murphy* nevű aulistát, akinek a fürdőszobájába bemehettem. Még késő este telefonáltam az érsek titkárának, és jeleztem, hogy másnap a magyar bíboros prímásnak szüksége lenne egy jó negyedórára, félórára, mert két kérdéssel szeretne előhozakodni. Mindjárt meg is mondtam neki, hogy miről van szó. Először a New York-i magyar plébánia ügyéről, amely már 1929 óta húzódik, s még mindig nem oldódott meg. A második, egy esetlegesen kinevezendő magyar segédpüspök elfogadása, támogatása, ha Róma is beleegyezik, az észak- és délamerikai szétszórtan élő magyarság lelki vezetésére. A titkár meghallgatta, de éreztem a hangján, hogy nagy fenntartással élnek. Ugyanaz a zavartság volt rajtuk, mint a repülőtéren. Nem tudták, vagy nem akarták hová tenni Mindszenty József bíboros prímást, aki számukra egy más világból jött, és aki az 1973-as évek érzelmi és koegzisztenciális laza világába a maga személyiségével többé nem illett bele.

Ezután kerültem csak éjjel felé ágyba, mégpedig abban a hálószozobában, melyet Mindszenty bíborosnak szántak. Nem akarták, hogy a nyolcvankét éves bíboros a titkárával együtt legyen az

érsekségen. Furcsa ez az élet, és mindig másképp alakul, mint ahogyan az ember eltervezi. Mindenesetre nem éreztem jól magamat. Ezért örültem, amikor a rövid éjszakának vége szakadt.

Másnap lementünk reggelizni. Ott volt az érsek, az udvari papjaival. A szokásos udvariaskodó beszélgetés folyt az asztalnál. Már a Kennedy-repülőtérrel hazamenet bejelentette Cooke bíboros, hogy másnap, azaz ma, szeptember 29-én reggel szentmisét mond a St. Patrick székesegyházban a New York-i katolikus nőegylet tagjainak, akik neki a legnagyobb segítséget nyújtják szociális és karitatív téren. Szeretné, ha a kardinális megjelenne azon a szentmisén, s ezzel az ünnepség fényét emelné. Így történt aztán, hogy előzetes érdeklődés után teljesen pirosba öltözve, piros reverendába és mocettába a primást átkísértem a katedrálisba. Cooke bíboros már ott volt. A sekrestyében fogadta a primást. A szentmise alatt a primásunk a trónon ült. Áldáskor a kardinális külön kérte, hogy adja az egybegyűltekre az áldását. A padsorok tele voltak. Még álltak is mindkét oldalon ebben a nagy székesegyházban. Mielőtt elindultunk, a primás felöltözött piros ruhájába. A sekrestyében azt mondta nekem:

– Nahát Tibor, induljunk a „decorba”.

Azaz díszletnek. Tehát nagyon jól meglátta Cooke bíboros fogadásának a lényegét és ezt szóban ki is fejezte. A szentmise után a főoltár és a sekrestye közti oldalfolyosón még fényképezés is volt. Cooke bíboros akart fényképezkedni a primással.

Utána lementünk a sekrestyébe, visszatértünk az érsekségre. Én szóltam a titkárnak, hogy okvetlenül beszélnünk kellene a New York-i bíborossal, mielőtt elhagyjuk a várost, New Yorkot. De ő, ti. Cooke bíboros már 11 órakor egy amerikai futballmeccsre indult a titkárával. Ezt a meccset valamilyen karitatív célra híres futballcsapat ajánlotta fel a New York-i közönségnek. Az előzetes esti bejelentés után és a mai napon reggel őket figyelmeztetve el tudtam érni, hogy indulás előtt 10 perccel a New York-i bíboros bejött a primás szobájába, és megkezdődött a tárgyalás. A primást arra kértem, hogy az idő rövideje miatt ne szóljon angolul, magyarul mondja válasz és kérdés formájában. Én majd fordítom. Ugyanezt mondtam Cooke bíborosnak is.

Megkezdődött a tárgyalás irtózatossá gyorsan, idegesen. Először is a magyar plébániának az ügyét adtuk elő. Röviden összefoglaltam, hogy a húszas években hogyan épített a magyar Szent István Egyesület templomot és iskolát. Mivel a magyarok nem tudtak fizetni a kitört válság miatt, átadták a New York-i ferences provinciának. Ez a provincia kiépítette ott nemcsak a plébániát, hanem az úgynevezett Szent Tádé – a reménytelen esetek szentje – Egyesületét is. Ez kiterjed egész New Yorkra. Nagy híre van, és számottevő anyagi forrást is jelent. Annak ellenére, hogy ígéretet tettek egy magyar papnak az alkalmazására, a plébánia átvétele óta se magyar házfőnök, se magyar plébános nem volt. Mindig volt egy, esetleg két káplán, azok közül is az egyik olyan – nevet nem mondtam – akinek a magyar nyelvkészségére és egyáltalán magyarságára árnyék vetődik. Megkérdeztem Cooke bíborost, hogy ismeri-e az ügyet. Azt mondta, hogy egyáltalán nem ismeri. Ezen nagyon csodálkoztam, mert mint később megtudtam, ez egy harminc év óta zajló ügy, rengeteg interpellációval, petícióval és kéréssel, amelynek már legalább egy egész sor irata lehet a püspökségen. Abban állapotunk meg, hogy a Szent István plébániát illetően az összes adatot újra beterjesztjük az érseknek. Azután előadta a primás a magyar püspöknek az ügyét, azt, hogy körülbelül egymillió magyar él szétszórva a világon, s a primás szeretne két segédpüspököt kinevezetni Róma által. Az egyiket az Óvilág, Afrika, Ázsia és Ausztrália, a másikat pedig Észak- és Dél-Amerika számára. New Yorkban rengeteg magyar él, kb. 65.000, ebből 75 % katolikus. Ezért a primás New Yorkra gondolt s kéri, hogyha Róma valóban kinevezi vagy hajlandó kinevezni, fogadja el a New York-i érsek ennek a magyar püspöknek a sponsorságát. Világosan kifejtettem, hogy nincs szó önálló jurisdikcióról, hanem a kinevezendő segédpüspök a helyi segédpüspök jurisdikciója alatt állna. Nincs szó arról sem, hogy a helyi püspökséget bármilyen anyagi kötelezettséggel terhelnénk meg (a püspök utazási költségei, egyéb kiadásai stb.). Ezeket a primás vállalná. Itt csak arról volna szó, hogy erre a gálánst tette a New York-i érsek hajlandó legyen, vagyis, hogy elfogadjon egy ilyen

segédpüspököt, aki azonban az észak- és délamerikai magyarságnak a főpásztora lenne. Összetartaná, és nem hagyná őket lelkileg széthullani. Megmondtam azt is, hogy rengeteg New York-i magyar – amint értesültünk – katolikusból protestánsná lesz azért, mert azon a területen, ahol ma a Szent István plébánia van, három önálló magyar protestáns templom működik. Erre Cooke bíboros nagyon zavart lett, ellenvetéseket tett, hogy a más egyházmegyékben lévő magyarok, mint például a torontóiak vagy a clevelandiak szintén tiltakozhatnának, hogy az ő területükön egy magyar püspök működjék. Erre én azt mondtam, nem arról van szó, hogy ő beavatkozzék más egyházmegyék ügyeibe. A segédpüspöknek olyan embernek kell lennie, aki tisztában lenne a saját jurisdictionális helyzetével, nem avatkozna bele fölöslegesen a területileg illetékes egyházmegyék ügyeibe, hanem inkább a helyi püspökökkel egyetértésben végezné az ott élő magyarságot megtartó és megmentő munkáját. Ezt pontosan megmagyaráztuk a New York-i bíborosnak. A végén, amikor nem akart válaszolni, föltettem neki a kérdést:

– Would you please accept, would you be benevolent concerning such a plan, such a nomination of Hungarian Auxiliary bishop?⁵

Erre rövid gondolkodás után egész határozottan ezt mondta:

– Please I would not be unbenevolent.⁶

Ezzel a tárgyalás véget ért. A bíboros érsek elsietett. Nekünk is lassan indulni kellett, mert következett az ABC televíziós állomásának adandó interjú. Mikor az érsek elment, kimentünk az utcára. Az érsekség előtt állandóan magyar emberek, százan, kétszázan tartózkodtak. Várták a primás megjelenését. Valahányszor kilépett az ajtón, lelkesen tapsoltak, éljeneztek, és áldását kérték, ruháját, kezét csókolták.

Az ABC televíziós állomáson a *Harkay* volt a primás tolmácsa. Az interjú elég jól sikerült. Igaz, a kérdések is nagyon jámborak voltak. Nem volt bennük semmiféle provokáló szándék. Utána még elmentünk két katolikus újság szerkesztőségébe, nem messze az ABC televíziós állomástól. Onnan hazamentünk. A plébánia előtt a szokásos tolongás.

Cooke bíboros a segédpüspökét rendelte oda. Ott volt a székesegyház plébánosa és több pap is az ebédnél, ami jó hangulatban folyt. A primás, ha akarja, akkor nagyon képes arra, hogy asztalnál, tárgyalás közben a lehető legkedélyesebb hangulatot teremtsen. Ebéd után visszamentünk az érsekségre, mert már vártak ránk a New Brunswick-i autók.

Az utat simán tettük meg, bár New Yorktól elkezdve és különösen New Jersey állam területén a biztonsági rendelkezések szigorúbbak voltak, mint az eddigiek. Úgy látszik nagyon megszervezték. Megérkeztünk a Holiday Inn-be, körülbelül két-három mérföldre New Brunswicktól, ott szállást vettünk. Délután, egy kis pihenést követően megkezdtük a fogadásokat. A helyi szervezetek, Amerika távoli részeiből, New Yorkból azok a szervezetek, emberek, amelyek és akik látni szerették volna a primást, most jelentkeztek. Ezek között a fogadások között adtunk interjút a CBS televízióknak Végváry atya asszisztenciájával. A CBS riportere, a „pressman” úgy látszik zsidó származású fiatalember volt, aki annak idején még 1949-ben részt vett Mindszenty primásnak a pörén mint külföldi tudósító. Elégé tiszteletlen hangon, tiszteletlen kérdéseket tett fel. Az interjú nem nagyon jól sikerült, talán ezért is, mert pénteken történt. Ugyanis ezen a napon tettük meg az óriási utat Vancouvertól New Yorkig. Aztán ma délelőtt volt az érsekkel való tárgyalás, az is kifárasztotta a primást, úgyhogy elég kedvetlen volt, és ezt a „pressman” bizonyos értelemben ki is használta. Azt a kérdést tette fel neki, hogy miért nem mosolyog, hogy sohasem látják mosolyogni, tudna-e mosolyogni. Erre a primás ahelyett, hogy mosolygott volna, csak egykedvűen nézett rá. Ez is egy válasz volt. Érdekessége volt még ennek a televíziós interjúnak az is, hogy Végváry – úgy látszik, erre koncentrált az egész erejét, mint sajtótitkár – eléggé rosszul fordította azt, amit a primás

⁵ Kérem szépen, jóindulattal fogadná ezt a tervet, egy ilyen magyar segédpüspök kinevezését?

⁶ Kérem, nem lennék nem-jóindulatú.

mondott. Amikor a prímás elég hamar véget vetett ennek az interjúnak, akkor Végváry még ott maradt, és szinte átszellemülve a boldogságtól ült ott a interjúvoló pressman-nel, és adta a nyilatkozatait a magyar bíboros prímásról. Ennél is kellemetlenebbül érintett, hogy összekeverte a saját szereplési vágyát a bíboros a személyével, de ezen már segíteni nem tudtam. Ott álltam eléggé tehetetlenül velük szemben a fekvő kamera mögött. Néznem és hallgatnom kellett mindazt, ami történik. Mindegy megtörtént. Ezen már változtatni nem lehet.

A fogadások közben még volt egy kellemetlen intermezzó. Két mérföldre a Holiday Inn-től a Ramada Inn-ben gyűlt össze nyolcvan főnyi társaság, a nemrégiben megalakult amerikai magyar filozófus társaság. Tagjai – főképp Amerika keleti partjairól valók – ott rendeztek tudományos ülést különféle előadásokkal. Fogadás közben egyszer csak szól nekem valaki, azt hiszem, *Bodnár Gábor* volt, hogy szeretnék, ha a prímás átmenne. Persze én hallottam erről a gyülekezésről, még mielőtt elindultunk volt, hogy ez a szellemi elitnek a gyülekezése lesz ugyancsak Clevelandban, de én azt hittem, hogy ott lesz egészen a prímás közelében, nem pedig két mérföldnyi távolságra. Erről nekem *Papp Gábor* írt. Úgy látszik, *Füzér Julián* nem nagyon lelkesedett értük, valószínűleg sok intellektuel baloldali érzelmű ember is volt köztük. Föltételezem, de akkor én erre nem is gondoltam. Mindenesetre amikor nekem azt mondták, hogy a prímás nem fáradna-e át őhozzájuk a Ramada Innbe, mondtam nekik, hogy a prímás mögött nehéz út áll. Most egész délelőtt fogad, az emberek itt ostromolják az előszobát, a rendőrök alig tudták kiválasztani azokat, akiket be lehet engedni, és akiket nem lehet beengedni. Minden ember ügyében hozzám futottak. Azt mondtam: a prímás szívesen fogadja őket, de ha olyan sokan vannak, és nem tudnának mind átjönni, bár mindannyian átjöhetnek, szívesen meghívom őket, akkor válasszanak egy delegációt maguk közül, és küldjék el ide a Holiday Innbe.

Senki nem jelentkezett, de a Holiday Inn-i tartózkodásunk alatt az első napon, szombaton, egészen vasárnap délig állandóan éreztem, hogy ez a társaság mint egy láthatatlan csoport, láthatatlan szellem van jelen, és bele akar szólni a dolgokba. Jól csináltam-e, nem jól csináltam-e, nem tudom, de mást nem tudtam abban a helyzetben kiokoskodni. Késő éjszaka vacsoráztam meg a prímással szobájában. Az elegáns Holiday Inn nem volt benne a szervírozásban. Bár mindent adtak, amit csak kértünk, nem volt meg benne a kedves, meleg otthoni ellátás és szervírozás. Érdekes, hogy mennyire kiütközik egy-egy háztartásban, az emberek mindennapi dolgaiban az, hogy ha valamit csak pénzért csinálnak vagy szeretetből. Sohasem éltem át vagy kevésszer annyira, mint ebben az elegáns Holiday Innben, ahol minden volt, de minden szolgáltatászerű, rideg. Ezen a szeptember 29-én, szombaton késő éjszaka dőltünk ágyba.

1973. szeptember 30., vasárnap

New Brunswicknak, a felszentelő Szent László templomnak és a derék *Füzér Julián* atyának a nagy napja. Napsütéses reggelre virradtunk. Körülbelül fél 10-kor indultunk el Holiday Innből nagy rendőri kísérettel New Brunswick felé. Először meglátogattuk – a primás kiszállt az autóból – a református templomot. A hívek ott vártak a templom előtt. *Bertalan Imre* nagyon deréknek látszó magyar protestáns lelkész üdvözölt bennünket. Ott volt a két segítőtje, és az Orvosék – ez volt a családi nevük –, akik szintén segítettek. Orvos tákolta össze a szószéket a templomon kívül a Szent László mellett. A felesége sokat dolgozik a katolikus templomnak.

A templom táblájára fel volt írva: *Isten hozta Mindszenty primást közénk!* Nagyon meg voltak hatva, tapsoltak, és röviden köszöntötték a primást, amire ő nagy szeretettel válaszolt. Utána elmentünk az evangélikus templom elé, ahol szintén kedvesen fogadták. Aztán a görögkatolikus templom elé mentünk, ahol a görögkatolikus pap a híveivel együtt fogadta, bár azt mondták, hogy *Éles Ferenc*, a görögkatolikus pap nem nagyon lelkesedett Mindszenty primás jöveteléért. Utána meglátogattuk nagyszámú cserkészfiúk és cserkészlányok sora között a cserkészotthont. A primás kiszállt, köszöntötte a vezetőket. Ezután érkezünk meg a Szent László templom elé, ahol mintegy 4-5000 főnyi tömeg, vagy talán több is várt a primásra. A környező utcák is tele voltak. Amikor megérkeztünk, kezdődött a templomszentelés. A primás elmondta az imádságokat a lépcsőkön fenn a templom előtt. Gyönyörű napsütés volt és a Columbus lovagok sora között vonultunk föl és le a lépcsőn. A primás meghintette szenteltvízzel körül a templomot. Köröskörül gyermekek kísérték, és visszajöve a templom elé, kezdődött a szentbeszéd. A primás beszélt az életről, az élet szeretetéről, az életről mint Isten áldásáról, és arról, hogy a magyarságnak el kell fordulnia mindenféle életirtó és életet elutasító magatartástól, ha fenn akar maradni ezer év után abban a hazában, melyet maga harcolt ki magának, és Isten adta neki.

A szentbeszéd után, amelyet nagy figyelemmel és áhítattal hallgattak, *Msgr. Szabó* foglalta össze pár mondatban a primás prédikációját. Aztán a hívek sora között bevonultunk a templomba. Bent a Columbus lovagok álltak sorfalat a padok szélénél. Megkezdődött a szentmise. A templomban hangszórók voltak felszerelve, a kintmaradt híveknek is sugározták a szentmisét. Az ének, az imádság csodálatos volt. A primás személye valóban össze tudta forrasztani a Szent László templomban és körülötte összejött magyarokat, idegeneket az egy hitben, az egy imádságban. Rengetegen áldoztak. A szentmise csak délután fél 2-kor ért véget. Szentmise után a tömegben a rendőrség nyitott nekünk utat. Autóba szálltunk, és indultunk vissza Holiday Innbe. Itt délután 3 órakor kezdődött a Memorial Dinner, amelyen körülbelül ezren vettek részt.

Mikor beszálltunk az autóba, akkor mondta elég fesztelen hangulatban a primás, hogyha ezek a nagy biztonsági intézkedések, ezek a rendőrségi autók és ennyi rendőr lett volna 1948-ban ökörlötte, akkor nem történt volna vele az, ami történt. Most, amikor már bent van a korban, és idős ember lett, most úgy vigyáznak rá, mint a szemük világára, hogy semmi baja ne történjék. Mindez eső után köpönyeg – mondta kedvesen és keserűen elmosolyodva.

A Holiday Innbe való érkezés után nem volt több ideje, mint 10-15 perce egy kis pihenésre. Azonnal jöttek hozzá. Fogadott egypár embert még ebéd előtt. Délután 3 órakor lementünk a Holiday Inn-nek a nagytermébe, ahol a Memorial Dinner úgy zajlott le, ahogy a könyvben meg van írva. Ott volt New Brunswick polgármestere, ott volt az ortodox püspök, ott voltak a magyar vezetők. Közös imádsággal kezdődött. Nagyon lassan szolgálták fel az ebédet. Sokan is voltak és az ebéd végén négy-öt üdvözlő beszéd hangzott el. Némelyik hosszan, némelyik röviden. Fél 6 tájban a primás röviden összefoglalta az elhangzottakat, ill. válaszolt a beszédekre. Kedvesen mindent megköszönve, a magyarokat továbbra is buzdítva a jóban való kitartásra.

Az érdekessége az egésznek az volt, hogy 82 éves prímásunk ezt a műsort, amely reggel fél 10-kor kezdődött és este 6-ig tartott, kétszeri beszéddel, templomszenteléssel, misével, nemcsak hogy kibírta, hanem olyan frissen élte át, hogy az utolsó pillanatig jelenléte mindenki számára erőt és vigasztalást jelentett. Visszatérve a lakosztályba, a prímás egész röviden pihent, s újra kezdődtek a fogadások mindazok számára, akik akár New Yorkból, akár az ebédről még jelentkezni akartak nála. Köztük volt *Végyváry-Neumann Ferenc*, *Acsay* és még sokan mások. A fogadások egészen 10 óráig tartottak. Akkor hagytam el a bíboros lakosztályát. Ezzel fejeződött be a New Brunswick-i nagy nap.

Október

1973. október 1., hétfő

A primás a szentmisét a New Brunswick-i Szent László templomban mondta. A templom tele volt. Az evangélium a gyermekekről szólt, akiket nem engedtek az apostolok Jézushoz. A primás rögtönözve egy nagyon szép elmélkedést mondott a gyermek szentségéről és arról, hogy Isten fia gyermekként jött a világra, és hogy a világnak a reménysége csak a gyermekekben van. Igen sokan áldoztak. Igen-igen bensőséges áhítat volt a templomban. Utána reggeli volt a plébánián Füzér Juliánnal és az ottani papokkal. Ott volt *Zsoldos Imre*, ott volt *Jaszovszky József*, ott voltak prof. *Kertészék* és sokan mások. Ott volt az öcsém is, *Mészáros István* Baltimore-ból. Reggeli után visszamentünk a Holiday Innbe és onnan indultunk ki Matawanba, ahol a bazilita atyáknak a Máriapócsa van. Egy órás út után megérkezve az atyák fogadtak bennünket és az ott élő hívek, meg a kis *Skinta* atya, aki nemrégiben jött Magyarországról, és aki közelmúltban adott ki egy könyvet Máriapócs történetéről. Ez a kis ember olyan hatalmas hangon énekelt egy búcsús éneket, míg bevonultunk a templomba, hogy az ember csak bámult, hogy honnét is jön ez a hang. Embert alig lehetett látni, olyan kicsi ez a P. Skinta. Bevonultunk a kápolnába, az összegyűlteknek – igen sokan voltak papok – a primás megrázó beszédet mondott Magyarország és a Szűzanya kapcsolatáról és arról, hogy nem csüggedve kell munkálkodnunk nemzetünk fölemelkedésén. Utána nagy papi gyűlés volt a kultúrteremben. A primás közel egy órán át a jelenlevő keleti partok katolikus papjainak – beszédének felétől jelen volt mintegy félszáz protestáns lelkész is – beszélt a magyar sorskérdésről, a magyarság fennmaradásáról és azokról az erőfeszítésekről, amelyeket tennünk kell, hogy a magyarságot idegenben is megőrizzük és valamiképpen népünk felemelkedését szolgáljuk. A primás nagyon jó formában volt, hihetetlenül érdekesen beszélt. Mindenki feszülten hallgatta. Egy *Forintos* nevű protestáns lelkész azt mondta, nekünk második Kossuthunk a primás. Utána megbeszélés volt, többen előhozták gondolataikat. Az ott elhangzottakról a hangszalagot remélem meg tudom kapni, megígérték.

Már későre járt az idő. Rövid lunch után kezdődött a papi konferencia. A máriapócsi matawani bazilita atyák vacsorát adtak, amelyen részt vett a város polgármestere is. Eljött a görögkatolikus püspök, akinek egyházmegyéjéhez a máriapócsi atyák tartoznak. Részt vettek egész Amerika területéről a protestáns lelkészek is. Lehattunk százhusz-százharmincan. Nagyon jó hangulatban, rövid tósztokkal megtűzdelve ért véget a vacsora. Utána visszatértünk Holiday Innbe.

1973. október 2., kedd

Elkészültünk, hogy elhagyjuk Holiday Innt. A szentmisét a prímás a New Brunswick-i kórház kápolnájában tartotta. A betegek megtöltötték a kápolnát. Igen sok orvos és ápolónő is ott volt. A prímás a szentmisét latinul mondta. Egy pár rövid elmélkedést mondott angolul arról, hogy a betegeknek az ellátása, a róluk való gondoskodás az Úr Jézusnak különös gondja volt, ellentétben az Ószövetséggel, amely a betegápolásnak ezt a formáját és a hittel való összekapcsolását nem ismerte. Még azt is mondta, hogy a betegség nem Isten csapása, hanem az ember vállára rakott kereszt. Nem azért, hogy az embert kínozza, hanem azért, hogy bennünket az Isten felé vigyen. A betegség, a kereszt az üdvösség eszköze. Én röviden fordítottam angolul. Utána a prímás meglátogatott két súlyos beteget, majd bement a gyermekosztályra, megáldotta a csecsemőket. Lehettek vagy harmincan búra alatt. Ezt követte a fogadás, ahol a kórház orvosait és ápolónőit fogadta. A büfére nem maradt ott, hanem onnan indultunk vissza a plébániára. *Fűzér Julián* plébánosnak voltunk a vendégei. Az ebéd nagyon kedves hangulatban folyt le. Lassan elkészültünk, hogy ebéd után fél 1-kor elinduljunk ismét rendőrségi kísérettel a New York-i repülőtérre.

Még megjegyzem, hogy New Brunswick-i tartózkodásunk alatt, míg a Holiday Innben laktunk, háromszor volt bombariadó. Ilyenkor mindent abba kellett hagyni: fogadást, beszédet. A rendőrség a lakást végigkutatatta a legapróbb részletekig, de úgy látszik a bombariadó vakláрма volt.

Nagy rendőrségi kísérettel indultunk New Brunswick-ből. A New Jersey állam határán az ottani rendőrség váltotta őket. Leállították a teljes forgalmat. Először életemben, minden nehézség nélkül, rendőrségi kísérettel tudtam a grandiózus hídon áthaladni. 1967-ben és 1971-ben ugyanis alig tudtam átvergődni. Kierkezve a repülőtérre az Air Canada emberei vártak bennünket. Külön bevezettek a Very Important Persons⁷ terembe. Igen sok pap kísért el ideig. Amikor beléptünk az Air Canada épületébe, a nagy előcsarnokban a kis pöttöm Skinta atya kezdett szenttori hangon énekelni. Az egész épület remegett. „Éljen soká, éljen soká, sok számos éven át!” A jelenlevők vele együtt énekeltek. Az utasok nem tudták mire vélni a dolgot. Bent egy egészen kicsi ember piros bíborosi pileolussal fején, körülvéve emberektől és egy még kisebb, szinte láthatatlanságig kisebb emberből ömlött ki ez a lelkes hang. A prímás ebben a V.I.P. teremben fogadta a gyermekeket, az édesanyákat. Fogadott néhány papot, egy *Pap Erika* nevű újságírónt, a *World Mission* nevű lap szerkesztőnőjét, aki interjút készített a bíborossal. Kávét, süteményt szolgáltak fel. Közben a kint összegyűlt közönséget felállítottam. Lehettek talán ötvenen-százan. A prímás röviden, de nagyon kedvesen szólt hozzájuk búcsúzkodva. Az áldás előtt elénekeltük a *Boldogasszony anyánk*-at. Így ért véget a közel egy órai várakozás az Air Canada termében. A prímást kikísértük a repülőgéphez, én egészen a gép ajtajáig, ott áldást kértem tőle. Így búcsúztunk el. Ő *Msgr. Ispán-kival* indult vissza Bécsbe, én még ott maradtam pár napra Amerikában sürgős dolgokat elintézni. Így ért véget a prímás amerikai útja, legalábbis számomra és az én szemszögemből.

⁷ Very Important Persons, igen fontos személyiségek

1973. október 3., szerda

Összefoglaló amerikai tartózkodásomról 1973. október 3-a és 18-a között

A primás elutazása után öcsémmel, Istvánnal még aznap meglátogattam New Rochelle-ben *Lyman Stabbin*-t a *United Catholic for the Faith*-nek az elnökét. Nagyon kedvesen fogadtak bennünket. Náluk voltunk vacsorán a külvárosban. Másnap, 4-én ott miséztünk. Aznap még meglátogattam *Dunai Antal* passaici plébánost és *Pogány*, irwingtoni plébánost, akik közül egyik sem jelent meg a New Brunswick-i ünnepségen, bár közel vannak oda. Egy kicsit meg is orroltak, csak azt nem tudták pontosan, hogy miért. Az ő kételyeiket akartam eloszlatni. Aznap este érkezünk meg Baltimore-ba. Egy jó fél napot töltöttem a bátyámmal. 5-én átköltözök az Isteni Ige Társaság Kollégiumába a Michigan Ave-ba. Éjszaka 11 órakor felkerestek. Megtudták, hogy a primás titkára vagyok. Megkértek, hogy vegyek részt a mise utáni szentórán 11 és 12 óra között, amelyet az üldözött egyházért tartanak a szeminárium kápolnájában. Ott mondtam egy több mint félórás szentbeszédet.

1973. október 6-án, szombaton

Pater *Zsoldos Imrét*, a washingtoni magyarok lelkesztését, aki közben lemondott, mert készül doktorátusára francia nyelvből, meghívták a Szent Margit plébániára, hogy tartson – mint ő mondta – az öregasszonyoknak három szentbeszédet. Én pedig elmentem szombat helyett vasárnap a richmondi magyarokhoz. Az indianapolisi ügyvéd, *Pat Mullen* vitt el kocsijával. Ráment az egész napom. Meglátogattam a magyarokon kívül, akiknek miséztem, szentbeszédet tartottam, még *Joe and O'Dwyer Clarkot*. Későn éjszaka, 2 órakor érkeztünk vissza Washingtonba. Hétfőn annyira fáradt voltam, hogy szinte egész nap aludtam.

1973. október 9-én, kedden

meglátogattam Elicott Terrace-on a nővéreket, akik sokat tettek a magyar egyházért és sok missziós felszerelést küldtek az egyes templomoknak. Meglátogattam *Mrs. Hannon* és *Mrs. Houmsot* és a fiát, *Marcust*.

1973. október 10-én, szerdán

Koczák, a primás régi ismerőse még az elfogatása előtti időkből az amerikai követségről, hívott meg egy estére. Náluk voltam vacsorán, ott találkoztam *Dr. Lucey*-vel, *Dr. Henkel*el és *Georg Armstrong*gal. Ezek mind valamiképpen a kongresszusi képviselők emberei. Velük beszéltem meg késő éjszakába nyúlva a primás jövő évi látogatását. Azt ajánlották, hogy tartsak egy latin szentmisét a National Shrine-ben és ennek kapcsán beszéljek *Murphy*-vel, a N. Shrine-nak az igazgatójával, egy esetleges magyar kápolna felállításáról. Ott ugyanis minden európai nemzetnek van kápolnája. A horvátoknak, a szlovéneknek, csak a magyaroknak nincsen.

1973. október 11-én, csütörtökön

dr. Armstrong és Manenmacher elvittek két képviselőhöz. *William Shirley*-hez, akinek az édesanyja magyar és aki Iowa-nak a kongresszusi küldötte. Ő elég barátságtalanul kritizált nem engem, hanem a primás eljárás módját. Először mondta, hogy jön Amerikába. Mindenki mozgolódott, a *Pásztorék*, a *Gerebenék*, aztán megint lemondták. Nem lehet ilyen bizonytalankodással eredményt elérni, különösen ami a Szentkoronát illeti. Azután meglátogattuk a képviselő *Lorance Hougan*-t. Az abortusz elleni mozgalomban nagy szerepet játszik, és nagy magyarbarát. Mindketten szívesen fogadtak. Hosszan elbeszélgettünk. *Shirley* mindenképp ki akarta erőszakolni, hogy aznap elmehessek a washingtoni érsekhez, ahol be voltam ugyan jelentve, de csak tíz nap múlva adta az audienciát. Azonban *Shirley* semmit sem tudott elérni. Utána együtt ebédeltem *Armstronggal* és *Manenmacherral* a *Republican Club*nak az ebédlőjében. Aztán elváltunk.

Eléggé kimerített ez a tárgyalás tegnap este óta és ma ezekkel a congressmanekkel. Az ember sohasem viselkedhetik úgy, ahogy szeretne, hanem mindig a végletekig alkalmazkodnia kell.

1973. október 12-én, pénteken

dr. Weintraubnál voltam, aki délelőtt és délután körülbelül két órán keresztül a szívemet vizsgálta. Délután még beállított a templomba is, ahol negyedórán át alaposan kiizzadtam, és terhelés közben vizsgálta a szívemet. A végső diagnózis az, hogy semmi baja nincs a szívemnek. Legfőleg a fogságom alatt egy kis táplálkozáshiány miatt érezhetek bizonyos fáradtságot a szívem táján. Utána hosszasan elbeszélgetett velem. Nagyon kedves, intelligens, zsidó származású, és úgy látszik, nagy kapacitású szívorvos.

1973. október 13-án, szombaton

elbúcsúztam a washingtoniaktól, a bátyámtól, az ismerősöktől, és másnap, vasárnap reggel, 14-én indultam *P. Zsoldossal*, aki Baltimoreba ment misézni. Miséztem a Szent Ritában egy ismeretlen plébánián, ahol tulajdonképpen a misét P. Zsoldosnak kellett volna mondania. Innét vitt el engem aztán az öcsém a Szent Máté plébániára, ahol az egész vasárnapot töltöttem. Aludtam egésznap a nagy fáradtságtól.

1973. október 15-én, hétfőn

reggel a baltimore-i repülőtéren repülőre szálltam, és elrepültem Bostonba. Délután fél 5-re adott nekem találkozót Humberto S. Medeiros, a bostoni kardinális. A püspök ügyében mentem hozzá. Egész nap kellett várnom, irtózatosan fáradt voltam. Beültem a ferencesekhez, ott írtam meg közel két órán keresztül –hallgatva két misét – a levelezőlapjaimat. Közben pedig majd leesetem a padról, olyan álmos voltam. Végre délután találkoztam előbb a kancellárral, és egész röviden a bostoni bíborossal, aki portugál származású és a kisebbségi kérdéseket jól ismeri. Előhoztam neki, amit annak idején előadtam *Cooke* bíborosnak, mint tolmács a magyar segédpüspöknek az ügyét. Azt ígérte, hogy jóindulattal kezeli, és ha Róma valóban engedélyezi a magyar püspököt, neki nem lenne ellene kifogása, sőt támogatja. Holtfáradtan érkeztem késő este 9 órakor vissza a Friendship repülőtérre Baltimoreba.

1973. október 16-án, kedden

újra Washingtonba kellett mennem, az öcsém vitt el. Találkoztam William Wakefield *Baum* érsekkel, aki valahonnét délről került föl érseknek Washingtonba. Nagyon szívesen fogadott. Mindent meghallgatott, és azt mondta, amit a bostoni is, hogy küldjem meg neki az adatokat és a referenciákat az egész ügyre vonatkozólag. Még aznap visszatértem Baltimoreba.

1973. október 17-én, szerdán

délben indultam, miután összecsomagoltam, s jól kialudtam magamat, legalábbis amennyire tudtam, New Yorkba. 3 és fél óra után este megérkeztem. A Tudor Hotelban szálltam meg, ahol *dr. Horányi Tibor* várt rám. Aznap este elmentem a Radio City Musik Hallba, ahol eleinte műsorok mentek. A film olyan gyöngye volt, hogy a felénél a Tiborral együtt elhagytuk. Tiborral átbeszéltük a primás egész amerikai útját. Megbeszéltük a teendőket a New York-i plébánia ügyében és a magyar püspökséget illetően.

Vele töltöttem másnap az egész napot. Elmentünk a Metropolitan Muzeumba. Ott ebédeltünk és tárgyaltunk. Visszamentem a Tudor Hotelba. Onnét kísért ki Tibor autóbusszal a repülőtérré. Ott elbúcsúztunk, miután röviden összefoglaltuk mindazt, amiről eddig tárgyaltunk.

Még elfelejtettem mondani, hogy ezen a napon, csütörtökön reggel egészen véletlenül – miután elmentünk megnézni az UNO üvegpalotáját – láttam az utcáról, hogy egy pap öltözködik misére. Lehetett vagy 10 óra. Besiettem, és a pappal együtt concelebráltam. Egy hetven éves hölgyért koporsós gyászmise volt.

Ez még 18-án, csütörtökön történt. Aznap este szálltam föl a Pan American esti gépére. Pénteken reggel, 19-én szálltam át Amsterdamban. Közel egy órai várakozás után indultunk tovább Bécsbe, és körülbelül 10 órakor érkeztem a schwechati repülőtérré. Szürkés, napos októberi bécsi nap fogadott.

Beszámoló svájci utamról

1973. október 22., hétfő

A délutáni 3 órai sétán beszámoltam bíboros prímásunknak a svájci utamról, amelyet az előző két napban, szombaton és vasárnap tettem.

(Ha a sétából még marad idő, akkor beszámolok a prímásnak az Amerikában tett látogatásaimról, illetve benyomásaimról is, amelyeket tettem, miután ő 1973. október 3-án elhagyta Amerikát, és visszatért Bécsbe. Én még maradtam egészen október 19-ig. Sajnos nem volt bátorságom, hogy felajánljam neki, hogy mindjárt szalagra vegyük. Séta után kénytelen vagyok most újra elmondani és bediktálni.)

Svájcban találkoztam *Lékai László* veszprémi püspökkel, aki Rómában tett látogatást a Collegium Germanicum évfordulója alkalmából, lévén annak növendéke, és aki Svájcban és onnan Münchenen keresztül utazott haza. Őt kérdeztem meg a legújabb fejleményekről és a magyar egyház helyzetéről. A következőket mondta:

Megkérdeztem, hogy ő miért is volt Rómában. Azt mondta, hogy a Germanicum Hungaricum főnállásának ünnepére ment el, mert meghívták *Cserhádi* püspökkel és *Gál Ferenc* budapesti professzorral együtt. Az ünnepség keretében találkozott *VI. Pál* pápával, akinek kezét csókolt, de semmiféle más tárgyalás nem volt vele. *Íjjas* ugyanakkor a magyar kollégiumban volt a Via Julian Rómában, egészen más kiküldetésben. De szó sincs arról, mint hogyha ők hárman, *Íjjas*, *Cserhádi* és *Lékai* a magyar püspöki kar nevében mentek volna Rómába, és akárcsak hallgatólagosan is beleegyeztek volna abba, hogy a Vatikán Mindszenty prímást leváltsa a prímási székről, hogy ezzel megnyithassa az utat a hazai kormánynak és a hazai egyháznak egy új esztergomi érsek kinevezéséhez. Nagyon vigyázni kell a pletykákkal.

Aztán megkérdeztem őt, hogy mik a mai helyzetnek a sötét pontjai, esetleges fénypontjai. Erre ő azt mondta, hogy az Államegyházügyi Hivatal ma diplomatikus, finom hangon tárgyal a püspökökkel, talán úgy, mint annak idején a II. világháború előtt a VKf. II.-nek a vezetősége. Az nem jelenti azt, hogy jobbindulatúakká váltak volna, de mégis a tónus egészen más. Nem mernek olyan brutális hangon megfélemlíteni és eljárni, mint annak előtte. Aztán az egész országnak a lelki alkata hasonlít az olyan kertre, amelyet ellepett a hó, megdermesztett a fagy. Ahol voltak talán ideiglenes fölengedések, időjárás-javulások, de aztán újra jött a dér, és most ilyen többszörös időjárás-változás után talán kezdenek megnyílni az első hóvirágok. Ez a mai magyar katolicizmus. Egyházpolitikai és politikai tekintetben nincsen súlya, de talán nem is akarja, hogy legyen. Az országon gyökeret vert az eltelt húsz-huszonöt év alatt a hitetlen vagy hitközömbös iskola. Az ifjúság nagy többségében hitközömbös vagy istentelen, annak ellenére, hogy van gyermekhitoktatás, legtöbbször a templomban, jobb helyeken az iskolában. Sajnos, nem tudják megtartani a gyermekeket a középiskolában, az egyetemen a hit számára. Érdeklődők vannak természetesen a mai fiatalság között. Ha megundorodnak a mai rendszertől, szívesen járnak *Gál* tanár előadásaira, aki főiskolai tanár, és aki nagyon vonzza őket.

Azonkívül folyik az egyházmege területén a nagy dobverés. Fölépítettek egyházmegei segítséggel két templomot, több helyütt plébánialakot építettek. *Lékai* püspök maga is igyekszik magasabb színvonalra emelni a prédikációkat, és prédikációgyűjteményt ad ki, amelyet egyéni megkérdezés után – úgy tapasztalta – hetven százalék helyesel. Most lát neki, hogy a katekizmust is valamiképpen újjáírassa, és használható praktikus katekizmust adjon a papság kezébe. Erőteljesen viszi előre – különösen a Balaton környékén az ottani turista tömeg miatt – a templomok széppé tételét, díszítésben és különösen énekben. Azért nagyon sok helyütt teljesen

ellenőrzés alá vette és átformálta a helyi éneket, hogy az szép, tetszetős és modern legyen. Ezek körülbelül a pozitív oldalak.

A negatívum a már elmondottakon kívül az, hogy az idén (1973-at írunk) az egyházmegyében tizennyolc pap halt meg és csak tízen jelentkeztek a szemináriumba. Már az ő püspöksége alatt, ami már egypár éve tart, máris megkezdődött, hogy két plébániára csak egy pap jut. A következő tíz-tizenöt évben pedig szükségképpen ahhoz a drasztikus rendszabályhoz kell nyúlni, hogy majd három plébánia kap egy papot. Ezért kell nemcsak az öregeknél, hanem már a fiataloknál is az egészségük megóvására törekedni, hogy rossz időben gyaloglásban, biciklizés, motorkerékpározás folytán reumát, és egyéb betegséget ne kapjanak. Teljes erővel szorgalmazza a fiatal papságnak a motorizálását, autóval való ellátását. Szerinte föl kell mérni a valóságot. Magyarországon először is nincsen és nem is volt papi egység, sem a püspöki karban, sem a papok között, és ez sok mindent meghatároz. Másodszor az ország letargiába, érdektelenségbe esett 1956 után. Különösen pedig nagy hatással volt, amikor megtudták, hogy *Eisenhower* elnök maga táviratozta meg Belgrádon keresztül az oroszoknak, hogy az Egyesült Államoknak nem érdeke azok pártjára állni, akik a Szovjetunióknak ellenségei. Tehát a magyar nép elhagyatottnak érezte és érzi magát. A kisebbségbe szorult katolikusságnak emiatt nincsen általános nemzeti és keresztény tudata, képvisellete, ezért megelégszenek azzal, hogy máról holnapra tengetik az életüket. Az egység hiánya, politikai, egyházipolitikai téren ez a kisebbségi érzés az oka annak, hogy nem lehet a nemzetről úgy beszélni, mintha egységes katolikus népről lenne szó, hanem kénytelenek megalkudni ezzel a valós helyzettel, és elérni azt, ami elérhető. De azért a magyar népben nem halt ki a hit. Búcsújárásokon részt vesznek öt-tízezer fős csoportokban. Ma már az egyes városoknak az autóbuszvállalatai biztosítják, illetve fizetik az utat a búcsújáróhelyekre. Ebbe ma az állam nem szól bele. Ezt természetesen ma már az állam megengedheti magának, miután az egyháznak a kezéből és a katolikus többség kezéből kivette az erőt, azt a politikai erőt, azt a politikai érdeklődést, amely a nemzet életére hatással lehetne. Lékai püspök – szavaiból ítélve – pontosan jól ismeri az abortusz nemzetirtó szerepét. Ennek ellenére a népnek a kényelemszeretete és az előbb említett közönyössége nem engedi meg azt, hogy a katolikus egyház az állammal szemben a tiltakozásokon túl követeléssel lépjen fel, és a még maradék vallásszabadság nevében igyekezzék egyénileg odahatni, hogy az abortuszokat ellensúlyozza az országban. Mást egyelőre nem tud tenni.

Spirigékkal erről tárgyalván határozottan kifejtettem Lékai püspöknek, hogy még ha az ország katolikussága politikai vonalon kisebbségbe jutott is, nem lehet egyszerre lemondani arról, hogy az egész nemzettől és kormányától is követelje a nemzetgyilkolás megszüntetését. Ezt először nem akarta megérteni. Utána még azt mondtam neki, hogy lehetetlen egy olyan országban élni, különösen plébánosként, püspökként, ahol a magzatgyilkos orvosok a plébánia területén néha egyházi házasságot követelnek – amit én egy magyar plébánostól tudtam meg – és a közvélemény nyomására kénytelen összeadni, megesketni őket anélkül, hogy az orvos, a gyermekgyilkos orvos igazi bűnbánatot tartott volna. Nem lehet belenyugodni ebbe a helyzetbe akkor sem, amikor egy konkrét családban a saját plébániáján, egyházmegyéjében olyan leányok, és fiatalasszonyok vannak, akik tízszer, tizenötször hagyták saját testükön elkövetni az abortuszt. Nem lehet akkor másként élni, mint hasadt lélekkel, ha valaki ezt csak egyéni meggyőződés alapján akarja megszüntetni. Erre én elhallgattam és bár nem kértem az egész társaság előtt, de utána a háziasszony, dr. Spirigné azt mondta, hogy Lékai püspök németül saját magának mondogatva azt állította, „hogy akkor én valószínűleg egy hasadt lelkű ember vagyok”.

Mindezt a mai sétán körülbelül így adtam elő a primásnak, aki végighallgatta. Persze ellenvetéseket tett, amelyek lényegében arra vonatkoztak, hogy erélyesebb álláspontot kell nekik képviselni.

A primásügyről szólva: akkor kellett volna kérni, hogy a primáskérdést rendezzék, amikor ő még az országban volt, sőt arról volt szó, hogy a magyar kormány meg akar szabadulni tőle, és szívesen kiengedi az országból. Akkor kellett volna a meglévő primásnak a személyét előtérbe

helyezni és annak szabadlábba helyezését, rehabilitálását követelni, nem pedig akkor, amikor elvégezték az egyháznak a szétverését, az egységet szétörték, a prímást száműzték, és most azt mondani, ez már megtörtént, ezek tények, és most kell újra megoldani a helyzetet. Ugyanez áll az abortusz kérdésre is, amely általános emberi kérdés. A nemzet mégsem mondhat le arról, hogy többé ne gyilkolják.

A prímás azt is mondta, hogy ilyen körülmények között nem lehet elfogadni egy püspökséget, és ha valaki elfogadta volt, akkor le kell mondania. Erre én azt mondtam neki, hogy annak idején a római birodalomban az egész közvélemény, az egész szociális szellem pogány volt, és éltek a maguk szörnyű, szociális értelemben is bűnös életüket, akkor a püspökök nem szaladhattak el, és nem mondhattak le, hanem ott kellett maradniuk ebben a bűnös társadalomban. Erre a prímás azt mondta, igen, akkor a püspökeik meghaltak vértanúként a hívekkel együtt, de nem engedtek. Erre azt feleltem: igen sokan meghaltak, de igen sokan nem haltak meg, különösen 315 után a milánói rendelet megjelenése után.

Ezzel a Lékai püspökkel folytatott tárgyalásomat le is zártam. A prímás még azt mondta, hogy amikor ő kijött 1971-ben, utána rá pár hétre a Vatikánnak az engedélyével Íjjas püspök megengedte, hogy a magyar papok idehaza részt vegyenek a megyei és helyi tanácsokban, és képviselők legyenek. A prímás erre azt mondta szó szerint:

– Nem lett volna szabad az én kijöveletem elcsúfítani ezzel az engedménnyel. Várhattak volna egy pár hónapot.

Kérdeztem engem, hogy beszéltem-e erről Lékai püspökkel. Mondottam, hogy erről beszéltem, de ilyen részletekbe nem bocsátkoztam. Ha ismét találkozom vele, akkor igyekszem a kérdést újra szóbahozni.

Amerikai útja során kétszer is mondta sajtókonferencián, hogy az otthoni kormányt nem akarja kormányznak hívni, csak rendszernek, rezsimnek. Ezt én a New Brunswick-i sajtókonferencián magam fordítottam angolra. Az angol újságírók hozták is, úgy látszik a Szabad Európa is közölte. A Szabad Európa Magyarország felé sugározta. Igen sokan hallgatták. Lékai püspök azt mondta, hogy ez nagyon bántja a magyar kormányt. Ami természetesen nem érv arra, hogy ilyen többé ne történjék meg. Mindenesetre a két felfogás különbözőképpen támasztja alá. Az otthoniak azt mondják, hogy ezzel csak a prímás nehézséget okoz nekik odahaza. A kintiek pedig azt mondják, hogy ez az ellenállás szükséges része. Lékai püspök még azt is mondotta, noha odahaza a Szabad Európát hallgatják, és mindezeket a kijelentéseket tudomásul veszik, a kormánynál bosszankodást okoz természetesen. A többség azonban: egyháziak és világiak, szívesen hallgatják, tudomásul veszik, de egyáltalán nem kelti bennük azt a lelkesedést és azt az ellenállást, amit valamikor a prímás lefogása előtt még keltett volna. Ez az ország elközyösödésének egyik jelensége. Tehát nincs olyan hatása, mint amilyenek már a mondottak miatt is lennie kellene az ország hangulatára és az egyesek öntudatára. Lékai püspök ezzel akart rámutatni arra, hogy odahaza minden megváltozott. Az emberek gyakorlatilag átvették a kommunista, materialista gondolkozás lényegét. A kényelemszeretet került előtérbe, és minden más, a hit, az Istennek., a túlvilágnak a kérdése, a nemzetnek a jövőbeni sorsa az embereket közvetlenül nem érdekli. Csak így érthető meg a Magyarországon véghezvitt abortusz alapján történő emberirtás szörnyűsége, és mindaz, ami az országban ma és a közeljövőben történik. Lékai püspök még azt is mondta, hogy a valamikori veszprémi püspöki létesítmények, amelyeket a prímás mint veszprémi püspök létrehozott, a plébániák szépen haladnak előre. Nagydobszán és Darányban, ezen a két szórvány vidéken templom épült az egyházmegye hozzájárulásával és nagy lelkesedéssel. Ugyancsak több helyen megépítették a plébániákat is, mert a régiek nedvesek voltak és igen sok helyen, például Zalaszentivánon a faluból egész városnegyed lett. Villák épültek, csak a templom meg a paplak maradt annyira nedves, hogy aki ott él, különösen hosszabb ideig, izületeit szükségképpen súlyos károsodás éri.

1973. október 23., kedd, Bécs

Reggel a kápolnában *Palágyi Andrea* testvérrel és *Makra Lélia* nővérrel vártuk, hogy a szentmise elkezdődjék negyed nyolckor. A primás nem érkezett meg. Nem akartam fölkeltetni. Csak fél nyolc után öt perccel mentem be hozzá. Akkor mondta az asztalánál ülve, hogy ma, október 23-án este 6 órakor lesz a szentmise, mert az Onuska kérte, hogy ekkor mondja a szentmisét. Erről a két nővér és én nem tudtunk, azért vártunk a kápolnában. Utána átöltöztem és hívtam reggelizni. Reggeli közben mondta el nekem, hogy Bécsben az október 23-ai szentmise elmaradt. Mert a helyi lelkészek *Radnay Tiborral* az élükön azt mondták, hogy az emberek nem akarnak eljönni az ünnepség politikai színezete miatt. Mert ha eljönnek szentmisére október 23-án, a forradalom évfordulóján, akkor a rendszer nem engedi őket haza látogatóba. Erről a látogatásról a primás szerint mindig szó esett a németországi lelkészi konferencián is. Ott abban állapodtak meg, hogy amennyire lehet, hazamenés ne legyen. De az osztrákok – osztrák lelkészek – azt mondták, hogy az ő helyzetük más, ők közelebb vannak az országhoz.

Ezután mondtam bíboros úrnak, hogy 11 órakor *Pálinkás András* jön audienciára. Erre a primás azt mondta, hogy ő *Pálinkás* Andrást, aki annak a *Pálinkás* ezredesnek a fia, aki őt kiszabadította 1956-ban Hejcérről, még nem látta. Annak idején a követségről mindjárt a forradalom után, miután tudomására jutott *Pálinkás* ezredesnek a kivégzése, igyekezett segíteni a családon. A követségen fölfogadtak ugyanis két volt magyar apácát. A primás úgy emlékezett rá, hogy az Isteni Megváltó Leányai közül valók voltak. Az egyik szobalány volt, a másik szakácsné. Ezek közül az egyiket megbízta, hogy nézzen utána, hogyan él a kivégzett *Pálinkás* ezredes családja. Az apáca azt a hírt hozta, hogy a felesége az üzleti életben kereskedelmi vonalon helyezkedett el, és meglehetősen jól keres. Ebbe a primás nem nyugodott bele, és újra elküldte, hogy érdeklődjék meg alaposabban. Az apáca erre meggondolatlanul azt válaszolta, hogy ő, azok magas állású előkelő személyek, és nincs szükségük ilyen segítségre. Különben is nemcsak ezekkel az előkelőkkel kell törődni. Legalábbis ilyenfajta nyilatkozatot tett az apáca. Erre a primás továbbfűzve azt mondta, ő nem utasítja el magától azt, aki előkelő, fogadnia kell a hozzáfutókat. A primás látta, mennyire beleivódott a magyar népbe, de még az apácákba is a rendszernek az a fölfogása, hogy csak a szegény emberrel kell törődni, az előkelőkkel kevésbé. A primás hálás volt, hogy a nővértől ezt hallotta, mert különben nem tudta volna lemérni a magyar nép lelkében végbement ebbeli változást. A primás ennek a nővérnek a nevére nem emlékezett. Mindenesetre ekkor és más alkalmakkor is igyekezett a *Pálinkás* ezredes családja után érdeklődni, hogy segítsen rajta, mert a kivégzés miatt kötelezettséget érzett vele szemben. A primás azt is mondta, hogy ennek a *Pálinkás*nak az egyik elődje, *Katl* erdélyi tábornoknak a szolgálatában (de akkor még nem *Pallavicini*, hanem *Sforza-Pallavicini* nevet viselt) ennek a *Pálinkás* ezredesnek az elődje gyilkolta meg *Fráter Györgyöt*. Ebben a primás Isten ujját látta, hogy miután az egyik *Pallavicini* a primást legyilkolta, több mint négyszáz év után egy másik *Pallavicini* egy másik primás életéért a halált szenvedte el. Ezt a primás nem abszolút igazságként fogta fel, csak annyit mondott, hogy Isten ujját látja benne. Egyébként a helyzetre célozva akkor a követségen – különösen mivel a nővér is jelen volt, aki annyira kikelt a primásnak a főemberekkel való érintkezése ellen – prédikációjában a primás azt mondta, hogy ő nem hallott sose arról, hogy az Úr Jézus *Nikodémust*, mivel előkelő ember volt, emiatt elutasította volna magától.

Ma délelőtt jött még *Julia Bright*, egy osztrák édesanyjától és angol édesapától származó, a háború végén született fiatal újságíró, aki vasárnap itt volt misén. Mindenképpen audienciát akart öminenciájától azért, hogy cikket írhasson. Vecsey megengedte. Láttam a fellépéséről, hogy kezdő újságíró. Németül jól ért, de elég törve beszél. Ezért amikor ma délelőtt 10 órakor megérkezett, angolra fordítottam a szót. Inkább én beszélgettem vele. Mondtam neki bizonyos dolgokat az én életem és a primás életének összefüggéséről, részben a primás jelleméről,

semmiféle konkrétat meg nem adva. Hosszan elbeszélgettem vele, vitatkoztunk a közép-európai problémákról, a cseh invázióról. Mindezt azért tettem és húztam az időt, hogy ne sokáig legyen benn a primásnál. Közben megérkezett *Pálinkás András* (Pallavicini), *Pálinkás Antal* örnagynak a fia, aki ide érkezett és *Zichy Emmánál* lakik itt Bécsben. Miközben bevezettem Pálinkás-Pallavicini Andrást öminenciájához, közöltem vele, hogy őszintén tárjon fel mindent. A délutáni sétán tudtam meg, hogy Pálinkás András bizonyos dolgokat öminenciájának másképpen mondott el, mint nekem. De Pálinkás Andrásra még kitérek.

Pálinkás után röviden bevezettem tíz percre Julia Bright újságírónt, aki – mint láttam – eléggé ügyetlen kérdéseket tett fel. Barátsággal váltunk el, de megígérte nekem, hogy mielőtt elmegyünk a dél-afrikai utunkra, nekem elhozza cikkének a szövegét. Hogy be ne csapjon, el is kértem tőle az édesanyjától kapott – amint látom tömény ezüstből való – karperecét, amely itt van az asztalomon, hogy visszaadjam neki, miután a cikkét korrigáltam. Amikor elváltunk, kicsit meg volt hatódva, hogy ennyire törődtem vele, az ő életének és karrierje kezdetének a nehézségeivel.

Visszatérve Pálinkás Andrásra, csak annyit mondhatok, hogy huszonegy éves fiatalember és 1956-ban nyolc éves volt. Később lakberendező lett egy magyar filmgyárban, a felesége egy cseh diplomatának a lánya, de válófélben vannak. Nekem azt mondta, hogy szándékuk végleges. Otthon be is adták a válást. Öminenciájának viszont azt mondta, hogy csak azért vannak válóban, hogy felesége és kisgyereke könnyebben kijöhessenek utána. Nem tudom mi az igazság, mert utána nem beszéltem vele. Öminenciája adott neki ezer dollárt. A fiú elmondta nekem, hogy már több ízben kint járt nyugaton. 1963-ban és 1964-ben itt is és olaszországi rokonainál is, de mindig visszament. Hogy mi indította arra, hogy végleg elhagyja az országot, azt nem tudom. Mindenesetre, amikor elment, arra gondoltam, hogy Pálinkás András, aki hallgatag, befelé fordult, furcsa embernek látszik, talán egy kicsit akarattalannak is. Benne van talán fajtájának a biológiai öröksége, nem tudom.

A fiú elment. Utána *Zichy Anna*, *Zichy János* zürichinek és a *Zichy Mária Teréziának* – aki Észak Németországban van férjénél – az édesanyja kétségbeesve telefonált nekem, és arra kért, hogy derítsem ki, mi a helyzet Pálinkás András körül. A lényeg az, hogy a josefstadti *Pallavichini Károly* nem is fogadta, be sem engedte a házába, csak a kapualjban beszélt vele. A *Pallavichini Sándor* most egy hétig nincsen itt, pedig a fiúnak minden bizalma benne van. A *Pallavichini Tira* azt telefonálta Mies-ből, a Genfi tó mellől, hogy ő minden anyagi segítséget megad, de a fiú, ez az András el ne menjen oda abba a *Fáy Erzsébet*-féle kastélyba, mert nem tudja fogadni. A telefonáló *Zichy Anna* kétségbe van esve, mert a gyerek nem válaszol, magába roskad. Fölkel dél felé, megfürdik, délután elmegy sétálni. Akkorra jön vissza, amikor Anna is megérkezik a munkájából. Ha azt mondja neki: mosd el az edényeket, akkor lassan, cammogva fölkel és elmossa. Aztán újra leül és nézi a televíziót. Anna nekem azt mondta, ha így szólok hozzá: Jó lenne Amerikába menni, akkor megismétli: Jó lenne Amerikába menni. Ha azt mondom neki: Jó lenne Amerikába kivándorolni, akkor ugyanezt válaszolja vissza. De a gyerek nem mozdul, tehetetlennek látszik. Igaz, mondja Anna, amikor megérkezett Magyarországról, több napig valósággal remegett, külsőleg is láthatóan, úgy látszik nagyon elnyüvődtek az idegei. Ennyit tudok Pálinkás Andrásról. Mást nem tudok mondani. Ezzel ért véget az október 23-i nap.

Még a vacsoránál *Gianone Egon* rektor úr nagyon kedvesen, miként ebédnél is, finom fehér ruszti borral kínálta a primást. Pár szóval köszöntötte annak emlékére, hogy két évvel ezelőtt, késő éjszaka – úgy tudom 11 óra tájban – érkezett meg a bíboros primás Rómából először, hogy itt legyen szállása a Pázmáneumban. A vacsoránál a primás, amikor ismét fehér bort töltött neki *Gianone Egon*, azt mondta:

– Hát, akkor forduljon a harmadikba! – Ezen az idejövételének most kezdődő harmadik évét értette, meg azt is, hogy koccintsunk erre az eseményre. Ezzel volt vége a napnak.

1973. október 24., szerda

Nem volt ma semmi különös, csak *Valentiny Géza* állított be váratlanul, akinek átadtam a kétezer schillinget, s elküldtem vele egy magyar papnak Magyarországra. Nem tudom pontosan, hogy miért jött. Nem is akart bemenni öminenciájához, de mondtam, hogy csak menjen be, és beszéljen velem. Elég hosszú ideig, majdnem másfél óráig volt bent nála.

Kihallgatás előtt és után is beszélgettem *Valentiny Gézával*. A következőket mondta nekem. Tegnap volt nála *Hnilica* szlovák püspök, aki arról panaszkodott, hogy Közép-Európában lévő kisebb nemzetek nem fognak össze, hogy föllépjenek a vatikáni politika ellen. Mégiscsak lehetetlen, hogy minden kis liturgikus ügyben tanácskoznak Rómában – mondta ő –, hogy kézben áldozzunk-e vagy ajakra téve a szentostyát. Közben a fontos keleti politikának az eseményeit csak két ilyen mitugrász, mint *Casaroli* meg *Benelli* fullajtárjai intézik. Ebben a tekintetben össze kellene fogni. Ugyancsak *Hnilica* mondta, hogy akkor, amikor a politika megindult, ez a keleti politika, akkor nem kérdezték meg, és amikor már teljesen bent voltak, akkor a Szentatya személyesen fogadta őt és kérdezte, mi is lenne a teendő. Ő megmondta a Szentatyanak, hogy mi lenne a teendő. Ennek az lett a következménye, hogy a Róma területén való lakást megtiltották neki, és el kellett hagynia Rómát.

Ide tartozik a másik probléma is, hogy *Msgr. Bayer*, akit a Caritasnak a pápa szeretetművekbe való beolvasztása után Rómába letettek, és Rómából szintén kitiltották. A német püspöki karra támaszkodva, annak segélyeit osztva, itt székel Bécsben, a *Valentiny Gézának* a főnöke. Ez a Bayer meglátogatta, miután már elkezdte ezt a vonalat, folytatván a vatikáni keleti politikát, a Caritas terén ezt a vonalat követi. Meglátogatta az összes kelet-európai államot, amelyek szovjet uralom alatt vannak, kivéve Csehországot, mert ő így akarja magának kiépíteni a velük való kapcsolatokat. Ő a hivatalos elosztója a Caritas segélyeknek. *Msgr. Bayer* így akarja újra bebizonyítani Rómának – ahonnan elküldték – a hitelességét és sikerességét. *Valentiny Géza* azt mondta, az egész akciójának körülbelül ez az iránya és ez a célja.

Beszélt arról is, hogy *Cserháti* és *Íjjas* nemrégiben a Szentatyanál voltak, ugyanakkor, amikor *Lékai László* püspök is Rómában tartózkodott. *Lékai* nem volt a Szentatyanál, de *Íjjas* érseket a Szentatya külön fogadta. Utána külön fogadta *Nagy György László* nevű fiatal, harminc éves léte kanonok titkárát, egy másik papnak a társaságában.

Aztán külön fogadta *Cserhátit* is, aki nyíltan megmondta, hogy ő faluba nem akar költözni. Falun Egert érti. És az ambícióját, hogy esztergomi prímás lehessen, nem is leplezi. De hamarosan, november elején *Cserháti* újra jön, és elmegy *Valentiny Gézához*, akkor majd megtudja róla, hogy mennyire akarja ő, és az ottani rendszer is, és mennyire ért egyet Róma azzal, hogy *Mindszentyt* lemondassa, vagy odáig vigye az ügyet, hogy valamiképpen az esztergomi széket szabaddá tegye. Ezzel kapcsolatban mondta el azt is, hogy a közelmúltban négy pap jött ki. *Dévényi* szegedi teológiai tanár, egy magas szikár ember, aki azonnal Svájcban kapott plébániát.

Kijött egy egészen fiatal is, *Simon* nevezetű, aki Újpetrén a pécsi egyházmegyében volt káplán. Ezt a *Simont* akarta befogni az ottani ÁVO, hogy dolgozzék neki, és jelentéseket tegyen. Újpetre egyébként *Cserháti* püspöknek is első kápláni helye volt. Az ÁVO erősen az után kutat, hogy nincs-e ott *Cserháti*nak gyereke, hogy ezzel még jobban a markában tarthassa. *Cserháti* teljesen egyedül jár, magabiztosnak látszik, és nem érdekli más, csak a saját ambíciója. Ezzel a magyar fiatal pappal, akit a magyar rendőrség be akart fogni, de kimenekült, készült egy jegyzőkönyv is.

Valentiny Géza még arra is kitért, hogy kétezer olyan pap van Magyarországon, akik hatvan felé járnak, és sehol sincsenek számon tartva. Az egyik üzemben háromszázötven munkásból hét pap van. Igen sokan helyezkednek el ezek az állami egyházügyi hivataltól el nem ismert papok közül gyárakban, különösen iskolákban, pedagógusként, kórházakban ápolóként. Nem is

szívesen beszélnek arról, hogy papok, mert hamarosan elbocsátanák őket. Nem akarják, hogy papi mivoltuk miatt zaklassák őket.

Ezt mondta volt *Valentiny Géza*. Majd hamarosan elment.

1973. október 25., csütörtök

Ma este vacsoránál csak hárman voltunk: a primás, Gianone rektor és én. Mióta megjöttem Amerikából, nincsen melegvíz a szobámban, mert a csőszervezet megrepedt. Ez került volt szóba. Én azt mondtam, miután Rómában másfél évig házfőnök voltam, és olyan sok papnak a panaszkodását hallottam meleg vízre, hideg vízre, fűtésre, hogy elhatároztam, emiatt többé soha egy házban sem panaszodom. Ez a primást közlékennyé tette, s ma este egypár dolgot, volt zalaegerszegi apátplébános korából elmondott. Érdekes, hogy itt a száműzetésben visszatér azokra a harcias és sikeres évekre, amelyeket ő Zalaegerszegen töltött. Hiába, minden embernek szüksége van arra, hogy valamilyen eredményre vizsatekinthessen. Ez ad neki erőt egy életre, ez táplálja és viszi előre. Ez alól természetesen a nagyok nemcsak hogy nem kivételek, hanem ellenkezőleg, talán jobban szükségük van rá, mint a kisembereknek.

Amikor lekerült Zalaegerszegre, először hittanárnak, majd később plébánosnak, akkor fedezte fel lassan, hogy Zala mennyire el van maradva. Nemcsak országos viszonylatban, de még az egyházmegyén belül is, Vas megyéhez viszonyítva. Megemlített egy plébániát, amelynek tizenkét filiáját átsatolták horvát vagy szlovén területre és öt filiája a magyar részen maradt. Ezek a békeszerződés után, miután a délszlávok elfoglalták a területeket, próbáltak kétszer is átmenni az odaát maradt plébániatemplomba, de a túoldalról mind a kétszer visszautasították őket. Ezután nem részesültek lelki gondozásban, nem volt plébániájuk. A szomszéd plébániákra mentek el papért, ha kereszteletről, temetésről, házasságkötésről volt szó. De mivel nem tartoztak a plébániához, dupla stólát szedtek tőlük. A gyerekeket pedig elküldték valahová a nagyszülőkhöz, ahol iskola volt, hogy egészen le ne maradjanak. Ebben az öt faluban se pap, se tanító, se tanult ember egyáltalán nem volt.

Ilyen körülmények között nyílt meg 1927-ben Szombathelyen az egyházi zsinat. Ezen Mindszenty, mint fiatal zalaegerszegi plébános fölszólt. Elmondta, hogy nagy egyenlőtlenség uralkodik az egyházmegye egyes területei között, ezért indítványozta, hogy a zsinat tegye magáévá azt a tervet, mely szerint a zalaegerszegi részeket lelkipásztori ellátás, valamint a népoktatás szempontjából Vas megyének a szintjére kell hozni. Természetesen a zsinati atyák fölhördültek, hallani sem akartak róla, és azt mondták, hogy lehet egyházmegyei zsinatról beszélni, amelyen a zalaegerszegi plébános a vármegyéket emlegeti, minthogyha külön-külön egyházmegyéről lenne szó. Erre aztán azt mondták nekik a fiatal zalaegerszegi plébános, hogy ne őt vádolják emiatt, hanem a törököt, meg az előző papi generációt, amely elhanyagolta a zalaegerszegi részeket az újjáépítést. Mikor ez lezajlott, a megyés püspök felszólt és azt mondták, hogy ő türelmesen hallgatta a szónokot, és nemcsak, hogy elfogadja az indítványát, hanem azzal a föltétellel fogadja el, hogy ezt a javaslatot az indítványozó hajtsa végre.

A zsinat után bement a püspökhöz, és amit nem akart a zsinat előtt kipakolni, azt elmondta a püspöknek. Ő is elfogadja a püspök döntését, amely szerint a saját javaslatát ő maga hajtsa végre, de neki is van egy föltétele. A föltétel pedig az, hogy egyetlen papot se helyezzen az ő beleegyezése nélkül a zalai részekre. Ezzel akarta megakadályozni, hogy Zalába ne csak olyan papokat tegyenek – amint ez eddig szokás volt –, akiket valamiképpen száműztek a kulturáltabb Vas megyei plébániákról akár botrány, akár gyenge szereplés miatt. A püspök ebbe bele is egyezett. Még ezen a zsinaton azt is elmondta, hogy leírja, mit is jelent az, hogy Zalaegerszeg sokkal alacsonyabb színvonalon van. Ő, mint fiatal pap meglátogatta egyszer unokatestvérét, unokabátyját, aki ezen a vidéken volt plébános. Annak két filiája volt: Gutorfölső és Szentadorján. Egyszer, amint leültek ebédelni, fél 12-kor jön be a házvezetőnője és jelenti, hogy itt van egy férfi, kereszteltetni akar. Erre Mindszenty is kíváncsi lett, hogy miként is megy az végbe. Mind a ketten ott hagyták az asztalt, és elmentek keresztelni. Akkor látta, hogy egy férfi egy bőrtarisznyában hozta az újszülöttet keresztvíz alá. Olyan bőrtarisznyában, amelyben a pintes üvegeket is szokták hordani. Reggel indult el, és csak most délben ért ide. Lassan jöhetett,

mert a gyerekekre vigyáznia kellett. Megkérdezte aztán, hogy mikorra érnek vissza. Erre azt mondta az ember, hát ha szépen kilépek, akkor napnyugta után hamarosan otthon vagyok. Ez abban a korban volt, amikor az egész országban elkezdődött a csecsemővédelem. Se az anya, se keresztanya nem volt jelen. Az apa hozta ezt a csecsemőt keresztelésre. Hát ilyen volt a helyzet Zalában. Persze a pápai pap, az unokabátyja megsértődött, mondván neki: Minek kellett ezt kipakolni az egész zsinat előtt. Erre Mindszenty azt mondta neki: Hát az ilyen keresztelés hová való máshova, ha nem az egyházmegyei zsinat elé?

Híres plébániaalapításai közé tartozott Gáborjánháza is, ahol semmiféle tanult ember nem volt. Egyszer hallotta, hogy van az egyházmegyének egy papja, *Nemes István* nevezetű, pákozdi születésű, akit még hetedikes gimnazista korában elvittek az első világháborúba, ezért nem tudott leérettségizni. Emiatt nem is kapott paszományt, hanem közönséges bakaként vonult be a háborúba. Ott kint az orosz harctéren a lövészárokban fogadta meg, hogyha ő még egyszer hazakerül, akkor soha többé nem fog semmiért panaszkodni. Ezt hallotta meg a zalaegerszegi apátplébános *Géfin* szombathelyi rektortól. Erre azt mondta magának: Ilyen ember kell nekem! Elkérte, és őt vitte ki Gáborjánházára. Ott megvettek egy parasztházat, abból kirakták a búbos kemencét, és az lett a plébános lakása és irodája is. Persze, lévén a plébános ezermester, még baja is történt. Egyik nap telefonál neki az alispán, az egyházközség elnöke, hogy baj van a gáborjánházi pappal. Kérdi, mi baj van. A csendőrség nyomoz utána. Azt mondja, ő kezeskedik a gáborjánházi papjáért. A csendőrség valami kémkedési ügyben nyomoz. Kiderült, hogy a gáborjánházi pap, a Nemes, ezermester lévén beszerelt a kovácshoz egy telefont, mert a felesége elfogadta, hogy főzzön neki ebédet. Egyébként senki sem fogadta el a faluban, olyan nagy méltóságnak tartották a papnak való főzést, féltek tőle. Végül a kovácsné fogadta el. Azért szerelte be a házukba a telefont, hogyha később jönne ebédelni elfoglaltsága miatt, akkor azt bejelenti, hogy ne nyugtalankodjanak. Hát a csendőrség ezt vette kémkedésnek.

Mikor aztán készen lett a búboskemencétől megfosztott plébánialak és iroda, akkor ő maga kiment, s biztonság kedvéért mindjárt vitt magával két üveg keresztvizet is, hogy ebben hiány ne legyen. Mikor aztán megkezdődött az ebéd, együtt az egyházközségi tagokkal, az új plébánossal és a zalaegerszegi apátplébánossal, akkor ezek a borhoz, hogy fröccsöt csináljanak, petánci vizet akartak inni. De mivel nem találtak ilyen vizet, azt hitték, hogy a keresztvíz a petánci víz, és a két pint keresztvizet megitták a borral. Így kezdődött Gáborjánházán az élet.

Tudta, hogy *Eszterházy Pál* herceg, aki ott kegyúr volt, bizonyos összeget fizetett odaát, délszláv területre kegyúri megváltás címen. De amikor ezt tette, akkor az ott maradt öt községet kivette ebből az összegből. Mindszenty levelet írt a hercegnek, de az nem jutott a kezéhez, csak egy gazdatisztje válaszolt neki. Azt válaszolta, hogy ilyenféle építési és templomalapítási kérelmekkel többet ne háborgassa őket. Erre elment a püspökhöz, előadta az ügyet. A püspök beleegyezésével továbbra is háborgatta.

Mindszenty elhatározta, hogy perre viszi a dolgot az öt község kegyúri járandósága miatt, de azután másodszor ráírta a levélre, a második kérelemre, hogy Eszterházy Pál herceg személyes fölbontására adják át a levelet. Így meg is kapta. Erre a herceg maga kiszállt Gáborjánházára, mindent megvizsgált. Ott volt a közelben egyik gazdatisztje, *Raffensberger*, akinek a fia most kint van Venezuelában, és annak segítségével megépítették a templomot. Rá öt évre megépítették a paplakot is Gáborjánházán.

Amikor *Nemes*, a gáborjánházi pap megtudta, hogy paplakot akarnak neki építeni, elment *Géfin* rektorhoz, és panaszkodott, hogy vajon a zalaegerszegi plébánosnak mi kifogása van ellene, hogy már paplakot épít. Hiszen ő megfogadta, hogy semmiért sem fog panaszkodni, és nem is panaszkodott. Erre aztán megnyugtatta, hogy bizony itt az ideje, hogy a templom után megépítsék a paplakot is. Ezt el kell viselnie.

Gáborjánházán történt meg az is, amikor az új pap bevonult oda, *Klebelsberg Kunó*, az akkori kultuszminiszter nem volt nagyon jó viszonyban *Mikes* szombathelyi püspökkel. Inkább húzott a zalaegerszegi plébánoshoz, mert mégis csak jóban kívánt lenni valakivel az

egyházmegye területén. A zalaegerszegi plébános azonban nem akarta a püspöke háta mögött a kapcsolatot tartani. Elmondta a püspökének, hogy mi a helyzet. A püspök azt mondta, nyugodtan használja ki a lehetőséget. Klebelsberg kultuszminiszter annyira meghatódott a gáborjánházi plébániaalapításon és mindazon, ami ott történt, hogy a papnak kétszeres kongruát ígért és adott.

Körülbelül ez volt a beszélgetés lényege október 25-én este az asztalnál.

1973. október 27., szombat

Elég szótlan nap volt. Csak reggel folyt egy kis beszélgetés az asztalnál. Bíboros úr mindjárt a reggeli kezdeténél kérte, hogy nézzünk utána, milyen körülmények között halt meg az a pap, aki Connecticutban nemrégén öngyilkos lett.

Úgy látszik, egy kicsit értetlenül néztem rá, hogy miért akarja most ismét ezt az ügyet felbolygatni. Már jöttek onnan, el is mondták. Hallottuk azt is, hogy a püspök, az ottani püspök, nem nagyon jóindulatú a magyarok, a nemzetiségek iránt. Értetlenkedő nézésemmre kijelentette:

– Minél több adatot össze kell szednünk, hogy alátámasszuk a püspökkel szemben kérelmünket. Arról is szó volt, hogy esetleg lemegy Rómába, és személyesen terjeszti elő kérését a szentatyának. Én azt mondtam, hogy egy második elutasítást nem szabad megkockáztatnunk. Ugyanis egyszer már kérte a két segédpüspök kinevezését a másfélmillió magyar lelki szükségleteinek kielégítésére. Erre a kérésre Róma egyáltalán nem reflektált. Írt a Vatikán egy hosszú, két oldalas latin nyelvű levelet, amelyben csupán jogról és jogi nehézségekről van szó. Ez a levél megvan valahol a dokumentumaim között. Erősködtem, másodszor nem szabad kockáztatni, hogy a püspökkérdés elússzék. Legalább le kell küldeni valakit Rómába egyszer, kétszer, háromszor, barátokat kell szerezni, meg kell győzni a lentieket Rómában. Nem csak egyszerűen lemenni és kérni, mert akkor biztosan megint elutasítják. Felhoztam példának a szerzetesrendeket. Amikor *Szent Ignác III. Pál* pápa elé járult, hogy ismerje el a rendjét és hagyja jóvá a szabályait, így emlékezik: „Mikor megjelentem a pápa előtt minden csontom remegett a testemben.” Pedig barátai voltak, elő is készítette, és a pápa jóindulattal volt irántuk. Legtöbb szerzetesrend alapító ott lent római barátságok kötésével, közvetlen emberi érintkezéssel, meggyőzéssel tudta csak rávenni egyházi fölötteseit, hogy jóváhagyják a rendjét. Ez Róma, ez Olaszország. Ezek az olaszok! Másképp nem lehet közöttük élni. Vagy a családhoz tartozik az ember, és közös az anyja, s akkor a mama miatt mindent megtesznek az embernek, és így barátságot szerez az ember. „Amicizia”, ami nélkül semmi nem történik lent. Ezt mondtam, de bíboros úr nem akarja elfogadni. Még azt is mondtam, hogy a Rómába való utazásnak és a kérelem előterjesztésének egészen biztosan elutasítás lesz a vége. Erre azt felelte:

– Hátha nem egyszer, akkor kétszer, ha kétszer nem, akkor háromszor, ha háromszor nem, akkor négyszer, de amíg élek, én ezt a kérdést nem hagyom.

Azzal fölállt és elment.

Kilenc órakor jött *Csonka Emil* és felesége. Vakáción voltak Kaliforniában. A *Szabad Európa* küldi el őket. Meglátogatták Jaszovszkyékat, beszámoltak arról, hogy az angolszászok hogyan hagyták elzúlleni és szétesni a kaliforniai spanyol missziókat. Csak azért, hogy még az emléke is feledésbe menjen annak, hogy valaha spanyolok éltek ott. Csak újabban karolták fel megint. Ezek azok a missziós állomások, amelyek állítólag grandiózusak, ezek Kalifornia legvonzóbb történelmi pontjai.

Egy Kolorádóból származó káplán, akivel a Szent Rita plébánián beszéltem Baltimore-ban, második generációs amerikai, szülei vándoroltak ki Ausztriából, Salzburg környékéről, ő mondta nekem, hogy Kolorádó államában a népesség fele spanyolul beszél. Ha az elemi iskolában van spanyol nyelvoktatás, középiskolás fokon már nincsen, mintha nem is léteznének. Ahelyett, hogy biztosítanak az államban a kétnyelvűséget, a spanyolt és az angolt. Ugyancsak beszéltem egy fiatal káplánnal szintén Baltimore-ban a Szent Máté plébánián, aki Maine államból származott. Ő maga francia volt, *Gerard*-nak hívták. Elmondta, hogy 900.000 lakosa van Maine államnak, abból 100.000 francia. A Maine állam katolikusainak nyolcvan százaléka francia, ők alkotják az egyházat. És még soha nem volt franciául beszélő püspökük, csak angolul beszélő ír. Ha a szentelendő kispapok közül kettő ír volt és mellettük hat francia nyelvű, akkor

négynek el kellett hagynia az egyházmegyét, el kellett mennie Maine-ből máshová, mert az angol nyelvű mérlegnek nem volt szabad felborulnia. Ha az ember ezekről beszél, különösen felsőbb helyeken, magasabb rangú egyházi személyekkel, akkor mindenfélet kitalálnak, mellébeszélnek, vagy mélyen hallgatnak. Erről számolt be Csonka Emil.

Utána jött *Bökönyi László* Svédországból. Benn volt egy fél óráig. Sokat beszélt. Tegnap volt itt – nem máma – *Pataki*, volt premontrei, aki egy állami műfordító irodában dolgozik. Fiatal ember, jó arcú, szép hosszú haja van, az a tipikus szép premontrei férfi. Úgy látszik, azok csak szép férfiakat vettek föl. Vecseynek az iskolatársa volt. Hosszú ideig bent volt a primásnál, és beszélt, hallottam. Nem zavartam őket. Vacsoránál a primás csak annyit mondott: *velociter, velociter currit sermo eius...* gyorsan, gyorsan beszél.

Aztán még délelőtt fél 11-kor itt járt *Bíró* professzor is. Hosszú ideig volt őeminenciájánál. Utána bejött hozzám, kiöntötte a lelkét a történelmi munkával, részben a memoárral kapcsolatban. Így telt el a nap. Délután dolgoztam. Ebéd után futottam, föl a Kahlenbergre, lepillantottam a városra. Elmondtam egy Üdvözlégy Máriát a templomban térdelve, úgy, ahogy voltam, futónadrágban, izzadtan. Onnan újra le a napsütötte, dús sárga lombbal borított utakon és szőlőkön keresztül, le a Grinzingbe. Nagyon fáradt voltam, de jólesett.

1973. október 28., vasárnap

Reggelinél beszélgettünk. Különben elég csendes volt minden. Simon Júdás ünnepére – amelyet eltöröltek – terelődött a szó. Bíboros úr fölidézte a gyerekkorában otthon sokat emlegetett mondást, célozva az őszi hideg időre: „Közeleg a Simon Júdás, jaj neked, te póre gatyás!”

1973. október 29., hétfő

A délutáni séta közben megkérdezte tőlem bíboros úr, hogy össze tudnám-e szedni, hogy a nyugati országokban, Ausztriában, Németországban, Franciaországban, Olaszországban, Spanyolországban melyek azok a középkori templomok, amelyek épen megmaradtak, nálunk pedig a török hódoltság alatt elpusztultak. Mondom, hogy ezt nagyon nehéz összeszedni. Ehhez korszerű lexikonok kellenének. De ő csak mondta tovább, hogy amit lehet, össze kellene szedni. Ennek kapcsán, a beszélgetés végén jöttem rá, hogy arra gondolt, ha minden együtt van, akkor az európai püspöki konferenciához kellene fordulni, hogy ezekben a templomokban a püspökök rendeljék el az imádságot és a hálaadást a törökök ellen vívott harcokban elesett magyar hősökért, mert ők a saját vérükkel védték meg ezeket a templomokat. Azt válaszoltam a bíboros úrnak, hogy ez nem modern dolog. Nyugaton még a sajátjaikért sem imádkoznak, a saját hősi halottjaikért sem. Erre azt felelte, annál inkább kell csinálni, hogy legalább megtanuljanak a saját elesett hőseikért imádkozni. A magyarság szeretete és népünk nehéz múltjának ez a megbecsülése annyira magával ragadja primásunkat, hogy még ilyennel is foglalkozik. Egyébként a tegnapi, vasárnapi szentbeszédében nagyon ügyes megfogalmazással, amikor a hitről beszélt, ellentét párnak azt hozta föl, hogy a hit nem kölönc, hanem szabadító.

Egy másik beszélgetés kapcsán mondta el, hogy *Ranke* történetírónál az áll, hogy az Anjou-korban Magyarország területén 12.000 templom volt és 16.000 falu, az Anjou-korbeli vatikáni pápai adójegyzékek szerint.

Visszaemlékezem arra, hogy *Harangozó Ferenc* valamikor ősszel járt itt Bécsben, és arról beszéltünk, hogy egy titkárnak melyek a teendői Mindszenty primás mellett. Akkor megemlítettem azokat a nehézségeket, amelyeket egy titkárnak el kell viselnie. Azt is megjegyeztem, hogy Vecsey titkár egészen más természetű ember, mint én. Erre azt mondta Harangozó Feri:

– Tudod, Mindszenty primás egy olyan nagyság, olyan kiváló személyiség, hogy rajta már csak rontani lehetne.

Nagyon igaza van. Változtatni nem, rontani igen.

1973. október 31-én, szerdán

Vecsey titkár azzal az ötlettel állt elő, hogy ki akarja adni az esztergomi kötetet. Erről tárgyaltunk. Én lebeszéltem róla. Azt mondtam, nem lesz helyes, mert az utolsó két-három évtizednek a régészeti, történelmi kutatásai egyáltalán nem álltak a rendelkezésére, csak másodrangú forrásokat használhatott. Ezért komoly történelmi munkáról szó sem lehet.

November

1973. november 2., péntek

Este hosszan beszélgettünk. A primás dél-afrikai útjára készült. Ezért *Harangozó Feri* már lassan egy hét óta itt van. A beszélgetések mindig élénkek. Többek között a hazai nevelés értékéről beszéltünk. Édesanyámat hoztam föl példának. Mennyire ránevelt bennünket a munkások megbecsülésére, de minden ember megbecsülésére, az öregek szeretetére. Ekkor mondta el a primás, hogy volt náluk egyszer egy szolga, aki idővel Szombathelyre került. Ott megismerkedett egy lánnyal. Egybekelésük előtt törvénytelen gyerekük született. A fiú eljött ezzel a lánnyal látogatóba a primás szülőházába, de a gyermeket nem hozták el. Az édesanyja kedvesen fogadta, és megvendégelte őket. Beszélgetés közben azt mondta az édesanyja ennek a fiatal, egymást szerető párnak, hogy „összemértétek, amit nem kellett volna”. A fiatalok megértették, miről van szó. Ez célzás volt a házasságon kívül született gyerekekre, és az együttélésükre. Nem is vették rossz néven, mert a primás édesanyja szeretettel mondta, de mindenesetre megmondta. Erre hozta föl példának.

A tegnap esti vacsoránál került szóba a családi nevelés értéke. Ekkor mondta el, mint gyermekkori emléket, hogy karácsonykor édesanyja mindig tett félre egy kicsit minden ételből, és az étkezés után kivitte az állatoknak. Annak idején ő mint gyermek és diák ezt nem értette meg. Sokáig babonának gondolta és tartotta, de később, érett ésszel megértette, hogy az egész nem más, mint hitvallás a megváltás egyetemessége mellett, és minden élőlény bevonása Krisztus születésének misztériumába.

1973. november 3., szombat

A reggelinél hárman vagyunk: a prímás, Harangozó Feri és én. Valahogy szóba került Zalaegerszeg. Hogy a várost mennyire át- és kiépítették a kommunisták. Erre prímásunk huncutul, hamiskásan megjegyzi:

– Talán engem akartak megtisztelni velem.

Azután elmondja, hogy 1946-ban először látogatta meg Zalaegerszeget Esztergomból. Az utcán találkozott *Biloveczky*nek, a m. kir. erdőhivatal igazgatójának a feleségével. Őt leányuk volt Biloveczkyéknek. A hetven éves Biloveczkyné elmondta neki, hogy amikor 1945-ben az oroszok megszállták Zalaegerszeget, tizennégy részeg szovjet katona erőszakolta meg őt. Így került aztán szó a továbbiakban az akkori időkre. Elsősorban *Tildy Zoltánra* és a kisgazdapártra. A Kairóból hazacsalogatott diplomata vejének a halálos ítéletét mint elnök ő írta alá. *Csornokynak* hívták a vejét. A felesége Rómából kétségbeesetten írt, nem az apjához, Tildyhez, hanem őhozzá, Mindszenty primáshoz, hogy segítsen. Persze ő nem tudott semmit tenni, ha az após aláírja a halálos ítéletet. Amikor a Tildy elnök lett, azonnal bevonult az Eszterházy-palotába. A választás után kérte Mindszentyt, amikor eljött hozzá látogatóba, hogyha Rómába megy, kérje a Szentatyát, küldje vissza a nunciust, akit az orosz megszálló hatalom kiutasított az országból 1945-ben huszonnégy óra alatt. A prímás ezt mondja:

– Én nagyon jól tudtam, hogy a kormány akarja, hogy a közvélemény előtt az én nevem együtt szerepeljen az övével. Jó, megcsinálom, de ennek föltétele van – mondta a prímás Tildynek. – Ha már ilyen nehéz helyzetben vagyunk, és az ország szét van szakítva, és megszállás alatt van, akkor ebben a nehéz helyzetben ne legyen alkotmányváltoztatás. Tildy azt válaszolta, hogy neki is ez a véleménye, és ezen dolgozik.

A prímás lement Rómába. Előadta a Szentatyának a nunciusra vonatkozó kérését. A Szentatya hajlandónak mutatkozott azonnal visszaküldeni Angelo Rottát. Még a prímásnak kellett visszatartania, mondván, nem ilyen egyszerű a dolog, mert ezzel a mai rendszer akar a nép felé propagandát a saját maga javára kifejteni. A nuncius esetleges visszaküldését föltételekhez kell kötni. Ebben aztán meg is állapodtak. Amikor hazajött, a prímás a kommunikéban azt mondta, hogy mielőtt visszatérne a pápai nuncius, a kormánynak és a megszálló hatalomnak bizonyos engedményeket kell tennie, illetve biztosítékot kell adnia. A dolog ennyiben is maradt. Eközben zajlott le az a bizonyos Varga Béla féle levél-affér is. Szemrehányást tett neki a prímás, hogy mit keresnek a kisgazdapártban a katolikus papok, amikor ennyire megalkuvó politikát folytat a kisgazdapárt. Varga Béla azt írta neki, hogy ő azért van benn a kisgazdapártban, hogy jó irányba vigye a pártot. A prímás erre azt válaszolta levélben, hogy nem ő mint pap viszi a pártot, hanem a párt vitte el a papot. Ezt a levelet meg is találták Varga Bélánál, vagy a prímásnál. A Mindszenty-perben fel is használták a prímás ellen, hogy lám, mennyire nem értett egyet a néppel. Az alkotmányváltoztatás már megtörtént, amint visszaérkezett Rómából, Tildy ígérete ellenére. Tildy azzal érvelt, hogy neki már gyermekkora óta az volt az álma, hogy feje legyen ennek az országnak. Még Nagy Ferenc is, aki szintén protestáns volt, és borbélylegényből lett, ami lett, azzal érvelt Tildy Zoltán államelnöksége ellen, hogy egy katolikus országnak mégsem lehet protestáns pap az elnöke. Miután Tildy Zoltán elnök lett, meg akarta látogatni a prímást. Be is jelentette neki. Erre a prímás azt válaszolta, hogy ő szívesen veszi a látogatást, mert a magyar ember szívesen lát vendéget, de a vendégnek is könnyebbé kell tenni a vendéglátó helyzetét. Tildy ezt persze megértette, és sohasem jött.

1956-ban, amikor *Nagy Imre* és *Tildy Zoltán* közös kezdeményezésére a váci dandár visszahozta Mindszentyt Budapestre, az Úri utcába, Tildy Zoltán egy papot küldött Mindszentyhez azzal, hogy szívesen találkozna a prímással, de annyi a dolga, hogy most nem tud eljönni. Erre a prímás azt üzentte neki, hogy ő tíz évi távollét után az irodájában még nagyobb rendetlenséget talált, és még jobban el van foglalva. Erre egész rövid időn belül Tildy

megjelent nála. Hosszú ideig volt ott, szinte ráült. Mintha valami kikíváncozott volna belőle. Elmondta még azt is, hogy az édesanyja katolikus volt. Közben rosszul lett. A prímás maga ment ki vízért, és töltötte a szájába. Valamit mindig akart mondani, de a végén mégsem tudta elmondani, vagy nem merete elmondani. Talán valamiféle megbánás hajtotta erre a lépésre, de Mindszenty nem tehetett mást, mint várni, pedig az egész folyosó és az udvar tele volt emberekkel.

Körülbelül erről folyt ma reggel a beszélgetés. Reggeli után, Harangozó Ferivel bent ültem az irodában, bejött Vecsey Jóska, és azt mondta, hogy *Batthyányi Iván*, miután ismeri a Lufthansa egyik igazgatóját, megkérte, hogy nem adna-e a Lufthansa ingyenjegyet a prímásnak a dél-afrikai útjára, amely november 21-én kezdődik, és amelynek az előkészítésére Harangozó Ferenc indul el holnap, vasárnap (nov.4-én). Erre sajnós eléggé erős hangon nekimentem Vecseynek, hogy miért kell ilyent elfogadni, és miért kell a prímás erkölcsi hitelét rontani ilyennel, amikor a *Spiegel* német újság már hetekkel ezelőtt jelezte, hogy a prímás megállapodott a kiadóval és többszáz ezer dollárt kap a könyve tiszteletdíjaként. Vecsey mosakodott, hogy ez nem kérés, hogy Batthyányi Iván ismerőse révén ugyanúgy, ahogy az Air Canada megadta az ingyenjegyet Kanadába, a Lufthansa is megadhatná. Szóval mosakodott, nem akarta elfogadni az érvelésemet kifelé, de befelé, láttam egészen egyetértett velem. Lehet, hogy nincs igazam, de az a gyanúm, hogy Vecsey talán még kérte is a Batthyányi Ivánt, hogy eszközöljön ki egy vendégjegyet, ingyenest Dél-Afrikába. Ez ellen keltem ki, mert ez köztudomású lesz, ezt tárgyalják a Lufthansában. Semmi sem marad titokban. Ezt a prímás ellen kihasználják, s kicsinyes, pénzéhes, kapzsi embernek tüntetik majd föl, aki akkor, amikor megkapta a nagy összeget a könyvéért, vagy legalábbis meg fogja kapni, akkor ingyenjegyet fogad el a Lufthansától.

1973. november 4-én, vasárnap

Gianone Egont helyettesítettem a *trinitáriusoknál* és a Friedensbrückénél. Mind a két helyre elkísért Harangozó Feri. Ő mondta a misét a Friedensbrückénél, én pedig mind a két helyen prédikáltam. Ekkor mondta nekem *Kun Karcsi*, hogy talán azért nem jönnek igen sokan a primás miséjére Bécsből, mert amikor a primás megérkezett Bécsbe, meghirdették, hogy aki a primás miséjére akar jönni, annak előzőleg be kell jelentenie magát. Ettől a hívek megijedtek. Hátha ez a jegyzék valahogy az otthoniak kezébe kerül! S emiatt nem jönnek. Én emlékezem rá, hogy Kun Karcsi mit mondott. Ez Vecseynek a félelméből származott, aki az elején, különösen amíg ide nem jöttem, minden embertől, minden idejövőtől, minden látogatótól borzasztóan félt. Összeesküvést, kémkedést szimatolt. S ebből a félelemből származott az is, hogy ezt kihirdette. Ezt mondta Kun Karcsi.

Az ebédnél azt mondtam, hogy hallottam Bécsben – nevet nem mondtam –, hogy ezt és ezt a kijelentést tették. Erre egy pillanatnyi hallgatás következett, feszültség támadt. Utána Vecsey azt mondta az asztalnál, igen, hát ez azért volt, mert tudni akartuk, hányan lesznek. Ugyanis a misét nem mindig mondtuk fent az emeleten a kápolnában, ahol sok a hely, hanem a második emeleten, ahol nincs elég hely. Tudni akartuk, hány emberre számíthatunk. Szó sem volt arról, hogy ezt félelemből vagy biztonsági okokból csináltuk. A primás vagy nem emlékezett rá, hogyan volt pontosan, vagy annyira mellette van, hogy neki szekundált, tudniillik Vecseynek. Egy kicsit bosszantott, fölindultam, mert nem ez az igazság. Nem hely miatt és nem azért, mert tudni akartuk, hogy hányan jönnek, kértük a jelentkezésüket azoknak, akik jönni akarnak, hanem azért, mert féltünk. Amikor még nem voltam itt, mindenkiten spiont sejtettünk. Ez volt az az egészségtelen kor, amely még részben ma is folytatódik, hogy minden idejövőben, minden emberben bizonyos tekintetben spiont látunk.

1973. november 5., hétfő, Szent Imre napja

Nem szabad elfelejtenem, hogy a Szent Imre miséjének a magyar misekönyvben csodálatosan szép szentleckéje van, amelyet lehet használni fiatalon elhunyt fiúnál vagy leánynál is temetéskor. Délután telefonált a nuncius *Opilio Rossi*, hogy jöhetne-e 6 óra tájban. Mondtam, hogy igen. Meg is érkeztek, de már 6 óra után. Elkéstek. Dermesztően hideg volt. A diplomatáknak az a fagyos hideg hangulata jött velük a házba. Az ember hiába kezd kedvesen érdeklődni, beszélgetni, mindenre rövid a válasz és az az érzése az embernek, hogy ellenséget látnak benne. Úgy látszik ilyennek kell lenni a diplomáciának. Még vacsoráról is elkéstek, olyan hosszú ideig beszélgettek.

Amikor távoztak, kikísértem őket egészen a portáig. A liftben annyit mondott a hosszú ottlét, a hosszú audiencia magyarázataként a nuncius, hogy igen sokat beszélt őminenciája. Elmondta életét, életének viszontagságait, mert hát olyan élete, mint neki, egészen egyedüli, másnak aligha volt.

A vacsora különben teljes csendben zajlott. Kétszer, háromszor kezdeményeztem a beszélgetést, de mindenki hallgatott. Prímásunk volt ott, Vecsey és én. Az esti adoráció után, úgy láttam, mintha nem is hívta volna Vecseyt, de bement hozzá. Valószínűleg, megtárgyalták, hogy mit mondott a nuncius. Egy fél óra múlva kijött hozzám Vecsey, és azt mondta eléggé diadalmasan, nagyon jókedvében van a prímás, jól megmondta nekik a magáét. Próbáltam kérdezni, hogy mit, de erre nem válaszolt.

1973. november 7., szerda

Ma este 5 órakor telefonált *Rossi*, a nuncius. Olaszul kezdtem vele beszélni. Bejelentette elég szenvtelen hangon, hogy a vatikáni posta pénteken reggel indul Bécsből. Ha őminenciája levelet, illetve választ szeretne küldeni, akkor szíveskedjék elhozni csütörtök estig. Mászt nem mondott. Megígértem, hogy az üzenetet átadom. Azonnal őminenciájához mentem, és elmondtam, mit telefonált a nuncius. Azt válaszolta, telefonáljam meg a nunciusnak, köszöni az információt, de neki a válaszadásra még hosszabb időre van szüksége. De hogyha okvetlenül választ akar vinni Rómába, akkor azt, amit ő, Mindszenty neki mondott, hétfőn 5-én este, amikor itt voltak, azt nyugodtan előadhatja a szentatyának is. Ezután bementem Vecseyhez, elmondtam neki, hogy mi történt. Akkor rukkolt ki nagynehezen a Vecsey azzal, hogy valóban kezdik szorongatni primásunkat a lemondással.

Ma volt itt *Cserháti József* pécsi püspök Bécsben *Valentiny Gézá*nál, Carlo Bayer a Caritas főembere jobbkezénél. Cserháti pécsi püspök azzal dicsekszik, hogy sikerült rendbe hoznia a pécsi egyházmegyét. Gondolom, valószínűleg nem az egyházmegyét hozta rendbe, hanem nyugati pénzkunyerálással restauráltatta a pécsi székesegyházat. Amint mondják, nagyon szép lett. Eszerint egyedül ő képes arra, hogy az esztergomi zilált viszonyokat rendbe hozza. Ugyancsak Cserháti terjeszti Lékai Lászlóról, aki erősen lelkipásztori beállítottságú, tehát nemcsak reprezentál, hogy Lékai kiskaliberű ember, többre nem képes, nem való olyan magas helyre. Cserháti pécsi püspök eddigi értesüléseim szerint végtelenül önző ember, csak a saját érdekeit nézi. Karrierista, a legfelsőbb helyre tör. Szereti a pénzt.

Előbb tévedtem, mert amikor bejelentettem, hogy mit üzent a nuncius, a primás még nem mondott nekem semmit sem, csak annyit, hogy még nincs kész a válasza. Amikor bent voltam Vecseynél, ő mondta el nekem azt a három pontot, amit válaszolni kellene a nunciusnak. Még vacsora előtt fél hétkor bejött hozzám őminenciája. Érdeklődött, telefonáltam-e, és akkor mondta el azt a bizonyos három pontot. Úgy látszik a telefonálások kapcsán mégis belekerültem az események középpontjába. Itt az irodámban állva a primás elmondta nekem mindazt, ami eddig történt a könyvével kapcsolatban, valamint a lemondatásával kapcsolatban is. Még valamikor a nyár elején a Szentatyának a könyvéről úgy nyilatkozott, hogy nemcsak őneki magának kellene átolvasni a memoárokat, hanem kiadná három római papnak, hogy azok ítélik meg, elfogadható-e kinyomtatásra. Ezzel szemben a primás három bécsi papot ajánlott, akik elolvassák. Abba is beleegyeznek. Ez a három pedig: *P. Cser-Palkovics*, a gyóntatója, *dr. Tóth*, a bécsi szeminárium jelenlegi rektora, vitnyédi származású magyar fiú és *Vecsey József*, aki különben is a memoárokkal foglalkozik. A primás azt mondta, hogy ő nem adja az emlékiratait római progresszív papok kezébe. Megállapodtak abban, hogy a könyv se nem latinul se nem angolul jelenjék meg először, hanem németül. A primás el akarta személyesen küldeni König bíborossal, aki le akart menni Rómába, de VI. Pálnak az orvosa szerint okvetlen üdülésre van szüksége. Elhagyta Rómát több, mint két hétre. Ezért a primás beleegyezett, hogy az emlékiratokat, illetve a német fordítást postán küldjék el Rómába. Közben kitört a postásztrájk, és noha a kézirat az osztrák állami diplomácia útján ment, mégis másfél hónapig tartott, míg leért Rómába. Elolvasás után a Szentatya azt mondta, hogy nagyon meghatotta őt, nagyon jónak találja. Most látja igazán, milyen volt Mindszenty bíboros primás sorsa. De – mint a Szentatya mondja – a magyar egyház újabb támadásoknak lenne kitéve, ha megjelentetnék a memoárokat, és magának Mindszentynek a személye is újabb támadásoknak lenne a célpontja. Emiatt van csak ellenvetése a memoárokkal kapcsolatban. Kéri fontolóra venni, hogy a várható következményekért Mindszenty bíboros primás vállalja-e majd a felelőséget. Erre a primás azt mondta, hogy ő vállalja a felelőséget, hiszen a magyar egyház ellen a támadás már 1945 óta állandósult. Nem fél az újabb fenyegetésektől, mert eddig is csak fenyegetésekkel értek el mindent. Ő egy negyedszázadig hallgatott. Eddig rágalmazták, hamisan vádolták, végre neki is

legyen meg az az emberi joga, hogy megszólaljon, és védje magát. Ez volt Mindszenty prímás válasza. Ezt akkor tudtam meg, amikor megjöttem – 1973. október 19-én – kanadai, illetve amerikai utamról, jó két héttel a prímás visszaérkezése után.

König bíboros Vecseyn keresztül példálózott arra vonatkozólag, hogy a prímásnak le kellene mondania az esztergomi érsekségről és a magyar primásságról. Ez, amint Rómában mondják, csak előnyére szolgálna a prímásnak itt az emigrációban, bár nem adtak semmiféle konkrét biztosítékot, se konkrét föltételt nem szabtak. Ezzel arra a bizonyos kérelemre céloztak, amiben a prímás két magyar segédpüspök kinevezését kéri Rómától az amerikai részek és az európai, ázsiai részek számára, és közvetve arra is, hogy a prímás valamilyen jurisdíctiót, joghatóságot kapna. Bár erről kimondottan nem volt szó. Mindszenty hallgatott. Ezután történt, most hétfőn, amint már előbb említettem, hogy megérkezett O. Rossi bíboros az uditoréja kíséretében. Hozták VI. Pál pápa sajátkezűleg írt levelét, amelynek a lényege a prímás szavai szerint: hogy a kereszt lábához borulva gondolta át a Szentatya mindazt, amit ebben a levélben a prímásnak ír, hogy jobban kiállhasson az emlékiratok mellett, és a „propter majus bonum” a nagyobb jó érdekében kívánatos lenne, ha lemondana a primásságról és az esztergomi érsekségről. Hát erről volt szó, amit én nem tudtam pontosan akkor, amikor nekem a nunciusz telefonált, amikor engem a prímás a Vecseyvel való tárgyalás után megbízott azzal, hogy azt a három pontot mondjam be a telefonba. Sajnos ma nem tudtam bemondani, csak holnap kerül rá sor.

A bíboros prímás itt előttem állva még azt is elmondta, hogy ő a választ nem adja meg, de a válasza készen van. Ő jelenleg nem ismer a magyar egyházban, a mai magyar egyházban egy olyan lelkületű, érzelmű embert, mint a *Borromei Szent Károly*, akinek a kezébe letehetné az egyház sorsát. Ő nem akarja annak az embernek a kezébe letenni az esztergomi érsekség joghatóságát és a magyar prímásnak a hatalmát, aki 1956 és 1971 között hárommillió százötvenezer magyar életét oltotta ki a pártjával az anyaméhekben. Ha a prímás most lemondana, még akkor is, ha direkt a pápának a kezébe tenné lemondását, bűnrészessé válna, mert azzal erősítené Kádár János hatalmát. Hát ez az oka, amiért nem mond le.

Volt még egy érdekes epizódja is a primással való beszélgetésnek, amely majdnem megismétlése volt annak az epizódnak, amely a telefon után a Vecsey szobájában lezajlott beszélgetést követően történt. A prímás tudniillik azt mondta, lehetetlen, hogy őt a Szentatya kényszerítene lemondására az egész világ színe előtt. Ekkor én – mint már korábban többször – figyelmeztettem őt, mint pár órával előbb Vecseyt is, hogy ez nem így áll. Rómában a hatalom politikáját követik. Machiavelli olasz volt, és a hatalom érdekében – ha módjuk van rá és megtehetik –, nem törődnek emberi érzékenységekkel, hanem mennek azon az úton, amelyet a hatalom diktál nekik. Erre a bíboros úr azt felelte, ha ez meg történnék, ezt akkor a Vatikán és a Szentatya körüli emberek csinálják, de nem maga a Szentatya. Ezt mondta és kiment. Elgondolkodtam ezen, s amint már számtalanszor megtörtént sétákon is, ezt az utolsó mondatot őszintén mondta, de azért mondta szóban és hangosan nekem, nehogy az én véleményem az olasz viszonyokról, a központi egyházi metódusokról ellentmondás nélkül maradjon, és hogy az ő őszinte és becsületes pápahűségére folt ne essék. Ezt meg is értettem.

Este 8 óra után még egyszer bejött hozzám Vecsey, és arról beszélgettünk, hogyha ez így van, akkor Mindszentyt „kivégzik”. Vitatkoztunk az egyházi joghatóság és a tanítói hatalomnak az összefüggéséről. Én kétségbe vontam azt, hogy elsődleges helyen áll az egyházban a hatalom megtartása, a püspökök kinevezése, a hatalmi politika. Az egyház leglényege: a hit és a tanúbizonyosság.

Gyakorlatilag a régi ellenálló püspökök közül nem él már senki. Minden püspök ma a Casaroli-féle, VI. Pál-féle keleti politika kreáltja. Most miért állna meg ez az olasz politika a maga logikus folyamatában, ha már eddig minden új püspököt az állam, a kommunista állam jóváhagyásával nevezett ki? Csak nem hagyhatja meg éppen az esztergomi egyházmegyében a régi világnak egy régi emberét, aki ugyan tanúbizonyosságot tesz Krisztus és a hit mellett, de nem hajlandó ilyen gyalázatos kompromisszumokra a magyar nép kárára? Mindszentyt

szükségképpen „el kell tenni” az útból. Ez előttem egészen világos. Ezért folyik a „kivégzése”. Aki tanúbizonyságot tesz az igazságról, annak meg kell halnia. De nem csak az egyház ellenségei akarják ezt, hanem szükségszerűen ezt akarják a jurisdictió, a joghatóságilag központosított egyházon belül is. Mindszenty megtette a magáét. Mindszenty a mai politika irányát tekintve, a mai politika vonalán nekik kölönc és teher lett, meg kell szabadulni tőle.

Ez volt az utolsó beszélgetés Vecseyvel. Ez volt az én véleményem. Majd meglátjuk, a jövő kinek ad igazat.

A legelső alkalommal azon a hétfőn, amikor a nuncius jött a primáshoz a pápa sajátkezű levelével, hogy mondjon le, akkor a primás azt válaszolta, hogy

a Szentatya neki személyesen megígérte, hogy esztergomi érsek marad, és hogy dolgozzék tovább. Erre azt mondta a nuncius, hogy változnak az idők. A primás azt válaszolta, hogy nem változnak annyira, hogy az ígéret megváltozzanak. Még azt is hozzátette, hogy minél magasabb helyről jön az ígéret, annál inkább kötelez, és független az idő változásaitól.

Egyébként Carlo Bayer, a Rómából elküldött Caritas igazgató, aki Bécsben van, ő mondta, hogy Íjjas József kalocsai érsek, utána pedig Cserháti József pécsi püspök jártak a pápánál kihallgatáson. Mindkettőjüket az Állami Egyházügyi Hivatal küldte Budapestről, hogy megtárgyalják Mindszentynek a lemondását. A nuncius egyik látogatásánál még azt is mondta, de ez még korábban történt, hogy a primás kevesebbet politizáljon. A hazai rendszernek kellemetlen, hogy ő nemcsak mint bíboros és püspök beszél, hanem mint jogilag hatalmon lévő esztergomi érsek és Magyarország primása. Állítólag – de azt nem hiszem el – a nuncius Rossi azt jelentette Rómában, hogy Mindszenty makacsságát illetően a rossz szelleme Vecsey, aki befolyásolja, és a teljes engedetlenségbe viszi bele.

1973. november 10., szombat, Bécs

A sétán szokás szerint beszélgettünk. Amennyire tudtam, szemrehányást tettem őminenciájának, hogy a püspökök kinevezésének a kérdésében egyéni és ellentmondó eszközöket választ, illetve nem következetes az eljárása. A Gondviselés tenyerén hozta nekünk a megoldás lehetőségét a június végi augsburgi látogatás alkalmával, ahol a Szent Ulrich ünnepségeken a pápai legátus *Suenens* belga kardinális volt, – aki annak idején elment Brüsszelből, amikor a prímás ott járt – és aki a modern tanok hirdetőjének hírében áll. De bármennyire is modernista, és bármennyire sokkolta több vonatkozásban Rómát, mégiscsak kinevezték pápai legátusnak. Tehát ne legyünk a pápánál pápábbak. Ott volt Augsburgban, és ott volt *Benelli* is, aki ma az egyházban a második ember, VI. Pálnak bizalmasa, és aki hatalomra törő ember. Ezt mindenki tudja. Mindenesetre döntő szava van. A magyaroknak tartott szentmise után a prímás el akart menni tiszteletét tenni az augsburgi püspöknél, *Stimpfle Józsefnél*, mivel meghívták. Nagy kapkodás volt, ugyanis hosszú ideig prédikált. Azt hitte, hogy már elkésett. A plébánián alig ült le. Ez egyike volt azoknak a pillanatoknak, amikor egyáltalán nem uralta a helyzetet. Ezek után toppantunk be a püspökség kisebb fajta ebédlőjébe. Ott ültek négyen fehér asztal mellett: *Stimpfle*, *Casaroli*, *Benelli*, *Suenens*. Az asztalfőn az augsburgi püspök, jobbról tőle *Suenens* belga kardinális, balról *Benelli*. Egyiket sem láttam még eddig, így nem ismerhettem föl őket. *Suenens* kardinális eléjön, a prímás köszönti. Én azt hittem, hogy az augsburgi püspök állt föl, és a prímás neki köszöni meg latinul a meghívást, mert ő sem ismerte föl. Persze *Suenens* belga kardinális arcán zavar látszott, mert azonnal észrevette, hogy nem annak nézték, aki. Csak aztán jött valaki hátulról, és súgta oda nekünk, hogy ez *Suenens* kardinális. Mindjárt sejtettem és éreztem ennek a találkozásnak a furcsaságát, szokatlan hangulatát. A prímás akkor jött rá. Szinte megfagyott az arca. Rövid kézfogással köszöntötte a püspököt és *Benellit*, akit egyáltalán nem ismert föl. Mivel nem akart *Suenens*találkozni, hát elrohantunk.

Ezt most a sétán elmondtam, hogy akkor, amikor a Gondviselés nekünk tányéron kínálja a lehetőséget, hogy *Benellivel*, a pápa után az egyház második emberével tárgyaljunk, esetleg a kinevezendő magyar püspökökről is, mi otthagytuk azért, mert állítólag *Suenens* modern elveket vall. De ugyanakkor elmegyünk tárgyalni New Yorkban *Cooke* bíboroshoz, aki semmit nem csinál önszántából, akinek semmi köze sincs a püspöki kinevezésekhez, csak elfogadja, amit Róma mond. Hát erre az ellentmondásra mutattam rá a séta alatt. *Mindszenty* bíboros egy ideig nyugodtan hallgatott, de utána elutasította véleményemet, azt mondván, hogy neki nagy ellentéte van *Suenens*szel, és ő ilyen téren nem alkuszik. Arra is figyelmeztettem, hogy ha Dél-Afrikába megyünk, akkor vigyázni kell szavaira, mert ott mintegy tizenkilenc millió négernek nem érvényesülnek az emberi jogai a gyakorlatban, mivel négymillió fehér tartja uralma alatt őket. Ott veszélyes lesz emberi jogokat hangoztatni. Ő erre szinte föllekesülve és reflexszerűen magától értetődően azt mondta, hogy azt mond, amit az evangélium tanít.

Előhoztam *Papp Gábor* ügyét is – osztálytársam volt Innsbruckban, de nem lett pap –, aki nagy szerepet játszik a clevelandi magyar iskolánál. Megint gorombán támadta a *Hídfő*, ez a nyilas újság. Nagy gondot csinált magának ebből, s kért, hogy érdeklődjem meg, ki ez az ember, járjak utána az ügyének. Hiába mondtam, hogy nem kell ilyen kis dolgokkal törődni, mert akkor éjt nappallá téve ezekkel kellene foglalkoznunk. Ugyancsak nagy vita támadt ezen a sétán a tervezett amerikai útjával kapcsolatban is. Azt mondta, hogy értesíteni kellene az Amerikában élő szerzeteseket: bencéseket, cisztercieket, ferenceseket, hogy jobban vegyenek részt a lelkipásztorkodásban, és a most következő nagy amerikai útján találkozzanak vele. Erre mondtam a prímásnak, hogy amikor a magyar szerzetesek kimentek Amerikába, először megtanultak angolul. Utána elhelyezkedtek a saját maguk alkotta, lassan elangolosodó és az amerikai élethez alkalmazkodó magyar szerzetesi közösségekben, vagy amerikaiakban. Vagy

pedig tanári vagy egyetemi székeken helyezkedtek el. Aligha hajlandók most 50-60 éves fejjel, sőt azon is túl, elhagyni biztos állásukat, hogy beálljanak a magyar lelkipásztorkodásba. Ezt a megjegyzésemet is nagy ellenkezéssel fogadta. Hiszen érthető, de ez a valóság.

Ugyancsak ma, késő délután telefonált a nuncius, kérdezte, hogy itthon van-e Vecsey. Mondtam, hogy nincs itthon. Azt az üzenetet hagyta, hogy ha megjön, mondjam meg neki, hogy holnap délelőtt várja. Vecseyt 10 órára jelentettem be a nunciushoz.

1973. november 12., hétfő, Bécs

A Vecsey elment a nunciushoz 10 órára. Mikor visszaérkezett, elmondta, hogy a nuncius szemére vetette a primás vélekedését a magyar püspökökről, amelyet a legutóbbi látogatásakor tett. A primás ugyanis azt mondta a nunciusnak, hogy a magyar püspöki karban csak két püspök nem békepap. A Vecsey valahogy kimagyarázta, de végül is abban állapodtak meg, hogy valójában csak *Udvardy*, a szegedi, *Lékai*, a veszprémi püspök és *Kisberk*, – esetleg még *Bánk*, bár ő is gyöngye ember, és a kezükben van –, csak ez a néhány püspök nem békepap.

Értekezést folytatott a nunciussal arról, hogy mennyire a kommunisták érvényesülnek minden vonalon a politikában és hogy az első megegyezés óta a mai napig állandóan rászedik Casarolit és az egész vatikáni diplomáciát. *Cserháti*, a pécsi püspök esztergomi érsek akar lenni, és nagyon leszól mindenkit. *Lékait* szüklátóköriűnek, a többi tehetetlennek mondja, és csak magát állítja oda, mint vezetésre alkalmas embert.

Vacsoránál ketten voltunk. A technikáról esett szó. Arról, hogy mennyit fejlődött a világ, és hogy a századfordulón milyen óriási dolognak számított, ha valakinek volt egy kerékpárja. A bíboros ekkor mondta el, hogy *Huszár Mihálynak*, a későbbi sárvári apátplébánosnak, – aki kőszegi káplán volt – már akkor volt biciklije. Ki is ment Kőszegről Nagypösére, ebbe a kis Vas megyei faluba. Amikor megérkezett, éppen jöttek ki a hívek a litániáról. Nem tudván jól biciklizni, nem két lábon, hanem négykézláb szállt le, és elterült az út porában. Erre a nagypösei esperes, *Wallner* azt mondta neki:

– Ejnye, Miska, így kell leszállni a bicikliről?

Miska azt válaszolta neki:

– Mit tudják a pöseiek, hogyan kell leszállni a kerékpárról!

Ezt mondta el nagyon jóízűen, mosolyogva. Még hozzátette azt is, hogy később, amikor ő már Zalaegerszegen volt, Huszár Mihály pedig Sárváron, igen sokszor összetalálkoztak Szombathelyen az állomáson, különösen a jegyváltónál. Egyszer egy ilyen alkalommal azt mondta nekik a jegykiadó:

– Hát maguk mikor vannak otthon, mert mindig itt látom önöket? – Ezen is jót derült.

1973. november 13., kedd, Bécs

Itt járt a hegyfalui származású *Oskó Irnák*. A Faludy Gimnáziumba járt, odahaza nagy paprokonsága volt. Úgy tudom, elvált ember, a kastli gimnázium szülői munkaközösségének az elnöke. Egyszer meg is látogattam. Lent volt Burgenlandban, ahol Ruszt fölött, a hegytetőn házat épített. Most ismét lent járt, mert valami ócska, vagy régiségszámba menő bútorokat adtak el. Érdekes ember. Sok melegség van benne. Ennek ellenére olyannak látszik, mintha két lélek küszködne benne. A katolikus neveltetésből származó sok jó és a vallásban való csalódás viaskodik benne. Elmondta, hogy lent járt a dél-amerikai kontinensen, és ezelőtt két nappal volt egy súlyos karambolja. A jeges úton megcsúszott az autója, bevágódott az erdőbe, fának ütközött, kocsija megfordult, de ő karcolás nélkül szállt ki belőle. Tehát szerencsésen megmenekült. Érdekes volt megfigyelni, amint az arcába néztem, hogy ezek az okos, gazdag, különösen sikeres emberek milyen hűvösen, közömbösen fogják fel a halálveszedelmet.

Ma este érkezett *Bolza Ilona* grófnő a primás látogatására. Beengedtem hozzá, és említettem, hogy egypár napja volt itt *Kállay Kristófnak* egyik unokaöccse, aki Indianában tanár, a feleségével meg *Kaprinai Máriával*, s hogy mennyire nem állhattam ezt a dzsenti modort a maga orrhangú és raccsoló beszédével. Rátartiságuk megmaradt, mintha semmi se változott volna. Akkor mondta el Bolza Ilona grófnő, hogy 1956-ban, mikor lent volt Rómában, találkozott Kállay Kristóffal, Kállay volt miniszterelnök fiával. Kristóf legelső kérdése az volt, hogy 1956-ban mit beszéltek Magyarországon az apjáról, ti. a miniszterelnökről. Hát micsoda világ! – gondolta Bolza grófnő, és gondolom én is. Ki beszélt 1956-ban Kállay miniszterelnökről Magyarországon? Senki! És ekkor mondta még 1956-ban Kállay Kristóf, ha hazamegyünk, akkor „a házunkból vagy kastélyunkból kancsukával verem ki azokat, akik oda betelepültek.”

Hát ennyire vagyunk. Ennyire nem tanultunk, ennyire buta az ember. Ahelyett, hogy számot vetnének magukkal, a múltjukkal, kancsukával akarnak hazamenni, és kiverni a kastélyukból, a birtokukból, az oda betelepült szegényeket.

1973. november 14., szerda, Bécs

Ma van szerda. Tegnap bejelentkezett gróf *Zichy Pál*, Nagyvázsony örökös birtokosa. A nővérénél szállt meg, gróf *Zichy Annánál* itt Bécsben. Salzburgban él egy elegáns öregotthonban. A gyerekei fizetik az ellátás költségeit. Micsoda kellemes jelenség, milyen magas műveltség áradt belőle! Csak csodálkoztam, és eszembe jutott, amit tegnap Bolza Ilona grófnő mondott nekem:

– Ne tessék összekeverni, főtisztelendő úr, a dzsentriket az arisztokratákkal!

Sok közös ismerőst találtunk. Vázsonyban volt például mindjárt a szentelés után a család papja, *Varga Péter Pál*, aki ezelőtt pár évvel halt meg Kannán, mint plébános. A gróf nagyon jól emlékezett rá. Jó emléket őriz róla. Ugyancsak Nagyvázsonyban élt, miután kiköltözött Veszprémből az oroszok és a kommunisták miatti félelméből *Wéber-Bartos* kanonok. Mosolyogva mondta el, de kedves mosollyal, hogy *Bartos*, mikor már kint volt Nyugaton, írt neki, hogy milyen jó lenne, ha ő az egykori kegyurával, mármint gróf *Zichy Pállal* elmehetne Nagyvázsonyból egy római zarándoklatra, részt vehetnének a pápai audiencián. A kegyurával együtt leborulhatna a Szentatya lábaihoz és elmondaná mindazt, ami a lelkét nyomja. Lehet, hogy ezt már az öregség tette, de ennyire *Don Quijote* volt valaha a magyar élet.

Amikor felsőbbbségről, tekintélyről volt szó, meghunyászkodó alázattal, hamis érzelmességgel nézték a felsőbbbséget. Talán emiatt is van népünknek olyan mély meghasonlása önmagával, környezetével és egész sorsával szemben. Ugyanez a *Wéber-Bartos* kanonok, aki így írt gróf *Zichy Pálnak*, bezzeg nagy úr volt a két világháború között, mint *Rott Nándor* veszprémi püspök teljhatalmú irodaigazgatója. Nagy nőcsábász is volt szegény. Emlékszem rá, hogy utódja *Megyesi Schwarz Róbert*, az én egykori főnököm – mint kancellár – mesélte el a következőket:

Egy alkalommal azt mondták neki, hogy Pestről telefonált egy hölgy, akivel fontos ügyben tárgyalni kellene, valamilyen püspökségi ügyben. A hölgy Pesten lakik, fiatal, nagyon szép. Valakinek föl kellene menni. Természetesen *Bartos* senkit nem engedett, csak ő jöhetett szóba. Fel is ment Budapestre, de aztán szitkozódva jött vissza, mert egy hetvenéves öregasszonnyal találkozott. *Megyesi Schwarz Róberték* a fiatal aulistákkal jót mulattak rajta.

1973. november 15., csütörtök, Bécs

Ma este szintén egyedül vacsoráztam öminenciájával. Ő előbb végzett. Amit eddig sohasem tett, a vacsora vége felé körülnézett az ebédlőben, és tekintete ráesett elődjének, Serédi Jusztiniánnak ott függő képére, amelyet – ha jól tudom – *Prokop Péter*, a Rómában élő magyar pap festett. A Serédi bíboroson a piros köpenye van, a Mária Terézia-rendnek széles zöld szalagja a nagy kereszttel, a mellkeresztje szintén rajta van. Piros köpenyének az elülső piros kötője ugyancsak a mellén van, és hasán a cingulus. Akkor kesernyés humorral, de jóságosan elmosolyodott, és azt mondta, hogy kiöltöztették valahogyan az elődjét. Én is elmosolyodtam, és valamilyen megjegyzést tettem. Ő megtoldotta azzal, hogy Serédy primás a haját is egy kicsit a homlokára fésülte. *Mikes* püspök úr többször viccelődött is vele, mondván, hogy olyan Hitler-szerűen hordja a haját.

Mivel Dél-Afrikába készültünk, szó esett erről is. Elmondta, hogy gyerekkorában, az angol-búr háború idején a fiatalság, az egész magyar nép természetesen a búroknak drukkolt, nem az angoloknak. Ez a divatban is megmutatkozott. A parasztok például búrkaszát vettek. Persze a kaszának semmi köze sem volt Dél-Afrikához, sem a búrokhoz. Nem ott gyártották, csak elnevezték búrkaszának, hogy a vásárlást összekössék a politikai szimpátiával. A búrkaszák jobban vágta, mint a hagyományosak.

Így terelődött rá a beszéd szülőfalujának öreg káplánjára, – a nevét nem mondta – akinek minden vágya az volt, hogy plébános legyen, de sose lett az. Erre kedvesen megjegyezte, hogy azért *Mikes* püspök úr biztosan talált valamilyen módot, hogy a lelke keserűségét megédesítse. És az öreg káplán – nem öreg káplán, hanem öregkáplán – így mondták a falujában – sokszor kiment a mezőre megnézni, hogyan dolgoznak a munkások. Láta, hogy a plébániának a kaszásai sokkal előbbre vannak, mint az uraságnak a kaszásai. Erre az öregkáplán megkérdezte a kaszásokat, hogy miért van ez így.

– Hát – aszongyák a kaszások, – tetszik tudni, tisztelendő úr, ez attól van, mert meg kell ám néha spriccolni a kaszát, de úgy, hogy a kaszás is megérezze.

Persze borra gondoltak, de nem mondták. Erre aztán az öregkáplán megígérte nekik, hogyha ő lesz a plébános, akkor majd a kaszák is meg lesznek spriccolva.

Ma jött meg Vecsey a St. Gallen-i nyomdájából, ahova tegnapelőtt ment el, és magával vitte a primás Esztergom városáról szóló kéziratát. Szokása szerint Münchenen utazott át, s találkozott *Fábián Karcsival* is. Onnét hozta a hírt, hogy *Fábián Karcsinak* Bozsóki jelentette Párizsból, hogy *Cserháti* pécsi püspök Párizsban is járt azért, hogy megakadályozza Mindszenty primás Franciaországba tervezett útját. Szerintem vigyázni kell a hírekkel. Nem lehet az egész mai magyar politikai életet és annak a külföldhöz való viszonyát csak a Mindszenty-ügy szemüvegén keresztül nézni. Hát ezért kételkedem egy kicsit, de így mondta.

1973. november 16., péntek, Bécs

Ma délben beszélgettünk az asztalnál *Vecsey* és *Gianone* jelenlétében az újítókról, a zsinatról és arról, hogy a trienti zsinatnak a védelmezői, hívei is mennyire túllőnek a célon követeléseikkel.

Elmondtam saját élményemet, amit Svájcban szereztem. Saját magam éltem át, hogy a protestáns felekezetből áttérőket a saját protestáns lelkipásztoraik milyen nagyvonalúan engedik el, és azt mondják nekik, hogyha önöknek ez a meggyőződésük, akkor tessék követni a lelkiismeretük szavát.

Erre a bíboros úr elmondta, hogy az 1600-as évek elején Kassa városának tanácsa egy lutheránust, aki katolikussá akart válni, a hóhérral kísértette ki a városon kívül, mint rühes és eszeveszett juhot.

Este egy francia filmet néztem meg. Közben bejött a bíboros úr, behozta *Kovács Jenő* – plébános Ausztriában – magyar nyelvű prédikációs kötetét, és arról panaszkodott, hogy túl magas az itteni emigrációnak ez a beszédgyűjtemény, nincsenek benne példák sem.

A bíboros úr prédikációkat akar velem íratni, mindig négy-négy vasárnapra, karácsonnyal kezdve, és ki akarja küldetni olyan helyekre, ahol vagy a pap nem tud prédikálni, vagy nincsen magyar pap, és ott azt száraz mise keretében olvassák föl. Gondolt Dél-Afrikára, az Angliában 1973-ban megszűnt négy lelkészi állásra, amelyeket emberi számítás szerint nem lehet visszaállítani.

1973. november 17., szombat, Bécs

A délutáni sétán külön felhívta a figyelmemet, hogy telefonáltam-e P. Radnaynak a holnapi Szt. Erzsébet-mise miatt, amit a Singerstrassen mond majd. Azon az este előkerült a szó a magyarországi püspöki kinevezésekről. Ekkor használta azt a finom gúnyos kifejezést, hogy a Kádár „hitbuzgalmának” köszönhetjük, hogy egyáltalán vannak püspökök Magyarországon.

Bátorkodtam megjegyezni, hogy jó lenne megnézni az Isteni Megváltós nővérek kórházában a Dornbacher úton az ott súlyos betegen fekvő *Boroska* volt esztergomi papot. Erre a papra, aki valamikor a hatvanas évek elején jött ki, Gianone rektor hívta fel a figyelmünket. Az ő megbízásából elmentem hozzá Harangozó Ferencsel. Most átgondoltam a dolgot, és azt ajánlottam a prímásnak, hogy jó lenne, ha elmenne meglátogatni, annak ellenére, hogy a beteg nem jött el Öminenciájához, amióta Bécsben van. Először egy kicsit vonakodott, aztán mégis beleegyezett.

Érdekes az, amit Mindszentyről senki sem gyanítana, mert erről az oldaláról alig ismerik, ő nem akart elmenni ehhez a súlyosan beteg esztergomi paphoz, Boroskához a kórházba. Nem azért, mert ez a Boroska nem jött el őt meglátogatni, nem azért mintha rangján alulinak tartotta volna, hogy hozzá elmenjen, hanem csupán azért, mert nem akarta kellemetlen helyzetbe hozni azt a papot, aki nem jelentkezett nála, bár esztergomi pap, tehát megyése. Sőt egészen halkán, szelíden hozzá is tette:

– Sohasem lehet tudni, hogy valaki valamit miért nem csinál.

Így aztán megegyeztünk, hogy hétfőn délután elmegyünk majd meglátogatni Boroska volt esztergomi papot.

1973. november 18., vasárnap

Reggel szentmise a Singerstrassen 11 órakor a magyaroknak. A templom tömve van. Nagyon szépen énekelnek. A prímás elmondja Szent Erzsébet életrajzát. Hozzáfűzi a kassai dóm történetét. A pusztítások és leégések után több nemzedék munkájával és áldozatkészségéből újjult meg. Szent Erzsébet tiszteletére szentelték. Odahozták vissza Rákóczi hamvait.

A szentmise nagyon bensőséges volt. Előtte mondta nekem *gróf Révay* a sekrestyében, mintha a sógornője azt hallotta volna, bemondta a rádió, hogy esztergomi érseket akarnak kinevezni, de többet nem mondott. Vasárnapi ebédnél szó esett arról is, hogy amikor bíboros urunk először jött ki Rómába, és mielőtt visszamentek volna a bazilikából a Szent János-féle toronyba, és az összegyűlt püspökök jó része lejött őt köszönteni az úton, akkor találkozott Íjjas kalocsai érsekkel is, akit ő nem ismert, nem látott sose. Az autó mellett állva azt mondta neki Íjjas érsek: „Én vagyok az Íjjas.” (Prímásunk az asztalnál, nehogy a jelenlevő nővér megértse, *sagittarius*-t magyarul: *íjas*-t mondott). Röviden köszöntötte. Íjjas azt mondta neki, hogy Magyarországon nagyon megfogyatkozott a vértanúk száma. Erre a prímás így szólt:

– Hát ha megfogyatkozott, akkor Excellenciád miért nem szaporítja a megkevesbedett vértanúk számát?

De aztán elbúcsúzott tőle, gondolom hidegen, mert – mint a prímás mondta az asztalnál –, nem lehet ilyen dologról az autó faránál tárgyalni.

Íjjas viszont mégsem ment el a Szent János toronyba látogatóba.

1973. november 19., hétfő

Tegnap késő este befutott *Tóth Miklós*, a Rómában élő *Tóth Gyulának* a testvéröccse, aki most Peruban dolgozik, és aki 1946-ban, amikor kinevezték Mindszentyt bíborosnak, az uszályát vitte. Szeretett volna concelebrálni, meg is engedtem neki. Bíborosunk utána meghívta reggelire. A maga misszionárius módján eléggé őszintén beszélt, közvetlenül, még a bókákat is természetesen mondta. Valahogy így:

– Eminenciádé a dicsőség és a tisztelet, amióta annyit szenvedett az egyházáért.

Erre azt mondta a primás hamiskásan nevetve:

– Igen, de a dicsőségbe és a tiszteletbe nem lehet beleharapni.

Közvetlen az ételre gondolt, ugyanis megvan benne a valóság iránti érzék. *Tóth Miklós* elmondta, hogy bejárta Magyarországot, és mindenütt lelkesedéssel fogadták. Előadásokat tartott a missziókról.

Utána megbeszélték a perui utat. Limában mintegy háromszáz magyar él. *Tóth Miklós* odaérkezése előtt három évig magyar lelkészük volt, de otthagya őket. Utána jött *Dér*, aki azóta – szélsőséges ember lévén – összeveszett az egyházközséggel, és most valahol a fővárostól 80 km-re él. Megegyeztek abban, hogy *Tóth Miklós* összehívja a notabilitásokat a magyar közösségből, és a primás érkezéséig próbálja őket megszervezni. A primás figyelmeztette, hogy óvatosan járjon el, mert lehet, hogy a magyar nagykövetség még inkább beleavatkozik, hogy lebeszélje, vagy megfélemlítse a vezetőket, hogy ne vegyenek részt az ünnepségen. Megfélemlítés esetén – ahogy a primás mondta – igen sokszor inkább a kupica pálinkát választják. Ez egy régi kifejezés a régi magyar politikai kortesvilágból, ahol a szavazatokat azzal szereztek, hogy a jelöltek meghívták a „pógárokat”, és leitatták őket. „Szabad volt a kupica pálinka”.

Ez történt ma, hétfőn reggel. Utána húsz percig beszélt. Vendégünk bemutatta hétezer négyzetkilométeres plébániáját.

Érdekes képeket mutatott. Beszélt Perunak a gyermekekben való gazdagságáról, csodálatos hegyeiről és lóháton folytatott pasztorációjáról.

Délután 1/4 3-kor meglátogattuk *Boroskát*. Bementünk a szobájába. A primás leült, és nagyon kedvesen elmondta a betegnek, hogy próbálja felajánlani szenvedését a magyarságért, a magyar egyházáért, mert csak a felajánlás által tudjuk szenvedéseinket megkönnyíteni. Gondoljon *bárá Apor Vilmos* győri püspök példájára, aki a halálos lövések után még egypár napig küszködött a halállal, s e pár nap alatt felajánlotta szenvedését. Azután minden további nélkül fölindította vele a hit, remény, szeretetet. A primás előimádkozta, ő pedig utána mondta. Úgy nézett ki, mintha a pap ezt magától nem tudta volna. Nagyon megható, egyszerű és tiszta volt a jelenet. *Boroska papnak* kihullottak a könnyei. Távozásunk előtt a primás áldását adta. *Boroska* ezt mondta neki:

– Érdekes, Eminenciás Uram, 1945-ben, amikor *Apor Vilmos* győri püspök meghalt, Budapestről Győrön át a frontokon és a katonaságon keresztül menekülve én vittem meg Eminenciádnak Sopronba elsőként a hírt *bárá Apor Vilmos* haláláról.

Nagyon elgondolkodtatott ez az érdekes találkozás. Őeminenciája, a *Boroska* és a meghalt magyar vértanú győri püspök találkozása.

Délután 4-kor a séta után jött *gróf Révay*. Elmondta, hogy a Kat. Pressnél érdeklődött. A hírt Rómából kapták. Az a kérdés, milyen forrásból. Szerintem Róma ezzel akar lassan, szívósan, sajtóelőkészítéssel nyomást gyakorolni nemcsak a primásra, hanem a közvéleményre is, hogy hozzászokjanak a gondolathoz, miszerint a primást lemondatták, félreteszik, és újat neveznek ki.

Konkrét embereket is emlegetnek a primási székre. *Íjjas* kalocsai érseket és *Kacziba* győri püspököt. Hogy miért éppen ezt a kettőt, nem tudom. Erre *gróf Révay* megjegyezte:

– Én nem hiszem, hogy a Vatikán erre képes lenne.

- 122 -

1973. november 19. Tegnap késő este befutott *Toth Miklós, a Rómában élő* Toth Gyulának *Rómában* a testvére, az öccse, aki *Peruban* dolgozik és aki 1946-ban, mikor kinevezték Mindszentyt bíborosnak, *amikor* az uszályát vitte. Szeretett volna concelebrálni, meg is engedtem neki. *Utána meghívta reggelire.* A maga misszinnárius módján eléggé őszintén beszélt, közvetlenül, még a bókákat is *úgy* mondta, *hogy* amit az ember nem szívesen mond nyíltan, *valamikor* *mondták*, hogy Eminenciádé a dicsőség és a tisztelet, *ami-óta* annyit szenvedett az Egyházért. Erre azt mondta a primás hamiskásan nevetve, *Íjgen*, de a dicsőségbe és a tiszteletbe nem lehet beleharapni. Közvetlen az ételre gondolt, *amíg* megvan benne *az* a valóság iránti érzék. *Utána* elmondta *Toth Miklós*, hogy bejárta Magyarországot, és *menyire* lelkesedéssel fogadták. Előadásokat tartott a missziókról. *Utána* megbeszélték a perui utat. *Úgy látszik*, *hogy* Limában *közül* 300 *van* *magyarok*, a követség erősen *nyomja* őket, mert *Toth Miklós* *amikor* odament 3 évig magyar lelkész volt, de *ezután* otthagyta. *Utána* jött *Dér*, aki azóta -szélsőséges ember lévén - összeveszett az egyházközséggel, és *valahol* *80 km-re* a fővárostól él. Megegyeztek abban, hogy *Toth Miklós* összehívja a notábilisokét, a magyar közösségből, és a primás *érintés* esetére próbálja őket megszervezni. A primás figyelmezteti, hogy *társaság* *újra* az egészen, mert lehet, hogy *egy ilyen* gyűlés után a nagykövetség - a magyar nagykövetség még inkább *beavatkozik*, hogy lebeszélje, *am* *szavakat* vagy megfélemlítse, *hogy* *ne* *vegyenek* az ünnepeken. Megfélemlítés nyomán - *mint* a primás maga mondta - igen sokszor inkább a kupica pálinkát választják. Ez egy régi kifejezés a régi magyar politikai kortesvilágból, ahol a szavazatokat azzal szereztek, hogy meghívták a "pógárokat" a jelöltek és leittatták, *szabad* volt a kupica pálinka. Ez történt ma, hétfőn reggel. *Utána* *egy* 20 perces *beszélgetés* a 7.000 négyzetkilométeres plebániáját. *Érdekes* képeket, *Perunak* a gyermekgazdagságát, csodálatos hegyeivel és *az egész* *nehéz*, lóháton folytatott pasztorációjával. Délután *látogattuk* *azon* *1/4* 3-kor *a* Boroskát. Bementünk a szobájába. A primás *szült*, *hogyon* kedvesen elmondta neki, *hogy* ő próbálja felajánlani a szenvedését a magyarságért, a magyar egyházért és az egyházért általában, mert csak a

Msgr. Mészáros Tibor naplójának egy oldala Farkas Margit gépelésében – javítás után.

Én mosolyogtam, és mondtam neki, amit már sokszor hangsúlyoztam Vecseynek is, a primásnak is, hogy Machiavelli Olaszországban élt. És ha Rómában elvekben gondolkodnak is, nem elvekben cselekszenek, különösen ami a hatalmat illeti. Ez a latin fajtának a földhöz ragadt, egyszerű, gyakorlati megoldásokat találó mentalitása. Ezt mi nem tudjuk megérteni. A franciák már megértik, az angolok is átvették a latin mentalitást, az északiak is, de a németeket, a magyarokat még mindig az elvek, az ideálok irányítják. Ez az én nézetem. Ő sem vonta kétségbe.

Utána bement a primáshoz. Hosszú ideig tartózkodott nála. A primás egykedvűen, szemrebbenés nélkül hallgatta meg a hírt. Úgy látszott, nem vette komolyan. Nem azért, mintha nem érintené, hanem mert a mindennapi imaélet és az Isten akaratában való megnyugvás

megteremtette lelkében a békét. Nem lázadozott. Utána Révay Vecsey Jóskánál is időzött, aki inkább félvállról vette a hírt. Ő is úgy gondolta, hogy Róma ezt nem teheti meg. Én azonban megmaradok az állításom mellett, hogy ez szép lassú, szívós előkészítése annak, amit a vatikáni diplomácia tenni akar. Ezzel búcsúztunk egymástól Révayval.

1973. november 20., kedd

A reggelinél még egyszer előjött a szó arról az „öreg-káplánról” – ahogy a bíboros úr mondta –, aki annak idején a szülőfalujában élt, és hittanra tanította a bíborost. Vele történt meg, hogy a sekrestyében gyóntatván egy gyónó kijött. Az ajtó előtt ott álltak sorban a gyónni szándékozók. S amikor az előző gyónó kilépett az ajtón, amely még nyitva volt, az öregkáplán utána szólt:

– Azt a vonyószéket aztán visszaadja ám!

Azóta ezen a családon rajtamaradt a vonyóteknő név. Csak így hívták őket. Ugyanezzel az öregkáplánnal történt meg, hogy bár nagyon szeretett volna plébános lenni, sose sikerült neki. De mivel ez volt életének az álma, Mikes püspök talált egy megoldást rá. Azt mondta udvari papjainak, hogy Magyarországon rengeteg a címzetes püspök, a címzetes esperes, miért ne lehetne címzetes plébános is. Így történt aztán, hogy a búcsúzó miséje után, utolsó áldáskor a hívek felé fordulva – és miután a püspök megadta neki a címzetes plébánosságot – azt mondta a híveinek:

– Én most búcsúzom tőletek kedves híveim. Isten veletek! Holnap nyugdíjba megyek plébánosként.

Különben a mai napon nagy a készülődés. Utoljára, ha csak egy mód lesz rá, szeretném körbefutni a Kahlenberget, a Leopoldberget, és lefutni még Kahlenbergerdorfba is. Ezért délután nem leszek itthon. Különben nagyjából mindennel előkészültem, és várakozással nézünk a dél-afrikai út elé.

1973. november 21-én indultunk repülőgépen Dél-Afrikába. *Dr. Harangozó Ferenc* két héttel ezelőtt már elutazott, hogy előkészítse az utat. Az útról jegyzeteket készítettem, de visszafelé jövet lemaradtam pár napra Svájcban. Miután visszatértem Bécsbe, a karácsonyi levelezés várt rám, ezért mind a mai napig nem tudtam lediktálni, de most szándékomban van – legalább nagy vonalakban – beszámolni az afrikai útról.⁸

1973-ban karácsony napján este indultam Svájcba, hogy meglátogassam enyéimet, és lelkipásztori munkát is végezzek. Ott maradtam egészen 1974. január 3-áig. Fiatalokkal – egy részük a Spirig családból – főnt voltam a findeleni házukban. Kétszer miséztem: az év utolsó vasárnapja előtti szombaton és az év utolsó napján 31-én. Ez a mise már január 1-jére is érvényes volt. Ez alatt az idő alatt kétszer is fölhívtam Bécset. Vecsey jelentkezett. Elég síri hangon mondta, hogy baj van. Kérdeztem tőle, hogy egészségileg-e. Nem egészségileg, hanem más vonatkozásban – válaszolta ő. Mindjárt tudtam, hogy a Szentatya le akarja mondatni az esztergomi érseki székről az érsek-prímást.

Január 4-én reggel érkeztem vissza. Sajnos a hegyekben a karomra estem, így a bal karom egy hét óta nagyon fáj. Csak nehezen tudtam munkához látni. De alig érkeztem meg, azonnal bevontak a tárgyalásba az ide hívott papi bizottság még itt maradt tagjaival: *Harangozó Ferenc*cel, *Vecsey József*ffel és részint *Fábián Károllyal*, aki már elutazóban volt. *Közi-Horváth József* már el is utazott. Hosszan tárgyaltak a pápának arról a kimondott szándékáról, hogy a prímás mondjon le Esztergomról. A tárgyalás hosszú ideig tartott. Valójában csak a nézeteket, a lehetőségeket mérlegelték, de a pápa által várt levél tartalmát még nem véglegesítették. Ennek az előtörténete az, hogy a pápa 1973. november 1-jén, mindenszentek napján keltezte saját

⁸ Az említett beszámoló mindezideig nem került elő Mészáros Tibor jegyzeteiből.

kezüleg írt egy hosszú két és fél oldalas levelet érsek-prímásunknak, amelyben kéri, hogy mondjon le az esztergomi érseki székről.

*Al Signor Cardinale Giuseppe Mindszenty, Arcivescovo
di Esztergom.*

Signor Cardinale!

Noi Le scriviamo davanti a Cristo Crocifisso ed avendo presente al nostro spirito la figura sacra, nobile e dolorante di Lei, caro e venerato Signor Cardinale, al quale noi devotamente e fraternamente ci inchiniamo, memori sempre della testimonianza di fedeltà, di fermezza e di sofferenza da Lei data alla Chiesa d'Ungheria e alla Chiesa Cattolica intera.

E noi trepidiamo sentendoci obbligati, in virtù del nostro apostolico ufficio, a chiedere a Lei, Signor Cardinale e venerato Fratello nostro, un nuovo sacrificio, che, ben sappiamo, aggiungerà altra pena a quelle che già affliggono la Sua paziente persona. Noi dobbiamo infatti pregarLa di rimettere nelle nostre mani la rinuncia all'ufficio di Arcivescovo della Chiesa metropolitana di Esztergom.

Noi siamo convinti essere questo per noi un alto doveroso del nostro ministero pontificio, che compiamo con acerbata

VI. Pál pápa 1973. november 1-jén Mindszenty bíboroshoz címzett levelének első oldala.

A levél itt van a kezemben. Nagyon csodálkoztam azon, amit már korábban is megfigyeltem, hogy mennyire egyenletes, szép kézírása van a már hetvenhat éves VI. Pál pápának. De azon is, hogy mennyire egyforma szenvedély uralkodik az írvonalakban. És még azon is elcsodálkoztam, hogy mennyire nőies az írása. A levél lényege természetesen az, hogy a kecske is jól lakjék, és a káposzta is megmaradjon. Vagyis tenni, amit tenni szándékozik, de úgy, hogy lehetőleg ne okozzon vele fájdalmat. De minél inkább erre törekszik, minél érzelmesebb lesz a stílusa, annál inkább – bocsánat a kifejezésért – kibújik a szög a zsákból. Talán annál nagyobb fájdalmat okoz, minél inkább leplezni akarja, hogy fájdalmat okoz. Erre a levélre annak idején válaszolt az érsek-prímás, ugyancsak saját kezüleg írt levélben, amelyben *elutasítja a pápának ezt a kérését azzal a megokolással, hogy ő az otthoni mai istentelen rendszernek a kezébe még a pápa közreműködésével sem adhat még nagyobb hatalmat azáltal, hogy lemond.*

Mindszenty József bíboros,
esztergomi érsek urnak.

Bíboros Ur !

A fölfeszített Krisztus előtt irunk Önnek, és lelkünkben jelen van az Ön szent, nemes és szenvedő alakja, Kedves és Tisztelendő Kardinális Ur, aki előtt mi tisztelettel és testvéreileg meghajtjuk magunkat, emlékezetben tartva mindenkor a hűségben, az állhatatosságban és a szenvedésben tanúsított szeretetét a magyar és a világegyház iránt.

És mi aggodalmakkal telve úgy érezzük, kötelességünk apostoli hivatalunk erejével Öntől, Kedves Kardinális Ur és Tisztelendő Testvérünk, egy új áldozatot kérni, amely - nagyon jól tudjuk - egy újabb fájdalom hozzáadását jelenti ahhoz a sok szenvedéshez, amelyek már eddig is sujtották az Ön türelmes személyét. Kérnünk kell ugyanis Önt arra, hogy adja kezünkbe lemondását az esztergomi érseki székről.

Látjuk, hogy ez főpásztori hivatalunkból folyó, számunkra olyan teher, amelyet csak keserű ellenkezéssel, de alázatos és bizakodó szeretettel teljesítünk.

Bíboros Ur, elérkezett számunkra a pillanat, amikor azt kell tennünk, amit lehet a dicső és elbágyadt esztergomi főegyházmegye lekipásztori szükségleteinek az ellátására, amely most már 25 év óta meg van fosztva a személyes és közvetlen lekipásztori irányítástól.

Nem mernénk eljárni eszerint a jól megfontolt tervünk szerint ha nem látnók nagyon világosan, milyen valódi szükségletek követelik ezt és milyen - talán jóvátehetetlen - kár származnék a lelkekre és a magyar Egyházra, ha a jelenlegi helyzet továbbra is fennállna.

Mi szeretnők remélni, hogy az élő felelősségérzet és az Egyház iránti nagylelkű szeretet, amire mindig finom készséget mutat Önnek, a buzgó pásztornak és a magyar nép kiemelkedő fiának a szíve, segítik Önt annak megértésében, hogy a jelenlegi körülmények között a lelkek üdvösségének az értékét eléje kell helyezni minden másnak, ami megfontolásra érdemes.

Igy Ön szabadon és jobban határozhat afelől, vajon alkalmas-e most közreadni emlékiratait az igazság feltárására és saját jóhírnevének a védelmére.

Felmentve főegyházmegyéje lekipásztori felelősségétől, megtartaná iránta való forró szeretetét, sőt még jobban ragyogtatná azt épületes és nagylelkű példaadásának a fényével, amely bizo-

- 2 -

nyára jutalom szerző lesz az Urnál.

Fogadja Bíboros Ur szívbéli tiszteletünket és különleges apostoli áldásunkat

forrón szerető
VI. Pál Pápa in Christo

Vatikán Város, 1973 november 1.
Mindenszentek ünnepén.

A pápa 1973. november 1-jén kelt levelének fordítása Mgr. Mészáros Tibor iratai között.

december 18-án Róma által kiállított és a Szentatya által aláírt dekrétum. Valószínű azt tanácsolták neki, hogy tekintettel Őeminenciája letartóztatásának huszonöt éves évfordulójára, ne most adja át az írást, amelyben a közvetett lemondás dekrétumát közlik vele, hanem csak utána. Így került a levél csak december 30-án Őeminenciája kezébe. Erre célzott Vecsey, amikor Svájból telefonáltam, és sürgetett, hogy jöjjenek haza. Én kezdet óta bizalmatlan vagyok a bécsi bíboros magatartását illetően. Idehaza, tehát őeminenciája és Vecsey csak az én megjegyzéseim hatására látták be, hogy tulajdonképpen a bécsi bíboros azért nem jelentkezett karácsony előtt rögtön, miután megjött Rómából, hogy ezt a levelet ne kelljen átadnia. Másrészt nekem saját személyemben karácsony napján délben azt mondta, hogy neki semmiféle választ nem adtak. Nagyon csodálkozom, honnét kapta akkor karácsony után a december 18-án keltezett levelet, és miért csak december 30-án küldte ide. Mindenesetre ezt nem tudom megfejteni.

Mikor megjöttem Svájból, 1974. január 4-én, akkor egy teljes nap dolgoztunk. Először a magyar, majd a latin szövegen, amelyben őeminenciája választ ad erre az utolsó indirekt elmozdítási dekrétumra. Ez a levél is a kezemben van. A lényeges pontokat felsorolva őeminenciája azt írja benne, hogy a rendszernek érdeke az, hogy most az emlékiratok publikálása előtt az elmozdítása megtörténjék, hogy a könyv megjelenése után azt mondhassa, hiszen a Vatikán is dezavualta Mindszentyt. Azonkívül kéri őeminenciája nemcsak levélváltás útján főntről való elintézését, hanem annak rendje-módja szerint a felek kihallgatását is. A levél legfőbb része őeminencia tollából került ki, amelyben azt írja, hogy *Stepinac* és *Beran* bíborosok is érseki méltóságukban haltak meg, csak egyedül őt büntetik azzal, hogy ország-világ előtt megszégyenítve, méltóságától megfosztva kelljen befejezni életét. A levél végén megemlíti még azt is, hogy kéri a Szentatyát, miután papjaival, tanácsadóival megbeszélte, hogy ezt a dekrétumot vagy függessze föl, vagy annak végrehajtását halassza el, mert különben kénytelen megfontolás tárgyává tenni, hogy viselje-e továbbra is a közvetett elődjétől, boldog emlékű XII. Pius pápától kapott szent bíbort, amelyet azzal adott át neki, hogy *Te leszel az első, aki ezt a bíbort és amit ez jelent, életével pecsételi meg.*

Tegnap, január 5-én mentünk el hárman ezzel a levéltervezettel őeminenciája társaságában a bécsi érsekhez. Hosszú ideig tárgyalt őeminenciája először az érsekkel négy szemközt, és a végén minket is behívott. A bécsi érsek megígérte, hogy telefonál a Szentatyának, hogy három hét múlva lemegy, és mivel már kezében van őeminenciája válasza, ezt személyesen leviszi. A bécsi bíboros ellene volt annak, hogy őeminenciája megemlítsa a bíborról való lemondást. Még azt is mondta, hogy igyekszik mozgósítani *Wiszinsky* varsói bíborost, akinek a véleményére az államtitkárságon sokat adnak. Először persze úgy volt, ha a bécsi bíboros jóváhagyja, én azonnal leviszem Rómába, hogy minél előbb átadjam személyesen a Szentatyának. A tegnapi esti beszélgetés kapcsán ez a megoldás tárgytalanná vált.

Ma reggel azonban négy szemközt őeminenciájának megmondtam az én személyes véleményemet, hogy minden nagyrebecsülés mellett bizalmatlan vagyok König bécsi bíboros magatartásával szemben. Őeminenciája már két év óta itt van, és állandó érintkezést tart fenn a bécsi bíborossal. Ha olyan nagy, meleg szimpátiával viseltetik az ügy iránt, és ha fontosnak tartja, hogy Mindszenty bíboros, esztergomi érseket személyében sérelem ne érje, akkor miért hagyta idáig fajulni a dolgokat?

Reggelinél meg is említettem: az is a bécsi bíboros ellen szól, hogy ő mindenképpen ellene van annak, hogy a bíborról való esetleges lemondást megemlítsük a levélben. Bizonyára személy szerint neki is elég baja van, hiszen valószínűleg ismeri az államtitkárságot, s tudja, mennyire tapintatosan kell bánni velük. De ez nála azt engedi föltételezni, hogy ő nem akarja mindenáron exponálni magát az ügyben.

Ugyancsak tegnap, január 5-én, miután véget ért a kihallgatás a bécsi bíborosnál, *Harangozó Ferenc* lementem Kelenpatakára, (Klingenbachba) *Geosits* plébánoshoz. Vittem neki egy levelet azzal a kéréssel, hogy személyesen adja át *Lékai László* veszprémi apostoli kormányzónak, püspöknek. Különböző beszélgetések szerint az itteni nuncius és a bécsi bíboros

állítólag tudtak arról, hogy a Szentszék őt szemelte ki az esztergomi szék betöltésére. Ezt a levelet önszántamból írtam. Prímásunkat nem kérdeztem meg előtte. A levélben kértem Lékai Lászlót, aki aulista társam volt 1945-46-ban, Mindszenty veszprémi püspöksége idején, hogy ne vegyen részt ebben a gyalázatban, és ne legyen eszköze a rendszernek akkor, amikor a magyar kommunista kormány Mindszenty lemondásával és egy új érsek kinevezésével önmagát akarja megkoronázni. Romboló egyházpolitikáját, amely tele van hamissággal, elnyomással, a megsemmisítés szándékával, ne hagyja érvényesülni azzal, hogy elfogadja az esztergomi széklet. *Geosits István* kelenpataki plébános megígérte, hacsak egy mód van rá, akkor ő ezt elintézi.

Bécs, 1974 január 4.

Kedves László Püspök!

Ebben az órában jöttem vissza Svájc-ból. Spirigék sajnálják, hogy a megrendelt mikrofon árának csak felét tudják vállalni.

Most értesülök a Szentszék döntéséről is, amely Esztergomot sedes vacans-nak nyilvánítja. Értesülésem szerint betöltésére személyedet szemelték ki.

Október elseje óta szoritják M-t a lemondásra. Aki azonban őt és a jelen otthoni helyzetet ismeri, tudta, hogy ő nem mond le. - Az Ünjelöltek után a kormány most Téged is elfogadna. A Vatikán ugyanis abban a téves hitben volt, hogy M. volt titkára javára, akiben most is bizik, végül is lemond. A dolog nem így van; M. a kommunisták nyomására az elnyomó rendszer javára nem mondhat le még akkor sem, ha Téged játszanak ki vele szemben. Te ennek a "lefejezésnek" nem lehetsz eszköze. A mi magyar népünk, a legjobb papok odahaza és idekint ezt Neked sohasem bocsátanak meg. És mit szólna hozzá a történelem?

Nem a multról, nem a máról, hanem népünk és népünkben a katolikus hit, az emberi szabadság alapjának megdöntéséről van szó. Az igazság effajta keresztrefeszítésének nem szabad, hogy eszköze legy.

Szeretettel ölel és e nehéz helyzetben imádkozik érted

Nagyméltóságu és Főtisztelendő
Lékai László dr. Urnak,
apostoli kormányzó, püspök
Veszprém

NB. E levelet teljesen magam szántából írtam.

Msgr. Mészáros Tibor Lékai László veszprémi püspökhöz írt levelének másodpéldánya.

Ugyancsak fölmerült a mai megbeszélés során, amely ma délután folyt le öminenciája, Vecsey és közöttem, hogy mégiscsak maradjon benne a levélben a bíborról való esetleges lemondás megemlítése, és ha a levél elkészül ennek a hétnek az elején, esetleg mégis én viszem le Rómába. Ma délelőtt Vecsey – én beteg lévén ágyban maradtam – újra elment König

bíboroshoz, és azt, hogy a levelet én viszem le, ennek eldöntését a bécsi bíboros Mindszenty őeminenciájára bízta. Ennek kapcsán állapotunk meg abban is, hogy bele kell írni a levélbe, hogyha a bíboros prímásnak mennie kell, akkor nevezzen ki a Szentatya az esztergomi érseki székre egy olyan erőskezű, önálló személyt, aki rendbe tudná hozni ennek az egyházmegyének huszonöt év óta elhanyagolt ügyeit.

Már tegnap és tegnapelőtt is, de ma ismét fölmerült a következő lehetőség. Spirigék Svájcban Lékai püspöknek egy mikrofon berendezést vásároltak. A püspök, túllépvén adakozási lehetőségüket, nem tíz, hanem húszezer frankért vásárolt mikrofon berendezést. Spirigék ennek csak felét tudták kifizetni. Ki kell hívatni Spirigéken keresztül Lékai veszprémi püspököt a mikrofon kifizetése ürügyén, és az ügyről vele személyesen kell beszélni.

Mindszenty érsek-prímásunk látszólag sokat szenved, de egyáltalán nem szomorú. Sőt inkább nyugodt, kiegyensúlyozott. Sokat imádkozik. *Nem a saját személyét tekinti, de teljes mértékben átéli azt a káros, veszedelmes játékot, amit a Vatikán és az otthoni kormány űznek a magyar Egyházzal, a magyar lelkekkel, a magyar papság legjobbjaival.* Egészen átéli és átszenvedi, de ennek ellenére nem látszik szomorúnak. Derűsen, nyugodtan mond anekdotákat az asztalnál. Ki tud emelkedni ebből a nyomasztó légkörből, és mikor az anekdota az élce vidámabb pontjához ér, még egy cinkos mosolyt is vet rám, és szinte fölhív arra, hogy derüljünk a viccen. Sokszor az az érzésem, tudja, hogy én az ő élcelődését, az ő anekdotázását, kicsit keserű, kicsit rábamelléki, kicsit könnyeken át nevető humorát jobban megértem, mint az asztaltársaság többi tagja. Talán ezek voltak a legszebb perceim az életben, amiket vele töltöttem.

Tegnapelőtt mondta el Vecsey, hogy a prímás Bécsbe jötte után, 1971. december 14-én a bécsi nuncius, *Opilio Rossi* az első levelet hozta a Szentosztálytól azzal a figyelmeztetéssel, hogy a prímásnak tartózkodnia kell minden politikai megnyilatkozástól, különösen az otthoni rendszernek olyanfajta elítélésétől, még ha igaz is, amely miatt a rendszer meggorrolhatna. Mindszenty azt kérdezte tőle:

– Hát ha már énrám beszédtilalmat alkalmaznak – úgy emlékszem, így mondta: szájkosarat akarnak tenni –, akkor mért nem tesznek az egyházat romboló és a hitet megingató modernista teológusok szájára is szájkosarat?

Erre a kissé naiv bécsi nuncius *Opilio Rossi* azt felelte, mert azok nem engedelmeskednek. Vecsey ezt azért mondta el, hogy bemutassa, mennyire tájékozatlan és naiv ez a bécsi nuncius.

1974

Január

1974. január 6., vasárnap

Ma délben, vízkereszt napján esett szó többek között arról, hogy *Fábián Karcsi* mit mondott el *Beresztóczy (Bartmann) Miklós* békepap haláláról. Valamelyik délután egy klubban előadást tartott Beresztóczy, és ott került szóba egy nemrég elhunyt békepap halála, aki szívszélhűdésben múlt ki. Erre Beresztóczy a maga módján, a túl okos, okoskodó és talán kicsit még ebben is fölényes módján azt mondta, hogy vele ez nem történhetik meg, mert mindig a belső zsebében hordja a szívszélhűdés elleni orvosságot. Ugyanaznap este hívta meg egy tekintélyes, de kisszámú család őt vacsorára. Úgy adódott, hogy vacsora közben először a ház asszonya ment ki utánanézni a következő fogásnak. Valami miatt kiment utána a ház ura is. Beresztóczy egyedül maradt az asztalnál, és ekkor érte a szívszélhűdés. Mikor mind a ketten visszajöttek, akkor látták, hogy sikerült neki kivenni a mellényszébéből a szívszélhűdés elleni orvosságot, még az ajkára is tette, és kezdte rágni, de már úgy látszik nem segített. A család hívatta a *Keglevich* nevű papot, akit az állam elbocsájtott, és a közelben, mint munkás dolgozott. Beresztóczy már az ágyon halva feküdt, amikor feladta neki az utolsó kenetet, és megadta a föloldozást. Ezt az ÁVÓ megtudta, *Keglevichet* őrizetbe vette és kérdőre vonta, hogyan merészelt ilyet csinálni, mikor a papi szolgálat meg van neki tiltva. *Keglevich* atya így válaszolt:

– Hát amikor az önök embereiről van szó, akkor nem lehet kivételt tenni, hogy az ember segítsen rajtuk?

Pár nap múlva el is engedték.

Az asztalnál csak hárman voltunk. Mindszenty hercegeprímás, *Gianone* rektor és én. *Gianone* elmondta, hogy ő ismerte Beresztóczy-Bartmannak a szüleit. Apja alacsony termetű volt, elég magas állásban. Gyakoriak voltak náluk a családi jelenetek. Mint *Gianone* Egon maga mondta, a feleség féltékeny lévén állandóan korholta az urát egy a náluk szolgáló fiatal cselédlánnyal való állítólagos bizalmas viszonya miatt. Miután meghalt az idős feleség, Beresztóczy Miklós anyja, az apja el is vette ezt a fiatal háztartási alkalmazottat. Gyermeüknek volt bérmaapja az a *Tóth János* budapesti plébános, akit a kommunista rendszer Mindszenty prímás petényi és püspökszentlászlói tartózkodása alatt mellé adott, mint ministráló papot. Ennek pedig a története a következő volt:

Amikor a prímást levitték a püspökszentlászlói kastélyba, egy miniszteri tanácsost adtak melléje, aki tele volt igyekezettel, és azt a különben elég rozoga kastélyt, amennyire csak tudta, a rendszer jóvoltából rendbe akarta hozni. Új függönyöket szereltetett föl. Ilyen flanccal, külsőségekkel akarták neki mutatni, hogy nem egészen fogoly. A miniszteri tanácsos mondta is ezt neki. Erre a prímás ezt válaszolta:

– Furcsa szabadság az, ahol ennyi rendőrrel vigyáznak a szabad emberre.

Mindenesetre egyszer szóváltás közben azt mondta a miniszteri tanácsosnak:

– Önökön még a Habsburg-ház is túltett, mert amikor Telekesy, aki sárvári plébános volt, majd esztergomi kanonok, s onnét került Egerbe püspöknek, és aki részt vett az 1848-as forradalomban, legalábbis anyagi és morális segítséget nyújtott, elmozdították, bebörtönözték, akkor az őt bebörtönző dinasztia adott melléje legalább egy ministráló papot.

Ezt persze a hercegprímás nem azért mondta, minthogy ő kívánta volna, de jellemző erre a korra, hogy ők ezt szó szerint vették. Hanyatt-homlok futottak, és hozták le Tóth Jánost, mint titkárt és ministráló papot. Viszont Tóth János volt a Beresztóczy-Bartmann Miklós édesapja második házasságából született – a Miklósnál vagy 20 évvel fiatalabb – testvérnek a bérmaapja. Ezzel a beszélgetéssel végződött be a mai ebéd.

1974. január 7., hétfő

Még karácsony előtt, december 15-én reggelinél beszélgettünk a *Bárány* nevű menekült magyar papnak a Dél-Afrikába való küldéséről és arról, hogy milyen nehéz sokszor valakit rávenni egy-egy áldozatra, megmutatva neki a feladat szép oldalait is. Ekkor mondta, ilyen elmélkedések után primásunk ezt a szép mondatot:

– Tudod Tibor, az egész élet egy kedvcsinálás.

Aztán ugyanaznap délután, december közepén séta közben az egyházra és az egyházzellenes propagandára értette, amikor azt mondta, hogy *az egyház költött gyalázatokban van*.

Szilveszter napján ráestem a bal vállamra a Rothweng lesiklónál Svájcban, és igen erősen fáj a bal vállam. Néhány óráig feküdtem is tegnapelőtt. Látszik rajtam, hogy húzom a vállamat, meg a derekamba is beállt a régi fájás.

Ma reggel arról kezdtem a bíboros úrnak beszélni, hogy az Isten úgy teremtette meg az embert, hogy annak minden ici-pici porcikája egy különleges fájdalomnak lehet az okozója. Én nem értem meg, honnan is veszi az ember, a mai ember a gögjét, a fennhéjázását, amikor egyik percről a másikra olyan könnyen bele tud hullani a szenvedés kiváltotta kétségbeesésbe.

Amikor az ember szenved, még ha nem akar is, imádkozik, mert hiszen áhítja, várja a szenvedésnek a végét, és kéri az Ismeretlent, hogy szüntesse meg. Erre mondta el a következő történetet:

Gyerekkorában Csehimindszenten *Szabó János* meg a fia hordták haza nyáron a gabonát. Az apja hajtotta a lovakat, a fiú meg a gabonás szekér egyik részén villával tartotta, támogatta, hogy el ne dőljön. De huncut legény volt, és be-benézegetett az udvarokba. Az egyik udvarban lévén a babája, egy kicsit jobban ráfeledkezett. A villa tartása is meggyengült, és a gabonás szekér belefordult az árokba. Ekkor a legény azt mondta zavarában az édesapjának:

– Nem baj, édesapám!

Erre az apja – a primás egy kicsit lehalkította a hangját, *olyan bocsánatkérően, mert hát idézett* – a Szabó János a fiának: „Nem baj, szerencsére, az anyád Istenit!” Aztán magába mélyedt, és ezt a verset idézte csendben, halkán, mintegy imádkozva:

*Akárki! már nem földi rab,
Nálam százszorta boldogabb.*⁹

Ma reggel aztán végleg elment Vecsey Svájcba, de nem repülőgépen, ahogy tervezte, hanem autón.

9-10 óra tájban telefonáltam König bíboros titkárának, Hubernak. Megkérdeztem, hol érhetném el a bíborost, hogy esetleg kimehessek hozzá, és megbeszéljem vele, hogy menjek-e Rómába vagy se. Utána úgy 11 óra felé *Fábián Károly* telefonált, mondta, hogy január 9-én *Chelinek* az utóda, *Poggi* megy Budapestre. Azt is mondta, telefonáljak a nunciatúrára, kérjek magánkihallgatást, és vigyem le a primásnak ezt az utolsó levelét. Erre még egyszer telefonáltam Hubernek. Megígérte, mindent megtesz, hogy felvehessem a telefonösszeköttetést Máriacellel. Alig dőltem le délután, mert számítottam az olasz útra, amikor 2 óra felé csöng a telefon. Huber közli, hogy megadja a telefonszámot, és máris telefonálhatok. Fölhívtam Máriacellét. Azonnal a bécsi bíboros jelentkezett. Közlöm vele a Münchenből kapott hírt. Ő meg zavartan, kicsit félénken, mintha fájlálná, hogy olyat mond, amit már régen el kellett volna mondania, de nem merte, azt ugyanis, hogy tegnap este beszélt a Vatikánnal, és hogy az ügy be

⁹ Idézet Petőfi *Temetésre szól az ének* c. verséből.

van fejezve. Nem lehet semmit sem tenni. Elég baj, hogy ez így van. Aztán egy kicsit zavartan, bizonytalansággal a hangjában azt mondja, hogy kíméletesen közöljem a primással ezt a hírt. A legvégén még hozzátette, hogy nem kell csüggedni, és Istenben kell bízni. Ami a római utat illeti, azt tanácsolta, bár nem nagyon meggyőző hangon, hogy vigyem le a levelet. Így búcsúztam el tőle.

Bementem primásunkhoz, és mindent elmondtam. Délután 3-4 óra tájban felhívtam a nunciátúrát. *Rossi* nunciusnak azt mondtam, hogy valaki szeretne lemenni a primástól a Szentatyához magánkihallgatásra. Erre ő azt válaszolta, hamarosan megtudakolja, hogy lehetséges-e. Negyedóra múlva visszahívott, és azt mondta, hogy az ügy be van fejezve, azért ne menjen le senki se Rómába, hogy megváltoztassa a határozatot. Azért kár lemenni. Erre én azt mondtam, hogy kérem szépen én őminenciája akaratát akarom teljesíteni. Márpedig őminenciája azt akarja, hogy a levelet személyesen adjam át a Szentatyának. Nekem nem az a feladatom, hogy meggyőzzek valakit vagy valamiről lebeszéljek, csupán az, hogy a levelet átadjam. Erre hosszú érvelésbe kezdett, hogy minden hívőnek joga van a Szentatyához fordulni írásban is, szóban is, de hát ennek most nincs értelme. Az ügy be van fejezve. Hosszú ideig hagytam beszélni. A végén azt mondtam neki, ha jól értem excellenciádat, ez visszautasítás. Erre nagyon meghökkent, és azt mondta:

– Kérem, nem, nem, semmiféle visszautasításról szó nincs.

De majd még egyszer telefonál. Ezzel megszakadt a telefonbeszélgetés. Vacsora alatt valóban visszahívott, és akkor azt mondta, hogy szerdán – ma hétfő van – tehát január 9-én általános kihallgatás van, azt mindig magánkihallgatás követi. Arra be vagyok jelentve. A pápa titkára tudni fogja, miről lesz szó. *Casaroli* is ott lesz. Ezt okvetlen el kellett neki mondania. Tehát nyugodtan útnak indulhatok.

A primással megbeszéltem a dolgot. Beleegyezett, hogy már holnap, azaz kedd reggel elinduljak, hogy szerdán ne kelljen rohanni, és hogy lehetséges kérdésekre fölkészülhessek. Ma még vacsora után bejött hozzám elbúcsúzni. Azt mondta, hogy ha kérdeznek, nyugodtan megmondhatom, hogy a lelkét nyomja az egész magyar egyháznak a gondja, a világon szétszórt magyar emigrációnak a gondja. El lehet képzelni, mi is megy végbe egy ilyen ember lelkében. Jó utat kívánt. Ezzel váltam el tőle.

Vecsey telefonált, miután megtudta, hogy akadékoskodtak a kihallgatás megadása miatt. Kifejezetten és ismételten arra kért, hogy csak kézcsók legyen, s úgy adjam át szó nélkül a levelet a Szentatyának.

1974. január 8., kedd, Róma

Ilyen előzmények után indultunk *Laura testvérrrel* korán reggel a schwechati repülőtérre. A gép pontosan indult. Szörnyen fáj a derekam és a bal vállam, amelyre az év utolsó napján ráestem. A ködös, szürkésfehér Bécsből a motorok fölrepítettek bennünket hamarosan a felhőkön keresztül. Az egész úton dél felé semmit sem láttam, talán csak a Lago di Bolsenát.

A kiszolgálók nagyon kedvesek voltak. Összesen tizenhatan utaztunk a gépen. Higgadt vagyok, nyugodt. De jó lenne otthon lenni! Jó lenne nem önmagamba bezárva lenni! A magányon áttörni és kiszabadulni az egyedüllét börtönéből. Annyira hatalmába kerített ez az érzés, hogy egyszer átnéztem az I. és a II. osztályt szétválasztó függöny kis résén – noha nagyon fáj a derekam. Láttam, hogy ott beszélgetnek egymással a stewardessek nevetve, könnyedén, miután kiszolgáltak bennünket.

A Lago di Bolsena után, amely hosszú ideig látszott, megjelentek a felhők peremén a római dombok, a Colli Romani, jobbra a tengerpart zöldes-sárga földjei a pienákkal. Újra lent voltunk zökkenőmentesen a fiumicinói repülőtéren.

Hát újra Rómában, 1971 május vége óta, amikor Lékaival voltam itt, és meglátogattam a Szent József nővéreket és Ferdinandát! Kíváncsi voltam, mikor indul vissza a gépem, elmentem hát az utastájékoztató asztalhoz. Egy fiatalember ül ott. Kérdezem tőle, mikor indulnak a gépek holnapután vissza Bécsbe. A hivatalnok idegesen és flegmán kezdi keresgélni a menetrendet. Mondom: Itt van.

– Nem ezt keresem – válaszolja ingerülten –, hanem az általánosat.

Elmegy az asztaltól, végigriadóztatja munkatársait, hogy ki vitte el tőle az általános repülőmenetrendet. Mindenki csak vállát vonogatja. Nyugodtan, higgadtan állok, várok. Ő leül az asztalhoz, kihúzza a jobb második fiókját, és íme itt van az *Il generale* – az általános repülőmenetrend.

Hát ez Olaszország! Mindenütt egy kis rendetlenség, trehánytság. Az emberek kedvetlenek, szürkék. Szinte semmi sincs abból a Rómából és Olaszországból, amit valaha gyermekkorunkban tanultunk róla: egykori sugárzásából és vidámságából, de még a két évvel ezelőtti helyzethez viszonyítva is romlott az emberek kedélye.

Buszra ültem. Irtózatosságnak között ültem a helyemen. Balra elvonultak Róma külvárosának a síkságból kiemelkedő 30-40 méter magas dombjai, néha egy-egy házzal a tetejükön, jobbra pedig lustán terült el a Tiberis síksága. A Via della Maglianán a sok apró negyöző, kis olasz üzlet között, olivini, olaj és bor kiírva mindenütt. A Szent Pál bazilika környékének népszerű tája, a Cesto piramidja, Nagy Konstantin császár diadalíve, a Colosseum és a Forik között a Terminiben.

Ahogy mentünk befelé – amire nem gondoltam az elmúlt két éven át –, lassan az egész város újraéledt bennem. Külsőleg nagy zenebona, forgalom, kiabálás. Belsőleg a város oly simán tért vissza belém, mintha soha el se hagytam volna. Elmentem a 75-ös autóbushoz. Sokáig kellett várnom. Föltűnt, hogy a fiatalok, a 17-18 éves fiúk, lányok arca is mennyire feszült, ideges, pedig reggel volt, 10 óra tájt lehetett. A 75-ösről átszálltam a 144-esre, hogy kiérjek a Via del Casalettóra, a Szent József intézetbe. Két asszony ült mellettem. Negyven-negyvenöt év körüliek lehettek. Erős, majdnem durva arcvonásokkal. Köszöntöttem őket fejbőlintással. Az arcukon, viselkedésükön, szavaikon meglátszott, hogy munkás asszonyok. Szemükből kialudt, arcukról eltűnt az élet szeretete.

A Szent József intézetben hosszú várakozás után *Mater Ambrosina* jelent meg, utána *Mater Clotilda*. Ez a hetven éven jóval fölül levő nő az elmúlt két évben olyan súlyos betegségen esett át, hogy szinte a halálán volt hosszú hónapokon keresztül. Csodálkoztam rajta, hogy mennyire megszépült, megfiatalodott. Az volt az érzésem, hogy az ártatlanság a nagy szenvedés után is kiül az ember arcán szépség formájában. Azonnal ágyba fektettek, és Róza nővért adták mellém,

egy szicíliai származású, legalább ötven éves vagy azon is túl levő nagyon fürge apácát, aki ápolni kezdett. Csodálkoztam rajta, hogy ez a szigorú rend – legalábbis valamikor szigorú rend volt – és hogy ez az apáca a rendnek a tagja mennyire anyai, hogy milyen finoman, magától értetődően tette azt, amit egy beteggel tenni kell. S ez így ment három napon keresztül.

Estefelé telefonáltam *Msgr. Mester Istvánnak*, de nem értem el, csak később. Eljött hozzám, és akkor ott este megbeszéltük a menetrendet.

Mester elmondta, hogy *Zágon* fel van háborodva amiatt, hogy már ezelőtt egy évvel hazulról szerzett tudomást *Chelinek* a tárgyalásáról a magyarországi megbízottakkal arról, hogy a prímást le kell mondatni. Milyen disznóság az, hogy a Szentszék, bár megígérte, hogy Mindszenty esztergomi érsek és prímás marad egészen a haláláig, most az érdekelt megkérdezése nélkül tárgyal az otthoniakkal erről a kérdésről. Ez persze egy évvel ezelőtt volt. Ma már más a helyzet.

Megbeszéltük, hogy Msgr. Mester telefonál *Writenek*, *Sepernek*, esetleg *Zamorának* és *Slypijnek* egy esetleges audiencia lehetőségéről abban az ügyben, amiért jöttem, és telefonál holnap reggel, hogy rendben van-e a Szentatyánál már a bécsi nuncius által bejelentett kézcsókra járulásom. Ezzel váltam el Mester Istvántól.

1974. január 9., szerda, Róma

Reggel fél hétkor miséztem a szép alsó kápolnában. Tíz évvel ezelőtt még tele volt földdel. Mivel a felső templom túl nagy volt a nővéreknek, a földet innét kihordták, és gyönyörű, csak természetes anyagokból, kőből, téglából, különféle faanyagokból, katakombaszerű kápolnát építettek. A széles boltívek gyönyörű téglából vannak kirakva áthidalásokkal. Itt miséztem. Utána *Antónia nővér* és a gazdasági főnöknőhelyettes, *Anna-Máriának* a helyettese, elvittek körülbelül kilenc órára a Vatikánba.

Mester Pista azzal várt, hogy minden rendben van a pápai kihallgatást illetően. Sőt elintézte *Seper* kardinálissal való találkozását is még ma tizenegy órakor.

Leültünk, és Mester Pista segítségével összeállítottam egy tíz-tözenöt soros szöveget, amelyben megint, de más módon mint a levélben, alá akartam támasztani az ügyet, és a Szentatyának – hacsak alkalom lesz rá – úgy előadni, mint a prímás élő szóban küldött üzenetét. Úgy kellett tennem, mintha nem tudnám, mi van a prímástól hozott levélben.

Seper titkára nagyon kedvesen fogadott. Utána bejött maga Seper is. Úgy tudom, már volt szívinfarktusa. Eléggé elhízott. Valószínűleg fogyni akar. Kedvesen, nyugodtan beszélgettünk. Elmondtam neki röviden, amit majd a Szentatyának előadok. Mindennel egyetértett, és azt mondta, legelső szava az volt, *nem tudja megérteni, miképp lehet egy esetleges új prímás kinevezésére gondolni anélkül, hogy a magyar kommunista kormánytól ellenszolgáltatást ne követelnének*. Mondta azt is, hogy Jugoszláviában soha ilyen kérdés nem merült föl. A kormány soha nem tiltakozott a kinevezendő püspökök személye ellen. Sőt legutóbb a püspöki kinevezésnél egy olyan püspököt neveztek ki, aki ellen kétszer indított az állam politikai pört. A beszélgetés végén – amely németül folyt elejétől végig – kértem, hogy amennyiben alkalma lesz az elkövetkezendő napokban (véletlen találkozás, gyűlés alkalmával), próbáljon közbejárni olyan értelemben, ahogyan én kértem. Járjon el, illetve emeljen szót a Szentatyánál. Ezt ő meg is ígérte.

Utána elmentem a S. Uffizióból. Lementem a kihallgatási nagy terem felé az új kihallgatási épület felé. Ott találkoztam a svájci gárdával. Közöttük állt egy nagy, 180-190 cm magas *Putz Martin* nevű svájci gárdista Oensingenből. Azonnal megemlítettem neki névről egy csomó ismerőst Balsthalból. Jól ismerte *Huber* plébánost is. Emlékezett *Schnyder Willi* halálára, aki ott Oensingen mellett az úton sebesült meg. A Spirigné testvére volt. Ilyen kicsi a világ. Ezután a nagy terem felé indultam. A római nemesi gárda egyik tagja fölvezetett az első emeletre egy szobába, ahol már többen várakoztak. Nagyon megcsodáltam a bejáratnál a fungót, az úgynevezett gombát. A bejárathoz építettek egy magas, három lábon álló roppant eleganciájú és szimmetrikus nagy körtetőt, ami úgy néz ki, mint egy gomba. Az autók körbe odajárhatnak, és az utasok beszállhatnak anélkül, hogy eső érné őket.

Amint fölértem a nagy terembe, átvettek a különböző örök, ellenőrizték, föl vagyok-e jegyezve. Fönt a nagy teremben már többen várakoztak. Oda be van építve egy nagyon jó hangszóró. Ez és két televízió közvetíti a lenti általános kihallgatás összes eseményét, a Szentatya a beszédeit.

Akkor kezdődött a kihallgatás, amikor bementem. A Szentatya arról beszélt, hogy tulajdonképpen Krisztus él bennünk a hit és a lelkiélet által. Ezt kell magunkban ápolnunk, mert ezáltal vagyunk összeköttetésben az isteni léttel. Hangja – olaszul szólt – nagyon meleg, nagyon meggyőző. Még megfigyeltem, most már másodszor 1969 után, hogy meleg, mély hangja révén még a legelvontabb szavaknak is közvetlen, konkrét értelmet tud adni, hogy szinte minden érthetővé válik. Másodszor majdnem ugyanazt mondta el franciául. Lehet, hogy 1969-ben nem hallottam jól, vagy akkor nem értettem meg Castel Gandolfóban, de a francia nyelv használata föltűnően jó, kellemes, korrekt. Az ember szívesen hallgatja. Franciaságában még egy fokkal több melegség van. Mintha egy született francia mondaná. Az angolja kevésbé jó.

Elég sokat hibázott, különösen ha tovább tart a szöveg, visszaesik az olaszos kiejtésekbe, főként ha latin eredetű szavakat használ. Ugyanez áll a németre is, amelyben még több hibát ejt. A spanyolja egészen egyszerű és érthető.

Az általános kihallgatás után lement a tömeg közé. Igen sokáig volt ott, amint a televízió képernyőjén láttam. Úgy látszik, elsősorban a betegekkel találkozott. Nagy sokára végre kikapcsolták a televíziót. Úgy tűnik, ott lent véget ért a kihallgatás. Feszült várakozás ülte meg a termet.

*Msr. Mészáros Tibor magánkihallgatáson VI. Pál pápánál 1974. január 9-én.
A Vatikánban ekkor már úgy határoztak, hogy a sokat szenvedett bíborost megfosztják érseki rangjától.*

A teremben volt egy középkorú, idősebb angol hölgy, egy fiatal olaszos kinézésű amerikai. Továbbá egy olasz család, anya, nagymama, nagyapa meg az édesapa három fiúgyerekekkel. Nagyon érdekes volt megfigyelni várakozásukat, készülődésüket. Külsőleg is, belsőleg is csendes beszéddel önmagukat, egymást készítették elő a nagy pillanatra, amikor a Szentatyához indulnak kézcsókra. A legkisebbik gyereket, aki nyugtalankodott, kétszer is megfésülték. Az egész családon látszott a feszült várakozás izgalma. Jólesett őket látni. Ott volt még egy körülbelül harmincéves hölgy egy nagyon idős úrral. Mind a ketten egy pirosba csomagolt ajándékot tartottak a kezükben. Ők nyugodtak voltak. Az illető úr, amint távolról hallottam, elbeszélte egykori vatikáni élményeit, még a húszas évek végéről, a harmincas évek elejéről. A hölgy egy széles arcú, első látásra nem csinos asszony volt, de az arcában volt valami antik egyiptomi, római. Hosszú, nagy lenyúló orr, két szemöldöke a homlokától ferdén a halántékáig ért.

Ezekkel várakoztam. Először ők kerültek sorra. Legelsőnek az amerikaiak természetesen – gondoltam magamban –, aztán ment az idős olasz úr a hölgygel, majd a család.

A legvégén hívtak engem. Lementünk az alattunk lévő terembe, ahol a Szentatya barna szőnyeggel borított szobában – amelyben általában minden barna és szürke volt – egy nagyon

alacsony trónon ült középtűt. A család előtte állt. Engem is odaállítottak tőle mintegy tíz-tizenöt méterre. A kihallgatás alatt, mikor a családot fényképezték a Szentatyával, és amikor a Szentatya nagyon kedvesen a gyerekekhez fordulva Franciskónak mondta, hogy szeressék az édesanyjukat, édesapjukat, megsimogatta őket, lehetett érezni a melegséget, ami ebben a pár percben betöltötte a termet.

A Szentatya a család fölött folyton felém nézett, hogy ki is az, aki Mindszenty bíborostól jön hozzá. Ekkor odavezettek hozzá engem. Letérdeltem, kezet csókoltam a Szentatyának, és mivel már bemutatnak, nem kellett mondanom a nevemet és beosztásomat.

Anélkül, hogy bármit is szoltam volna, a Szentatya elkezdte mondani, hogy mennyire tiszteli és szereti a Grande Cardinalét, vagyis a kardinálist, és mennyire szíven viseli mindazt, ami vele történt és az ország sorsát. Én hagytam nyugodtan beszélni. Térdelve maradtam, hogy közel lehessen az arcához és a szeméhez, és hogy minél határozottabban tudjam mondani, amit akarok. Amikor befejezte, azt mondtam neki, hogy általam küldi Mindszenty kardinális a Szentatyának mélységes tiszteletét, fiúi odaadását és ezt a levelet, amelyet átadtam neki. A levelet átvette azzal, hogy nagyon örül, és köszöni ezt a látogatást a kardinális részéről. Én pedig ezután azt mondtam neki, hogy a levélen kívül szeretném a kardinálisnak az élő szavas üzenetét is átadni.

Erre nagyon kedvesen biztatott:

– Mondd, fiam, mondd!

Kezembe vettem a legépelet soraimat, és olaszul, egy kicsit másképpen, ahogy a körülmények megkívánták, azzal kezdtem, hogy Mindszenty bíboros nem keresi a saját személyes ambícióit. Ami őt különösen foglalkoztatja, az az a tény, hogy egy esetleges új kinevezés az istentelen vezetők ellenőrzését az egyház fölött teljessé tenné. A Szentatya végighallgatott, de láttam, hogy ő is izzik a beszédvágtyól. Ahogy ezt befejeztem, azonnal rátette a kezét a cédulára, amit a kezemben tartottam, és azt mondta:

– Nem igaz, mert az egyház, a Szentszék mindent megtesz, hogy biztosítsa a magyar egyház szabadságát, és mindent megtesz, hogy az ottani helyzetet enyhítse.

Először egy kicsit meglepődtem, amikor azt hallottam, hogy *nem igaz*. Azt hittem, hogy az én szavaimra érti, s csak egy-két nap múlva jöttem rá, hogy tulajdonképpen nem az én szavaimra értette, hanem arra, hogy az egész állásfoglalás, amit Mindszenty bíboros képvisel, az nem úgy van, ahogy a Szentszék látja. A szavai mögött és a szavaiban éreztem, hogy saját meggyőződésének óriási falát védi kitért kezekkel, és azt akarja igazolni. Önmagával küszködik, bár mélységesen meg van győződve, hogy azt, amit csinál, a magyarság érdekében teszi, s szerinte az jól van és helyes. Talán ez a mélységes meggyőződés, hogy a mai keleti egyházpolitika helyes, ez teszi őt szinte képtelenné arra, hogy a másik ember szavait türelemmel, mérlegelve végighallgassa.

Miután mondandóját félben hagyta, én a következőket mondtam:

– Szentséges Atyám! Szeretném folytatni az élőszóval átadandó üzenetet.

– Mondd csak, fiam, mondd!

S akkor így folytattam:

– Magyarországon a prímás sokkal több, mint egy püspökkari konferenciának az elnöke. Több az állam szemében is és a katolikusok szemében is. Ha a jelenlegi magyar püspökök nem volnának valódi partnerei a rezsimnek, hanem erélyesen ellentmondának, mint Lengyelországban és Kelet-Németországban, akkor egy újabb kinevezésnek a veszélye nem lenne olyan óriási.

Ismét rátette a kezét a papírra, és elkezdte mondani:

– Mi nem szolgáljuk ki a kommunista rendszert, mi nem az ő malmukra hajtjuk a vizet, hanem meg akarjuk védeni az egyház szabadságát, a magyar keresztény örökséget, és nem fáradunk bele, még láncba verve se szünnénk meg szabadság után kiáltani.

Nagyon kellett vigyáznom, hogy ellent ne mondjak, de helyben sem hagyhattam, amit mond. Ezért hagytam, hogy nyugodtam kifejtse a nézetét, de egy kicsit belsőleg berzenkedtem. Mikor befejezte, megszólaltam:

– Szentatyám, én nyolc évig voltam Szibériában, ismerem az egész kommunista rendszert, amelyik hazudik, becsapja a népet, de ami még súlyosabb, nemcsak becsapja, hanem vezetőinek többsége morális vagy fizikai gyilkosságon keresztül jutott arra az állásra, ahol van. Gyilkosok, akikkel az egyház nem köthet kompromisszumot a hívek és a szenvedő papok feje fölött. Népünket a végromlásba vitték! 3,150.000 gyermeket öltek meg az anyaméhben tizenöt év alatt. Ifjúságunktól elvették a hitet, és elvezették egészen az istentelenségig. Nem lehetséges, hogy az új primás kinevezésével a legfőbb egyházi és szellemi hatalmat is kiszolgáltassuk nekik, és mintegy győzelemhez segítsük őket.

Nyugodtan hallgatott végig, s mikor ezt elmondtam, akkor ő elém adta a borítékot, amit én átadtam neki és így szólt:

– Fiam, írd le ide a nevedet!

Ráírtam a nevemet. Ő folytatta:

– A rómaiak leigázták, elnyomták a népet. És az Úr Jézus azt mondta abban az elnyomatásban: „Add meg a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami az Istené.”

Nem akartam a pápának egyenesen ellentmondani, csak ezt jegyeztem meg:

– Szentatya! Még egy mondat hátravan a bíboros üzenetéből: A magyar püspökök általában a rezsimnek az eszközei. Nincs meg a lelki függetlenségük, és meg vannak alázva egészen addig, hogy a kommunista vezetők akarátának kivitelezői olyan módon...

Ezt már megint nem tudta végighallgatni. Rátette kezét a papírra, és erőteljesen ismételte, hogy mennyire törekszik a magyar nép megsegítésében és a magyar egyház fönntartásában. Elismételte azt, amit már eddig mondott. Én végighallgattam, s a végén azt mondtam kicsit mosolyogva:

– Szentatyám, még egy fél mondat van...

Biztatva így szólt:

– Dicami, dicami figliu!

– ...oly módon, hogy néha még arra sincsen joguk, hogy hallgassanak!

Ezzel befejeztem, nem szóltam többet. Ő mondott még néhány szót. Az egész lelke, egész szíve izzott ezekben a szavakban, – arról, hogy mennyire jót akar az egyháznak. A végén azt mondta, hogy hadd öleljen át engem, és ezt az ölelést adjam át Mindszenty bíborosnak is, mint az ő atyai jóindulatának a kifejezését.

Egy dobozkában rózsafüzért adott át. Utoljára kértem az áldását, és kimentem. Észrevettem azonban, hogy *Jaques Martin*, aki a prefektúrának a főnöke, és azt hiszem, a pápa titkára, meg még néhányan a civil gárdából, amikor elkezdődött az én kézcsókra járulásom, amiből privát kihallgatás lett, elhagyták a termet, és csak akkor jöttek be, amikor már mindennek vége volt.

Fömlálltam és kifelé indultam. Úgy látszik, ők is észrevették, hogy itt többről volt szó, mint csupán kézcsókra járulásról.

Ezzel vége lett a kihallgatásnak. Lementem. Irtózatosan fájt a derekam meg a vállam. A délutánt azzal töltöttem, hogy elmentem először is ebédelni, aztán könyvet vásárolni. Este megint találkoztam Mesterrel. Mondta, hogy holnap, azaz csütörtökön, 10-én 11 óra után bejuthatok az ő főnökéhez, *Wright* kardinálishoz. Mesternek elmondtam mindazt, ami történt. Megjegyezte, hogy ilyen kihallgatás és ilyen beszélgetés a Szentatyával egy évben egyszer, ha előfordul. Mester István jónak találta a viselkedésemet, és helyben hagyta. Nagyon késő este kerültem vissza a Szent József apácákhoz, miután Seraciniékkal, a férfival és feleségével vacsoráztam az Alfredóban.

Elfelejtettem még mondani, hogy a kihallgatás közben, miután fölsoroltam az érveimet, kétszer-háromszor is igen erősen kértem Mindszenty bíboros nevében és a saját nevemben is, hogy új érseket ne nevezzen ki, ne koronázza meg a magyar kommunistáknak ezt a gonosz

művét, amellyel a nemzetet fizikailag és lelkileg is meggyilkolják. Ezt többször is elismételtem más-más formában.

Nagyon figyelmesen hallgatta. Az arcomat mindig közel tartottam tizenöt-húsz centiméterre az ő arcától. Ezért is maradtam térdelve. Erősen a szemébe néztem. Nem engedtem, hogy a szemét másfelé fordítsa. Csodálkoztam nemcsak a kellemes, mély hangján, hanem a nagyon egészséges kinézésén, szép pirosbarna arcszínén. Egyáltalán nem fehér, mint ahogy a fényképek mutatják. Erre mondta Mester Pista később, hogy valószínűleg erős pszichikai-lelki áramlatok befolyása alatt van. Szinte kiszámíthatatlanul egyik nap haldoklik, halálra van válva, másnap pedig új erőre kap. Valószínűleg a jól sikerült általános audiencia, ahol nagyon röviden és nagyon jól beszélt négy nyelven – én magam is hallgattam – és hogy utána személyesen is legalább háromnegyed órát elbeszélgetett egyesekkel, ez bizonyára fölvilványozta. Elvonta figyelmét a súlyos problémákról, visszaadta annak, amit igazi rendeltetésének tart, hogy az emberekbe bátorságot öntsön, szavaival, intelmeivel az emberekre közvetlenül hasson.

Mindennek a hatása lehetett az, hogy ilyen jól nézett ki, és ilyen jó formában volt. Ezt mondta nekem Mester Pista.

1974. január 10., csütörtök, Róma

Délelőtt 11 órakor voltam *Wright* bíborosnál, az egykori pittsburghi érseknél. 1967-ben, amikor a Szent István Háza koldultam Amerikában, ő volt az egyedüli, aki a püspökök közül nekem ajánló levelet és engedélyt adott. Most meg is köszöntem. Láthatólag nagyon jól esett neki.

Véleménye ugyanaz, mint Seper bíborosnak. Amint előző nap hallottam *Liedl Elisabeth*től – aki meglátogatott a Szent József nővéreknél késő este, és akit örömmel láttam, meg ő is szívesen látott engem –, *Wright* bíboros jóban van *Benellivel*. nem lehet tőle elvárni, hogy személyesen közbejárjon Erre én azt mondtam *Wright*nak, hogy szeretnék vele, mint emberrel és nem mint bíborossal beszélni. Értesülésem szerint igen sok múlik a mai egyházban *Benelli* érseken. Ha egy módja lenne rá, akkor járjon közbe ebben az ügyben, hogy a Vatikán ezt a lépést ne tegye meg, hogy *Mindszentyt* lemondatja, és a mai kommunista, istentelen rendszernek egy új, mégoly jó prímást adjon a kezébe, mert ezzel kiszolgáltatja a magyar népet a kommunista hatalomnak.

Nagyon összelekedtünk. A kihallgatás első felében olaszul beszélünk (nem beszél nagyon jól olaszul), a második felében angolra fordítottam a szót. Örült neki.

Beszéltünk *Casarolinak* arról a cikkéről, amely Amerikában jelent meg. Ebben eldicsekszik legutóbbi, múlt év októberi látogatásával, amelyet a vasfüggöny mögötti országokban tett. Ebben írja, hogy az egyház helyzete ma jobb, mint 1945-ben volt. *Wright* elnevette magát. Megmagyarázta nekem, hogy a *Nat. Cath. News Service* tulajdonképpen egyházellenes, tehát semmit sem lehet tőle várni.

Nagyon örült *Mindszenty* bíboros üdvözlétének. Vizsgálta, és szerényen, a maga gyakorlatias módján, de igazán szívből megkérdezte, hogy nincs-e szüksége a magyar prímásnak anyagi segítségre. És ha bármikor a jövőben nehézségei lennének, csak forduljunk őhöz bizalommal.

Kedélyesen elbeszélgettem a titkárral is. Egy bizonyos *Veurlly* nevű fiatal titkára van, egészen fiatal szőke ember. A végén annyira ment a barátkozás, hogy még a lábát is föltette az asztalra, amerikai módra. Ez nagyfokú bizalmasságnak a jele. Érezte, megértem ezt a, hogy úgy mondjam „gesztusát”. A végén megölelt, nagyon kedvesen búcsúzott el tőlem. Tulajdonképpen ezzel fejeztem be a kihallgatásokat.

Utána *Mesterrel* még rövid ideig együtt voltam. Délután találkoztam egy másik *Msgr*-val, aki bár nem aktív résztvevője az ügyeknek, de jól ismeri. Ő világosított fel a következőkről:

Először is arról, hogyha a magyar kommunisták nyomása nagy is, hogy kezükbe kaparinthassák az állam-egyházügyi hivatal révén a magyar prímás tekintélyét, ez csak egy kísérője az egész ügynek. Róma akkor határozta el magát *Mindszenty* lemondatására, amikor bizonyossá vált, hogy az emlékiratait kiadja. Ez a római *monsignore* megmagyarázta nekem, hogy a római leveleket *more romano*, vagyis római módra kell értelmezni. Ők nem jönnek a nagy ágyúval! Ők nem jönnek mindjárt kemény követelésekkel, hanem mondataikat nagyon finoman, inkább feltételes módon fogalmazzák meg. Így értelmezhető a *Szentatyanak* a kijelentése, amely a múlt nyáron hangzott el, miszerint az Emlékiratok megjelentetése a *Mindszenty* személye elleni támadásokat csak fokozni fogja, és bosszút vált ki a magyar egyház ellen. Ez már ezt az irányt jelezte, amit a mindenszentekkor kelt személyes levelében ki is mond. Róma nem engedheti meg, hogy egy hivatalban lévő érsek vagy prímás egy mai rendszerrel szemben, bármily istentelen legyen is az, egy ilyen súlyos vádirattal álljon elő, amikor ő maga ezt a rendszert már elismerte. A kettő összeegyeztethetetlen, incompatibilis. Annak idején, a múlt nyáron nem vették ezt olyan komolyan itt a Pázmáneumban. Nem gondoltak arra, ha az Emlékiratokat kiadjuk, annak mi lesz a következménye. Róma akkor határozta el magát erre a lépésre, amikor a német *Spiegel*ben megjelent az a hír, hogy a prímás megkötötte a szerződést

emlékiratainak kiadására Ullsteinékkel és a McMillan céggel. Ez az egyik, ami fontos, s amit itt tudtam meg.

A másik pedig vonatkozik arra a jegyzőkönyvre, amelyet 1971 júniusában *Zágon* közvetítésével, az ő személyes vezetésével fölvettek, amelyben Mindszenty kijövetelének és kint tartózkodásának a föltételei vannak felsorolva, amelyekből Mindszenty rengeteg dolgot személyes bejegyzéssel levágott, és nem fogadott el. De még mindig maradt benne annyi, amire hivatkozni lehet, hogy valóban a Szentszéknek quasi bíraskodási joga van afelől, hogy az ő megnyilatkozásai vajon sértik-e, és milyen mértékben sértik a mai magyar kormányt, mennyiben akadályozzák az egyház és az állam közötti jó viszony kialakulását.

Azonkívül abban a jegyzőkönyvben benne van az is, hogy ha az emlékiratok jelentős részének kiadását jóváhagyják is, az nem áll az egésze. És Mindszenty bíboros állítólag haladékot kért, de rá két napra aláírva elküldte Zágonnal a jegyzőkönyvet Rómába. Amikor erről először volt szó, Zágonnak azt mondta, hogy elfogadja, de alá nem írja. Rá két napra mégis aláírta. Mindezek lényeges pontok, amelyek magyarázzák, hogy a Szentatya miért tart ki az álláspontja mellett, és természetesen az egésznek a háttere az, hogy Mindszenty bíboros prímás nem fogadja el a mai magyar kormányt törvényesnek, de facto sem ismeri el. Viszont a Vatikán gyakorlati politikai okokból ezt a rendszert, amely istentelen kommunista, s az egyházat meg akarja semmisíteni, az egyház megmentése céljából elismeri. Hát végeredményben ebből az ellentétből következnek a többiek. Ezt egy ebédem tudtam meg, amelyen résztvett Mester is meg az illető is.

Ebéd után azonnal hazamentem a Szent József Intézetbe. Még egyszer meglátogattam a nővéreket, *Adriana* nővért, *Luciana* nővért, *Cecilia* nővért. Még egyszer elbeszélgettem *Clotilde* materrel. Ott ismerkedtem meg *Antoinettával*, a hátsó ház intézetének fiatal vezetőjével. Rozália nővér ma is, mint minden este, bedörzsölte hátamat, ellátott minden jóval. Mater Clotilde utasítására vett meleg gyapjú alsóneműket. Későn este kerültem ágyba.

1974. január 11., péntek

Rettenetes fájdalmat éreztem, amikor fölkeltem. Reggel még egyszer, most már harmadszor mondtam szentbeszédet a kápolnában a nővéreknek olaszul. Csodálkozásomra ahhoz képest, hogy két év óta nem gyakoroltam, nagyon jól sikerült. Utána elindultam a Via del Casaletto végétől a 27-essel ki a Terminibe. Onnan autóbusszon ki a repülőtérre. Fiumicinóból indultunk el gyönyörű napsütéses időben.

Ez az utam Rómából Bécsbe volt az egyik legszebb repülőutam. Szép időben szálltunk fel a fiumicinói repülőtérrel. Egyenesen nekivágtunk a tengernek. Alig öt perc múlva fölöttünk, előttünk – mindig kifelé, a tenger felé tartva – Korzika szigetének egész hosszúsága. A kék tenger, föllette a hegyek, a hegyek tetejét 300-400 méteren felül sűrű hó borította. A kék ég egészen különleges panorámát adott. Először nem ismertem föl Korzika szigetét, azt hittem, hogy már az Alpokat látjuk. Csak később a bemondó figyelmeztetett rá, hogy ez Korzika szigete. Aztán lassan, messze a távolban, mindig egy bizonyos távolságban az olasz tengerparttól repülve föltűnt Giglio, egy a tengerből magasan kiemelkedő sziget, és úgy látszik nincs rajta ház.

Hamarosan feltűnt Elba-szigete egész nagyságában. A falvakat, az utakat, a hegyeket, a strandokat, Porto Ferraiot, a sziget főhelyét gyönyörűen lehetett látni. S amiről sose tudtam, térképen megnéztem, Elba szigetétől balra terül el a Pianosa. A Pianosa után megint a szárazföld, az olasz csizma és Korzika szigetének északi csúcsa között fekszik egy hegyes sziget, sötét erdőkkel borítva, a Capraia. Ezután befordultunk az olasz csizma fölé. Sajnos, nem tudtam sokat forgolódni, mert rettenetesen fáj a hátam. Még a látvány gyönyörűsége sem enyhítette fájdalmamat. Mégis boldog voltam, hogy mindezt a sok szépséget, az egész országot felülről láthatom. Jobbra Firenzét hagytuk el, aztán az Appenninek következtek. A Borgo San Lorenzo lehetett látni és a cisai hágót az Appennineken, a bolognai autótutat. Balra Bologna volt alattunk.

Aztán egyenesen nekimentünk az Adriai-tengernek. Azt hiszem, Ravenna is látható volt. Alacsony ködömegeken mentünk át, de úgy látszik északnak fordultunk. Látni lehetett az egész velencei öblöt a Lidóval, magát Velencét, a Piave torkolatát. És egészen az öbölnek a mélyén, miután északnak vettük az irányt, föl lehetett ismerni Triesztet is. A tengerpartot elhagyva lehetett látni még a szigetvilágot, az Isztriai félszigetet körülvevő szigeteket és az Isztriai félszigeten a nagy benzintartályokat. Utána teljesen beborult minden, felhőbe kerültünk. Semmit sem lehetett látni. Egészen Bécsig felhők fölött repültünk. Azt hittem már, ködben fogunk leszállni Bécsben, és csak 100 méterre voltunk a földtől, amikor a repülőgép ismét kibukkant a felhőkből. Alattunk a schwechati olajfinomító. Szántóföldek felett repültünk, és alighogy kiértünk a szántóföld fölé, láttuk, hogy a hófehér mezőn három őz és négy nyúl a repülőgép zajára hanyatt-homlok rohannak a tájon át. Így érkeztünk haza Schwechatba.

Amint hazaértem, megmosakodtam, és a primásnak azonnal beszámoltam a történetekről. Ez alkalommal először mondta nekem, amit eddig nem tudtam, hogy nemcsak szóban hagyta helyben azt a bizonyos jegyzőkönyvet, hanem még – amikor rá két napra váratlanul Zágon ment Rómába –, még alá is írta.

1974. január 12., szombat, Bécs

Még tegnap késő este megjött Vecsey Svájcból. Nagyon kíváncsi volt. Ötször telefonált, amíg nem voltam itthon. Münchenből is felhívott, de én már ágyban voltam. Ma, szombaton neki is beszámoltam római utamról. Persze sok mindenben nem értett egyet. A kis dolgokra nem ügyel, amik pedig igen sokszor lényegesek a tárgyalásokon. Csak azt a nagy ellentétet látja, ami a Vatikán és a prímás között van a magyar politikai helyzet megítélésében, illetve ami Mindszenty bíboros és az otthoni kormány között is megvan. Lényegében ez igaz, de állandóan mindennap csak erről beszélni és csak erre visszatérni nem lehet. Valamiképpen meg kellene találni a kibontakozást legalábbis a Szentszék és Mindszenty prímás viszonylatában. Ez történt szombaton. Nagyon beteg voltam, le is feküdtem.

1974. január 13., vasárnap

A szentmise után hármásban megbeszélést tartottunk. Főlelevenítettük az előzményeket, rögzítettük a tényeket. A primásnak elmondtam, miért marad meg a Szentatya a maga álláspontján, hivatkozva az ő kijövetelének föltételeire, arra a bizonyos beszédtilalomra, memoárjai publikálásának a tilalmára addig, ameddig ő a primás.

Ekkor bíborosunk pontról pontra és nagyon világosan bizonyította, hogy a Vatikán nem tartotta meg annak a bizonyos 1971 júniusi jegyzőkönyvnek a tételeit. A Szentatya, bár megígérte neki – akkor, amikor már kint volt a Vatikánban –, hogy az *impeditus*¹⁰ állapota megmarad, azt önkéntesen megváltoztatták. Azonkívül nem volt szó a jegyzőkönyvben arról se, hogy előzőleg bármit is be kelljen mutatni. A fatimai útnak előestéjén *Opilio Rossi*, a bécsi nuncius mégis kérte a primás szentbeszédeit, és nyilatkozatait, mielőtt elindulna.

Másodszor a csaknem két és fél év alatt a Vatikán a jegyzőkönyvben rögzített módot nem alkalmazta, vagyis soha semmit az ő szentbeszédeiből, az ő nyilatkozataiból, mint valótlant, mint helyt nem állót nem kritizálta. Tehát soha nem érvényesítette a saját maga által összeállított jegyzőkönyvnek a határozatait. Ezért ő, a primás nem érzi magát többé kötve. Annál kevésbé, mert amikor Rossi 1972. március 10-én itt járt, személyesen mondta neki, hogy van egy írásbeli megegyezés a Szentszék és a magyar kormány között, amelyben a Szentszék kötelezi magát arra, hogy Mindszentynek a beszédtilalmát fenntartja, érvényesíti. Ezt, mármint ezt a megállapodást Mindszenty akkor kérte, de soha nem mutatták meg neki. A lényeg az, hogy a Vatikán *de facto* elismeri a magyar kormányt, Mindszenty pedig *de facto sem* ismeri el. Erre és a mai vatikáni politikára megy vissza minden egyéb, ezért a primás maga mondta ma:

– Csak olyan lotyogás, lityegés-lotyogás, litty-lötty, és nem tartozik a tárgyhöz.

Ezzel ezt a tárgyalást, amely elég hosszú ideig tartott, be is fejeztük. Még Vecsey megjegyezte, hogy az én Rómába menetelem, különösen az, hogy olyan alaposan és nyugodtan közölni tudtam a Szentatyával a primás álláspontját, gondviselészerű. Nem tudom, ezen a beszélgetésen vagy egy másikon mondtam-e én is primásunknak, hogy a római utamat még nem tartom eredményesnek. Talán ugyanúgy lesz, mint tavaly nyáron a szentkoronával. Akkor is az utolsó pillanatban *Jeane Dixon* közvetítésével juttattam el a primás személyes írását az elnökhöz, mert a primás személyes írását *Dixon* addig nem kapta meg. Ezt nekem *Gereben* és az amerikai bennfentes magyarok mondták el. A tény, hogy a koronát mindmáig nem adták ki a magyar kormánynak, azt mutatja, hogy annak a bizonyos Dixon-féle személyesen eljuttatott üzenetnek mégis csak volt látszatja és haszna. Ugyanez áll remélhetőleg az én római látogatásomra is. A közeljövőben tudjuk meg, hogy a Szentatya leállította-e az új primási kinevezés folyamatát, vagy sem. Majd akkor fogjuk látni, hogy a misszióm eredményes volt-e. Amiben én nem osztozom, az az, hogy Vecsey a primás jelenlétében az én Rómába menetelemet gondviselészerűnek nyilvánította.

A ma délutáni sétán ismét előhoztam a Szentatya álláspontját. Azzal kezdtem, hogy az egyház álláspontját világítottam meg, miszerint az emberi törvénynek az alapeleme a megvalósíthatósága. Ha nem megvalósítható, akkor nem kötelez. Rámutattam, hogy a Szentatya illetve a Szentszék *de facto* elismeri a magyar kormányt, a primás viszont nem ismeri el *de facto* a főnálló rendszert, tehát állandó konfliktusban kell élnie azzal a rendszerrel. És talán először kerültem őeminenciájával egy olyan elvi vitába, amelyben hosszú ideig ragaszkodott véleményéhez, és nem tért el tőle. A Szentatya azt mondta nekem a kihallgatáson, hogy a zsidó nép is elnyomás alatt élt. Azt mondta ennek a népnek az Úr Jézus: *Add meg a császárnak, ami a*

¹⁰ *impeditus*, akadályoztatott

császáré, és Istennek, ami az Istené. Szent Pál apostol azt mondja: Ti pedig, szolgálk, engedelmeskedjete uraitoknak, a jóknak és a gonoszoknak egyaránt. Aztán idéztem neki, hogy az Úr Jézus azt mondta a Hegyi Beszéd végén: Ne állj ellent a rossznak! A búzáról és a konkolyról szóló példabeszédében pedig azt mondja a konkolyt kitépni akaró tanítványoknak: hagyjátok felnőni az aratásig! Tehát hagyjátok nőni a gonoszt is. És ezzel az Úristen elismerte, hogy valamiképpen el kell viselni a fönnálló gonoszt, legalábbis elvileg nem döntötte el, hogy mikor és mely ponttól kezdve lázadhat fel az ember, ha a hatalom túllépi az elviselhetőség határát.

Bíborosunk is belátta ezt, de azzal érvelt, azzal egészítette ki, hogyha egy hatalom gonoszságában bizonyos isteni mértéket túllépett, akkor természetesen föl kell ellene lázadni. Én erre megjegyeztem, hogy az Úristen valószínű azért nem akarta ezt a dolgot elvileg eldönteni, nehogy ezzel korlátozza az emberi szabadság érvényesülését. Mert erre nincsen formula, erre nincsen szabály, erre nincsen recept. Ez minden alkalommal másképp és másképp valósul meg. Az ember bele van állítva ebbe a küzdelembe, és Isten nem akarta ettől megkímélni. Ezért beszélt így, és az emberi szabadság legteljesebb tiszteletébe torkollik bele mindaz, amit az Isten Fia az evangéliumban ezzel kapcsolatban mondott.

Hosszú vitám volt bíborosunkkal. Úgy éreztem, hogy e tekintetben teljesen egyetértünk. Ezzel zárult a mai nap.

1974. január 14., hétfő

Ma délben arról beszélgettünk, hogy az úri nevelés mennyire nemes embereket képes kifejleszteni. Példa erre a nagyvázsonyi *Zichy gróf*, aki Salzburgban él, az ottani öregotthon lakója, és aki nemes úri viselkedésével, finom beszédével és nemes lelkialkatával az öregotthonban lévő összes hölgy rokonszenvét megnyerte.

Ezzel kapcsolatban került szóba az is, hogy a magyar főúri réteg igazán rendes tagjaihoz mennyire hasonlítottak a magyar kis- és középgazdák, ha más körülmények között is. Mindig úri módon viselkedtek a mindennapi életben. Megint szó esett a jákfai káplánságról is.

És akkor mondta el Mindszenty prímás azt az élményét, amely jákfai szolgálatához kapcsolódik. Ez arról jutott eszébe, amit gyermekkoromra visszaemlékezve beszéltem el.

Decemberben, amikor befagyott a tó, akkor a patkolt csizmával mindig „kerítettünk”. Fölemeltük a csizmának a talpát, és a patkolt sarkára állva nekilódultunk a tónak, s az egyik szélétől a másikig csúsztunk, vagyis „kerítettünk”. A jégen pásztás bevágás keletkezett, legtöbbször félkörben. Az tudott jól keríteni, aki akkora iramot vett, hogy az egyik parttól elindul, s a csizmája nekivágódott a másik partnak, sőt ott még futnia is kellett, hogy orra ne bukják. A vasárnapi miséről a falubeli gyerekek igen gyakran lemaradtak. A tó partján töltötték el az időt kerítéssel és játékkal. Nem jöttek misére. Mikor aztán jöttünk vissza a templomból, akkor minket kérdeztek, mi volt az evangélium, mi volt a szentbeszéd, hogy odahaza beszámolhassanak róla. Ekkor mondtam el, hogy én mindig csodálkoztam azon, lévén elsős, másodikos, harmadikos, negyedikes elemista, hogy társaim miképp voltak képesek szentmise helyett – melynek elmulasztása halálos bűn – ottmaradni a tó jegén és „keríteni”. Amikor visszafelé jöttem a templomból, és kérdezték tőlem az evangéliumot meg a szentbeszédet, akkor mindig néztem a kipirosodott, vidám, kicsit zavart szemű arcokra, kerestem ezekben a gyermek tekintetekben a büntudatot, a halálos bűnnek a tudatát. Sose találtam.

Ezután mondta el a prímás, hogy ő Jákfán szintén meg szokta kérdezni annak idején, hogy miről szólt a vasárnapi prédikáció. Egyik alkalommal is megkérdezi, és a *Vati János* jelentkezett, s azt mondta: a szitakötőről. Ezen jót derült, és hozzátette még azt is, hogy a Vati János később őt Zalaegerszegen meglátogatta. Ez a Vati János kövesdi, kisenemesi származású, leérettségizett, de többre nem vitte. Otthon gazdálkodott. A mi vendéglőnkben, Kövesd és Felsőpaty között igen sokat mulatott.

Az ebéd végén Gianone rektor kérésére körüladta a bonbonokat, a csokoládét egy kistányéron, de szokásszerűen ő maga nem vett. Gianone rektor megjegyezte:

– Eminenciád sohasem vesz, mindig csak bennünket táplál.

Erre azt mondta kicsit keserűen mosolyogva, kicsit vidáman:

– Hát mindenki végzi a maga dolgát!

1974. január 18., péntek

Ma jött meg Svájcból Vecsey. Az ebédnél vagy a vacsoránál Gianone rektortól halljuk, hogy az osztrák rádió bemondta valamilyen híradásra hivatkozva, hogy a Vatikán visszavonta Mindszentynek a lemondatását, illetve a kommunista kormánynak nem adott engedményt, hogy betöltsék az esztergomi érseki széket, mert most van a huszonöt éves évfordulója Mindszenty bíboros prímás letartóztatásának. Ennyit mondott a rádió, de ezt is csak egyszer mondta be.

Vecsey elmondta, hogy résztvett egy sajtókonferencián a Vatikánban. *Alessandrini* arra a kérdésre, hogy lemondatták-e Mindszentyt, és betöltik-e az érseki széket, azt válaszolta, hogy erre nincs kommentár. Ez egy kicsit felvillanyozta a társaságot, a prímást se kivéve. Nem mintha túlságosan hitt volna benne, de megütötte a fülét az, hogy a rádió jelentése szerint a Vatikán azzal utasította vissza a magyar kormánynak az erőszakoskodását egy új esztergomi prímás kinevezése érdekében, hogy most van a huszonöt éves évfordulója Mindszenty letartóztatásának.

Láttam az arcán, ezt gyöngé érvnek találta. Ő nem szereti ezeket a személyes érveket. Az ügyet kell nézni. Mosolyogva, a szokásos keserű humorával jegyezte meg az asztalnál:

– Biztos ez annyit jelent, hogy majd várnak addig, míg elmúlnak az ünnepek.

Erre én elkezdtem magyarázni, hogy furcsa ünnep ez, és furcsa az olyan ünnep múlására várni, amely egy huszonöt évvel ezelőtti letartóztatásnak, az azt követő megkínzásnak és bebörtönözésnek az évfordulója. A bíboros nem szólt semmit, csak rám mosolygott. Én azonban egy kicsit reméltem, hogy talán a Szentatya mégis engedett, talán azért is, mert én személyesen és határozottan léptem föl. Hiszen az embernek mindig hízeleg, ha a sikert egy kicsit saját sikerének is tekintheti. Hajlandó voltam egy pillanatra nem hinni, hanem remélni, hogy nemcsak a huszonötödik évforduló miatt történt a visszavonás, hanem a Szentatya helyt adott a levélben foglaltaknak.

Délután a kuglizóban sétáltunk. Sorra vettük a világrészeket, a francia utat, az amerikai utat, egyik parttól a másikig. Beszéltünk az amerikai viszonyokról, aztán visszatértünk erre a bizonyos lemondatási ügyre. Azt mondtam prímásunknak, ha VI. Pál hetvenhat éves kora ellenére valóban képes lenne visszavonni azt a dekrétumot, amellyel az esztergomi széket üresnek nyilvánítja, és visszavonná azt, amit aláírt, akkor nagyon megváltozna a véleményem róla. Nagyon nagy ember lenne. Szinte el sem tudom képzelni. Olyannyira, hogyha én lennék a helyébe, ha nekem kellene visszavonom egy ilyen, már nehéz küzdelmek árán létrejött dekrétumot – és a dekrétum alatt az aláírást –, valószínűleg nem tudnám megtenni. És erre azt mondta Mindszenty prímás, megint a maga keserű mosolyával, gúnyoros hangon:

– Örülök neki, hogy nem te ülsz VI. Pál pápa helyén, hanem itt vagy mellettem.

Aztán elindultunk fölfelé, elhagytuk ezen az esős délutánon a sötét pázmáneumi kertet. Ha esik az eső, akkor a kuglizóban járunk föl-alá, bár ha északról ver az eső, bever a víz a kuglizóba is. S mikor ki akarunk lépni onnan, ahol a bábúk állnak, ahol föl vannak aggatva a plafonra a létrák is, külön meg kell hajolni, hogy ki tudjunk lépni a nedves vagy száraz, poros, szürke kuglizóból. Az ős óta lehullott falevelek rothadó kis halmain keresztül megint a sáros útra érve így szól:

– Hát Tibor, itt ebben a szürke kuglizóban megint bejártuk a világot. Menjünk föl.

Mindig megvigasztalnak engem ezek a reális, találó megjegyzései. Ő a körülötte és vele törtétek gyakorlati megítélésében realista. Csak amikor nagyon akar valamit istenszeretettől az egyház, a hit érdekében, amikor azt akarja, hogy valóban Isten evangéliuma és az igazság kiáramoljon az emberekbe, akkor szinte a lehetetlent is lehetségessé akarja varázsolni. És ez az, amit sokan korábban is, mint papnak, mint káplánnak, mint apátplébánosnak, mit veszprémi püspöknek, mint esztergomi érseknek, és talán ma is, mint száműzött bíborosnak a szemére vetnek, és irreálisnak mondanak. Így telt el a vasárnap, kétségek között.

1974. január 21., hétfő

Ma délelőtt Vecsey visszaindult Svájcba. Utána pár órával később megérkezik *Csertő Sándor* Rómából. Ahogy belép az ajtón, azt mondom neki:

– Na, megérkezett a kivégző osztag?

Zavartam mosolyog. El akarja terelni a beszédet, de én folytatom:

– Hát a pallosod hol van?

Erre se válaszol. Mivel mások is voltak jelen, nem szólt semmit. Be akart menni a primáshoz. Bevezettem, de előtte annyit mégis mondott, hogy holnap, kedden, azaz 22-én jön majd König kardinálissal. Levelet hozott Rómából, aminek a tartalmát ő sem ismeri. Minden írást megmutattak neki: a Szentatyának a levelét, a sajátkezűleg írottat és a dekrétumot, amit a primás írt, és amit én vittem személyesen a Szentatyának. De ennek a levélnek a tartalmát nem ismeri. Oda kellett adnia König bíborosnak, és König bíboros fogja majd átadni. Bementem őeminenciájához, és bejelentettem, hogy itt van Csertő. Ő rám nézett, nagy kitágult szemekkel, de nagyon nyugodtan, inkább a világba bámulva nagy ártatlan gyermekszemekkel. Megállt, kicsit hajlottan az íróasztala mögött, mint egy szobor, s azt mondta:

– Ezt Rómából küldték!

– Valószínűleg – válaszoltam bíborosunknak. – Csertő nem mondott többet, de elejtett szavaiból azt vettem ki, hogy Rómában az eredeti álláspontjukon maradtak. Elég jól játszotta a szerepét.

1974. január 22., kedd

A reggelinél kitértem erre a témára, és azt mondtam primásunknak:

– Eminenciás uram, ez olyan, mint amikor Krisztust keresztre feszítették. Abban a keresztrefeszítésben mindenkinek azt kellett eljátszania, ami az életéből, természetéből, karakteréből következett. Másképpen nem is cselekedhetett. Júdás Júdás kellett, hogy legyen, Péternek Péter, Kaifásnak Kaifás, Barabásnak Barabás. Így van ez az egész életben. Amikor valakit kivégeznek, amikor az utolsó események történnek az életében, akkor mindegyik el kell, hogy játssza a maga szerepét. Mégiscsak érdekes, hogy Zágon preláthus működött közre Pestről való kijövetelében. Szintén a Szentatya küldte. Most Csertő került sorra. El kell játszania a Rómához való hűségét bizonyító hóhér szerepet.

Egy kicsit hallgatott, rám nézett, s utána azt mondta, de nagyon kedves, szelíd hangon:

– Hát Tibor, ez olyan, mint az anyós. Anyósnak lenni hálátlan szerep, de el kell neki játszania, pedig mindegyikük édesanya is. – És még hozzáfűzte: – És azt hiszem, hogy mint édesanyák az anyósok valamiképpen mindig jót akarnak. Hát ez így van! – mondta mosolyogva. Utána felálltunk, vége volt a reggelinek.

Ebéd előtt három lány érkezett Svájcból. Az egyik *Fröhlicher Mia* volt két érettségizett leánytársával. Kivitettem őket a Kahlenbergre és Klosterneuburgba. Az utolsó pillanatban érkeztem délután vissza, 10 perccel 3 óra előtt, hogy átöltözzem újra reverendába. Ugyanis 3 órára volt bejelentve König kardinális és Csertő őeminenciájához.

Feljövök a liften, rohanok be. Őeminenciája már kint áll a második emeleti folyosón, és néz le a lépcsőn. Piros cingulusban, piros reverendában, egy kicsit kipirulva, majdnem mint a gyermek. Kívülről nem lehetett semmit sem látni rajta, de belsőleg láttam, mert vele érzek. Úgy állt ott, mint a gyermek, aki azon töpreng, azon gondolkodik, vajon most megdicsérik-e vagy megbüntetik. Úgy állt ott izgatottan, és várta a feljövőket. Gyorsan felöltöztem. Föltettem a fekete reverendámat. Szól a telefon, hogy König kardinális érkezik. Pontosan érkeztek. Fölkísértem őket. Bementünk a szalonba. Őeminenciájának finom emberi magatartására és társadalmi szociális érzékére jellemző, amit még reggel mondtam:

– Aztán délután, ha jönnek, ne ám, hogy valamit is fölszolgáljunk, akár süteményt, akár italt.

Pedig minden alkalommal mindenkit megkínált, de most nem akart. Van érzéke ahhoz, hogy abban az esetben, ha a döntés teljesen negatív lenne, és a Szentatya mindent elutasítana, akkor ő nem koccinthat, nem íhatik ezekkel a finom kivégzőivel, és nem kívánhat jó egészséget. Nem mondhatja, hogy „Isten hozta Önöket! Örülök, hogy megjöttek.” Mindezzel már előre számolt. Nagyon csodáltam ezt a finomságát. Azt mondta, hogy én is legyek ott, pedig nem kértem.

Miután üdvözölte őket, akkor mondta, rám mutatva, hogy ő is „Teilnehmer”, vagyis résztvevő, ő vitte a levelet a Szentatyának. Zavarba jött König kardinális meg Csertő preláthus úr is. Azt mondták, hogy ők a Szentatyától hivatali titok alatt kapták ezt a levelet, ezért egyelőre ne maradjak bent. Csodálkoztam, hogy nem tisztelték annak az akaratát, aki végeredményben ebben az ügyben mégiscsak a legnagyobb terhet viseli. De engedelmeskedtem és kimentem.

Három órától fél ötig voltak itt. A levelet megbeszélték, s úgy látszik, sok mindent felemlített még a bíboros. Félfüllel hallottam, azt is mondta, hogy már régen meg kellett volna adni a segédpüspököt, akit kért. Utána még egy rövid időre bement hozzá Csertő Sándor.

Csak este 6.10-kor mentünk le sétálni az udvarra 10-15 percre. A primás akkor mondta el, hogy a Szentatya föltárja a dekrétumát, amit aláírt, tehát az esztergomi szék üresnek van nyilvánítva, de a huszonötödik évfordulóra való tekintettel nem tölti be, legfeljebb adminisztrátort nevez ki. Semmit vissza nem vont, se azt nem mondta, hogy mikor tölti be. Azt mondtam őeminenciájának, hogy ez Damoklész kardja, amivel mindig fenyegetnek.

– Természetesen – felelte. Nyugodt és higgadt volt. Utána feljöttünk. Nekem el kellett menni az orvoshoz. Aztán többé szó sem esett róla.

1974. január 23., szerda

Tegnap este még hosszan beszélgettem *Csertő Sándorral*. Folyton azzal védekezik, hogy ő a Vatikánnak az alkalmazottja. Más nem tehet, minthogy képviseli azok hivatalos álláspontját, bár nem ért velük egyet. *Nagyon szégyelli, hogy ebben részt kell vennie*. Ismeri pontosan a római mentalitást, és tudja, hogy ráálltak a keleti politika vonalára, és erről nincsen letérés. Többször mondta, hogy bárcsak egy nagy grémium döntene, amely meghallgatná a rab nemzetek szabadon élő fiait is Rómában. Ha nem egy klikk döntene: a Szentatyával együtt *Benelli, Casaroli, Poggi* a franciák befolyása alatt, akkor egész más lenne. Úgy látszik, a hazaiak, *Fábián* szombathelyi püspök, *Bóka*, aki osztálytársa volt Mindszenty kardinálisnak, nagyon megdolgozták a francia baloldali püspököket és egyháziakat, akiknek ma nagy befolyásuk van a Vatikánban. A Szentatya, VI. Pál egészen francia párti. Azokra a mi argumentumaink, a mi érveink a keleti politika ellen, a kommunizmus ellen egyáltalán nem hatnak, mert ők teljesen baloldaliak.

Mindenesetre ma a reggelinél röviden összefoglaltam megint – csak ketten voltunk öeminenciájával – az eseményeket:

– A Szentatya 1971 június-júliusában, amikor folytak a tárgyalások az amerikai követségen, először megígéri neki, hogy nem mozdítja el érseki méltóságából és a primáságból; hogy akkor is, ha kijön külföldre, impeditus marad. Megadja neki a jogot nagy vonalakban, hogy emlékiratait kiadhatja. Sőt, ezzel csalogatják ki a jegyzőkönyv bevezetésében, ez lesz egyik oka a kijövetelének. A Szentatya csak magának tart fenn egy bizonyos döntő bíraskodást a magyar kommunista kormány – melyet Mindszenty nem ismer el, és csak rezsimnek hív – és Mindszenty között, hogy Mindszentynek milyen tettei, utazásai, kijelentései sérthetnék a magyar kormányt. Egyidejűleg az ő alapos megkérdezése nélkül tárgyalást kezdenek a vörös kormánnyal. Ami az akkori megegyezés pontjait illeti, már mindjárt az elsónél szöszegők. Az *Annuario Pontificioban nem impeditus szerepel, hanem fuori sede, és Mindszenty primás hiába protestál kétszer is írásban Benellinél, az Annuário Pontificioban a saját ígéretük ellenére használt kifejezés ellen, még csak választ sem kap rá*. Mellesleg állandóan szutyongatják az emlékiratok miatt. S a végén, amikor már a tárgyalások nagy erővel folynak odahaza, akkor fordulnak nyíltan őhöz, és kéri, mondjon le, s amikor ő nem mond le, akkor egyoldalúan az esztergomi széket üresnek dekretálja VI. Pál. Miután ezt dekretálta, és a primás megírta a maga levelét, hogy ne csinálja ezt a magyar egyház és a magyar nemzet érdekében, nehogy a jövőben azzal vádoljanak bennünket, hogy megint kooperáltunk egy istentelen nemzetgyilkos rendszerrel. Utána azt, amit nem tartott meg, a saját szavát, azt dekretum formájában újra megerősíti, hogy abban marad, ami volt, alá van írva, érvényes, de nem hozza nyilvánosságra. Hogy meddig, egyelőre azt nem mondja meg. Időhatár nincs, minden ködben úszik. Még nem tölti be az esztergomi érseki széket, csak adminisztrátort nevez ki. Tehát a saját szöszegését és egyoldalú döntését egy eminensen politikai ügyben felhasználhatja még mint Damoklész kardjaként is, hogy azzal még mindig fenyegethessen, közbejárhasson, hogy a primás ezt vagy azt ne csinálja, hogy pórázon tarthassa.

Ezt én nyugodtan elmondtam a reggelinél, hogy erről van szó. Erre a primás egészen halkan, talán először, mióta vele vagyok, ilyen nyíltan azt mondta:

– Hát ez így van.

Nem is beszéltünk többet. Fölkeltünk az asztaltól.

PRO MEMORIA

Tárgy: Látogatás MINDSZENTY JÓZSEF bíboros, Magyarország primása, esztergomi érseknél a budapesti amerikai nagykövetségen 1971 június 25-26-27-én.

Mons. Giovanni CHELI átadja a bíboros urnak a Szentatya aján-dékát, az új breviárium első kötetét, tolmácsolja J. VILLOT bíbo-ros-államtitkár és Mons. A. CASAROLI érsek tiszteletét.

Mons. Cheli rövid beszélgetés után eltávozik.

Mons. ZÁGON József, akinek küldetéséről KÖNIG bíboros utján értesülve volt, tolmácsolja a Szentatya szerető aggodalmát Mind-szenty bíboros személyi sorsa miatt, melyet szeretne enyhíteni az-zal, hogy az egész kérdéskomplexumot megoldáshoz segítse. A magas korral járó gyengeségek, esetleges betegségek, a szükséges kurák, kezelések, operatív beavatkozások alig biztosíthatók a követség részéről, nem beszélve a politikai menedékjogból származható nehé-zségekről súlyos betegség vagy halál esetén.

A követség elhagyása új lehetőségeket adna arra, hogy Eminenciá-ja értékes szolgálatot tehessen a magyar egyház számára külföldi és belföldi viszonylatban; emlékiratainak megmentésével, ezek publi-kálásával előmozdíthatná a magyar egyház és nemzet sorsának jobb megértését, különös tekintettel a Szent István jubileumra és a magyar kereszténység ezeréves fordulójára.

Eminenciájának immár nagyon hosszúra nyúló fogsága, főleg a mai helyzetben bekövetkező halála káros hatással lenne az egyház szempontjából is fontos prestigere, mely személyét övezi. A világ feledékeny és a követségen való tartózkodást nehezen tudja az egy-házért való szükséges áldozatként értékelni. Ezzel szemben a Szent-anya olyan megoldásra gondol, mely Eminenciád áldozatát új fénybe helyezi, hogy a világ közvéleménye előtt erkölcsi jelentőségében méginkább növekedjék, érdemeiből semmit ne veszítsen, hogy példaké-pül szolgáljon az egész egyház számára.

MINDSZENTY bíboros fiui hódolattal köszöni a Szentatya érdeklő-dését, jóakarátát, személye és a magyar egyház iránt. Mint mindig, most is hajlandó személyi ügyét az egyház érdekeinek alávetni. Kéri a feltételek közlését, melyek mellett ügyének megoldása lehetséges volna.

ZÁGON: 1/ Érintetlen marad Eminenciád primási és esztergomi érseki minősége. Az ezzel járó jogok és kötelessé-gek gyakorlását Eminenciád függessze fel és ne fog-lalkozzék az ország vagy az esztergomi egyházmegye ügyeivel. Ez utóbbi - sede plena - apostoli adminisztrá-tort kap.

MINDSZENTY: A primási és érseki minőség meghagyásáért hálás köszönetemet fejezem ki a Szentatyának. Örömmel és megnyugvással vettem a lapokból a hírt, hogy a Szent-anya ezt a magyar külügyminiszterrel is közölte.

- 2 -

A fenti joghatóságok felfüggesztését élőszóval vállalom, írásban ezt ne kapja meg senki, még az új apostoli adminisztrátor sem.

A jogok felfüggesztése csak Magyarország területére vonatkozzék, a bécsi Pázmáneum névleg is fennhatóságom alatt maradjon.

A "sede plena" megoldásnak ellene vagyok. Maradjon, ahogy volt. Ahogy 1948-ban, éppenny 1971-ben is impeditus vagyok és maradok.

ZÁGON: 2/ Eminenciád hagyja el jelenlegi tartózkodási helyét és ha a körülmények úgy kívánják, magát az országot. Ezzel a helyváltóztatással kapcsolatban sem szóval, sem írásban nyilatkozatot ne tegyen /körlevél hívekhez, papokhoz, sajtónyilatkozat/.

MINDSZENTY: A döntés alapos meditációt kíván részemről. Súlyos visszahatásai lehetnek belföldi és külföldi viszonylatban.

Ha a meditáció után az lesz az elhatározásom, hogy elhagyom az országot, a Pázmáneumban való tartózkodást tartom legmegfelelőbbnek.

Nem szándékozom nyilatkozni. Természetes azonban, hogy egy bíborost, főleg az egyházért viselt hosszú fogság és szenvedés után nem lehet szótlannul elsüllyeszteni. Az egyház érdeke és saját becsülete megkívánja, hogy a közvélemény helyesen legyen tájékoztatva ennek okairól.

ZÁGON: A Szentzsák nevében biztosíthatom Eminenciádat, hogy a közvélemény helyes tájékoztatása körül mulasztás nem fog történni. Ezért személyszerint is felelősséget vállalok Eminenciáddal szemben.

Ami a döntés nehézségét illeti, teljesen megértem Eminenciád nehézségeit. Biztosíthatom azonban, hogy a Szentatya hosszasan és lelkiismeretesen mérlegelte a tervezett megoldás előnyeit és hátrányait és arra a meggyőződésre jutott, hogy Eminenciád jobb szolgálatot tenne a magyar és az univerzális egyháznak, ha a követség elhagyására szánná rá magát. A Szentatya gondja lesz, hogy ilyen elhatározásának negatív visszahatásait a minimumra csökkentse.

Több mint természetes, hogy Eminenciád egy levélben teljesen őszintén kifejtse a Szentatya előtt saját érveit, melyek hasznosak lehetnek arra, hogy a Szentzsák még jobban lássa gondjait, megértse aggodalmait.

Ami a közvélemény tájékoztatását illeti, a Szentzsák sajtószolgálat útján tájékoztatná a világ nagy hírügynökségeit, hogy elejét vegye téves interpretációknak.

MINDSZENTY: A közvélemény jelzett tájékoztatása csak akkor nyugtat meg, ha szövegezésében Prelátus urat is bevonják pozitív

- 3 -

szerepre és a publikálás előtt Mons. Magyary Gyula és Mons. Csertyő Sándor is megtehetik észrevételeiket.

ZÁGON: 3/ Uj helyzetében Eminenciád ne tegyen olyan nyilatkozatot, sem szóban, sem írásban, mely az Apostoli Szentszéknek a magyar kormányhoz való viszonyát zavarná vagy a magyar kormányt és a Népköztársaságot sértendő.

MINDSZENTY: A kommunista magyar rendszert, mely a magyar egyház és nemzet romlását okozta, nem fogadom el tárgyalófélként, még kevésbbé megnyilatkozásaim bírójaként, esetleges feltételeit visszautasítom. Az egyetlen igényem a rendszerrel szemben: teljes rehabilitációm a Justizmord után.

Annak elbírálása, hogy esetleges megnyilatkozásom ért-e a Szentszék és a magyar rendszer viszonyának, kizárólag a Szentszék illetékességébe tartozik.

A Szentszék gondoskodik, hogy a másik fél is, azaz a magyar rendszer és szervei, valamint az elengedhetetlenül feloszlátandó pápai békebizottság, hasonló magatartást tanúsítson velem szemben és ne kényszerüljek valótlan vagy sértő megnyilatkozások cáfolatára.

ZÁGON: 4/ Emlékiratait Eminenciád tartsa titokban, azokat ne publikálja és intézkedjék, hogy halála esetén azok a Szentszék birtokába jussanak, mely alkalmas időben gondoskodni fog kiadatásukról.

Miután Eminenciád tájékoztatott emlékiratainak tartalmáról nem látok komoly nehézséget arra, hogy ezek, legalább is jelentős részükben, még Eminenciád életében publikáltassanak.

Az emlékiratokat magánál tarthatja vagy átadhatja olyan pápai személynek, aki Eminenciád és a Szentszék bizalmát bírja.

MINDSZENTY: Már intézkedtem, hogy emlékirataim Mons. Szabó János pápai protokotárius kezébe kerüljenek. Kérem ennek elfogadását.

ZÁGON: Összefoglalólag szeretném biztosítani Eminenciádat, hogy az 1-4. pontok alatti feltételeken kívül szabad emberként jöhök külföldre. A Szentszék bizalommal, megértéssel és segítő-készséggel fog Eminenciád mellett állni. Hogy speciális helyzete fokozott felelősségérzetet és körültekintést kíván, a dolog természetéből következik.

./.

Junius 26, d.e. 10 óra.

ZÁGON: Eminenciád a tegnapi beszélgetés folyamán meditációs időt kért, hogy mindent lelkiismeretesen mérlegelve hozhassa meg döntését saját ügyében. Nekem viszont referálnom kell a Szentatyának, aki a kérdés megoldását sürgősnek tartja s ezért küldött, a magyar szervekhez való személyi viszonylatom ellenére, Eminenciádhoz. Nyilvánvaló, hogy nem tenne kedvező hatást a Szentatyára, ha azzal térnék vissza, hogy Eminenciád a döntést bizonytalan időre halasztotta. Szükségessnek tartom ezért, hogy Eminenciád adjon meg egy terminust, melyen belül a Szentatya várhatja döntését.

MINDSZENTY: Teljes tisztelettel vagyok a Szentatya kívánságával szemben. De úgy érzem, hogy tartozom neki, az egyháznak és a hazának, hogy döntésemhez kis gondolkodási időt kérjek. A lelkiismeretes megfontolástól nem menthetem fel magamat. A Szentatya bizonyára megérti egy öreg ember gondját, ha ilyen súlyos döntéshez időt kér. Ez nem ellenkezés akar lenni, csak az önmagamnak tartozó felelősségtudat jelentkezése. Tizenöt évi tartózkodás után nem lehetek közömbös vendéglátóimmal szemben. Illendőnek tartom, hogy őket a szóbanlévő változásról kellően informáljam. Holmijaim elszállítása, természetük és a külső körülmények miatt, szintén időt vesz igénybe és nem történhetik márol-holnapra. De nem rogom a döntést egy évig elhuzni.

ZÁGON: A helyzetváltoztatás külföldön nem okozna nagy feltűnést, illetve meglepetést, mert évek óta visszatérő témája a lapoknak. Iratainak és egyéb holmijainak elszállítása könnyen megoldható technikai kérdés. Lehéne a döntést és a kivitelezést szét is választani. A döntős sürgöt, a végrehajtást egy-két hónapra is ki lehetne nyújtani, titokban tartva erre az időre magát a döntést is.

MINDSZENTY: Nem tudok most fent kifejtett álláspontomon változtatni. Kérem a Szentatya megértését.

PRO MEMORIA

Felvéve Budapesten, az amerikai nagykövetség épületében,
1971 július 14-én d.u. 7 órakor.

Mons.G.ZÁGON átadja, Mons.G.Cheli jelenlétében, MINDSZENTY JÓZSEF bíboros, primás, esztergomi érseknek VI.PÁL PAPA ÖSZENTSSÉGE levelét, valamint J.VILLOT bíboros-államtitkár sorait.

Mindszenty bíboros érdeklődéssel olvasta a leveleket s kérte Mons.Zágot, hogy tolmácsolja hálás köszönetét Öszentségének és a bíboros államtitkárnak.

Rövid beszélgetés után Mons.G.Cheli eltávozik s Mindszenty bíboros kifejti a követkeséket:

Amint a június 24-27-án felvett Pro-memoriában már hangsúlyozta, a Szentatyával közölt elvi döntésének gyakorlati végrehajtására megfontolási időre van szükség. Ennek célja, hogy jelenlegi lakhelyének feladásából a Szentszék

a/ minél nagyobb engedményeket harcolhasson ki az Egyháznak
b/ a minimumra csökkenthesse ennek a helyváltogatásnak negatív kihatásait.

A bíboros e célból átad egy Pro - memoriát, mely összefoglalja azokat a legfontosabb kérdéseket, melyeknek megoldását távozásával kapcsolatban elengedhetetlennek tartja, még a püspöki kinevezésekkel szemben is. A püspök jelentősége a vasfüggöny mögött nem azonos azal a fontossággal, mellyel a világ többi részében bír. A pro-memoriában foglalt kérdéseknek gyors megoldása siettetheti a Szentatyával közölt elhatározásának végrehajtását. "Az én távozásom nagy valuta a rendszer részére, amit megfelelő ellenértékkel kell érvényesíteni". A közvélemény csalódással látná, ha a bíboros távozásának ilyen szempontból való értékelését sem a Vatikán, sem ő nem kíváná. "Eddig mindig így cselakedtem, következetlenség volna, ha most nem tenném."

Mindehhez járul, hogy hugának műtét utáni betegsége akadályozza, hogy tőle elbucsozzók. Leg kell várnia, amíg ez lehetővé válik.

ZÁGON: Az Eminenciád pro-memoriájában említett kérdések jól ismertek a Szentszék előtt s más ügyekkel együtt ismételtén tárgyalás tárgyát képezték. Egyeseket sikerült megoldani, másokra ígéretek vannak egy közeli megoldásra, ismét mások az állam merev magatartása miatt egyelőre megoldhatatlannak bizonyultak. A Szentszék ezeket nem felejtette el s időnként visszatér tárgyalásukra, megoldásuk sürgetésére. Az Egyház, sajnos, kénytelen tudomásul venni, hogy a vasfüggöny mögött nem tud elveinek 100 %-ban érvényt szerezni.

A megoldatlan problémákat a Szentszék nem terjesztheti elő

- 2 -

feltételként Eminenciád ügyének megoldásával kapcsolatban. Ebből a jelen helyzetben több hátrány származna, mint előny. Ha a teljes kérdéskomplexum gyors megoldását -conditioként fogjuk fel, ez hatálytalanná tenné a Szentatyához írt levelében kifejtett készséget, hogy jelenlegi tartózkodási helyét feladja.

Eminenciád úgy fogalmazhatna meg Pro-memoriáját, hogy tényként leszögezi a megoldatlan kérdések sorát, kifejti, hogy ezek megoldását elengedhetetlennek tartja és kéri a Szentatyát, hogy minden eszközzel siettesse ezek rendezését.

Kérheti továbbá azt, hogy a Szentzsák megfelelő módon hozza a világ tudomására, hogy Eminenciád távozása nem jelenti azt, hogy a magyar egyház problémái rendeződtek, mert alapvető kérdések sora még megoldásra vár.

Eminenciádnak különben is módjában lesz a Szentzsák figyelmét ezekre a problémákra felhívni, megoldásukat sürgetni, ehhez tanáccsal és felvilágosítással szolgálni.

Nem érheti tehát Eminenciádat az a vád, hogy mintegy meglegedkeve az Egyház és a nemzet problémáiról, szó nélkül távozott. Ezeknek megoldása azonban nem a Szentzsáktól függ, ezért nem fogadhatja el megoldásukat feltételként, legfeljebb igényként.

MINDSZENTY: A rendszer ígéretei nem érnek semmit. Erről tapasztalataim vannak. Ígérték már 1964-ben engedelményeket pl. a hitoktatás körül s azóta a hitoktatás meghalt!

A közvéleménynek tudnia kell azt, hogy a primás távozásával kapcsolatban az összes megoldatlan kérdések előtérben voltak és a primás, mint mindig, azok megoldását az Egyház érdekében elengedhetetlennek tartja. "Lényegesnek és elengedhetetlennek tartom, hogy ez az egyházi helyzet napirendre kerüljön".

ZÁGON: Ami a rokonoktól való elbucuzást illeti, ezt a Szentzsák ~~elég megértéssel fogadja.~~ bizonyára megértéssel fogadja.

MINDSZENTY: Van még egy probléma: az emlékiratok biztonságos átszállítása Bécsbe. E célból a követség segítségére lenne szüksége.

ZÁGON: érintkezésbe lépek a nagykövettel s holnap tájékoztatom Eminenciádat az eredményről.

Az átköltözés módja ez lehetne: Eminenciád vatikáni diplomata utlevelet kap. A bécsi apostoli nuncius ur Mons. Cheli és az én kíséretemben két gépkocsival Budapestre jönne, hogy Eminenciádat Bécsbe kísérjük. A holmik átszállítását akár egyszerre, akár részletekben nehézség nélkül le lehet bonyolítani. Ennek módját a követséggel együtt tanulmányozni fogjuk. Az ut állami biztosítása rendben lesz, gondoskodás történik, hogy Eminenciádnak ne kelljen a határon várakoznia vagy a kocsiról leszállnia. Bécsben egy nővér mint gépirónő Eminenciád rendelkezésére áll. Ugyancsak segítségére lesz egy pap is, aki a szükséges titkári teendőket látná el.

- 3 -

Az átköltözés idejére vonatkozólag a Szentcsék szeretné, ha ezt augusztus utolsó vagy szeptember első hetében lehetne lebonyolítani, tekintettel arra, hogy szeptember második felében kezdődik a püspöki Synodus, mely a Szentatya idejét nagyon igénybeveszi.

Feltéve, hogy a három feltételt: a közzéjelentésnek az említett módon való tájékoztatását, a rokonoktól való elbucsuozást s az emlékiratoknak a követség útján való biztonságos átszállítását meg lehet oldani, biztathatom-e a Szentatyát, hogy Eminenciád jelzett terminust elfogadja?

MINDSZENTY: Ugy remelem, hogy szeptember, legkevesebb október folyamán.

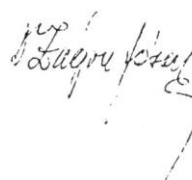
1971 július 16, d.o. 10 óra.

ZÁGON: még tegnap este beszéltem a nagykövettel, aki biztosított, hogy az emlékiratokat diplomáciai kurír-postával, tehát hivatalosan lezárt diplomata-csomagban, részletekben átszállítja a bécsi amerikai követségre, ahol Eminenciád azokat átveheti. Ugyancsak segítségére lesz Eminenciádnak egyéb holmija elszállításánál.

Befejezésül még közölhetem, hogy az iskolai és iskolán kívüli hitoktatás, a kisgyermek katonai szolgálata, a szerzetesi numerus clausus megszüntetése egyéb kérdésekkel együtt a folyó tárgyalások napirendjén szerepelnek.

Hogy pedig a Szentatyának az átköltözés terminusáról legalább megközelítő időpontot jelenthessek, legyen szabad megismételnem a tegnapi kérdést: feltéve, hogy a fentjelzett három feltételt sikerül teljesíteni, biztathatom-e Öszentségét, hogy augusztus végén vagy szeptember elején várhatja Eminenciádnak Bécsbe való átköltözését s hamarosan utána látogatását Öszentségénél?

MINDSZENTY: Mint fent, azaz úgy remelem, hogy szeptember, legkevesebb október folyamán.

1971 június-júliusában, az Egyesült Államok budapesti nagykövetségén készült emlékeztetők másodpéldányai Msgr. Mészáros Tibor irataiban.

Csertő Sándor későn érkezett meg, itt volt nálam. Újra kifejtettem neki a nézetemet. Megérkezett még *Galovics Geraldine* anyja is Kismartonból. Hárman voltunk együtt az irodában. Főlelevenítették római találkozásuk kezdeti nyomorúságát. Annak idején, amikor kikerkeztek a menekülés után a negyvenes évek végén Rómába, mennyit küszködtek, milyen létbizonytalanságban szenvedtek. Ezzel akarták ellensúlyozni azokat a gúnyos megjegyzéseimet, amelyeket a római életre tettem. Geraldine anyja egy jó megjegyzése arra, hogy nagyon szutyongattam Csertő prelátust Rómát illetően:

– Kérem szépen, Rómában mindig finoman ki kell öltözni, nem szabad dolgozni, sokat kell megjelenni társaságban, keveset kell beszélni, különösen annak a látszatát kell kelteni, hogy sokat tud valaki, akkor egészen biztos a karrierje.

Ebédnél itt volt *Gianone* rektor is. Semmi különösről nem esett szó. Délután elment. Másnap találkoztam Csertővel, meghívtam moziba. Még egyszer megnéztük a *Künstlerhausban* az *Attentat (Merénylet)* című filmet, amely igen jó feldolgozásban *Ben Barka* algériai baloldali

politikusról szól. Franciaországba csalogatásáról és meggyilkolásáról a marokkóiak által, de a francia rendőrség közreműködésével. Előtte és utána is beszélgettünk, mert a Bristol szállodánál hagytam a kocsimat, és gyalog mentünk át meg vissza. Nagyon csodálkoztam, hogy elfogadta még erős kifejezéseimet is anélkül, hogy direkt helyeselte volna, amit mondtam. Már éjfél is elmúlt, fél egy volt, mire hazaértem.

A délutáni sziesztámon gondolkoztam még egyszer a törtéteken. Azon, hogy mennyire nemtörődöm módon kezelik az egész ügyet, és mennyire csak a római központi hatalom szempontjából ítélik meg a helyzetet és az egyéneket, akiknek a jó hírnevével, személyi fájdalmaival egyáltalán nem törődnek. *König* meg a *Csertő* hozza a pápától személyesen a levelet. Senki nem lehet jelen, amikor azt átadják a prímásnak. Még engem is kiküldenek, annak ellenére, hogy a prímás kéri, hogy bent maradhassak. Kérik, hogy minden maradjon titokban, tehát ne kerüljön nyilvánosságra. A levél lényege, hogy a prímás, mivel az esztergomi szék üresnek van nyilvánítva, de facto nem érsek és nem Magyarország prímása többé. Hogyan írja alá a nevét? Ha használja továbbra is az esztergomi érsek és magyar prímás címet, akkor nem respektálja a dekrétumot. Ha meg abban a rengeteg levélben, amelyet elküld, csak azt írja, hogy bíboros, akkor kérdezik, hogy miért. Többé már nem prímás, nem esztergomi érsek? S akkor meg kell neki vallania azt, amit a központi hatalom saját önkényes döntése alapján el akar titkolni. Annak a szép alázatos formában való kinyilvánítását és bevallását elvárják attól, akivel titokban közölték az elhatározásukat, és akitől azt kérték, hogy tartsa titokban. Ez vagy fából vaskarika, vagy felelőtlen nemtörődömség vagy az éppen kapóra jött hatalmi konstellációból származó, még ha nem is szándékolt cinizmus. Kutya ez a világ!

Mikor ezt Csertőnek ma este elmondtam, úgy látszott, nem érti meg, vagy nem is akarja megérteni. Annyira el vannak butítva ezek a Rómában élő prelátusok abban a központi hatalmi szolgálatban, ahol egyéni véleményük nem lehet, csak a regulák, amelyek szerint ítélnék. Erre a megjegyzésemre szó szerint ezt mondta:

– Mi köze hozzá a világnak? Ha az újságírók megkérdeznék tőle, hogy hát ő prímás-e vagy sem, érsek-e vagy sem, mert nem használja már ezt a címet, csak a bíborosit, akkor mondja azt, hogy kérem tessék Rómához fordulni. Senkinek sincs joga afelől érdeklődni, hogy ki s mi ő tulajdonképpen.

Én azt mondtam neki:

– Te Sándor, hát nincs joga ezt tudni annak a szerencsétlen magyarnak Amerikában vagy Ausztriában vagy ahova megy, Dél-Amerikába, annak a magyarnak, aki elhagyta a hazáját azért, mert nem akart kommunistává lenni, a gyerekeit esetleg még rendes katolikus módon magyarnak akarja nevelni áldozatok árán kint az idegenben? Nincs neki joga megtudni Mindszenty szájából, hogy ki ő és micsoda, prímás-e vagy sem, érsek-e vagy sem? Ilyen formulát kell neki adni a szájába, hogy forduljon Rómához, és kérdezze meg? Hát ennyire jutottunk?

1974. január 24., csütörtök

Ma reggel *Csertő Sándor* még itt volt. 9 órakor bement őminenciájához. Hosszú ideig beszélgettek. Úgy látszik, mind a ketten elgondolkodtak azon, amit mindegyiknek külön-külön mondtam, vagyis hogy mégse a prímásnak kelljen közölni az újságírókkal, miután nem mint prímás fogja aláírni a nevét, mivel már nem az. *Csertő* kijött. Elvittem a buszállomásra, hogy onnan a repülőtérre menjen. Útközben megegyszer elővettem a problémát, és azt mondtam neki:

– Most tekintsünk el a hittől, meg az egyháztól, az egész magyar egyházi helyzettől. Azt mondd meg nekem, miután tudod, hogy *Mindszenty* prímásnak fáj az egyháza, de éppen úgy a nemzete sorsa is, hiszen megszállás alatt, rabszolgaságban vergődik, függetlenségétől megrabolva. Most eltekintve minden egyházi vonatkozástól, mondd meg nekem, hogy akik ma Rómában intézik a magyar egyház ügyét a *Szentatyával* együtt *Benelli* meg *Casaroli*, meg *Poggi*, *Villot* kardinális, gondolnak-e ők egyáltalán arra, hogy egy népnek, még ha egy kis népnek is, fáj az, hogy erőszakkal elvették tőle a függetlenségét. Látják-e, hogy a népnek a reménykedése meg a hite meg hinni tudása ezzel a nemzeti, emberi, fontos politikai momentummal is összekapcsolva van?

Erre a kérdésemre *Csertő Sándor* ezt válaszolta:

– Ez nálunk ismeretlen. Nemcsak, hogy nem törődnek vele, de ismeretlen is. Ők csak azt nézik, hogy az ő saját szemszögükből egy úgynevezett egyházat mentsenek meg. Mással ők nem törődnek.¹¹

Aztán elbúcsúztunk az autóbusznál. Visszajöttem ebédelni. Estefelé bejön hozzám a prímás és mondja, hogy mikor *König* bíboros és *Csertő* itt voltak, nem volt ideje, mert nem akarta őket várakoztatni, hogy elolvassa mind a négy oldalát az újabb leiratnak, amit én nem láttam, és amiről nekem úgy számolt be, hogy az bár fenntartja a dekrétumot, de mégis elhalasztja a huszonötödik évfordulóra való tekintettel az új érsek kinevezését, és csak adminisztrátort nevez ki *Esztergomba*. Most aztán elolvasta, ma délután, mert választ akar adni, és megdöbbenéssel vette észre, hogy abban a négy oldalas írásban erről egy szó sincs. Se arról, hogy a huszonötödik évforduló miatt halasztják el, se arról, hogy nem neveznek ki új érseket, csak apostoli adminisztrátort. Négy oldalon keresztül mindig ugyanazt írja a *Szentszék* a *Szentatya* aláírásával, hogy bár tudják, hogy fájdalmat okoznak a prímásnak ezzel, de mégis kitartanak álláspontjuk mellett. Ennyi van benne, semmi más. A huszonötödik évfordulóra való hivatkozás és az érsek kinevezésének késleltetése csak szóbeli üzenet volt, amit *König* bíboros és *Csertő* adott át. Ezt is úgy csinálták, hogy abba, amibe később bele lehetne kapaszkodni, csak szóban legyen adva, ne írásban, hogy ne lehessen rá hivatkozni.

¹¹ Sokak szerint ezzel a mentalitással magyarázható a Vatikánnak pl. a magyar anyanyelvű romániai csángók sorsa iránti közömbössége is. Évszázadok óta kérnek magyarul beszélő lelképásztort, mégsem kapnak. A soraikból románná nevelt lelkészeik nyíltan hangoztatják: *A magyar nyelv az ördög nyelve, aki magyarul beszél, elkárhozik.*

1974. január 25., péntek

Tegnap ment vissza Csertő Rómába. A bíboros ma reggel óta igen nyugtalan. Reggelinél megkérdezte, van-e valaki bejelentve kihallgatásra. Mondtam, hogy nincsen senki. Már sokszor előfordult, hogy napokon, sőt heteken át senki sem jelentkezett. De most, hogy Rómából megjött a hír, mindjárt az első reggel, az első délelőtt senki sem jelentkezett kihallgatásra. Azt mondta csendben:

– Milyen érdekes, hogy az utóbbi időben, úgy látszik, mintha az emberek nem jönnének.

Tegnap délután váratlanul bejött hozzám, és azt mondta, írnom kell a lengyel dominikánus rendfőnöknek. Kérdeztem, miért. Azt mondja azért, mert amikor Csertő meglátogatta *P. Varga Ince* osztrák domonkos tartományfőnököt, ott találta nála a lengyel tartományfőnököt, aki azt újságolta neki örömmel, hogy Lengyelországban nagyon sok a papi hivatás. Annyian vannak, hogy – ismervén a magyar helyzetet –, sokan a lengyel teológusok közül magyarul is elkezdtek tanulni, ha szükség lenne rá, lemeheessenek Magyarországra.

– Bíboros Úr kérem, miért kell ezért írni a lengyel domonkos tartományfőnöknek? – kérdeztem. Azt mondja, azért, hogy küldje ide ezeket a magyarul tanuló lengyel teológusokat a Pázmáneumba, és itt végezzék a szemináriumot.

– De Eminenciás Uram, ki fogja őket tanítani? – kérdeztem. – Ha itt egyetemre járnak, németül kell tudniuk.

– Nem – válaszolja bíborosunk –, egyetemre itt nem járhatnak, mert az egyetem most rossz egyetem.

– De ha nem mehetnek az egyetemre – mondom én –, akkor nem fogadják el a tanulmányaikat.

– Hát itt a házban megoldjuk. Majthényi is, Cser-Palkovics is megígérte, meg te is, majd órákat adtok nekik.

– Eminenciás uram, ez nem iskola, nem tudnak rendesen magyarul, csak tanulnak magyarul. A szemináriumnak nyelvének kell lenni, iskolájának kell lenni.

Bíboros úr szemrehányóan nézett rám, és kiment. Megértem, hogy miért akarta. Annyira zsákutcában érzi a magyar egyház ügyét, hogy minden alkalmat meg akar ragadni az egyház föltámasztására, jövőjének biztosítására.

Ma hasonló történt. Délután benyit hozzám, és közli velem:

– Ide kell hívatni Páter Öryt.

– Bíboros úr kérem, Páter Öry nem jöhet ide, mert szerkeszti a *Szolgalat*-ot.

Ezt ő nagyon jól tudja. Hát akkor hívjam meg én magamhoz, ne őhöz. Kérdeztem, hogy miért kellene P. Öryt meghívnom, miről lenne szó. Nem tudnám-e telefonon meghívni?

– Ó, azt nem lehet telefonon elintézni. – mondja a bíboros úr. S elmondja, hogy Öry, amikor lemegy a Délvidékre, Bácskába, akkor menne el a magyar plébániákra, s akkor onnan, akik jelentkeznek a teológiára, hozza őket ide Bécsbe, a Pázmáneumba. Erre megjegyzem:

– Eminenciás uram, a szabadkai püspök háta mögött ez lehetetlen. A püspök háta mögött plébániáról elhozni embereket ide?

Aztán a délelőtt folyamán még egyszer bejött, kezében a *Messagero* január 21-i számának a 20-áról keltezett cikkével, amit *Bruno Tedeschi* írt. Le kellett neki fordítanom. Aztán elővettem a másik cikket, ami az *Il Tempó*-ban jelent meg szintén arról, hogy a magyar kormány az a kérését, hogy a Szentszék váltsa le Mindszentyt, a Szentszék elutasította arra való hivatkozással, hogy most van az elítélésének huszonöt éves évfordulója. Ezt nem teheti meg, különben azonosítaná magát a Szentszék az ítélettel és az elítéléssel. Mindenképpen tudni akarja, hogy ez a Szentszektől jött-e vagy sem. Mert a múlt héten szombaton, amikor Vecsey megjött Svájcból, akkor elmondta, hogy a vatikáni sajtókonferencián *Alessandrini* arra a kérdésre, hogy a

Szentszék lemondatja-e Mindszentyt kommunista nyomásra, azt mondta: *no comment* – nincs kommentár. Erre elővettete velem ma ezt a két cikket, s így szólt:

– 13-án kelt a Szentatyának az esztergomi szék üresnek nyilvánításáról szóló ismételt határozata, hogy helyben hagyja, amit idehoztak hétfőn és kedden, 15-én hozta ide König kardinális a Csertővel. Na már most az egész ügy kellemetlen a Vatikánnak, szólni direkt nem szólhat róla, ezért szívárogtatta ki a Vatikán – mondja Mindszenty prímás – ezt a bizonyos hírt, hogy a Szentszék elutasítja a huszonötödik évfordulóra való tekintettel a letételét és az új prímás kinevezését. Ezt a Szentszék szívárogtatta ki, mert bár írásba nem akarta adni, hogy nem fogja leváltani, mert le is váltja, le is váltotta, de hogy megszépítse egy kicsit a világ felé, és hogy a Vatikánt ne támadják, a két újságcikket a jobboldali *Il Tempo*-ban és a középpárti *Il Messagero*-ban helyezte el. Vagyis közvetve ő jelentette, és mégse tudják támadni. Ezek a dolgok időben is egybeesnek, mert – mondta a prímás – senkinek se volt érdeke egy ilyen *Messagero* és *Tempo*-féle cikket közölni. Se a kommunistáknak Budapesten, se öneki, Mindszentynek, csak a Vatikánnak.

Ez tökéletesen helyes következtetés, én is igaznak tartom. Úgy látom, lassú fölvilágosító munkám arról, hogy mennyire olasz módon és Machiavelli módon gondolkodnak Rómában, ezt lassan szegény Mindszenty bíboros is megtanulja. De ez komoly szellemi munkának az eredménye erre a következtetésre jutni, ilyen világosan látni, erről bizonyosságot szerezni. Ma délután megint kifejtettem azt a véleményemet, hogy a tulajdonképpeni ellenfelei őminenciájának nem is a Vatikán, nem is a kommunista párt, hanem a hazai békepapság, amely parancsszó nélkül is annyira egynek érzi magát a rendszerrel, hogy mindenben kedvére akar járni. Ezeket elmondtam őminenciájának.

Lassan végighallgatta. Úgy láttam, meg is értette, hogy a magyar katolicizmusnak az egyik baja az volt, hogy az állam részéről 1945-ig igazán sohasem szenvedett üldöztetést. A magyar papság, a magyar egyház a mindenkori nemzeti politikai hatalom párnáin ült és feküdt. Azokat soha ki nem húzták alóla. És ami most történik, az szükségszerű folyománya ennek a beállítottságnak.

Ekkor igyekezett példákat fölhozni a történelemből, esztergomi érsekek példáját, hogy mennyire ellenálltak a királyi önkénynek. Ilyenek valóban voltak, de ezek közjogi, politikai okokból történtek, és nem az egyháznak a kiszabadításáért a nemzeti politikai élet ölelő karjaiból. A magyar középosztályban – az alsó néprétegről nem is beszélek – akkor, amikor megjöttem 1943-ban Svájcba, még nyomát sem lehetett találni annak, hogy a saját hitét, meggyőződését a mindenkori politikai, nemzeti, népi életen kívül artikulálja. Hogy tudja azt, miért higgyen akkor is, ha üldözik, ha a papság nagy része nem áll ki a hitért. A középosztályban nem volt ilyen hit. Igen sokszor még Ausztriában, sőt Svájcban sem. Németországban sincs. A második világháború alatt a papságot fizette az állam, és a papság elfogadta ezeket a puha párnákat. Koránt sincs akkora különbség az ortodoxia és a nyugati egyház között, mint azt igen sokan gondolják, s mint azt az apologetikában bizonygattuk. Mert amikor a pápa elküldte legátusát VIII. Henrik angol királyhoz, hogy lebeszélje az egyháztól való elszakadásról, a követnek a zsebében volt az a pápai engedély, hogyha VIII. Henrik eláll attól a szándékától, hogy az angol népet, nemzetet a katolikus egyháztól elszakítja, akkor az első házasságát érvénytelenítik. Ennek ellenére ezt nekünk úgy találták föl annakidején az apologetikában, mint az egyház óriási áldozatát azért, hogy a házasság felbonthatatlanságát megvédje.

Prímásunk nyugodtan hallgatta, közben ellenvetéseket tett, de azért nagyjából egyetértett velem. Azzal folytattam, hogy ez nem is katolikus vagy ortodox ügy, ez általános emberi ügy. A puszta hatalom, a politika, a gazdasági hatalom érzi a meztelenségét szellemi érték nélkül. Föl akarja magát cicomázni lelkiekkel, szellemiekkel, elvekkkel, ezek pedig csak az egyházban vannak meg. Az egyház meg szívesen nyugszik a hatalom párnáján. Az, ami 1945 óta történik Magyarországon, annak része az, amit Eminenciáddal most tesznek, mert az ilyen meg nem alkuvó emberek nem illenek bele az ő rendszerükbe. Aztán még egyszer elmondtam neki, amit

nekem *Csertő* mondott, amikor mentünk ki a repülőtérre, illetve az autóbushoz, hogy a pápa körül lévő embereknek, *Benellinek*, *Casarolinak*, *Pogginak*, *Villotnak*, sőt magának a Szentatyának fogalmuk sincs arról, ami ma Magyarországon történik. Nem kötik össze a magyar nép legbenső vágyát és követelését, ami a függetlenségre irányul, az egyház sorsával. Ők csak „egyházat” akarnak menteni, és ahogy *Csertő* maga mondta: hogy ez a kategória, a népnek a függetlensége, nem szerepel az ő felfogásukban. Ezt nevezem én erkölctelenségnek. Mit ér nekem, hogyha megmentettem egy külső egyházi szerkezetet, püspökséget, irodát, papírokat, rangokat, de közben az embernek, mint embernek, az embernek mint magyarnak, egy bizonyos néphez tartozónak a legbensőbb vágyával, követelésével, amihez joga van, azzal egyáltalán nem törődöm. Hát ezt hívom én erkölctelenségnek, mert az embernek sem a nemzetiségi hovatartozását, sem a hitét nem veszi komolyan. Prímásunk végighallgatta, majd megjegyezte:

– Igen, de ezt nem szabad leírni.

1974. január 29., kedd

Délután 5 órakor a prímás összehívott bennünket: *Cser-Palkovics* atyát, *Harangozó Ferencet* és engem, hogy megbeszéljük a pápának adandó választ arra a levélre, amit *König bíboros* és a *Csertő* hoztak Rómából. Én ismertettem röviden a pápa levelét, amelynek a tartalma a sok aulai stílusfordulattól eltekintve a következő:

A pápa tudja, hogy döntésével fájdalmat okoz a prímásnak, de mégis meghozza egy nagyobb jónak, az egyháznak az érdekében. Ezért nem teljesítheti a prímásnak az utolsó levelében megfogalmazott kérését, hogy változtassa meg döntését. De megígéri, hogy a történelemről a prímást tájékoztatni fogja. Egészen olcsó módon intézi el a *Berán* és *Stepinac* sorsára való hivatkozást. Ha azok ma élnének, úgymond, akkor engedelmesen alávetnék magukat a Szentszék döntésének. Szerintem a levélnek egyik legfontosabb kitétele az, hogy a Szentatya kötelességének érzi, hogy megkövetelje a prímástól a lemondást és azt, hogy a magyar egyház jövőben tárgyalandó minden ügyét rakja le a Szentszék kezébe.

Ezt mondtam el. Utána a prímás még megtoldotta azzal, hogy 1971-ben Alessandrini, a pápai sajtóhivatalnak főnöke egy eléggé rosszindulatú cikket írt róla, amelynek a lényege az volt, hogy Mindszenty fölött eljárt az idő, és senki ne akarja a Vatikánt megleckéztetni. Erre egy magyar pap szemrehányást tett neki. Utána megjelent egy másik cikk, amely jobbindulatú volt, de abban is sok volt az elhallgatás.

A hosszú tárgyalás végén abban állapodtunk meg, hogy Harangozó, Cser-Palkovics meg én elkészítjük a választ, amely már nagyjából meg is van magyarul és latinul piszkozatban, de amelyet még nem küldtünk el, mert szeretném megbeszélni Vecseyvel is. A levélnek egyik része az, hogy Mindszenty a pápa levelét az egyház fejének kijáró tisztelettel olvasta el. Ez az egyetlen utalás a Szentatya levelére. Egyetlen szó sem esik arról, amit a pápa megkövetel tőle, hogy fogadja el a döntését. Nem akarja elfogadni a pápa döntését, mert a saját múltja és élete szemben áll a pápa rendelkezésével.

1974. január 31., csütörtök

Az ebédnél itt volt *Gianone* rektor, *Harangozó*, a primás és én. Nagyon kedélyesen folyt a beszélgetés. A primás újra meg újra visszatért életének az első feléhez, a Vas megyei, patyi káplánsághoz, a zalaegerszegi apát-plébánossághoz, a szülőföldjére.

Még az előtte való nap, január 30-án *Harangozó* dolgozott a megszerkesztett magyar levélnek a fordításán, én pedig lementem *Blezilla* nővér elé a kelenpataki határra. Úgy állapotunk meg, hogy halálos betegségben fekvő anyja meglátogatása után délelőtt 10 órakor lesz ott a kelenpataki magyar határon. Kihajtottam a nővérek piros kocsiján.

Alig hogy elhagytam Bécset, gyönyörű, enyhe januári napsütésben ott feküdt előttem egész Burgenland, a Lajta-hegység. Kelenpatakán át igyekeztem ki a határhoz. Egy kicsit későn érkeztem. *Blezilla* nővér már várt rám vagy háromnegyed óra óta. Életemben először voltam kint a hivatalos magyar határon. Nemcsak a drót és a vasfüggönynél, hanem magánál a sorompónál. Irtózatossággal megszerkesztett kettős sorompó zárta el az utat a vámház előtt és a vámház után. Az út egy kicsit lejtős befelé. A nagy sorompót automatikusan felhúzzák, hogy *Blezilla* nővér át tudja hozni a csomagjait. Ott állt sötét haragoszöld ruhában egy fiatal, nálamnál jóval alacsonyabb bizalmatlan tekintetű előrehajlott vámőr, vagy határőr, barnás fekete sapkában, piros csillaggal, és nézett komoran felém. Mikor aztán beraktuk a csomagokat a kocsiba, és mielőtt beültem az autóba, nem tudtam megállni, hogy a napfényes, szép magyar táj felé visszafordulva – félig kint lévén, félig a kocsiban – ennek a pártnevelte-bolsevista alaknak, aki állítólag magyar hazámfia, oda ne kiáltsam:

– Meddig véditek még ezt a disznóságot?

Beültünk és elhajtottunk vissza Bécsbe.

Február

1974. február 1., péntek

Délben megint elmondták egy Rakoncai nevű külön papnak az élettörténetét. Nem szeretett se gyóntatószékben ülni, se az íróasztal mellett. Erdélyből származott. Sok vármegyén át és különféle szerzetesrendekbe belépve és belőlük kilépve érkezett el a nyugati határig. Különcségei miatt mindenki félt tőle, de Mindszenty bíborosunknak megkérdezése nélkül – a szokás ellenére – elküldték káplánnak. Elfogadta három évre. A primásban van valami mélységes emberség, humanitás, mert még Rakoncaival is megtalálta a hangot. Megbízta a Wekerle-kormány idejéből maradt polgári vadházasságok rendezésével. Több százat rendezett a plébánia területén. Rakoncai és az összedott párok meg is ünnepelték a századik házasság rendezését. Ott volt az összes eszköze, amellyel ezt az eredményt elérte: botok, vasvillák, különök, autódudák. Ugyanis a taxisok jó barátai voltak. Megállapodott velük, hogy éjszakánként a rendezetlen házasságban élők háza elé mennek, és dudálnak rájuk, hogy a lelkiismeretüket ébresztgessék. Egyszóval unikum volt.

Harangozó Feri mondta el róla, hogy mindig kiállt az út közepére, hogy az autósok fölvegyék, mert csak autóval ment. Az autó megállt. Megkérdezte az vezetőjétől:

- Elvinné-e a kofferomat? – de közben már be is ült az autós mellé. Az megkérdezte:
- Hát tisztelendő úr, a kofferja hol van?

Erre hahotázva felelte:

- Hát nem látja, hogy rajta ülök?

Sohasem vett vasúti jegyet se. Mindig jegy nélkül szállt föl a vonatra. Eleinte sok kellemetlensége volt, de később a szombathelyi vasútigazgatóság kiadta parancsba, hogy Rakoncainak nem kell fizetnie, ha vonaton utazik.

Aztán a primás elevenített föl egy történetet egykori latintanárukkal, *Kárpáti Kelemennel* kapcsolatban. Egyszer Kárpáti Kelemen, a híres latin nyelvtannak az írója megkérdezte az osztályban, hogyan lehetne magyarra jól lefordítani az „O tempora, o mores” latin mondást. Ők azt mondták: „Oh idők, óh szokások”, és több más változatot. Egyszer csak jelentkezik a Piri Pista is:

- Na, te Pista, hogy tudod? – kérdezi – Hát hogy fordítják le?
- Hát magyarul úgy mondják: Jézus! Mária! Szent József!

Ugyanezen a napon délután sétálás közben megint elmondta a bíboros, hogy a fogolykiváltó mercedáriusok hogyan telepedtek le Magyarországon. Széchenyi primás már lezárta az utolsó, a hatodik testamentumát. Másnap érkeztek meg hozzá Bécsből a mercedáriusok, akik a török és a tatár fogságból sokakat kiváltottak. Azt mondta nekik Széchenyi primás Nagyszombatban:

- Ej, pont rosszkor érkeztetek, tegnap zártam le a végrendeletemet.

Aztán elküldte őket, mondván:

- Imádkozzatok, hogy még életben maradjak, és ezt is el tudjam intézni.

A mercedáriusok elmentek, imádkoztak. Széchenyi primás 80.000 forintért vett Illaván egy házat, valamikor a 18. század elején, de már a nagymajtényi fegyverletétel után visszahoztak több mint száz magyart a rabságból, valahonnan a Krimről. Kirendelték a katonaságot a foglyok ünnepélyes fogadtatására. Marosvásárhelyen nagy templomi fogadtatás volt hálaadással. A csanádi püspök a kanonokokat rendelte ki, hogy ebédnél szolgálják ki ezeket a hazatérő foglyokat. *Károlyi Sándor* valamennyit adoptálni akarta, de persze a szülei is igényt tartottak rájuk. *Károlyi Sándor* azt mondta, hogy ne csak idegenek legyenek jó mesteremberek Magyarországon, hanem ezek a hazakerült magyarok is jó mesteremberekké váljanak.

Mikor ezt a történetet elmondta, megállt kétszer-háromszor, szinte átszellemült, és majd hogy nem kicsordultak a könnyei, annyira meghatódott. A primás valójában nagyon jóakarátú, gyöngéd és érző lélek.

1974. február 2., szombat

Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepe. A primás gyertyát szentelt, és nagyon szép prédikációt mondott arról, hogy a fény a megszentelt gyertyának a fénye a mi hitünk világosságát jelképezi, amely valóban világossága az emberi életnek. Általában nagyon jól beszél, amikor teljesen nyugodt, nincs közönség. Inkább elmélkedik. Azt a néhány gondolatát mondja el, amelyet előtte összeállított.

Ezen a napon délután, úgy 4 óra tájban telefonált valaki. Olaszul beszélt. Nem mutatkozott be, de a hangjából úgy vettem ki, hogy ez *Rossi*, a nuncius. Az emberrel néha úgy beszélnek, mivel csak titkár, mintha alsóbbrendű lény volna. Ez a magatartás jellemzi egész életüket. Valamilyen üzenetet akart átadni, de mentegetődzik, hogy nem tud személyesen jönni, mert misét kell mondania. Hányszor eljött, amikor a Szentatya küldte valamilyen üzenettel és most, amikor – úgy érzem – az utolsó pontot akarják rátenni Mindszenty letételének az okmányára, akkor most nincs ideje. Elküldi a helyettesét *Msgr. Quilichit*. Öt órára jelenti be. Quilichi meg is érkezik. Egy levelet tart a kezében, zavarban van. Különben nagyon kedves toscanai ember. Még egy cédulát is szorongat, melyen az áll, hogy az *Osservatore Romano*-ban február 5-én, a délutáni kiadásban lesznek benne az új magyar püspöki kinevezések. Ebből aztán világossá vált számomra, mi lehet magában a levélben. Quilichi most engem kér, hogy maradjak bent tolmácsnak. Olaszul beszél, szinte remeg az idegességtől. Én fordítom, amit mond, de a primás nem képes arra, sohasem volt képes valójában, hogy alávesse magát egy nyugodt fordítónak. Mindig közelharcot kell vívnom vele, akár Amerikában, akár bárhol a világon, hogy megnyugtassam, és hogy magyarul higgadtan, nyugodtan beszéljen, és ne akarja mindenáron megérteni, amit egy másik mond idegen nyelven, amit úgyis fordítanak. Ezért aztán a fordítás is össze-vissza ment. Amíg én fordítottam magyarul a Quilichi által elmondott olasz szöveget, addig ő már latinul válaszolt. Persze nem értette meg se Quilichinek az olaszát, se az én magyar szövegemet. Nagyon ideges volt, látszott rajta. Ő is egy kicsit fölülről lefelé kezelte Quilichit. Quilichi még a levél és a kártyán lévő közlés mellé kihúzott egy papírt a zsebéből, és fölolvasta azt, hogy február 5-én az *Osservatore Romano*-ban megjelennek az új kinevezések, amelynek értelmében *Lékai László* apostoli adminisztrátor lesz Esztergomban, *Bánk* váci püspök érsek lesz Egerben, *Kádár* segédpüspök apostoli adminisztrátor lesz Veszprémben és *Kisberk Imrét* kinevezik Székesfehérvárra püspöknek.

A primás nagyon feszült volt, láttam az arcán. A keze is remegett, amint ott tartotta a szófa karfáján a fogadóban. Amikor én azt kérdeztem a Quilichitől, hogy most hogy is van a Lékai Lászlónak az apostoli kormányzói kinevezése Esztergomba, ő nem tudott válaszolni, hogy *sede vacante*,¹² vagy *nem vacante*. Azt mondta, valószínűleg *sede vacante*, mert hisz benne van a pápai dekrétumban. Erre Mindszenty nem figyelve, vagyis csak fél füllel figyelve Quilichi latin szavaira is, az én magyar fordításomra is, idegesen azt mondta, *hogy non sum sede vacante sed sum impeditus*, azaz nem vagyok *sede vacante*, hanem *impeditus*, akadályozott vagyok. Persze így sem lehet mondani. Aztán lefordítottam neki, hogy ezt nem biztos, hogy tudják. És akkor azt mondta, visszavonva azonnal ezt a megjegyzését:

– Hát akkor nem akarok mondani semmi olyat, ami nem okvetlenül szükséges.

Még azt is hozzátette, hogy ezt nem kifelé akarja mondani. Az egész beszélgetés egy összevisszaság volt. Quilichi olaszul beszélt, én fordítottam magyarra, amit mondott. A primás nem rám figyelt. Egyenesen neki beszélt. Egészen rövid ideig tartott ez a beszélgetés. A primás elbúcsúzott. Én még sokáig ott maradtam a fogadóban Quilichivel, és elmondtam neki, hogy

¹² *sede vacante*: amikor a püspöki szék nincs betöltve.

milyen lehetetlenül bánnak az áthelyezéseknél, milyen adminisztratív és abszurd módon. Említettem neki a pápánál tett látogatásomat. Ekkor maga Quilichi mondja erre, igen, mi úgy vagyunk, mintha a világon kívül volnánk. Ő maga is elismerte. Láttam rajta, hogy szinte küszködik önmagával, mert helybenhagyta igen sok állításomat az ügyvel kapcsolatban. Örültem, hogy egy véleményen voltunk.

A primásnak sokszor mondtam, el kellett volna mennie Rómába megtárgyalni baráti módon Benellivel, Martyval, Villottal meg Casarolival és magával a pápával. Elég súlya volt hozzá, hogy mindezt parírozni tudja. Megkérdezte tőlem, miképp nyilatkozzék, mert a világ szemében ez mégiscsak elismerése lesz a kommunisták által történt elítélésének. Azt válaszoltam, ne mondjon semmit sem, hanem hivatkozzon arra, hogy ebben a korban, 80 éves korában úgymint minden kardinálist megfosztanak mindenféle gyakorlati jurisdictiót jelentő méltóságtól.

Átnéztem a pápa levelét. Valójában semmi sincsen benne. Eső után köpönyegként a Szentatya ír majdnem két oldalas dicséretet a huszonötödik évfordulóra. Küzdelme, harca, kiállása és bátorsága, bátor hitvallása személyes dicséretet érdemel. Hát neveléses! A pápa maga mondja, hogy ez nem ünnepélyes évforduló, hisz egy tragikus eseménynek az évfordulója, s most a huszonötödik évfordulón leteszi a méltóságról, megfosztja a primáciától, kinevezi helyettesét, és quasi küld egy ilyen egészen mézes-mázos aulista stílusban megszerkesztett szép laudáció confessorist.

Elfelejtettem mondani, hogy január 29-én, amikor összejött Cser-Palkovics, Harangozó, a primás meg én, a beszélgetés végén a primás elmondta, érzelmi hatásként és figyelmeztetéssel el kellene mondani egy külön memorandumban Rómának, hogy 1551-ben, amikor *I. Ferdinánd* király a Castaldókkal és Pallaviciniékkal és a Sforzákkal meggyilkoltatta *Fráter György* magyar bíboros primás esztergomi érseket, az éjszakai imádság közben Fráter György fölkiáltott, amikor megszúrták: „Jaj Istenem!” – s nyakon kapta gyilkosát, és földhöz vágta. Ezt nem tudtam. 1551-től egészen 1554-55-ig I. Ferdinánd ki volt közösítve a bíboros meggyilkoltatása miatt.

Ennek előzménye az volt, hogy Fráter György meg akarván menteni Erdélyt, I. Ferdinánddal szövetséget kötött, hogy együtt mennek a törökre. Mikor ezt megkötötték, utána I. Ferdinánd azonnal sietett alattomos és áruló módon jelenteni a szultánnak, hogy ezt az egyezséget megkötötték. Erre jött a török sereg, és a király, I. Ferdinánd csak háromezer embert küldött. Természetes, hogy erre Fráter György is alkudozásba kezdett a törökkel. Ez szolgált ürügyül arra, hogy a császár, illetőleg a király I. Ferdinánd olaszokkal legyilkoltatja a magyar bíboros primást, Fráter Györgyöt. De annak idején a pápa legalább kiközösítette a gyilkosokat.¹³

¹³ Msgr. Mészáros Tibor írásos kiegészítése 1996. december 1-jén Nemeskürty István könyve alapján: „A gyilkosság legtöbb résztvevőjét szörnyű sors érte... Martinengo kieszközli Ferdinánd és Castaldo számára az ideiglenes feloldozást. (1553. szeptember 25.) Feltűnő, hogy Sannazzaro istálló mestert, aki Ferdinánd ismételt gyilkossági parancsát a lippai táborba vitte, s akit emiatt lelkiismeret gyötört, maga Loyolai Ignác, a jezsuitarend szent főnöke oldozta fel és győzte meg, hogy helyesen járt el.” (Nemeskürthy István: *Elfelejtett évtized*. 263-264. oldal.)

1974. február 3., vasárnap

A primás ismét nagyon szép szentbeszédet mondott. Gyengéden beszélt az otthoni tájról, a hazamenetelről, hogy még egyszer szeretné látni azokat a helyeket, ahol élt, szülőföldjét, érseki városát. A mise után Balázs-áldást adott. Mikor leültünk reggelizni mise után, azt mondja:

– De a prédikálóknak is kellett volna áldást adni.

Reggeli után ezért visszamentünk a templomba, s először ő adott nekem, aztán én adtam neki Balázs-áldást. Magyarul mondtuk az áldást.

Délután a sétán, mikor leértünk, azt mondtam:

– Eminenciás uram, Eminenciádnak a primássága és primásságától való megfosztása olyan, mint Szent Ferencnek a köpönyege. Amikor a püspök jelenlétében az apja visszakövetelte az elosztogatott holmikat, akkor Szent Ferenc levetkőzött, és azt mondta mezítelenül: „Itt van apám, vedd el ezt a ruhát, mert ezután még nagyobb jogom lesz arra, hogy azt mondjam: Miatyánk, ki vagy a mennyekben, mert nem a te ruhádat viselem.”

Erre a bíboros kesernyésen mosolyogva azt mondta:

– Szent Ferencről csak elvették, de rólam még le is húzták.

Aztán még arról beszéltem neki, hogy a történetek után már nem írhatja a neve alá: esztergomi magyar primás, esztergomi érsek. Erre azt mondta, hogy legalábbis a Rómába küldendőkre ezt írja: *M.J. dec.19. jan.13.*

Néztem rá, hogy mit akar ezzel mondani. Csodálkozott rajta, hogy nem értem meg. Ezt válaszolta:

– Rómában is gondolkozni fognak rajta. Ez volt tudniillik a Szentatjának az első dekrétuma, amit a magánlevele után írt, és január 11. keltezésű az a levél, amelyet König bíboros és Csertő adtak át neki. Még azt is mondta, hogy erről senkinek sem fog beszélni, különösen nyilvánosság előtt nem, csak nagyon komoly, hallgatni tudó személyeknek mondja el, ha kérdezik, hogy hogy s mint volt.

1974. február 4., hétfő

Az asztalnál mondtam a prímásnak, hogy egy olyan társadalomban, amelyben nemcsak hívők, de közömbösek is vannak, ha van polgári házasság, hogyan lehet rávenni őket egyházi házasságra is. A prímás erre válaszolni nem tudott, vagy nem akart, csak azt hajtogatta, hogy az egyház nem mondhat le semmilyen körülmények között a házasság szentségi jellegéről. Annak idején – megint szó szerint idézte – amikor behozták a Wekerle-féle házassági törvényt, a nép azt mondta, legalábbis Kemenesháton, Kemenesalján:

– Ezentúl az emberek úgy lesznek, mint a kutyák az országúton, egymásra ugornak.

A délutáni sétán még arról is szó esett, hogy Kisberk a múlt évben, 1972- vagy 73-ban a televízióban azt mondta az egész ország előtt, hogy az egyház és az állam a legjobb viszonyban vannak. Egy magyar, aki ezt hallotta, elmondta, hogy mélységesen megbotránkozott, és azt mondta: hazudik az a riporter, hazudik a püspök, hazudik mindenki, mert tudják, hogy nem így van. Erre azt mondta a prímás:

– Ez nemcsak hogy így van, hanem egy ilyen nagy hazugság után még előre is rukkolnak, lásd a mai kinevezést.

Akkor nevezték ki püspöknek.

1974. február 5., kedd, Szent Ágota ünnepe

Ma együtt miséztem a primással, magyarul olvastam a szentleckét, ő az evangéliumot. A szentmisének különlegesen bensőséges hangulata volt. A reggelinél ismét ráterelődött a beszéd a zalaegerszegi időkre. A protestantizmus százados megmaradására Nován, járási székhelyen és környékén. A beszélgetés abból indult ki, hogy a protestánsok sokszor késhegyig menő harcot vívtak egy-egy vegezházasság esetén, hogy a házasság az ő javukra dőljön el. Nován és környékén a protestáns iskolákba vitték a katolikus gyerekeket zsoltározni vasárnap, de a protestáns lelképásztorok, tiszteletesek és világiak nem voltak sohasem igazán áthatva a szellemi-lelki megtérés vágyától. Nem akarták megtéríteni, protestánsná tenni lelki szempontból. Ezzel nem törődtek, mert az áttéréseket rendszerint szociális-gazdasági szempontok irányították. Ezt a primás helybenhagyta, és elmondta, hogy ezekben a Nova környéki szegvégződésű falvakban ő kezdte el szorgalmazni, hogy az ottani bevándorolt, sokszor katolikus többségű lakosságnak a község politikai életében is beleszólása legyen, és hogy katolikus is lehessen bíró. Volt ott egy Erdélyből származó Hunyadi nevezetű főszolgabíró, aki katolikus lányt vett el feleségül. Ezt a Hunyadit akarta behozni Teleki főispánnak vagy alispánnak Zalaegerszegre. Mindszenty azt mondta neki, hogy nekem olyan ispán, olyan járásbíró nem kell, aki puskatusoztatja a népet. Mert ez a híre jött Erdélyből. Erre Teleki azt mondta:

– Hát nem jött meg neki az esze? Meg kell próbálni.

Erre az apátplébános azt válaszolta:

– Én az ilyen kísérletre nem adok.

Egy Mesterházy nevű vidéki földesúr jött egyszer hozzá keresztlevélért házassági ügyben, és azt mondta neki, amikor kérte a levelet, hogy ő ötszáz éve lutheránus. Erre az apátplébános kicsit gúnyosan megjegyezte:

– Száz évet nem engedne le belőle?

Ma vittem ki *Hölbig Etelka* szakácsnőt *Laura* testvérrel a schwechati repülőtérre. Három hétre hazament a fiát és az unokáit meglátogatni. Különbén séta előtt telefonált *Vecsey*. Három nap után először jelentkezett. Mondtam neki, hogy kerestem szombaton, vasárnap is többször, de nem volt sehol. Testvérei sem tudták, mi van vele. Kényszeredetten bevallotta, hogy Memmingen környékén a jeges úton megcsúszott, autószerencsétlenség történt, amit ő maga okozott. A kocsit teljesen tönkrement. Neki állítólag nem történt baja, csak sokkos állapotba került, és a szívét nagyon érezte. Ezért nem jelentkezett, és nem tudott jönni.

Amikor megjöttem a repülőtérre és megebédeltem, már vártak a telefonok. Gyakorlatilag délután 2-től este 7-ig állandóan szólt a telefon. Egyik hírügynökség a másik után. Mert a Rómából eredő hír szerint, úgy látszik, közzétették, hogy Róma üresnek nyilvánította az esztergomi széket, és kinevezte *Lékai Lászlót* apostoli adminisztrátornak. Mindenkinek azt mondtam, hogy nincs kommentár, legalábbis jelen pillanatban. Közben telefonálnom kellett, hogy még ma este jöjjön el Münchenből Fábián, Közi-Horváth és Harangozó Kastlból. *Vecseyt* is hívtam. Meg is ígérték, hogy eljönnek. Este együtt kidolgozunk holnapra egy közös nyilatkozatot, nehogy a világ azt higgye, ami a híradásokból, akarattal, vagy akaratlanul következethető, hogy Mindszenty valóban lemondott. Legalább azt kell megcáfolni, hogy lemondott.

Nem mondhatott le, mégpedig két okból: Egyrészt, mert a magyar egyház mai nehéz helyzetében a magyar püspöki karnak nem adhatja kezébe a legfőbb méltóságot. Másrészt pedig valamiképpen nyilatkozni kell a Vatikán keleti politikájának helytelensége felől is. Ma este még egyszer jelentkezett *Vecsey*, telefonon jelezve, hogy lekéste a vonatot.

Úgy látszik, mégis csak nagyon megsérült, s azért nem mert nekivágni az autóútnak Sankt Gallenből Zürichbe, hogy iderepüljön. Annyit mondott, hogy a pápa kiadta a sajtónak a

legutolsó levelét, azt, amit a múltkor a Quilichi uditoréja a Pázmáneumba hozott, s amelyben nincs semmi más, mint Mindszenty letartóztatásának a huszonötödik évfordulóról való megemlékezése, a primás szenvedését, hitvallását, tanúságtételét mézes-mázos aulai stílusban való méltatása. Hát ezt a levelet ma kiadta a sajtónak. Nyilvánosságra hozta, annak látszatát akarván kelteni a világ szemében, hogy a legteljesebb az egység közötté és a primás között. Csak azt nem tudom, hol van itt a Szentlélek. De lent Rómában élnek a hatalommal, ha ezt életnek lehet nevezni.

Mielőtt még ma este munkához láttam volna, bementem a bíboros úrhoz, és külön kiemeltem neki, hogy milyen ízléstelen volt ennek a levélnek a publikálása. Imádkozás közben találtam. Nyugodtan, higgadtan azt mondta:

– Miután az elveket föladták, és belebocsátkoztak egy ilyen megalkuvásos, hínáros politikába, ugyanakkor ennek arányában a másik oldalon az engedékenységekben és a dolgok elpalástolásában annál szilárdabbak, keményebbek és makacsabbak lettek.

Micsoda szenzációs jellemzése ennek a mai helyzetnek, ami VI. Pál és Mindszenty bíboros között kialakult, VI. Pál és saját keleti politikája metódusát illetően! Szeretnék azonban még valamit hozzáfűzni, ami nem közvetlen idetartozik, csak ennek a folyamánya, hogy ez az emberi hatalomnak, az egymás fölé rendeltségnek a legvégső következménye. Mindenki be akarja bizonyítani, hogy oda, ahová őt állították, abban a hatalmi rendszerben, azt a hatalmat, amit rábízott a történelem, a hagyományok, s amit az emberek elvárnak tőle, azt a lehető leghatásosabban ő valósítja meg a közösség számára. A hatalom fölemel, a hatalom lenyakaz, a hatalom dicsér, a hatalom kárhozza, a hatalom éltet és a hatalom kivégez. Ez ennek a belső mechanizmusa, és ez alól – úgy látszik – az egyház sem kivétel!

Ma este az osztrák televízióban közölték, hogy a keleti politika mozgásban van, és normalizálják a helyzetet Magyarország és a Vatikán között. A pápa „abberufen”, azaz visszahívta az esztergomi érseki székből Mindszenty József bíborost, és kinevezte apostoli adminisztrátornak Lékai László veszprémi apostoli kormányzót. A hírközlő egyúttal azt is kijelentette, hogy az esztergomi érseki székek az elvesztésével Mindszenty József a magyar primási rangot is elveszti. Csak hüledeztem, amikor hallottam, hogy ilyen tudatlanságban élnek Ausztriában Magyarország felől. Ugyanakkor azonban azt is hangsúlyozta a kommentár, hogy a kontinuitás megmarad, mert hisz Lékai László Mindszenty bíborosnak a titkára volt 1949-ig. Ez nem igaz, mert Mindszentynek mint bíborosnak ő nem volt a titkára, csak 1944 őszétől 1945 szeptemberig volt titkára Mindszentynek, amíg el nem ment Mindszenty Esztergomba. Aztán ismertette a többi püspöki kinevezést s egyúttal azt is, hogy most tartózkodik Lengyelországban Casaroli, a Vatikán Kissingerje Poggival. Háromoldalú tárgyalásokat folytatnak a kormánnyal és az ottani püspöki karral. Mindenesetre ott Wiszynsky bíboros az állam és az egyház megegyezésének nagy akadálya. A bíboros nincs is Varsóban. A bíboros állítása szerint ameddig a hitoktatásban és a papnevelésben nem lesz teljes szabadság, addig nem lehet megegyezés az állam és az egyház között. Csak az a szerencsétlensége a szegény Vatikánnak, – persze ezt nem így mondta a televízió, a „szegényt” elhagyta –, hogy a lengyel primás fiatal, és nem lehet lemondani. Szegény Vatikán! Isten ügyének a védője! Micsoda nagy nehézségeid vannak, hogy a hitvallóid, a kemény harcosaid nem eléggé öregek ahhoz, hogy ki lehessen vonni őket a csatából. Evviva Roma!

1974. február 6., szerda – Mindszenty József elmozdítása az esztergomi érseki székből

Tegnap, kedden február 5-én röpítette világgá először a budapesti távirati iroda, azután Róma is az új kinevezéseket azzal a hírrel összekötve, hogy az esztergomi érseket, a magyar primást a Szentatya az esztergomi főegyházmegye lelkipásztori szükségleteire való tekintettel fölmentette hivatalától.

A hír, mint a villám futott keresztül a világon. Ettől a pillanattól kezdve szakadatlanul szólnak a telefonok. Az egyes emberek, a sajtóügynökségek kérdezik a titkárságtól, hogy mi igaz a hírből. A sajtó embereinek azt mondtam, nincs semmiféle közölnivaló a titkárság részéről, de lehet, hogy lesz, és ha lesz, akkor visszahívom őket. A világ minden részéből: Kanadából, Amerikából, Angliából, Németországból és sok más helyről telefonáló magyaroknak – Münchenből *Tollas Tibor* telefonált – azt válaszoltam, hogy majd lesz valamilyen sajtónyilatkozat, amit közlünk, de addig is menessenek egyenesen a Szentatyához egyesek és közületek – különösen nem magyarok – minden országból minél több tiltakozó táviratot.

Mindenesetre február 5-én, amikor a hírt meghallottuk, azonnal telefonáltam Fábián Karcsinak Münchenbe, hogyha lehet, még ma jöjjenek: ő, Közi-Horváth, Harangozó, esetleg Ádám, – de Ádám kórházban volt – és Cser-Palkovics az orsolyáktól. Február 5-én késő délután meg is érkeztek. Leültünk a bíborossal. Imádkoztunk, majd hosszan és részletesen tárgyaltunk arról, hogy mi kerüljön bele a nyilatkozatba. A legokosabb észrevételt Fábián Károly tette, aki sajtószakértőnek számít. Azt javasolta, ki kell hagyni az eddigi szövegekbe bekerült minden politikai célzást és minden olyan megállapítást, ami félreérthetővé tenné a primás sajtónyilatkozatát. Úgy kell tenni, mint a lengyel püspöki kar a legutóbbi januári nyilatkozatában, amelyben erőteljesen támadta a nevelésben szabadságát megnyirbáló lengyel kormányt.

Hosszú tárgyalás volt. Mindenki elmondta a maga véleményét, a Közi-Horváth és a Harangozó Ferenc is. Én még egyszer röviden ismertettem a Szentatya utolsó leveleit. Fábián Karcsi késő éjszakába nyúlóan dolgozva le is diktálta azt a szöveget, ami aztán sokszorososan átjavítva végül 7-én elhangzott a sajtó képviselői előtt. Tízen-tizenketten lehettek, angolok, osztrákok és németek. A BBC, a délnémet és az osztrák sajtó. A következő nyilatkozat hangzott el:

Mindszenty József bíboros nyilatkozata:

Egyes hírügynökségek VI. Pál pápa döntését úgy adták tovább, hogy Mindszenty József bíboros nyugalomba vonult. Kiemelték, hogy a döntést megelőzőleg a pápa beható levelezést folytatott a Bécsben tartózkodó Mindszenty József bíboros primás, esztergomi érsekkel. Ebből egyesek arra következtetnek, hogy a pápa és a magyar főpap közt megállapodás jött létre a döntést illetően. Az igazság érdekében Mindszenty József szükségesnek tartja a következőket kijelenteni:

Mindszenty bíboros nem mondott le sem esztergomi érseki székeről, sem primási méltóságáról. A pápai döntés az ő beleegyezése nélkül kizárólag a Szentszék határozata. A bíboros ebben a kérdésben tanúsított magatartását hosszas megfontolás és lelkiismeretes mérlegelés után a következőkkel indokolja:

1. Magyarország és a magyarországi katolikus egyház nem szabad.
2. Az egyházmegyék kormányzása a kommunista rezsim által fölépített és ellenőrzött egyházi közigazgatás kezében van.

3. Egyetlen magyar érseknek, megyéspüspöknek, illetve apostoli kormányzónak sincs módjában az említett egyházi közigazgatás összetételén, illetve működésén bármit is változtatni.

4. A rendszer dönt abban a kérdésben is, hogy ki milyen egyházi állásba kerülhet, és abban meddig maradhat. A rezsim dönti el, hogy kit szentelhetnek pappá a püspökök és kit nem. Az alkotmányban biztosított lekiismereti vallásszabadságot a gyakorlatban a rendszer elnyomja. Az iskolai hitoktatást a városokból és nagyobb helységekből már száműzték, folyamatban van a falusi iskolákban is a még meglévő hitoktatás elsorvasztása. Az ifjúságot kizárólag ateista szellemben nevelik, a szülők akarata ellenére. A vallásos emberekkel szemben alkalmazott diszkrimináció mindinkább érvényesül. Legutóbb a vallásos pedagógusokat felszólították, hogy válasszanak hitük megvallása vagy kenyerük között.

5. Új püspökök, illetve apostoli kormányzók kinevezése a fenti sérelmek orvoslása nélkül nem oldja meg a magyar egyház problémáit. Békepapok fontos egyházi állásokba való emelése pedig megrendíti az egyházhű papok és hívek bizodalját a legfőbb egyházi vezetésben. Ilyen körülmények között Mindszenty József bíboros nem mondhat le.

Még egy mondat következett, amelyet azonban az én tiltakozásom ellenére kihúztak velem, illetve a papír alját levágatták. Ez a mondat így szól:

Ebben a meggyőződésben megerősítették az ezzel kapcsolatos tárgyalások során a legilletékesebb egyházi helyről kapott biztosítékok, amint ezt az *Osservatore Romano* 1971. szeptember 29-i száma közölte. Hivatalos formában közölték velem, hogy egyházjogi helyzetében semmi sem változik, marad továbbra is impeditus, azaz hivatala gyakorlásában megakadályozott esztergomi érsek és Magyarország prímása.

1974. február 7., csütörtök, Bécs

Hát ennyi a Fábíán Karcsi és Harangozó Ferivel kidolgozott késő esti sajtónyilatkozatunk. Feri és Közi-Horváth itt aludtak. Másnap a reggelinél Harangozó Feri nagy örömezővel mondja el, hogy majd megmutatja a Dél-Afrikában fölvetett fényképfelvételeket. Erre a témára úgy került sor, hogy én azt mondtam, Dél-Afrikában nem láttam majmot. Harangozó rávágta, de ő látott, sőt le is fényképezte, és mindjárt megmutatja. Ekkor a primás szelíden megjegyezte:

– Ki tudja, mikor leszünk majmot néző kedvünkben?

A mise alatt jutott eszembe, hogy Cser-Palkovicsot riadóztattam előző nap délután, hogy várjon, legyen készenlétben. Amikor aztán a müncheniek megérkeztek, hirtelen kiment a fejemből, nem hívtam meg. A reggelit azzal kezdtem, primáshoz szólva:

– Eminenciás uram, baj van. Elfelejtettem meghívni Cser-Palkovicsot.

Erre a primás azt mondja szelíden, határozottan:

– Csak ez az egy baj van?

Mindenki nevetett.

Reggel odaadtam *Taubinger Lászlónak* a szöveget, hogy fordítsa le németre, és hozza vissza 11 órára. 12-re hívtam össze a sajtóértekezletet. Alighogy ez megtörtént, szól a telefon. A nuncius van a vonal végén. Azt kérdezi, eljöhetne-e őminenciájához. Bementem a bíboroshoz, ő rám nézett, és azt mondta:

– Ezek azért jönnek, hogy letiltsanak minden sajtónyilatkozatot és minden beszédet.

– Hát – mondom – valószínűleg. – Nem mertem ellentmondani, mert nem tudtam elképzelni, hogy a nuncius hogyan tudhatta meg a tegnap este óta készülöben lévő sajtóközlemény szövegét és a sajtóértekezlet összehívását. Arra gondoltam, hogy a Kat. Press telefonálta meg neki. Úgy állapotunk meg, hogy 11 órára jöjjön a nuncius. Taubingernek is hozni kellett volna a német szöveget. Így is történt. 11 órára megérkezett a nuncius az uditoréval, a Quilichivel. Én most először életemben, szokásomtól eltérően odanyomtam a fülemet az előszobából nyíló szalon ajtajához, és hallgatóztam. Igen erős hangon beszéltek mind a ketten, a primás is meg a nuncius is. A lemondásról volt szó. Hallottam, hogy a primás nyugodtan elhárít magától bizonyos szemrehányásokat. Hogy ebben nem hibás, és hogy ő nem mondhat le, és hogy ennek mi az oka. Nagyon erélyesen, higgadtan, nyugodtan, de határozottan beszélt. Csodálkoztam, hogy ennek a két pápai diplomatának a jelenlétében mennyire határozottan ragaszkodik elveihez ez a csaknem 83 éves, testében gyenge ember mindenféle kényszerítő körülmény ellenére és szemrehányó tárgyalások közepette. Azt is jól hallottam, hogy a nuncius valami *periculum scandali*-ra, a botrány veszélyére figyelmezteti a kardinálist. Csak később tudtam meg, hogy a nuncius kivágta a reggeli lapokból a jelentéseket, amelyek szerint az éjszaka Rómában tüntettek, és a Vatikán falaira fölírták:

VI. Pál pápa Mindszenty árulója!

Mindszentyt pápának!

Még azt is hallottam az ajtón keresztül, hogy a bíboros Szent Pál szavaival válaszolt, hogy „in hoc non laudo”, azaz ebben nem dicsérem őket. Aztán még sokáig beszélgettek. Biztos voltam, hogy a sajtókonferenciáról volt szó. Aztán mégis elmentek. Persze olyan sokáig tartott a tárgyalás, hogy már az újságírók is gyülekeztek itt az előszobában. Így a nuncius az uditoréjával és a sajtó emberei találkoztak, látták egymást. Taubinger még mindig nem jött a német szöveggel. Nagyon izgatott voltam, mert a nyilatkozatot még le is kellett húzni 10 példányban. Azok ott kint vártak.

Vecsey, talán a legutóbb elszenvedett autószerencsétlensége miatt szinte egészen magán kívül volt. Mindentől félt, megijedt, képzelődött. Taubinger végre 12-kor megérkezett. A sajtókonferencia 12-re volt kitűzve. Itt voltak bent a szalonban. Át akarok menni, hogy lefénymásoljam 10 példányba a szöveget, amit Taubinger hozott, ekkor javítottuk ki hirtelen VI. Pálnak a nevét és mindenütt, ahol a pápa neve szerepelt, a Vatikánt írtuk helyette. Akkor rohan be Vecsey, cipeli magával a bíborost ide az én irodámba. A szalon felé az ajtó csukva volt. Négyen álltunk itt: a prímás, Vecsey, Taubinger és én. Hirtelen kellett döntenem, hogy felolvassuk-e a nyilatkozatot, vagy se. Az utolsó pillanatban Taubinger is Vecseynek a pártjára állt. Vecsey azt javasolta, hogy csak egy mondatot mondjak, bocsánatot kérve, amely így hangzott volna, hogy: „Tekintettel vagy a Vatikánra, vagy a kényes helyzetre, őminenciájának nincs szándékában nyilatkozatot tenni.”

Én egyedül, teljes hevességgel tiltakoztam ellene, és azt mondtam nekik, hogy végre az egész világsajtó közli a bíboros nyilatkozatának azt a passzusát is, hogy az egyház és Magyarország nem szabad, és végre ezt az egész világ hallani fogja. Ők évtizedeken át az ellenkezőjét mondták. Övéké a sajtó, és nekünk egyszer lenne itt esélyünk, hogy az egész világ elé vigyük, és akkor megijedünk tőle. De ők erősítették, hogy nem, nem kell csinálni. Vecsey egészen betegesen tiltakozott, Taubinger is. Én intettem a kettőjük között a szememmel Őminenciájának, hogy ne engedjen. Összetettem a kezemet, és úgy kértem. Erre azt mondta Taubinger, hogy legalább az utolsó mondatot kellene elhagyni, amit majd bediktálok a következő napon, 8-án.

Végre, nagy veszekedés árán keresztül tudtam vinni, hogy a sajtóközleményt kiadjuk, de az utolsó két mondatot elhagyjuk. Lesokszorosítottam, visszarohtam az irodába, az utolsó két mondatot ollóval levágtam, a papíron maradt fél mondatot Taubinger még áthúzta filctollal. Mentem be, bocsánatot kértem, zavaromban magyarul kezdtem beszélni. Az újságírók figyelmeztettek, hogy magyarul nem értenek. Akkor németre fordítottam a szót. Felolvastam magyarul is, mert a *BBC*-nek és a *Szabad Európa Rádió*-nak az embere kért, hogy a szöveget mondjam be magyarul is. Lassan, hangsúlyozva mondtam.

Utána, mivel látták, hogy a bíboros is ott volt, kérdéseket tettek föl, hogy a nuncius ebben az ügyben eljött-e a prímáshoz. Akkor halkan, de azért mindenki érthette, azt mondtam nekik, hogy *more than that*,¹⁴ és mindannyian elmosolyodtak. Megértették. Ez volt aztán az oka annak, hogy az újságok kapcsolatba hozták a nuncius látogatását a sajtónyilatkozattal. A *Kat. Press* is hozta, nevemet is említve, hogy a nyilatkozat leadása előtt az apostoli nuncius látogatást tett Mindszenty bíborosnál, és hosszan elbeszélgetett vele.

Mikor minden lezajlott, délután sétára indultam a bíborossal. A liftbe beszállva azt mondtam neki:

– Eminenciás uram, örökké bánni fogom, hogy a mai sajtókonferencián az utolsó két mondatot, amely a Szentatya ígéretét és meg nem tartását illette, nem mondtam be.

Erre azt válaszolta:

– Talán én is bánni fogom.¹⁵

És milyenek az emberek?!

Ugyanúgy nyilatkozott magától Vecsey is, hogy kár volt be nem mondani. Ezen indult el beszélgetésünk a sétán. Utaltam arra, hogy a Vatikán emberei mennyire nem néznek a távolba. Milyen fikciókban és irreális világban élnek. Ideküldik a nunciust, hogy segítséget kérjen a prímástól, mert egy kis tüntetés volt, és mert a pápának a nevét tiszteletlenül fölfirkálták a

¹⁴ *more than that*: több mint ez, (ennél több is történt)

¹⁵ Ezt a mondatot, a bíborosnak ezt a választát Mészáros Tibor az eredeti szövegben kétszer is aláhúzta.

Vatikán falára. Ekkor jegyeztem meg azt is, hogy Vecsey ingadozásának egy bizonyos irracionális félelemérzet az oka.

Ezzel kezdődött el beszélgetésünk a séta alatt. A bíboros elmondta, hogy most először nem adott békecsókot a nunciushoz sem a fogadás előtt, sem a fogadás után. A nuncius mindenképpen azt akarta, hogy a pápa és a primás közti ellentétet egy szép üzenettel elpalástolja. Kétszer is megkérdezte a ma délelőtti kihallgatás során, hogy mit üzen a pápának. A primás utólag elmondta beszélgetésük tartalmát. Ő, mármint a primás azt mondta, hogy csaknem tizenöt évig jók voltak apostoli kormányzók az egyházmegyék élén. Képviseleik a lelkipásztori érdekeket, és ellátták munkaköri kötelességüket. Most miért volt szükség arra, hogy őt elmozdítsák, és az esztergomi érseki széket az új apostoli kormányzó kinevezésére üresnek nyilvánítsák. A kódex írja-e ezt elő, vagy Lékai kérte, vagy pedig valami titkos hatalom kényszeríti erre a Vatikánt? A primás ezt kérdezte a nunciustól, de a nuncius nem tudott válaszolni. Ehhez fűzte hozzá – anélkül, hogy ítélni akart volna Lékai Lászlóról, mert elfogadta az apostoli kormányzóságot –, hogy ő annak idején, amikor Veszprémbe került 1944 kora nyarán, mint veszprémi püspök az egész aulával szembehelyezkedve nem akarta elfogadni a meglévő aulistákból egy titkárnak a kinevezését. Helyette hozta be a szemináriumi dogmatanárságból Lékait. Akkor *Megyesi-Schwartz Róbert* kanonok volt a kancellár, *Szemes József* a püspöki titkár. A gondnok *Szabadhegy Szabolcs* volt és jómagam, mint legfrissebb, 1944. április 22-én Fűzfő-gyártelepről bekerült legfiatalabb udvari pap. Nem is tudván miről van szó, ezért én csak passzívan vettem részt a tárgyalásokon, de pontosan emlékszem, hogy *Megyesi-Schwartz*, *Szemes* és *Szabadhegy* mennyire ellenezték, hogy Lékait behozzák eléjük titkárnak. *Megyesi-Schwartz Róbert* nem állhatta ki Lékait, semmiképpen sem akarta behozni titkárnak, mert sokat civakodott, és *Mindszenty elődjét*, *Czapik Gyulát* meg is támadta a Szentszéknél. Erre *Mindszenty* azt mondta nekik, ha nem értenek vele egyet, akkor az egész aula elmehet, de ő Lékait behozza. Ennyire kiállt Lékai László mellett, aki ilyen előzmények után fogadta el az apostoli kormányzóságot Esztergomban.

Ezt egy kicsit keserűen mondta el. Persze az aula nem ment el, ellenben *Szemes Józsefet*, aki jelölve volt a titkárságra, kitétek a veszprémi Szent Margit plébániára plébánosnak.

A primás azt is mondta a beszélgetés során, ő nagyon megérti, hogy a tüntetés a pápa ellen, a felírások a Vatikán falára mennyire bánthatja az öreg és beteg pápát.

Azután elég hirtelen áttért Zalaegerszegre. Ezen a tragikus napon szinte egészen belemenekült fiatal apátplébánosi korának szép emlékeibe, mintegy vigasztalásul. Elmondta, hogy kongregációja hatvankét hölgyből állott. Miután 1917 február 1-jén elhagyta Felsőpatyot mint káplán, és elment Zalaegerszegre hitoktatónak, aztán 1919 augusztusában, mikor kiszabadult a kommunisták fogságából és plébánosnak nevezték ki, akkor a harminckilenc szavazóból, akik döntöttek –, hogy plébános legyen-e vagy sem ez a fiatal hittanár – harminckilencből csak egy ember, a felsőkereskedelmi iskolának az igazgatója, *Udvardy Ignác* szavazott ellene. Rá egy évre, tehát 1920-nak az elején az is megmondta neki udvariasan, hogy ő szavazott ellene, de csak azért, mert azt az elvet képviselte, hogy felelőtlenség egy fiatal embernek a vállára rakni egy ilyen nagy járási székhelynek sok megoldatlan problémáját. De *Udvardy Ignác* kijelentette akkor neki, hogy most meggyőződött arról, hogy a fiatalok is tudnak valamit. Hát ezen a plébánián vette rá ezt a hatvankét kongregációs hölgyet, közöttük volt *Bödyné alispánné*, *Fatirné* a középiskola kézimunka-tanárnője, hogy menjenek el a legszegényebb hatvankét családhoz. Vigyenek valami kis ajándékot Erzsébet napra, üljenek le, és maradjanak is ott egy negyedórára. A harmincas évek elején volt ugyanis a nagy gazdasági válság. Ezek a látogatások annyira jól sikerültek, és az egymással szociális téren ellentétben lévő embereket annyira összehozta a plébánia keretén belül, hogy szinte megalapozta a plébánia egységét. A gyerekek az iskolában, a gimnáziumban mondták, hogy micsoda nagy örömet szereztek, és milyen lelkesen jöttek vissza édesanyjaik ezekről a látogatásokról. A következő évben Erzsébet-napi gyűlés előtt a primás szándékkal egy szót sem szólt, és amikor a gyűlés

befejeződőben volt, akkor mondták a kongregáció hölgytagjai, hogy hát a múlt évben milyen szép volt az Erzsébet-napi látogatás, idén is meg kellene csinálni. És ekkor mondta ezt a tipikusan komótos, kimért magyar mondatot, amit valószínű már sokszor elmondott:

– Én ezt szándékkal nem mondtam, de ezt a reakciójukat vártam a látogatást illetően. Ha kedvük van, szabad megtenni. Ha szükségét érzik, akkor meg is kell tenni.

Aztán áttért arra, hogy börtöni mise is volt, és 6 órakor vasárnap reggel volt a háztartási alkalmazottak miséje, ahova szintén nagyon sokan eljöttek. És amikor már jöttünk föl, hosszan elmondta nagy kedvvel és szépen, hogy milyen lelkes munka folyt, és mennyire lehetséges cselekedni a lelkekért. Fölbredt benne az egész lelkipásztori plébánosi mivolta. És még azt is mondta, hogy mikor ő megérkezett hittanárnak Zalaegerszegre, találkozott elődjével *Legát Kálmán* az utcán, aki kérdezte tőle, hogy ő-e az újonnan kinevezett hittanár. Mindszenty azt felelte: „Igen.” Erre Legát Kálmán azt mondta: „Na, fiam, itt aztán jól kösd föl a gatyádat!” Különben, amit nem tudtam, Mindszenty, az akkori Pehm József, mint zalaegerszegi hittanár vissza-visszajárt a szülőfalumba Geisslinger plébános meglátogatására, aki, mint volt principálisa őt is meglátogatta Zalaegerszegen.

1974. február 8., péntek

Miután a tegnapi esti lapokban megjelent a sajtónyilatkozat, ma reggel egészen korán rengeteg ember hívott föl, közöttük *Varga László*, a magyar ügyvédek amerikai egyesületének az elnöke is. Legelőször azt kérdezte, igaz-e, hogy a prímás nem mondott le. Erre azt válaszoltam: *Nem mondott le sem szóban, sem írásban, de még fejbiccentéssel sem.*

Varga László nevetve azt mondta:

– Ez több, mint az első kettő.

Kilenckor *Rossi* telefonált és kérdezte, olvastam-e az újságokat. Mondom igen, olvastam. Hogy lehet az, hogy neki nem jelentették a sajtókonferenciát, amikor ott járt. Mondom, senki sem kérdezte, és én nem tudtam, hogy ezt be kell jelenteni. Kemény hangon kezdett nekem szemrehányást tenni, és hogy ez nagy nemtetszést fog kiváltani a Vatikánban, és hogy kapcsolatba hozták az ő látogatását a sajtókonferenciával. Ez hazugság, hogy ő ebben az ügyben tárgyalt volna a prímással. Erre azt mondtam, erről én nem tehetek, hogy az újságok hazudnak. Ha tudtam volna – mondta *Rossi* –, akkor erről is beszéltem volna, és leállítottam volna a sajtókonferenciát. Különben is önnek – így mondta –, önnek kellett volna megakadályoznia a sajtókonferencia megtartását. Erre azt mondtam neki:

– Eccellenza, én csak végrehajtója vagyok a prímás akaratának, semmi más. Különben is, ami a botrányt illeti, engem nem érhet emiatt szemrehányás, mert mi hónapokkal ezelőtt megmondtuk, hogy ne hajtsák végre Rómában ezt a tervet, mert ebből világbotrány lesz. Nem lehet egy kis emberre rákenni a felelősséget. De nemcsak ez volt előrelátható, – folytattam – hónapokkal előre látni kellett volna a legfőbb helyen ennek egyéb következményeit is.

Erre elég dühösen azt mondta, hogy vegyem meg a ma reggeli bécsi újságokat, a cikkeket tegyem a prímás asztalára. Őeminenciája tudni fogja, hogy mi a kötelessége.

Hát így beszélnek attól a pillanattól kezdve, mikor nyeregbe érzik magukat. Előbb mindig alázatosan, eminenciája így, eminenciája úgy, most miután a letétele megtörtént, már egészen más hangon beszélnek. Elég hirtelen és barátságtalanul megszakítottuk a beszélgetést *Rossival*. Én az újságokat megszereztem és őeminenciájának az asztalára tettem.

1974. február 9., szombat

Alighogy leültünk a reggelihez, bíborosunk így szólt:

– Ma éjjel furcsa álmom volt. Azt álmodtam, hogy Casaroli érsek meghirdetett egy pályázatot, aminek a célja az volt, hogy az evangéliumból, különösen a szenvedéstörténetből el kell távolítani mindazokat a személyeket, akik valamiképpen nem jó, azaz negatív szerepet játszanak: Pilátust, Barabást, Júdást meg a többieket, mert különben a főpapok arra vetemedhetnek, hogy ezeknek a személyeknek a nyomán a Kádárokat, Ceausescukat, egyszóval a nép elnyomókat és kínzókat ezekkel a személyekkel összefüggésbe hozzák. Aztán volt egy másik pontja is a pályázatnak: Casaroli érsek azt akarta – ellenkezőleg a II. vatikáni zsinattal –, hogy be kell hozni, hogy a papok tegyék le a modernizmus elleni esküt, és annak az első pontja az lenne, hogy ezentúl főpapoknak nem szabad emlékiratokat írniuk.

A tegnap esti rádióhírről is szó esett, amelyet az osztrák rádió délután 5-kor sugárzott, és amelyet *Julius Hoops* holland újságíró diktált le nekem telefonon, de ma reggel még ellenőrizni nem tudtam, amelynek három megállapítása van a rádió szerint:

1. A Mindszenty kardinális elmozdításáról szóló döntést VI. Pál pápa egyedül az egyház érdekében tette.
2. A bíboros nem hagyta magát sajtónyilatkozatában csak vallásos motívumoktól vezettetni.
3. Annak bejelentése, hogy Mindszenty bíboros kiadja a emlékiratait, nem járult hozzá ahhoz, hogy a helyzetet tisztázza.

Erről beszéltünk, különösen ő beszélt ma a reggelinél. Hogy s mint kellene erre válaszolni, ha nem is azonnal, de hamarosan –, mert König bíborosnak a tegnap esti tanácsa, hogy majd egy legközelebbi úton, lehetőleg angolszász országban kellene rá válaszolni, az túl messze kitolódna. E válasz lehetőségeiről és témáiról beszélgettünk. S azt mondta, elő kellene venni azt az írást, amelyben a Szentatya, – miután az emlékiratok egy-két fejezetét olaszul elolvasta, azt írta, hogy megrendült azon, amit olvasott, és most nem tartja opportunusnak azok kiadását. Ezért nagyon bántotta a bíborost az elmarasztalás, amely szerint nemcsak vallásos motívumok vezették. Mutassanak föl egyetlenegy kort, nemcsak a Csonkamagyarország, de a történelmi Magyarország területéről és történelméből is, amelyben olyan intenzív katolikusokat és protestánsokat összefogó hitélet és hitbuzgóság volt, imádság, zárandoklás, mint 1945 és 1948 között. *Veres Péter* annak idején azt nyilatkozta – a bíboros maga olvasta annak idején –, Mindszentynek csak szólnia kell, és óriási tömegek jönnek össze, mi pedig beszélhetünk, amennyit akarunk, senki nem jön, pedig elveszük a szekereiket, lovaikat, még a biciklijüket is, hogy ne mehessenek el arra a zárandokhelyre, ahová éppen Mindszenty megy prédikálni. Rákosi is folyton azon jajgatott, hogy minek van ez a Mindszenty annyit Pesten. Sőt az állomásfőnököt, aki egy távolabbi állomásról jegyeket adott ki a Mindszenty által vezetett zárandoklat helyére, leváltották. Az egész környéken megtiltották az állomásfőnököknek, hogy vasúti jegyeket adjanak ki. Mikor olvasták föl a történelem folyamán egy magyar katolikus prímásnak a körlevelét hangosan Debrecenben, a kálvinista Róma főterén, ahol a civisek hallgatták? Még közvetlen elődjét, Serédi Jusztiniánt sem engedték be, amikor ő személyesen körüljárta az országot a koronával. Debrecen városába nem engedték be. Mikor volt az, mint ebben az 1945-1948-as hősi időszakban, hogy egy vidéki parasztember négyes fogattal jött a prímásért? Csak két ló volt az övé, a másik kettőt már napokkal előre protestáns falubeli gazdától kölcsönkérte, a négyesfogathoz a lovakat betanította. Olyan nagy volt a tömeg, olyan sok volt a közlekedési eszköz, amikor már a búcsújárás helye felé közeledtek, hogy a gazda hátraszólt a prímásnak,

milyen kár és mennyire csalódott ő, mert ezt a négyesfogatot röptetni akarta. Ugyancsak egy másik parasztember hozott hazulról saját kocsiján egy zsák első osztályú lisztet azzal, hogy ebből süssenek kenyeret a magyar primásnak. Ugyanakkor a kommunista párt a megye egyik végéből a másikba vitte át a Mindszenty által meghirdetett búcsújárás napján a lovakat és az autókat állami hivatalos vizitre. Soha protestánsok így nem voltak egyik a történelem folyamán a katolikusokkal, nem is beszélve a katolikusok buzgalmáról, ami szentgyónásban, szentáldozásban, a szentségek fölvetelésében és a közös imádságban, éneklésben nyilvánult meg.

Szóba került még az 1945-48-as években folytatott harca az egyház és iskola szabadságáért is azzal kapcsolatban, hogy február 8-án a hivatalos laudáció után egy másik szöveg is megjelent a Vatikán sajtóügynökségétől, amelyben azzal vádolják primásunkat, hogy nemcsak vallásos szempontok vezérelték az életét.

A délelőtt folyamán váratlanul azzal állított be Gianone Egon rektor, hogy valaki saját faragású kis templomot akar hozni a primásnak. Kimegyek, látom, ott áll egy salzburgi zöld ruhás ember, aki egy Salzburg melletti községben, St. Jakobban mint tehenes dolgozik egy parasztnál. Egy nagy papírdobozban hozta az ajándékát, amelyet maga készített. A dobozból kiállt a templomnak a tornya. Bevezetem a primáshoz. Szabadszállási embernek mondja magát, de úgy látom, se magyarul, se németül nem beszél jól. Egy kicsit együgyűnek látszik, de becsületes. Rohoncra készül, most vette ki évi egy hónapos szabadságának az első két hetét. Egy barna, egyszerű templom teljes berendezéssel, rengeteg munkával készítve, aminek a tetejét le lehet fordítani. Villany is van benne, sekrestye is van az oldalán. Harangozni is lehet benne, padok, angyalok, a középen kereszt és oltár.

A primás megcsodálja ennek az egyszerű embernek a munkáját, de mindjárt bámulatosan bele is helyezkedik egész lelkivilágába. Ad neki egy keresztet, rózsafüzért, 500 Schillinget, és ez az egyszerű, Schneik nevű magyar ember azzal dicsekszik, hogy amit ő meglát, azt ki tudja faragni. Odabök az asztalterítőnek a sárga matyó virághímzésére, hogy még azt is. A primás mosolygva ezt mondja neki:

– Hát igen, fonállal terítőn ezt könnyű kihímezni, de próbálja meg valaki ugyanezt fában!

Búcsúzóul adott még két szivar neki. Az egyik szivar be volt csomagolva celofán papírba, a másikon meg csak a szokásos piros nyomtatott papírgyűrű volt. Aztán a primás azt mondta neki: – Hát itt van ez a szivar, ha dohányozni tetszik, még öltözetes is.

Schneik barátunk nem értette meg, de a primás rámutatott a celofánba csavart szivar borítékára, és ekkor megvilágosodott benne, hogy mit akar mondani a primás. Schneik a másik szivarra mutat, melyen nem volt celofán, és arra azt mondja a primás: – Hát ez meg csak olyan nyakravalós.

Ezt is nehezen érti meg, de aztán egy halvány mosollyal fölviláglik benne, hogy miről is van szó.

Este el kellett mennem König bíboroshoz a bizonyos második, nem hivatalos, de Rómából jött sajtójelentés miatt, amely az *Associated Press*-ben jelent meg. Előadtam, hogy abban két súlyos vád van primásunk ellen. Először az, hogy őt nem mindig vallásos motívumok vezérelték. A második az, hogy a memoárok megjelentetésének híre nem járult hozzá ahhoz, hogy a szellemeket fölvilágosítsa. Az *Associated Press* úgy írta, hogy „nem járult hozzá a helyzet tisztázásához”. Most föl akartam deríteni, hogy mi igaz mindebből.

Este 6 órára voltam hivatalos König bíboroshoz. Csak fél 7-kor jött ki szobájából. Előadtam neki, hogy a bíboros ebbe a súlyos vádba nem nyughatik bele, és kérdezze meg Rómától, akár Benellitől, akár Casarolitól, de az államtitkárságon, hogy igaz-e ez a sajtóközlés. Ott előttem telefonált Casaroli-nak. Casaroli azt mondta, hogy csak a laudáció volt hivatalos közlés. A másik valahogyan rákerült a sajtóügynökség szalagjára, talán Alessandrini mondott ilyet. Ő ezt kideríti, és megteszi a szükséges lépéseket. Ha valóban így van – mondtam a kardinálisnak –, akkor az államtitkárság, illetve az, aki ezt megtette, cáfolja meg, hogy ez elhangzott, vagy ha valóban

elhangzott, akkor jelentse ki, hogy ez nem a Szentszéknek, nem a Szentatyának az álláspontja. A két sajtóügynökség pedig, ahol ez a hirdetés megjelent, az Associated Press és a France Presse közölje ezt a helyesbítést, illetve cáfolatot.

König bíboros megígérte, hogy ezt megteszi, és mindjárt előttem közölte is Casarolival.

Igyekeztem megmagyarázni szerepemet, közbenjárásomat König kardinálisnál, és azt mondtam:

– Számomra nehéz két tűz között lenni, azért kérem személyesen, minél előbb méltóztassék ezt az ügyet tisztázni, hogy prímásunkat, Mindszenty bíborost meg tudjam nyugtatni, hogy ezzel az ügy lezáruljon, és a továbbiakban semmi ne kerüljön egy újabb sajtónyilatkozat megjelenésével a nyilvánosság elé.

1974. február 11., hétfő

A reggelinél elmondtam bíboros úrnak, hogy Németországban megkezdődött az állami alkalmazottak sztrájkja, és mondtam, hogy bár zavarok vannak a közlekedésben, de az ország mégis nyugodt, a munka és az emberek élete normális mederben folyik. Erre szellemesen megjegyezte:

– Hát csak ennyit ér a haladás?

A haladáson a mai technikát értette, az iparilag szervezett emberi társadalmat, és így folytatta:

– A haladás nélkül is megvan az emberiség.

A bíborost egyébként Alessandrini vatikáni szóvivőnek a kijelentése, amely a pápai laudáció után február 6-án hangzott el, nagyon bántja. Alessandrini azt mondta, hogy a bíborost nem mindig lelkipásztori elgondolások vezették, hanem inkább politikaiak. Úgy érzi, hogy ezzel a Vatikán az egész életét, papi, lelkipásztori működését elítéli. És erre folyton visszatér. Azért emlegeti a zalaegerszegi meg a veszprémi élményeit, mert belsőleg harcban áll ezzel a kijelentéssel, ezzel az igazságtalan minősítéssel és nem tudja elfogadni.

Ma délután séta közben szellemesen azt mondta a Vatikán február 6-i nyilatkozatairól, amikor először a pápai dicséret jött, az ő sajtónyilatkozata után pedig újabb támadások érték, majd Alessandrini különféle vádakkal illette:

– Hát ez úgy volt, hogy nekem rózsaszirmot nyújtottak először, aztán a végén odadobtak egy bogáncsot.

1974. február 12., kedd

A délutáni sétán megint csak visszatért a Vatikán vádjára, amely szerint őt nem mindig lelkipásztori, vallásos indokok vezették. Azt mondta szó szerint:

– Nem akarom az Úr Jézust magamhoz lerántani!

Ezzel a maga kicsinységét és alázatosságát akarta hangsúlyozni. Azt mondta, nem akarom az Úr Jézust önmagamhoz lerántani, de Keresztelő Szent János is azt üzenté Heródesnek, hogy mondjátok meg annak a rókának, ... ezért aztán a fejét vették. Az Úr Jézus beszél a toronyról, amelyet rosszul, hamisan építenek, és összedől, maga alá temeti az építőket. Erre keserűen megjegyzi:

– Ha Alessandrini, a Vatikán szóvivője akkor élt volna, Keresztelő Szent Jánost és az Úr Jézust is letette volna, mert hát nem dolgoztak mindig ők sem vallásos motívumokkal.

1974. február 13., szerda

A délutáni sétán ismét visszatért az Alessandrini-féle vádra:

– Szent Gellért püspök annak idején Aba Sámuelnek nyíltan a szemére hányta az ötven lázadó nemes megölését. Most, hogy Kádár tizenöt év alatt 3,150.000 csecsemőt gyilkoltatott meg az anyaméhekben, miért kellett volna nekem hallgatnom, s nem szembeszállanom vele?

Mindig nagyon vigyázott arra, hogy a Szentatyának, mint az egyház legfőbb tekintélyének a tiszteletet megadja, sőt ezt a tekintélyt oltalmazza. Azért is nem engedte a február 6-i sajtóközleménynek az utolsó mondatát beolvastatni velem, amelyben szemére veti a Szentatyának, hogy nem tartotta meg szavát, mert impeditusból fuori sede lett, utána pedig sede vacante. A primás felelősségtudata az univerzális egyházzal szemben nem engedte meg, hogy nyilvánosan ráutaljon a pápa szószegésére. Ez eléggé megokolja azt az elhatározását, hogy a sajtónyilatkozat utolsó két mondatát nem hagyta közölni. Azután azt kérdezte tőlem, hogy meg tudnám-e szerezni az *Új Ember*-t, mivel abból megtudná, megtörtént-e Lékai apostoli kormányzóvá való beiktatása, és milyen körülmények között, ünnepélyesen-e vagy sem.

Szerda volt, a gyónási napja. Cser-Palkovicsot várta. Amíg ő beszélt, én alig szóltam közbe. Egyszer csak azt mondta egy kis humorral a séta végén:

– De hát nemcsak hadakozni kell, hanem gyónni is, menjünk föl.

1974. február 16., szombat

Ma este fél hatkor volt a szentmise *Tóth József* bécsi szemináriumi rektor szüleinek ötvenedik házassági évfordulója tiszteletére, amelyet a fiuk tartott. Én is ott voltam. Voltunk vagy harmincan.

Nekem már korábban is föltűnt, hogy az emigránsok családi összejövetelein: esküvő, házasság, keresztelés, különösen pedig ilyen családi ünnepek alkalmával hiányzik valami természetes, magától értetődő, az egy nyelvet beszélőket összetartó erő.

Nincsenek báméskodók, nincsenek kíváncsiskodók. Szigorúan csak a meghívottak jönnek el, szűkebb családi körből azok, akik elérhetőek.

Hiányzik mindaz, ami otthon megvan ilyen alkalmakkor.

Ezt elmondtam a bíborosnak, összefoglalva a végén, nem találtam a szót rá, hogyan is fejezzem ki ezt a hiányt, ennek az áramnak a hiányát.

Meghallgatott, s a végén azt mondta:

– Hát igen, az ilyen eseményen látszik, hogy nincs igazi összetartás.

1974. február 17., vasárnap

A délutáni séta alatt még egyszer – sajnos utólag – visszaidéztem a történeteket és a megoldás lehetőségét.

Három dolgot lehetett volna tenni:

– Először azt, hogy mihelyt a kezünkben volt írásban a Szentatyának az a szándéka, hogy Eminenciádat lemondatja, azonnal lépni kellett volna a levél tartalmának a kiszivárogtatásával a sajtó útján. Ez a magyarokat, a világ közvéleményét bizonyára megmozgatta volna. Akkor ez a tiltakozási vihar nem „post festa”, vagyis a történetek után jött volna, hanem előtte. Persze azzal számolni kellett volna Eminenciádnak, hogy megvádolják azzal, hogy csak a saját személyes ügyét nézte, még indiszkréció árán is. És az negatív fényt vetett volna Eminenciádra.

A második lehetőség, hogy már korábban, amióta sejtjük, hogy mi készül, de már előbb is Eminenciád valamiképpen belépett volna a vatikáni diplomaták körébe, akár személyesen, akár egy képviselőjével, és mindig rajta tartotta volna a szemét azon, ami történik, hogy beleszólhasson. Sok mindent meg lehetett volna akadályozni. Ezt mondta nekem a bécsi nuncius tanácsosa, Quilichi is. A prímás ez ellen persze tiltakozik minden áron, mert ő a vallásból, a hitből nem akar politikai sakkhúzásokat csinálni még a saját érdekében, még a jó érdekében sem. Ez világos és tiszteletreméltó álláspont.

A harmadik lehetőség az lett volna, hogy közvetlenül a vatikáni híradás után kiszivárogtatni az összes írást, és mintegy ezzel ellensúlyozni, vagy megakadályozni, ami történt. Ő persze egyikbe sem egyezett bele. Azt mondta:

– Úgy látszik, ennek így kellett történnie, ahogy történt.

Azután beszéltem a kényes francia helyzetről, ahova most megyünk, és a végén azt mondta:

– Tudod, mi már mehetünk Piripócsra is, akkor is kényes lesz a helyzetünk.

1974. február 21., csütörtök

Ma délelőtt megint rákerült a szó az impeditus históriájára. Elmondtam a primásnak, kicsit felháborodva, micsoda dolog az, hogy megígérik neki az impeditus jelzőt, és már 1971 novemberében, decemberében az új *Annuario Pontifici*óban nem impeditust írnak, hanem fuori sede, mint az esztergomi széken kívül levőt aposztrofálják, anélkül, hogy megkérdezték volna. S amikor levelet ír emiatt Benellinek, aki a névjegyével szokta elküldeni az *Annuario Pontifici*ót, akkor Benelli erre egyáltalán nem válaszol. És elmondom neki, hogy miféle szisztéma ez, miféle abszolutisztikus bánásmód, hogy az egyház egyik legrangosabb emberének a levelét és protestálását még csak válaszra sem méltatják. Erre azt mondta nekem szerényen, nyugodtan, mosolyogva:

– Tudod, hogy én erről nem beszélek. Ez nem azt jelenti, hogy mert nem beszélek róla, nem is gondolok rá.

És rögtön asszociálta ezt a beszélgetést azzal, ami Augsburgban történt, amit annak idején leírtam és amire én, mert nem engem ért a sértés, nem gondoltam. A bíboros rögtön arra gondolt, amikor a magyar mise után elmentünk, hogy meglátogassuk az augsburgi püspököt, Stimpflét, és amikor ő ragaszkodott ahhoz, hogy ő csak a püspökkel akar beszélni, ügyetlenségből, sietségből betessékelik abba a terembe, ahol ott volt *Stimpfle* augsburgi püspökkel együtt Suenens bíboros is meg *Benelli* is. Ez járt az eszébe, hogy így bántak vele, hogy a levelére sem válaszolnak. Mégiscsak nemes dolog, hogy a saját személyét nem becsüli túl, de alá sem, és nem alázkodik meg emberi tekintélyek és emberi hatalmak miatt. Ez jutott az eszébe és azt mondta nekem szó szerint:

– Mióta kint vagyok itt nyugaton, az a váratlan találkozás Suenens bíborossal és különösen Benellivel, aki nekem nem válaszolt ezekre a levelekre – ez volt a legkínosabb helyzet, amit átéltem.

1974. február 23., szombat

Délután a sétán mondtam el a bíborosnak, hogy az előző nap este *Perjés Ottó* telefonált Kölnből. *Szabó János* kölni lelkész a bonni nunciusról, B.-nál járt, aki kifejezte szimpátiáját őeminenciája iránt, és arról érdeklődött, mikor lesz Stuttgartban a magyarok összejövetele a prímás részvételével, és még hozzátette, hogy mind ott legyenek a magyarok.

Elég szomorú, hogy az egész világegyházból csak *Heenan* londoni kardinális és *Graber* regensburgi püspök küldött neki együttérző sorokat. Hát ennyire bent van a csontunkban, velőnkben az abszolutizmusnak a rendszere, hogy senki meg sem mer mukkanni, mindenki attól tart, hogy fölszólalása, írása a hátrányára válik.

Ezen a sétán elmondtam a bíborosnak, hogy mi is volt az oka az elfogatásának. Oly hatásosan vezette az egyház harcát, támadó védekezését az 1945-48-as megmozdulásokban, annyira nem engedte lélegzethez jutni a pártot, amely akkor hatalmon volt, az orosz megszálló erőket, hogy szinte ő kényszerítette a kommunistákat arra, hogy úgy bánjanak vele, ahogy elbántak.

Nem szólt rá semmit, de láttam, hogy helybenhagyta. Aztán elmondta, hogy Szekfű Gyulával csak kétszer találkozott életében. Először 1947-ben, amikor Balogh páterral együtt meg akarták hívni Rákosihoz vacsorára. Azt mondta nekik, hogy ő szívesen elmenne, ha tudná, hogy az ő részvételének a hatására Rákosi is tenne valamit az egyház érdekében. Nem ment el. A meghívók visszamentek Rákosihoz, aki a következőket mondta:

– Sokszor hallottam, hogy a katolikus főpapok felsőbbrendű embereknek tartják magukat.

Szekfű ismét eljött Kodállal együtt 1948 december 8-án, a párt üzenetével, hogy mondjon le, és hagyja el csendben az országot. De ebben a küldöttségben Szekfű nem szólt.

1974. február 24., vasárnap

A délutáni sétán mondtam el a bíborosnak, hogy délben, ebédnél nem voltam itt, mert keresztelőn vettem részt. *Keresztes Árpád* negyedik gyermekét, a kis Katalint keresztelték a Canisius templomban. A négy gyermek még kis korban van. Az édesanyjuknak, Sissinek a keresztelőn láttam, hogy be van kötve a lába. Egy nappal előbb vágták föl, rákos tünetek miatt szövetmintát vettek tőle. Még nem tudják pontosan, mi lesz. Árpád, a férj nekem azt mondta, hogy 90 %-ig rákos. Jellemző a bíboros lelki alkatára, hogy a legelső kérdése az volt:

– Van-e a családnak anyagi biztosítéka?

Van benne egy bizonyos fajta valóságérzék az ember baja, nyomorúsága iránt, amely csak finom lelkű gyengéd, szent emberek sajátja. Azután még egyszer elmondta Tell Anasztáz históriáját, aki Győrben volt hittanár, aztán Pápán lett igazgató, és lévén az ottani bencéseknek több plébániája a Dunántúlon, azt akarták, hogy a bencesség újra beálljon a papi, lelkipásztori vonalba. Így küldték el Tell Anasztázt Csák-Bozsokra. A háztartást a nővére látta el, és az akkor zalaegerszegi apátplébános többször megfordult nála. Mikor jó ebédet készített, azt szokta volt mondani Anasztáz nővére:

– Tudja! Apát úr, a kódiséknál is van olykor lakodalom.

Aztán célozva, hogy Anasztáz mennyire ízig-vérig nevelő volt, azt mondta:

– Tetszik tudni apát úr, a legszebb zümmögés a diákzümmögés.

Elvitték a falunak mind a két tanítóját a háborúba. Délelőtt és délután ő vezette az osztatlan elemi iskolát, és amellet ellátta a papi teendőket is. Persze a pápai gimnázium helyett csak csákbozsoki cigánygyerekeket tanított számolásra és betűvetésre. Mikor aztán bejött néha Zalaegerszegre, akkor ugyanolyan módon van, mint a csákbozsoki cigány vajda, aki bekopogtat és azt mondja, az ajtót nem kitarva, csak résnyire kinyitva: „Kérem szépen, itt a cigány.” Ugyanúgy szokta Anasztáz atya is mondani; itt a csavargó csácsi pap. Az akkori apátplébános meglátogatta őt súlyos betegségében – ez 1937-ben volt, halála előtt 3-4 nappal. Ott látta az ágyban, éppen borotválkozott nagy kinnal – s azt mondta neki:

– Hozhattunk volna Zalaegerszegről borbélyt vagy a csácsbozsoki jómódú gazdaember is elvégezte volna ezt a borotválkozást.

Erre azt mondta Tell Anasztáz:

– Hát tetszik tudni, apát úr, én sokszor hallottam, hogy milyen nagy kínlódás a halottakat megborotváltni, hát meg akartam kímélni azokat, akik majd utána törődnek velem, azért magam megborotválkozom.

Akkor járt ott először ezen a temetésen *Kelemen Krizosztom*, a későbbi pannonhalmi főapát, ott találkozott vele először. Aztán ráterelődött a szó az ottani népnek a nevelésére és az egyház népnevelő munkájára. Említette *Németh Gyula* plébánost, aki a *Szent Család Kalendáriumot* szerkesztette. Még akkor, amikor a Szent István Társulatnak nem volt naptára, ő már messze vidékre eljuttatta ezt a naptárt, amely sok egyszerű családnak az egyetlen könyve volt. Ezt a nemes munkát, amit a Szent Család Kalendáriummal *Németh Gyula* plébános végzett, egyszer a zalaegerszegi apátplébános megdicsérte. És hogy ezt szerénységgel elhárítsa magától, *Németh Gyula* a következő anekdotát mondta el, ami vele történt meg az egyik zalai vonaton:

Többen voltak a fülkében. Viccekkal mulattatta a társaságot. Egypár vicc után az egyik paraszt bácsi megszólal:

– Plébános úr, ezeket a vicceket nem a Szent Család Kalendáriumból vette?

Erre azt mondja az elbeszélő:

–De igen. Látni is, azért olyan sületlenek.

Ugyancsak ma a vacsora alatt került szóba, hogy a Vatikán hogyan oldotta föl a négy exkommunikált békepapot, akik csaknem tíz év óta kiközösítésben voltak. Úgy emlékszem,

Beresztóczy, Várkonyi, Horváth Richárd, meg talán Makk Béla. Nem vagyok benne biztos. Az újságból értesültek, amikor ő még 1971-ben Rómában volt, hogy azalatt az egy hónap alatt a Szentszék feloldotta ezeket a papokat a kiközösítés alól. Zágon vagy Csertő mondta neki. Erre a prímás elment az államtitkárhoz, aki neki csak annyit mondott, hogy Íjjas érsek követte el a hibát, mert a Vatikán csak azt mondta az eddigi gyakorlattal ellentétben, hogy a kiközösített papok vállalhatnak politikai szerepet a Vatikán engedélyével. *Íjjas* erre önhatalmúlag bejelentette a sajtóban az exkommunikáció föloldását. *Villot* azt is mondta neki, hogy hívatta *Íjjast*, és magyarázatot kért tőle. De ennyi volt az egész. Utána senki semmire válaszolni, semmit megmagyarázni nem tudott. Más következménye nem is lett a dolognak.

1974. február 27., szerda

Tegnap jelentkezett be mára *Rossi* nuncius, és ma fél 11-kor meg is érkezett a titkárával Quilichivel. Elég rövid ideig voltak. Utána kérdeztem őeminenciáját, hogy miről tárgyaltak. Csak annyit mondott, hogy „rózsaszirmokat hoztak.” Az ő nyelvén ez annyit jelent, hogy vagy dícsérték, vagy vigasztalni akarták. Gondolom, az volt a küldetésük, hogy kipuhatólják, milyen lelkiállapotban van a bíboros, elkeseredett-e, vagy pedig megnyugodott. Megint előkerült a lemondás ügye és az, hogy a Szentszék „sede vacante” nevezte ki az új esztergomi apostoli kormányzót. Ő azt mondta nekik, hogy öt apostoli kormányzó megvolt „sede plena” csak a hatodik nem lehetett meg „sede plena”, hanem „sede vacante” lett az. Ez matematikai hiba. Erre nincs magyarázat. De *Rossi* aztán valamit motyogott arról, hogy ez nem matematika, hanem természetfölötti dolog. Aztán hamarosan el is mentek. Érdekes dolog, hogy igen sokan, akár levélben, akár szóban, tárgyaláskor nehezen értik az ő képletes, vagy pedig túl egyszerű beszédét, amely azonban tele van a mondottakra, a már elhangzottakra, a megtörténtekekre vagy esetleg a történendőkre való utalással. Ez adja a stílusának tömörségét és olykor nehezen érthetőségét.

Ma este elmentünk a Salvatoriánusok templomába fél 7-kor. Ott mondta a bíboros a szentmisét. Megáldotta a hamut és meghamvazta a jelenlévőket. Prédikációjában arról beszélt nagyon szépen, hogy kétféle halál van, mint ahogy kétféle különféle este, különféle napnyugta is van. Van egy békés, rendes napnyugta és van egy vészes, elégedetlen, terhelt napnyugta, amelyre csillagtalan éjszaka következik a nap romjai fölött. Nagyon szép kép. Mindjárt a beszéde elején meggyőző erővel hangsúlyozta a hitnek az egyszerű tételét, amit a mai ember nem akar elfogadni, hogy a halál az embernek a műve, nem az Istené. Beszélt Ribera spanyol festő képeről is, amelyen Ábel halálát ábrázolja, és ahol az apa, Ádám kétségbeesetten először kerül szembe bűnének következményével, a saját fiának a halálában. Oly drámaian mondta el, hogy Éva kétségbeesésében nem tudta, hová nézzen, a halott jó fiára-e, vagy pedig a gyilkos gonosz fiára!

– Nem azt kellene írni a kép alá, hogy Ábel halála, hanem azt, hogy ez a bűn! – mondta bíborosunk.

Még egy nagyon szép gondolatot mondott, hogy ebbe a nagybőjtbe jószándékkal, javulni akarással, a penitencia szellemével és az elmúlás, a hamu gondolatával menjünk bele. Ezek voltak legszebb képei a beszédjének. Hatalmas, erős hangon beszélt, meggyőződéssel, tiszta mondatokban, amiket se írásban, se közvetlen beszélgetésben nem tud alkotni, csak akkor, amikor szinte átfomálódik a hallgatóság hatására. Utána volt a hamunak a megáldása. *Bolza Ilona* összetrombitált egy pár magyart, meg a plébánia területén is vannak magyarok. Mikor hamut hintett a hívek fejére, egyik magyar néni hangosan odaköszön neki:

– Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Erre mintha fölgyullasztódott volna, kérdezte:

– Maga magyar?

– Igen – válaszolta a néni alázattal.

– Hányan vannak itt magyarok a misén? – kérdezte a bíboros.

– Kérem, nem tudom – felelte az asszony.

– Hát hogyan, mennyien vannak magyarok a plébánia területén?

– Kérem, azt sem tudom.

A bíboros elfelejtett hamut, hamvasztást, mindent erre a pár pillanatra, amíg ez a párbeszéd tartott. Elemi erővel tört rá a fájdalom, fajtájának veszendősége és pusztulása miatt. Éjjel-nappal gyötrődik, még hamvazószerdán, hamvazás közepette is. Nem törődve a tele templommal, közönséggel, tolongó tömeggel, kitör belőle a fájdalom. Ezen a plébánián, Szent Péter és Pál

plébániáján tizenhatezer katalogizált hívőt tartanak nyilván, és csak hatszázan járnak templomba. A plébános, *Worsch* már tavaly meghívott bennünket, de a prímás visszautasította. A plébános az idén is eljött, könyörgött, alig tudtam rábeszélni bíborosunkat, hogy elmenjen erre a munkás plébániára, ahol állítólag nincsenek magyarok. Megígértem neki, hogy összehozom a magyarokat is. A végén azt mondta a plébános, hogy ennyien, amennyien ma voltak a templomban, csak karácsonykor jönnek.

Hazafelé beszélgettünk. Egy ideig csöndben ült a taxiban. Mikor kiszálltunk, fölmentünk a lépcsőn, elmondtam neki, hogy mennyit dolgoztak, míg összehozták ezt a tömeget.

– Bizony dolgozhattak is, hogyha karácsonyt tudtak csinálni hamvazószerdából!

1974. február 28., hamvazószerda utáni csütörtök

A reggelinél anélkül, hogy kérdeztem volna, azt mondja a bíboros:

– Ma van a zabáló csütörtök, mert ezen a napon ették meg mindazt a kalácsot, süteményt, persze a húst nem, – mert az már tiltva volt –, ami megmaradt a húshagyó keddről. Legtöbbször nem is főztek, hanem megették ebédre a megmaradt ételeket.

Gyermekkorában még olyan szigorú volt a böjt, hogy Csipkereken, bár ki volt hirdetve, hogy csak szerdán, pénteken és szombaton nem szabad húst enni, de egy másik napon egy templomba járó gazda látta, hogy a plébánián sonkát visznek be a konyhából az ebédlőbe. Ezen annyira megbotránkozott, hogy mindenütt elmondta, és a plébánia kettészakadt. Az akkor még konzervatívokra, akik elítélték ezt, és az akkori progresszívekre, akik azt mondták, hogy ez már meg van engedve. Aztán ezeken a napokon, szerdán, pénteken és szombaton reggeli sem volt, úgyhogy a Pehm családban a gyerekek 11 óra felé már nyüzsögtek, hogy mikor is lesz már az az ebéd, ők éhesek. Erre az édesanyjuk belemert egy kis ételt az újonnan főzött ebédből a tányérba, és azt mondta:

–Aki nem bírja ki, az egyék!

Persze senki sem nyúlt hozzá az ételhez. Ezeken a böjti napokon esténként a család együtt mondta a fájdalmas olvasót. Eleinte az édesapjuk nem vett részt benne, mert vallási és egyéb tekintetben nem kapott olyan jó nevelést hazuról, mint az édesanyjuk, de később ő is együtt imádkozott velük. Édesanyja fiatal korában nagyszombaton este összeszedte az asszonyokat, hogy kimenjenek virrasztani a temetőbe. Az asszonyok nem értették, és nem akartak menni, az édesanyja ezt mondta nekik:

– Nem tudjátok, hogy a szent asszonyok is virrasztottak Krisztus sírjánál?

Egész éjszaka kint voltak, és korán hajnalban jöttek haza, hogy elkészítsék a szentelni valókat, mert a legelső szentmisén áldották meg a húsvéti eledeleket. Így történt. Jó esze volt az édesanyjának. A tanító mondta is a családnak, hogy ki kellene taníttatni, mert jó esze van. Postamesternőnek szánták. De négy testvére meghalt, a családban ő maradt egyedül. Neki kellett bent maradni a vagyonban.

Laura testvér egyszer bocsánatot kért a bíboros úrtól valamilyen hibája miatt. Egyúttal megköszönte a bíboros megértését. A bíboros szelíden ennyit mondott:

– Megértés az mindig van!

Napok óta folyt a harc, menjek vagy ne menjek Párizsba az április végi francia út előkészítésére. Először úgy volt, hogy megyek, bár kezdet óta nem szívesen gondoltam rá. Vecsey erősen ellenezte. Vecseyről sohasem lehet tudni, mi benne az igazi szándék, mi a számítás, mi az attól való félelme, hogy ő kevesebbnek látszik, vagy kevesebbnek számít, mint a másik. Ez egy kicsit minden emberre jellemző. Órá jobban, mint másra. Ezt a francia utat esténként szoktam őminenciájával megtárgyalni.

Egy esetleges tumultussal járó párizsi útról beszélgetve mondta el nekem primásunk, hogy a Károlyi-féle választások előtt Zalaegerszegen délelőtt az Arany Bányában a pártok gyűlést tartottak. Ő, mint zalaegerszegi hitoktató volt a tizenkettedik szónok. Ezzel kapcsolatban került szóba, hogy Franciaországban a Pleyel-féle teremben esetleg sok szónok lesz, s eminenciáját kimerítené végighallgatásuk, mivel a végén kerülne sorra – jegyeztem meg. Így jött elő a zalaegerszegi történet, ahol a tizenkettedik szónoknak volt jelölve. Persze állandóan belekiabáltak az emberek, türelmetlenek voltak, és annyira lehurrogták a különböző pártok szónokait, hogy szinte senki sem tudta befejezni a beszédét. Még a háztetőre is fölmásztak, és a szemben levő háztetőkről tüntettek a jelenlevő pap és az egyház ellen. Azt kiabálták oda Pehm hitoktatónak, hogy az egyház vagyonát védi. Erre elővette a bugyellárisát, s azt mondta nekik:

– Gyertek, cseréljünk bugyellárist! Én szívesen cserélek.

A végén, miután sok szónokot lehurrogtak, ő következett a tizenkettediknek. Ekkor már dél felé járt az idő. Lassan beszélt, és csak a déli harangszóra várt. Amikor a harang megkondult, akkor fölállt, és azt mondta:

– Delet harangoznak, én katolikus ember vagyok, el szoktam mondani az Úrangyalát. Aki velem akar imádkozni, álljon föl, és mondjuk együtt. Ha pedig a szomszéd nem hajlandó levenni a süvegét, akkor segítsünk neki.

És elkezdtek levetni azoknak a kalapját, süvegét, akik nem voltak hajlandók levenni. Elmondták az Úrangyalát, csend lett, nyugalom lett. Aztán megtartotta hatásos beszédét.

Március

1974. március 1., péntek

Dr. Taubinger László újságíró járt itt a primásnál. Leadta azokat az újságcikkeit és hirdetéseit, amelyeket havonta a különféle lapoknak küld. Utána nálam is járt. Fél 11 órára vártam *Habsburg Ottót*, be volt jelentve. Előző nap este előadást tartott. Vékony, sovány, kissé görnyedt hátú, bajszos ember. Csontosságában is kerek arcú, intelligens tekintetű, egy kicsit hideg, félszeg embernek láttam, valahányszor találkoztam vele.

Taubinger panaszkodott nekem, ugyanis ő közvetlen munkatársa volt Habsburg Ottónak hosszú éveken át, azt hiszem tíz évet mondott, aztán elváltak útjaik. Úgy látszik, vélte Taubinger, valaki rosszat mondott róla. Azóta úgy tesz, mintha nem ismerné. Soha készséget nem mutatott, hogy a végzett munkájáért valami kis ellenszolgáltatást adjon. Egy idő óta teljesen fumigálja. Azt is elmondta, hogy ő egész életét ezért az eszméért áldozta föl; azt hiszem, a legitinizmusra gondolt.

Hála Isten, ezt magamról nem mondhatom el. Nem értik meg, hogy annyira progresszív lett Habsburg Ottó, hogy lemondott mindenről még fia nevében is, és utódot nem nevezett meg. Ezt közvetlen előtte mondta nekem Taubinger, és még azt is, hogy annak idején Lengyelországból jött egy *Jan Frankovics* nevű, lengyel újságíró vagy diplomata, a lengyel kormány küldötteként, aki befeketítette *Wiszynsky* kardinálist itt Bécsben. Habsburg Ottónak egészen belső köréhez tartozott, sőt támogatta is. Érdeklődve hallgattam végig mindezt.

Egyszer csak jön be az ajtón *Frau Todd*, a Pázmáneum portáját ellátó, zsidó származású, elvált asszony. Jelenti nekem, hogy Habsburg Ottó megérkezett. Kimegyek, mondom Taubinger Lászlónak: „Gyere velem.” Kíváncsi voltam, hogy viselkedésükben meglátszik-e az, amit Taubinger nekem elmondott. Habsburg Ottó egy pillanatra szinte alig láthatóan megrökönyödött, amikor Taubingert megpillantotta. Hűvösen üdvözölték egymást. Valami érthetlent mondtak egymásnak. Habsburg Ottó máris elnézett keresztül fölötte és mellette nézett, mintha Taubinger nem is létezett volna. Így átnézni valakin, így semmibe venni embereket csak azok tudnak, akiknek évszázadok óta ez volt a kenyerük.

Habsburg Ottót föl kísérem a bíboroshoz, aki piros reverendában és piros cingulummal az előszobában fogadta.

Bevezettem Ottót a fogadóba, és lejttem az irodába, de vissza kellett mennem, mert a bíboros fehér borítékot kért tőlem. Úgy látszik, valamit át akart adni Ottónak.

Amikor bemegyek, a fehér boríték már a kezében volt, valaki átadta neki. Akkor éltem át azt a hangulatot, amit két társalgó között mindig fönnáll. Azt, amit eddig is láttam, egy pillanat alatt még jobban átéltem.

A bíboros szemei csillogtak. A tisztelet, a királynak évszázadok óta kijáró, az ő felsőbbrendűségét elismerő érzés csillogása volt ez. Nehezen viseltem el ezt a pillanatot.

1974. március 2., szombat

Harangozó Ferenc telefonált Münchenből fél 12-kor. Kedden indul Amerikába. Reklamálja a képeket, mert öt diapozitívot adott át, amit Dél-Afrikából hozott. Vecsey csak kettőt adott vissza neki. Általában Vecseynek tulajdonsága nemcsak az, hogy néhanapján elveszít valamit, hanem valamit mindig otthagyt, elhagy, még a magáét is, hát még a másét. Harangozó átadta a *Fábián Karcsitól* származó hírt is, azt, hogy a mai napon vannak Rómában ad limina látogatáson az Egyesült Államok püspökei. A Vatikán arra intette őket, ha Mindszenty bíboros Észak-Amerikába menne, a lehető legszerényebb körülmények között, a legkevésbé ünnepélyesen fogadják. Este bementem a bíboroshoz és elmondtam neki. Mosolyogva, higgadtan, nyugodtan azt mondta:

– Ha négyszemközt vagyok vele – VI. Pál pápára értette – akkor rózsaszirmok között járok, még a fejemre is hullik, nyilvánosan pedig elkerülendőnek tart. – Kicsit keserűen, de minden bosszúság nélkül mosolygott.

A délutáni sétán a bíboros a beszélgetést azzal kezdte, hogy az otthoni rendszer lakásépítéséről az iparvárosokban és annak csődjéről beszélt otthoni statisztikák szerint. Aztán én arról, ami persze az én egyéni véleményem, hogy a hatalom mindig ugyanaz, és a működése is ugyanaz, akár gazdasági, akár politikai, szociális vagy vallási. És ez alól a Vatikán sem kivétel. Amikor lemondatásának első híret vette Rómából, azonnal ki kellett volna szivárogtatni a leveleket és a lemondatási szándékot. Ha a sajtót igénybe vette volna, akkor valószínű nem tudtak volna vele olyan könnyen elbánni. Most itt van az amerikai püspök esete. A Vatikán egy emberről, ennek az embernek a háta mögött diszkrimináló rendelkezést ad ki, erről a diszkrimináltat nem értesítik. Szinte nincs is védekezési lehetősége. A legfőbb hatalom, ebben az esetben a Vatikán megkívánja az engedelmességet, tiszteletet, diszkréciót, ugyanakkor ő úgy cselekszik, és azokkal az eszközökkel, ahogy neki érdekében áll. A bíboros ezt felelte:

– Tudod, mi mindig hátrányban leszünk, ezt én tudom. De nem kell kétségbeesni, hanem meg kell tenni a tőlünk telhetőt. Az a fontos, hogy a magyar hívek velünk vannak.

Később a kertben erre célozva mondta még:

– Igen, akinél manapság csak az igazság van, az kevés.

Ehhez a következőket fűztem:

– Engem nem ezek a konkrét esetek érdekelnek, a lemondatás, és hogy most Eminenciádat a háta mögött diszkriminálják, bánt ez a rendszerszerű, egyenlőtlen harc, ami a hatalmas és az erőtlen között folyik. A féreg a rendszerben van.

Erre ő megjegyezte:

– Nemcsak bent van, hanem fontos helyen van.

Aztán beszélt arról, ami az újabb időben mindinkább megerősödött benne, hogy a magyar esztergomi érsek és primás két különböző méltóság. Az érsekség mint alapépítmény egyházi, a primás, amely az érsekségre épül egyházi, közjogi eredetű, és mint közjogi eredetű álláshoz, méltósághoz a pápának nincs és nem volt joga hozzányúlni a nemzet megkérdése nélkül, lévén most törvénytelen kormány és törvénytelen rendszer.

1974. március 3., vasárnap

A mai sétán visszatértem a tegnapi esti témára, és azt mondtam bíboros úrnak, hogy tulajdonképpen minden tárgyaláson, ahol a szeretet hiányzik, és csak jogi fölérendeltségi, alárendeltségi viszonyban vannak a tárgyaló felek, szükség volna ügyvédre. Itt van például a vezeklés. Annak idején¹⁶ Zágón belevette a szövegbe ezt a szót „vezeklés” arra az esetre, ha a prímás kijön. De abban nem állapodtak meg, hogy kinek a bűneiért akar vezekelni. Így aztán a sajtó, újabban a Szentatya is úgy állítja be a vezeklést, mintha Mindszenty saját belátásából és akaratából jött volna ki vezekelni a saját bűneiért. Megkérdeztem tőle, hogy nem volt-e gyanúja Zágonnal szemben, amikor Budapesten tárgyaltak. Erre megállt, fölnézett, nagy szemekkel, és azt mondta:

– Én Zágomban báró Apor Vilmos vértanú püspök kancellárját láttam.

Most mondta el a prímás ezen a sétán azt is, hogy a koncelebrált mise után a sekrestyében azt mondta neki a Szentatya, hogy „*Te vagy az esztergomi érsek, Magyarország prímása, menj, dolgozz, és ha nehézséged lenne, akkor jöjj hozzám.*” Utána a pápa visszavonult a sarokba Zágonnal, és Zágonnak hosszabban magyarázta olaszul azt, amit aztán Zágón a Pro Memoria-ban leírt a prímás kérésére.¹⁷

¹⁶ Annak idején: valószínű akkor, mielőtt Mindszenty bíboros elhagyta a budapesti amerikai követség épületét.

¹⁷ A témához lásd még *Valentín Géza* prelátus visszaemlékezését a *Vigilia* 1998. júniusi számának 473. oldalán.

1974. március 4., hétfő

Ma este együtt voltunk lent Vecseyvel, aki a memoárok végére függesztendő újabb fejezet miatt kezdte kérdezgetni primásunkat, hogy miért is jött ki Budapestről. A primás elmondta, hogy amerikai vendéglátói már belefáradtak jelenlétébe a követségen. Ezt higgadtan, nyugodtan mondta, sőt hozzátette: „Ez érthető is.” Amikor Zágon bejött hozzá, mindjárt azzal kezdte, hogy a washingtoni Fehér Ház többször megkérte a Vatikánt, oldják meg végre Mindszenty bíboros ügyét. Tehát az amerikaiak részéről sem volt maradása. Sokat kellemetlenkedtek neki egyénileg is. Persze azért megtartották jó angolszász módra a vendéglátás elemi szabályait, talán *Puhan*-t kivéve. Ő volt ugyanis a végrehajtója Mindszenty bíboros eltávolításának a követségről. Még júniusban összehívta Washingtonban a nevesebb magyarokat, ügyvédek, politikusokat, tekintélyesebb embereket, és azt mondta nekik, hogy Mindszenty testileg-szellemileg jól van, és addig maradhat a követségen, ameddig neki tetszik. Ezt már azért mondta – így volt kioktatva –, hogy védekezzenek az esetleges támadások ellen. Azután Zágon háromszor volt nála. Egy-egy tárgyalás után mindig visszajött Bécsbe, nem ment le Rómába. Bécsből telefonon beszélt Rómával. Zágonnak egyik ütőkártyája volt a memoárok. A követségen fel is olvasott neki a primás egy délután a memoárokból, persze nem a legvastagabbjából – ahogy ő mondta –, hanem csak a közömbösebb részekből. Zágon fölkiáltott:

– Ebben nincsen semmi veszélyes, ezt ki lehet adni!

A primás panaszkodott neki, hogy ez csak kézírásban van, le kellene gépelni.

– Az nem probléma. Adunk akár öt-hat gépírónőt is.

A primás megkérdezte:

– Ki adja?

– Mi, a Vatikán – felelte Zágon.

Volt aztán egy harmadik érv is, amiről Zágon folyton beszélt. A Szentatya azt üzenté Mindszenty bíborosnak az amerikai követségre, hogy nemcsak Magyarország számára, hanem az egész világegyház számára föl akarja használni az ő óriási tekintélyét és érdemeit. Sőt nemcsak fölhasználni, hanem növelni is akarja. Kint rengeteg a munka, sok tennivaló van. Természetesen most, miután voltam a Szentatyánál, tudom mit jelent ez az olaszos áradozás, aminek aztán nincs gyakorlati, megfogható része, hanem amiből csak szép nagy elképzelések maradnak.

Mikor aztán Vecsey megkérdezte bíboros urat, hogyhát akkor miért is jött ki, azt válaszolta, mert belémfáradtak, és mindezekből az okokból, a memoárok kiadása, a presztízis, annak növelése, a sok munka, mely itt kint várt rám, mindebből „csipkedtem” valamit. Ez volt a kijövelelem oka.

1974. március 5., kedd

A délutáni sétán Szolzsenyicinről esett szó. Ennek kapcsán jegyezte meg bíboros úr – azt hiszem én is olvastam –, hogy a kínaiak az oroszokkal szemben ő mellette foglaltak állást. Olyan bájos, kedves mosollyal és finom gúnyjal mondta, és elnevette magát.

Utána a magyar állapotokról beszéltünk. Felhoztam neki *Harangozó Vincének*, Harangozó Feri unokaöccsének a példáját, aki elmenekült. Ausztráliában ékszerüzlete van. Hazalátogatott Szentpéterfára. Több héten át figyelte a falu lakóit. Belelátott az emberek lelkébe. Azt mondta nekik, ha innen az oroszok kimennének, és szabaddá válna az ország, ti akkor sem lennétek szabadok, mert annyira elbutítottak benneteket. Bíboros úr ezt a következővel toldotta meg:

Az Andrássy úton egy 22 éves fiatal ör szolgált, aki – úgy látszik – valamikor vallásos nevelést kapott. Ávós lett, és ő mondta el, hogy bár a kéjnök és az apácák meg vannak tiltva, de ő minden éjjel nyilvánosházakba jár, és nagy élvezettel festette le testi gyönyöreit a primás előtt. Így foglalta össze tapasztalatait:

– Valamikor levente voltam, meggyóntam, most pedig van pénzem. Több pénzem van, mint amikor gyóntam.

Parancsnokuk egy zalaegerszegi kommunista kőműves volt, aki még 1919-ben a Zalaegerszeg melletti, a kommunisták számára felállított internálótáborban volt. Most pedig itt az Andrássy út 60-ban tábornok lett belőle. Amikor ezek a fiatal, félrevezetett ávós legények a kéjnökkel való kalandjaikat mesélték, a többieknek a gyönyörtől szinte eltorzult az arcuk. S mikor ezt a bíboros elmondta, fölnézett, szinte utánozni próbálta a kitágult szemeket. Tekintetében benne volt az elmondottak erkölcsi értékelése, megítélése. Később ugyanez a kőműves Vácott börtönparancsnok lett. Ott is találkozott Mindszentyvel – mint fogollyal.

Aznap délelőtt beszélt a *Kanadai Magyarság* 1974. március 2-i számában a 9. oldalon megjelent közleményről. A torontói Szent Erzsébet egyházközség lelkészei egy tájékoztató közlésre kérték meg a *Kanadai Magyarság*-ot.

Eszerint a torontói jezsuiták, akik oly lelkesen fogadták múlt év októberében, illetve szeptemberében a bíboros primást, többek között azt írják, hogy VI. Pált Magyarország katolikus híveinek sorsa lelkipásztori szempontból érdekli. Az is nyilvánvaló, hogy a Szentatya bíboros urunkat nagyra becsüli, érdemeit kiemelten értékeli. Intézkedése nem megalázó, sem tekintélyromboló. Az ateista kommunizmus elleni harcban hitünk tanaiból nem engedhetünk. Ez Mindszenty bíboros úr példájának üzenete. A gyakorlatban – nem dogmatikus, hanem lelkipásztori megoldásoknál – a Szentatyának az otthoniakról való pozitív gondoskodása létfontosságú. A kettő nincs ellentétben egymással, és el kell fogadnunk, ha bizalmunk van mind a bíboros úrban, mind a Szentatyában.

Erre a szövegre mutatott rá, előtte volt az íróasztalán, egy kicsit keserűen. Ez volt az első alkalom, hogy meg tudtam előtte mondani a következőket: Amerikában és Kanadában a hívek tartják el az egyházat. Ha a magyar hívek szembe kerülnének akár a Szentatyával, akár a helyi pappal, máról holnapra ellenzékiségből elmaradnának a miséről, ahol az adományait leadják, s az egyházközség összeomlana. Tehát a helyi jezsuiták úgy vélik, nincs más kiútjuk, látván a nagy zendülést a Mindszenty ügyel kapcsolatban, mint ezt a kiegyensúlyozó politikát folytatni, hogy híveiket és ezzel a magyar plébániát el ne veszítsék.

1974. március 6., szerda

A napló ezen a részen hiányos. Több oldalnak csak részletei találhatóak. A folytatás mondattöredékekkel kezdődik.

...nem mertem megmondani, tudniillik arra vonatkozólag, hogy annak idején, mikor 1945-től 48-ig folyt a kultúrharca a magyar iskoláért és egyházért, Mindszenty varázslatos erejével folytatott harca a végsőkig feszítette a húrt. De most megszólaltam:

– Kétféleképpen végződhetett ez a küzdelem. Vagy úgy, hogy győz, és az akkori koalíciós kormány és a kommunista párt feladja a harcot, vagy úgy, hogy a végsőkig feszített szenvedélyek összecsapnak, s akár polgárháborúba torkollanak. Az elbukás, ami bekövetkezett, előre látható volt. És Eminenciádnak ezt az értékelést el kell végeznie saját érdekében, saját belső nyugalma biztosítása végett. Tovább kell mennie egy lépéssel, és megkérdezni önmagát: ha tudtam mindezt és számoltam vele, akartam-e, és meg voltak-e az okaim erre?

Ezt így elmondtam prímásunknak. Végig feszülten hallgatott, majd megkérdezte:

– Fiam, eddig ezt miért nem mondtad el nekem?

– Azért nem mondtam el, mert Eminenciád annyira Vecseynek a befolyása alatt van. Valójában sokkal merevebb bizonyos dolgokban, mint Eminenciád. Ezért minden ilyen probléma fölvetése és helyzetelemzés a múltat illetően oda vezetett volna, hogy Vecsey engem Eminenciád szemében gyanússá tett volna.

Ezt nyugodtan végighallgatta, és utána azt mondta, hogy hiszen ő is gondolt erre, és megírt egy fejezetet a memoárokban, aminek az volt a címe: *Az egyik és a másik út*. Persze ennek a fejezetnek inkább az volt a tartalma, hogy leírta a másik útnak a lehetetlenségét. De a fejezet nem tartalmazta önmagának a megkérdőjelezését. Azt mondtam őeminenciájának, hogy okvetlenül szükséges az ember lelki nyugalma és a végső leszámolás érdekében, hogy ezt az elemzést elvégezze. Nézett rám nagy szemekkel. Láttam, megértette, el is fogadta, de valahol a tekintetének a legmélyén ott volt korának terhe, az elmúlt évek, a fizikai erő hiánya ennek az újnak a megírására. Nem mondott semmit, de valahogy ott feszült kettőnk között a levegőben.

Este beszélünk a vacsoránál a magyar-francia viszonyokról meg arról, hogy a régi rendszer mennyire kihasználta az egyházat, és milyen hosszú ideig. XIV. Lajos király került szóba, aki hosszú ideig, majdnem hatvan évig ült a francia trónon egész erkölcsi züllöttségével. Ő hallgatott, és a végén, amikor uralma hosszúságáról beszélünk, azt mondta:

– Ha kevesebb lett volna, az is sok lett volna.

1974. március 7., csütörtök

Sister Lelia, a kínai nővér jött be hozzám, mert nem voltam itt, amikor Ottó főherceg megérkezett, és neki kellett őt bevezetni a primáshoz. A kínai Sister elvétette a szót, és mint császárról beszélt. A primás megjegyezte:

– Igen, kedves nővér, ő lesz majd a mi királyunk!

Ez is egyik oldala a bíborosnak. Magában melengeti, bár tudja a másik világot, tudja az egész hátteret, de bele van vésődve a lelkébe a magyar királyság gondolata.

1974. március 8., péntek reggel

Előző este kaptuk a hírt Fábián közvetítésével, hogy a német püspöki kar, ha burkoltan is, de elég határozottan állást foglalt Mindszenty mellett. Akkor este bejött a bíboros hozzám, és azt mondta, írjunk egy levelet, és juttassuk el Fábiánnak. Kérjük meg arra, sűgja meg valamiképpen a német püspöki kar valamelyik tagjának, hogy adják oda ezt a közös határozatukat az angol, a lengyel, a portugál és egyéb püspöki karoknak, mintegy követendő példaként. Meg is írtam a levelet. Ez tegnap volt. Ma reggel a reggelinél – ebből látszik, mennyire éber és mennyire igaz lelkiismeretű –, azt mondta egészen csendben, halkán, finoman, hogy mégse küldjük el Fábiánnak azt a levelet. Ne csináljunk semmit. Nem zenebonát akarunk, nem akarjuk súlyosbítani az egyház helyzetét, úgyis elég nehéz. Az ember elégedjék meg azzal, amit Isten nyújt neki. Már az is nagy szó, hogy a német püspöki kar így foglalt állást.

Délután a sétán elmondta, hogy az 1945-48 közti időben Ortutay vallás- és közoktatási miniszter eljött hozzá az Úri utcába, és felajánlotta neki, hogy ne lakják ilyen rendezetlen romházban. Neki van megtakarított pénze a kormány részéről. Szívesen vállalja az Úri utcai primás ház renbehozatalát. Persze Ortutaynak ezzel célja volt, de erről nem beszélt. A primás magának csak egy szobát hozatott rendbe meg a titkárának egyet és *dr. Liska Zoltán* hitoktatónak, aki az édesanyjával lakott ott, arra az eshetőségre számítva, hogy amikor nem tartózkodnak a primási palotában, akkor legalább legyen valaki, aki a háznak a gondját viseli.

Mindszenty elhárította magától az ajánlatot azzal, hogy amint hallotta, a pesti kollégiumokban éheznek a diákok. A tatarozásra szánt pénzt inkább nekik adják. Persze ez a pénz oda soha nem érkezett meg. A primás szavaival élve – a szorult ember helyzetében Ortutay, a vörösökkel kollaboráló vallás- és közoktatási miniszter elkezdte dicsérni Mindszenty szerénységét és igénytelenségét. Ezen a sétán mondta el, hogy igen sok levelet írt Rómába, többek között azt is kérve, változtassák meg az esztergomi főegyházmegye elnevezését, mivel az egyházmegyének a zöme Pesten van, ezért hívják Diocesis Budapestinensis et Strigonienis-nek. Ilyen és hasonló levelekre, amelyekben rámutatott a rendszer vallást elnyomó módszerére, legtöbbször választ sem kapott.

1974. március 11., hétfő

Most volt itt *Valentiny Géza*, a Caritas igazgatójának *Karlo Bayern*nak a titkára. Ő hozta el *Speck páter*nek az írását, amelyet nyílt levél formájában át akar adni a sajtónak Mindszenty József bíboros ügyében. Valentiny Géza elmondta, hogy éppen most járnak itt *Klempa*, a mai magyar püspöki kar külügyminisztere és *Cserháti József* pécsi püspök. De külön-külön mindegyik azt mondta neki, hogy ne mondja ám a másoknak, hogy ő itt járt.

Valentiny meg van győződve róla, hogy *Vajai* és *Berta* és még két Esztergomban élő pap a budapesti békepapokkal együtt támadni fogják Lékait, és annyira az idegeire mennek, hogy ily módon akarnak ártani neki. Egyébként Lékai eddig legalább huszonöt levelet írt, s azt kéri, hogy a Caritas adjon neki egy légkondicionáló szerkezetet a sümegi templomba, hogy Maulbertsch freskói a nedvesség miatt tönkre ne menjenek. Persze mindig úgy kezdi a kérelmet, hogy a Magyar Műemléki Felügyelőség nevében és sürgetésére jár el.

Cserháti elment Stuttgartba, és azt mondta, hogy csak pénteken jön vissza. Ez volt szombaton, illetve vasárnap. Alighogy odaért Stuttgartba, hallotta a rádióból, hogy a német püspöki kar kiadta Mindszenty ügyében a Mindszentyvel egyetértő nyilatkozatát. Erre, még mielőtt bement volna a városba, a következő repülőgéppel visszajött ide Bécsbe, nehogy azt mondják, hogy ő kettős játékot űz. Odahaza Mindszenty ellen van, itt pedig Mindszentynek a pártját fogja. Azért jár annyit külföldön, mert sok intéztnivalója van. Nem fogadta őt sem a Stuttgartban ülésező Német Püspöki Kar, sem Döpfner. Egyébként az egész ügynek a háttere az, hogy Klempának ki kellett jönnie, hogy megnyugtassa a nyugati közvéleményt és a püspököket Mindszenty letétele ügyében. Milyen fonák dolog, hogy a magyar kommunista párt megbízásából egy püspök jön ki azért, hogy megnyugtassa a nyugati püspököket, hivatkozva a pápa iránti engedelmességre, az egyházüldözés simább folytatása érdekében.

A Mindszenty-ügy 1973. január 4-én kezdődött el, amikor is a kormány és a püspöki kar arról tárgyaltak, hogy a templomi hitoktatást bele kell venni a törvénybe, vagyis hogy mindenki félelem és minden hátrány nélkül járhat templomba, hitoktatásra. Erre a kormány azt mondta, hogy ő erre csak akkor hajlandó, hogyha Mindszentyt leteszik esztergomi érseki székéből. Így kezdődött el a Mindszenty-ügy.

Az idén fordult elő, hogy Esztergomban egyetlenegy hitoktatási órát sem tartottak iskolában. Ennyire lemorzsolódtak. Egyébként is tény, hogy Casaroli szavának a Szentatya nem hitt, ezért minden püspöknek Magyarországról személyesen kellett kérnie Mandszenty letételét. Ezek szerint tehát *Lékai László* is kérte. Különbben amikor a vatikáni rádió bemondta Mandszenty letételét, Casaroli Varsóban volt, s a lengyel kommunista rádió két napon át állandóan ezt a hírt sugározta. Casarolinak kellemetlen volt, mert amikor repülőgépen távozott Varsóból, a tömeg azt kiabálta:

– De mi nem adjuk a prímásunkat!

1973. január 18-áról maradt egy följegyzésem. Ez mindjárt az idejövetelem után egy-két hónappal később történt.

A bíboros, ha este későn feküdt le, akkor reggel el szokott aludni. Én pedig azért, hogy pihenjen, nem keltettem föl. Inkább vártam a kápolnában. Reggelinél aztán szóvá tette, hogy ez így nincs rendjén, és hogy csak keltsem fel. Erre én azt mondtam:

– Eminenciás uram, az alvás erkölcsileg se nem jó, se nem rossz, hanem természetes. Eleget szenvedtem a szemináriumban amiatt, hogy amikor elaludtam, az emberre úgy néztek, mintha bűnt követett volna el.

Ő ezt válaszolta:

–Vannak természetes rendetlenségek is, vagyis inkább természetbeliek.

Erre én:

- Mióta Eminenciád reggel néha elalszik, jobban bírja a nap fáradalmait és a munkát.
- Ez olyan ebül szerzett nyereség – tette hozzá mosolyogva.

1973. január 15-én délben az asztalnál a következő históriát mondta el a bíboros *Kálmán István* csehimindszenti tiszteletbeli kanonok-plébánosról, a század elejéről. Hiába várták január 6-án vízkereszt ünnepén az esti vízszentelésre. Tudniillik előtte való nap elment Potyusztára az evangélikus földbirtokoshoz, és kártyán elvesztett egy pár ökröt. Másnap látta a falu, hogy hajtják ki az ökröket Potyra. Egy évre rá iskolaépítésről tárgyalt az iskolaszék. A plébános tervét elfogadták. Mátyás Antal szegről-végről rokona a Pehm családnak, olyan jó ítéletű falusi ember, akire a kis Pehm József tisztelettel nézett föl, azt mondta:

– Minden rendben lesz. Elfogadjuk a plébános iskolaszéki pénzügyi javaslatát, ha ezeket a falakat aztán meghintjük a három szent királyok vizivel. Isten tudja, meddig elállnak – célozva a kártyapartin a múlt évben vízkeresztkor elveszett egy pár ökörré. A plébános erre nem szólt semmit.

1974. március 12., kedd

A reggelinél ismét előjött a szó a vatikáni politikáról és arról, hogy mennyire machiavellisták. Erre bíborosunk Casarolira célozva megjegyezte:

– Őket nem nyom semmi, minket pedig nyom a kötelesség.

Azután próbáltam rábeszélni, hogy lehetőleg tartózkodjunk minden politikai megnyilatkozástól és különösen külföldön a Szentkorona említésétől, mert az a primás monarchikus és legitimista kívánságainak kifejezője. Miután figyelmesen meghallgatott, így szólt:

– Annyian űznek mások silány politikát, és nem is szégyenlik. Akkor miért kell nekünk szégyellnünk a tisztességeset?

1974. március 13., szerda

Befutott Párizsból a francia főlelkész, *Ruzsik Vilmos* redemptorista atya és anélkül, hogy tudtak volna egymásról, megérkezett báró *Kray István* is, aki még hazulról, zalaegerszegi korából ismeri a primást. Természetesen egy kicsit türtőztették magukat, ugyanis Párizsban ők ketten szemben állnak egymással. Miután megtárgyaltuk nagy veszekedések, ellenkezések közepette a párizsi utat, akkor mondta el nekem Ruzsik Vilmos, hogy ez a báró Kray mennyire történelmi materialista. Soha nem járnak a misszióba, pedig autójuk van. Ugyanolyan távolságról, sőt messzebből proletárok eljárnak a misére. Feleségének a stílusára vonatkozóan mondta Ruzsik Vilmos, hogy egyik a másikat azzal köszönti:

– Hát kérlek, édesem, nem is tudom, mire véljem, de ma a kiskutyámnak megint fáj a hasa.

Amikor megvették a párizsi házat, nekiment Ruzsiknak, hogy miért vették meg ezt a házat. Ki fizeti ezt majd ki? Erre azt mondta neki Ruzsik: – Majd te fizeted ki.

Kray azt válaszolta:

– Nekem pedig ne nyúlkálj a zsebembe!

Mire Ruzsik: – Persze, hogy én nem nyúlkálok bele, majd te magad nyúlsz bele.

Kray többször mondta:

– Egyébként is minek ez a magyar misszió? Már régen meg kellett volna szüntetni.

Ruzsik Vilmos az ilyen kijelentésekhez hozzátette:

– Te, mint báró Kray, szégyellheted magad! Csepeliek jönnek ide dolgozni, mosni, tapétázni, házat rendbe hozni, ti pedig semmit sem csináltok.

Azok, akik a párizsi misszióba járnak, a mintegy húszezer magyarból az háromszáz-öt száz egyszerű ember. Az Auer Pálok, meg az Albertok és a többiek legtöbbször szabadkőművesek és papfalók. Báró Kray azzal dicsekszik, hogy tíz valahány nevelőintézetet létesített, szervezett meg egész Franciaország területén.

1974. március 14., csütörtök

Ma volt itt Valentiny Gézával *Karlo Bayer*, a Caritas igazgatója. A primásnál voltak bent, és beszámolt arról, illetve kérte a primás véleményét a kiadandó van Straaten-féle levéllel kapcsolatban, amelyet Karlo Bayer szerint ő maga írt és szerkesztett. Ezt a levelet azonban, bár nyílt levél, nem adják ki a sajtónak, mert akkor a Vatikán egyszeri megjelenés után letilthatná, hanem majd egyszerre fogják másfél millió példányban minden nyelven kiadni. A levél nagyon ügyesen van megszerkesztve.

Márton Áron lent van Rómában. Amikor meghallotta, hogy mi történt Mindszentyvel, sírt, s azt mondta:

– Mit fognak velem, hetvenhat éves emberrel most csinálni?

V. G. testvére írta Magyarországról, hogy a püspökkari konferenciák végén mindig fényképeznek, és a televízió ezeket a fényképeket hozza. Az asztal tele van rakva étellel, itallal. Valahányszor Cserhádi megjelenik a képernyőn vagy a mozivásznon, a tömeg mindig mosolyog. Karlo Bayer privát élménye Cserhátival kapcsolatban, hogy Cserhádi mindenáron Mercedest akart magának. Ő azonban referált Döpfner müncheni kardinálisnak, és azt mondta, hogy nem lehet neki elegánsabb kocsit adni, mint amilyen a megyei párttitkárnak van, ezért ő Opelt javasolt. Mire azonban ő észrevette volna magát, Cserhádi már megvette az Opel Admiralt, amely természetesen még nyugaton is miniszteri kocsinak számít. Egyszer lent voltak a Duna partján ezzel a kocsival halászlét enni. Beültek a vendéglőbe: Cserhádi, Karlo Bayer és még egy pap. A sofőr azonban nem jöhetett be, kint kellett neki maradnia, hogy vigyázzon a kocsira. Mikor a gyümölcsre került a sor, Cserhádi felállt, fölváltotta sofőrjét, és ő ment ki őrizni az Opelt. Egy idő múlva Karlo Bayer felváltotta Cserhátit. Ő ott állott az Opel Admiral mellett, amikor a munkások jöttek, körülállták, megcsodálták és kérdezték, kié ez a kocsis. Azt mondta, nem az enyém, az egyik ismerős barátomé. Erre ezt mondták a magyar munkások:

– Valami nagy fejes lehet a pártban, akinek ilyen autója van. Karlo Bayer elmondta ezt a jelenetet Cserhátinak. Ő azzal védekezett, hogy az *Állami Egyházügyi Hivatal* és a kommunista rendszer maga akarja, hogy a püspökök, ha csak lehetséges, minél jobban reprezentáljanak. Persze nem veszik észre, hogy éppen ezzel a reprezentációval veszítik el minden hitelüket nemcsak a munkások előtt, de híveink előtt is. Ez az igazi egyházüldözés. Karlo Bayer mindezt nagyon élethűen és megrendülve mondta el.

Mindszenty leváltása után a püspöki konferencián *Miklós Imre* hangosan odaszólt a püspököknek, és csodálkozásának adott kifejezést afelett, persze farizeusi módon, hogy Róma leváltotta Mindszentyt, mert hisz ők akarták legjobban. Csodálkozásának csúcspontja az volt, amikor hozzájuk fordulva azt kérdezte:

– Talán a püspök urak kérték Mindszentynek a lemondatását?

Az árulónak, a megalkuvónak ez a sorsa, hogy miután elvégezte kötelességét, akkor is úgy játszanak vele, olyan megalázó módon, mint ahogy levágnák a fejét, és a fejével gurigáznának. Embertelenné, utálatossá és csúszómászóvá teszik. Ez az ő szisztémájuk.

Ma volt itt *Ádám Gyurka*. Sokat beszélgettünk. Ő mondta el, miután mindenki látja, hogy Vecsey nem képes ellátni a főlelkészséget, mert nincs bátorsága kiállni, elmenni a püspökökhöz és a magyar lelkészekhez. Ennek ellenére nem akar semmiképpen lemondani az állásáról. Még azt is elmondta, hogy *Demel Iván* mennyire kiáll a primás mellett. Azon az este, amikor a rádió bemondta Mindszenty letételét, éjnek idején civilben elment a Theresianum Gasseba a nunciatúra elé, és ott az egész falon végig krétával sarlót és kalapácsot rajzolt.

Ezt most hallom először. Még az újságok sem hozták. Ezt az a Demel Iván csinálta, aki – persze hatalmi okokból – papi vonalon itt Bécsben kiskirály. Mindenkit szemmel tart. Nem

tudott beférkőzni a primás jóindulatába, mert Vecsey nem akarta. Nem jön sose. Csak egyetlen egyszer láttam itt két év óta, akkor is rövid időre. De valószínű, hogy lelkében megőrizte a primás iránti hűséget.

Hosszú ideig nem mondtam semmit, mert a hetek elég eseménytelenek voltak. Március második felében voltam Züriben két hétre, az ottani plébános szokásos helyettesítésére. Ilyenkor az ember megszokja a nagyon jó életet, mert a szízhely nagyon előkelő. Európának a krémje van ott, de valahogy bele is látni az ottani élet ürességébe. Ottani lelkipásztori tapasztalataimat, amelyek az idén nagyon érdekesek voltak, mivel több emberen tudtam segíteni, nem írtam le.

Április

1974. április 2., kedd

Miután 1-jén megjöttem Zürsből, vacsoránál mondta el bíborosunk Csehimindszentről beszélgetve azt a verset, ami az édesapja szőlőjében lévő pincében a gerendára volt felírva.

A vers így hangzik:

Guta üti meg az orrba,
aki vizet önt a borba.
Igyunk tehát szépen sorba,
így jutunk el öreg korba.

Írta, véste Kis András saját kezével 1870-ben.

Amikor édesapja végigment a falun, gyakran találkozott a jegyzővel, aki protestáns volt, mert az akkori éra szívesen rakott katolikus falvakba is protestáns tisztviselőket. Lutheránus volt, és az édesapja azt szokta neki mondani:

– Fiam, ez a lutheránusok Istene.

Egyik kedvenc gyermekkori képe volt az a festmény, amelyet édesapja a vásáron vett, és amely Éva teremtését ábrázolta abban a pillanatban, amikor az alvó Ádámnak a bordájából kikel az asszony. Sokáig nézte, és úgy látszik, nagyon megkapta. Nem tudom, megvan-e még a kép.

Föltűnő, hogy Bánássról, veszprémi püspök utódjáról, akinek én titkára voltam, mindig nagyon tartózkodva és finoman beszélt. Az is a fülébe jutott, hogy amikor Bánáss az én lefogásom után 1948 előnyarán kiment Svájcba üdülni és Rómába, akkor azt mondta volt a római papoknak, hogy Mindszenty a magyar püspökök és a magyar püspöki kar szerencséje.

Gyakran tesz huncut megjegyzéseket. A szumérokról beszélünk. Vannak, akik a magyarok eredetét és vallási, népi hagyományait 2000 évvel Krisztus előttre akarják visszavezetni. Erre huncutul és gúnyosan megjegyzi:

– Ez nagyon nehéz, mert azelőtt nem tudtuk hosszú ideig, hogy szumérok vagyunk.

1974. április 7., vasárnap

Délután valamilyen sajtóközleményről volt szó vagy levélírásról. Prímásunk figyelmeztetett, ne írjam le azt, amit le akartam írni, mert abból megint „gyurmát csinálnak”. Egy egészen új szó a gyurma. Azt érti rajta, hogy majd összevissza keverik, magyarázzák és átgyúrnák a saját képükre és hasonlatosságukra.

1974. április 23., kedd

Szent Adalbert ünnepe van ma. Már tegnap este szólt a prímás, hogy az olvasmányok, tehát a szentlecke és az evangélium magyarul legyenek. Így is volt.

A reggelinél hosszú ideig beszélgettünk. Őminenciája elmondta, hogy volt egyszer *Csernoch* prímásnál is, *Serédi* elődjénél Esztergomban. Mikor Csernochhoz kellett mennie, úgy beszéltek meg *Nyisztor Zoltánnal*, hogy együtt mennek. Valamilyen vallásalapú segély ügyben akart hozzá menni, hogy a prímás támogassa azt *Klebelsberg* kultuszminiszternél. De Nyisztor Zoltán nem jelent meg a kitűzött időre, és ki sem mentette magát. Ezt mosolyogva jegyezte meg. Azután a szegedi nagy építkezésekről beszélt, amelyet a vallásalap kezdeményezett annak idején. Ekkor építették meg a szegedi nagy teret. Akkor ő is és *Mikes* püspök is Szombathelyről kritizálták *Klebelsberg Kunót*, hogy a vallásalapnak egy ilyen városban történő befektetése meg fogják akadályozni, hogy az ország többi részére is jusson az építkezésekhez. Már akkor rámutattak a szokatlanul nagyra méretezett térre, amit a szegedi ünnepi játékok színteréül szántak. Emiatt aztán volt egy bizonyos versengés, illetve neheztelés *Mikes* szombathelyi püspök és *Klebelsberg* között. Ennek köszönheti, hogy *Klebelsberg* egy kicsit mindig ragaszkodott a zalaegerszegi plébánoshoz. Hogyha már a püspökkel rossz viszonyban van, akkor legalább az egyházmegyében egy nem jelentéktelen helyen lévő papjával legyen jóban.

Egyszer aztán öneki kételye támadt afelől, hogy tartsa-e ezt a kapcsolatot. Nem akart elesni az esetleges miniszteri segélyektől, hisz Zalának a vasi-szombathelyi egyházmegyéhez eső része egészen elhanyagolt és szegény vidék volt, ellentétben a Veszprém megyére eső kétharmad résszel szemben. Nem akarta elszalasztani, azért elfogadta *Klebelsberg* közeledését. Egyúttal aggálya is támadt, hogy nem cselekszik-e a saját püspöke, *Mikes* püspök akarata ellen. Ezt egyszer szóba hozta, és megkérdezte tőle, hogy mit szól hozzá. *Mikes* püspök a maga nagyvonalúságával azt mondta:

– Cselekedj, ahogy jónak látod, mert nagykorú vagy.

Ki is akarták egyszer békíteni a kultuszminisztert és a szombathelyi püspököt. Erre a szerepre *Gyömörei* főispán vállalkozott. Meghívták mind a kettőt egy nagy ebédre vagy vacsorára az Arany Bányába Zalaegerszegen. *Mikes* jött. A zalaegerszegi apátplébános, *Mindszenty* elkísérte egészen az Arany Bányáig, de ott a kapuban elbúcsúzott a püspöktől, és nem ment be. Kérdeztem, hogy miért nem ment be. Mosolygott és elmondta, hogy az Arany Bányáig Zalaegerszegen egy Szép Ferenc nevű emberé volt. Ez a Szép Ferenc egyik káplán elődje volt Felsőpatyon az én szülőfalumban. Én soha nem hallottam róla. Vasvár környéki gazdag paraszt gyerek volt, és akkor, amikor az összeomlás volt 1919-ben, a szerb részen lévő gazdák megijedtek, hogy a marháikat nem tudják eladni, és ez a Szép Ferenc elkezdte – mert volt neki pénze – felvásárolni a sok marhát. Persze a számítás rossz volt. *Mindszenty* nyolc csizmással, a zalaegerszegi gazdákkal, átláttak Szép Ferenc lelkiismeretlen számításain, megsejtették az eladók nagy veszteségeit, és ellene fordultak. Persze *Gyömörei* főispán egészen odavolt Szép Ferencnek ettől a gazdasági manipulációjától, és azt mondta:

– Mennyi iskolát építünk majd ebből az Arany Bányából.

Mindenesetre a zalaegerszegi katolikus intelligencia csodálkozott, és *Pehm* apátplébános ellen fordult, hogy ő a nyolc csizmással tart. A dolog aztán el is fajult. Miután Zalaegerszegen elvetették az Arany Bányának ilyenfajta gazdasági megoldását, a dolog fölkerült Szombathelyre. A szombathelyi hatóságok egyhangúlag helyben hagyták *Mindszenty* apátplébánosnak és a nyolc csizmásnak az ajánlatát. Később a minisztérium is jóváhagyta. Ebből aztán pörök keletkeztek. Végeredményben Zalaegerszeg ráfizetett erre az Arany Bányáig történetére Szép Ferenc kiugrott pappal szemben közel fél millió pengőt. Egy *Fülöp* nevű lánnyal is összeállt, de sose hívták egymást feleségnek és férjnek. A feleség mindig úgy beszélt Szép Ferencről, mint „ennek a gyerekeknek az apja”.

Mindezt nyugodtan mondta el a bíboros. Megkérdeztem tőle, hogy volt-e valaha is az Arany Bányában. Azt mondta, hogy soha nem tette oda be a lábát. Ezen csodálkoztam. Ott élt majdnem huszonöt évig, mint plébános, és a város legnagyobb szállodájának a tulajdonosával, egy kiugrott pappal sohasem találkozott? De igen, egyszer találkoztunk a bíróság előtt, mert amikor a Bíró Márton-féle könyvet írta, akkor a zágrábi levéltárba kellett utaznia. A főispán előszobájában Szép Ferenc tanúk füle hallatára azt mondta, hogy most azért nincs itthon az apátplébános, mert pénzt akart kicsempészni a határon, és ott lefogták. Ő bepörölte Szép Ferencet, bíróságra került a dolog, és a bíró, a tanácselnök, aki neki különben jó barátja volt, Szép Ferencet becsületsértés miatt ezer pengő pénzbüntetésre ítélte. Jóval az ítélet meghozatala után azt mondta a tanácselnöknek:

– Mégis csak furcsa, hogy a bíróság nem vesz tekintetbe igen fontos szempontokat ilyen ügynél. Először is, hogy a város legelső egyházi tekintélyét rágalmazták meg így. Másodszor, hogy egy ilyen gazdag ember művelte ezt, és csak ezer pengőre ítélik el. Ez neki semmi, szinte bátorítja a bíróság arra, hogy ezután is csináljon ilyet. A bíróságnak nemcsak ítéletet kell hozni, és igazságot tenni, hanem a bíróságnak nevelni és elriasztani is kell.

Erre a tanácselnök azt mondta:

– Kegyed még a bíróságot is kritizálja?

– Én nem a bíróságot kritizálom, csak a bíróság visszaéléseit.

Ezzel ért véget a reggeli.

Ma van Béla napja, *Bíró Béla* professzornak is a neve napja. Megkérdezte a bíboros úr, lenne-e időm 11 óra felé elvinni a levelét, mert meg akarja köszönten. Mondtam, hogy igen. Ezzel elváltunk.

Közben a zürsi sízésem és a mai nap között sok minden történt. Vecsey idegebb, mint valaha. A primás kérte tőlem a római kihallgatásom történetét. Én a lapokat kivettem és odaadtam neki. Ő anélkül, hogy kérdezett volna, átadta Vecseynek. Ennek a résznek az első mondata így hangzik: „Végre Vecsey elment Svájcba.” Ez persze a gyanakvó Vecseynek szöveget ütött a fejébe, hozta nekem a lapokat, s kérdezte, hogy ez mit jelent. Azt jelenti, hogy végre elmentél, mert annyi ideig készülődted. Kérdezte még, hogy vannak-e még ilyen naplójegyzeteim. Mondom, vannak. El akarta tőlem kérni a diáriumomat, hogy elolvassa, mert esetleg róla szól. Ez az ember kissé furcsa alak. Úgy képzelem, hogy a másik embernek nincs joga megírni azt, amit átélt?

Tegnapelőtt volt nálam *gróf Révay István*. Megint beszélgettünk az amerikai útról. Elhibázottnak tartja, és az a nézete, hogy a bíboros valahányszor kilép a nyilvános szereplés porondjára, mindig veszít valamit varázsából, hatásából és tekintélyéből. Mindig csak kopik. Ebben igazat is adtam neki, de korábbi álláspontomhoz híven megmagyaráztam, hogy nem lehet egy embert, amíg él, véka alá rejteni. Esetleg egy kicsit vissza lehet tartani. Azt is mondtam, hogy sajnos minden embernek, különösen az olyannak, mint Mindszenty bíboros, megvan a maga mítosza az emberek tudatában, és a gyakorlatban senki emberfia nem tud ehhez a mítoszhoz egészen méltóan élni.

1974. április 24., szerda

Tegnap este a vacsoránál, amely rövid ideig tartott, megállapodtunk, hogy este negyed 11-re itthon leszek, mert akkor megy őeminenciája ágyba, és azt mondta, jöjjen be meghallgatni, mi muzsikál a szobájában. Az utóbbi hónapokban szokásává vált, hogy minden ajtót kitar hálósobája felé, a szalon felé, sőt a folyosó felé is, mert az irodájában levő couch-szerű ágyon alszik.

Mikor hazajöttem – Hargittayékkal voltam – éppen negyed 11 volt. De már hallottam, amikor beléptem a külső ajtón, hívott, hogy jöjjen csak, és hallgassam meg. Bementem lefüggönyözött szobájába. Félhomály volt, és hallgatóztam. Hallottam az autókat az utcán, kérdeztem, hogy nem az autókat hallja-e. Azt mondja, azok nem zavarják, mert ez a zaj más. Ez egy muzsikálás, bár ebben a pillanatban mintha kevésbé hallaná. Úgy hallja, mintha a küszöb alól jönne valami muzsikaféle. Ismét vártam egy darabig. Valóban nagy csend volt a szobában. Megmagyaráztam, hogy az idősebb emberek érzékszervei vagy elgyengülnek, vagy megerősödnek. És amikor kiélesednek, akkor annyira éleseké válnak, hogy szinte az egész egyensúlyát megzavarják. Nagy figyelemmel hallgatóztam. Mondtam, hogy eminenciádnak magas kora ellenére kitűnő, sőt túl jó hallása van. Jobban hall, mint akár én, akár Vecsey. És amikor leteszi fejét a vánkossra, amikor nem foglalkozik külső dolgokkal, hanem önmaga gondolataival van elfoglalva, szinte belsejére hallgat. Így az egész énye a vánkoston keresztül, még a testének mozgását, pihegését, egész belső életének muzsikáját hallja, és azt saját éles hallószervei felfokozzák. Úgy látszott, meggyőztem. Egy darabig vártam, nem hallottam semmit. Jó éjszakát kívántam és lejöttem.

Ma a reggelinél ismét megpendítette ezt a témát. Próbáltam magyarázni:

– Eminenciád túlságosan tevékeny típus. Mindig csinál valamit, s nem tud munka nélkül meglenni.

A börtönben is – szó szerint így mondta a bíboros – a „félreeső helynek” szánt papírokat összegyűjtötte, valahol egy ceruzát szerzett, és azokat teleírta. Az örök mindig elvették tőle, de ő újakezdte, mindig írt. Úgyhogy – jegyezte meg még gúnyosan – „irodalmi zsengeim most valahol a Magyar Népköztársaság levéltárában vannak.”

Én elmondtam, hogy nekem a legnagyobb erőm az volt, hogy napokon, hónapokon át tartó belső vergődés, imádság, Isten-ostromlás után –, hogy szabadítson ki –, elnyugodtam, és kikapcsoltam még az éhségérzetemet is, a gondolataimat is. Reggel, különösen elítélésem után Neunkirchenben leültem a padlóra vagy a cementre, és nyugodtan ott maradtam délig vagy déltől estéig. A többiek, a tevékenyek, akik nem tudták magukat ellazítani, mint az örültek jártak körbe a cellában, és még dühöngtek is rám. Őeminenciája megjegyezte:

– Te ilyen szenttelen vagy!

Nevettem rajta, de jól fejezte ki magát. Azt mondta, hogy ő ezt soha nem próbálta.

Megmagyaráztam, hogy erre lenne szüksége, erre a belső kikapcsolódásra. Elmondtam még a neunkircheni börtönben elítélésem után egy tadzsikisztáni lakatossal való találkozásomat. Valami orosz katonapolitikai büntény miatt ítélték el. Kövérkés és fekete volt. Napokon, heteken át ült ott a cellában. A *Harangozó Feri* hívta fel rá a figyelmemet. Nem szólt egy szót sem, és ha valaki szólt hozzá, csak mosolygott. Ha javasoltuk neki, hogy csináljon valamit, valamilyen tervvel álltunk elő, akkor mindig csak azt mondta mosolyogva – ezt az orosz szót tőle tanultam:

– Zachem, mire való?

Azután megmagyaráztam őeminenciájának, hogy megnyilatkozásai akkor a legjobbak, amikor nem ragaszkodik előre leírt szöveghez és annak az elmondásához, hanem ha jól kialudta magát, egy pár gondolatát nagy vonalakban összeszedte, és szabadon előadja. Akkor nem egy leírt mondat soványságából akarja az embereket meggyőzni, és beszéden keresztül önmagát

adni, hanem az ott helyben formált gondolatait, amelyeket szavakba önt, azok az egész élet sűrűségéből, élettapasztalatából merítenek, és ezt a hallgatóság megérzi. Nagyjából egyetértett velem.

A reggeli végén látta, hogy egy harmadiknak is terítve van. Mondom, éjszaka megjött Münchenből, illetve Berlinből Vecsey. Már reggel mondta nekem Columba testvér a felső kápolnában. Panaszkodott, hogy éjfél tájban jött meg, de nagy zajt csapott ki-be járva az ebédlőben, konyhában, mindenütt. Úgy látszik, éhes volt. Nem tudom, ha én éjszaka érkezem, én is ilyen zajjal jövök-e meg. Ezentúl vigyázni kell éjszakai mozgásomra, ajtónál, liftnél, hogyha 10 óra után jövök meg, vagy még munka miatt bezörgetek valamelyik nővérhez, hogy azt csendben csináljam. *Favete linguis* – mondja a latin, legyetek kedvesek, kedvezetek a nyelveteknek, azaz halkán beszéljétek. Mennyire igaz, mennyi finomság van benne! A beszédnek is szinte hallgatásnak kellene lennie.

Ma éjjel érkezett meg Vecsey Berlinből. Ő mondta el, amit én már Mester Istvántól hallottam – aki éppen Wright bíborosnál volt, a saját kongregációjában –, hogy amikor Mindszentynek a sajtónyilatkozata február 7-én megjelent, és amikor elolvasta, akkor a kardinális – mialatt Mester ott állt mellette – egy ügyet tárgyalt, egészen váratlanul, azt mondta csendben – semmi köze nem volt a tárgyalás témájához – magyarul:

– Van még hősiesség a világon.

Ezzel jellemezte Mindszenty sajtónyilatkozatát. Ugyancsak Vecsey szerint, aki Fábiántól jött Münchenből, Casaroli valóban Varsóban tudta meg a vatikáni rádióknak a február 5-i nyilatkozatát, amelyben Mindszenty letételét bementették. Erre azt mondta volna, hogy marhaság pont ebben az időpontban tenni. És VI. Pál azzal védekezett volna Rómában, hogy a dicsérő levéllel együtt el volt készítve ez is, hogy mind a két pirulát, a keserűt és az édeset együtt adják be.

Ma ebédnél a primás hosszan elbeszélte 1919-es lefogásának körülményeit, különösen azt, hogyan szabadították ki. Vagy öten voltak fogva a szombathelyi törvényszéken a tárgyalóteremben *Üveges Ferenc* MÁV vasúti ellenőrrel, aki olyan középkorú ember volt. Hamarosan húsvét után megkapták az értesítést, hogy másnap *Üveges Ferencet* felviszik a parlament pincéjébe a Korvin(?) csoporthoz. Ennek akkor olyan híre volt, mint most az *Andrássy út 60-nak*. Tanakodni kezdtek, hogy ezt nem szabad megengedni, valamit tenni kell. Miközben így tanakodtak, az ablakon bedobtak egy kulcsosomót. Talabér nevű őrmester akart rajtuk segíteni. Ott volt *Csapáty* is meg *Heisz Mátyás* is, a későbbi esperes-plébános. Azt mondták, ha már a Talabér őr ennyire előzékeny, hogy kulcsosomót dob be nekünk, mi sem maradhatunk tétlenek. Így aztán *Heisz Mátyást* odaültették az ügyésznek a pultjára, hogy imádkozzék, és az őrnek legyen kire vigyáznia. Ők meg kimentek, fölkutatták az egész környéket, kinyitották az ajtókat, és az éj leple alatt *Kincs apáttal* együtt *Üveges Ferencet* föltolták a falon anélkül, hogy tudták volna, milyen mélység tátong a másik oldalon. Csak annyit hallottak, hogy a hátizsákjával együtt nagyot puffant. Úgy látszik, mégis nagyon mély volt az árok. Aztán eltűnt, többet nem tudtak róla. De ők nem keveredhettek gyanúba, és azért, hogy a Talabér nevű őrüket el ne árulják, Mindszenty, aki akkor még gombos cipőt viselt, a cipőgombját otthagya a zárban, hogy azzal eltereljék a kulcsátadásnak a gyanúját.

Másnap reggel jöttek az örök, és őt is keltették. Mutatták, hogy megtalálták a zárban az ő cipőgombját. Kérdezték, hogyan is történt az egész. Ő erre azt mondta:

– Mit lehet tudni? Valószínűleg *Üveges Ferenc* lopta el az én cipőgombomat.

Amikor kiszabadultak, akkor tudták meg, hogy amikor szegény *Üveges* nagyot esett, kicsit megsérült, és a Perintnek a medrében tovább ment. Az éjszaka nedves volt, *Üveges* belázasodott. A Perint medre melletti legközelebbi házig, egy kovácsig tudott eljutni. Egy

szegény család vette oltalmába a lázas, beteg embert, és egy hétig ápolta. Talán ez volt a szerencséje, mert a határon mindenütt keresték. Ha arra megy, biztosan elfogják. Innen viszont egy hét múlva nyugodtan elmehetett, mert már el is felejtették az ügyét. Később Üveges Ferenc elvette a nemesapáti jegyző lányát. Pehm apátplébános eskette őket, sőt később ő is temette. Szépen elkészült az örökkévalóságra – mondta a bíboros.

1974. április 25., csütörtök

Délben primásunk arról beszélt, hogy 1956-ban, miután Rákosit leváltották, két kormányzati ember jött hozzá a börtönbe. Sokáig unszolta őket, hogy mutatkozzanak be, de azok elhallgatták nevüket. Rákosi bukása után kezdték engesztelni, mert nekik is kényelmetlen volt az ő helyzete. Kérdezték az akkori politikáról. Jugoszláviával kapcsolatban azt mondták, íme kezd minden rendbe jönni. A bíboros közölte velük, hogy ő még sohasem látott magyar miniszterelnököt olyan kétségbeesetten idegen államfőhöz beszélni, és idegen államfő előtt hétrét görnyedni és kunyerálni, mint Hegedűs miniszterelnököt, aki Nagykanizsán szinte összetett kézzel fordult Belgrád felé, hogy Tito felejtse el az őt ért bántalmakat. Ne vegye ezt olyan tragikusan a szegény Magyarország részéről. Azután a két illető arról is beszélt, hogy lám, mennyire haladunk és fejlődünk. Rákosit is lemondattuk, félretettük. Erre Mindszenty azt mondta nekik:

– Pedig jóra való kommunista volt, és mégsem becsülték meg?

A vendégek nagyot néztek. Öminenciája jót nevetett, én is harsányan felnevettem. Vecsey megjegyezte, hogy ez a jó mondás még bent sincs a memoárban.

Tegnapelőtt telefonált *Quilichi*, a nunciatura uditoréja. Megkért, menjek el hozzá, megjött a vakációról. Volt Rómában is. Meghozta Casaroli részletes életrajzát, amit kértem tőle. Különben is szeretne velem az excelenciás nuncius beszélni.

1974. április 26., péntek

Sajnos elhibáztam az időt, és egy órával korábban értem a nunciatúrára. Előttem ment be a nunciushoz *Weinbacher* segédpüspök. De kisvártatva lejött elém Quilichi uditore. Bementünk a nagy fogadóba. Leültünk. Quilichi odaadta Casaroli életrajzát. Mint ahogy már lenni szokott az életben, két nagy úr szolgálja legtöbbször jobban megérti egymást, mint maguk a nagyurak. Quilichinél is megérezem, hogy megért. Igen sokban osztja véleményemet, bár sose szól, amikor a kritikáim erősek. Érzem rajta, hogy egyetért velem. Többször mondta már, hogy ezt csak magunk között mondjuk, *amicherole*. Leültünk az asztalhoz, fölolvastott egy elég komplikált olasz szöveget finom megfogalmazásban. A kifejezések voltak finomak, de maga a szöveg még nem volt végleges, láttam rajta. Csak körülbelül értettem, s aztán elém is tolt. Akkor láttam, hogy ez egy levéltervezet a nunciatúráról, amit valószínűleg a nuncius utasítására Quilichi fogalmazott meg. Nem volt se megszólítás benne, se befejezés, csak a pusztá gondolatok. Géppel volt írva, és alul volt ráírva ceruzával: König érsek – és utána egy fölkiáltójel. Lehetséges, hogy arról is szó volt, hogy nem a primással tudatják itt, hanem Königgel, Königen keresztül.

Ennek tartalma a következő volt: A Vatikán mélységesen fájlalja azokat az állásfoglalásokat, amiket a bíboros a legutóbbi letétellel kapcsolatban tesz. Engem többször megszakított Quilichi, és azt mondta, hogy a Vatikán „*spiacente*”, tehát nem tetszik neki. A bíborosnak a túlbecsülése, a fölértékelése teljesen alaptalan és igazságtalan a Szentszékekkel szemben, mert a Szentatya legfelsőbb pásztora az egyháznak, s legutóbbi rendelkezését az esztergomi érseki szék betöltésével kapcsolatban kizárólag az egyház java és pasztorális okok vezették. Volt még ebben a levéltervezetben egy utolsó szakasz is, amely az mondja, hogy a Szentatyának Mindszenty esztergomi érsek letételéről szóló döntése, amely kétségtelenül nagy áldozatot kíván tőle személyileg, nem támadás, nem *accusatio*, nem vád volt vele szemben, hanem honore, azaz tiszteletadás. Én felolvastam, akkor azt mondta Quilichi, hogy a lényege az egésznek az, hogy Rómában nem tetszik a bíboros állásfoglalása ezzel az ügygel kapcsolatban, és quasi azt mondta, hogy erről beszél. Erre azt mondtam neki, hogy tessék bizonyítékot adni, hogy bíborosunk kinek és hol szólt minderről. Írás nélkül és bizonyítékok nélkül nem lehet semmit sem állítani, és nem szabad elfelejteni, hogy a kommunisták dolgoznak, és zavarják a vonalakat. Egyenetlenséget akarnak szítani, és azt is mondják, ami nincsen. Erre azt mondta elég zavartan, hogy nem külső megnyilatkozásokról van szó, csupán azokról az állásfoglalásokról, amelyeket a bíboros a nuncius személyes ittlétekor tesz. Én azt mondtam neki, hogy a bíboros nem mondott le. Megmondtam az okait, hogy miért nem mondott le. Mást ne várjanak tőle, mert ő nem fogja megváltoztatni ebbeli döntését, amíg a dolgok meg nem változnak. Rómát figyelmeztették ezzel kapcsolatban, hogy ezt ne tegye. Erre egy kicsit elfogott az indulat, és azt mondtam:

– Tessék megnézni a *Civitta Cattolica* cikkét, amit K. írt. Abban panaszkodnak, hogy mindenki Mindszenty pártján van, a Szentatyát senki sem sajnálja. Miféle vezetés az, amikor a főnök sajnálatni akarja magát ahelyett, hogy kezébe venné az ügyeket, és felelősséget vállalna. Idéztem azt, amit már egyszer mondtam neki, amikor Fr. Msgr... [*a kéziratban a név olvashatatlan*] 1969 nyarán *Odeschalchi* hercegnő és *Pericoli* meg *Fáy Erzsébet* jelenlétében azt mondta, hogy a Vatikán állásfoglalása az, hogy mi itt ülünk a biztos helyen, jó helyen, meleg helyen, hogyan kívánhatjuk meg a híveinktől és papjainktól, hogy menjenek a halálba és a börtönbe. Mondom: micsoda vezér az? Én nem akarok egy ilyen vezér után csatába menni, a bőrömet kockáztatni, aki így gondolkodik.

Ekkor másra tereltük a szót, és más ügyről beszélve azt mondta többször, hogy a Vatikánnak ez *spiacente* – ezt a szót használta. Aztán belemelegedtünk a társalgásba, és barátilag mondtuk el egymásnak a dolgokat. Akkor derült ki, hogy ő szemrehányásként mondta el nekem – nem a primásnak szóló üzenetként –, hogy mire volt jó a Habsburgokat meglátogatni Svájcban. Mire

való a velük való érintkezés? Lekicsinylőleg nyilatkozott Habsburg Ottó személyéről, aki a régi világot képviseli, és aki még legutóbb is Bécsben megvédte a portugál kolonializmust és Afrikában viselt háborújukat. Azt mondta, lehetetlen elkerülni, ha valaki a Habsburgok társaságában megjelenik, hogy szemére ne hányják a politikát, a Habsburg monarchia visszaállítása utáni vágyát és erre irányuló törekvéseit. Helytelen volt a Habsburgokkal találkozni. Erre azt mondtam neki, hogy ilyen tekintetben nekem személyes, egyéni nézetem más, mint a bíborosé, de hát én őt hűségesen szolgálom. Egyáltalán nem kívánom a régi világ visszaállítását semmilyen formában sem. Legfőbb ideje, hogy letűnt. Az a tény, hogy az ember nem fogadja el a régi világot, nem jelentheti az alapelvek, az álláspontok feladását és a teljes alkalmazkodást. Aztán jött a Casaroli-féle argumentációval, azzal, hogy a múltban óriási területeket, országokat veszítettünk, mert nem tudtunk alkalmazkodni. Az orthodoxia milyen szépen alkalmazkodott, és sehol semmit nem veszített el, mondta ő. Erre mondom, teljesen félreismeri az orosz helyzetet. Mert ha Oroszország szabad lenne máról holnapra, ne gondolja, hogy az orosz tömegek orthodoxoknak vallanak magukat. Oda már annyi amerikai szektát becsempészték a második világháború folyamán, hogy saját tapasztalatomból tudom, többségben lennének a baptisták, anabaptisták és a különféle szekták. De semmiképp se lehet így argumentálni, így igazolni a Vatikán keleti politikáját, hogy az orthodoxia megvédte területeit. Teljes félreismerése a helyzetnek. Ugyanez a helyzet Magyarországon is. Kérdeztem tőle, mit gondol hány százalék lenne valóban katolikus, ha Magyarország felszabadulna. Akkor himelt-hámolt, és azt mondta, a népnek a többsége. Mondom, nagyon téved. Az ifjúságot elidegenítették a vallástól, és a magyarság nagy része teljesen vallástalanná vált. És az egyházhoz ragaszkodók mindenképpen csak kisebbség lenne a magyarságon belül. De nem hagyta abba ezt a témát, és tovább mondta, hogy Bosznia teljesen katolikus provincia volt, és ma csak félmillióan vannak, ezeket is azok a ferencesek mentették meg, akik a török idők alatt hasonultak a törökökhöz, bajszot növesztettek, a néppel együtt éltek.

Amint látom, végzetes félreértések vannak argumentációjukban. Ezek a példák nem indokolják azt, hogy a katolikus hit lényeges tételeit úgy állítsuk be, mintha nem volnának lényegesek. Sőt még ezen túl rendőrspicli püspököket állítunk a nép elé. Miféle egyház az ilyen? – kérdeztem tőle. Erre persze nem tudott válaszolni, de tovább mondta, hogy a Szentszék meg van róla győződve, hogy a világ a szocializmus felé halad, persze beleépítve ebbe a szocializmusba az emberi szabadságot és vallásszabadságot. Ezért került a Szentszék konfliktusba minden jobboldali diktatúrával. Erre azt feleltem neki, hogy igen ám, ez mind szép, de elfelejtik azt, hogy a kommunizmus, a rothadt kapitalizmus fattyúgyermeke ugyanazon érem másik oldala. S a Vatikán az egész világot nem állíthatja ilyen alternatíva elé: vagy kapitalizmus, vagy szocializmus. A hit igazságát, a „ránk bízott drága kincset” (2Tim. 1,14) kell hirdetni, nem pedig a kommunista világhoz, amit a Vatikán tévesen a holnap világának tart, így hozzáhasonulni.

Erre nem tudott szólni semmit sem. Azután ismét ráterelődött a beszéd a pápának a személyére. Arról esett szó, hogy a második vatikáni zsinaton kimondták a kollegialitás elvét. Nagy hangon hirdették, s ugyanakkor a nyilvános ügyek bizottságában, amelyik a keleti politikát intézi, ott bent van vagy két tucat kardinális, bíboros, fel van sorolva az *Annuario Pontifici*óban. Ezeket a bíborosokat a keleti politika döntései felől egyáltalán meg sem kérdezik. Szemenszedett hazugság az egész kollegialitás. Kifelé azt hirdetik, hogy a kollegialitás így, a kollegialitás úgy, befelé pedig ki dönti el a keleti politikát? A pápa, Benelli és Casaroli, senki más. Nem szabad a világot így lóvá tenni.

Ennek során került szó arról is, hogy a pápa az egész világegyháznak a sorsát viseli. Mondom, ez a baj. Jobb lenne, ha rendet teremtene a római egyházmegyében. Megszüntetnék ott azt a rengeteg anyaházat. Egyben-egyben két-három nővér lakik. A plébániákon senki sincs. A Via del Casalettón, ahol a Szent István Ház épült, ott van a parokietta, P. Luchano a plébános, a templomában alig vannak. Összeszámoltam egy ottani nővérral, több mint 35-40 nyilvános

kápolna van egyéni ájtatosságra rendházakban, anyaházakban. Lelkipásztori szempontból semmit sem csinálnak, csak tönkreteszik a parókia életét – mondtam neki. Az én szememben VI. Pál pápa elsősorban Róma püspöke, csak utána pápa, és nem kellene neki nagyon kapaszkodni, hogy a világon elismerjék. Ha nem ismerik el, legyen először jó római püspök, tegye rendbe a római egyházmegyét, akkor mindenki el fogja ismerni pápának. Ezt aztán nem is tagadta, igen, ez így van – erősítette. Először Róma püspöke.

Térjünk vissza az eredeti témához – mondtam neki. Quilichi megismételte, amit mindig mondott, hogy a primásnak, amikor látta volt, hogy a helyzet súlyosbodik az érseki széket illetően, akkor le kellett volna neki mennie Rómába és tárgyalni. Ezt a reális olasz mondja. Teljesen igazat adok neki. Én hiába szorgalmaztam ezt, mióta idejöttem, 1972 júniusától, hogy keresni kell a kapcsolatot, megegyezést kell találni, kompromisszumot, barátságot kell kötni. Sajnos, ilyen a gyakorlati dolgokban a primás különös álláspontot foglal el, aminek közvetlenül az ügyre nincs kedvező hatása. Ugyanez áll a két püspök kinevezésére is, ugyanez áll Rómában sok mindenre. Mondta, hogy talpalni kellene Rómában, egy kicsit aláztatosnak kellene lenni, meg kellene hajolni. Nem a Szentháromság hittételéről van szó, és nem arról, hogy állandó vértanúhalált halunk, hanem ez az élet. Ebben én teljesen igazat adtam.

Végül megállapodtunk Quilichivel, hogy tájékoztatom a primást arról, amit mondott, de természetesen arról, amit mi barátilag beszélgettünk, azt nem mondom el, és igyekszem mindent megtenni, hogy az ügy kedvezően folytatódjék. Azt is elmondtam neki időközben – mert úgy látszik, nem tudta –, hogy a kommunizmusnak a lényegét sokan nem ismerik. Az elmúlt egyházüldöző rendszerekkel összehasonlítva most nem arról van szó, hogy a népet sanyargatják, vagy a népet elszegényítik, itt nem arról van szó, hogy jogtalanságokat követnek el, hanem a kommunizmus lényege az, hogy Istent feledve, Istent tagadva megmérgezi az embernek az emberhez való kapcsolatát a mindennapi életben minden vonatkozásban. Aztán van egy-két püspök, aki becsületes akar lenni, de amikor odaülnek ketten, hárman, négyen a konferenciaasztalhoz, akkor ott eluralkodik a bizalmatlanság, eluralkodik a párt, az intrika. A beépített emberek azon dolgoznak, hogy mindenki adja el a lelkiismeretét, és ezzel legyen kompromittálva. És ekkor már nincs kiút – mondom. És még hozzátettem, hogy minden nyomorult penitensztől mea culpát kívánnak, kiosztanak nekik nagy penitenciákat, áldozatot követelnek tőle, jobbulást követelnek tőle, hibája beismerését. A legfelsőbb hely, a Vatikán pedig ma azt csinál, amit akar. Eredményeket nem tud felmutatni a keleti politikában. De még soha nem olvastam egyetlen egy sor önkritikát sem arról, hogy mit végeztek, és mit nem végeztek. A kicsitől mindent megkívánunk, hétrét görnyesztjük, a nagyok azt csinálnak, amit akarnak minden kritika nélkül. Ezzel váltunk el. Hazajöttem.

Még ebéd előtt bementem a bíboroshoz, és elmondtam a beszélgetést. Roppant kellemetlenül érintette, és azt mondta, hogy ez nem módja az elintézésnek, és ezt ő nem fogadhatja el. Ezt írásban követeli. Erről beszélgettünk tegnap délután is, amikor lementünk sétálni, és megint elmondtam. Nem szólt rá egy szót sem. Amikor én kritizálom a Vatikánt, ő sose kritizálja, sose szól egy szót se. Meghallgatta azt is, amikor arról beszéltem, hogy a kutya ott van elásva, hogy a tanításbeli tévedhetetlenséget hallgatólagosan kiterjesztik a parancsolási területre is, bár ott nem tévedhetetlen, de a pápai rendelkezésekkel és a vatikáni döntésekkel szemben ugyanazt az engedelmességet várják el, mint a tévedhetetlen tanítói hatalommal szemben. A pápa tévedhetetlenségének ezt a kiterjesztését érvényesítik a vatikáni konkrét döntésekre, a pápának a személyére, az egész környezetére nézve, és ez akadályozza meg a kritikát. Egy parancsuralmi rendszer, amely az Isten igazságára, az Isten mindenhatóságára van építve, és a Szentatya mintegy annak a képviselője a tanítás és a hit vonatkozásában, de nem az egész emberi élet területén. Erről nem szabad szólni. Veszekedünk másodlagos dolgokon, esztergomi székeken, veszekedünk keleti politikán, de azt nem mondjuk meg, ami lényege az

egésznek. Erről hallgatunk. Ő is tudja, hogy nem szabad megmondani. Vecseyvel is beszéltem róla. Neki is az volt a véleménye, mint a bíborosnak.

Ma a reggelinél ismét előkerült a szó, de mielőtt még erről beszéltünk volna, elkezdte primásunk mondani, hogy küldjünk ki plébániákra, az egész nyugati világ magyar plébániáira értesítéseket, hogy ebben az évben szeptemberben megnyitjuk a szemináriumot. Hát csak néztem nagyot! Hogyan gondolja ezt bíborosunk? Azzal kezdte, igaz-e, hogy hétfőre van valami fogadás? Mondom, nincsen, nem tudok róla. Akkor be kell jelentkezni az érseknél. El akarok menni a bécsi érsekhez – mondja határozottan. Rendben van – válaszoltam. Egy idő múlva kérdezem, miért akar Eminenciád elmenni a bécsi érsekhez. Erre azt mondta, mert majd arra kérem, hogy álljon a Pázmáneumban megnyitandó szeminárium mellé.

– Eminenciás Uram, melléje áll, de először a szemünkbe fog nevetni, és azt mondja, előbb hozzanak teológusokat. Ha nincs teológus, nincs ki mellé állunk.

Ekkor mondta, hogy írjunk körlevelet, és kérjük a plébánosokat, hogy küldjék el a teológiát tanulni vágyókat ide a Pázmáneumba magyar papképzésre, mert az utánpótlásról nem mondhatunk le. Szegény bíborosunk abban a hiedelemben él, hogy 1930-at írunk, meg 1920-at, 1890-et, amikor a püspökségek Magyarországon kihirdették a plébániákat, hogy ekkor van concursus, és az érettségizők, lehetőleg a jeles érettségizők jöhetnek, és abból majd ők nagy kegyesen kiválogatják a hivatásokat. Hát az a világ elmúlt, Eminenciás Uram! Ilyen ma már nincsen. Különben is – mondom –, hogyan képzeled Bíboros Úr, hogy itt szemben a szemináriumnak a fele üres, egy óriási bécsi szeminárium, és akkor mi mellette három-négy papnövendék számára megnyitjuk a magyar szemináriumot. Azok mind az egyetemre járnak, ezek meg nem járnak az egyetemre. Ez kihívás lesz a bécsi érsekkel szemben is, hogy nem engedjük egyetemre ezeket. Bíborosunk azt mondja, mi engedjük őket, de meghatározzuk, hogy melyik tanárokhoz mehetnek. A főtantárgyakat majd itt tanulják nálunk. Az is provokáció lesz – mondom – és az egész világ belénk fog kötni emiatt. Azt mondja, hadd kössön belénk! Anélkül úgy sincsen. Az egész világ egy nagy konfliktus. Az élet maga is konfliktus. Ebben igaza van, ha ennyire a mélyre megy, de lehetetlen dolog ezt így megszervezni. S kérdelem: Ki fogja itt őket, három-négy seminaristát tanítani? Itt van Gianone, itt van Vecsey, meg itt vagyok én, mondja ő. Közben elfelejti, hogy két hónapra Amerikába készül. Július első felében megy három helyre Németországba, augusztus 20-ára Dél-Amerikába óhajt menni, és onnan vissza csak szeptember végén. Közben meg akarja nyitni itt a Pázmáneumban a szemináriumot. Lehetetlen dolog. Igen elleneztem. Bizonyítottam, hogy a terv irreális. De minél inkább nyilvánvalóbb a terv irreális voltának a bizonyítása, annál inkább minden ellenvetést visszautasít.

Így lett vége a reggelinek. A végén azt mondta:

– Telefonálj ma a nunciaturára Quilichinek, hogy nem fogadom el az ilyen módon való pápai elítélést.

Telefonáltam Quilichinek, megmondtam neki, hogy sajnálom, de a primás nem fogadta el ezt a módot. Nem is vette tudomásul, úgy tekinti, mintha semmi se történt volna, mintha semmit se adtam volna át a primásnak, és tessék levélben vagy személyes üzenetként elhozni. Ezt bementem bejelenteni a bíborosnak. Akkor még kifogásolta, hogy ez nem helyes, ő személyes üzenetet nem fogad, mert ha a Szentatyától jön, az annyiféle csatornán megy keresztül, hogy a személyi üzenet egészen elvész, és nincs rá válaszlehetőség. Erre megint telefonáltam Quilichinek, és közöltem vele, hogy a bíboros úr csak írásbeli választ fogad el.

1974. április 27., szombat

Egyébként tegnap estére, miután a múlt vasárnap itt volt feleségével és valami öttingeni herceggel *Batthyány Iván* gróf – ez volt a születésnapja – meghívta vacsorára.¹⁸

Itt volt Vecsey, itt volt Batthyány Iván, a primás és én az asztalnál. Batthyány beszélni kezd, mindig nagy feneket kerít a dolgoknak, régi táblabírói és főúri módon a magyar történeti osztály fölényének a tudatában. Amit a másik mond, az mindig kevesebb, mint amit ő mond, és mindig kevésbé érdekes. Úgy látszik semmit sem változott. A fia meghalt már elég fiatalon, saját repülőjével járt szerencsétlenül. És most a Batthyány Iván nagy szerepet játszik a Mindszenty-alap kezelésében. Az ő barátai vannak benne, minden az ő kezébe került. A könyv kiadásában is az ő elgondolása érvényesült a McMillan társaságban, mert ő azokkal van jóban. Előhozta, hogy táviratot kapott. Most adta le Burgenlandban a titkárnője. Olyan hosszú, két oldalas távirat, nem is tudja, mi van benne, és nem lehet telefonba bementeni. Kérte a titkárnőjét, küldje el Svájcba. Azt hiszi az ember, hogy csak érdekességről beszélnek, és nem érdekből. S a végén kisült, hogy Batthyány Iván grófnál is és Vecseynél is egész dossziék vannak most már hónapok óta levél és távirat formájában. Ezekben a McMillan Co., a Mindszenty-memoárok kiadásának a vállalata sürgeti, hogy a primás adja oda magát reklámnak, és most, amikor elindul Amerikába május 6-án, akkor semmiféle újságnak, folyóiratnak, rádióknak, televízióknak ne adjon semmiféle interjút addig, ameddig a McMillan össze nem trombitálja a maga embereit, a maga sajtókonferenciáját és fogadását. Ezt kérte McMillan Co.

Erről eddig semmit sem tudtam, ezt most hallom egy héttel az elutazás előtt. Hogy mennyire felületesek, és nem számolnak a másikkal, abból látszik, hogy Batthyány Iván gróf azt mondta:

- Mi az, a bíboros már most utazik?
- Igen, egy hét múlva – mondtam.
- Én azt hittem, hogy június elején utazik.

Erre aztán mondom, erről nem tudtam, ez gyalázat. Erre azzal védekezett, hogy ő mindig Vecseyyel tárgyalt, nem tudta, hogy én vagyok ez ügyben a felelős. Vecsey egész idő alatt egy szót sem szólt. Se azt nem mondta, bű, se azt nem mondta, bá! Csupa vád érte, hogy trehánykodott, nem adta tovább, s egy szót sem szólt az egész idő alatt. Erre aztán azt mondtam én ott az asztalnál, ennek két pontja van és a másodiknak még két alpontja is.

Az első az, hogy ez nem volt kikötve a szerződésben, hogy Mindszenty bíboros még a személyével is reklámot fog csinálni a könyvének. Ez – mondom – pénz. Erre Batthyány azt mondta az első pontra:

– Tetszik tudni, én úgy tekintem ezt az egész magyar emigrációt itt nyugaton, mint egy nagy magyar családot.

Nesze neked! De neked van több ezer holdad Burgenlandban, nem úgy, mint a chicagói Kis Miskának – gondoltam magamban. – Úgy tekinted a magyar emigrációt, mint egy nagy magyar családot, és minél több könyvet eladnak a memoárokból, annál többet fog fizetni a McMillan Co., és annál több jót tudunk tenni ebben a családban. Hirtelen elő akarják ráncigálni a kardinálist egy ilyen fogadásra. Erről előbb nem beszéltek. Ezt most mondom csak bele a mikrofonba, ezt ott nem mondtam. Batthyány Iván így folytatta:

– Persze önnek, főtisztelendő úr csak a magyar mise fontos, meg hogy őeminenciája elmenjen a magyarokhoz, összeterelje a nyáját, hirdesse az Isten igéjét.

Naiv módon mondta el, mint akinek fogalma sincs arról, hogy mi a vallásosság, ami nála csak egy ráragadt vallásos katolikus máz, de belül nem ér semmit. Aztán mondtam, hogy kérem, gróf úr, azt nézem, hogy őeminenciája útja pasztorális, lelkipásztori jellegű, és hogy a

¹⁸ Mindszenty József születésnapja március 29-én van, így nem tudni pontosan, kinek a születésnapját ünnepelték.

magyarokat látogatja. Nem akarom azt, hogy a primás úr ellenségei, akik szintén sokan vannak, azt mondassák rá, hogy a McMillan által megrendezett nagy publicity – a könyv érdekében publicity – nagy sajtókonferencia és fogadás után, hát íme, kibújt a szög a zsákból! Azért jött el Amerikába, hogy publicityt csináljon a saját könyvének, a „moneyért” jött! Én erre ügyelek.

Aztán mintha meg sem rezdült volna, ugyanúgy folytatta tovább. Egy kicsit ugyan észbekapott, hogy miről van szó, de állandóan fejtegette a maga módján, hogy két oldala van az életnek, a vallásos és a kereskedelmi, és ő „homo rerum financierum”, a pénz embere stb.

– A második pont a következő: Eltekintve az előző állásponttól, hogy mi is történt, most még egy hét van hátra. Mi nem dezavualhatjuk azokat a helyi vezetőket, *Füzér Juliánt* és a többieket, akik dolgoztak a szervezésen. Most pedig odamegyünk, hogy az első és második napon egy ilyen konferencia legyen – mondtam én neki.

Erre aztán elkezdett mosakodni, hogy ő arról nem tudott. Vecsey meg nagyokat hallgatott. Jó sokáig diskuráltunk, közben azt mondtam, hogy telefonáljunk *Füzér Juliánnak*. Őneki megmondom, hogy McMillan hosszú táviratára ez most a válasz, amit mondok. Forduljon a McMillan Co.-nál Groszhoz vagy az I. Griffinhez, akik ebben az ügyben eljárnak. Tessék nekik megmondani, hogy állapotjanak meg egy sajtókonferenciában, de Julián vigyázzon arra, hogy a primást ne hogy túlságosan kihasználják publicity szempontjából. Ezt mondtam be egész röviden. Itt állt *Batthyány Iván* is, meg itt állt *Vecsey* is, a két nagy gazdasági ember, akik csak érdekeket néznek, és más szempontokat nem ismernek.

1974. április 22-én volt itt a német televíziónak a második adója Münchenből. *Löwenthalnak* és *Csonkának* a segítségével fölvettek egy olyan adást, amelyet *Löwenthal*, Nyugat-Németország egyik legnépszerűbb televíziós kommentátora június 26-án fog leadni. Ezzel vezeti be a német polgárt a Mindszenty-ügybe. Reggel érkeztek. Az egész szalont elfoglalták különféle kellékekkel, felvevőgépekkel. Két oldalról vették filmre őminenciáját. *Löwenthalt* ebédre is meghívtuk. Érdekes ember. Felesége a volt katolikus miniszternek a lánya, de ebédnél se előtte, se utána, amikor imádkoztunk, nem vetett keresztet. Valószínű zsidó. Az asztalnál érdekes beszélgetés folyt. Ő magát a hidegháború maradványának nevezi, aki nem enged a kommunistáknak. Beszéd közben azt mondtam, hogy leginkább azon csodálkozom, hogy nem hisznek az ember tanúságtételének még akkor sem, ha maga élte át. És hogy mindazt, ami a világban történik, igen sokszor nehezen lehet racionális módon megmagyarázni. Például a gonoszságot. És erre őminenciája hibátlan németséggel ezt mondta: „Wo keine Logik ist, ist das Irrationale notwendig.” Ami annyit jelent: „Ahol nincs logika, ott szükséges az irracionális.”

Mindannyian csodálkoztunk rajta, hogy hallgatva beszélgetésünket, ennyire fején találta a szöveget. Amikor elmentek, *Csonka Emil* még egyszer visszajött elbúcsúzni, és bocsánatot kért azért, hogy a négytagú csapat, amely a televíziós fölvételt végezte, elfelejtett fölvevő szalagot hozni, és közben volt egy jó félórás várakozás. Elmentek a televíziós állomásra, hogy pótlékot hozzanak. Ezek olyan televíziós vagány emberek voltak, akik végezték a munkájukat, de két lábbal állnak a földön az életben. Nem voltak rosszindulatúak, csak az életet tükrözték. Közönségesség volt a magaviseletükben, abban, ahogyan beszéltek, jöttek-mentek. Amikor *Csonka* bocsánatot kért *Őminenciájától*, hogy ennyire megvárakoztatták a szalag hozatalával, akkor őminenciája csak annyit mondott:

– Ha csak ez lenne a bűnük!

Persze őminenciája az egész életükre, stílusukra célzott. Mindannyian nevtünk.

Itt van aztán a másik dolog, a svájci ügy. *Ádám* már szombaton megjött. Itt volt vasárnap is, és véletlenül, amikor itt ültünk, akkor tudtam meg tőle, hogy ő, miután *Kerényit* nem váltották le Zürichben, és miután le akarta mondani *von Rohr* solothurni vikárius generális a kérésére *Vecseyt*, hogy helyette kinevezzék *Merlét*, *Vecsey* egyszerűen nem mondott le a svájci

főlelkészségről. Mindig a primással takarózik. Vele védi meg azt a svájci főlelkészi állását, amelyet most már lassan öt év óta nem látott el, mert nem volt sose ott. Ez az egyik oka annak, hogy Svájcban a főlelkészi állás lassan feledésbe merül. Ádám összehívott az ottani papokból egy értekezletet, de Vecsey rávette, hogy állítsa le ennek a svájci értekezletnek a megtartását. Hát ennyire mennek a dolgok! Persze Merlét mindenki elfogadta volna, mert mindenkivel jóban van. Vecsey azonban nem akar lemondani. Mikor Ádámtól ezt megtudtam, rá másfél napra bementem őeminenciájához, és megmondtam neki, hogy ez így mégsem mehet. Mégsem adhatja a nevét egy ilyen ügy leplezésére, mert akkor egyenesen a lelkipásztorkodásból vonja el az embereket, és szinte lehetetlenné teszi a magyar hívek lelki gondozását. Nagyot nézett, szólni sem tudott. Nem tudott válaszolni arra, amit mondtam, az érveimre, de mégsem engedett! Bizonyára a könyvek miatt, Vecsey dokumentációs kötetei miatt.¹⁹

¹⁹ *Mindszenty Okmánytár* I.-III. kötet. Sajtó alá rendezte Dr. Vecsey József. München, 1957.

1974. április 30., kedd

Vacsoránál egy *Berki Oszkárné* nevű hölgyre terelődött a szó, aki szintén Budapestről jött, de a sarkadi plébánián tevékenykedik. Ő mondta el, hogy 1948-ban, amikor Mindszenty bíborost lefogták, akkor egy egyházközségből tízen aláírták a bíboros elítélését követelő nyilatkozatot. Az ottani plébános – nevét nem tudta megmondani az asszony, vagyis inkább őminenciája nem emlékezett rá –, amikor enyhült a helyzet, akkor ezeket az egyházközségi képviselőtestületből kiakolbólította, és másokat választatott helyettük. Köztük Berki Oszkárné is. A férje apjának a testvére volt Fischer-Colbry Ágoston kassai püspök, aki a Pázmáneumban kezdte működését, mint közigazdász. 1930-ban halt meg. Aztán elmondta a vacsoránál, hogy mivel aratta fiatal gimnazista korában a legnagyobb sikerét. Második gimnazista volt, amikor a tanár megkérdezte, ki tudja Magyarország püspökeinek a nevét. Mivel ő sokat olvasott újságot már gyermekkorában is, értett a politikához, ismerte a közéleti embereket, egyfolytában elmondta az összes nagymagyarországbeli püspök nevét. De Fischer-Colbry helyett azt mondta, hogy Colibry. Erre mindenki nevetett az osztályban. A tanár kijavította, hogy fiam, nem kolibri, hanem Colbry. És amikor sorolta a püspökök nevét, a többiek csak néztek, hogy ez miket tud. És amikor megjegyeztem, hogy milyen szép Vas megyei szólás ez a mi vidékünkön, erre idézett még egy első világháborús magyar katonánótát is, amikor a magyar huszárok, magyar bakák azt énekelték, – mert a király is be akart vonulni katonának, hogy harcoljon a többiekkel:

– „Ne masírozz, édes öreg királyunk, te csak nézzed, hogy mi miket csinálunk!”

Ugyanezen a napon a séta alatt mondtam a bíborosnak, hogy a két hónapos májusi és júniusi amerikai út zsúfolt programmal mégis csak nehéz lesz, és aggódom, hogy mi lesz az egészségével, hogyan bírjuk ki. Erre azt mondta:

– Igen, én is gondolok rá, de akik jó járatban vannak, azokat az Isten megsegíti.

Ezt olyan nyugodtan, olyan higgadtan mondta, hogy az ember egészen megnyugodott.

Május

1974. május 3., péntek

Az utóbbi két-három nap óta nyugtalan a primás. Most, hogy amerikai útjára készül, azt forgatja fejében, hogy prédikálni fog arról, hogy miért nincsen templomok, miért nincsen iskolák Amerikában. Most felébred benne bécsi helyzete miatt is a lelkiismeretfurdalás. Hívatta *Gianone Tibor* doktort, az egyházközség világi elnökét. Először vele tárgyalt. Ma aztán hívatta őt még egyszer és *Radnay Tibor* bécsi lelkészt is. Közben ahelyett, hogy az amerikai beszédek készítése volna elő a két hónapos útra, megírt egy óriási beadványt König bíboroshoz.

Először személyesen akart elmenni hozzá, de lebeszéltem róla. És mégis megírta, hogy a bíboros segítségét kéri a magyar iskola felállításához, másodszor a magyar plébánia felállításához és harmadszor a két segédpüspök kinevezéséhez. Mondtam, hogy ennek bonyolult háttere és bezzegje van Ausztriában, és hogy a kérése nem eléggé konkrét a bíborossal szemben. Mi az, hogy oltalom és segítség? Ha a magyarok, a világiak és a papok nem mozognak saját maguktól, hogy plébániájuk legyen, hogy iskolájuk legyen, akkor nem lehet semmit sem csinálni. Nekik kell helytállni és föllépni. Ugyanígy meg akarja indítani a szemináriumot is. Fölsorolta levelében, hogy kik lennének a szemináriumi tanárok az ő vezetése alatt: *Gianone Egon*, Cser-Palkovics jezsuita atya, *Vecsey* és *Mészáros*. Ugyanakkor ebben az évben legalább öt hónapig úton lesz. Szeptemberben meg akarja kezdeni a szemináriumot, még hogyha csak ketten-hárman lesznek is. Szinte ég, ha valamit akar. Azt akarta, hogy azt a hosszú négy-öt oldalas levelét fordítsam le németre. Még most, röviddel az amerikai út előtt. Alig tudtuk lebeszélni. Persze, amit a bíboros úr akar, az jó, de nem számol a valósággal. Nem akarja tudomásul venni, hogy *Demel Iván* itt a mindenható úr a lelkipásztorkodás terén a magyar kérdésben. *Radnay Tibor* pedig *Demel Iván*nak a markában van. Nélkülük semmit sem lehet tenni. S az érsek sem állhat ki sehova se, ha nincs, aki mögötte álljon és követeljen. Arra gondolt, hogy most König érseket elindítja a két püspök kinevezésének a kívánságával Rómába, és ugyanakkor valamiképpen Amerikában is megindítja az egyházközségek, iskolák, magyar egyesületek részéről a táviratok tömegét, hogy kérjenek Rómától püspököt. Közöltem, hogy fordítva fog elsülni, mert most nem különösen kegyelt ember a letétele után. Amerikában viszont mindenki tudja, hogy a terv őtől származik. Rómában semmit sem lehet elérni barátság, összeköttetés és bizalom nélkül. Ha ott van valaki, vagy többen, akik meg vannak győződve az ügy szükségességéről, jó barátok, s kezükbe vesszük, akkor el lehet indítani akár innen, akár Amerikából egy távirattömeget, hogy kérik a püspököket. Anélkül nem lehet. Alig tudtam rábeszélni, hogy először ki kell építeni az utat. Így az érsekhez írt levelében a püspökügyet elhagyta, a többieket azonban megtartotta.

3-án, azaz ma este jöttek még egyszer *Gianone Egon* és *Radnay Tibor*. Velük tárgyalt majdnem egy óráig. Hogy mit, azt nem tudom. Itt van a másik ügy: itt volt máma *Szigethy Miklós* Dél-Afrikából. *Bárány József*, aki nemrég jött ki Magyarországról, és Ravensburgban volt, s akit leküldött Dél-Afrikába, az is egy kicsit elvetette a sulykot, mert túlságosan nemzetieskedik és magyarkodik ahelyett, hogy igazi pap volna. A magyar papok, ha külföldre kerülnek, mind meg vannak bolondulva, hogy hazát és népet akarnak menteni ahelyett, hogy azt csinálnák, ami a kötelességük. Hirdetnék az Isten ígését, keresztelnének, gyóntatnának, gyerekeket oktatnának. Összekeverik a nemzetet és a vallást. *Bárány* is tipikus példa erre. *Szigethy* elmondta, összeveszett a dél-afrikai egyesülettel, és általában ahelyett, hogy egységet teremtené, az embereket összehozná valamiképpen, mindig a szélsőségek oldalára áll.

Olvastam ma újra *Király Kelemen* levelét, aki egyelőre ellátja a detroiti Szent Kereszt plébániát Jakab halála után. Ott az asszonyok bíborosi reverendát akarnak készíttetni őminenciájának. Kérték a méreteit. Bementem hozzá ma este a méretekért. Ő azt nem tudja, ő ilyet nem tart számon. Mondom, reverendát akarnak csináltatni!

– Már annyit sem tudok elvásítani, amennyi van – mondta nevetve, és együtt neveltünk rajta. Persze a saját korára, öregségére, halálára célzott. Ugyancsak ma este volt ismét szó arról, hogy az *Orientierung*-ban megjelent a jezsuitáktól egy cikk, amelyben erősen elítélik a Vatikán keleti politikáját. A lengyel kérdést tárgyalják, és a lengyelek mellett foglalnak állást. Ez szokatlan a zürichi jezsuiták részéről, mert általában progresszisták. Aztán mondom dr. Gianone-nek a kijelentésére, hogy akaratlanul is átterelődtek a mi táborunkba. Nem azért, minthogyha az Ost-Politik nem szívük szerint való volna, csupán azért, mert a keleti politikával üthetnek egyet a Vatikánon. A beszélgetés Gianone és közöttem folyt. Erre egy idő után a bíboros megjegyzi huncutul mosolyogva:

– Igen, kevés ügy van, amiben nem lennének mindjárt kéznél lesipuskások. – Nagyon nevetett rajta.

Amit a bíboros úr akar, abban hihetetlenül kitartó és kemény. És amit nagyon akar, ott szinte mindig ég a ház, mindig gyorsan kell csinálni, tele van nyugtalansággal, ég a szeme. Ilyen helyzetben fenyegető magatartást vesz föl, hogy most azonnal kell csinálni, és részletekre nincsen tekintettel. Nagyon jó motívumok vezetnek, tiszta motívumok, csak a valósággal, az emberi gyöngeség miatt, az emberi összevisszaság miatt nehezen összeegyeztethetők.

1974. május 5., vasárnap este

Holnap reggel, hétfőn, 6-án 10,25-kor indulunk az amerikai útra. Este van, fáradt vagyok, semmi sincs becsomagolva. Eszembe jut, hogy ezelőtt három nappal *Füzér Julián* jelezte a McMillan kiadó által rendezendő sajtókonferenciát. S a végén felsorolta, hogy milyen nagy lapok lesznek ott: a *New York Times*, a *Newsweek*, a *Catholik Newswires*, a *United International*. Ezt mind leírtam. Utána elmentem őeminenciájához, és jelentettem, hogy ezeknek a lapoknak az újságírói jönnek. Erre megkérdez engem egészen komolyan, hogy a *Katolikus Magyarok Vasárnapja* miért nem lesz ott.

– Eminenciás uram – válaszoltam –, azok 1500 kilométer messze vannak New Yorktól, és bizony csak háromezer előfizetőjük van.

Az amerikai út

1974. május 6-án, hétfőn

Éjjel fél 12-kor, az 5801 Palisade Avenue alatt kezdem diktálni ezeket a sorokat.

Miután ma elvesztettünk öt órát, a valóságban reggel fél 5 van. Visszamenőleg azt akarom mondani, hogy május 1-jén, amikor a König bíboroshoz írt levelet a primás felolvasta, amelyben kérte a támogatását a Pázmáneumban létesítendő szeminárium megnyitásához, a két püspök kinevezése érdekében, és a bécsi magyar iskola és magyar plébánia felállítása végett, hát mit hallok?

Tudniillik senki sem hitte el nekem, amikor 1973 őszén azt mondtam, hogy bíborosunk menesztését Rómában biztosan végrehajtják, ha egyszer beszélnek róla, mert machiavellisták. Vecsey annak idején a saját fülem hallatára azt mondta:

–Óh, az lehetetlen, a Szentatya nem ilyen, Mindszentyhez nem mernek hozzányúlani, az lehetetlen!

Akkor a primás is hitetlenül nyilatkozott ilyen tekintetben, csak én vallottam, hogy bizony meg fogják azt tenni. Ez történt 1973 őszén. Most a Könighez írt levél felolvasásakor különösen a püspökök ügyével kapcsolatban Vecsey ott ülve egyszer csak azt mondja, hogy úgysem fogják teljesíteni. Ő már 1971-ben, amikor a primás eljött Rómából a Pázmáneumba, már akkor mondta, hogy ott lent Rómában machiavellisták, és mindent végbevisznek, amit akarnak. Sohasem törődnek a törvényeikkel.

Majd leestem a székről! Micsoda eszmelopás! De azután úgy tesz, minthogyha ez egész természetes volna, mintha soha mást nem mondott volna, és soha mástól nem hallotta volna.

Május 5-én, vasárnap éjjel 1 óráig dolgoztam, hogy mindent rendbe tegyek a szobámban és az irodában. Ez sikerült is. Ha az ember sokat dolgozik, utána nem tud aludni. Reggel fél 6-kor már fölkeltem. Fél 7-kor elmentem meggyónni Pater Beckhez M. A. miatt a Canisius Kirchébe. Nehéz volt. Mikor aztán reggel az indulás előtt nagy csönd honolt a házban, minden és mindenki nyugodt volt; csak az utóbbi napokban Sr. Lelia a china-sister mintha idegileg összeomlott volna. Nem tudom, a munka miatt-e, vagy azért-e, mert nagyon igyekezett, és én nem adtam elég jól a kezébe a munkát, és nem magyaráztam meg. Úgy érezte, hogy elhanyagolom, és nem viszonzom segítségét. Azt sem tudtam megállapítani, velem függ-e össze. Irtózatosan összeomlott, folyton könnyeket láttam a szemében, és ma reggel, amikor elindultunk, valami különös ridegség volt benne. Nagy titok az ember!

Vecsey Jóska hozott ki bennünket a schwechati repülőtérre. Irtó forgalomba kerültünk. Amint odaértünk a repülőtér épülete elé, kit látunk a járdán forgolódni az idegességtől, mint a bécsi *Török Jenő* piarista atyát. Ott a nyomdász meg *Cserhádi József* pécsi püspök a bejárat előtt. Zavarban voltak, nem tudtak mit csinálni, bemenjenek-e, kimenjenek-e. Aztán mégis hamar eltűntek, amikor meglátták, hogy hárman vagyunk a kocsiban: a primás, Vecsey, meg én. Utánuk mentem. Igaz, hogy még egy pap volt velük, de én azt nem láttam, csak Vecsey mondta nekem. Török szőrén-szálán eltűnt. Cserhádi, aki Pécsen csak akkor lett püspök, miután a rendszer nem fogadta el a coadjutor Belon Gellértet, pedig neki (Belonnak) kellett volna lenni a püspöknek. Ő átment az ellenőrzésen, az útlevél ellenőrzésen, de úgy látszik eltűnt valahová, és figyelhetett bennünket, mert mi már lementünk a mozgólépcsőn, és bementünk a 4-es várókapuhoz, amikor nagy sokára elhúzott a folyosón, és bement a 6-os kapuhoz.

Ott álltunk. A bíboros szokása szerint nyugodtan, méltóságteljesen, nem kapkodva. Tizenöt percig várakoztunk. Ő ült, mi ketten álltunk, mert Vecsey is elkísért bennünket. Ezalatt Cserhádi, a magyar püspöki karnak ez a rossz szelleme, a rendszernek mindenben a kiszolgálója, még

barátai sem szeretik, sőt megvetik, folyton föl-alá járt a 4-es és a 6-os kapu közötti folyosón, és időnként odaállt idegesen egy oszlop mögé. Az oszlop mellett vagy a kettő oszlop között mindig felénk pislogott, különösen Mindszentyt nézte. Akkor is, amikor külön kocsival kivittek bennünket – mint a többi utast a géphez, ott állt, és nem tudta rólunk a szemét levenni. Olyan volt, mint aki nem tudja levenni szemét az áldozatáról, mert kell, hogy az áldozat elpusztuljon, de tudja azt is, hogy a sorsa vele is össze van kötve. Hogy ezért egyszer számot kell neki adni. Micsoda gondolatok lehettek benne, amikor ott állt és nézett! Nézte, hogyan visznek ki bennünket azon a külön kocsin. Két világ: egy Mindszentynek a világa, nem a mai Magyarországé, de egy nemesebb emberségé, aki csöndben oda se néz, méltóságteljes. Tudomásul veszi, hogy itt van valaki. A másik, Cserhádi világa, aki ott nyugtalanodik, föl-alá jár, lesi őt az oszlopok mögül, és nézi áldozatát: „Nicsak, még él, ni, még itt van!” Hihetetlen jelenet volt!

Aztán beszálltunk a holland légitársaság gépébe. Közepes gép volt. Mindjárt az első sorban kaptunk helyet. Nagyon kedvesen bántak velünk. A Swift-nek a húga volt ott, aki Pestről jött a férjével, és mennek Amerikába látogatóba a Venetian Estates-re Swifthez, aki úgy látszik, beteg.

A repülőgépen nem éreztem fáradtságot. Ahogy fölszálltunk, azt mondja a prímás:

– Elszakadtunk a földtől.

Ezt úgy mondta, a Hegyhát egyszerű földműves emberének azzal a bizonyos sóhajtásával, amiben benne van az öröm is, de benne van az elszakadás fájdalma is. Aztán mikor leszálltunk Amszterdamban másfél órai út után, akkor azt mondja, csendben, szinte magának:

– Ismét a földé vagyunk!

Mindenesetre érdekes, hogy mennyire megkedvelte az utazást, és mennyire eleme a mozgás, a tevékenység. Talán ez volt a legnagyobb kereszte a követségen tizenöt éven át, hogy nem dolgozhatott, nem utazhatott. Még azt is mondta:

– Ejnye, de régen utaztunk már!

– Utoljára 1973 novemberében Dél-Afrikába – mondom.

– Igen, jó régen volt – mondja ő. Ki hinné, hogy ennyire számon tartja.

Egész Európa köd alatt volt. Amszterdamban tizenöt-húszan jöttek ki *Hegyi János* jezsuita vezetésével fogadásunkra. Hegyi János kunszentmiklósi születésű, de palóc. Nem beszél palócosan, csak amikor indulatba jön, mondta ő nekem. Most találkoztam vele először. Nagyon rendes ember. Úgy látszik, összefogja híveit, sok helyen misézik, és mindenki meg van vele elégedve. Vannak emberek, akik azt csinálják, amire születnek. Nagyon kevesen. Vannak, akik ha akarnák se tudnák azt csinálni, amire születtek. Egyszer csak felfedezek egy magas embert, fekete szemüvegeset, fekete arcút. Bemutatkozik, *Dózsa Zoltán*. Kérdezem tőle:

– Te nem abból a Dózsa családból származol akik Felsőpatyon laktak?

– Dehogynem! Én is Dózsa vagyok.

Ő volt az iskolatársamnak a Dózsa Ottónak a testvére. Voltak vagy négyen fiúk, két lány, Mária meg Piroska. Mária nagyon csinos lány volt. Ottó velem járt gimnáziumba is, de később kibukott. Apjuk csendőr főtörzsőrmester volt. Édesanyjuk szelíd arcú, fekete asszony volt, aki sok gyereket szült. Elég korán meghalt, ott nyugszik az alsópatyi temetőben. Ez volt a család sorsa. Pistit kivitték a frontra, és hamarosan el is esett a második világháború elején. Ottónak pedig, aki fiatalabb volt, nem kellett volna elmennie, hiszen olyan rendelkezés volt, hogy ahol már egy fiú elesett, ne vigyék ki a frontra a következőt. Ő önként jelentkezett. Dózsa Ottó a fronton ott volt a doni áttörésnél. Elfogták, és rá egy hónapra már egy Moszkva melletti táborban meg is halt. Egy kőszegi ember hozott róla hírt. 1943 nyarán ebben a marszovszki táborban, Moszkvától északra negyvenezer magyar fogoly volt. Közülük csak négyezren jöttek vissza. Még ma is emlékszem, hogy akkor, amikor 1938-ban először jöttem haza Innsbruckból, és elmentem nyáron Kőszegre, ott találkoztam Ottóval. Ott ült a kőszegi piac egyik padján. Szegény, nagyon kedves gyerek volt. Nagyon szerette a lányokat, úgy látszik korán belekóstolt a

szerelembe. Velem szemben nem viselkedett fölényesen, de éreztem, közös gyermekkorunk ellenére, egy egész világ választott el bennünket egymástól. Tele reménnyel, tele lelkesedéssel úgy beszélt, mintha én semmihez sem értenék, mert papnak készülök. S ez volt neki a vége. Azóta is sokszor imádkozom értük: Dózsa Istvánért és Dózsa Ottóért.

A bíborosnak, úgy látszik, nehezebb esik a prédikáció, mert még délben felírtam számára a témákat, hogy hozzávetőleg miről lehetne beszélnie. De ezt a papírt otthon hagyta, és most itt a repülőgépen kérte tőlem, hogy adjam oda. Újra leírtam, legalábbis amennyire emlékeztem.

Még egy érdekessége van ennek az amszterdami látogatásnak. Akik megjelentek, mind kedvesek voltak. A bíboros Hegyi Jánossal azonnal összemegledett. Mint két lelkes papi ember, úgy beszélgettek. Mintha mindig ismerték volna egymást. Mennyire összehozza az embereket a hitből való élés, csak elcsodálkoztam.

Körülbelül május 1-jén, mielőtt elindultunk volna erre az útra, azt kérdezte tőlem a sétán egyszer a bíboros:

– Tibor, ha Amszterdamban megyünk át, nem lehetne oda kihívni az ottani magyar papot, és azokat, akik ki akarnak jönni?

Akkor voltam a teljes előkészületben. Igazat szólva, kicsit dohogtam magamban, azt gondolván, mit akar velük lelkipásztorkodni. Biztos, nem lehet kiszállni, mert ugyanazzal a géppel megyünk tovább, vagy csak találomra gondoltam, nem voltam benne biztos. Nem nyugodtam. Felhívtam a KLM-t, a holland légitársaságot, igazuk lett, gépet cseréltünk, és egy óra szünetünk volt az amszterdami repülőtéren. Ádám Gyurkával, aki itt volt pénteken, szombaton üzentem Hegyinek, hogy ekkor és ekkor érkezünk, legyenek kint. És kint is voltak.

Aztán ahogy megyünk az óceán fölött, már közel jártunk a labradori partokhoz, egyszer csak azt mondja a bíboros – pedig nem sokat beszélgettünk –, egy kicsit diskuráltunk a magyar sorsról, erről, arról:

– Milyen hamar eltelt ez az út! Persze ezt az amsterdami oázisnak lehet köszönni.

Így hívta ő ezt az amsterdami találkozót. Megszégyenülve csodálkoztam rajta, milyen jó lelkipásztori érzéke van, mennyire tudja, érzi azt, hogy mikor, mit kell tennie. Hajtja Krisztus szeretete. Engem pedig visszatart lustaságom. Az is érdekes, hogy nem mindig jó a pszichologizálás az életben, de a lelki dolgok legtöbbször eredményesek. Úgy vették körül őt Amszterdamban, mint Szent Pált az eléje siető rómaiak. Minden feloldódott, békés öröm volt az amsterdami repülőtéren. Amsterdam után Anglia és Írország között egy köpcös férfi egyszer csak megveregeti a vállamat a konyhánál, a Boeing 147-esben. Egy 147-es nagy gépen repültünk. Éppen a kiszolgáló fülkénél ültünk, és azt kérdezte:

– Is he Cardinal Mindszenty?²⁰

– Yes – mondom.

– We admire him. – folytatta ő. – I am a jewish, but he is a great man!²¹ – és ott hagyott. Azt kérte, tudassam a bíborossal, hogy ő ezt mondta. Zsidó volt. Okvetlenül meg kellett a bíboros úrnak mondanom. Aztán Kanada havas tája fölött jártunk. Úgy történt, amit az előbb elmondtam, hogy „holland oázisnak” nevezte ezt az amsterdami találkozót, és mindjárt le is írta, hogy ez a Hegyi János Regőczinek a neveltje.²²

Regőczi minden évben csak háromszor misézhet, és nem szabad prédikálnia.

²⁰ Ő Mindszenty bíboros?

²¹ Csodáljuk őt. – Én zsidó vagyok, de ő nagy ember.

²² Regőczi István váci egyházmegyés papról van szó. A kommunista hatóságok többször letartóztatták, éveket töltött börtönben. Életének történetét *Az Isten vándora* c. könyvében írta meg. Regőczi atyáról lásd még Hetényi Varga Károly: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában* I. kötet 418-420. oldal. *Tabódy István* atyáról ugyanannak a kötetnek 360-362. oldalán olvashatunk.

Tabódynak, a másíknak naponta egyszer szabad miséznie, csendesen, és csak három percet prédikálhat vasárnap. Erre mondta a primás, ha kiadósat tüsszent, mi marad a három percből a híveknek?

Aztán egy másik zsidó utitárs jött oda, és megáldatott egy rózsafüzért, aláíratott egy lapot. Jeruzsálemből jött a Tábor hegyéről. A titkárnőjének vitte ezt a megáldott rózsafüzért, aki katolikus. A bíboros azt mondta neki, hogy az egész család mondjon egy tizedet a rózsafüzérből Magyarorszáért. Csak utána tudtam meg, hogy zsidó az utitársunk, mert mondta. Amikor ezt a primás is megtudta, azt mondta nevetve:

– Ha ő nem is, majd a titkárnő családja elmondja azt a tized rózsafüzért.

Nem enged ő abból, amit akar. Még így is valamiképpen öröme volt abban, hogy zsidótól kérte a tized rózsafüzér elmondását. Ugyanezt mondta zsidó utitársunk, hogy milyen kitüntetés számára, hogy ő Mindszentyvel utazhatott.

Volt egy másik érdekes történet is. Amikor beszálltunk Amsterdamban, ott jártak föl-alá az emberek, egy szép magas fekete fiatalember haladt el mellettünk. Valakit elengedett maga mellett, és megállt velem szemben. Szép fekete szakállá volt. Azt mondtam neki:

– Gentleman you have a beautiful beard.²³

Ő ezt mondta:

– Thank you very much!²⁴ – és elment. Később, most már Amerika fölött, odajön hozzám, és bemutatkozik. Leül a lábam elé és azt mondja, hogy őneki van egy problémája. Amikor a zsinagógába megy, akkor zsidónak érzi magát. Elment a Szentföldre is, de az Istenben nem hisz, nem fogadja el a hitet, csak zsidónak érzi magát. Udvarol egy katolikus lánynak Springfieldben, Washington D. C., akinek a szülei ugyancsak katolikusok, és olyan vallásosak, mint az övéi zsidóként. Nem tudja, mit csináljon. Megmagyaráztam neki, hogy nem lehet faji alapon Istent keresni, tisztelni kell a másik meggyőződését, és meg kell próbálni egy egységes alap megteremtését a jövő családnak. Ezt azért mondom el, hogy rámutassak, mind a három férfi, aki hozzánk jött, így vagy úgy, mind a három zsidó volt. És mind a háromnak volt bátorsága megmondani a dicséretet, megmondani azt, amit akart. Érdekes lelkület!

Sokat beszélgettünk a bíborossal a magyar sorskérdésekről. Rámutattam arra, hogy bizony népünket rá kell nevelni egy-két nemzedéken keresztül az alapos munkára, mert ha alapos munkát végeznénk, és lélekben is megtérnénk, akkor a Kárpátok medencéjét nagy „nem-nem-sohá”-zás nélkül is meg tudnánk hódítani. Ő is mondott aztán egy pár dolgot, de azért kritizálta, ha én így beszéltem. A bíboros úr szerint nem vagyok elég jó magyar.

Közvetlen New York előtt nagy felhőrétegbe kerültünk, de azért jól látszott a Long Island, és hamarosan a repülőtéren voltunk.

The deputy committee for the reception of New York town came into the plane, because everybody have to get off and we have been waiting for this deputy committee.²⁵ Ott volt *Cooke* érsek *Msgr. Kelly*vel meg egy segédpüspökkel. Ott voltak a magyarok is. Nagyon diszkrét volt a fogadás. A primásnak ajánlottam, mondja azt, hogy miként tavaly megígérte, hogy eljön a magyarokat meglátogatni, most íme eljött, tartja a szavát. A magyarokhoz jött és azért, hogy az amerikai világrészen az embereknek megköszönje a pártfogásukat, és hogy figyelmeztesse őket arra, hogy széles e világon sokan élnek, szabadság, méltóság, emberi jogok nélkül. Az amerikaiak el ne felejtsek, hogy béke, szabadság, emberi jogok és emberi méltóság nélkül

²³ Gyönyörű szakállá van, uram.

²⁴ Nagyon köszönöm!

²⁵ New York város fogadóbizottsága feljött a repülőgépre, minthogy mindenki leszállt, és mi ott vártunk erre a kioldottságra.

bármilyen jóhangzású rendszer más formája az elnyomásnak és a háborúknak. Isten éltesse Amerika népét és Isten segítsen engem is!

Arra kértem, magyarul mondja el, és én szépen lefordítom angolra, s minden rendben lesz. Cooke érsek köszöntötte egy pár angol szóval, és erre a bíboros elkezdte angolul a beszédjét, talán zavarában. Sokszor pánik hangulatban van. Senki sem értette meg. De úgy látszik, nem is arra figyeltek, hogy mit mond. Mindenki ámulva hallgatta, egy pár újságírónak kellett – mellettem álltak – a bíboros angol beszédét angolra fordítani, mert igazában érthetetlen volt. Nem olyan nagy tömeg várta őt, mint tavaly ősszel. Vagy talán azért is, mert délután 4 óra volt, amikor megérkeztünk. A magyarok tele tüdővel fújták a *Boldogasszony Anyánk*-kat meg a *Himnusz*-t. Nem akart vége lenni. Fényképeztettem. Kimentünk a repülőtérre, és ott Cooke érsek bocsánatot kért, hogy nem tud bennünket elkísérni, mert Staten Islandban meghalt egy papja, ott kell miséznie.

Így indultunk neki erős rendőri fedezettel az 5801 Palisade alá, a passionisták lelkigyakorlatos házába. A Jópásztor nővéreknek van itt káptalanja, azok fogadtak bennünket. Pater *Sebestyén* a főnök, szlovák származású amerikai, Pater *Donato* a lelkigyakorlatos ház igazgatója és többen mások, nagyon kedvesek voltak. A főtisztelendő urakkal és a nővérekkel együtt vacsoráztunk, utána följöttünk a szobánkba.

Alighogy megérkeztünk *Füzér Julián* kezembe nyomta a holnapi McMillan auditoriumban tartandó sajtókonferenciának tizenkilenc kérdését. Este vacsora után a bíboros, *Harangozó Ferenc* meg én kidolgoztuk rá a válaszokat magyarul. Késő éjszaka bediktáltuk *Bácskay Bélának*. Ezzel ért véget a nap.

Még korábban volt egy érdekes epizód is. Alighogy Bécsben a repülőtéri külön autó elvitt bennünket egészen a repülőgépig, hideg szél fújt – úgy látszik fagyos szentek közelednek, vagy azok vannak már –, s ahogy fölment a bíboros a repülőre, a legfelső lépcsőn illendőségből levette a szép fekete kalapját, és abban a pillanatban a piros pileolusát a szél elvitte, elrepült. Alig vettem észre. Egyszer csak látom, hogy a szomszéd repülőgép alatt hasálnak az alkalmazottak a pileolus után. Meg is találták, visszahozták. Mondtam is, hogy a pileolus jobban repül, mint a repülőgép. Ez a kis epizód még Bécsben történt.

Még ma este ennek a tizenkilenc kérdésnek a megválaszolásában nagyon jól összedolgoztunk: a primás, Harangozó és én. A legpolitikusabb válaszokat, bár mi is sokat segítettünk, a bíboros úr adta meg. Ő tud legjobban *kitérni* egy kényes válasz elől. Mester benne! Hogy kímélje az emberek érzékenységét, hogy igazat mondjon, de mégse mondjon meg mindent. Ilyen tekintetben először látom, hogy milyen mesteri, kiművelt agya van, és mennyire vág még ma is. Sok fiatal elbújhatna mellette.

1974. május 7., kedd

Nem hittem volna, hogy kis dolgok annyira fölviannyozhatnak egy egész társaságot. Tegnap este, amikor megérkeztem, kezemben volt az a szegfű- és rózsacsokor, amit a magyaroktól kaptunk a reptűlötéren. Amikor ide beérkeztűnk, őeminenciája áldást adott a nővéreknek, és amikor mentűnk a liftben fölfelé, önkéntelenűl kihűztam egy szál rózsát a csokorból, és később a legközelebb álló, fiatalnak látszó nővérnek – majdnem százan voltak – odaadtam azzal, hogy mindenkinek szól. Egy óriási föllélegzés, libbenés a hangulatban, és mindenki jó kedvre derűlt. Teljesen föloldódott a társaság. Nem tudom, tegnap leírtam-e ezt a jelenetet; számomra ez könnyed megjelenése volt egy egészen más világnak, mint a mi nehéz, formális emberi világunk. Mikor az ember össetőri a formákat, megkönnyebbűl, még akkor is, ha utána megbánja. Ez az első pillanat reakciója.

Keveset aludtam az éjjel, és ma reggel korán keltűnk. Itt miséztűnk a passionista atyák lelki gyakorlatos házában, a Hudson partján a Palisade Avenuen. Az állandó részeket latinul mondta a prímás, a többi részben vele mondtam angolul, részben magam olvastam föl. Sok nővér volt a szentmisén. Aztán még reggel volt három látogató. *Sally Dezső* volt itt a lányával, *Zsitvaynéval*. Itt volt egy *Pehm Margit* nevű unokatestvér, aki Burgenlandban él, meg a lánya, aki egy *Bereznák* nevű férfinak a felesége. A Pehm rokon bizony egy kukkot sem tud magyarul. Bereznák nem lehet régebbi, mint ötvenhatos menekűlt. Itt volt *Jancsó Lívia*?, valamikor őeminenciájának az amerikai követségen sokat segített, és most könyvtáros Washingtonban. Ő állítólag *Gereben István* oceanografus megbízásából jött, de nem tudta bebizonyítani. Persze én bizalmatlan voltam vele szemben. *Horányi* utána azt mondta róla, hogy egy kicsit különös asszony. Ugyanazt mondta róla *Irányi László* is, akivel kétszer telefonáltam, mert állítólag a kongresszusi képviselők és szenátorok, a magyar-pártiak nem akarnak belenyugodni abba, hogy őeminenciája nem látogatja meg őket a kongresszus épületében. A végén azt mondtam, ne sértődjenek meg, hát legyen, de csak abban az esetben, ha még nem nyugodtak bele a hotelban tartandó „Prayer-breakfast” ebédbe.

Az idő reggeltől délig telefonálással telt el, de semmit sem sikerűlt elintézni, és most Irányi hívott engem vissza. Nagyon izgult a McMillan auditoriumban tartandó sajtókonferencia miatt. Tegnap este későig dolgoztunk a kérdések megválaszolásán. A kérdések nagyon jók voltak, bár alaposan kidolgoztuk ővele, részint emlékezett rá, de annyira zavarban volt, hogy a mai sajtókonferencia a McMillan auditoriumban – bár nem sikerűlt olyan rosszul, mint Dél-Afrikában, de mégsem volt egészen oldott. Ma már annyira van, hogy mindenre, amire készűlni kell, szinte előre megbénítja szegényt.

Így indultunk el az irtózatoss hosszú úton. Majdnem egy óráig tartott, amíg a nagy forgalomban odaértűnk. *Mr. Griffin*, *Mr. Gross* és sokan mások várták a prímást, s fölkísértek bennűnket. A szokásos sajtókonferencia hangulata volt. Gross röviden bevezette, majd őeminenciája mondott egy pár szót, utána *Bácskay Béla* azonnal kezdte olvasni a kérdéseket. Én lefordítottam a bíborosnak magyarra, utána ő válaszolt magyarul, majd Bácskay fordította vissza angolra. Minden rendben van, ezek a kérdések és válaszok megvannak írásban is. Nem jutottunk el még a tizedik pontig se, amikor Gross, hogy ne húzódjék a nehéz procedúra miatt a kérdések sorozata, szabad kérdéseket tett föl. Nagyon érdekes kérdés volt az, amit az egyik újságíró nekiszegezett: Hogyan kérte őt a Szentatya lemondásra, és ha kérte, akkor mik voltak az indokai? Ő csak arra szeretne választ kapni, hogy miket hozott föl neki a Szentatya. Ezekre a szabad kérdésekre nagyon ügyesen válaszolt a bíboros, sehol nem használt támadó hangot, de mindenűtt megmondta azt, ami az ő véleménye. A sajtókonferencia nekem egy kicsit nehézkesnek, faragatlannak, körűlményesnek tűnt, bár Bácskay Béla, akinek kiejtése egészen amerikai és príma, egészen jól fordított.

Így zajlott le a sajtókonferencia, lényeges összecsapások, feszültségek nélkül. Utána felmentem fényképezkedni, aztán hamarosan indultunk vissza, mert fél 1-re itt kellett lennünk ebédre. Ebéd után volt egy kis pihenés, bár nekem dolgoznom kellett a délutáni programon, és több telefon is jött. Délután 4-kor indultunk a Magyar Házban történő fogadásra. A Magyar Ház valahol a 83. Streeten van, a keleti részen, azon a vidéken, ahol a magyarság telepedett le. A ház tele volt. *Acsay László* köszöntötte röviden öminenciáját. Bíborosunk válaszolt. Kitért arra az időre, amely bennünket a múlt században és ebben a században az amerikai kivándorlásra kényszerített. Kérte a magyarokat, maradjanak hűek hitükhöz, Krisztus evangéliumához és magyarságukhoz. Utána az úgynevezett kisteremben volt a fogadás, ahol mindenki személyesen bemutatkozott, és ahol mindenkihez volt egy jó szava. Onnan gyalog mentünk el pár házzal tovább Csordás protestáns tiszteletesnek az első magyar független egyházába, ahol az alsó terembe kellett lemenni, és ahol öminenciája pár szót szolt a jelenlevőkhöz az előbbi gondolattal. Ezután elmentünk *Nagy* tiszteletes templomába, amely egy utcával odébb van, és amely őszintén legrégebb magyar egyháza Amerikának. Már *Kossuth Lajos* írt egy levelet a kongresszusnak saját udvari papja, *Ács Gedeon* megtámogatására. Ami meg is történt. Amikor bementünk a templomba, nagyon melegen köszöntötte a másik tiszteletes. A primás válaszolt, majdnem ugyanazokkal a szavakkal, de még sokkal melegebben. A templom majdnem tele volt, sok magyar ruhás fiatal volt köztük, bár az egyházközsége kisebb, mint Csordásé. A jelenlevők nagy száma miatt azonban nagyobbnak látszott. Innen mentünk át a görögkatolikus egyházba, ahol *Erdei József* parochus, *Skinta* káplán és *Kerényi Péter* fogadta, aki nemrég jött Magyarországról. Hosszú litánia volt gyönyörű görögkatolikus énekkel, utána pedig fogadás.

Innen a Szent István plébániára mentünk át. Már 8 felé közeledett az idő. A litánia végére értünk be. A primás még áldását adta az Oltáriszentséggel, utána pár szóval üdvözölte a megjelenteket, és kérte, hogy az oltáron levő nagy Szent István kép legyen a programja és életmintája a magyaroknak.

Átmentünk a plébániára. Ott üdvözlések hangzottak el. Mindenki bemutatkozott, megvendégelték bennünket. Az egyházközség vezetői láthatólag zavarban voltak a primás megjelentén, de nagyon kedvesek voltak. A fogadás után visszaindultunk. Késő este érkeztünk szállásunkra, 9-1/2 10 tájban. Megvacsoráztunk, és a vacsora után örültünk, hogy lefeküdhettünk. Ez volt a primás látogatásának első igazi napja.

Még ma a Magyar Házban érdekes jelenet játszódott le, amelyet most diktálok be. Az üdvözlések és válasz után a bíboros nekiindult a meredek lépcsőnek. A karzatról lejövők között volt egy bemutatott nyolcvankilenc éves magyar asszony, aki sírva, zokogva hajolt le, és csókolta meg a bíboros kezét. Mikor a bíboros meghallotta, hogy nyolcvankilenc éves, akkor kedvesen, a két vállánál fogva, szinte megölelte, és azt mondta neki:

– Kedves nénémasszony!

Mindenki mosolygott rajta, mert mindenkinek eszébe jutott, hogy a bíboros maga is nyolcvanhárom éves.

1974. május 8-án, kedden

Ma reggel elég jó hangulatban kelt a bíboros, és elsorolta a teendőket. Láttam, nem borotválkozott, ezért felajánlottam, hogy szívesen megborotválom. Azt válaszolta:

–Talán ahogy meg vagyok borotválva, arcom simasága még a mai napra elmegy. Nem szabad huszonnégy órán belül hozzányúlni az arcomhoz, mert a bőröm nem bírja.

Hallgatva álltam ott, amint ezeket mondja, és egy pillanatra elgondolkodtam, hogy mennyi gondja van egy embernek, ha megöregszik. Már borotválkozni sem lehet, mert kímélnie kell a bőrét. Elkopik az ember.

Aztán, ahogy az előző nap megígértük, lementünk az ebben a lelkigyakorlatos házban lévő, illetve kapitulumot tartó Jópásztor nővéreknek az egyik ülésére. Sister *Patrick* hívta meg a bíborost, hogy nem tartana-e nekik egy egészen rövid kis prédikációt. Arra kértem bíboros urat, hogy a prédikáció ne legyen hosszabb 5-10 percnél, mert utána reggelizni akarunk, és 9-kor kellett volna indulnunk Fairfieldbe. Ott volt az U alakú asztalnál a sok fehérruhás Jópásztor nővér, és bíborosunk elkezdte a beszédet. Nyugodtan magyarul beszélt, én fordítottam angolra. Nagyon kedves lelki hangulatban mondta, hogy neki öröm Krisztus választottjai között beszélni. Az egyházban nagy válság van, és ez a válság azért tört ránk, mert olyan sokan ott hagyják az egyházat. Ezért szeretne beszélni az annyira szükséges erények közül a legszükségesebbéről, az állhatatosságról. A magyar szövegbe bement a angol szót, a „teadfastnes”-t. Az állhatatosságot úgy határozta meg, hogy az emberi léleknek a megmaradása a megismert jóban. És hogy ennek igen sok ellensége van minden emberben. Ez az ellankadás, az elfáradás, a belefásulás. Mindezek ártalmára vannak az emberi állhatatosságnak. Segítője viszont a remény és a bizalom Krisztus szavában és annak a megvalósítási akarásában.

Aztán példákat sorolt fel. Elmondta, hogy az első világháború után a zalaegerszegi kórházban orosz hadifoglyok dolgoztak. Az egyik hadifogoly festéssel foglalkozott. A kórházban frissen képzett nővérek voltak, túl szigorú szabállyal. Egyszer csak azt a hírt hallotta, hogy egy köztisztviselőben és szeretetben álló nővér elhagyta a kórházat ezzel a festegető orosz hadifogollyal. Sikerült neki fölmentést szerezni Rómából, és így minden rendeződött. Megfigyeltem, hogy beszédében mennyire finoman kikerülte az összes, esetleg durvának tűnhető kifejezéseket: férjhez ment, ott hagyta, kiugrott. Csak azt mondta, hogy egyik napról a másikra eltűntek a kórházból, és hogy sikerült a nővérnek fölmentést szereznie. Sikerült aztán ennek a volt nővérnek állást is szerezni egy zalaegerszegi családnál, és vasárnap – ennek a családnak külön padja lévén a templomban, mindjárt az oltárnál elöl –, ez a volt apáca is odaült abba a padba. Ő beszélt az anyjával, és kifogásolta, hogy nem akarta megérteni a történeteket. Ellenben amikor ezzel a férjhez ment apácával beszélt, helytelenítette, hogy az egész gyülekezet, az egyházi közösség előtt ül. Mert amikor a nép látja, mindig az ő esetére gondol, és ezzel lelki zavart okoz a templomban. Vegyüljön el a többiek között, javasolta neki. Ezt ő megértette, és szépen engedelmeskedett.

Ezt a történetet szomorú, de egyben építő példának is szánta. Azután elmondta még azt is, hogyan üldözték 1945 után az iskolákban dolgozó nővéreket. Mi mindennel gyanúsították őket a kommunisták! A magyar szerzetes iskolákban milyen sok szegény diáknak segítettek, de nemcsak a diákoknak, hanem a szüleiknek is. Mindezt nem azért mondom el – folytatta –, hogy benneteket elkedvetlenítsek, hanem azért, hogy ti a saját személyetekkel tehetitek jóvá az egyházat ma elhagyók hűtlenségét. Olyanok vagytok, mint Szent János apostol, aki fejét az Úr Jézus kebelére hajtotta, amikor már világos volt, hogy Júdás elárulja. A saját személyével, kedvességével, hűségével akarta pótolni azt, amit Júdás árulásával a harminc ezüstpénz utáni pénzhűségével és a kétezeréves egyháztörténelemnek az első szentségtörő áldozásával kész volt végrehajtani. A nővérek is így cselekedjenek.

De egy kicsit hosszsan mondta. Nekem kellett fordítani, a nővérek figyeltek. Csak 9 után tudtunk reggelizni, nagy rohanásban. Amikor bíborosunk rádöbbsent, hogy túl soká tartott minden, szinte nem is reggelizett, hanem elrohant az asztaltól. Kénytelen voltam a folyosón mondani, hogy Eminenciás uram, én kiborulok, ha most nem reggelizem. Egész nap nehéz munkám lesz, valamit ennem kell. Pfeifer Zoltánnal leült a folyosón egy padra, mi pedig Harangozóval, Bácskay Bélával meg a sofőrrel gyorsan megreggeliztünk

Utána indultunk ki, de már fél tíz felé járt, és fél 11-re vártak bennünket Fairfieldben. Gyönyörű, felhőtlen, friss, napos májusi délelőtt volt. Harangozó Feri, aki velünk együtt volt, nem győzte csodálni a táj szépségét. Most is magammal hoztam Babits Mihály Dante fordítását, és lopva, amikor időm van rá, olvasom a Purgatóriumot. Néha előveszem, és felolvasok egy pár sort, mert Babitsnak ez a fordítása, illetve annak minden sora szívet-lelket üdítő és szellemet elmélyítő remekmű. Például a harmadik énekben írja le, hogyan találkozik Dante és Vergilius az utat kereső, tétovázó árva lelkek közt. Így hangzik:

Mintha juhocskák aklukból kijöttek
egy, kettő, három... míg a többi reszket
gyámoltalan, s csak nézdeli a földet:
s mit az első tesz, mind utána tesznek;
ha ez megáll, mind rádülöng, s megállnak,
nem tudva miért, bárgyú módra veszteg.

Mikor ezt hallották, mind a ketten elmosolyodtak, és derültek a szöveg és a kép szépségétől. Harangozó Ferenc azt mondta, hogy Dante milyen élesen megfigyelte a juhokat és a nyáját. Mindszenty azonnal elmondta az életéből, átvitte egy másik oldalra, másik értelembbe, de ugyanezt a valóságot.

Az mondja:

– Volt nekem Zalaegerszegen egy arató kaszásom, Bájcsics József. Ezek minden június 29-én, Péter Pálkor a többi kaszással együtt kimentek Kaszaházára egy mulatságfélére. Aratás előtti gyülekezés volt ez. Amikor mentek ki, ő az ablak mögül, mert a plébánia előtt vonultak el, megfigyelte, hogyan vonultak. Amikor Bájcsics József visszajött, azt mondta neki, hogy apát úr, észrevettük ám, hogy figyel bennünket az ablak mögül. Erre Mindszenty:

– Igen, figyeltem, de rosszul tettél valamit. Mert nem az utolsó sorban kellett volna menned, hanem az elsőben.

Tudniillik elmentek a templom mellett, de senki se vetett keresztet, se kalapot nem emelt. Erre akart Mindszenty kilyukadni. Bájcsics azt felelte:

– Nem vagyok én, apát úr, kereső ember.

– Igen ám, ha nem vagy is kereső, első helyet kereső ember, de az első hely kötelesség is lehet, mert maga megemelte a kalapját, a többi semmit sem csinált. Majd máskor csinálja jobban! Rá egy évre ugyanez játszódott le. Megint megfigyelte a függöny mögül, hogyan vonulnak el az arató kaszások. Hát a Bájcsics József az első sorban ment, megemelte a kalapját, és utána valamennyien vagy keresztet vetettek, vagy kalapot emeltek. Amikor visszajöttek, akkor megint szól neki Bájcsics:

– Apát úr, meg tetszik elégedve lenni?

– Hát sokkal jobban ment, mint az első esztendőben! – mondta Pehm apátplébános. Erre azt mondta Bájcsics:

– Apát úr, most már megértem, miért kell az első sorban mennem.

Mindszenty hozzáfűzte:

– Mert sokszor egy emberen fordul meg, hogy az mit csinál, ha van bátorsága, agya és meggyőződése. Anélkül az emberek csak bártortalan birkahad.

Láttam, hogy a késés ellenére közbeszólt a sofőrnek, aki izgult a reggelinél a túl hosszúra nyúlt prédikáció miatt, hogy nem lehetne-e valamiképpen veszély nélkül egy kicsit siettetni ezt a kocsit. De nagyon kedvesen mondta.

Mikor láttam, hogy jó kedve van, előhozta a McMillan auditoriumban lévő sajtókonferenciának néhány kérdését. Különösen dicsértem azt, hogy az egyik fiatal újságíró a szabad kérdések között fölvetette azt a kérdést, hogy mik is voltak a pápa indokai, és erre őminenciája nem válaszolt egyenesen és nyíltan, hanem kitért a válasz elől. Mondtam, hogy a válasz talán az lehetett volna, hogy a Szentatya is sürgette, hogy az esztergomi érsekség is hosszú idő óta árva, és emiatt, lelkipásztori okokból be akarja tölteni. A második ok az volt, amit Szentatya nekem is mondott a magánkihallgatáson, január 9-én. Most egy olyan embert találtak, Lékaira gondolt, akinek személye mintegy záloga annak, hogy talán jobban sikerül megszervezni az esztergomi egyházmegye lelkipásztori ellátását, és a jövője is biztosítva lesz. Eminenciád azonban nem ezt mondta, szinte filippikába kezdett ott, választ adván, illetve nem adván választ az újságírónak arról, hogy nem eminenciád a hibás, hanem a rendszer. Hosszú ideig nem volt lelkipásztorkodás, mert hisz eminenciádat lefogták. A helyzet világos volt, én is világosan beszéltem. Harangozó Feri sem mert beleszólni, egy kicsit gyávának tartottam, de érdekes, hogy őminenciája nem fogadta el argumentálásomat, hanem mindig visszatért arra kétszer is, hogy hiszen ezek szabadon fölvetett kérdések voltak, és nem szerepeltek a McMillan féle kérdések között. Én újra rákapcsoltam, elismételtem az előbbi, de ő újra csak azt hangoztatta, ami nem volt válasz az én kérdésemre.

A végén láttam, a helyzet reménytelen, ezért abbahagytam. Különben is, amikor elindultunk a Palisade Avenue-i lelkigyakorlatos házból, mindjárt mondtam, hogy nem jó az ellenséges érzülettel fölvetett kérdésekre komor arccal és nem-mel válaszolni, hanem ki kell védeni, és meg kell vágni a kérdezőt egy pozitív válasszal, distinkcióval. Ez sem nagyon tetszett neki. Latinul figyelmeztetett, hogy lévén a sofőr magyar, előtte őt ne reprehendáljam, ne kárpáljam, ne tegyek neki szemrehányást. Bocsánatot kértem és elhallgattam.

Így kezdődött reggel az utunk. Az utána következő váltás ellenére a hangulat nem romlott el, sőt nagyon jó kedélyben érkeztünk Fairfieldbe, bár egy kicsit megkésve. Ez egy hatvanezer lakosú város Connecticut államban. Connecticut államnak a tizedik városa, két katolikus és egy állami egyetemmel. Ott várt bennünket *Sullivan* polgármester a feleségével és *Katona Mariska*, egy kárpátaljai, illetve Szabolcs megyei származású második generációs magyar, aki elsősorban beszél magyarul, és a városnak a közjegyzője. A polgármester beszéde tele volt dicsérettel. Kulcsot adtak át őminenciájának. Erre a bíboros egy nagyon markáns beszédet mondott, hogy az a kulcs, amit neki átadtak, nem annyira fizikai ajtó megnyitására szolgál, hanem inkább a lelkek ajtajának megnyitására, amivel őminenciája élni is fog. Emlékezteti majd néha a kulcs arra a történelmi tényre is, hogy hányszor kellett a hazának, a megerősített helyeknek és váraknak a kulcsait átadni az ellenségnek, akik bennünket elnyomtak. De ő bizalommal jött a fairfieldiek közé, és szeretné, hogy azt a fát, amit most elültetnek itt vele a templom mellé, az legyen a szimbóluma annak, hogy tanítását, amit ő akar nekik mondani, valóban megfogadják.

Utána kocsiba szállt a primás, a polgármester. Mellettük ültem tolmácsként. Elhajtattunk a templom elé, és ott történt a két fa elültetése. Három lapát földet szórt rájuk, mert három a magyar igazság, amint mondta, és egy negyedik lapáttal Amerikáért szórt. Ezután bementünk *Szőcs Dénes* plébános vezetésével, és az ott összegyűltekkel a templom előcsarnokába, ahol balra egy fából faragott szobor állt. A Szűzanyát ábrázolta az Úrjézussal. A művész a Szűzanya arcát Mindszenty édesanyjáról másolta. Ott állt a bíboros meghatódotan, és könnyes szemekkel nézett a szoborra.

Átmentünk a plébániára. A plébániáról indultunk vissza a Szent Imre iskola nagy termeibe, ahol a gyerekek köszöntötték a bíborost. Táncoltak, és az igazgató-kedvesnővér üdvözlő

szavakat mondott. Erre is kedvesen válaszolt, az iskola jelentőségéről beszélt. Ismét visszamentünk a plébániára egy löncsre. Nagyon jó hangulatban telt el az idő. Az ebéd rövid volt. Ebéd után a bíboros visszavonult egy jó fél órai pihenésre, mert 3/4 2-kor indulnunk kellett South Norwalkba. Ott a Monsignor *Lengen* – állítólag Lengyelnek hívták – , egy idős, szikár bácsi fogadott, akiről az a vélemény terjedt el, hogy inkább az eirisek felé (az írekhez) húzott, és elhanyagolta a csaknem 300-400 családból álló erős south norwalki magyar plébániát. Teljesen angollá tette. Olyannyira, hogy amikor délután együtt miséztünk a fairfieldi templomban magyarul, utána keservesen kinyögte, hogy ez volt az első magyar miséje. Pedig tökéletesen magyar volt, és a hívei közül is sokan magyarok.

South Norwalkba ott volt Connecticut állam kormányzója, Meskiri, ott volt South Norwalknak a polgármestere. Nagy fényképezés volt a templom mellett. Utána bementünk a templomba. Szentségi áldás volt. A hívek énekeltek, de érződött az egész közösségen, hogy elfelejtett magyarul. Bár érteni értik a magyart, de beszélni nem beszélnek szívesen. Ez sok mindenben múlt, talán nem utolsó sorban Msgr. Lengennek a piros monsignori reverendáján is, amit talán azért kapott, mert nagyon hűségesen szolgálta ki inkább a eirisek érdekeit az egyházban, mint a magyarokét. Ami nem volt magyar ének, latinul ment, az angolt kerülték, de a társaság nem oldódott föl. Úgy néztek ki abban a nagy templomban, mint egy idegen, szétvert nyáj. A Msgr. Lengen ismerősei is eirisi angol, monsignorok voltak. Ott volt még a helyi püspökvikárius is, a második vatikáni zsinat után kinevezett püspökhelyettes. Utána elmentünk az 1964-ben épült nagy plébániaterembe. Itt köszöntötte a primást a polgármester az egyházközség képviselője nevében, és köszöntötte Msgr. Lengen is. Jellemző volt, hogy az egyházközségi egyesületek képviselőinek egy része is angol nyelven köszöntötte, annak ellenére, hogy magyar nyelvűek voltak. Nem mertek már magyarul megszólalni. Ennek ellenére öminenciája hosszan beszélt a hűségről, az Istenhez és a magyar nyelvhez, kultúrához. Ezt én fordítottam angolra. Érződött az egész közösségen a kedvesség, a lelkesedés, de a lelki és a nyelvi felemáság is, amely megakadályozza, hogy a beszélő és a hallgatóság között igazi kapcsolat alakuljon ki. Mindez körülbelül másfél óráig tartott.

Utána elindultunk vissza Fairfieldbe. 5 óra múlt 10 perccel, mikor megérkeztünk. Akkor adták a dinert, amely kedves hangulatban telt el. Ott volt az *Orosz*, a görögkatolikusok papja, a *Németh*, Szócs Dénesnek a titkára, aki második generációs magyar. Beszél magyarul, de egy kicsit törve. Ott volt Bácskay Béla, Harangozó Feri és még egy páran. Időközben megérkezett *Varsányi Vilmos* is meg *Ibrányi* professzor, és ugyancsak bevonultak a Msgr. Lengennel együtt a rengeteg eirisi-monsignor piros reverendában. Mindszenty bíboros egyszerűbben volt fölöltözve, mint az eiris-monsignorok. Egyszerű, piros gombos fekete reverendát viselt.

A bíboros visszavonult egy kis időre, utána fogadta az egyházközség tagjait. Később külön fogadta *Ibrányi* professzort, meg *Varsányi Vilmost*, akivel hosszan elbeszélgetett. Gondolom, egy kicsit megmosta utóbbinak a fejét, mert annyira húzódozott minden magyar munkától.

Ezt követően mindenki fölöltözött albába vagy miseruhába, és úgy mentünk át fél 7-kor a főistentiszteletre. A templom, amely nagyon rendben van tartva, tömve volt. Megjelentek a notabilitások, a Columbus-lovagok, az Alhambra szegény és elesett gyerekeket istápoló magyar férficsoport, a polgármester, ott volt az egyházmegye vikárius generálisa. Nagyon lelkes, jól megszervezett szentmise keretében szólalt föl a bíboros. Elemezte az egyházközség statisztikai adatait, és azokból vont le a következtetéseket: kevés a születés, a szaporodás: két és fél ezrelék. A házasság szentsége a tiszta családi élet alapja, valamint az ember lelki és fizikai életének és nemzete fennmaradásának. Azután beszélt arról, hogy a haldoklókat el kell látni a betegek szentségével, hogy ne haljanak meg ellátatlanul. Végül beszélt a magyar iskoláról, a magyar istentiszteletről és a magyar nyelv ápolásáról. Markánsan, erőteljesen beszélt, amit utána lefordítottam angolra. Még megemlítem, hogy a protestáns lelkész, *Nagy Emil* olvasta föl az első szentleckét, *Orosz*, a görögkatolikus pap a másodikat és Szócs Dénes az evangéliumot. Szócs Dénesről Harangozó megállapította, hogy egyharmadrészt székely, egyharmadrészt tatár,

egyharmadrészt török. Nagyon lelkes embernek látszik. Gondját viseli a parókiának. De azt hiszem, hogy a mindennapi életben nehéz ember lehet. A Németh Róbert, második generáció káplánja szintén ferences. Elég sokat szenvedhet főnöke hirtelensége és arisztokratizmusa miatt. A szentmise véget ért, nagyon lelkesen énekeltek. Az eiris-monsignorok csak néztek. Szentmise után kivonultunk, átöltöztünk a plébánián.

Elkezdődött a hivatalos fogadás a Szent Imre teremben. Több szónoklat hangzott el. Nem vettem részt ezen, de a végén ott voltam, amikor a református lelkész világosan, egyszerűen beszélt arról, hogy az az idegenben élő magyar, aki elhagyja az egyházat, az előbb-utóbb elveszti a magyarságát is. Csak a végén szólalt föl a primás, nagyon kedvesen megköszönve mindenkinek a meleg rokonszenvét. Hamarosan el is bocsájtotta őket. Utána volt egy egész rövid étkezés a plébánián. Már késő volt, fél 12-re járt az idő, amikor hazaérkeztünk. Így telt el 1974. május 8-a, kedd, a fairfieldi, illetve a South Norwalk-i látogatás napja, találkozásunk Msgr. Lengen plébánossal, Szócs Dénes plébánossal és Németh Róbert káplánnal.

1974. május 9., csütörtök

A kézirat gépelőjének megjegyzése:

„*Atya kérem! A szalag másik oldala teljesen üres!*”

A megjegyzést követő új oldalon a gépelt szöveg minden bevezetés nélkül ezzel a dátummal folytatódik:

1974. május 9-11, Yonkers

Reggel nem volt semmi különösebb program, ezért itt miséztünk a passzionista atyák lelkigyakorlatos házában. Délelőtt fogadások voltak. Itt volt báró *Neumann-Végyvári Ferenc*. Eljött megkérdezni, mit lehet tenni a magyar iskola és a régóta veszni induló magyar Szent István plébánia ügyében. Rajta kívül is voltak még látogatók, de délelőtt semmi különös nem történt. Sokan hívtak telefonon. Elsősorban *Jaszovszky*val beszéltem Los Angelesből, San Franciscóból, ahol a Sancta Klara egyetemnek Eduard nevű régense és kongresszusi képviselője állítólag bele van keverve az abortusz melletti mozgalomba. Ezért a bíboros nem akarja átvenni a régóta tervezett és elvben elfogadott díszdoktori oklevelet az egyetemtől, mert nem akarja magát kitenni egy ilyenfajta kompromittálásnak. *Dán Eduard* kongresszusi képviselőnek a helyzete – amint ma az újonnan küldött adatok szerint *Jaszovszky* küldte őket – abban a mondatban összegezhető, hogy ő az eutanázia mellett van, és a magzatölés szempontjából azt mondja, hogy minden asszonynak megvan a joga eldönteni Istennel és a lelkiismerete előtt, hogy akarja-e az életet, vagy sem. Az államnak nincsen joga egyetlen asszonyt sem arra kényszeríteni, hogy abortuszt kövessen el, de arra sem kényszeríthetik, hogy világra hozzon olyan gyermeket, akit különben nem akar.

Délután indultunk egy kicsit borús időben rendőrségi motorbiciklisek kíséretével. Úgy szirénáztak, mint hogyha valakit élve nyúztak volna. Forgalommal szemben, piros jelzéseken át, mindent leállítva mentünk, és hamar odaértünk a Szent Margit székesegyház plébániájának a termébe. Kedvesen fogadtak. Hívek még nem voltak, mert kora délután érkeztünk, csak a jezsuita atyák. Ott volt *Varga* provinciális, ott volt *Varga Andor*, a ...[?]-nek a szerkesztője. Ott volt *Reisz Elemér*, a *Szívújtság* volt szerkesztője. Ott volt *Babos*, később jött *Hegyi* jezsuita atya. Ott volt természetesen *Kiss Gábor*, ez a borzasztó komoly, szent életűnek látszó yonkersi pap. Ott küszködik abban a plébániában, ahol három angol és egy magyar mise van. Ahol minden perselypénz a főplébániára megy át. Személye összetartja az ottani híveket, sőt növeli a hívek számát, de nagy az elégedetlenség. Ez a szent és nyugodt ember is kijelentette, hogy igazságtalanság van abban, hogy ez a Szent Margit templom nem önálló.

Megérkezésünk után bementünk a templomba. A templomon kívül már föl volt állítva a processzió számára a szentségi oltár. A hangszórók is föl voltak szerelve. Láttuk azt a Mária-szobrot, amit a templomon kívül körbe akartak vinni. Fölmentünk a nagy szobába. A bíboros elkezdett tárgyalni a jezsuita atyákkal, hogy miként lehetne ezt a templomot a magyarságnak megmenteni. Itt is ugyanazok a gondok, amelyeket eddig tapasztaltunk. A magyarok mennek bálba, jönnek rendezvényekre, de nem akarnak rendszeresen misére járni. Nemcsak misére nem mennek, de nem is adakoznak. Az angolok és az írek viszont rendszeresen járnak templomba, adakoznak és gyakorlatilag rendben tartják a templomot. Ez a problémája a plébániának. Minek akkor önálló plébániát létesíteni, ha a magyarok nem tudnák azt fenntartani? Ez a beszélgetés hosszú ideig tartott. Közben jött a *Bodnár Gábor*, utána *Cernerleina*[?], *Beyner* [?], a [?] szerkesztője a spanyol fényképezőjével. Azután jöttek magyar családok, *Brajáni Kálmán*, *Pozsonyi*, a magyar kisebbség tudományos...[?], és így sorjában jöttek az emberek.

Közben meg kellett vacsoráznunk. A vacsora elég csendes hangulatban telt el. Nagyon jól főztek a magyar hölgyek, akik ott voltak a konyhán, a *Benéné*, *Sebőkné* és talán *Sebők Márta*. Vacsora után a primás fogadta a későbbben jövőket és a cserkészek köszöntését. A

köszöntésekben minduntalan kihangzott, versben is, prózában is a Mária tisztelet. Úgy látszik *Kiss Gábor* nagyon jámbor és a Szűzanyát tisztelő ember. Ott voltak a magyarok. Egy páran nagyon jó munkát végeznek. Minden a legnagyobb rendben ment.

Utána következett a vacsora, majd a szentségi áldás a régi szokásos módon. Előtte megáldotta a primás az amerikai, majd a magyar zászlót magyar nyelven. Mindezek után szentbeszédet mondott. Mint mindig, most is felsorolta a magyarság pusztulásának okait: a hitetlenség, a magzatirtások és öngyilkosságok magas száma. És a Szent István örökségének a megtartására való törekvésre buzdított. Megmenteni a magyar templomokat, temetőket, családokat és iskolákat. Nagyon feszülten hallgatták. A primáson látszott, erejének az utolsó megfeszítésével beszél. A szentségi áldás és prédikáció után bementünk a sekrestyébe, és utána még a nagy terembe, ahol fogadta nemcsak a magyarokat, hanem azokat a híveket, az angol nyelvűeket is, akik ehhez az egyházmegyéhez tartoznak, vagy Yonkers-ben laknak. Nagyon kedves, kedélyes és szíves hangulatban telt el ez az este.

Míg a prédikáció után a bíboros lent fogadott, én bent voltam a jezsuitákkal egy nagy teremben, egy kis whiskyt szolgáltak fel, s akkor láttam, hogy mennyire megértik Mindszenty problémáit és élete titkát. Ádám, Hegyi, Babos, mind mondták, hogy annak van csak ilyen erős tartása, aki nem kettőt gondol, hanem egyet. És Mindszenty ilyen ember. Valóban csak annak él, amit hisz. Ez a látogatása is alapjában véve lelki alapon és szépen zajlott le. Nagyon sok fényképet csináltak még a gyerekekkel való együttlétéről. *Szlezák Imre*, aki ma reggel idejött, mondta, hogy látta a televízióban.

1974. május 10., péntek

Tegnap este nagyon későn kerültem ágyba, s ma reggel csak 3/4 9-kor ébredtem fel, amikor már indulnunk kellett volna ki a temetőbe. Gyorsan felöltöztem és leszaladtam. Ők már a reggelinél ültek. Reggeli után elindultunk a quens-i Szent Rajmond temetőbe meglátogatni az itteni magyar halottainkat. Ebben a zuhogó esőben már kint várt *báró Neumann, Acsay* és sokan mások. Minden a zuhogó esőben zajlott le. Kalocsnikat kellett szereznünk, én csak gumitalpú cipőben voltam. Öt centiméter magasan állt a víz mindenütt. A kis magyar csoport esernyők alatt vonult a temetőbe, a magyar sírokhoz. Elimádkoztunk egy Miatyánkot, egy Üdvözlégyet és a primás áldást adott azokra a magyarokra és sírjaikra, akik itt nyugszanak.

[A naplónak ezen a részén hosszabb, összefüggéstelen szövegrészek találhatók.]

Már késő délután volt. Megebédeltünk Bácskay Bélával. Én annyira fáradt voltam, ledőltem egy fél órára.

Jött Bodnár Gábor.

Itt van az egy magyar iskola, ahol egész napos tanítás van, a többieknél csak hétvégi iskola van.

Utána elmentünk vacsorázni. Már fél 6-ra járt az idő. Vacsora alatt Bodnárral beszélgettünk. Az egész társaság ott volt: Mindszenty, Harangozó, Bácskay Béla meg a sofőr, Lehoczky János.

Aztán elindultunk, és a ...[?]-i egyetem kápolnájában mondott a primás szentmisét. Az állandó részeket latinul, a változó részeket pedig angolul mondta. *P. Emil* olvasta fel a szentleckét.

A szentmise után leültünk egy nagy előadó terembe, ahol először a primást köszöntötték, aztán őeminenciája válaszolt a szokott módon, megköszönte az üdvözlést. Ő nem azért jött, hogy ünnepeltesse magát – mondta. Én fordítottam.

Az idő már 9 óra felé járt, megállapodtunk, hogy elindulunk. Ki is hirdetem. Már késő éjszaka van, és látom, hogy ott ül bíborosunk a közepén, és nem akar mozdulni. Azt mondja, hogy maradni akar, mert meg akarja hallgatni az előadást. Kénytelen voltam visszamenni, és azt mondani:

– Hölgyeim és uraim, a kardinális úr nemcsak jó ember, de udvarias is. Itt marad, hogy meghallgassa az előadást.

Olyan tapsvihár zúgott fel az egész teremben, ahol körülbelül hatszázan lehettek, hogy csak úgy zengett. Az előadás után még egyszer mindent megköszöntünk és hazajöttünk.

Így telt el a mai, május 10-i nap.

1974. május 11., szombat

A déli órákban, fél 11-kor indultunk el innen. Ma elmegyünk a Szent István templomba szentmisét mondani. Pontosan érkeztünk. Több ezres tömeg gyűlt össze, a templom tele van. Pár százán a templomon kívül rekedtek. Látom, hogy úgy szervezték meg a találkozót, hogy csak meghívókkal lehetett ide jönni. A szokásos, meleg emberi közösség hiányzik. Ez különben áll az egész egyháza. Ahol csak lehet, távol tartják a tolongó tömeget, és minden meghívóval, befizetéssel megy. Egyrészt ellenőrzik a tömeget, másrészt, azt hiszem, bennük van az emberi lelkesedésből származó jó vagy rossz könyörtelen megnyilvánulásától való félelem.

A jó *Szlezák Imre* a szokásos zavarában volt. Mindenütt ott volt és sehol se. Nem tudom megérteni, ha már ő 20-30 év óta dolgozik a magyarok között, egy kis erőfeszítéssel miért nem vetette le a rossz kiejtését, és miért nem alakított ki magának egy jobb magyar nyelvtudást. Na, de mindegy.

A plébános nagyon kedves volt, de látszott mindenkin, hogy zavarban van. Fölmentünk a kis kápolnába, ott öltöztünk át, így mentünk a templomba. Kezdődött a szentmise. Nagyon szépen szólt a magyar ének. A szentmise alatt az első leckét egy korosabb férfi olvasta, de idegen hangsúlyozással. Utána a *Harkay Róbertnek* a körülbelül húszéves fia olvasott cserkészruhában, de olyan jól, hogy szinte egy nagyon jól olvasó papon is túltett.

A szentmise rendben ment, nagy lelkesedéssel énekeltek. A bíboros a szentbeszédében először elmondta, hogy amikor Zalaegerszegre került, Zala megyében milyen mostoha sorsot talált, hogy a török idők óta nem volt ott igazi újjáépítés. Az emberek nem tudtak írni, olvasni, keresztelnél se a szülők, se a keresztszülők nem tudták leírni a nevüket. Ő mint zalaegerszegi apátplébános a szombathelyi zsinaton azt kérte, hogy ennek a megszüntetésére küldjenek Vas megyei papokat Zalába, és egyenlítsék ki ezt a nagy különbséget a két vármegye között. És utána elmondta, szinte ennek illusztrálására a gáborjánházai esetet *Nemes Istvánnal*, aki fogadalmat tett az első világháború alatt. Amikor gimnazistaként bevonultatták, megfogadta, ha kikerül a lövészárkok poklából, soha többé nem fog panaszkodni. Amikor az apátplébános Géfin szombathelyi rektortól erről hallott, azt mondta magának: Ilyen ember kell nekem! Így lett Nemes István plébános Gáborjánházán. Ezt mondta el, amint már meg is írtam a naplomban. E példa nyomán, ha valaki akart érteni, megérthette, hogy a New York-i magyarságot, elmagyartalanodását, szétszóródását összehasonlította lelkiekben és a magyarságtudat kiveszésében a török időkkel. Azt akarta mindezzel mondani, hogy itt New York-ban is olyan kemény helytállásra lenne szükség és újjáépítési akaratra, mint annak idején neki kellett hogy legyen Zalában. Persze ezt nem így mondta, de ez lett volna a következtetés. Nem tudom, hányan tudták levonni belőle.

Már megérkezésünkkel is feltűnt, hogy a templomban úgyszólván csak ülők voltak, pedig sokan befértek volna állva is. Ezzel szemben több százán voltak, akik a templomon kívül álltak. Tipikus ferences barát módra a bíborossal áldást adatott Szlezák a templomban, és ezt hívta az első áldásnak. Azután kivonultunk a templom melletti térségre, ahol egy trónszerűséget állított föl, és ahol az a pár száz ember állt. Ott még egyszer egy második áldást adatott. Elénekeltek közösen a Himnuszt. Hát ez az embersereg nyugodtan befért volna a templomba is, és nem kellett volna ilyen komplikált dolgot csinálni. Itt kint a templom mellett nagyon megrohanták a hercegprímást. Sokan a megindultságtól is, olyan sokáig akartak lenni a prímással, amíg csak lehetséges volt.

A New York-i magyarokkal való találkozás körülbelül egy óráig tartott, utána bementünk a plébániára. A plébánia ebédlőjében volt egy löncs. Ott voltak a szomszéd plébániák papjai, egy tót plébános, két amerikai, melléje ültek *Nagy* és *Csordás* református lelkészek. Egész löncs alatt azokkal beszélgetett. Minden föl volt tálalva, de semmi kiszolgálás. Nekem kellett gondoskodni, hogy a bíboros úr valamit egyék. Ilyenkor idegeneknél sok minden szóba kerül, eléggé

feszélyezett volt a hangulat. Hála Istennek, a bíboros ezt nem vette észre. Idegenként, idegen vendégként kezeltek bennünket a Szent István plébánián. Erről a Slezák nem tehet, de ez a való helyzet. A régi világhoz képest fogadásban, személyes kiszolgálásban, egymás iránti normális viselkedésben súlyosan lecsúsztunk a valamikori emberi és egyházi magaslatról.

Hazaérkezve délután *Horányi Tibor* és *Harkay Róbert* beszéltek végig a Szent István plébánia problémáját, hogy a bíboros is és ők is fölkészüljenek egy esetleges holnapi, holnaputáni fogadásra, ha ez lehetséges lenne. A beszélgetésen nem voltam ott. Harkay Róbert ismeri. A tények ismeretesek, a Szent István nevet az amerikai franciskánus provincia átvette. Új plébániát épített melléje, országos központjává tette. A reménytelen esetek Szent Júdás szövetségének negyvenezer névkartotékja van, és ehhez az anyagi forráshoz ők ragaszkodnak. A visszaszerzésről csak nehezen lehet szó, vagy egyáltalán nem, mert a magyar ferences provinciális szerint: *Beneplicium Apostolicum* van, erre az esetre egy, a Szentszék által jóváhagyott érsekség, és a Szent Név ferences provincia között. Arról lehetne szó, hogy valahol a közelben alapítsanak a magyarok egy új plébániát, de az érsekség, ha nem is teljesen elutasítóan, de nagyon vontatottan kezeli az ügyet. Ehhez hozzájárul a magyarok kivonulása arról a vidékről, különösen a fiataloké, a régi házak lerombolása, új felhőkarcolók építése miatt, amelyekben a lakbérek megemelkednek, és a magyarok nem bírják fizetni. Van ennek tehát egy ír oldala, ír érsekségi oldala, amely amerikanizálni akar. Van ennek egy baráti, helyi ferences oldala, amely nem akarja föladni a tulajdonát. Van ennek egy magyar oldala, amelynek az a főproblémája, hogy harminc év óta a rutinmunkával és a saját nyelvi nehézségekkel küzdő Slezák magyar káplán nem tud eleget tenni a magyarok követelményeinek egyrésztől, másrésztől pedig a magyar, lévén, hogy messzire lakik, nem templombajáró, bár fizeti az egyházi adóját, és hozzájárul a Szent István plébánia fönntartásához, adósságainak kifizetéséhez, azonban nem tud megalázkodni, hanem inkább nyíltan beszél, és ezzel ezeket a finomkodó, angolszászosan finomkodó, de gyermekszoba nélküli amerikaiakat elriasztja. Ez körülbelül a Szent István plébániának a problémája.

A löncs után hazajöttünk. Utána volt ez a tárgyalás Harkay Róberttel és Horányi Tiborral. Aztán ők elmentek. Estére egyedül maradtunk. Elég sokáig dolgoztam, bár gyakran szólt a telefon.

1974. május 12-én, vasárnap

Itt a lelkigyakorlatos házban, szombat reggel óta körülbelül húsz-harminc főiskolás fiú és lány van lelkigyakorlaton, Mario passzionista atyának a vezetése alatt. Ő kérte meg a bíborost, hogy ma, vasárnap, a reggeli előtt szóljon a fiatalokhoz. El is vállalta. Lementünk. Ezt már másfél napja tudtam, és tanácsoltam bíboros úrnak, hogy csak öt percig beszéljen arról, hogy a hit belső felszabadulást, világosságot jelent az életben. Átbeszéltük azt a pár gondolatot.

Elmentünk a kápolnába, bíborosunk az oltár előtt egy széken helyet foglalt, és fél óráig beszélt. Fölhozta Tamerlán tatár vezér esetét, aki hetvenezer koponyából, levágott fejből piramist építtetett, hogy megfélemlítse az ellenfeleit. Elmondta, hogy az angolok visszaadták a foglyul ejtett horvát hadsereget 1945-ben a szerbeknek, és Titóék ezt a hadsereget egy szűk völgykatlanban leöntötték benzinnel, és elégették. Százezer embert elégettek ott el. Elmondta báró Apor Vilmos győri püspök megöletését az asszonyok védelmében. Irtózatosan elfáradtam, amikor ezt a félórás, lassú és értelmesen magyar módra mondott szöveget meghallgattam.

Ez volt a mai napon, vasárnap, az első kiborulásom. Semmi sem feszíti végsőkig az idegeimet, mint az ilyesmi. Persze ez a kiborulás csak belsőleg történt, kifelé semmit sem mutattam. A több, mint félórásra sikerült beszédnek és a fordításnak, amely aztán eltartott majdnem 9 óráig, az lett a vége, hogy a lelkigyakorlatosok nem tudtak reggelizni. Mi is későn mentünk reggelire, a konyhának várnia kellett, egyszóval minden egy kicsit kizökkent a rendes kerékvágásból.

Nem azonnal, de a délelőtt folyamán panaszkodtam is emiatt a bíboros úrnak. Azonkívül a fordítást is rövidre fogtam. Az érthetőbb magyar részeket elhagytam, és csak azt fordítottam, hogy két fajta szabadság van: az igazi szabadság és a szabadosság. Ha az ember az ösztöneit követi, és azt teszi, ami neki tetszik, vagy félelemből cselekszik, akkor okvetlenül szabadosságba, kegyetlenségbe, rendetlenségbe torkollik bele. A három példát röviden megemlítettem.

Reggeli után fogadások voltak, és 3/4 12-kor indultunk az érsekségre, ebédre. Kint állt az ajtóban egy lány, ő nyitotta ki az ajtót, és a belső lépcsőn, a két ajtó között fogadott a bíboros bennünket. Ez szerintem azért van, hogy ne lehessen kettőjüket egyszerre fényképezni. A velünk jött *Lehoczky János* sófőrt, aki bennünket *báró Neumann Végvári Ferenc* megbízásából és fizetéséből kísért, kitudskolták, be sem engedték. Nem engedték föl abba a szobába, ahol a bíboros majd átváltja a fekete-piros reverendáját pirosra. Ugyancsak kitudskolták bocsánatkérés közepette dr. Harangozó Ferencet is, aki velünk jött, akinek a jöttét jeleztem. Csak az ebédnél vettem észre, hogy nincs ott. Akkor mondta *Msgr. Clark*, hogy csak hét személyre terítettek, pedig egy méterre voltunk egymástól. Az asztalon is rengeteg étel volt. Így volt eltervezve. Elküldték őket a szomszéd plébániára enni, pedig a primás kíséretéhez tartoztak. Levetettük a kabátokat, bementünk az ebédlőbe, megkezdődött az ebéd a szokásos hangulatban. Isten tudja miért, soha nem éreztem az angol nyelvű társalgás hidegségét annyira, mint ezen az ebéden. A két bíboros szemben ült egymással. Egyik asztalvégen ült egy meghívott főlső New York-i püspök, a másik oldalon az asztal végén *Msgr. Clark*, *Msgr. Murphy* és még valaki velem együtt.

A társalgás feszélyezetten folyt, de azért kedvesen. Cooke bíboros nagyon jó társalgó. Az volt az érzésem, hogy nagyon uralja a helyzetet, talán túlságosan is azokkal szemben, akik akár beosztottjai, akár vendégei. Egy másik kellemetlen momentuma volt ennek az ebédnek, amit már számtalanszor tapasztaltam, hogy Mindszenty bíboros nem hajlandó lassan már két év óta ismételt kérésemre sem magyarul beszélni, hanem angolul beszél, amit nem, vagy csak nehezen értenek meg. Vagy csak hosszú gondolkodás után találják ki, mit is akart mondani. Angolszász módra soha vissza nem kérdezik, mit is mondott. Így mind a komoly, mind a vicces témák poénjait lelövi. Emiatt rettenetesen feszélyezett a hangulat, amit a vendéglátók a legnagyobb

türelemmel viselnek. Nem tudom, mit lehetne tenni ez ügyben. Mindent megpróbáltam. Kértem szépen, kértem kevésbé szépen, de nem változtat rajta. Aztán néhanapján megesik, hogy valaki bókot mond neki, hogy milyen jól beszél angolul, és ezt velem szemben érvnek használja föl, hogy mennyire nincs igazam. Erre aztán szépen elnémulok. Mit is tehetnék mást? De ezekkel a beszélgetésekkel borzasztóan megterheli a vendéglátó gazdáit. Sajnos, ez a valóság. Már a témákat tekintve is más világból származik, most még a nyelv, a rosszul beszélt nyelv ezt a más világot még inkább elkülöníti ettől a sima, idegent el nem ismerő angolszász világtól.

De vissza kell térnem a beszéd előttre. Mielőtt bementünk ebédelni, a két bíboros és csekélységem visszavonultunk a fogadóba. Leültünk. Tudtam, hogy Mindszenty bíboros mindenképpen akar beszélni, illetőleg egy kisebb kihallgatáson, megbeszélésen lenni Cooke bíborossal a Szent István plébánia ügyében. Cooke bíboros azt mondta, hogy ő is azon van, hogy ez megtörténjék. Egy pár szóval elkezdte sorolni, mennyire terhes az ő programja, és hogy nem lehetne-e az ebéd után ezt megtárgyalni. Nyugodtan végighallgattuk, és utána egészen halkán, szinte kérőleg azt mondtam Cooke bíborosnak:

– Eminenciás uram, bocsánatot kérek, de most van a löncs, délután fél 3-kor kezdődik egy latin szentmise a Szent Patrik székesegyházban szentbeszéddel. Bíborosunkat jó lenne a löncs után és a szentmise előtt legalább háromnegyed órát nyugalomra hagyni, hogy kicsit kipihenhesse magát.

Bár ezt teljesen megértette, elismerte, és egyenesen nem mondott ellent, de úgy tett, mintha semmit se mondtam volna. Elkezdte tovább tételesen felsorolni a mai vasárnapi és a holnapi programját. Holnapután, kedden már elutazunk. Egyáltalán nem reflektált arra, hogy a vendégének: Mindszenty bíborosnak ezt az apró kívánságát, a háromnegyed órai testi nyugalmat megadja. Gondoltam magamban, ez nem az Isten szeretetének az egyháza.

Úgy tett, mintha semmit észre sem vett volna. Tudomásul vettem, és visszatértem ahhoz a gondolathoz –, mert prímásunk nagyon akart vele beszélni négyszemközt –, hogy akkor vegyük a mostani ebéd utáni időt. Ebben meg is egyeztünk, és mentünk ebédelni. Ebéd után fölmentünk a harmadik emeletre. Hogy el tudjam intézni, amit akartam, ebéd alatt ki kellett mennem, kínosan, keservesen. Föl kellett hajtanom Harkay Róbertet, – aki negyven kilométerre, New Yorkon kívül lakott –, mert megígértem neki előző este a megbeszélésen már azért is, hogy ismerjék a személyét. Ha tárgyalás lenne, őt hívom meg tolmácsnak, nem én tolmácsolok. Azt mondta, háromnegyed óra múlva itt lesz.

Meg is érkezett szegény, lóhalálában. Addig fönt a prímás átöltözött pirosba, szivarra gyújtott. Feszülten vártam, hogy mi lesz. Értesítettem a titkárt is, és a végén összejöttek mindannyian. Elsőnek Harkay Róbert érkezett, a Szent István egyházközség elnöke, utána bejött a szomszéd szobából bíborosunk, és végül megérkezett Cooke bíboros. Mindjárt angolul kezdték a tárgyalást, mert prímásunk angolul kezdett beszélni. Hiába kértem, ne angolul szóljon, mert időt veszítünk a fordítással meg a nyelvezetével is. Végül beleegyezett. Sajnos nem tudtam jelen lenni, mert nekem mennem kellett a sekrestyébe a szentmiséhez mindent előkészíteni.

Este Harkay elmondta telefonon, hogy a tárgyalás lényege az volt: Cooke kardinális teljesen elzárkózik az elől, hogy a Szent Mónika templomot átadja a ferenceseknek. Különben is a Szent Mónika anyagilag nagyon rosszul áll. A kardinális beszédjéből kitűnt, hogy anyagilag mégsem áll olyan rosszul, de annak ellenére – bár ebben aztán megint nem hiszek –, Cooke bíboros megígérte, hogy a Szent István ügyét a szívéen viseli, mert a horvátok és az albánok is jöttek hozzá hasonló kéréssel, és mindenképpen megoldást akar. Ezért a jövőben *Mahoney* vikárius-generális püspökkel, *Morris* ferences plébánossal és Harkayval egy hármas megbeszéléscsoportban fognak együtt dolgozni ennek megoldásában. Ez volt a lényeg. Szerintem egy kicsit nesze semmi, fogd meg jól. De Harkay nem így vélekedett, és nem így mondta el Mindszenty bíborosnak sem. Ebben a reményében én nem akartam őt zavarni. Nem szabad mindig negatívnak lenni.

Utána sietve mentünk a sekrestyébe, ott fölöltöztettem a bíborost. A magyar papság lent várt a főoltár előtti sekrestyében, és bejött a főoltár előtti oszlophoz. Voltak körülbelül tíz-tizenöten, akik együtt koncelebráltak a primással. Ezek között volt *Füzér Julián, Erdei, Harangozó, Ádám, Hegyi* jezsuita és még egy páran. Kivonultunk. Nagy fényképezés volt. Cooke bíboros pirosban volt, de nem koncelebrált. Mindszenty bíborost kiállították a középre, a két kórus közé a néppel szemben.

Még egy érdekes epizód arról, hogy milyen az amerikai. A „speaker büro” elnöke úgy nézett, mint a karvaly. Azon ügyeskedett, hogyan lehetne az első helyen. Alighogy észrevettem, már mindenkit eltolt a primás baljáról. Én voltam a jobbján, mint koncelebráns. Ő állt ott, és ő ment mellette, mintha neki ahhoz joga volna. Senki sem szólt neki, hogy odajöjjen. Szemtelenség. Kicsit dühbe gurultam, amikor megláttam. Erre még a szentségházig való menetben előre mentem a papokhoz, Harangozó Ferit hátra hívtam, és J.-t onnan szépen, udvariasan elküldtem.

Odaérve a két stallum közé, Cooke bíboros fölment a trónjára, és angolul, egy-egy mondatot olvasva –, amit lent *Füzér Julián*, a lektor helyéről mondatról mondatra magyarra fordított – üdvözölte a Mindszenty bíborost nagyon kedvesen, a szokásos módon: mint a szabadságnak, a hitnek a bajnokát, mint aki sokat szenvedett, sokat tett az egyházért, és hogy eljött a magyarjait meglátogatni. Utolsó mondatában viszont bocsánatot kért, hogy neki most el kell menni, mert dolga van, és ezzel be is fejezte. Majd leültem ott, amikor ezt hallottam. Lejött, ketten üdvözölték egymást az áldoztató rács mögötti emelvényen, és elment.

Latin mise volt, állítólag a helyiek számára. Nem volt ott se egy püspök, se egy piros reverendás, nem maradt más senki ott, mint az a pár koncelebráns magyar pap. Mindszenty bíboros, a balján Harangozóval, a jobbján én és két fekete reverendás az ott fungáló ceremoniárius mesterrel, illetve sekrestye-igazgatóval. Hát ennyi volt az egész. Semmit sem tudtunk előre, hogy Cooke bíboros nem marad ott a szentmise végéig. Senki nem mondta se a bíborosnak, se nekem, és így eltűnt. Ez jelenti azt, hogy angolosan meglépni, és ez mutatja azt is, hogy ők valamilyen utasítást kaphattak akár Rómából, akár az amerikai püspöki konferenciától. Mint Laura testvér mondta nekem, amikor megjött Buffalóból. Azt mondta neki a buffalói egyházmegye egyik bennfentese:

– Keep him in look!²⁶

A szentmise nagyon szép volt, latinul ment minden. A kórus igen szépen énekelt. Rengeteg magyar volt, közel háromezer ember a Szent Patrick katedrálisban. Őminenciájának homíliája elsőrangú volt. Arról beszélt, hogy az élet minden körülmények között Isten ajándéka, és azt nem vehetjük el magunktól, és azt nem csorbíthatjuk meg, nem lehetünk az élet ellen. S hogy példát vegyünk, hogy mi az életnek az értéke, akkor a Szűzanyához kell fordulnunk, Aki e világra hozta Szent Fiát. És akkor, amikor a niceai atyák kihirdették Szűz Mária istenanyaságát, Niceában a zsinati atyákat az Üdvözlégy Máriával köszöntötték. Attól kezdve lett a keresztény nép imádsága az Üdvözlégy Mária, malasztal teljes...

Megindító szépen, kedvesen beszélt, nagyon erős hangon, és még akik sokat hallgatják, azokra is nagy hatást tett. Szentmise után kivonultunk és átöltöztünk, az érsekségen keresztül kijöttünk, és autóba szálltunk. Így értünk haza, késő este, fáradtan. A legszükségesebbeket elintéztam, hamarosan ágyba mentem. A bíboros kissé belázasodott, két aspirint adtam neki. Magam is kicsit belázasodtam a nemalvás miatt, de 10-kor már ágyban voltam, s aludtam reggel fél 7-ig.

Este, mielőtt még lefeküdtem volna, bejött hozzám Harangozó Feri. Megbeszéltük egymással az eseményeket. Megállapítottuk, hogy bizonyos tekintetben valóban gyalázatosan bánnak a bíborossal itt New Yorkban. Kifelé minden udvarias, minden sima, sehol nincsen

²⁶ Tartsd szemmel!

elutasítás, de ami a lényeg: az emberi melegség hiányzik, az emberi kedvességet nem adják meg neki, egészen ellenkezőleg a néppel, amely mellette áll. A hívek nagy tömegekben jönnek, és lelkesen üdvözlik, de a papok, az megint más.

Lehoczky János, a *Végyári-Neumann* által küldött sofőr – aki nagyon kedvesen fuvarozgat bennünket – mondta, hogy az ír pénzbeszedők félreálltak a katedrálisban, beállították a magyar pénzbeszedőket, és kétszer is leperselyezték a népet. Nem tudom, mi lesz ennek a vége, mennyit adnak majd át, és mennyit nem. Persze a magyarok mindjárt izgulnak, hogy ez mind szőrén-szálán el fog tűnni. Nyugtattam őket: várjuk meg a végét. Elmondtam a bíboros úrnak is. Nagyon elegánsan, úri módra fogadta és azt mondta:

– Nem kell emiatt izgulni, és nem kell semmit sem szólani. Ha nem adnák át azt a pénzt, akkor majd alkalomadtán lesz rá módunk, hogy szóvá tegyük. Talán ez is lesz egy kis argumentum a kezünkben.

Ezt nagyon higgadtan és nyugodtan mondta.

1974. május 13., hétfő

Reggel itt miséztünk a lelkigyakorlatos házban. Utána velünk együtt volt a reggelinél *Hollós János* is, aki itt orvos, és aki a máltai lovagoknak a vezetője itt New Yorkban. A reggelinél Harangozó Feri őszintén megmondta a texasi ciszterciekről a véleményét. Harminckét magyar cisztercita szerzetes évi három-négyezer dolláros tandíjért szinte csak amerikaiakat tanít, és csak tíz magyar diákjuk van. Annyira komolyan veszik a tandíjat, hogyha nem fizetik be a szülők, akkor rátáblázzák a vagyonukra. Ezzel szemben a Burg-Kastl-i gimnáziumban ötven-hatvan amerikai diák havi ötven-hatvan dollárt fizet internátusért, teljes ellátásért és tandíj címén. Természetesen fölgýulemlik benne a keserűség. Először dr. Hollós igyekezett védeni a texasi cisztercieket, de utána elhallgatott.

Később megvizsgálta fönt a szobájában a bíborost. Minden rendben volt, elmúlt a láza is. Jól érezte magát. Úgy látszik, az alvás, a pihenés hiányzott neki. Engem is meg akart vizsgálni, de nem hagytam, mert én is kialudtam magam két takaró alatt. Előtte húztam egyet a brandys üvegből, bevettem két aspirint, és egészen rendben vagyok.

Utána jött *Acsay László*, aki bent volt a bíborosnál egy fél óráig. Amikor kijött a bíborostól, még leült nálam is. Ő göngyöltette föl az egész Varga Béla-féle problémát. *Varga Béla* a repülőtéren várt bennünket. Ott állt a maga szokásos módján, és üdvözölte a primást. A primás is üdvözölte őt. Azt mondtam neki, amikor kezét fogtam vele:

– Remélem, még látjuk egymást.

A Magyar Házban való fogadásnál odajött hozzám *Kovács Imre*, és megkérdezte, mikor jöhetne a bíboroshoz. Mondtam, hogy elég telefonálni, megbeszéljük, hogy a bíboros mikor tudja fogadni. De telefon nem jött.

Ma *Acsay László* kérdezi, mi lesz Varga Bélával. Kérdezem: miért? Mert azt mondja, ő vár egy telefont. Úgy tudom – válaszoltam –, neki nem fog a bíboros meghívást küldeni. Ő jelentkezék, mint mindenki, aki a repülőtéren volt. Mindenkit fogadott a bíboros, aki jelentkezett. Erre *Acsay* azt mondja:

– Igen, de azt hiszem, valami van a dologban, mert ő fél.

– Mi arról nem tehetünk – mondom –, hogy ő fél, fél a fejmosástól, de ennek más kiútja nincsen. Ez beteges dolog, hogy így elvárja, hogy arra hivatkozhassek, hogy a primás őt hívatta, és ő nem ment a primáshoz.

Amikor *Acsay* elment, bementem őeminenciájához és megkérdeztem, nem lenne-e jó, ha én, mint ismerőse telefonálnék neki, és üdvözölném, hogy itt vagyok New Yorkban, és egy szót sem szólnék az esetleges fogadásról. Ha ő előhossa, akkor azt mondom, természetesen, amikor akarsz jönni, akkor fogad őeminenciája. Erre őeminenciája azt mondta, hogy ezt se tegyem, mert azt mondaná, hogy a bíboros telefonáltatott velem ilyen ürügy alatt, és ezt meghívásnak magyarázná. Ezt be is láttam. Ezzel elmúlt a délelőtt.

Ebédnél csak ketten voltunk a bíborossal, mert Harangozó Feri elment az unokaöccsével vásárolni, és csak este jön vissza a Waldorf Astoriába. Itt együtt voltunk, igaz, ő is később jött. A bíboros, *Lehoczky János*, a sofőr, és én egy asztalnál ültünk.

A bíboros elmondta, hogy a képviselőválasztás a magyar faluban nagy esemény volt. Hetekkel előre beszéltek erről. Sőt azt is mondta, hogy az édesapja arisztokratikus érzelmű volt. Mikor bevezették az általános választó jogot, azt mondta, hogy nem jó lesz ez fiam, hogy minden emberre rábízák azt, hogy ki kormányozhatja az országot, és ki szavazhasson. A kishúga egy ilyen választás alkalmával, amikor mentek az emberek szekereken, berohant és azt mondta: mennek Rumba. Mert Rum volt a választási kerület. És ez szállóige lett a Pehm családban, ha valami feltűnő dolog történt, azt mondták, hogy „Mennek Rumba.”

Tegnap esti kis hőemelkedését a bíboros teljesen kiheverte. Nagyon kiegyensúlyozottnak és jó egészségben lévőnek látszik. Ma még fogadta azokat, akik jöttek hozzá. Itt volt nála

Neumann-Végvári Ede, aki azért jött, mert én talán túl ügyetlenül Acsay Lászlónak elmondtam, nem tudom, ki fogja fizetni itt a lelkigyakorlatos házban szállásunkat.

Nem tudom, mit csináljak, mert a helyiek nem mozognak. Nem történt semmi különös. Talán az is az oka annak, hogy ilyen gyéren szállingóznak a látogatók, mert egy óra autóra vagyunk a város közepétől, és így nem is tudják talán, merre vagyunk. Mindenesetre ez egy kis nyugalmat biztosít nekünk.

Délután elmentem fürödni. Ebben az időben érkezett meg *Horányi Tibor*, hogy beszámoljon öeminenciájának a washingtoni helyzetről. Az elnök esetleges lemondatásáról, vagy lemondásáról. Este fél 7-kor indultunk a Waldorf Astoria szállodába. Harangozó Feri már délben kiment a városba, így a kocsiban voltunk: Horányi Tibor, Bácskay Béla, öeminenciája és én. Hét óra után pár perccel érkeztünk meg. Ott várt bennünket dr. Hollós János orvos, Harkay Róbert és többen mások.

Alighogy beértünk, föltűnt, hogy a primás mellett megjelent egy szőke hölgy, világos, arany-ezüst szöttes ruhában. Látszott, ki van szőkítve a haja. Magas homlokkal, elége előreálló arccsonttal, sötét szemekkel és egészen halvány arccal. Amint beértünk a hallba, bennünket balra, a nagy fogadóba irányítottak. Egyszer csak hallom, valaki a *P. K.* nevét mondja. Hát ez volt az a hölgy, akit levélben, a Füzér Juliánnak írt levelemben T. Á.-val együtt kizártam a fogadásból, és ha jól emlékszem, telefonon is megmondtam Pogány Andrásnak és Hollósnak is, hogy ezek maradjanak ki ebből a játszmából. Úgy tudom, a hölgy első férje meghalt, a második férjével nem tudom, mi van, azt hiszem a harmadik férjével van. Valamikor Hong Kongban bártáncosnő volt, és ő a T.-nak a társadalmi rendezvényeken, katolikus bálokon a jobb keze. Nekem gróf Révay István mondta el ezeket. Mivel bent lévén az amerikai katolikus ligák sötét ügyleteiben, a becstelen pénzszerzésben a magyar katolikus ügy kárára, ezért volt ez a kikötés a primás részéről, amit az előbb mondtam. *P. K.* a primás mellé ült, és én azonnal, majdnem karhatalommal távolítottam el őt a primás baljáról, és mondtam a Hollós doktornak:

– János, légy szíves, itt te legyél!

Bementünk a nagyterembe, közben a *P. K.* eltűnt. Először odavezettek bennünket a régi családok hölgyeihez, utána a bíboros leült, és majdnem mindenki, aki már ott volt, elvonult előtte. Voltak megindító jelenetek. Voltak, akik igazán őmiatta jöttek el, de voltak természetesen igen sokan, akik inkább magamutogatásból jöttek, semmint a primás iránti tiszteletből. Ezután mentünk föl az emeletre, ahol a vacsorához terítve volt. Ahogy a teremből a folyosóra a lifthez mentünk, *P. K.* ismét szemtelenül odaállt a primás mellé. Most is eltávolítottam, és azt mondtam Hollós doktornak, ne mozduljon el a primás mellől.

Amikor fölértünk az emeletre, ahol a vacsoraasztalok voltak, bennünket egy kis oldalfülkébe ültettek le, ahol négy szék volt. A primás helyet foglalt, és *dr. Menget*, a Mary Maud kollégium elnökét a primás baljára ültettem. A harmadik székre *Förlang* ült, aki magyar táborig püspök Amerikában. Közben folytak a bemutatkozások. Igen sokan voltak amerikaiak is, magyarok is. Amikor még a lenti teremben voltunk, és a bemutatkozások folytak, megérkezett *Hajdú-Németh Lajos* New Brunswickból, és egy *Lothringer* nevezetű, fekete zsinóros öltözetű magyar, akinek a legelső kérdése az volt, hogy miért intettem le, amikor elkezdték énekelni a Himnuszt a repülőtéren. Mondom, azért intettem le, mert még folytak a beszédek, és a primás azért ment oda a magyarokhoz, hogy ott megálljon és üdvözölje őket. Ezt nem várva be, hanem attól félve, hogy a primást elviszik előlük, elkezdték énekelni a Himnuszt, és bizony ez akkor nem volt helyénvaló. Ennek semmi más oka nem volt. Egy másik, a New York-i rádióknak egy munkatársa pedig a magyar ősvallásról kezdett nekem előadást tartani, s hogy ő a magyar ősvalláshoz csatlakozott. *P. K.* félre állt, de később, amikor egy másik helyiségbe mentünk át, megint megpróbált odaférkőzni a primás mellé, de eltávolítottam. Más valaki már elsüllyedt volna szégyében.

Folytak a fogadások. Helyet foglaltunk. Megkezdődött a vacsora. Voltak körülbelül háromszázan ezen a vacsorán. A primás magyarul imádkozott. Jobb oldalán ült a táborig püspök,

balján pedig dr. Meng. A tábori püspök mellett ült *Béki* református püspök, mellette *Füzér Julián* és az asztal végén én. A másik oldalon, a balján dr. Meng, a Merrymaut kollégium elnöke, őmellette, ha jól emlékszem, *Father Morris* ült, a mai Szent István plébániának fiatal plébánosa és mellette Harkay Róbert.

A vacsora vége felé kezdődtek a köszöntők. Először Harkay beszélt, ő volt a háznagy. A püspök nagyon szépen beszélt, és összehasonlította Mindszenty bíborost Becket Tamás érsekkel, John Fisher bíborossal és Morus Tamással. Azt hangsúlyozta, hogy szükségünk van olyan emberekre, akik nem a világgal, hanem a világ ellen élnek. Utána dr. Meng, az egyetem elnöke köszöntötte nagyon komoly, tartalmas beszédben. Kiemelte, hogy Mindszenty tulajdonképpen nemcsak a magyar népért, hanem az egész világért állt ki. Utána Harkay Róbert egészen atyai, mérsékelt hangon egy szinte szentbeszédbe illő vigasztaló és a bíboros melletti hűséget kifejező beszédet mondott. Mindegyik beszédet, mind az angol, mind a magyar nyelvűeket feszülten hallgatták. Utána emelkedett szólásra a bíboros. Egészen egyszerű szavakkal mondta meg, hogy ő a neki szóló adományokat nem hajlandó Európába vinni. Van itt elég magyar intézmény, amelyeknek itt át lehet adni. A Szent István plébánia megalapozása New Yorkban, a passai[?] magyar iskola megmentése és nem utolsósorban a magyar cserkészek nyelviskolái. Erre a három célra akarja fordítani az adományokat. Azután felszólította a magyarokat, hogy tegyék a templomokat és az egyházközségeket – katolikusokat és protestánsokat – az életük központjává, és vegyenek részt aktívan az egyházközségek életében. Azonkívül rámutatott arra, hogy van tizenöt millió magyar. Itt az ideje, hogy az egész világ magyarsága megalakítsa az összmagyarság világszervezetét. Azután felszólította az amerikai magyar fiatalokat, lépjenek be a politikai, társadalmi életbe, és ott építvén ezt a hazát és védvén ennek a hazának a szabadságát, juttassák érvényre a régi hazának, az óhazának a követeléseit. A végén megköszönte mindazt a kedvességet a szónokoknak, a rendezőknek, amiben őt részesítették. Mindannyian meghatódva hallgatták. Többször tapsviharba törtek ki. Közben én odamentem a jelenlévő ismerősökhöz és sok más ismeretlenhez. Igyekeztem beszélni *Father Morrisszal*, a New York-i plébánia fiatal, ferences plébánosával. Kértem őt, emelkedjék egyszer fölül ír és amerikai mivoltán, s próbálja meg azt, hogy a saját érdekei mellett a magyar plébánia önállóságát szorgalmazza az egyházmegyénél és rendjénél. Elmondtam neki, hogy *Szlezák Imrét* tisztelem, becslöm, de miután hallottam három nyelven: angolul, latinul és magyarul, kibírhatalan az intonációja minden nyelven. Becslöm, mint tiszta életű, áldozatos papot, de erre a feladatra nem való.

Ekkorra a beszédnek sajnos vége lett. Mire fölértem, már ott tolongtak a primás körül. Jöttek az aláírásokért, autogrammokért. Ezt, sajnos, le kellett intenem. Utána rengetegen jöttek föl a pódiumra, de jobbról-balról a rendőrök útjukat állták. A följutottak között már ott volt P. K. Leküldtem. Erre azt mondja, hogy ő nem a primáshoz, hanem Béki püspökhöz akar menni. Mondom: Igen, Béki püspök a jobb oldalán van a primásnak, akkor tessék arra menni, ott beszélhet vele. Ő elment dülva-fülva, én átmentem a primás jobb oldalára és mondom a Béki püspöknek, hogy a P. K. akar vele beszélni. A Béki püspök elárulta magát, mert azt mondta, hogy engedjem meg, hogy a primással együtt lefényképezkedhessen a P. K. Mondom, hogy szó sem lehet róla. Újra odajött hozzám *Hollós János*, szinte térden állva könyörgött, hogy hagyjam lefényképeztetni a P. K.-t. Ismét mondtam, hogy szó sem lehet róla. Kérdezi, hogy mi a kifogásom? Mondom: A primásnak ez az akarata, többet nem mondhatok. Különben is kijelentettem, hogy ezek a személyek nem vehetnek részt ennek a vacsorának a rendezésében. Erre ő ezt mondta, hogy ő ezt nem tudta. Én a *Füzér Juliánnak* ezt levélben megírtam – folytattam –, és úgy tudom, hogy nektek is. De ő ezt erősen tagadta. Láttam, nagy bajban van, mert hát ők itt maradnak New Yorkban, azonban én mást nem tehettem. Az volt az érzésem, hogy jól cselekedtem. Mikor mindennek vége lett, elénekeltük a magyar Himnuszt.

Mikor hazajöttünk, beszéltem *Bácskay Bélával*, itteni bizalmasunkkal és tolmácsunkkal. Nekem igen sokat segített a levelek megírásában. Ő megerősítette azt, amit már tudtam P. K.-ról. Azt is mondta, hogy mielőtt mi jöttünk volna, egy vagy két tárgyaláson jöttek össze, ott volt

Hollós is, Acsay János, Füzér Julián meg ő maga is. Az ülésnek egyedüli célja az volt, hogyan lehetne semlegesíteni P. K. nevű hölgyet, de ez nekik nem sikerült. Hát nekem kellett elvégezni ezt a feladatot, hogy távol tartsam őt a primástól. Egyébként az egész Waldorf Astoria-i ünnepség és vacsora nagyon jól sikerült. Jó hangulatban folyt le. A bíboros egyszerűen beszélt, szinte minden gondolata új volt. Magyarok és angolok egyképpen nagyon figyelmesen hallgatták.

Most éjjel van, pontosan 10 perc múlva 3 óra lesz, és én még nem csomagoltam össze egészen. Reggel korán kel kelni, mert már 9-re, legkésőbb fél 10-re itt vannak az autók és indulunk tovább. Így fejezem be a New York-i látogatást. Jó éjszakát, kurucok!

1974. május 14., kedd

Reggel korán keltem. Sajnos nem volt lelkieróm a kocogásra. Igaz, talán a megfázást sem hevertem ki egészen. Mindent összepakoltam. Nyugodtan elkészültünk. A nagyon rendes sofőrünk, Lehoczky János, aki a Végvári Ferenc által bérelt kocsiban vitt bennünket, és akinél odaadóbb sofírt az összes utunkon nem ismertem, ma reggel a kezembe nyomott egy, a Waldorf Astoriában készült gyorsfényképet. A primás kitarja karjait üdvözlésre, mosolyog, mögötte állok én, balra Hollós János. Azt kérte, hogy a fénykép mellé fűzve egy fehér borítólapon a primás írjon neki személyes ajánlást. Leírtam a primásnak a következő mondatot: *Lehoczky Jánosnak, hűséges és pontos vezetőmnak New York Babelében, áldásommal: Mindszenty József.* Először megmagyaráztam a bíboros úrnak, miről van szó. De hogy mennyire arisztokratikusan és kategóriákban gondolkodik, bár nem mert nekem egyenesen ellentmondani, mert a beajánlásom túl szép volt, elkezdett velem kedvesen alkudozni, hogy ő még ezt a pápának sem tette meg, és senkinek ilyen ajánlást még nem írt. Hogyan kerülhetne most sor arra, hogy ilyet írjon? Kétszer, háromszor is elkezdte, és alig tudtam őt rávenni, hogy mégis megírja. Láttam, hogy nem szívesen csinálja. De én már ilyen ostoba vagyok. Nekem se ingem, se gatyám Lehoczky János, bár nagyon kedves volt hozzánk, megszerettem. Az ilyen emberekért mindig exponálok magamat a végletekig. Aztán minden elkészült. A két legrendesebb magyar ember, akit életemben megismertem a Bácskay Béla, aki tolmácsunk volt és Lehoczky János, a sofőrünk. A szegény Lehoczky János egyedül él, mert felesége – akit alig tudott kihozatni – nemrég rákban meghalt. A huszonhárom éves katona fiát pedig már 1953 óta nem látta.

Közben sok minden lejátszódott, mert senki nem akart tudni arról, hogy ki is fizeti ki tulajdonképpen a lelkigyakorlatos házban töltött napjainkat, illetve számláinkat. Az egészet rábíztam Bácskay Bélára, hogy nyomozza ki, mi a helyzet. Hogyha nem akarnak a New Yorkiak fizetni, akkor mi egyszerűen, ajándékozás formájában kifizetjük. Átutaljuk a lelkigyakorlatos ház céljaira azzal, hogy szegény magyar gyerekeknek tartsanak ott lelkigyakorlatot. Ezzel ezt is elintéztük volna. Nehéz vendégségbe járni úgy, amikor az embert nem vendégnek tekintik. Megérkezett *Rakaczky, Amdry, Sós* temetkezési vállalkozó gyönyörű, nagy limuzinjával, és a *Bratyánszky* nevű detektívvel. Mindenki összegyűlt nagy búcsúzásra a portán, fiatalok, páterek, nővérek. Ott volt a magyar származású Sister Suzanna is. A primás áldást adott, és elbúcsúztunk, hogy induljunk Perth Amboy felé. De még mielőtt lementünk volna a portához a primás meglátogatta Páter *Sebestyén* rektort a szobájában. Ezt tette akkor is, amikor megérkeztünk. A szlovák származású P. Sebestyénre óriási hatást tett, hogy még vannak, akik ismerik a rendet. A primás nagyon kedvesen beszélt vele. P. Sebestyén egészen elérékenyült, könnyezett. A primás megölelte, s ezzel elbúcsúztunk.

Elindultunk. *P. Rakaczkyval*, a Perth Amboy-i görög-katolikus lelkésszel ültünk egy kocsiban. A primás azonnal feszegetni kezdte a problémákat. Szívósan, mindig ugyanazokat veszi elő: a magyar iskolát, a hétvégi iskolát, a magyar nyelv használatát a templomban, a családlátogatást, s azt mondja, ezek az amerikaiak és angolul beszélők képtelenek megérteni ezeket a problémákat. Így mentünk át a New Brunswick-i és New Jersey... [*olvashatatlan szöveg*] ...előtt tértünk le balra Perth Amboyba. Ismertette velem Sós temetkezési vállalkozó az ottani vidéket, és anélkül, hogy észrevettük volna, meg is érkeztünk a görögkatolikus plébániára, Basil Rakaczkyhoz.

Alighogy kiszálltunk, a primás ügyesen áthidalta azokat a pillanatokat, mikor komoly megbeszéltnivaló nincsen, mikor ismerkedésre sincs alkalom, amikor az üdvözlés még nem történhet meg. Ahogy kiszállunk a kocsiból, nem üdvözölte az embereket, hanem ott azt mondta szigorúan: „Most pedig áldást adok.” Mindenki letérdelt, áldást adott. Azzal már el is tűnt a plébánián. Fölkísértem. Megrohanták aláírásért. 12-kor mentünk be a templomba szentségi áldásra, görög-katolikus szertartás szerint. Nagyon szépen ment minden. Tele van a

görög liturgia az ember bűnösségének megvallásával és megbocsátásért való esengéssel. Talán sohasem alkalmaztam ezt annyira magamra, mint itt Perth Amboy-ban. Ahelyett, hogy berzenkedtem volna ellene, számbavettem, mennyire igaz, amit a liturgia szép éneke, szövege mond. Rakaczky fölolvasta az evangéliumot Gábor angyal üdvözlétéről. Utána a primás beszélt arról, hogy a család: az apa, az anya, de különösen az anya, a gyermek fölnevelésének a biztosítója. A családban édesanya nélkül nincsen nevelés. Az a bajunk, hogy a családot nem látjuk a természetfölötti fényben. Nem látjuk meg minden asszonyban a Szűzanyától ráeső fénysugarat. Az apának a homlokán nem látjuk meg az Atyaistenről, Szent Józsefről, Jézus nevelőatyjáról ráhulló, mérhetetlenül szép isteni jegyet. Ezért züllünk el, és ezért vannak konfliktusok a fiatal generációval, és ezért élünk így. Nem fogadjuk el a gyermekeket, pedig a gyermek Isten áldása. Ezt lefordítottam angolra, elég jól sikerült.

Utána a plébánia dísztermébe mentünk. Ott kezdődött el a gyermekek műsora. Az iskola tanulóinak a 80-90 százaléka angoltanuló, portorikói fekete. Talán van még húsz-harminc magyar gyerek, akiknek a szülei otthon még magyarul beszélnek velük. Ők szavaltak – a finom ízléssel díszített teremben – különféle magyar verseket. Néhány gyerek rosszul beszél magyarul, de azért a primás is és az itteniek is élvezték. Utána elvonultak a primás előtt az egyházközség emberei is, s a primás a gyerekekkel lefényképezkedett.

Az ebéd ökuménikus volt. Voltak ott metodisták, lutheránusok, reformátusok, mindenféle díszben öltözve. A löncs után fölmentünk a szobába, átöltöztünk és mentünk tovább. Először meglátogattuk Vitéz tiszteletes templomát. (Az van ráírva: *Kálvin alapítása ez a magyar egyház.*) Vitéz tiszteletes remegő hangon köszöntötte a primást. Ott volt a felesége és három gyermeke. Elénekeltek a Himnuszt, és a templom bejáratánál levő nagy könyvbe a bíboros beírta a nevét. Indultunk tovább a másik református egyházhoz. Ez az Ábrahámé, aki hamarosan Detroitba kerül. Ő sokkal határozottabb fellépésű ember. Mindszenty bíboros szépen beszélt, imádkoztatott, és áldást is adott. Itt is elénekeltek a Himnuszt. Nagy együttérzéssel és igaz szimpátiával fogadtak.

Innen a Horváth István római katolikus plébániájára mentünk Perth Amboyba. Délután kb. 1/4 4-kor érkeztünk meg ide. A görögkatolikus plébánián lezajló löncs alatt kikérdeztem Vitéz tiszteletest, aki huszonnyolc év óta, 1946 óta van itt. Megkérdeztem tőle, mi a helyzet a templomban. Azt mondta, hogy az angol nyelvű istentiszteletre elmennek körülbelül hatvan-hetvenen, a magyar nyelvűre talán húszan-harmincan járnak. Úgyhogy még tíz-húsz év, és teljesen kihal a magyar nyelv. Hát ide jutottunk annak ellenére, hogy sok fiatalja van, akiket állítólag kézben is tart. Beszéltem, nemcsak a löncsön a szlovák plébánia káplánjával is. A sokat dicsért szlovákoknál ugyanígy van. Ott is csak egy szlovák mise van, a fiatalságnak nincsen ereje, hogy tovább is szlovákul tanuljon. Az amerikai élet, az angol nyelv elsodorja őket. Tehát ők sem állnak jobban. Ehhez még hozzáfűzte a ma esti beszélgetésünkben Füzér Julián, hogy az írek minden kisebbségi plébániával így bánnak, visszataszítóan és lemorzsolóan az ő javukra. Horváth István egy második generációs New Brunswick-i magyar, aki végigszolgált mint tengerész-lelkész a II. világháborút. Részt vett a keleti harcokban. Végigszolgált Koreát, Kínát, Európát, Ausztráliát, az arab államokat. Sokat látott ember. Lélekkel, lelkiismeretesen végzi munkáját.

Itt letelepedtünk. Egy kicsit pihentünk. Eközben érkeztek meg a múlt évi New Brunswick-i látogatásból származó ismerőseink: Deutschék, Walter és Emma. Fölkísértem őket a primáshoz. A primás megköszönte nekik a múlt évi látogatásról készült sajtókivágásokat és a fényképalbumot. Miután ők elmentek, öt órakor elkezdődött az ebéd. Már az úton beszélt a primás arról, hogy össze kellene hívni minden terület meglátogatása után egy-két órára a meglátogatott egyházközség papjait egy lelki konferenciára. Ez már tavaly így volt. Ezek a papok már hallották tavaly is. De erősködött, hogy most is tenni kell, mert új mondanivalója van. Mondom: nem lesz rá idő. Azt mondja az autóban egy idő után, hogy akkor csináljuk ebéd alatt. Mondom, hogy fog az kinézni, ha ilyet tetszik csinálni. Kénytelen voltam bejelenteni, hogy

őeminenciája csak az első fogást fogyasztja el. Végül azt sem ette meg, hanem azonnal elkezdte – amíg a többiek ettek – másfél órán át fejtegetni ugyanazokat a témákat, amikről tavaly New Brunswickban is beszélt: a családlátogatás szükségességéről, példákkal tüzdelt a zalaegerszegi plébánosi korából, a magyar nyelv ápolásáról, az iskolák megmentéséről. És most először beszélt a magyarországi helyzetről, hogy miért nem mondhatott le, mert ő nem működhetik együtt azzal az egyházzal, amely Kádár kezébe rakta le a békepapok kinevezésének lehetőségét. Nagyon érdekesen beszélt, a papok élvezték. Sokkal jobban sikerült, mint gondoltam volna. A végén majdnem elkéstünk a szentmiséről. Rohanva kellett felöltözködnünk. A templomba bíborban vonult be, szokása ellenére csak az oltárnál öltözött fel.

A szentmisére nagyon lelkes közösség gyűlt össze Perth Amboyban. Horváth Istvánnak nagyon jó és lelkes hívei vannak. Soha, sehol nem hangzott így a magyar ének, mint itt. Ütemesen, nem elnyújtva igen sokan énekeltek. Teljesen otthoni hangulat volt. Szépen kidíszítették a templomot. A primás a szentbeszédben²⁷ arról szólt, hogy Magyarország följánlása a Szűzanyának először Szent István által 1038-ban, másodszer Károly Róbert által 1317-ben, harmadszor Lipót császár által 1693-ban történt. Negyedszer a milleneumi évben Vaszary Kolos 1896-ban, Ferencz József jelenlétében ajánlotta föl hazánkat, megelőzve a sokkal később történő francia, német és lengyel följánlásokat. A magyarországi följánlás közjogi jellegű is volt, ezért Magyarország mélységesen összefügg a Szűzanya eszményképével. Ehhez kapcsolta a család megmentését és a magzatirtás, a válás, az öngyilkosság elleni fellépést, és kérte a lelki megújulást.

Annak ellenére, hogy előtte másfél órán keresztül beszélt a vacsora alatt, most is elsőrangúan beszélt. Röviden, összefoglalva, kereken. Én utána angolra fordítottam. Azt mondták, hogy megértették. A szentmise nagyon rendben folyt. Mindenkit végigáldoztatott, nem hagyta abba. Utána elmentünk a Mindszenty-Hallba. Horváth István építtetett itt egy termet, amelyet Mindszentyről nevezett el. Falán Mindszentynek egy stilizált arcképe látható. A szétszakított rácsokból néz ki, és rá van írva: Mindszenty-Hall. Nagyon szép számmal voltak magyarok ott. Úgy látszik, készültek rá. Lelkes társaság. Ide kísértem át a bíborost, de nem voltam ott az előadás alatt, sem akkor, amikor Horváth István bemutatta a híveit neki. Juliánnal beszéltem a folyosón, aki valószínűleg csak Woodbridgebe fog már eljönni. Füzér Julián rámutatott arra, hogy amikor tudomásukra jutott Mindszenty jövelele ebbe a New Jersey térségbe, harmincöt táviratot küldött ki az itteni papokhoz. Sokan nem is válaszoltak rá. Azt lehet mondani, hogy a papságnak harminc-negyven százaléka hallani sem akar Mindszenty irányításáról. Érdekes az is, hogy erősen elszabotálták Mindszenty jövetelét, mert a *Msgr. Clark* megüzente nekik, hogy a televíziót mozgósítja, és kimennek a repülőtérre. Ebből semmi se lett, de nem mondta, hogy miért. Elmondtam neki a katedrálisban lejátszódott jelenetet. Ő hozzátette, amit én nem is realizáltam akkor, hogy a Hollinin ferences tartományból, amelyhez a Szent István plébánia hivatalosan tartozik, senki sem jelent meg. Még csak nem is delegáltak senkit sem a magyar kardinális jövetelére. Szóval a sajtó és a televízió szempontjából ez elég nagy leégés itt, a keleti parton. Ehhez hozzájárulnak az egyháziak is. Füzér Julián azt mondta, hogy Mindszenty, aki órákon át foglalkozik az emberekkel, aki fél órán át áldoztat, aki prédikál, és jól prédikál, az Istent és a hazát prédikálja, valószínű, ezeknek a trehány, tárgyalóasztalok mellett pénzt számláló és egyházat kormányzó amerikai püspököknek egy élő szemrehányás. Talán ez is az oka, hogy nem szeretik. Beszélt arról, hogy egyáltalán nem érti Ahr-nak, a trentoni püspöknek állásfoglalását, egyáltalán nem akar sehol se megjelenni. Elmondtam azt is, hogy a passai magyartanítás rengeteg pénzáldozatba kerül, de meggyőződése, hogy Mindszentynek a megjelenése azokban az egyházközségekben, ahova most elment, tizenöt-húsz évre

²⁷ A Perth Amboy-i szentbeszéd a már említett *Hirdettem az igét* c. vaduzi kiadvány (1982) szerint május 13-án hangzott el.

meghosszabbítja a magyarság életét. Azzal búcsúztam el tőle, hogy majd Brunswick-ban találkozunk.

Bementem a terembe, s találkoztam a húszason és a huszonkettesen²⁸ velem levő szerencsétlen sántikáló magyarral, *Barát Bélával*, akit *Barnával* és *Piroska Elemérrel* együtt ítéltek el. Érdekes, teljesen elfelejtettem, hogy ilyen nevű fogolytársam is volt annak idején. Utána visszakísértük a primást a plébániára. Ott ittunk egy csésze hecsedli teát, szőlőt ettünk, azután egy *Frigyes Fridrich* nevű orvos –, aki az amerikai hadseregben ezredes volt, tagja volt az Ellenőrző Bizottságnak Budapesten, részt vett a II. világháborúban, a koreai háborúban –, megvizsgálta a primásunkat, és egészségesnek találta. Horváth István plébános nagyon kedves házigazdának bizonyult. Megkérdezte tőlem, hogy miben tudna segíteni. Amit ígér, azt meg is teszi. Így jutottam el a mai nehéz nap után az esti, illetve éjjeli órához, mert pont éjjél van. Örülök, hogy lefekhetek. Adj, Uram, nekem nyugodalmat! Ámen.

²⁸ húszas, huszonkettes, talán a szibériai fogolytáborok számozása

1974. május 15., szerda

Délelőtt nem volt semmi különös program. Nehezen szedelőzködtünk össze. A déli órákban indultunk el Bird-höz, New Jersey állam kormányzójához. A kormányzó egy palotában kedvesen fogadott bennünket. Ott volt a kormányzó, a felesége, ott volt a Marie Jerica,...

[Hiányos szöveg]

Bird, talán negyvenöt-ötven éves lehet. Magas, szikár, ír-angol típus. Különös feszültség van viselkedésében, de egyúttal nagy melegséget is áraszt. Érdekes típus, szellemes, meggondolt. A felesége nagyon hallgatag, csendes, alig veteti magát észre. Nekem kellett a konyhából előhoznom, amikor fényképezkedni kellett. De nem féltékenységből viselkedik így, hanem nemes tartózkodásból. Igen kedves.

Az ilyen hivatalos társaságban mindenki, aki egy kicsit érvényesülni akar, annak szemtelennek kell lennie. Az egész társaság úgy viselkedik – kevesek kivételével –, mint a haramia csapat. Mintha egy nagy kalács körül ugránozna mindenki, és a lehető legnagyobb falatot akarná magának kiharapni. Persze vannak kivételek.

A kormányzó nagyon kedvesen köszöntötte a prímást. Utána kimentünk a kertbe, gyönyörű azália, rózsaszínű-piros virágdísz a kert sarkában. Ahogy rásütött a nap, csodálatos volt. A kormányzónak nyolc gyermeke van. Szép család. Ott ültünk az ebédlőben: egyszerű ebéd volt, amit egy meghívott házaspár készített. Kicsit nehézkes volt a társalgás. Bíborosunk nem sokat beszélt. Ott volt *Hajdú-Németh Lajos*. Majdnem elfelejtettem mondani, ezt az egész meghívást Hajdú-Németh Lajos szervezte, aki politikailag a kormányzót támogatja. Elkövette azt a csínytet is, hogy meghívatta Ahr püspököt Trentonból, aki nagyon elítélőleg, legalábbis nagyon negatív módon viselkedik Mindszentyvel szemben. Nagyon zavarba jött, amikor bennünket ott meglátott. Amikor erről az úton hazafelé beszélgettünk, akkor Mindszenty mondta, amit én észre is vettem, hogy nemcsak megölelte, hanem szokása ellenére meg is csókolta. Nagy benne a békülékenységi kézség, bár mindig megvan benne az őszinte jóság mellett a szándék, hogy szeretne a gonoszok fejére az ő jóságával parazsat gyűjteni.

Az ebéd után a bíboros keresetlen szavakkal köszönte meg a vendéglátást. Julián, – aki szlovák-magyar származású –, fordított.

Alighogy megérkeztünk Woodbridge-be, körülbelül egyórás út után, telefon hívnak a Wanderer szerkesztőségéből. Az egyik szerkesztő keresett. Utána még telefonáltak Philadelphiából is. Míg ezeket a telefonokat elintéztem a teljesen eltűnt hangommal, addig a plébánián két rabbi meg még több protestáns lelkész gyűlt össze. Egy ökumenikus találkozót szervezett *Vincze Mihály*. Ott ültek, és úgy látszik Mindszentynek föltettek néhány kérdést. Amint bementem a terembe, nagy beszélgetésben találok. Angolul magyarázza a magyar helyzetet. Látható volt, hogy nehezen értik.

Kis idő után csatlakoztunk mi is hozzájuk. Eléggé távoli asztalok mellett, a prímástól elkülönítve ültünk. Csak a végén oldódott föl a hangulat. A bíborost köszöntötte egy protestáns lelkész az ökumenikus egyházak nevében. Utána köszöntötte a rendőrfőnök, akinek nagyon szellemesen azt mondta: „Külön köszönöm a rendőrfőnöknek ezt a nagyon kedves üdvözlését, mert eddig a rendőrök részéről ilyen üdvözlésben nem volt részem.”

Mindenki tapsolt. A zsidó rabbi is üdvözölte, aki velem szemben ült. Egyébként a két zsidó rabbi nem fogadta el a magyar asszonyok finom főztjét, hanem a magukkal hozott kóser szendvicseket fogyasztották. Ezeket kínálgatták is jobbra, balra. A prímás végigjárta az asztalokat, a nővérek asztalát, a konyhát, és utána hamarosan visszavonultunk a plébániára. Következett a szentmise. Minden rendben ment. Elég szépen énekeltek. Sok cserkész volt a templomban. Mindszenty bíboros a prédikációjában, amelyet *Füzér Julián* fordított, a papi hivatások és szerzetesnői hivatások szükségességéről beszélt. Szép volt a beszéd. A szentmisén rengetegen áldoztak. Mikor ő kezd áldoztatni, máshoz nem mennek, mindenki őreá vár.

Szentmise után visszamentünk a plébániára. Átöltöztünk és elmentünk az amerikai magyar klubnak a halljába. Van itt cserkészterem, vannak sportpályák, s ezt az amerikás magyarok hozták létre. A primást köszöntötte az elnök, konferálta, többen beszéltek magyarok. Volt egy pár tánc- és énekszám. Utána Mindszenty szólt. Este 10 óra lehetett már. Remekül beszélt a bíboros, minduntalan megtapsolták. Voltak egészen új fordulatai is. Most mondta el először, hogy nem hajtották végre a békeszerződés paragrafusait, az oroszok nem vonultak ki, és meg kell tudni a világnak, hogy a mai Magyarország otthon „bitangban” van. Csak ezt jegyeztem meg. Utána százával jöttek, elvonultak előtte. Mindenki kezet akart neki csókolni. Valóban egészen egyéni varázsa van. Utána hazahajtottunk a plébániára. Ismét éjfélre járt az idő, amikor mindent elintéztem, és ágyba kerültem. Istenem, segíts!

1974. május 16., csütörtök, Perth Amboy

A mai reggelt, bár nehezen, azzal kezdtem, hogy valamivel 6 óra után, – ma 1/2 6-kor akartam kelni – , az egyik biztonsági embert, egyet azok közül, akik ketten minden éjjel őrködnek az előszobában, megkértem, hogy vigyen ki engem innen Perth Amboyból a Sandy Hookra. Ez New Jersey államnak a legészakibb csúcsa, egy parti kiágazás körül, homokos félsziget. Sajnos, a nap már felkelt. Kimentünk, egy kárpátaljai második generációs fiatalember vitt ki, akinek egy gyereke van, és ahogy kiértünk, otthagytam, és csaknem két órán át kocogtam, futottam a tengerparton. Majdnem egészen addig a Sandy Hookig, addig a végső pontig, ahol a part megint visszafordul. Sajnos nem volt elég idő, és így kénytelen voltam feladni. de így is lefutottam hét mérföldet, amerikai mérföldet.

Hamar hazaértünk, irtó rohanással tudtam csak pakolni. Először a magam csomagjait, aztán a bíborosét. Bácskay Béla megérkezett, és már tegnap este megérkezett Barót István Montrealból, aki szintén itt volt, és követ bennünket egész nap. Így indultunk el, mert amíg pakoltam, megérkezett Jáni György is. Nagyvászonyi szülők gyermeke, másodgenerációs sváb, de jól beszél magyarul, és nagyon lelkes ember. Nagyon szépen elő is készítette az ő diplomában sváb mivoltja ellenére a magyar misét. Mindent szép füzetben kinyomatott.

Így léptük át a folyót és érkeztünk Eastonon át Allentownba. A püspök, Joseph McShea egy elüszött 69 éves, nagyon jószágos és nagyon autokratikus bácsi, aki régi vaskézököllel tartja kezében az egyházmegyét. Titkára Jean Salzinger, egy magyar származású, de teljesen amerikai fiú, aki éppen olyan akaratos, mint maga a püspök. Pártfogásba vettek bennünket. Az elején semmit sem értettem, hogy miért van ez, csak lassan a délután folyamán derült aztán ki, miről van szó. Megérkeztünk a püspöki rezidenciára. Nemrég püspökség, talán 15 éves.

Kimentünk a verandára. A veranda ponyvaszerű vászonnal van bevonva, és ma árnyékot adott. Nagy hőség volt alatta. Ott szolgálták fel a különböző italokat.

A bíborossal latinul beszélgettek. Ott volt az egyházmegye összes magyar vagy magyar származású papja: *Gili Feri, Frank Leons, Vidóci, May*, aki sváb létére nem tud magyarul, de egy nagyrészt magyar egyházközségnek a plébánosa, ide s tova húsz év óta. Valószínű az irish prelátusok igáját húzta egy életen át, abból ered szívóssága. Aztán ott voltak egy páran első generációs magyarok, akik már nem tudtak magyarul beszélni. Ott volt *Molnár István*, aki rettenetesen elhízott. Magyarországról jött ki. Letenyén volt plébános, de teljesen lemondó, rezignált ember. *Rány György* lelkes sváb, allentowni, Szent István egyházközségbeli plébános.

Utána ebéd volt. Nagyon kedvesen, fesztelenül folyt a társalgás. Meg kell hagyni, hogy a jó *McShea* püspök igen kedélyes. De még ebéd előtt *Salzinger* titkárral megállapodtunk, hogy miről van szó, és a legnehezebb harc árán tudtam elérni, hogy legalább Harangozó Ferivel koncelebrálhattunk együtt. Ebéd után egy kicsit lepihentünk. Én hála Istennek a közel kétórás reggeli futás után jól aludtam. 4 órakor elindultunk New Hampton felé. Tizenöt mérföldre van innét.

Elég hűvös volt a fogadtatás. Látszott a százötven magyarul beszélő családon, hogy nincs gyónási lehetősége, hogy minden hónapban egyszer van csak magyar prédikációja, de nincsen igazi keresztény, magyar lelkű papja.

Az a pár szentpéterfai család, akik harmincan vannak, azok énekeltek, azok feleltek. A többi, a közönség nagy része sült hal volt, bár azt mondták nekem, hogy mindannyian értenek „kérem szépen” (mindig kéremszépeneztek a régen bevándorolt magyarok) magyarul, és ezért nem is kell lefordítani. Én azért megnyugodtam, és nem készültem a magyar beszéd angolra lefordítására, csak aztán mise után, amikor a primás az egyházközségi teremben fogadta egyenként az embereket, és ott volt a Cleric News újságírója, akkor jön hozzám a titkár nagy rohanva, hogy szóba sem állok vele az abortusz mellett stb.

Hát itt van a kutya elásva. Félnek a modern világtól, sokszor megégetik az ujjukat, nem tudnak alkalmazkodni, nem tudnak elbánni vele, inkább bezárkóznak, bekapszlizzák magukat, csak hogy ne kelljen a médiumokkal és lehetetlen modorú emberekkel megbirkózni. Volt még egy másik incidens is. *Deréd János* hozza a vándorzászlaját, ahová csak el tudja vinni. Mikor a primás ott van, kitűzi a templomra, ahonnan a püspök leszedeti. Erre amikor már indultunk a szertartásra, akkor a bíboros kérte a püspököt, engedje meg ennek az embernek, hogy a magyar zászlót legalább most kitegye. Erre, habár kedvetlenül, de megengedte.

Elérkezett a mise vége. Az ének elég jól ment, a primás magyarul misézett. Nem is volt túlságosan meleg sem. Mindenkit megáldoztatott. A mise végén pásztorbottal a kezében várta, hogy énekeljék a magyar Himnuszt. Hát kérem, nincs Himnusz, mindenki aludt. Akkor zendített rá a kórus a Himnusz helyett arra az énekre, hogy *Nagyasszonyunk, hazánk reménye...* Utána tudtam meg, hogy a püspök leintette a magyar himnuszt.

Nagyon elszomorodtam ezen, és most kezdtem megérteni az itteni fogadásunknak a mikéntjét. Itt elegánsan mindenben dirigálnak bennünket. Az történik, amit akarnak, és így, ebben az aranyalkákában gondoskodnak arról, hogy minden csak az ő kényük-kedvük szerint történjék. Amikor aztán jöttünk vissza a miséről, akkor a kocsimnál kikottyantották egymás között, a püspök és a titkára, hogy New Hampton-ban három katolikus plébánia van. Tízezer lakosú község, s mind a három nem területiális, tehát nacionális, nemzeti plébánia. De hozzátették maguk között angolul gyorsan, hogy minden csak angolul megy. Hát itt van a kutya elásva, így megy az egyház keretén belül is, az egységesítés nevében a kisebbségek, a nemzeti nyelvnek elnyomása, tönkretétele és kiirtása.

Az egész mentalitás szörnyű, pedig még sok mindent meg lehetne menteni, ha jönne valaki. Bár a gyerekek közül úgyszólván senki sem tudott magyarul. Cserkészlet nincs, a gyerekek magyarul köszönteni sem tudták öminenciáját. Csak két kislány tanult meg könyv nélkül egy pár sort, de már válaszolni a magyar kérdésekre nem tudtak. A bíboros szentbeszédében a Magyarok Nagyasszonyáról beszélt, az élet szeretetéről, és arról, hogy mondjunk igent az életre. Ez ellen van az abortusz, az öngyilkosság. Elég szép lekerekített prédikáció volt.

Hazajöttünk, illetve vacsora volt a plébánián, a primás a szélen ült. A jobbján May, az a sváb monsignore és balján a püspök. A püspöknek irtó jó étvágya van, sokat beszél, de elég szabadon, hisz azt mondják: Cicognaninak volt majd tizenöt éven keresztül a titkára. Jó hangulatban folyt le a vacsora, de nem a primás számára, mert ő kelletlen és feszült volt. Harangozó Feri jött hozzám a vacsora előtt, és azt mondta, hogy kissé keményen bánt a szentpéterfaiakkal, és ez rosszul esett nekik.

A bíboros nem vette tekintetbe azt, hogy amíg a szerencsétlenek a század elején, a két világháború között és azután kijöttek, és itt dolgoztak nehéz munkát végezve abban a cementgyáros faluban, nem törődött velük se az otthon, se a pap, se az egyház, se a kormány „kérem szépen”. Kénytelenek voltak, mivel ők maguk nem tudtak angolul, gyerekeiknek biztosítani az angol nyelvtudást. Mivel nem gondoskodtak róluk, azért átérték ezt a sok, rengeteg mostohaságot, hazátlanságot, és most a bíboros alaposan megpirongatta őket, hogy miért nem beszélnek a gyerekek magyarul.

Ezt mondta nekem Feri a vacsora előtt. Aztán elment földijeikhez vacsorázni, mert Harangozó Feri szentpéterfai származású volt. Vacsora után hazajöttünk, s bementünk a primáshoz. A primásnál ülve elmondtam, hogy nem lehet ilyen keményen bánni az emberekkel, így leteremteni őket. Ennek nincs semmi értelme. Elfogadta, de nemigen tetszett neki. Rámutattam, hogy mi az a nagy dirigálás, mert ő is dirigált Zalaegerszegen meg püspök korában. Csak az ő akarata érvényesült. Most ennek a beállítottságnak látja a következményeit egy más püspök alatt. Persze ezt nem mondtam meg neki, ezeket a következtetéseket értenie kellett. Mondtam, hogyha fáradt, inkább hagyjuk abba, de az emberek előtt nem lehet ingerülten, őket leteremtve beszélni. Ő csak jóságos lehet. Tágranyílt szemekkel nézett. Fáradt volt, mert hosszú ideig tartott minden.

Szentmise után következett a hosszú vacsora. Nem volt ott a szivarja sem, és láttam, hogy nagyon hiányzott neki. Ilyenkor, amikor feszültség van benne, még jobban kívánja a szivart is, és nehezebben tartja magát.

Most megint 12 óra lett. Egy pár postát elintéztem. Ezt hozta hát a mai nap. Itt zúg a fülemben ez a légkondicionáló készülék, és lefekszem. Örülök, hogy vége van a napnak.

Elfelejtettem szólni az utolsó két napról, Perth Amboy és Woodbridge plébánosáról. A Perth Amboy-i plébános *Horváth István*, második generációs magyar, aki New Brunswickban nőtt fel. Jól beszél magyarul, elég biztos a kifejezéseiben, csak erősen amerikai akcentussal beszél. Egyébként nagyon összeszedett, hatvanéves, mint mondom, magabiztos, határozott ember. Még azt sem lehet mondani, hogy nincs benne erős magyar érzés, erős amerikaisága ellenére. Mindenesetre a lényegre megy. A szép szavak helyett azt kérdezi az embertől, hogy van-e inge. És ha valaki azt mondja, nincs, akkor saját maga megméri az ember derékbőségét, nyakát, karhosszúságát, maga elmegy, megveszi, és szó nélkül beleteszi a táskájába. Így vett nekem is különféle dolgokat. Bíborosunk iránt teljes tisztelettel viselkedett.

Amikor eljöttünk Perth Amboyból, meglátogattuk a római katolikus temetőt, meg a görögkatolikus is. Szép, dombon fekvő, simán emelkedő temető, tele szép, egyéni sírkövekkel. Amint megtudták, hogy a primás ott van, azonnal összesereglettek az emberek, és áldást, imádságot kértek. Odajött egy nyolcvanegy éves magyar házaspár is, *Bányicki* bácsi meg a felesége. *Bányicki* bácsi süket, mint az ágyú. Csodálkoztak, hogy a bíboros a nyolcvanhárom évével olyan fürgén mozog. Meg is kérdezte tőlem a *Bányicki* bácsi, hogy milyen idős a primás. Mondom, hogy nyolcvanhárom éves. Erre ő maga amerikás magyarságával azt mondta: „Akkor *meg-beat-ott* engem.”

Horváth Istvánról csak a legjobbakat tudom mondani. Sokkal kevésbé lelkes, illetve szívélyes volt a vendéglátás Woodbridge-ben. *Vincze Mihálynak* nincs meg az a világlátottsága, emberi tapasztalata, mint Horváth Istvánnak. Azért igyekszik a munkáját megcsinálni. Temploma, plébániája rendben van, nagyon nagy rendben. Azt mondja, neki sokkal rosszabbul ment, és a plébánia erősen angolos. Pálmonostori fiú. Kissé kövérkés, nem erélyes és nem nagyon férfias típus. Persze, mindegyik a maga módján rendes pap, és jót akar.

[Az amerikai körút június 29-ig tartott.

Erről Mészáros Tibor további följegyzései nem találhatók.]

Július

1974. július 13., szombat, Essen

Csak éjjel fél egykor kerültem ágyba. Fél hatkor kellett felkelnem. Először sikerül kevés csomaggal elindulnunk reggel 7 órakor az én kocsimon a schwechati repülőtérre. Megvettem a jegyeket. Beültünk az Austrian Airlines gépébe, amelyen Münchenbe értünk. Mikor visszanéztem, körülbelül Amstetten táján a repülőgép ablakából, gyönyörűen lehetett látni a Dunától északra fekvő, a cseh határ felé húzódó dombos tájakat és a Dunának a gazdag völgybe beágyazott csodálatosan szép vonalát. Be lehetett látni vissza egészen Göttweigig. Az ősi folyam kultúrárt hordoz, kultúrárt teremt. Balra látszott a Totesgebirge, a Dachstein. Röviddel azután, Salzburg előtt a Mondsee. A salzkammerguti tavak vidékén átszeltük az osztrák autótutat, és utána hamarosan föltűnt a hegyek között Salzburg; különösen a repülőtérét lehetett nagyon jól látni. Azután élesen kirajzolódott az Inn folyása észak-déli irányban. Az osztrák Alpok csúcsai fehérlettek, a bajor tavak csillogtak.

Megérkeztünk Münchenbe. Ott át kellett szállnunk. Odaértünk a 16/B kapuhoz, ahonnan a Lufthansa gépe indult. Münchenben megismétlődött velem ugyanaz, ami már sokszor megtörtént, hogy egy kereskedő ember, akinek el kellett mennie a váróteremből, rám bízta az összes csomagját. Nyilván látta, hogy pap vagyok, tehát megbízható. Később visszajött. Ebben a másfél órás várakozásban a primás breviáriumozott, föl-alá járt a majdnem üres váróteremben, ahová bementünk vizsgálat nélkül. Nem motoztak meg bennünket, a csomagjainkat se nézték meg.

Nagyon érdekes volt a beszélgetésem egy elektromérnökkel, aki járja az egész kontinent, a keleti országokat is beleértve. Az ember szétesettségéről, céljáról beszélünk nagyon intelligens módon. Csodálkozom, hogy ami nekünk, vallásos embereknek annyira megszokott, neki, akit különben vallásosnak neveltek, a családja által mennyire idegen lett mindez. Mikor beszállunk a gépbe, átadom neki névjegyemet, de aztán, amikor mindenki beült – mi egy hármast székelt foglaltunk el – a harmadik székre ő is odatelepedett mellém. Ezzel folytatódik a társalgás egészen Düsseldorfig.

A Ruhr-vidéken minden beborult, esik. Sötét felhők között ereszkedünk le a szürkészöld tájra. A bíboros egészen nyugodt maradt. A repülőtéren vár bennünket *Hengsbach* püspök, a káptalannak egy tagja, *Mikó Gy.* lelkész és magyarok zászlóval, „Isten hozta Primás Urunkat, Magyarország hercegprimását!” – fölírásokkal.

Kocsin mentünk a szemináriumba, ahol a szállásunk volt. Magas, egy sauerlandi faluból származó ember Franz Hengsbach püspök. Első püspöke az esseni egyházmegyének. Kicsit szögletes, de kedves, figyelmes, finom modorú, nyílt tekintetű ember. Kellemes együtt lenni vele. Ahogy ellát bennünket, ahogy a bíborost fogadja, egész magatartásáról csak annyit tudok mondani, hogy úr is meg testvér is. Herr und Bruder! Többször is jelét adja szellemes társalgási képességének, nemes lelkületének. Nincs benne semmi hamisság.

Megérkezőnk a szemináriumba. Elhelyeznek bennünket a második emeleten. Itt ebédeltünk négyesben; a primással, Mikó lelkésszel és Ádám főlelkésszel. Ebéd után fél négykor sajtókonferencia, amelyet a helyi egyházmegyei sajtófőnök vezetésével szerveztek meg. Bár az időpont délután fél 4-kor kedvezőtlen, jól megszervezték. Süteményeket, kávét szolgáltak fel. Egy órán át kérdezték a bíborost. Sok érdekes kérdést tettek föl: Ő magát mártírnak tekinti-e? Határozott nemmel válaszolt. Hogy a szenvedését értelmetlennek tartja-e? A válasza erre az, hogy ami jó ügyért nemes szándékkal elviselt szenvedés sohasem lehet hiábavaló. A hangulat nagyon kedvező. Ő is nyugodt, nem fél tőlük. Sugárzó kedvesség van az embereken. A konferencia után az egyik újságíró, egy szőke, negyven év körüli, nagyon finom vonású

asszony azt mondja, hogy teljesen meglepte őt a primás egyénisége. Azt hitte, hogy egy kemény, férfias, erős akaratú típus. Ehelyett talált egy éteri lényt „etheric beeing”. A bíborosban van lágyság is, amitől félni látszik, amivel küszködik.

A sajtókonferencia után hamarosan indultunk. Rövid látogatást teszünk Hengsbach püspök palotájában. Onnan átmegyünk Mikó lelkész plébániájára, ahol a plébánia német híveinek és magyaroknak tart szentmisét. Ez az a templom ugyanis, ahol a vasárnapi magyar misék vannak. A szentmise németül folyik a prefációig, utána latinul. Egész végig áldoztat. A szentbeszédben hibát követ el, mert a jelen levő kanonokot, akinek piros mocettája és mellkeresztje van, püspöknek gondolja. Püspöknek kijáró köszöntést mond neki a magyarok lelkigondozásáért. Rőtönzött német fordításomban igyekszem elsimítani, s plébánost mondok. Szentbeszédében a primás az egész magyar kolóniának a statisztikáját feltárja; mennyi a születés, mennyi a keresztelés, mennyi a létszám, milyen iskola van. Egész gondolatmenete a magyar hétvégi iskoláról és a magyar nyelvű oktatásról, a családok magyar jellegének a fönntartásáról szól. Próbálok úgy fordítani, hogy senkit ne sértsek, hiszen a többségében és nemzeti érzésükben 1945 után megingott németeket ez nem érdekelheti, de a bíboros beszédét se másítsam meg.

Szentmise után átöltözködik, és bemegyünk a plébánia termébe. Itt fogadja az embereket. Szendvicseket szolgálnak fel. Inkább németek jönnek, de magyarok is vannak. Fogadás után finoman figyelmeztetem primásunkat, hogy nem püspök, csak kanonok plébános van jelen. Ennek ellenére vacsorai köszöntőjében megint püspököt emleget. Hja, a kor! Miután minden lezajlott, este még egyszer említem a szépséghibát, de nem rendíti meg. Amit egyszer elgondol, attól nem tud tágitani. A végén mindenki előtt világos lett az elszólás, hisz magyarul tudó németek is voltak jelen. Egy kis időre kellemetlenül feszélyezett lett a hangulat. Mindig csodálkozom, hogy milyen könnyedén át tud siklani ilyen feszültségeket okozó hibák, félreértések fölött. Az erős elszántság mindenre képeessé teszi. Így fejeződött be a mai nap, július 13-a.

1974. július 14., vasárnap

Ma reggel fél 10-re várt minket a nuncius a titkárával, Nicolóval (*Nicoló Pier Giacom*), aki Riminiből való. Inkább szép lombardnak néztem. Úgy látszik, egy kukkot sem tud németül. *Bafile Corrado* nuncius átmegy a primással együtt a saját szobájába, én pedig a Nicolóval beszélgetek. Ádám főlelkész és az itteni régens van velünk. Kitűnik, hogy Nicoló, aki negyven év körüli lehet, az államtitkárságon dolgozott, és a francia nyelvet gyakorolta, mert Belgiumba készült. Benelli azonban pár hónapra áthelyezi, és német tudás nélkül ide küldi Bonnba. Szerencsétlen negyven éves fejjel most tanul kétségbeesetten németül. Látom az arcán, hogy gondterhelt, amit igyekszik leplezni. Kedves. Hát ezt hívják az okos vatikáni diplomáciának és körültekintésnek. Nem törődnek vele, hogy mit tud az ember és mit nem. Bedobják a mélyvízbe, tanuljon meg úszni. Egy világi intézmény elküldené a negyvenéves kinevezettet gyorstalpaló tanfolyamra, hogy ott tanuljon meg németül. Egyszerűen odadobják teljes munkaerőnek a nunciaturára, egy olyan országba, amelynek a nyelvét egyáltalán nem ismeri. Servusz, Gute Nacht! Próbálok vigasztalni, és javasolom, hogy minden este járjon el egy idős nővérhez társalgásra. Nem a nyelvtant kell magolni. A nyelv, a beszéd nívója a száj, az ajak, nyelv, torok, hangszalag, és szájpaddás összhangolt mechanizmusa. Úgy kell gyakorolni, mint egy favágónak a favágást, mert nehéz munka. Anyanyelvnek hívjuk, mert fizikailag is az anyánktól kapjuk.

A nuncius és a bíboros hosszan tárgyalnak. Nagyon örömteljes arccal, szinte egymásnak örülve jönnek ki a szobából. Utána hamarosan elindulunk a püspöki palotába. Onnan átmegyünk a szentségi kápolnába, ahol a bíboros átöltözködik a szentmiséhez. A püspök, a kanonok már ott várnak rá a szentségi kápolnában. Én lerohanok a sekrestyébe, fölveszem az albát, mert nem volt velem, a piros gombos reverendát, és kezdődik a bevonulás.

Nagyon szép, a IX. századból származó katedrális. Frings kardinális, mikor Hengsbachot, mint első püspököt Essenben üdvözölte, a prédikációjában azt mondta neki: „Püspök úr, szép kis katedrálócskája van!” Kicsi, de nagyon szép. Vegyes kórus énekel latinul és németül, nagyon szépen. A magyar ének kevésbé jól megy. Egy kis összevisszaság van a templomban, nincs egészen teli. A szélső padokban a fal mellett még sok az üres hely.

Mielőtt elindulunk a szentmisére, bemegyek a bíboros úrhoz, megkérem, ne beszéljen három témáról, se kettőről, csak egyről. A hosszúság lerontja a jó hatást.

Finomkodva kezdte el mondani, mint amikor nagyon érzékeny témáról szól, hogy ő három dologról szeretne beszélni. Az Isten szeretetéről, mely a mai vasárnap evangéliuma. Aztán a bérmálás szentségéről és az abból származó kötelezettségekről, és harmadszor az engesztelésről. Majd kiestem a nadrágomból. Kérve kértem, hogy csak egy témáról beszéljen. Kesernyész mosollyal ott ül, és nem szól semmit. Elég rossz jel volt számomra. Kezdődik a prédikáció. Nincs formában. Érződik. Kezdi lefesteni, miképp állítottak csapdát az írástudók, kérdezvén: melyik a legfőbb parancsolat, és hogyan kerül ki az Úr Jézus a csapdát.

Nagyon ügyesen kezeli a témát. Utána átcsap a keletre jövő humanizmus és istentelenség szokásos témájába. Embereket nevelnek Isten nélkül. A hatvanhatmillió szovjet-orosz áldozatról, a Fehér Csatorna 250.000 halottjáról szól, de úgy állítja be, mintha valami magyarországi táborban pusztultak volna el. A kettőt összezavarja. Nem tudom, a közönség észreveszi-e. Mindegy! Hosszan mondja el, de igazi gondolatkifejtés nincs, csak egymás mellé sorolja a mondanivalókat. Sokszor nincs közöttük szoros összefüggés, csak ő gondolja, hogy összetartoznak. Aztán a bérmálás szentségéről beszél, a belőle származó kötelezettségekről szülők, magyarok részére. A család közös imádkozása, az Úrangyala fontossága kerül előtérbe. Még a pápuák is, az eszkimók is imádkozzák, csak a magyarok ne imádkoznák? Azt hiszem, hogy már befejezi. Azonban még Nándorfehérvárt is előhossa, meg a tatárjárást, meg a százötven éves török uralmat is.

Ott ültem a helyemen, mint a keresztre feszített. Emlékezetembe raktározom mind, amit mond, mindjárt németre fordítva. Hogyan illesszem össze egy egységbe? Hogyan, mit kell elhagynom, mit nem? Nagyon szégyeltem magam. Úgy érzem, mintha a belső részeimet kutyák marcangolnák. Azt remélem, hogy vége van, de akkor még egyszer nekilendült, és az engesztelésről beszélt: az engesztelés fontosságáról, mások és a világ bűneiért, ami megint ide nem illő téma. Ülök a helyemen fejcsüggesztve, mintha kivégzésre készülnek. Végre kimondja az áment. Visszakísérik az oltár elé a trónjára. Összerántom a témát, beépítem a lényegét egy vonalba, áthidalom az ugrásokat. Utána a németek, a polgármester, a püspök és sokan mások gratulálnak, hogy jó volt.

Mi igaz belőle? Valóban olyan jó volt-e? Én kételkedem benne. Mikor az embernek nagy bókokat mondanak, akkor mindig vigyázni kell. Sokszor a bókok arra valók, hogy kedvcsinálással valamiképpen kárpótolják a szereplőt a szerencsétlen föllépésért.

A szentmisén is történik néhány gikszer. Úgy érzem magam, mint egy kivert kutya. Alig tudok odafigyelni. Áldoztatni nem engedem, mert már úgyis lassan belecsúszunk a harmadik órába ezzel a szentmisével. A hívek nem nagyon látszanak észrevenni valamit. Amikor a Himnusz után kivonulunk, az egész templom kétszer is tapsolt. Lemegyünk a püspöki palotába. Átöltözködik a primás. Megkezdődik az ebéd. Jelen van a káptalan néhány tagja, a polgármester, a rendőrfőnök meg egy bankár és a bíboros kíséretével együtt.

Szép, nagy, széles asztal mellett ülünk. Ilyen széles asztalnál még nem ebédeltem. Milyen kellemes fölszabadulás az emberi szűkös közegből! A társalgás, az egész emberi együttlét bizonyos távlatokat kap. Meg is mondtam Hengsbach püspök úrnak, hogy egy ilyen széles asztal fejleszti – entfaltet – az embert. Kihozza az emberből, ami az egyéni lényege. Jó kifejezésnek találja. *Gr. Batthyány Feri* mond a püspöki üdvözlésre egy nagyon kedves köszöntőt. Megköszönte Hengsbach püspök kedvességét, kiemelve a magyarok munkásságát.

Jellemző jelenet az ebéd után: Hengsbach püspök hívja a konyhából unokahúgát, a titkár édesanyját, azonkívül négy önkéntes főlszolgálo asszonyt és egy fiatal lányt, hogy íme ők a konyhai alkalmazottak, áldja meg őket a primás. Már messziről látom, hogy mennyi vonakodás van a bíborosban, mert ő az alkalmazottakkal nemigen szokott érintkezni. Látom, kedvetlen arccal áll ott, és alig várja, hogy ezek mind bejöjjenek. Hűvösen mondta:

– Térdeljetek le! – Áldását adta rájuk.

A bíboros egy félóra visszavonul. Mi, a közvetlen kísérete átmegyünk a titkárhoz egy kávéra. Aztán hamarosan kezdődik a műsor. Először a vegyes kórus énekel, akik már a szentmisében is énekeltek. Utána a kölni Bokréta-táncsoport szerepelt, kicsit gyengén. Nagyon akartak, nagyon dolgoztak, de hiába, nincs se tehetséges vezetőjük, se kellő lelkesedésük, sem tűzről pattanásuk. Aztán a bíboros beszélt, nagyon kedvesen. *Kocsis Gábor* író konferálja a műsort. Ő maga is tart egy nagyon jó stílusú előadást. Egy kicsit elvontan, a mai világ pusztulását ecseteli. Mindszenty legyen a példa. Ő mutasson nekünk utat! Bár többen lennénk mi is ilyenek! A beszéd nem szigorúan tényekre, érvekre fölépített, sok érzelmi aláfestéssel. *Kocsis Gábor* azonban költő, író ember. Ehhez joga van.

Utána Mindszenty bíboros válaszol röviden. Kedvesen elhárítja a tapsot, az üdvivalgást azzal, hogy haszontalan szolgák vagyunk, ha meg is tettük a kötelességünket. Megköszöni Hengsbach püspöknek, a német püspöki karnak és két elnökének, *Frings* és *Döpfner* bíborosoknak az eddigi segítségét, és külön *Mikó Györgynek* a jó munkáját az esseni magyarok között. Inti a híveket, hogy szerezzenek a lelkipásztornak örömet azzal, hogy valóban ragaszkodnak Istenhez, hithez, egyházhoz. A végén a bíboros elég hosszan beszélt arról, hogy nem lehet a jólét alapján és a jólétből filozofálni és helyesen gondolkodni. Hozzá tartozik az ember helyes gondolatvilágához egy bizonyos szükségérzet. A jólét elvisz a kényelmes megoldás felé, és ezáltal embertelenné tesz. Elmondja erre az annunciáta nővérek braziliai példáját, akik közül az egyik leprás lett a lepratelepen, és *Kovács Imre* volt parasztpárti képviselő meglátogatta. A leprától megvakult nővér átölelte, és a látogató nem mert

visszahúzódni. Mélységesen megindult. Elmondja *Ódor Teréznek*, az indiai nővérközösség magyar főnökének a példáját, aki Indiában többszáz lánynak és sok ezer betegnek kórházat építtetett az emberek szolgálatában. Nem a jólét, hanem a szeretet vitte rá. S a végén rámutat arra, hogy azok a férfiak, akik helyálltak a történelemben, mennyire megfordítják népük sorsát. Gondoljunk Drégely várra, Kőszegre, Eger várára, ahol Dobó István kétezer katonával százhuszezer török ellen sikeresen védi a várat. Temesvár védelmére, és végül az idős Zrínyi Miklóst hozza fel példának, aki a maroknyi csapattal védte Szigetvárat a török II. Szulimán szultán ellen. Utolsó tetteként fölöltözik menyegzői, esküvői ruhájába, így készül az utolsó kirohanásra, hogy mind ott haljanak. Utolsó levelében írja: „Wir haben unseren letzten Dienst getan!” „Mi megtettük utolsó szolgálatunkat!” És ugyanakkor II. Szulimán szultán ott hal meg Szigetvár falai alatt dühében, hogy nem tudta idejében bevenni a várat. Ez a hősiesség ébreszti föl a nemzetet. Sem Kelet, sem Nyugat nem segít, csak a saját magunk erejéből tudjuk magunkat megvédeni. Ezen a téren kitűnnek asszonyaink, akiknek anyaságán fordul meg most is minden. Szeretjük-e az életet? Akarunk-e gyerekeket? Tiszta-e a családi életünk? Többször tapsvihar tört ki, de ő drámaian félbeszakítja őket: ne tapsoljatok, hanem tegyétek azt, amit a lelkiismeretek követel. Adjanak a magyar anyák életet a nemzetnek, akkor lesz magyar föltámadás! Elénekeljük a Himnuszt, és ezt követőleg majdnem mindenkit fogad.

Elmegyünk Mikó lelkész lakására, ahol egy rövid órát pihen a bíboros. Utána visszatérünk a Szent Mihály plébániára, ahol az egyházközség tagjait és Mikó lelkész munkatársait fogadja. Egyszerűen, kedvesen, nyugodtan, tolongás nélkül zajlik le a fogadás. Azután hazajövünk, vacsorázunk. A régens már vár bennünket. Vacsora után a bíboros még képeket ír alá. Fél 11-ig elbeszélgetünk Batthyány Ferencsel és Ádám Gyurkával. Batthyány Feri mondja, vigyázni kell, hogy a Vatikánnal való szembenállás minél előbb szűnjön meg, mert a nemzet lelkében ez károkat okoz. Igaz, hogy a Vatikánnak nem lett volna szabad így cselekednie, és a nemzetet függetlensége iránti vágyában megsértenie, de a másik oldalról nem szabad hagyni, hogy ezt a pápa-Mindszenty ellentétet kihasználják.

Említem nekik, hogy milyen nehéz a fordítás, hogy mennyire képtelen a bíboros tolmácsot használni. A tolmács személyét, szerepét kisebbíteni látszik. Nehezen veszi tudomásul, hogy ő azt a nyelvet nem tudja. Képtelen kihasználni mai helyzetét, hogy tudniillik a pápától most kérjen nyugatnak magyar püspököket és egy magyar görögkatolikus püspököt Amerika számára. Erre képtelen, mert fél attól, hogy ezt a kommunista sajtó odahaza és a világ felé kihasználná, mint az ő meghajolását a pápa döntése és a keleti politika előtt, és ezzel mintegy önmagát meghazudtolná. Presztizs okok, a hajthatatlanság, az önérzete tárgylóképtelenné teszik. Mindig magányos stratégia volt. Egyedül döntött, egyedül harcolt. Elmentek. 11 óra van, én is lefekszem. Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus!

1974. július 15., hétfő

Essenben ébredtünk. A szemináriumban *Ádám Gyurkával* és *Batthyány Ferivel* korán nekikészülünk, hogy a bíborossal együtt elinduljunk Neviges-be, Essen és környéke híres búcsújáró helyére. Egy óráig tart az út. A templom egészen modern, sötét betonból, sátonnak képzelt hatalmas nagy kolosszus, amelynek a belseje római piacszerűen van kiépítve, négy lámpával és a Szűzanyának, a Jesse piros rózsájának csodálatos színes ablakaival.

Ádám, Mikó és én együtt miséztünk a bíborossal. A barátok nem készítettek ki könyvet, így nekem kell kívülről mondanom a bűnbánati részt. Utána a bíboros először életében, csodálatos jó hangsúllyal mondja a német szövegeket. Még a kánont is hagyom neki németül mondani, noha latinul akarta. Szentbeszédének a témája az volt, hogy régen a mai napon ünnepelték az apostolok felosztását, amikor is sorsot húztak, ki melyik világtájat kapja meg. Szent Tamás Indiába került. Mindannyian vérükkel pecsételték meg az evangéliumot, Szent Jánost kivéve. A hit egy kicsit lecsappant, amikor már elterjedt a világban, és akkor az apostolok szerepét a hit föléléstésében a búcsújáróhelyek vették át az egész világon. Oda menekültek az emberek, ott merítették erőt, buzgóságot, ott imádkoztak. Felemlíti a bíboros a Pozsony melletti Máriatál búcsújáróhelyet, ahol a XVII. században egyik esztendőben 57.000 ember gyönt és áldozott. A turizmus helyett, amiből legtöbbször üresen megyünk haza, inkább töltekezzünk kegyelemmel a búcsújáróhelyeken.

Elég sokan vannak a szentmisén. A németek szívesen hallgatják, nagy a lelkesedés és a buzgóság. Mindenki a nagy élmény hatása alatt van. Utána a barátok reggelit adnak.

Reggeli után a bíboros meglátogatja *Julis Thyssent*, Batthyány Feri nyolcvanhat éves nagynénjét. Ő a híres Thyssen családból való, nagyon gazdag, jótékonykodó hölgy. Egészsége egy kicsit megrokkant, de még mindent ő irányít.

Innét visszamegyünk Mikó lakására, és közösen ebédelünk, kellemes hangulatban. Hengsbach elsőrangú társalgó; friss, egyszerű, kimondja véleményét félreérthetetlenül. Ő a német hadseregnek is a táborigazgatója. Persze ez csak tiszteletbeli állás. Fizetést nem kap, hogy önálló maradjon.

Később egy *Ginzler* nevű érkezik, hogy Kölnbe irányítson bennünket. A bíborost és engem *Szentmiklóssy* egyházközségi elnök visz. *Szabó István* lelkész is velünk van. Ginzler komplikálja az utat, elszakadunk egymástól, és egy kicsit késve érkezünk. Már várnak ránk a Magyar Házban. Először *Kocsis Gábor* beszél, aztán *Szentmiklóssy*, utána *Szabó István*. *Peter Nettekoven*, a generálvikárius válaszában kifejti, hogy a katolikusok náluk mindannyian, bármilyen nemzetiségűek, a kölni egyházmegyében otthon vannak. Ez az ő gazdagságuk. A bíboros válaszában kiemeli, hogy ő nem kérte a Magyar Ház róla való elnevezését. Őt fölkérték, és elfogadta, de nem maga miatt, hanem hogy magasabb célt szolgáljon, és figyelmeztető legyen azok számára, akik hazajárnak. Inti a magyarokat a hitükhöz, magyarságukhoz való hűségre. Lefordítom németre az elhangzottakat. Az ottlévők jól megértik. Az embernek vannak ilyen esetei, amikor minden sikerül, minden jól megy. Utána mindenkit megáld a bíboros, és hamarosan elbúcsúznak.

Kelemen operaénekes felesége mondta, hogy *Szabó István* az ő lelkészük, aki Venezuelából jött. Nem szereti a cserkészeket, a gyerekeket, csak a kutyákat. Mondom neki, hogy akkor maga szeresse legalább, ha már a plébános nem szereti. Az embereknek mindig bajuk van a papokkal. Olyan nehéz őket kielégíteni. Gondolom, amikor *Szabó István* Venezuelában élt, ott nem volt szabad neki a családokhoz járni. A latinok nem szeretik a papot családi közelségben.

Este fél 9-kor felszállunk a repülőgépre. Szép, sötét-piros naplemente van. Alattunk kanyarog a Rajna. Aztán minden sötét lesz körülöttünk. Egy óra és húsz perc múlva már ereszkedünk le Bécs fényéire. A bíboros nem szól egész úton egy szót sem. Hazaérve éjjel 2-ig

dolgoztam, míg a legszükségesebb leveleket megírtam, hogy ne maradjon sok másnapra. Rengetegen jönnek. Nyár van. Állandóan zaklatják a bíborost.

Tegnap jött *Bogyay Tamás* Münchenből, *Vecsey Lajos* Svájcból és *Bíró Béla* professzor. Tárgyalják a történelmi könyv kiadását. Bíró Bélának, Vecsey Lajosnak megmondom külön-külön, hogy álljanak a sarkukra. Ne hallgassanak tekintélyfélelemből.

1974. július 17., szerda

Délelőtt elmegyünk fényképezkedni Simonitshoz. Itt a Währingerstrasse-i sarkon protré képeket csinál. Nem kapok rendes prortréfestőt, bíborosunk folyton vonakodik időt áldozni rá. Nem szeretném, ha itt hagyna bennünket jól festett arckép nélkül. Legalább egy sikerült portré fénykép után majd megfestik az arcát. Ezért szeretnék egy egészen hű képet csináltatni róla, kerüljön bármennyibe. Simonitsnál a kirakatban állnak König bíboros, Kirschläger és Waldheim portréjai. Egyik jobb, mint a másik.

A bíboros felöltözik pirosba, elviszem a mocettát, a karinget és a birétumot is. Kedves, hatvan év körüli ember a fényképész. Joviális, csinosan mozgó felesége van, akit a bíboros idegenkedve néz. Fényképezik birétummal, birétum nélkül, állva, ülve, mindenképpen. Láncát megkötöm, hogy ne lógjon, hanem a mellén maradjon. Mindent enged csinálni, de igen komoran néz. A fényképész ügyeskedik, forgolódik, kér, szinte könyörög öminenciájához, hogy egy kicsit jóságosan, barátságosan, mosolyogva nézzen. Mintha szabotálni akarná az egész műveletet. Tekintete mogorva. Simonits fényképész rendületlen erőlködése, hogy morcos arckifejezését megenyhítse, bámulatra méltó, és megalázónak érzem: sajnálkozás, és szégyenkezés fog el egyszerre. A fényképész nem bírja tovább az udvarias, tiszteletteljes unszólást, és – magam is csodálkozom, hogy van hozzá bátorsága – kerek perec megkérdezi:

– Warum schauen Sie, Eminenz, nicht gütiger in die Welt?

Mintha kést forgatnának bennem, annyira fáj Simonits megalázkodása, a helyzet kínos fonáksága.

– Darum, weil ich nichts Gutes in der Welt sehe! – válaszol a bíboros.

– Es gibt viel Gutes in der Welt – adja a szót Simonits, de a bíboros csak mereven, komoran néz tovább a fényképezés műveletére. Forog velem a világ.

Simonits végül föladja az egyenlőtlen harcot. A bíboros leveti a mocettát, karinget. Indulni akar piros reverendájában kifelé. Simonits előtte terem egy kis asztallal és vendégkönyvével, hogy mint szokás, írja bele a nevét. Nem veszem észre, hogy nincs nála a szemüvege. Futok szemüvegért, író tollért. Mire visszaérek, arca, tekintete nyugodt lett, kiderült, mintha lidércnyomástól szabadult volna. Simonits perdül-fordul, hozza a fényképező masinát, mert látja a kedélyváltozást, és majdnem örömmel kiáltja:

– Jetzt muss man photographieren!

Mire minden kész lenne, ismét, mintha parancsszóra történne, kialszik a derű tekintetéből. Ismét fényképezhetetlenné válik, bár nevének aláírása közben Simonits kétségbeesetten próbálja lekapni arcáról a legenyhébb kifejezést.

Amikor hivatalos dolgokat kell csinálnia, kifejezése megkeményedik, arca szinte nem az övé, de hüen kifejezi azt, akinek és aminek tudja, tudnia szeretné magát. Mint két vereséget szenvedett szövetséges búcsúznak egymástól, szó nélkül, egymásra a lemondásban is bátorító pillantást vetve: Simonits fényképész és én. A fényképésztől a bíboros dolgozó szobájáig egy szó nem sok, de annyi sem hangzott el.

Bogyay Tamás történész, aki 1948-ban jött ki, ebédre érkezik. Most ő akarja átdolgozni a bíboros összes történelmi írásait. Rábízta, és benne van minden bizodalma. Délben az asztalnál beszélgetnek, és valaki, azt hiszem Bíró Béla mondta, hogy valami Pálinkás nevű egyetemi tanár Firenzéből közli, miszerint hetvenezer cserepet találtak szumír írással. Ezt a szumír írást a magyar rovásírás segítségével fejtették meg – jegyzi meg Bíró, aki műtörténész. Erre Bogyay megszólal, hogy „az lehetetlen dolog.” Bíró Béla visszakérdezi: „Hogyhogy lehetetlen? Oda tudom adni a cikket.” „Hát akkor nem az a Pálinkás, ha azt Pálinkásnak hívják” – válaszolja Bogyay. „De azt Pálinkásnak hívják” – mondja Bíró. Erre Bogyay: „Akkor nem Firenzében van az a Pálinkás.” A bíboros egy kicsit mosolyog azon, hogy ketten, a történész és a műtörténész

egymással vitatkoznak. Hamiskásan, szellemesen csak annyit mond a bíboros: „Van egy harmadik eset is, vagy Firenze nem Firenze!” Erre nagyot nevet, én is. Az ilyen jóízű nevetésünkben sok összhang van, úgy érzem, hogy szeret. Aztán, amikor az ételt kínálják, és valaki azt mondta, hogy tessék venni, vagy nyúljon hozzá, megjegyzi:

– Nálunk régen nem azt mondták, hogy nyúljon hozzá, hanem azt mondták, hogy ‘járuljon hozzá.’ Ha valaki ebéd vagy vacsora közben érkezett, jó ámbitust kívántak neki, és hogy járuljon hozzá. Erre az illető azt válaszolta: „Köszönöm, már elbántam vele.” Felhőtlen, szép, napos reggelre mondták, hogy „szépen kibernetválkozott az idő”.

F. L. Unterägerlből van bejelentve másnapra. Bár otthon nős, elvette egy svájci képviselőnek a lányát. Ezt én nem tudtam. Ezért fogadtam el a kihallgatásra, visszajöttében Burgenlandból. Csak azt tudtam, hogy sok mindent beszélnek róla Svájcban. Július 18-án csütörtökön este Vecsey József elmondja az egész történetét: hogyan titkolta el, hogy nős, hogyan vette el ezt a lányt, hogy négy gyereke van tőle stb. Látom, ez igen elkeseríti a bíborost. Ilyen embert kell neki holnap fogadnia! Másnap bemegyek hozzá búcsúzni, mert pénteken indulok le Coneglianóba, Észak-Olaszországba Nébelékhez, hogy onnét Svájcra keresztül Spanyolországba menjek spanyolul tanulni. Kérem, hogy fogadja Farkas Lászlót. „Csak egy érdeméért tudom még valahogy fogadni, hogy otthon maradt gyermekeit kihozatta és tanította.” Szigorú erkölcsi elvei vannak a bíborosnak.

1974. július 19., péntek

Reggel fél 5-kor indulok Bécsből Klagenfurton keresztül Coneglianóba, ahol Nebel és felesége nyaralt. Nagyon kedvesen fogadtak. Először látom Vittorio Veneto mellett az első világháborús észak-olaszországi harcok hadi múzeumát. Olaszok állították föl. Az ember tudja, mégis megdöbben, amikor látja kirakva az olasz és osztrák-magyar gyártmányú, mesterien elkészített vasbunkókat, amelyekkel egymást közelharcokban agyonverték. Szörnyű látvány! Alig van különbség az őskor és a ma embere között.

Vasárnap reggel 5 órakor indulok el onnét. Velencét elhagyva Veronában vagyok misén reggel 7 órakor. Megbámultam megint a veronai Szent Zénó székesegyház kapuját, gyönyörű, fémről kikovácsolt jeleneteit, és az egyik oroszlant a kapu előtt, amely egy ott álló bécsi hölgy szerint nevet. Valóban nevet, mert elkapott a sok érintéstől az alsó állkapcsa.

Aztán indulok tovább. Nagy autó torlódás van a Lago Maggiore partján. A szokottnál erősebben ver a szívem a Simplon hágón. Svájc mégiscsak hazám lett, Wallis meg még inkább! Nem is tudom, miért nem mentem 1956-ban Wallisba, miért mentem Genfbe. Azután egy napot fent töltök Findelnben, Zermatt fölött. Július 22-én Mária Magdolna napján szentmisét mondtam egy protestáns és egy katolikus családnak a kápolnában. Prédikálok is. Könnyen megy a prédikáció, néha túl könnyen, bár mindig átélem.

Indulok Genfbe, onnan Madridba. A madridi élményemet nehéz leírni, mert Opus Dei papokkal vagyok együtt. Szigorú, rideg, személytelen világ, egy bizonyos egyházi körnek a világa. Másnap onnét a Talgo kettővel, életem egyik legkényelmesebb vonatjával utazom Sevillába. Ott átszállok Huelva felé. Szörnyű meleg van. Fönt vagyok a La Rabida kolostorban, ahonnan Kolumbusz Kristóf Marchena és Perez ferencesek támogatásával elindult három hajójával, a Santa Mariával, a Ninával és a Pintóval Palos de la Frontera kikötőjéből. Itt vagyok két hétig. Egy vak ferences atyával, Páter Juliánnal tanulok naponta három-négy órát spanyolul. A többi időt egyedül töltöm. Juliánnak magas, kellemetlen eunuch hangja van. Nem régen vakult meg. Autóbuszon járok Palos de la Fronterán Mazarronba. Egyszer elmentem vagy 20 kilométert oda-vissza a Torre de Oro-hoz a tengerparton. Ez egy tengertől szétmosott vártorony. Ki tudja, mi minden ment ott végbe?

Sajnos nem maradhatok a kolostorban, mert gvárdián változás van. Visszajövök autóbuszon Sevillába, ahonnan késő éjjel repülök Madridba. Madridban egy penzióban alszom két éjszaka. Toledóba is elmegyek. Nagy, száraz hőség van. Nagyon egyedül érzem magam Toledóban. Vonaton megyek Madridból oda és vissza. Aztán Madridból, mert lekésem a repülőgépet, el kell mennem Barcelonába. Nagyon jól látom a spanyol tájat, Tarragonát, Vendrellt, ott, ahol egyszer már jártam Engeler barátommal.

Barcelonából Genfbe repülve, úgy mint ahogy Dél-Afrikából jövet, pontosan látom Provence-t, Marseille-t és a Rhone torkolatát. Genfben helyettesítek augusztus 11-én, vasárnap, előtte két nap és utána még egy nap a St. Francois plébánián. Kedden indulok vissza Oltenba, Zürich mellé. Ott is dolgozom pár napot, közben egy keveset pihenek, és az utolsó éjszakát Zürichben Hargitayéknál töltöm. Irén nagyon kedves hozzám. Aztán Zürichből augusztus 19-én, hétfőn indulok, és megállás nélkül hajtok egészen Bécsig. Éjjel 2-kor érkezem a Pázmáneumba.

A bíboros nagyon örül, de mielőtt tovább mondanám a visszajöttöm óta történt eseményeket, meg kell hogy említsem a következőt. Az volt a szándékom, hogy tovább maradok lent La Rabidában, a kolostorban. Sajnos nem tehettem, de abban a hitben, hogy ott maradhatok, onnét a következő levelet írtam a bíborosnak:

Eminenciás Uram!

La Rabida 1974. aug.2. Csupán egy hét múlva tudtam ideérkezni. Itt lakom a ferences kolostorban La Rabidában, ahonnét közel két éves készülődés után Kolumbusz Kristóf

nekiindult három gyufaskatulyaszámba menő árbocosaival a felfedező útnak. Nem tudtam, hogy a kolostor név szerint is ismert ferenceseinek, Marchena és Perez atyáknak és a közeli Palos de la Frontera népének köszönhetette vállalkozása elindítását. Nem volt itt sem császár, sem király, sem pápa, sem fejedelem. Kolumbusz Palos falu egyszerű halásza és La Rabida ferencesei nélkül magára maradt volna.

Egy ferences cella négy puszta fala között lakom. Nagy hőség van éjjel-nappal, és megsínylem az itteni kosztot. Naponta sok órán át gyakorlom a spanyol nyelvet. Nehezebb, mint gondoltam volt. Egy vak ferencessel, P. Juliánnal töröm és pofozom a spanyolt naponta legalább három órát. Aztán még egyedül is dolgozom. Madridban mindenki vakáción van. Nem tudtam senkit sem fölkeresni. Mindenki menekül a vizek felé, mert 30-40 fok között ingadozik a hőmérséklet. Augusztus 20 körül ígértem visszameneteletem, sajnos nem tudom megtartani. Svájcban kértek meg kisegítésre.

Csak szeptember 2-án vagy 3-án tudok újra Bécsben lenni. Megvigasztalna, ha Eminenciádtól kapnék csak egy-két sort, amelyben értesít soraim vételéről és a pár nappal későbbi jövetelem elfogadásáról. Ez is emigráns sors: függ minden oldalról, és kénytelen alkalmazkodni. Méltóztassék, ha Eminenciád jónak látja, e sorokat megmutatni Vecsey és Harangozó ft. uraknak, akiket szeretettel köszöntök.

Remélem, hogy Eminenciád egészsége jó. Dr. Bianchi lelkiismeretes ember. Jobb megelőzni, mint gyógyítani a betegséget. Eminenciádat fiúi tisztelettel és szeretettel köszönti Mészáros Tibor.

Sajnos, az ő válaszát, amit La Rabidába küldött, nem kaptam meg, mert eljöttem, úgyhogy a választ visszaküldték Genfbe, és Genfből csak a mai napon érkezett meg. A tartalma ez:

Kedves fiam,

ma vettem leveledet. Sajnálom sanyarú nyaralásod. Leveled nem mutatható meg a nevezetteknek. Magam vagyok a papi rendből itthon. Dr. Vecsey több mint tíz napja Amerikában, Torontóban, New Yorkban van. Legkorábban tíz nap múlva tér vissza tegnapi jelzése szerint. Dr. Harangozó közel három hétig volt itt. Unokaöccse meghalt, ő elment.

Augusztus 20 után nem nélkülözhetlek a dél-amerikai út előkészítése miatt sem. A két világrész későbbre halasztása is bizonytalanságot hozott. Ki is késhetünk 1974-ből. Nem volna-e jobb mégis Ausztráliát az előző időpontban kezdeni és ehhez igazítani Dél-Amerikát is, ha a meleg stb. engedi? A svájci kisegítés kevés indok két világrész magyarságához. Erre találhattak volna kevésbé igénybe vett magyar papot is. Nem gondolok persze nem magyarok kisegítésére. Áldásommal József.

Mellékletként csatolva van az ausztráliai program. Ehhez csak azt akarom megjegyezni; a bíboros levele megértő, írásomat nem akarja megmutatni Vecseynek és Harangozónak. Rengeteg formalitás is van benne. Úgy beszél magáról, hogy a papi rendből csak ő van itthon.

1974. augusztus 20., kedd

Ez az első nap, hogy itthon vagyok. *Gianone Egon* velünk ebédel. Beszélünk a ciprusi problémáról és arról, hogy a törökök milyen brutálisan elfoglalták a sziget egy részét, és elkergették a görög lakosságot.

– Hát igen, a török most kedvében jár az oroszoknak – mondja a bíboros, egy kicsit szája íze szerint összeboronálva a népünk két ellenségét. Azután *Gianone* beszél az amerikai úttjáról. *Szépe Lászlónál* is volt Michiganben. Keserű pesszimista, máj- és gyomorbeteg. Az esztétika iránt nincs sok érve. Erre én megjegyzem, hogy általában a gyomorbetegeknek nincs sok érzékük a szép iránt. A gyomorbeteg széteszi a kedélyvilágot. A bíboros ennyit mond:

– Elég baj az egyben – érti ez alatt a gyomorbeteg meg a keserű világnézetet.

Washingtonban találkoztam *Pintér Sándorral*, aki Mississippiből eljött Európába, bejárta Magyarországot, fogat csináltatott, végiglátogatott mindenkit. Prohászkaról szóló munkáját akarja kiadatni. A bíborostól is segítséget kért.

Leírom, ki ez a *Pintér*, hogyan maradt kint, hogyan függesztették föl, hogyan volt Toledóban, Kaliforniában, hogyan fogtak rá bizonyos megbélyegző dolgokat. Nagyon intelligens, ügyes, jól tudja magát adminisztrálni. A bíboros így vélekedik:

– *Pintér* olyan ember lehet, mint a *Kerényi* Zürichben.

Ma délután a sétánál újból megemlíti, hogy miért nem jön már *Gianone Tibor*. *Dér-Demel Iván* akarata ellenére parókiát, nem is egyet, hanem kettőt akar fölállítani Bécsben. *Dér Ivánnal* azonban nem tárgyal, és *Gianone Tibort*, mint az egyházközség elnökét abajgatja. Mondom bíborosunknak, hogy a *Gianone Tibor* nem jön, mert *Révay István* szerint *Gianone Tibor* fél tőle. Először, mert *Demel Ivánnal* nem akar szembekerülni, másodszor, mert nem képes elvégezni azt, amit rábízott, hogy tudniillik mint világi elnök indítsa meg a magyar iskolát, és járjon el elnöki minőségében a világiak nevében, hogy állítsanak föl legalább két magyar plébániát Bécsben. Mindszenty bíboros nem akarja megérteni, hogy *König* is tartózkodó ebben az ügyben. A bíborosunk csak az ügyet nézi, a döntő körülményeket és emberi szempontokat nem. Nem akarja megérteni, hogy itt *Demel*, mint egy nagy pók király, rajta ül mindenben, és amit a bíboros bizalmasan mond *Gianone*nak, mint világi elnöknek, az mind *Demel Iván*hoz kerül. Mondom a bíboros úrnak a sétán, hogy hiába fordul ő *Demel* háta mögött bárkihez, mindent jelentenek *Demel*nek. A bíboros úr erre azt feleli:

– Ha nem engedelmeskedik *Demel Iván*, ha nem csinálja azt, amit akarok, akkor megfenyegetem, ha kell nyilvánosan.

Mindennek az előzménye, hogy *Demel Iván* és *Vecsey József* nagyon rossz viszonyban vannak egymással. Mikor így megmutatom elgondolása zsákutcáját, nincs mit válaszolnia, hirtelen azt mondja a kerti lépcső alján:

– Fáj a fogam, menjünk föl.

Pár nap óta, mióta megjöttem, a fogorvoshoz járunk. Bíborosunk három fogát kihúzzák, a megmaradókat kitisztítják, és fölépítik az új protézist. Mindig én viszem kocsin a *Lerchenfelderstrasse 44* alá, *Keresztes Árpád* fogorvoshoz. Magától sohasem panaszkodik, hogy fáj-e vagy sem. Érdeklődésemre csak annyit mond a fogorvos munkájáról:

– Nem kellemes, amikor a másik ember beletelepszik az ember szájába.

Tehát nem a fájdalom fáj neki, hanem az bántja, hogy egy másik ember beletelepszik a szájába. Érzékeny magára, saját személyére; valami egészen törekeny kifinomultság van benne.

Most készítem elő németújvári útját. Kérdezem bíboros urat, járt-e már ott. Azt mondja, ötödikes gimnazista korában oda mentek kirándulni, és ő írta a kirándulásról az osztály jeles dolgozatát *Hajdú János* magyartanárnál, a *premontreiek*nél Szombathelyen. A mondottakhoz

mosolyog. Az egykori diák sikere ragyog az arcán. Hajdú János szokta volt mondani a diákjainak, hogy a diák csak kettes dolgozatot írhat. Jeleset csak a tanár tud. Valószínű ebben az időben fedte meg az igazgató szigorúsága miatt, és csak emiatt a feddés miatt adott neki írott jelest. Ezzel a helyesbítéssel akarja letompítani öndicséretét. Nem mondja ki, de érzem.

Vecsey József számol be arról, hogy *Ispánki Béla* Londonban Rómából levelet kapott. Egy ismerőse írja, hogy a pápa kihallgatáson fogadta a Római Magyar Intézetet. Miután a pápa elfoglalta helyét a trónon, *Bagi István* rektor röviden megköszönte a sok segítségét az intézettel kapcsolatban. Említette, hogy tízéves jubileumot ünnepelnek. 1964-ben nyílt meg újra az intézet, a jelenlegi „demokratikus” formában. Felsorolta, hogy hány növendék tanult azóta, és hány növendék tanul jelenleg. Erre egy kissé furcsa dolog történt. A pápa Mindszenty bíborosról kezdett beszélni, akit nagyon tisztel és szeret, és hogy az, ami történt, csupán a magyar katolikusok érdekében történt. Ne higgyék a magyarok, hogy neki bármi kifogása lett volna az ő bíborosukkal vagy a magyar néppel kapcsolatban. A magyarokért és annak érdekében kellett ezt a lépést megtennie. Kétségtelenül Bagi nem várta, hogy a kihallgatáson a bíborosról beszéljenek. Más híradás szerint a Szentatya a római újmiséseknek mondta volna ezt, és kiemelte volna Mindszenty bíboros lelkipásztori érdemeit. Ez motoszkált a bíborosban egész idő alatt, és szóba hozta augusztus 21-én, szerdán a sétán is. Bizonyos keserű humorral jegyzi meg, hogy őt pasztorális okok miatt mozdítják el, és ugyanakkor őt, mint pasztorális mintaképet állítja oda a pápa. Vagy a letételi döntés keménységén vagy önmaga lelkiismeretén akar enyhíteni a pápa. Mindenesetre érthetetlen dolog és ellentmondó. (Jellegzetesen VI. Pál-i. MT.) Erre én azt mondom neki, hogy ne vegye ezt olyan komolyan. Mindez nagyon jól beleillik az olasz érzellemmel és fifikával kevert machiavellis világba, amelyben akarva-akaratlanul élnek. Ez az ő életformájuk.

Figyelmeztettem, hogy jó pár hónappal letétele előtt megmondtam, hogy leteszik, mert Rómában machiavellisták kormányoznak. Röviden azt feleli, hogy jól emlékszik rá, és nem felejtette el.

Anélkül, hogy nézegettem volna az irodájában, véletlenül láttam meg, hogy ezzel kapcsolatban levelet írt a pápának. Az a hír, hogy őt a pápa megdicsérte, még mindig olyan reményt keltett benne, hogy a Szentatya az egészet majd visszavonja, „hisz úgyszincs kinevezve esztergomi érsek”.

Nagyon csodálkoztam, hogy ő még ilyenre gondol. Vacsoránál mondja is:

– Hiszen üres a hely – a primási szék –, miért nem teszi jóvá a pápa, azt amit tett?

A történelmi kutatások ügyében írok haza saját nevem alatt a püspökségekre, hogy történelmi adatokat szerezzek. *A katolikus egyházi vagyon fölhasználásáról a nemzeti újjáépítésben a török hódoltság óta*, erről gyűjtök forrásanyagot. Legtöbbször nem válaszolnak.²⁹ Erre azt mondja a bíboros:

– Megszaglásszák, kiről van szó – mármint órála –, azért nem válaszolnak. És ha így vagyunk a múlttal, hogy nem adnak választ, akkor hogyan lennénk így a jelennel, hogy a problémákat nem is akarják megoldani.

Ezt a pápára célozva mondta.

²⁹ Mészáros atya iratai között csak Rosdy Pál esztergomi levéltáros válaszát találjuk.

Augusztus

1974. augusztus 23-án, pénteken

Este szól a telefon. Fölveszem. Ismerősnek tűnő hang beszél. Nem jövök rá, hogy kicsoda. Habozok. Erre azt mondja:

– Te pimasz!

Először meglep. Pár pillanat múlva rájövök, hogy így, ezen a korholó, humoros hangon csak a *Lékai László* szólhat hozzám.

– Te itt vagy? – kérdezem.

– Igen – válaszolja.

– Hol vagy?

– A Stefanus Haus-ban, az Ungargasseban – feleli Lékai. Hív, beszélni akar velem.

Elmentem hozzá. A régi kedvességgel fogad. Megismétli régi érveit, különösen azt, hogy ő Mindszentyt a húszadik század egyik legnagyobb egyházi férfiújának tartja. Azt a politikát azonban, amit ő üz, nem követheti, mert az egyház otthon kisebbségbe szorult. Őt a való helyzet érdekli. Csak azzal törődhet, hogy az egyház túlélje a mai helyzetet.

Hosszú ideig beszélek vele. Elmondja küzdelmeit és azt, hogy milyen sok baja van a békepapokkal, de a jobboldali ellenállókkal is. Nevet nem mond, de elmondja, hogy mielőtt kijött, fél évig tapogatódzott, mert segédpüspököt akar kinevezni maga mellé, egy rendeset. S amikor kiszemelte, és minden rendben lett volna, akkor az illető csak ezért, mert nem akar szóba állni a kommunistákkal, csak azért, mert ellenálló, vonakodik elfogadni.

Nem mindig azok a legrosszabbak, akik megalkuvónak látszanak – mondja Lékai. Amikor Mindszenty nyílt állásfoglalása a rendszer ellen dühbe gurítja a kommunistákat, ők isszák meg otthon a levét. Mindszentyt kicsit Don Quijoténak tartja minden nagysága ellenére.

Igyekszem meggyőzni, hogy ő, mint az esztergomi érsek utóda, nem rázhatja le magáról az ezeréves történelmet, és a nemzettel szemben is felelőssége van. Megmagyarázom neki, hogy a magyar egyház és a magyar nép számára a legjobban teszi, ha ahol csak teheti, hallgat vagy pozitív módon szól Mindszenty harcáról. Ezt nagy, tágra nyitott szemekkel hallgatja, mintha hatást tett volna rá. Sokat viccel, kedélyeskedik.

Elmondja azt is, hogy mint balatonlellei plébános egyszer az istállójában, az apjával – akkor még élt – borjazzattak egy tehenet. A borjú első lábai már kilátszottak, de nehezen jött. Kötelet kötöttek a már kilógó két lábra és együtt kezdték el húzni. Húzásnál a borjú oly gyorsan engedett, hogy mind a ketten hátrazuhanva fenékre estek. Apja elégedetlenkedett, ő azonban mosolygott.

Sok humoros dolgot mondott el. Szomorúakat is. Sokszor nem értik, hogy mit, miért tesz, de nem szólhat. Példa erre a zarándoklatokról szóló körlevele az idei tavaszra. Azt írta, hogy ne menjenek a magyarok nyakló nélkül autóbusszokkal külföldre papokkal, és ne adják ki magukat Rómában és másutt is magyar nemzeti zarándokoknak.

Először is nem azok. A magyar nemzeti zarándoklatot mindig a magyar püspöki kar vezette és szervezte az *Actio Catholicán* keresztül. Ez lenne a kisebbik ok. Zarándokolnak tízes, húszas, harmincas, százas csoportokban, és nagy lármát csapnak: hősködnék, oktalanul beszélnek. A rendszer még engedi, de egyszer megelégedi, és akkor még a nagy csoportokat sem engedik majd ki. Tehát a kis csoportok kicsit fegyelmezzék magukat, hogy a püspöki kar vezetésével nagy csoportok is kikerülhessenek.

Ezt azonban így nem írhatja meg. Ezt nyugaton úgy magyarázzák, mintha Lékai László, az esztergomi érseki apostoli kormányzó a papok és hívek külföldi zarándoklata ellen volna. A londoni *Tablet*nek egy ilyen irányú kérdésére válaszolt is.

1974. augusztus 24., szombat

Megveszem Lékainak a vasúti helyjegyet, és leadom borítékban a Stephanus-házban. Vasárnap délután még egyszer telefonálok neki, még egyszer találkozunk, beszélgetek vele. Végeredményben ez az örök ellentét a magyar sorsban: Habsburgok-nemzetiek, kuruc-labanc, Kossuth-Széchenyi, Kossuth-Deák, Mindszenty-Lékai. Hivatkozik a megszállottság állapotára, a tömeges orosz jelenlétre, a rettentő nyomásra és a Nyugat alapvető érdektelenségére. Ez mind igaz. Nem lehet fejjele a falnak menni. Ilyen körülmények között olyan dolgok emlegetése, amit úgysem lehet megvalósítani, hasztalan dolog. Én csak azt akarom vele beláttatni, hogy a nemzet jövője, a magyar önrendelkezés, önálló államiság és annak fontossága, valamint az egyháznak a néppel való igaz együttérzése miatt mindaz szükséges, amit Mindszenty bíboros csinál.

Erre a legtöbbször hallgat. Látszólagos lelkesedése nélkül is látom, hogy megérti. Hangsúlyozza, hogy ő nem becsvágyból vállalta az egyház megbízatását. Annak idején, amikor egy levélben kértem őt Mindszenty megbízásából, hogy ne fogadja el az esztergomi apostoli kormányzóságot, nem tehettem, hogy ne fogadja el.

– Először is veszprémi püspök vagyok – mondja ő –, másodszor hat hónap óta tartottak az állam és az egyház között a tárgyalások. Végre megegyeztek az én személyemben. Ha nem fogadom el, akkor csak egy rosszabb ember kerül az esztergomi kormányzóságba. De még az hagyján. Ha visszautasítom elvi okokból, amelyeket Mindszenty bíboros általad a leveledben említ, akkor lehetetlenné teszem magamat a veszprémi püspökség kormányzására is. Mert *persona non grata* leszek.

Elmondja a harcát, hogy miként dolgozott, és a végén kifúrta Prazsákat, a veszprémi bajszos püspököt. Sok ellensége van a budapesti klérusban. Ő azonban teszi a mindennapi kötelességét. Látogatja a beteget, híveit, járja a lelkipásztor tövises útját. Egyszer-kétszer föl is sóhajt előttem:

– Csak az embernek nagyobb hite lenne! – Lékai emberi, okos, de nem képmutató. Megmondom neki azt is, hogy egy Szakács nevű volt színész, aki Sioux Falls-ban, Amerikában él, levélben azzal vádolta, hogy ő, Lékai is bejárt a hatvanas évek végén az ÁVO-hoz, beszervezett besúgó volt, és Szakács mintha találkozott volna övele az Eötvös utcában. Ez volt akkor az ÁVO spicli-központ.

Lékai végighallgatja, és azt mondja nekem:

– Nyugodt lelkiismerettel cáfolhatod. Nem igaz.

Hosszú ideig a szemembe néz. Én sem kerülöm ki a tekintetét. Több szó azonban erről nem esik. Jó hangulatban válunk el, és megígéri, ha visszajön Fuldából, mert ott van egy volt germanikus találkozó, akkor újra fölhív.

Mindszenty bíboros a foga miatt ma este nagyon szenvedett. A másodikat húzták ki neki.

1974. augusztus 26., hétfő

Dél körül, fél 12-kor vagyunk rendelésen Keresztes fogorvosnál. Bíborosunk este bejön az irodába fájdalomcsillapítót kérni, bár vacsoránál még jó kedvűnek látszott. Vacsoránál említette, hogy még eljöhet az idő, amikor Kína támad, és akkor Oroszország mellé áll, szinte keresztes hadjáratként, Európa fölsorakozik Amerikával együtt, hogy elhárítsák a sárga veszedelmet. A bíboros keserű humorral megjegyzi:

– Hát igen, mert a kínaiak pogányok is, az oroszok csak istentelenek.

Elnevetem magamat, ő is jóízűen nevet a fájós foga ellenére. A kommunizmust és az orosz veszélyt lekicsinylők kigúnyolása. Tisztában van azzal, hogy a második világháború utáni „elrendezés” kérdéseiben az Egyesült Államok a Szovjetunió oldalán állt: Jalta és Potsdam határozatai szentek és sérthetetlenek Amerika szemében.

1974. augusztus 27., kedd

A Lerchenfelderstrasse 44 alá járunk Keresztes Árpád fogorvoshoz. Első alkalommal feleségénél, Frau Sissi-nél is voltunk, aki szemorvos. Azt mondta, hogy erősebb szemüveg kell a bíborosnak, de ez természetes. Látása különösebben nem romlott, csak a látóizmokon, illetve a retinán bizonyos elmeszesedés vehető észre. Ez erősödni fog. Jobban kellene kímélnie a szemét. Ezt meg is mondtam bíborosunknak. Csodálkozva nézett rám. Gondterhelt lett az arca. A fogorvosnál kedélyes, jól bírja. Hazafelé a liftben elmondja, hogy az első fogát 1899-ben húzta ki Csehiben a kovács. Oda küldte el az édesanyja. Megkérdeztem, hogy mivel húzta.

– Azzal a fogóval, amivel a kovács a lapos vasat tartja a tűzben. Aztán, amikor kihúzta a fogamat, a kovács odatartotta elé a kihúzott, véres fogat és azt mondta: „Ne, az anyád istenit !”

Csodálkozom, hogy ilyen egyszerűen és természetesen mondja, mert még tréfából sem mondott úgyszólván soha ilyen erős kifejezést. Észreveszi arcomon a csodálkozás kérdőjelét. Kedélyesen magyarázza, hogy ez nem ment káromkodásszámba a magyar kovácsok ajkán.

– És aztán – folytatja – ehhez a nagy művelethez kellett is valamit mondania. – Nagyot neveltünk rajta.

Mindenáron keresi azokat a püspököket és egyházi javadalmakat a török utáni újjáépítés során, amely szerinte mind a mai napig tart, akik legalább háromszázezer akkori forintot adtak egyházi közcélra. Be akarja bizonyítani, hogy a magyar főpapok mindig az egyház, a nemzet mellett álltak, és a rendelkezésükre álló vagyont jól használták fel. Mindig ezt a kifejezést használja, hogy megüti-e a mértéket. Ez a mérték számára a jó célra kiadott 300.000 Ft. A séta alatt beszélgetve mondom a prímásnak, hogy a nevét nem lehet megemlíteni, ha az ember Magyarországra ír, hogy küldjenek adatokat a fenti kutatással kapcsolatban. Erre magától értetődően, a jellegzetesen magyar öntudat hangsúlyával, nem minden belső jólesés nélkül mondja:

– Nem is szeretném, ha könnyen lehetne a nevemet emlegetni.

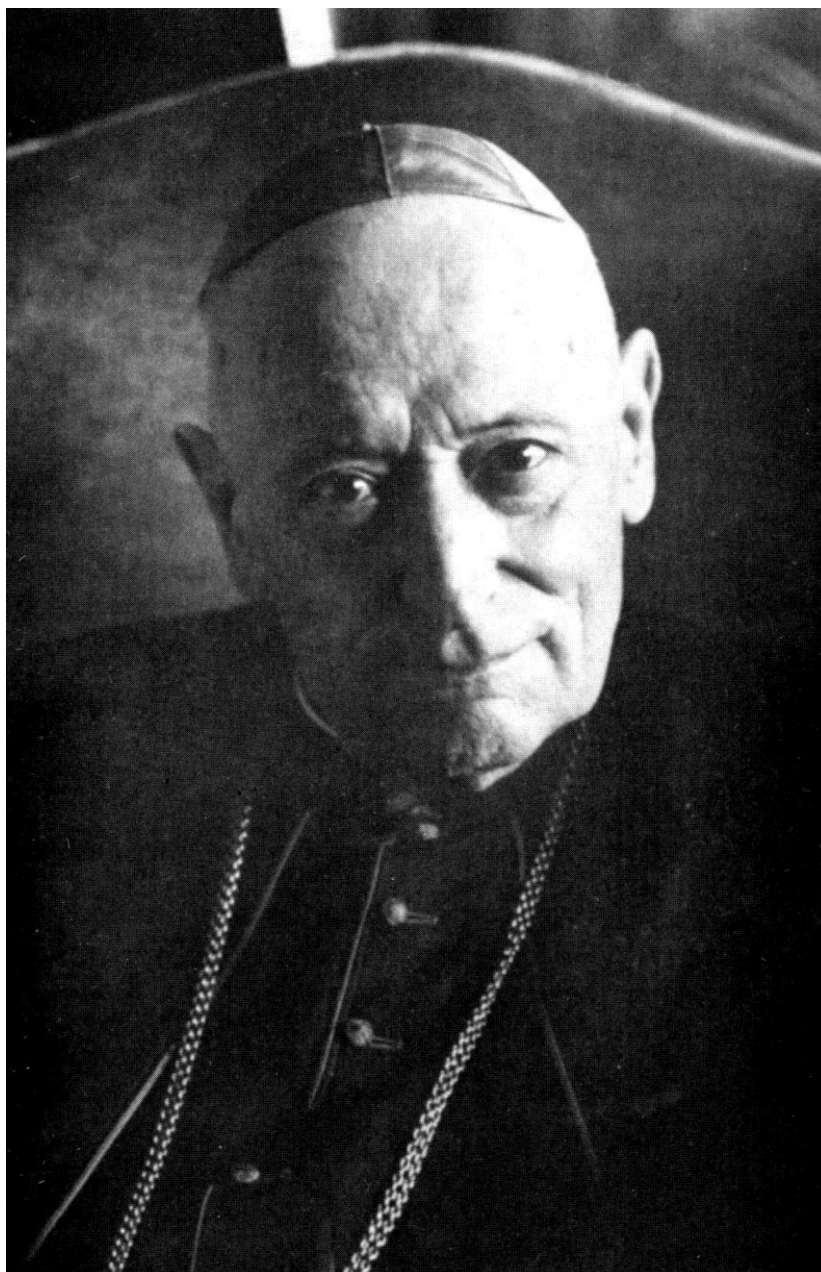
Ugyancsak ma állít be váratlanul *Endrédy Csanád*, kastli bencés tanár, aki egész vakációját Magyarországon töltötte. Ő mondja, hogy az otthoni jó papok szerint a magyar egyház belső szétszakadtságának Róma hibás magatartása a döntő oka. A kommunista pártban és a rendőrségen bennfentes papok előtt nem is lehet Mindszenty nevét említeni, de a többiek folyton kilyukadnak a beszélgetés során Mindszenty nevére.

Ugyancsak ma futott be *Harangozó Ferenc* a kelenpataki helyettesítésből. *Geosits István* kelenpataki plébános ugyanis megjött világkörüli útjáról. Nemrég találkozott *Csertő* prelátussal Rómából, aki testvérével itt találkozott kint Galasits [?] Geraldinénál Kismartonban. Csertő mondta volt neki azt a római véleményt, hogy a lemondással, illetve le nem mondásával és a nyilatkozatával Mindszenty a vatikáni politikát és magatartást K.O.-n ütötte. Ugyancsak említette Harangozónak Csertő, hogy a bíborosok, akik a nyilvános ügyeket tárgyaló bizottság tagjai, nehezményezik, hogy nem kérdezték meg őket Mindszenty letétele ügyében. Nagyon megorroltak emiatt.

1974. augusztus 28., szerda

Itt volt *dr. Beicher* Münchenből az Ackermann Gemeindétől. *Laut* professzor küldte, és azon mesterkedik, hogy összehozzák a bíborost *Siri* genuai bíborossal, aki még aránylag fiatal. Kikérdezem. Bevallja, az a szándékuk, hogy *Siri* segítségével megváltoztassák VI. Pál pápának a határozatát, amely szerint a hetvenöt éven túli bíborosok nem vehetnek részt a pápaválasztáson.

Kénytelen vagyok ennek a német intellektuális típusnak megmagyarázni, hogy mindkét bíborossal – Genuában és itt Bécsben – őszintén kell beszélni.

Mindszenty József bíboros primásunk, akiről mégiscsak sikerült derűs felvételt készíteni.

Itt volt *Valentiny Géza* is. Ő *Carlo Bayer* helyettese az Europäischer Hilfsfond-nál. Ő mondja, hogy *Udvardy József* csanádi püspök kapott útlevelet Lourdes-ba, de Olaszországba és

Németországba nem. Volt nála Lékai is. Valentiny Géza Lékaival szemben tartózkodó. Nem mond se jót, se rosszat róla, bár kiemeli mintaszerű lelkipásztori magatartását. Lékai panaszkodik, hogy a jó papokkal sokszor nehezebb együttműködni, mint a megalkuvókkal. A jó papok elvi okokból nem engedelmeskednek. Minduntalan tanúsítani akarják a rendszerrel szembeni álláspontjukat. A rossz, vagyis a megalkuvó papok azért nem engedelmeskednek, mert a békepapok álláspontján vannak. Mégis könnyebb velük bánni. *Relata refero.*³⁰

Valentiny elmondja, hogy *Cserháti* püspök ismét kint van. Nála is járt. Meglátogatta Németországban osztálytársait, ismerőseit, köztük *Döpfner* bíborost. Ő nem tudja, hogy milyen érvvel lépett föl Cserháti, de összekoldult – szegényeinek-e, templomának-e vagy a saját zsebére – 18.000 német márkát. Nemrégén vett egy igen elegáns, Magyarországon minisztereknek kijáró Opel Admirált. Ezt Frankfurtból egy népi német származású magyar pap, *Feuerbach Péter* vitte haza. Feuerbach Péter otthon el volt ítélve. Aztán valahogy kijutott nyugatra. Cserháti most elintézte, hogy minden bántódás nélkül hazamehessen, és az Opel Admirált hazavihesse.

Cserhátirol azt mondja Valentiny, hogy jóeszű ember, öt nyelven beszél, intelligens, de ravasz. Állítólag mindenkit „átver”. Mostani taktikája, hogy előbb hadd járathassa le magát Lékai, mint apostoli kormányzó. Utána majd ő jön mint esztergomi érsek. Még azt is hozzáteszi, hogy Cserháti vámmentesítés céljából igazolványt kért, hogy ajándékba kapta az autót. Ilyet nem mert Németországban kérni, ezért ment el Valentinyhez, hogy az *Europäischer Hilfsfond* adja meg neki ezt az ajándékozási nyilatkozatot. Valentiny Géza ezt megtagadta tőle. Erre elment az itteni érsekségre. König bíboros irodájában szó nélkül megkapta az elegáns miniszteri autó ajándékozásáról szóló bizonyítványt. Valentiny hozzáfűzi:

– Hogy mire kérte a pénzt, azt ő tudja, Cserháti. Hogy mire költötte, azt látjuk.

Ma reggel a következő incidens történt. Tegnap este kapok bíborosunktól a kastli gimnázium tanárainak szóló, keményhangú levelet, amely szerint a tanárok durva hangot használnak, egyesek káromkodnak. A diákok átveszik népünk e szégyenletes szokását. Ebben az ügyben kemény levelet ír az iskolabizottság elnökségéhez. Nagyon kértem, hogy ezt ne csinálja. Összeütközünk. Szerencsémre itt van Harangozó. Ő is segít meglágyítani. Sokkal szelídebb hangú levelet ír ugyanazzal a tartalommal. Egy kis siker a sok sikertelenség közepette.

³⁰ *Relata refero*: azt mondom, amit hallottam.

1974. augusztus 29., csütörtök

Régóta folyik már a Bécsben megalakítandó egy, illetve két magyar plébániának, valamint a magyar hétvégi iskolának az ügye. *Demel Iván*, aki mint ausztriai főlelkész közel harminc éve mindent igazgat itt Bécsben, hadilábon áll a bíborossal. A bíboros is, Demel Iván is a hatalom embere. Két dudás egy csárdában nem fér meg. A bíborosnak sok panasa van Demel Iván ellen. *Vecsey József* a gravameneket csak fokozta a bíborosban. A bíboros Demelt semmiképpen sem akarja fogadni. Hogy Demelt kikerülje, mindig *Radnay Tibor* lelkészhez vagy az egyházközségi tagokhoz fordul. Hiába mondom a bíborosnak, hogy itt Bécsben mindenki csak bábu Demel kezében. Mára ismét hívhatja az egyházközség világi elnökét, *Gianone Tibort*, most már másodsor. Első ízben kiadta neki az utasítást, hogy az egyházközség testületileg kérje König bíborostól a két magyar plébánia és a hétvégi magyar iskola felállítását. Tibor ígérte, hogy jön, de nem jött. Aztán ismét hívatta egyszer-kétszer. Most végre vakáció után, ezelőtt pár nappal telefonált nekem Gianone Tibor, és jelezte, hogy jön. Csodálkozásunkra nem egyedül, hanem a *Padányi Erzsébettel*. Erzsébet népleány, és egyedül irányítja Bécs és környéke cserkészzeit. Jelenteti velem, hogy beszámolni akar a bíborosnak a cserkészetről. Jelentem őminenciájának, aki nagyon rosszalja, hogy Tibor nem egyedül jött. Persze rögtön átlátta, hogy Tibor Erzsébetet villámhárítónak hozta magával, valószínű Demel Iván tanácsára. Demel Iván ügyes politikus; kettejük küldésével a bíborost egy kicsit megfricskázza, szinte kioktatja, hogy mekkora Demel Iván hatalma Bécsben. Ugyanakkor Gianone Tibort mint esetleges jövőbeni bizalmi embert a bíboros számára kiüti a nyeregből. Egyúttal segít is Gianone Tibornak, hogy a bíboros őt többé ne zaklassa, mert az egyházközség Demel Iván nélkül tehetetlen. Ami történt, előrelátható volt. Demel Iván érezte a bíboros tehetetlenségét és a saját hatalmát. Mesteri fölépítésű intrika!

Így is történik. Eljönnek. Bevezetem őket. A kihallgatás oly rövid volt, hogy csak Erzsébetet tudom elcsípni az előszobában. Mondja nekem, hogy valósággal „kidobta” őket a bíboros, vagy legalábbis valami hasonló történt. Hiába mondom a bíborosnak, hogy szembe kell nézni Demel Ivánnal. Falra hányt borsó!

Pár nap múlva meglátogat szegény Padányi Erzsébet. Ki volt borulva. Nem vette észre, hogy valamire fölhasználták. Utána pénzt kért lent a pincei cserkészotthon víztelenítésére. Lemegyek vele a pincébe, és elmagyarázom neki, hogy ne hagyja magát rángatni ezek által. Anélkül, hogy tudta volna, Demel, Radnay és Gianone Tibor megállapodtak, hogy elhozzák villámhárítónak. Mondom őminenciájának is, hogy bárkit hív ide, világít vagy egyházit, az azonnal elmegy és jelenti Demelnek. Bécsi egyházi ügyekről, ha más szájából is, valójában csak Demellel tárgyal. Hiába érvelek a tényekkel, szinte megharagszik. Kétszer-háromszor mondtam már neki, hogy az elérendő célra kell nézni, nem a presztizsre. Sokszor nem tud az ügy érdekében személyi vagy hivatalos presztizs szempontoktól szabadulni. Akkor vár, de nem tudni mit.

1974. augusztus 31., szombat

Ma délben jön *Csonka Emil*. Már kinyomatta az *Új Európa* című magyar lapban megjelenő memoárok legérdekesebb részeit. Lapjában előbb jelenne meg, mint a könyv a piacon. Vecsey leállítja. Csak szeptember 15-e után küldheti szét a számokat. Megegyeznek. Azonkívül velem megbeszéli, hogy mint Amerikában, elkísérné a bíborost a küszöbön álló dél-amerikai útjára is.

Kimegy tőlem. Közvetlen ebéd előtt ismét bejön hozzám. Úgy dél körül lehet az idő. Látom az arcán, hogy ki van borulva. Mondja, hogy ő még ilyet nem élt át. Vecsey a szobájában magából kikelve nekimegy. Gazembernek, utolsó fráternek titulálja, kegyetlenül leteremti. Ő, mármint Vecsey majd gondoskodik arról, hogy többet ide be ne tegye a lábát, és mindenről tájékoztatja a kardinálist. Szegény Emil megalázva ül az irodámban. Hamarosan bejön Vecsey is. Valami bocsánatkérés felét motyog Csonka Emil felé erős kifejezései miatt, de tartalmilag semmit sem von vissza. Úgy félzsóderosan, ahogy ő szokott, mikor valami kellemetlent akar mondani, körüljárja Csonkát az asztalom előtt. Egyszer csak minden bevezetés nélkül nekitámad:

– Igaz az, hogy te Kaliforniában Jaszovszky József ottani paptól szintén kaptál egy csekket?

– Igaz – feleli Csonka.

– Mert igen rossz néven veszik Amerikában, hogy ez így történt, hogy nem papok, de civilek is kaptak – folytatja Vecsey.

Erre én közbelépek, s azt kérdezem:

– Neked mi közöd ehhez? Először is Emil úgy viselkedett Amerikában, ahogy megállapodtunk. Soha nem lépte át a tapintatosság határát. Mindig gentleman volt, azt a pár dollárt, amit kapott, megérdemelte. Rengeteg szolgálatot tett nekem.

Teljes erőmmel Csonka Emil védelmére keltem. Hát hogy jön Vecsey ahhoz, hogy egy másikat itt a fülem hallatára, egy a neki ajándékképpen adott összegért felelősségre vonja?

Vecsey kimegy. Ebédre hívják. Csonka Emil nálam marad.

– Ez volt a csúcsa mindennek! – jegyzi meg, és hozzáfűzi: – Milyen is lehet a sorsod itt mellette?

Nem válaszolok neki semmi különöset, csak azt, hogy a lehető legerélyesebben bánok vele, mert különben mindenképp az ember nyakára akar ülni. Csak dirigálni akar. A bírvágy, a hatalom és a pénz a mindene. Anélkül, hogy tudatában volna: összenőtt ezekkel a dolgokkal, összenőtt a félelemteli allűrjeivel, mint a csigabiga a házával. Emil elbúcsúzik, kikísérem.

Szeptember

1974. szeptember 3., kedd

Itt van *Kögl Lénárd* jádsi plébános ismerőse *Geissler Anton*, a würzburgi hittanár, aki gyakran lejár Magyarországra. Ismeri a Solidaritas-t, meg az ottani nővéreket. *Antonia Veles*, az irgalmas nővérek főnöknője, akit mindenki csak Tonincsellának hív, mondta neki, hogy ezerötszázan voltak az irgalmas nővérek, amikor szétzavarták őket. Nyolcszázan meghaltak, most hétszázan vannak. Részben otthonokban, részben különálló helyeken összegyűjtve, például püspöki palotákban. A váci püspöki palota felét ők foglalják el. Bánk püspök soha, de soha meg nem nézi őket. Ugyanez áll Cserhátira is Pécsen. Legföljebb egy-egy misét mond el nekik, de soha meg nem kérdezi tőlük, hogy vannak. Tonincsella egy szentéletű valaki, hozzáteszi, hogy ennek ellenére a nővérek legtöbbje töretlen. A hierarchia azonban teljesen cserbenhagyja őket. Ami Bánkra áll, az áll sokszor a hierarchia többi tagjára is.

Geissler Cserhátinál is járt. Éppen ott állt a tizennyolcezer márkás Opel Admiral, amit Feuerbach Péter kint élő pap szállított neki haza. A pécsi székesegyház Cserhátinagy büszkesége. Sok millió forintot költött rá. Geissler bement vasárnap a székesegyházba. A kilenc órai szentmisén hatvan körül voltak. A szentmisét félig magyarul, félig latinul mondták. Utána következett a gyermekek miséje. Három pad telt meg elég lazán kicsinyekkel. Egy magas káplán magyarázott nekik. Geissler szerint egészen nyomorúságos a hitélet és a liturgia Pécsen. S ez annak a Cserhátinak az egyházmegyéjében van, aki folyton dicsekszik, hogy ő túljár az Állami Egyházügyi Hivatal, a párt és mindenki eszén. Teljesen világi módon viselkedik. Geissler először volt nála, de öt percen belül már arra fordította a szót, hogy születés- vagy névnapja volt, hogy meghívták valahova, és hogy mit, milyen finom falatokat evett. Geisslert is meghívta. A városépítő mérnök is nála volt. Mindenből csak a legjobb került az asztalra. Az egész viselkedése, beszámolója, érdeklődése teljesen világi.

Találkozott Geissler *Szennay András* pannonhalmi főapáttal is. Előhozta neki *Reinhard Raffalt* könyvét³¹ a vatikáni politikáról. Szennay azonnal másra terelte a szót. Még ma is mindenki azt hiszi, hogy a komisz Casaroli csinálja a Vatikán keleti politikáját. Geissler is. Nem tudják, hogy értelmi szerzője és parancsolója senki más, mint maga VI. Pál pápa. (A bíboros segélyt küldött Kögl Lénárd autójára, én meg intenciókat küldtem.)

A ma délutáni sétán veszem először észre, hogy a bíboros mintha tudná, kicsoda valójában Vecsey. Mikor a nyugdíjam ügyében tegnapelőtt szóltam neki, azt mondta, szinte az egész felelősséget rám hárítva, én járjak el az ügyben.

— — — — —

A bécsi katolikus tudósító (Katpress) jelentette, hogy a pápa sajnálja az ukrán katolikus egyházat, és azt mondta, hogy gondolnunk kell az ukrainai helyzetre, ahol még a katolikus hitet sem szabad megvallani. Ez bennünket mély fájdalommal tölt el, de ugyanakkor reménységünk forrása is. Hogy ezt hogyan értette a Szentatya, nem lehet tudni. Elmondtam öminenciájának, erre megjegyezte:

– Hányszor mondtam nekik a budapesti követségen mindezt.
És nagyon szellemesen így folytatja:

³¹ Reinhard Raffalt: *Wohin steuert der Vatikan? Papst zwischen Religion und Politik*. Piper, München-Zürich, 1973.

– Jobb lett volna ezt a Gromikónak elmondani.
Ez a szovjet külügyminiszter, aki nem is olyan régen volt a Szentatyánál.

1974. szeptember 6., péntek

Már tavaly előtt mondta nekem *Révay István*, mennyire természetesnek veszi a bíboros, hogy amikor bejön a fogadóterembe, s Révay már ott van, hogy fölkeljen, és mélyen meghajoljon. Még soha nem mondta, hogy kérem, tessék maradni, ne tessék zavartatni magát. Elfogadja. Talán nem önmaga számára kívánja meg, hanem a rangjának. Ki tud a rang és a rangos én között különbséget tenni? Hétköznapiakon a magánkápolnában, de még inkább a Pázmáneum kápolna sekrestyéjében, ahol mise előtt és után mögöttem állok, amikor öltöztetem vagy vetkőztetem, egyetlen ruhadarabot – cingulust, stólat, vállkendőt – sem tesz a szekrényre, amely előtt közvetlenül áll, hanem oldalt kitarja, amíg el nem veszem tőle, és a hozzá sokkal közelebb álló szekrényre nem teszem. Az öltözés, ruhadarab, vetkőzés nem közönséges, hétköznapi, hasznossági ügy, hanem rang, hatalom, annak elismerése és szolgálata. Semmi sem változott az ókor óta.

Egy *Abaffy György* nevű úr három könyvet küldött. Zarek Kossuth életrajzát, *Fehér Mátyás* volt domonkos könyvét a magyar középkori inkvizícióról és boszorkányperekről és még egy harmadikat. Persze Fehér Mátyás maga is sumiros, és amint hallom, elég frivol ember lett. Nemcsak otthagya a szerzetességet, hanem elvette egy protestáns lelkész elvált feleségét. Erre a küldeményre sajátkezűleg a bíboros ezt írta a küldőnek: „Értesítem, hogy egy aposztata szerzetesnek és a Zareknek a könyve megérkezett. Gondot okoz hivatalomnak a címzetthez juttatás.” Aztán elolvastam és megkérdeztem:

– Eminenciás uram, ki a címzett?

Azt mondja, hogy: „Te vagy”. Tehát ki akarja kerülni azt, hogy az ő neve szerepeljen ezzel a könyvvel és Fehér Mátyás személyével kapcsolatban. Ezért magáról, mint harmadik személyről beszél. Aztán mondom neki, ne írjunk aposztata szerzetest, úgyis tudja mindenki. Ezért egyszerűbb módon fogalmaztam meg a levelet.

1974. szeptember 7., szombat

Ma délután 3-kor indultunk Németújvárra, ahol *Batthyány Iván* szervezésében ifjabb *Batthyány László* fogadott bennünket az úgynevezett kasztlban (kastélyban), mert a bíboros a bejelentés szerint másnap, 8-án a délelőtt 9 órai misét ott fogja mondani. Gondoskodnom kellett arról, hogy előző vasárnap kihirdessék. Ezt a gvárdián *Bruckner Antal* meg is tette. Össze kellett hívnom a mise után a magyarul beszélőket, akik ott voltak *Páter Józsa*, magyar származású ferences atyával együtt.

Meg kell említenem, hogy indulásunk előtt egy nagyon szellemes megjegyzése volt a bíborosnak. Ebédnél arról beszélgettünk, hogy Sztálin és Hitler hogyan bántak el egymással, és most a kapitalizmus és kommunizmus hogyan gyűlöli és hogyan „szereti” egymást. Erre célozva azt mondta:

– Amikor egymásba szeretnek az egymást gyűlölők, abból van a baj.

Eztán mentünk el Bécsújhelyen és Pinkafelden keresztül Németújvárra, ahol ifjabb *Batthyány László* fogadott bennünket. Mikor elhagytuk Bécsújhelyet, akkor mondja Harangozó, hogy azt a hepehupás dombokkal teli világot hívják a „die bucklige Welt”-nek, amit én magamban úgy fordítottam le, hogy a „púpos világ”. Harangozó azt mondta, hogy ez a hepehupás világ. A bíboros megjegyezte, hogy náluk Zalában ezt úgy mondják, hogy „zöhenti”. Aztán elmondtam neki, hogy megjelentek Bécsben a szocialista párt plakátjai az 1974. évi gyermeknapra, amelyeken ez a szöveg olvasható: „A szocialista párt biztos jövőt biztosít a gyermekeknek”. Erre megjegyezte a bíboros, célozva a január 1-jén életbe lépő abortusztvényre, amely szerint az első három hónapban büntetésmentesen elvégezhető a magzatgyilkosság:

– Igen, a szocialista párt biztosít jövőt a meghagyottaknak.

Bizonyára arra gondolt, hogy az állatvilágban szokták az egyiket fiatal korában elpusztítani, a másikat meghagyni.

Alighogy berendezkedtünk a kasztlban, utána átmentünk a ferencesekhez. A bíboros a sekrestyében megtárgyalta a gvárdiánnal, hogy itt minden évben legalább háromszor legyen magyar szentmise. Csalódásának adott hangot, hogy a magyarul beszélő Józsa atya nem volt ott, de megvigasztalódott, amikor megtudta, hogy másnap itt lesz.

Először a könyvtárat néztük meg, amelyet *Batthyány Ádám* alapított, akit Pázmány térített meg protestáns hitből a katolikus hitre, és akinek az összes heretikus könyvét ki kellett szolgáltatni, hogy el ne égessék. Most a németújvári ferences zárdának a könyvtárában vannak. Közöttük van egy 1300-ból való misszálé. Rengeteg kézzel írott könyvük és több, mint négyezer kötetük van 1600 előttről. Óriási kincs! Emiatt a könyvtár miatt veszekednek is a ferencesekkel, mert a Batthyányak visszakövetelik. Sose hittem volna, hogy Németújváron a ferences kolostorban ilyen nagy kincs van.

Ezután meglátogattuk az egyik beteg atyát. A bíboros egész röviden a folyosón üdvözölte, aztán lementünk a kriptába, ahol a Harangozó Feri számolása szerint száznál is több Batthyány, férjek, feleségek, gyermekek koporsója fekszik, egyszerűen letéve a földre. Bennük a Batthyány család elhunyt tagjai nyugszanak. Mindenütt imádkoztunk, és a primás megindulva gondolt vissza a magyar történelemre. Különösen sokat időzött *Batthyány-Strattmann László*, a híres szemorvos koporsója előtt, akinek elkezdték a boldoggá avatását. Ott külön is imádkozott.

Ma reggel 9 órakor volt a szentmise. Átvonultunk a kastl-ból a templomba. A sekrestyében öltözködtünk. A bíboros nagyon szép szentbeszédet mondott arról, hogy az Isten jótéteményeit hálával kell fogadnunk, és ahogy meggyógyította a süketnémát, úgy gyógyítja meg a mi süketségünket és vakságunkat. Tegnap este megkérdeztem *Batthyány Lászlótól*, van-e a kriptában mise az itt nyugvó halottakért. Ő azt mondta, hogy igen, de a hívek nem jönnek. A bíboros ezért a szentbeszédben kitért a halottak tiszteletére és arra is, hogy a lent nyugvó

szemésorvos herceg, meg a Batthyányak e vidék népének nagyon sok jót tettek. A keresztény ember, lévén értelmes lény, vessen számot a saját sorsával: múltjával, jelenével, s éljen Istenben való bizodalomban. Nagyon szép, kerek szentbeszédet mondott, amit én azonnal fordítottam németre. Kihirdettem a szentbeszéd előtt, hogy a bíboros fogadja a szentmise után a jelenlévőket a ferencesek ebédlőjében. Azután jött a nagy csalódás. Az Erdődyek, a Batthyányak, a Draskovitsok összesen talán tízen vonultak be –, de a többi magyar és nem magyar, akiket szintén hívtam, s akikkel a bíboros találkozni akart, nem jött be. Ezt nem is hagyta szó nélkül. Megjegyeztem neki:

– Eminenciás Uram, ez az ezeréves magyar világ. Ahova az urak mennek, oda az egyszerű emberek nem mennek. Elriadnak, nincs közösség. Ez a képe még ma, 1974-ben is a magyar rendi kasztosodott társadalomnak.

Aztán próbálta ezt mindenképpen cáfolni, de komoly érve nem volt. Így csak a mágnásokkal, a ferences atyákkal, Józsa atyával, meg a gvárdiánnal találkozhatott a szerzetesház ebédlőjében. Tíz-tizenöt percig beszélt egy széken ülve a terem közepén. Ott álltak körülbelül húszan. A legtöbbje történelmi családok gyermeke. Ugyanúgy beszélt, mint Amerikában vagy bárhol a világon, de látszott a közönségen, azon a pár emberen, hogy lelkük nem rezdül együtt az ő magyarságot féltő lelkével és indulataival. Megjegyzem még azt is, hogy elnézte a szentmisén – itthoni készületnél – a vasárnapi evangéliumot, és azt a részt vette, amely a siketnémáról szólt. Csak amikor én olvastam a helyes C-sorozatbeli evangéliumot, akkor jött rá, hogy hibázott, de a szentbeszédjét, anélkül, hogy megváltoztatta volna, vagy akárcsak zavarba jött volna, minden további nélkül folytatta és befejezte.

Beszélt még Józsa páterral és a gvárdiánnal. Egy *Bruck* nevezetű atya pedig ott csellengett és fényképezett, de nem tudta, tulajdonképpen miről van szó.

Az ebéd, amelyen részt vett a fiatal Batthyány László, Batthyány József, Ferinek és Ivánnak a testvére és Batthyány László édesanyja, elég jó hangulatban telt el. Ebéd után hamarosan indultunk, és megnéztük a szentgotthárdi, valójában mogersdorfi, magyarul nagyfalvi csatatérnek a helyét, ahol egy nagy kereszt áll a Rába völgye fölött. A kereszt melletti kőbe vésett csataterv, egy kőtömbön pontosan mutatja, hogy s mint zajlott le a csata. *Köprüli Achmed*, a török sereg vezére óriási hibát követett el, amikor a Rábának a fővenyes partjáról támadt. Fölkúszatta csapatait a Rábának a kanyarjába, az agyagos, meredek partra. Ebbe a kanyarba – miután már minden veszve látszott – Spork ezredes rúgattott ide földérintő csapataival, és oldalba támadta ebben a kanyarban a törököket. A szakadó esőtől síkossá vált agyagos parton beteljesedett a törökök végzete. Rengeteg embert veszítettek. Batthyány József a magaslatról szépen elmagyarázta, hogyan zajlott le a szentgotthárdi csata. Eddig nem tudtam elképzelni, most azonban a kőtábla, a kőbe vésett haditerv és a magyarázat mindent nagyszerűen megértetett velem.

Utána lementünk a Rába völgyébe, ahol még osztrák területen, a határ mentén megy egy országút, körülbelül két kilométerre Mogersdorftól, Nagyfalvától. Ott van egy kereszt, amelyre négy nyelven be van vésvé az életüket a hazáért áldozó katonáknak az emléke és dicsőítése. Ott nyugszik öt-tízezer magyar és török harcos vegyesen. Elmondtunk hangosan egy Miatyánkot, Üdvözlégyet és az Adj Uram örök nyugodalmat nekik-et. Harangozó Feri volt ott, a prímás, Batthyány József és én. Érdekes volt a prímásnak az a teológiai, mélységesen hitből fakadó reflexiója, amikor azt mondta az imádság után csendben:

– Hányan vannak ezekből még ma is a tisztítótűzben?

Batthyány József elvált tőlünk, ment haza Gyanaafalvára, mi pedig elindultunk Pinkakertes felé, hogy megnézzük a búcsújáró templomot. Az 1664-es téli hadjáratban *Zrínyi* és *Frangepán* mellett, amely mintegy megelőzte a szentgotthárdi csatát, részt vett *Padányi Bíró Márton* veszprémi püspök is karddal a kezében.

Megnéztük Máriakertes (Maria am Hainberg) búcsújáróhelyet is, ahol délután 3-4 óra tájban érkezvén már mindenki szétszéledt. Csak a táj, az utak, a temető környéke emberek nélkül is

mutatta, hogy itt ma búcsú volt. Szinte a levegőben volt a búcsú hangulata. Amikor lementünk a templom mellől ki az útra, ott voltak a félig lebontott sátrak, eldobált üvegek, asztalok stb. A bíboros megjegyezte:

– Íme, a búcsúnak a romjai!

Azután meglátogattuk Erdődyéket Mogyorókeréken. A feleségének – aki egy Zichy-lány –, a testvére másnap ment haza Magyarországra. Az Erdődy gróf – azt hiszem Pálnak hívják – nagyon rendes ember.

Feri Mogyorókerékről (Eberauról) hajtott Rohoncon át, és Lékához közeledvén mondta el a bíboros azt a históriáját, hogy 1918-ban együtt volt *Heiss Mátyással*, a lékai esperes-plébánossal fogságban. De először Heiss Mátyás őt meg *Kincs* apátot csak meglátogatta a börtönben, Szombathelyen. A *Kincs* apát azt mondta neki:

– Ej, Mátyás, ne menj el, úgyis behoznak!

Persze csak tréfából mondta. Rá három napra valóban megjelent az ajtóban, most már csendőrökkel, mert Heiss Mátyást is lefogták, és börtönbe csukták. Erre azt mondta neki *Kincs* apát:

– Nem megmondtam Mátyás, hogy nem éri meg az utat Szombathelytől Lékáig megtenni.

Ez a Heiss Mátyás igen jámbor, szentéletű pap volt. Ott a börtönben mondta nekik, hogy őt már a harmadik helyen jelölték kanonoknak, de nem nevezték ki. Erre a primás megjegyezte tréfásan neki:

– Tudod Mátyás, engem már harminchetedik helyen jelöltek kanonoknak, de egyformán nem lettünk azok.

Aztán őt külön ültették valamiképpen egy jobb cellába, jobb helyre, és *Kincs* apát mindig ugratta, hogy:

– Heiss Mátyás, teveled még itt is kivételt tesznek, te még itt is kanonok vagy!

Kincs apát megréfálta. Egyszer elcsente a fényképét, amelyen ő Máriacellben a Mária-oltár előtt imádkozik. *Kincs* apát glóriát, dicsfényt rajzoltatott a feje fölé, és ezt sokszorosítva elküldte az ismerősöknek.

1974. szeptember 13., péntek

reggelinél elővette bíborosunk azokat a pénzkérelmeket, amelyeknek sürgősen eleget kell tenni. Arról beszéltünk, mennyit adjunk nekik. Ennek kapcsán mondta szó szerint a következőket:

- Inkább pénzt kérjenek, minthogy semmit se csináljanak, és csak ténferengjenek!
Ezt a nem tevékeny papokra értette.

Ma délelőtt bementem a bíboroshoz. *Tóth Miklós* nevű híve Budapestről, aki a Szülők Szövetségének az elnöke volt, mindig küld neki kivágott újságcikkeket, de rendszerint akkor, amikor már mindenhol megkaptuk ugyanazokat. És mindig ír neki pár sort. Ott él feleségétől elváltan alamédai magányában a Bay View Drive-n[?]. Meg is látogattuk, amikor San Franciscóban voltunk. Rém unalmas légkör volt abban a házban. Mondom a bíborosnak, nem kell mindig sajtókezűleg válaszolni ezekre a megküldött újságcikkekre. Erre rám néz és azt mondja:

- Én viselem el ezt az embert!
Óriási hűség van benne régi emberei iránt.

Ebédnél csak a Gianone volt ott meg én. Arról beszéltünk, hogy a rossz nem lehet szükséges, bár általános volta az embert abba a kísértésbe viszi, hogy szükségesnek deklarálja. Ennek kapcsán mondta egészen kategorikusan:

- A hit misztikum nélkül nincs.

Gianone azt válaszolta:

- A többi vallás is misztériumon alapul.

Erre bíborosunk csodálkozva fölkiáltott:

- De mennyire a misztériumon, egészen a fatalizmusig!

Nagyon jó meglátás, hogy van egy titkos összefüggés lélektani alapon a titok, a misztérium és az embernek a fatalizmusra való hajlama között.

A sétán elmondtam bíboros úrnak, hogy a memoároknál részben, de a kiadandó történelemkönyvben is két ellentétes célt követ, amelyek ütik egymást: tudniillik az olvasmányosság és a tudományosság. Ami nagyon olvasmányos, legtöbbször nem tudományos. Ez adott alkalmat arra, hogy elmondjam, nem lehet úgy történelemkönyvet írni, hogy előre állást foglalok, és kimutatom nemzeti és hazafiúi érzelmeimet, hanem ha eminenciád le akarja írni a magyar nép tragédiáját, amely kezdődik a középkorban Moháccsal, és folytatódik Trianonnal, 1945-tel, akkor föl kell kutatni a levéltárakat, meg kell írni a Felvidék, Erdély, Délvidék és Burgenland falvainak monográfiáját. Megállapítani azt, miért, milyen okokból lettek horvátokká, románokká, tótokká, németekké ezek a falvak. És amikor az egész országot így föltérképeztük, csak utána lehet beszélni arról, hogy mit kell tenni, hogy ezeket a területeket a magyarság számára szívós, hosszú távú munkával visszazerezzük. De ez egy történelemkönyv végén a fölhozott adatok súlya alatt csak pár sor lehet.

Erre keserűen megjegyezte, hogy annak idején Bécsben, mint fiatal pap dolgozott a bécsi hadi levéltárban, és amíg ő maga egyedül volt, ugyanott ültek a könyvtár olvasótermében tucatjával románok, szlovákok és horvátok. S mikor fölfelé jöttünk a lépcsőn, még hozzátette:

- Még ha máma el is kezdenénk, mennyi minden adatot eltüntettek már, hogy ne lehessen bizonyítani ezeknek a területeknek az ősi magyar voltát.

A vacsoránál ma a házasságról beszéltünk. Azt mondtam, nehezen tudom megérteni, miért adott Isten a házasság szentsége és fölbonthatatlansága által az ingadozó emberi szívek szerelmi viszonyába egy ilyen abszolútumot. A prímás nyugodtan végighallgatta, és azt mondta:

– Ha az ingadozó és gyöngé emberi szívet és annak elhatározásait nézzük, akkor ez Isten tízparancsolatja közül mindegyikre áll.

Nagyon jó meglátás.

Délután egy *Varró József* nevezetű úr jött a bíboroshoz Ontarióból, Los Angeles mellől, *Nagy Bertalannak*, az ottani protestáns papnak a főgondnoka, aki beszámolt az ontariói iskoláról, és elhozta a legjobb tanulónak, *Gyimesi Katalinnak* a bizonyítványát is, akinek a prímás elküldte Tóth Tihamér: *Hiszem az életet* című könyvét ajándékba. Ez a Varró József elmondta, hogy ő hosszú ideig, amikor kivándorolt Amerikába, katolikus vidéken élt, és katolikus templomba járt. Mindig olyan kedvesen fogadták, és nem éreztették vele, hogy ő protestáns. Most, amikor a protestáns egyháznak a főgondnoka Ontarióban, iskolájuk is van, ő minden évben külön megkérdezi, kik a katolikusok, és hogy akarnak-e katolikus hittant tanulni. Gondoskodik arról, hogy katolikus hittant tanulhassanak, mert ő vissza akarja fizetni azt, amit ő a katolikusoktól kapott.

Ezt mondta el a kardinális a vacsoránál Varró Józsefről, és igen kedvesen, örömmel mondta el Gyimesi Katalinnak, a protestáns iskolában a legjobb katolikus tanulónak az esetét és Varró Józsefnek ezt a nagylelkűségét. A végén azt mondta:

– Tudom, egy fecske nem csinál nyarat, de az egynek is örülni kell!

1974. szeptember 14., szombat

Pater *Ruiz* [*Reiz?*] salzburgi pap, aki a rádiónál és a helyi televíziónál dolgozik, kért audienciát és interjút őeminenciájától. Meg is kapta. Utána elmondta nekem, hogy most ünneplik a salzburgi dóm 1200 éves jubileumát. Nagy ünnepség lesz. Hatvanezer schillinget kértek csak egy estére az egyházmegye részéről az ünnepi játékok halljának a használatáért.

Ruiz nem akart nyugodni, mert Berg érsek, aki állítólag nagyon diplomatikus és megalkuvó ember, s inkább a progresszisták felé hajlik, mindenkit meghívott, aki csak számba jöhet, de Mindszentyt nem hívta meg.

Erre Ruiz direkt megkérdezte, miért nem hívta meg azt az embert, aki abból a Pannoniából jött, amely valamikor a salzburgi érsekséghez tartozott még a magyarok bejövetele előtt, és ahol a salzburgi, passai missziós munka oly szép gyümölcsöt hozott a magyarok megtérésével. Ennek az egyháznak egyik fia, vértanúja itt van közöttünk, de nem hívjuk meg. Erre Berg csak „wissend und mitleidig gelächelt”, vagyis tudva és szánakozóan mosolygott. Ruiz egészen ki volt kelve magából.

1974. szeptember 15-én, vasárnap

Délelőtt bevitettem a primásnak ajánlataimat, hogy az esetleg kiadandó arany és ezüst érmekre, amelyeken az ő címere és feje látható, mit írjunk föl. Javasoltam neki, hogy az „Esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása” helyett azt írjuk:

M. J. bíboros száműzetésben, 1974.

vagy:

Száműzetésben 1974. febr. 5.

vagy:

Bilincsek és letétel után száműzetésben 1974. febr. 5.

Erre megjegyezte – miután már le is mondott az érmék elkészítéséről:

– Nem kell ezt írni, ennyire világosan. Minek hencegjünk a sebeinkkel?

Ebédnél itt volt *Fábián Karcsi*. Elmondta, hogy *Németh Károly*, aki állítólag Kádár utódja lesz, pákai parasztgyerek. Páka, amelyhez tizenhét filia tartozott abban a Zala vármegyében, ahol Skossza vármegyei tanfelügyelő 1911-ben gyászkeretben jelentette meg a Zala vármegye művelődési viszonyairól, írás- és olvasástudatlanságáról szóló jelentését. Ő, mint zalaegerszegi pap, egyszer meglátogatta az ott szolgáló pap unokafivérét. Egy öreg plébános volt, és amikor az ebédhez készülnek, akkor hoz be 14 km távolságból egy férfi börtarisznyában egy gyermeket kereszteltetni. A börtarisznyának a teteje is le volt hajtva. A férfival jött a keresztanya is. Reggel indultak, most értek oda. Kérdezték tőlük, hogy mikor érnek haza?

– Napnyugtával, kérem – hangzott a válasz.

– Kapott a gyerek enni?

– Nem kapott reggel óta, estig nem is kap.

Akkor már elkezdtek az országban a csecsemőgondozást föllendíteni a gyermekhalandóság csökkentése végett. Akkor ilyen viszonyok voltak

Erre egészen keménnyé vált az arca, és azt mondta:

– Nem lehet, hogy Isten országa és Isten kegyelme miatt annak a kis csöppségnek az egészsége kárt szenvedjen! Most jut eszembe: Szentpéterföldéről jöttek, az apa a gyerekekkel. A falu neve is mutatja, hogy valamikor az Anjouk korában plébánia volt. És abban a börtarisznyában, amiből a gyermeket ki sem vették, abban keresztelték meg, lett Isten gyermeke, a mennyország örököse és az Anyaszentegyház tagja.

Ezekkel a szavakkal mondta el. Csodálatosan összekapcsolta a hátramaradottság, az elhagyatottság és a magyar sors mostohaságának jelenetét a teológia tételével, amely szerint legyen meg az embernek a méltósága a bölcsőtől kezdve a koporsóig. A húszas évek Magyarországon ez abszurd követelmény volt.

1927-ben a szombathelyi egyházmegyei zsinaton ő volt a legfiatalabb zsinati atya. Ott szólalt fel, és mondta el ezt a jelenetet. Adatokkal támasztotta alá, hogy itt a legfőbb ideje a török hódoltság óta fennálló elmaradottság felszámolásának. Az egyházmegye Zala megyei részét Vasnak a színvonalára kell emelni. A pápai esperes morgott, minek kellett ezt elmondani. Többen azt hangoztatták, hogy nem lehet az egyházmegyét ketté szakítani. De Mikes püspök azt mondta, hogy én egyetértek az indítványozóval azzal a föltétellel, hogy ezt a programot az indítványozó valósítsa meg. Persze Mindszentyre, Pehm Józsefre célzott. Erre ő azt mondta:

– Én elfogadom, de csak egy föltétellel, hogyha a zalai területekre senkit nem neveznek ki plébánosnak és káplánnak, akihez én nem járulok hozzá.

Ezt a zsinaton azért mondta el, mert nem lehet ilyen elhagyatott helyekre, ilyen missziós területre olyan papokat küldeni, akikben nincs lelkesedés. Nagyon szép elbeszélés volt. Igaz,

már elmondta egyszer, de most talán így még gyengédebb és egyúttal keményebb hangon az igazságért ismételte meg.

*

Róbertet a kaliforniai premontreit a magyar provinciában, a Keresztes-Parkereknél szentelték. Elküldte nagyon szép latinsággal megírva a saját szentelési bizonyítványát, hogy a prímás írja alá. Nekem újra kellett gépelnem. A prímás odaírta fölültre a szentelési bizonyítványra, hogy *Mindszenty József kardinális, egykori esztergomi érsek, Magyarország prímása*. Kérdeztem, hogy ezt odaírhatom-e az érmékre is. Azt mondta:

– Nem, mert én a döntést nem fogadom ugyan el, de nem lázadok.

Így mondta, ezekkel a szavakkal. Először mondta ki előttem. De sem az engedetlenség indulatával, sem nem keserőséggel, hanem egyszerűen megállapításként, nagy lelki nyugalommal. Épültem rajta!

1974. szeptember 16., hétfő

A reggelinél együtt vagyunk: Vecsey, a bíboros és én. Arról van szó, hogy a nagy német lap a *Die Welt* megkezdi az emlékiratok sorozatos közlését. A bevezető cikkben, amelyet *Besser* írt egy interjú alapján, több hiba van. Az egyik az, hogy halálra ítélték, ami nem igaz, másodszor, hogy megfosztották bíborosi méltóságától, ami szintén nem igaz. Harmadszor az, hogy Décsi a kihallgatás vezetője saját maga ütötte a primást, ami ellen tiltakozott. Ez sem igaz.

Mindenképpen azt akarta, hogy a Vecsey azonnal tiltakozzék, mert mondtam neki, hogy Besser maga bocsánatot kért, hogy ezek a dolgok belekerültek a szövegbe az ő tudta nélkül az utolsó éjszaka. Erre kijelentette, hogyha nem vonja vissza az újság ezeket e tévedéseket ugyanolyan helyen, ugyanolyan szedéssel, mint ahol és ahogyan közölte, akkor ezt szerződésbontó oknak tekinti. Erre Vecsey nem tudott mit mondani, mert a mai sajtóval szemben ilyenfajta hibák miatt, ilyen szigorúan eljárni, ez idejét múlta álláspont.

Le kellett mondanom a fénykép alapján való portréfestést Simonitsnál, mert olyan rosszul sikerültek a képek, hogy maga Simonits is szívesen ráállt, hogy ne csináljuk. Talán lesz alkalom, ahol jobbat tudnak csinálni, és majd akkor esetleg lefesti. Én még egyszer bementem a bíboros úrhoz, és megbeszéltem vele az ügyet. Azt mondtam neki, kár volt az időért, a pénzért. Erre azt mondta egészen elutasítólag:

– Nekem az ilyen portréfestésekre se időm, se mosolyom.

Egy magyar hozta be az Esztergomban készített fölvételeit. Levetítette a filmet. Én csak a végén láttam. Éppen az esztergomi bazilikát, a püspöki palotát és átellenben a felvidéki partot láthattam, a szlovákok részét, és azt mondtam:

– Jé, milyen közel van a part!

A bíboros hozzátette:

– És mégis milyen messze.

Október

1974. október 1-jén, kedden

az ebédnél szó esett a nép bölcsességéről. A bíboros felidézte a gyermekkorában ismert ácsnak a mondását, akit egyszer megdicsért a bíboros apja a jó munkájáért. Ez az ács hetykén azt mondta:

– Tetszik tudni, az okos embert sem a kutyák tojják – és nagyot nevetett.

Nagy a felháborodás a külföldi magyar papok berkeiben (*Fábián Károly, Vecsey, Harangozó*), mert *Lékai* püspök a neki írt levelemet, amelyben arra kértem, ne fogadja el az esztergomi székre történő kinevezését, nemcsak hogy nem tartotta titokban, hanem egészen nyíltan kezelte. Sőt, amint ma megtudtam Vecseytől, levelem kézhezvétele után másnap lerepült Rómába, hogy megkérdezze Zágont, mitévő legyen. Ezt Vecsey mondja, mint saját értesüléseit. Zágon azt tanácsolta neki, hogy ne törődjön a levél tartalmával. Még azt is mondta, hogyha nem VI. Pál a pápa ebben az időben, akkor Mindszentyt a bíborától is megfosztották volna. Ami viszont számomra egészen érthetetlen, az az, hogy Zágon a nyáron Burgenlandban járt, utána mindenfelé, Fábiánnak, Geosits-nak és a Geraldine nővérnek azt híresztelte, hogy a primást is fölkereste, noha nem járt nálunk.

Hogy miféle érdeke fűződik az ilyen valótlanágok keltéséhez, nem tudom. Mindenesetre holnap elutazunk, Vecsey lemegy Rómába, s egyenesen megkérdezi tőle, hogy ez igaz-e vagy sem. A levélről a rendőrség is tudomást szerzett, és Geositsnak, Kelenpataka plébánosának és annak, aki vitte a levelet, azt üzenték, többet ne jöjjön Magyarországra. Ennek ellenére Geosits hazament, de állandóan két autó követte odamenet is, visszajövet is. Hosszú ideig feltartóztatták.

Azután itt volt Traunsteinben a hónap végi lelkipásztori konferencia, amelyen körülbelül negyvenen vettek részt. Először a bíboros azt mondta, hogy elmegy. Így értesítette *Ádám György* főlelkészt, azután miért, miért se, lemondta. Lehet, hogy szerepet játszott benne Vecseynek a félelme, hogy ott összeakad svájci papokkal: *Kerényivel, Németh*tel, és támadásnak lesz kitéve. Ettől meg akarta kímélni a bíborost. Mindenesetre nem ment el Traunsteinbe. *Valentiny Géza* szerint ezt nemcsak rossz néven vették, de el is voltak keseredve. Anélkül, hogy én mondtam volna neki, ugyanazt mondta nekem Valentiny a Traunsteinben összegyűlt papok reakciójáról, mint amit én mondtam a bíborosnak, miszerint annyira akarja a bíboros a magyarok lelkipásztori ellátását, és annyira akar gondoskodni róluk, és egy ilyen fontos papi gyűlésen, ahol csak lelkipásztorkodásról van szó, nem jelenik meg. A bíborosnak ő ezt így kerek-perec meg is mondta.

Egyébként nagyon könnyen a nyelvére jönnek a népi mondások. Egy papról volt szó, aki erősen akar segíteni rajta, mégpedig az *Oláh-Tóth Antal*, aki Buffalo környékén Lackawannában plébános, és ő miután otthagya Új-Zélandot, le akar oda menni vakációra. Nem tudom már, hány éve nem volt ott, de följánlotta, hogy vakációja alatt az új-zélandi klérusnál és püspöknél előkészíti öminenciája útját, mert Új-zélandban nincsen magyar pap. Ez persze kényes kérdés, mert Oláh-Tóth Antalnak, bár biztos rendes ember, nincs szervező ereje, de megvan benne az igyekezet, hogy ismertté legyen. Amikor erről a levélről és az arra adandó válaszról referáltam a bíborosnak, akkor nagyon nyugodtan, kedves hangon azt mondta:

– Igen, mindig vannak emberek, akikben kevesebb a szerénység és több az igyekezet.

1974. október 2., szerda

Ma van az őrzőangyalok ünnepe.

Szokásától eltérően a bíboros nem mondta, hogy a szentleckét és az evangéliumot magyarul olvassuk. Ezért a magyar szöveget nem készítettem elő. A leckét felolvasta latinul. Evangéliumra kifordult a kápolnában lévő körülbelül öt személy felé, s a nehéz könyvet a kezében tartva latinból kapásból lefordította nagyon szépen, szabatosan magyarra az őrzőangyalok ünnepének evangéliumát, amely a gyermekek megáldásáról szól és arról, hogyha nem leszek olyanok, mint ezek a kisdedek, nem mentek be a mennyek országába.

A minap esett szó Szent Márton származási helyéről, hogy Szombathelyen volt vagy Szentmártonban. *Bogyay Tamás* történész is itt van, segíti ellenőrizni a történelmi szövegeket.

Elmondta, hogy amikor 1776-ban Szombathely püspöki és megyeszékhely lett, a vasvári kanonokok is átköltöztek Szombathelyre. Akkor Szombathelyen még elemi iskola sem volt, hanem a szombathelyi gyerekek Szentmártonba jártak ki a plébániai iskolába.

Ma reggel Bogyay Tamás szintén itt lévén, szép pomogyi szőlő volt föltálalva, amelyet *Frau Baptist*, az én Szabó György nagybátyámnak a testvére hozott be. Emlékszem rá, sokszor emlegették gyermekkoromban Maglócán a pomogyi rokonokat. Szóval ő hozta be ezt a szőlőt és az első három dedikálandó emlékiratot, *Engelin* soproni irgalmas nővérrel Kismartonból (Eisenstadtból). A primás írta őket. Én mind a három könyvbe bevezettem, hogy ez az első, ez a második, ez meg a harmadik példány, amelyet a primás aláírt, sőt le is pecsételtem. Ez a Frau Baptist hozta a szőlőt. A szőlő mellett volt két, illetve három szokatlanul nagy őszibarack is, szép aransárga színű. A bíboros megjegyzi:

– Jókora barackok.

Erre én azt mondom, milyen érdekes, hogy a magyar ezt az időhatározószót „jókora” átváltoztaja minőségi jelzőre, és azt mondja, hogy „jókora” barack. Ezen jót derült. Mondom, használják más értelemben is; azt is mondják „jókora pofon”. A primás megjegyyezte, hogy az angol azt mondja, „wait and hear”, ami magyarul azt jelenti „majd elvállik”. Én így folytatom: az „elvallik” szóban nemcsak a válás, a búcsúzás van benne, hanem a valamivé levés is, a „válni valamivé”. Így került szóba valamiképpen Poty. Mert potyi, a potyi major és a Rózsamajor ott volt Zalaegerszeg mellett. Úgy látszik, a zalaegerszegi plébániához tartozott, és nagyon jó cselédsége volt ennek a Potynak. Primásunk elmondta, hogy volt nekik egy evangélikus uraságuk, a Mesterházy. A felesége egy szombathelyi ezredesnek a lánya volt és katolikus. Katolikus módon esküdtek. Az asszony nagyon rendesen viselkedett, mert minden vasárnap ott volt a szentmisén. Amikor 1945-ben jött a változás, a potyiak kérték, hogy ne menjen el Potyról, hanem maradjon ott, legyen nekik egy emléküik a múltból. Beköltözött egy cselédlakásba, akkor már az ura meghalt volt. Egy idő múlva aztán a helyi plébános fölfogadta. A nép szívesen beleegyezett, hogy ez a Mesterházy né lássa el a kántori szolgálatot. Előtte kapott ez a vidék a kommunista világban egy tanácselnököt, aki az új rezsim ideológiáját úgy akarta kifejezni, hogy egyszer a templom előtt ezt a Mesterházyt leköpte. A nép akkor nem szólt semmit, de amikor 1956 jött, akkor azt a kilenc embert, aki Potyon aláírta Mindszenty elítélésének az ívét – Rákosinak az akkori propagandája volt –, azt végig akarták vezetni csúfságból a falun. Előbb azonban megkérdezték Mindszenty édesanyját, aki azt mondta nekik:

– Azt hiszem, hogy ez a fiának nem tetszene.

Ekkor elálltak szándékuktól, de annyit megcsináltak, hogy egy, a majorból a faluba beszármazott idegen emberrel megverették a kommunista tanácselnököt, de azt se keményen, csak úgy módjával, mesélte a bíboros.

Ezeket a dolgokat reggelinél úgy mondta el, hogy mosolygott, és meg is volt indulva. Láttam rajta, hogy a könnyeivel küzdött, de azokat mosolyogva mindig visszafolytatta. Ekkor terelődött a szó édesanyja halálára, amelyre az akkori rendszer az amerikai követet két titkárával – hogy elvigyék az ő koszorúját –, nem engedte el, de magánemberként az olasz követ a feleségével, meg a francia is a feleségével lementek. A rendőrség megszállta a falut, több pap nem mert elmenni, még a szomszédságból sem. Csak öten voltak papok, a helyieket is beszámítva. Az egyik egy sárvári volt, aki a temetésre mentében magával vitte még a rábakovácsi papot. De mindenfelől jöttek a hívek, a pajta, a kertek, az utca felől. Annyian voltak, hogy a nagy tömeg a pajtát megingatta, és összedőlt. A helybeli tanítók, a Mindszentiek sem voltak ott, de az összes gyerek nevelőik nélkül eljött a temetésre. Ott volt a *Csöglei Béla* nevű kereskedő, aki ott a halottasháznál, a koporsónál megköszönte, hogy őt – okos gyerek volt az iskolában –, aki az osztatlan iskolában együtt tanult Phem Józseffel, a fiával együtt megtanította ministrálni. Mert akkor úgy volt, hogy az osztatlan iskolában a lányoknak is meg kellett tanulniuk azt, amit a fiúk tanultak, ide értve a ministrációt is.

1974. október 9-én, szerdán

hosszú ideig sétáltunk a kertben. Akkor láttam – mert egy kicsit lemaradtam és figyeltem –, hogy mennyire meglassúdott prímásunk járása az elmúlt két évben a korábbiakhoz képest. És bár alapos és szívós alkatával megrágja, mérlegeli a dolgokat, de mindenben valamiképpen lassúbb lett.

1974. október 10., csütörtök

Lourdes-ból való visszajöttében itt járt megint *Szemes Jóska*, aki aulista volt Veszprémben, ma balatonkeresztúri plébános. Előtte számkivetésben Somogyszobon volt plébános. Még korábban, amikor elment, illetve kitették a püspöki titkárságról, a veszprémi Szent Margit plébániának volt a plébánosa, ahonnan a Mindszenty melletti kiállása miatt kellett szinte elsőnek mennie, amikor a békepapok uralma megkezdődött. Szemes József pesti származású, magyarosított nevű fiú. Pesten végzett, nagyon rendes, becsületes pap, jól prédikál. Talán nem annyira elméleti ember, de mindig jóban voltam vele. Jelentkezett most is, beszélni akart velem. Elmentem érte kocsival a rokonaihoz, akik itt Bécsben laknak, és onnan kivittem az állomásra. Ő mondta el, hogy 1949. február 2-án, amikor megkezdődött őminenciájának a pöre Budapesten, mivelhogy ő Pesten lakott, a veszprémi aula megbízta, hogy menjen el az akkor már rákban súlyosan szenvedő és haldokló Bánáss püspökhöz, akinek én is a titkára voltam. Ő mondta a halálos ágyán, hogy jóvátehetetlen hiba volt a rendszer részéről Mindszenty bíborosnak a lefogása. Nem is tudja elképzelni, hogyan tudják valamikor jóvá tenni. Az idő ebben igazat is adott neki. Aztán azt is mondta Bánáss Szemesnek, hogy miután a kisebbik kompromisszumokba belementek, a püspöki karnak hamarosan olyan dolgokat kellett aláírniok, amire korábban nem is mertek volna gondolni. Azután Szemes Jóska nagyon őszintén, nagyon kedvesen szememre hányta, hogy amikor 1956 áprilisában nálam járt a Széher úton, – mert én nem látogattam meg Somogyszobon –, akkor azt mondtam neki a betegszobában, hogy „miért fogadtad el annak idején a Szent Margit plébániáról való kitételeket, és miért mentél el Somogyszobra. Nem voltál elég gerinces. Egy ilyen diszpozíciót a bajszos püspökök részéről, illetve az Állami Egyházügyi Hivatal részéről nem lett volna szabad elfogadnod.” Ez nagyon rosszul esett neki, sértésnek fogta föl. Én észre sem vettem, annyira benne voltam a szibériai ellenálló hangulatban. Aztán hozzátette, hogy alig pár hónap múlva, miután a forradalmat leverték, én egyszerűen kijöttem nyugatra. – Hát ez nem volt logikus. Nehéz volt válaszolnom. Az emberek nem akarják megérteni, hogy más az, ha az ember meg nem alkudva és mindent visszautasítva a saját életét menti, amihez joga van, és megint más, ha direkt, vagy indirekt tárgyal azokkal, akiknek a keze véres és szándékai aljasok. De ott az állomáson nem válaszoltam neki.³²

Aznap, csütörtökön indultunk a frankfurti könyvbemutatóra, sajtókonferenciára, amely a regensburgi úttal van összekötve. Mikor beszálltunk a repülőgépbe Schwechatban, úgy látszik, akkor tűnt föl először a primásnak, hogy milyen nagy terület az a schwechati mező. Elmondta, hogy 1848-ban a Jellasicsot üldöző magyar huszárok egészen eddig jöttek, de itt a Bécs lázadóinak segítségére siető magyarokat a hevenyében összehozott osztrák katonaság csúfosan megverte. És még hozzátette:

– Ez is érthetetlen dolog volt. Talán annak köszönhető, hogy Görgey késedelmeskedett.

Ebéd után mentünk ki a repülőtérré, rágyújtott egy szivarra. Egy régi rozoga Peugeot 404-es vitt ki bennünket. Én sem figyeltem oda, csak láttam, hogy mivel az ablak elől félig nyitva volt, szivarjának az összes hamuja a reverendájára hullott. Amikor megérkeztünk a repülőtérré, akkor vettem észre, hogy hol van az ajtónak a kilincse, egy kis fogantyú, amit kifelé kellett húzni, és újra visszacsapódott egy mélyedésbe. E mellett a mélyedés mellett volt a hamutartó is. Nem

³² Dr. Szemes József címzetes apát, pápai káplán, balatonkeresztúri plébánost 1997. október 6-án plébániáján brutális rablótámadás érte. Elszennvedett sérülései következtében október 24-én elhunyt. A veszprémi Szent Margit templom kriptájába temették.

abba ütögette a szivarhamuját, hanem kilincs mögé, ahonnan egyenesen az ölébe hullott, vagy a huzat visszafújta.

Este érkezünk meg. Harangozó vitt el bennünket a Schloss Hotelba, ami Kronbergben, a Taunusban van. Aztán megérkeztek sorjában Fábíán, Vecsey, gróf Batthyány Iván. Sok futkározás, izgalom volt semmiért: hogy kik lesznek ott? Miért lesznek ott a ma esti vacsorán és a holnapi sajtókonferencián? A vacsora rendben zajlott le. Német és holland tudósítókkal ültem együtt egy asztalnál.

Másnap reggel a közeli Königsbergben miséztünk. A reggelinél szóba került a tegnapi esti pocsek vacsora. Foglyot kaptunk (fogolyadarat) félig nyersen, mert túl későn vették ki a mélyhűtőből, így nem volt ideje felolvadni. Kívül meg volt égve, belül nyers maradt. Borzalmas pocsek étel volt. Csak a végén került valami fehérnek látszó fagyaltféle az asztalra. De mégsem az volt, hanem amint kiderült, ez a sherbet. Idéztem Arany: *Szondy két apródja*-ból, de Harangozó Feri mindjárt kijavított. Így hangzik: „Sörbet, füge, pálma, sok déli gyümölcs, Mit csak terem a nagy szultán birodalma.” Arról beszéltünk, hogy a klasszikus magyar világi költemények Szibériában, a fogságban is imádság számba mentek, mert az embert megvigasztalták, igazak voltak. Idéztem a *Tetemre hívás*-t:

Állata örzeni négy alabárdost:
 „Lélek az ajtón se be, se ki! ...”
 „Hátha az anyja, szép húga már most
 Jönne siratni?” „Vissza! neki;
 Jaj, ki parancsom, élve, szegi!”

Öminenciája is elkezdte mondani, hogy a börtönben állandó hurcolkodás volt. A börtönőrök szíve szerinti mulatsága az volt, hogy fölvetették vele az egész cuccát, és azt saját magának kellett vinnie egyik cellából a másikba, ahova átköltöztették. El lehet gondolni, mivel gyakorlati érzék hiányában van a bíboros, hogy nézett ki az a hurcolkodás. Egy alkalommal az új cellában, Szilveszter lévén, nem fűtöttek be, mert senki nem lakott ott, s bizony nagyon fázott. Alighogy lefeküdt beront hozzá a börtönőr, így förmedt rá:

– Parancsot kapott, hogy ne feküdjön le. Azt sem tudja betartani? Mikor lesz magából rendes fegyenc?

Aztán Harangozó Feri mondta el, hogy Jászberényben saját maguknak kellett volna 1956 őszén megtönni a szalmazsákot, de senkinek sem volt kedve, nem csinálták. Bejött hozzájuk a zupás őrmester, és azt mondta:

– Kérem, tessék kollektív megtönni azokat a szalmazsákokat!

Ők azt válaszolták neki:

– Maga pedig kollektíve pucoljon el innét!

Szó nélkül, dühösen elment.

Most kapkod a francia kiadó, bár hamarosan indulunk Ausztráliába. Ott Kronbergben azt mondta, hogy az ausztráliai út előtt öminenciája menjen el Párizsba egy ugyanilyen sajtókonferenciát tartani, mert akkor háromszor annyi könyvet el tud adni.

Fél 12-kor volt a sajtókonferencia. Megtelt a terem. Jobbján ült Siedler, balján Batthyány Iván gróf, mellette Vecsey. Előző nap este még úgy volt, hogy Batthyány Iván fog majd tolmácsolni. Semmi nem volt előkészítve. Én súgtam meg közvetlen kezdés előtt – amely soká húzódott – a Siedlernek, az Ullstein Verlag képviselőjének, hogy mit kell mondania. De ő a maga szakállára azt is mondta, hogy – miután öminenciája nyilatkozott – utána aki kérdezni akar, jöjjön előre az asztal elé, ahol a bíboros ül.

Micsoda halva született ötlet! De így történt. A bíboros mondanivalójának elhangzása után az emberek fölugráltak, és kezdtek egyenként az asztalhoz jönni. Persze a szemesek mindjárt elül voltak, a többieket hátra tuszkolták.

Teljes volt a felfordulás. Elzavartam őket az asztaltól, magam álltam föl. Bár úgy tervezték, hogy a Batthyány Iván és Vecsey fognak tolmácsolni, de Vecsey majdnem becsinált a nadrágjába, annyira fél a sajtókonferenciától. Végeredményben a Siedler-féle baklövésnek köszönhettem, hogy a sajtókonferencia tolmácsolása teljesen a kezembe került.

Nem magam miatt mondom, mert fölöslegesen nem szólok bele, de le tudom tompítani az éles hangokat. Rendben ment minden. Két óráig tartott. Addig folyton kérdezték, a bíboros nagyon ügyesen válaszolt, szellemesen, talpraesetten. *Gerstenmayer*, a volt németországi Bundesratspräsident azt mondta Vecseynek:

– Nekem a konferencia után világos, hogy a katolikus egyház sohasem fog kibékülni a diktatúrával, csak ha a papok elárulják az evangéliumot.

Nekem sokan gratuláltak, sőt maga Batthyány Iván gróf is ott szóban. Később kaptam egy levelet, amelyben azt írta, hogy jelesen vizsgáztam.

Itt hallottam, hogy a Szentatyának a német nemzeti zarándoklathoz intézett beszédéből a környezete kicenzúrázta azt a mondatot, amely így szólt:

„A keleti politikában elmentem az engedmények végső határáig, de nem volt ellenszolgáltatás.”

Itt volt *Adriányi Gábor* bonni történész, egyetemi asszisztens is. Együtt reggeliztünk. Ő mondta, hogy az ő főnöke, Prof. Hubert Jedin szerint, aki Lutherből katolikust akar csinálni, annak előbb lutheránussá kell válnia. Amikor arról beszéltek, hogy Lutherből a mai kor teológusai szentet akarnak csinálni, a bíboros huncutul megjegyezte:

– Lutherből akarnak szentet csinálni, hisz ő maga sem akart az lenni.

A reggelinél valahogy *Magyary Gyuláról* esett szó, aki fiatal korában nevelő volt Batthyány grófnál, és mindig parfümösen szokott megjelenni. A fiatal grófok húzták az orrukat. Beszéd közben primásunk megjegyezte, mikor megint Magyary Gyulára terelődött a szó:

– Igen, a nevelő és parfümös.

Azután, mivel *Adriányi* idézte a mezítlábas kifejezést, a bíboros újra elmondta, hogyan hívták meg egy nyilas érzelmű rendőrkapitányhoz bérmálási ebédre. Hogy gabalyodás ne legyen, hát elfogadta a meghívást, de lévén a szombathelyi premontreieknél iskolatársa, mindjárt meg is kérte, hogy Sulyokot hozzák ki az internálótáborból. A rendőrkapitány ezt szó szerint vette, és a polgármesterrel próbálkozott, de később megkereste a minisztert is, akinek az volt a kívánsága, hogy forduljon a zalaegerszegi plébános egyenesen őhozzá. Erre mondta volt Mindszenty, a zalaegerszegi plébános, hogy:

– A maga mezítlábas miniszterével én nem tárgyalok.

Mikor lekísérték a reggelihez, Batthyány Iván gróf azt mondta:

– Eljöttem, Eminenciás uram, hogy elhozzam a reggelire.

Erre azt mondta neki a primás:

– Nem vagyok én hozomány, legföljebb vitemény – mert vitték.

Rá kellett varrni a börtönben a gombokat a ruhájára. Azt mondja:

– Szerepet cseréltünk Péter Gáborral, mert a gombvarrogatás az ő szerepe lett volna.

Tudniillik Péter Gábor szabó volt.

Frankfurtból elindultunk, és az autóúton Würzburg táján aludtam egy jó órát. A szemüvegem nem tettem le. Amikor felébredtem, azt mondta a bíboros:

– Fent hagytad az okulárét, álmod akartál látni?

Hamarosan Kastlba értünk. Este volt *Vári[?] Gyulának* egy zongorahangversenye, amit a diákoknak adott. Nagyon kellemes volt.

A plébánián aludtunk. Másnap reggel 9 órakor jött a *Wurstbauer* nevű újságíró Regensburgból, akinek nagyon érdekes és szabatos interjút adott a bíboros. Utána meglátogattunk minden osztályt Kastlban. Mindenütt volt néhány szava, mindenütt tudott egy-egy példát mondani, és mindenütt tudott a gyerekek nyelvén kérdezni. A 7. osztályban azt mondta, hogy tanuljátok meg jól a magyar nyelvet és a magyar nép történelmét. A 6. osztályban éppen ének óra volt, és azt tanácsolta nekik, hogy otthon is dúdolgassák azokat a dalokat, amiket itt tanulnak. A 10. osztályban egy fiú nem azt mondta, hogy *azt*, hanem *aztat*. Mindjárt közbeszólt, hogy ez pongyola és konyhanyelv, ezt ki kell javítani az iskolában. Szépen, lassan kell beszélni magyarul.

Amikor Kastlból Zirndorf felé mentünk, hogy meglátogassuk a Németországba menekülteket befogadó hivatalt és megnézzük a tábor működését, akkor eszébe jutott az autóban a bíborosnak, hogy az ebéden a kastli polgármester egy szép cintányért adott át neki, amelyben Kastlnak a címere van bevésve. Megjegyezte, hogy ezeknél a kastliaknál tányérral mérik a rokonszenvet. Ekkor említette azt a tréfát is, amit Simor bíboros mondott a titkárának, aki állítólag hibának nevezte a bíboros jelenlétében a szivarozást. A bíboros azt mondta neki:

– Ha ez hiba lenne, fiam, akkor magában megvolna.

XIII. Leo pápáról pedig ugyanezt mondta. A bíboros ilyen fordulatot adott neki:

– Ha ez hiba lenne, akkor az már régen beléd fészkelte volna.

Aztán éles megkülönböztetést tett a beszélgetés kapcsán arról, hogy valaki nincs itt, de nem hiányzik.

A kocsiban arról beszéltek, hogy milyen nagy esemény, ha akár Zirndorfban, akár másutt megjelenik őeminenciája. Erre a bíboros azt mondta:

– Ilyen kujtorgó primás nem is akad egyhamar Magyarországon.

Az üdvözlésére mondott válaszában ott is mondta, hogy a nemzetek között a magyarságot nekünk, menekülteknek jó erőben és értékben kell képviselnünk. Azt hittem, tudok a püspöktől pástorbotot szerezni a zirndorfi nagymisére, de nem sikerült. A bíboros megjegyezte:

– Nem botot várnak ezek tőlünk!

Erősen körülfogták a civilek is, meg mi, egyháziak is, így kísértük a zirndorfi kápolnába a táborba, ahol elmondott egy rövid imádságot. A szegény menekült magyarok nagyon züllött külsejűek, részben angyalföldinek látszanak. Nem jutottak közel a bíboroshoz, ezért hangosan ezt mondták:

– Viszik ezek a piros hasúak a drága kis öregünket. Áldja meg az Isten!

Ebben valahogy benne van a magyar nép iránta való érzelme.

A zirndorfi szentmisén a bíboros nagyon szép, hétperces beszédet mondott. Úgy látszik, ez nagyon rövidnek tűnt neki, mert elkezdett Szent Istvánról beszélni, és ebből egy nagyon hosszú prédikáció kerekedett.

Regensburgban nagyon kedvesen fogadtak. Mindjárt az első estén elmondta *Graber Rudolf* püspök úr, hogy 1925-ben járt Magyarországon, és még hallgatta Prohászkat, aki németül beszélt egy missziós ülésen. Az utolsó mondata az volt: „Und wir sind mehr als zwölf.” – „Mi többen vagyunk, mint tizenketten.” Ezt mondta biztatásképpen, és erre még mindig emlékezett Graber püspök. Nagyon kedves, egyszerű ember.

Regensburgban délelőtt is, délután is volt szentmise a katedrálisban. Amikor ebédelni mentünk, ott akart jelentkezni a görögkatolikus vendégmunkások pátriárka papja, de nem tudtuk összeegyeztetni, hogy ki menjen el kihez. A végén elmaradt a találkozó. Ekkor mondta a bíboros, hogy

– Nem sokat jelent máma egy keleti pátriárka. Annyian vannak közülük itt nyugaton. De még mindig többet jelent, mint egy nyugati püspök.

Egy kassai asszony azt mondta a bíborosról, hogy ő az utolsó nagy püspöke Magyarországnak.

Graber püspökkel beszélgettünk a vacsoránál. Elmondta, hogy ő felszólalt a német püspöki karban az egyház bomlasztása ellen, amelynek az irányítója jórészt a szabadkőművesség. Erre *Döpfner* müncheni bíboros kijelentette:

– Igen, a szabadkőművesekre is annyi rosszat rákennek, mint a jezsuitákra szoktak.

Szegény *Tölgyes*, aki Regensburg és környékének a papja, egy kicsit meghibbant. Először Trianon tragédiája miatt, aztán a menekülésben, úgyhogy nem is concelebrált velünk. De amikor a magyarokat fogadta a bíboros lent, akkor ő kiállt, hogy beszéljen, de megmondták neki, hogy rövid legyen. Azzal kezdte a beszédét:

– Nem tudom, elmondhatom-e mindazt, amit akartam, mert azt mondták, hogy röviden beszéljek.

Erre a bíboros közbeszólt hangosan:

– Igen, röviden és jól!

Mindenki nagyot nevetett.

1974. október 14-én, hétfőn

én borotváltam a bíborost. Tükör van, de fürdőszoba nincs. Régimódi nagy, barokk épület a regensburgi püspöki palota. Borotválkozás közben mondja:

– Igen, fürdő nincs, de a folyosó végén van egy tükör. És ahogy az ember közeledik hozzá, annál inkább kiformalódik. Ma reggel is láttam egy öltözetes kanonokot.

Valószínűleg azt akarta mondani, hogy piros díszben volt. Öltözetes kanonokot, aki esőben, sárban így vonult, így öltözétesen. Amikor megnéztük a segédpüspök és a káptalan társaságában a regensburgi dómnak a kincseit, és amikor meglátta azokat a gyönyörű kelyheket, keresztek és gyönyörű tárgyakat, akkor azt mondta szabatos németiséggel mindenki előtt:

– Wie konnte die Vergangenheit den Gottesdienst schätzen! – Hogy meg tudta becsülni a múlt az istentiszteletet!

Hétfőn a sajtókonferencia után, amelynek végén Graber püspök úr is megjelent, voltak talán tíz-tizenketten. Okos kérdéseket tettek föl. Mentünk ebédre a fejedelmi kastélyba, a Fürst von Thurm und Taxishoz, akinek valamikor Bérbaltaváron volt birtoka. Az öreg háziúr magyarul köszöntötte őminenciáját, és bocsánatot kért, hogy nem tud jól magyarul, mert ő otthon csak hátasszolgáktól tanult magyarul.

Regensburgból elindultunk Passaun keresztül Tettenweissbe, ahol Fábíán Károly ismer egy kolostort, ahol körülbelül száz nővér él. Sokat tesznek a menekültekért. Ott röviden beszélt a bíboros. Rámutatott a világ nyomorúságára, a sátán munkájára és az imádság erejére, az egyház szeretetére.

Harangozó Feri vitt bennünket Bécsbe, Welsen keresztül. Megkérdeztük a bíborost:

– Eminenciád nem gyűjt rá most az uzsonna után?

Azt válaszolta, hogy uzsonnára nem jár szivar.

Útközben beszélgettünk. Elmondtam, amit Feri nagyon ügyesen észrevett és nagyon ügyesen hangsúlyozott, hogy Graber püspök az alacsonyabb rangúakkal is úgy viselkedik, mint a főrendűekkel. Feri ezt nagyon lassan mondta el, és én még megtetéztem. Azt akartam ott ugyanis, hogy *Udvarhelyi Béla* is jöjjön vacsorára. A titkár szerint nem jöhet, mert akkor a két segédpüspöknek is jönnie kellett volna, arra viszont Graber háztartása nem készült föl. Vacsora közben Graber püspöktől is megkérdeztem, lehetséges lenne-e, hogy Udvarhelyi Béla, aki mégiscsak szervezte a regensburgi látogatást, eljöhetne-e. Erre nagyon kedvesen, de zavartan azt mondta, hogy nem lehetséges. Tudomásul vettem. Vacsora után a Graber püspök félrehívott. Bocsánatot kért, és elmonda az okát, miért nem engedhette meg, hogy Udvarhelyi Béla jöjjön vacsorára. Mindezt persze Harangozó Ferenc az autóban nem véletlenül mondta el, hanem ezzel a történettel sok mindent tudomására akart hozni primásunknak.

Éjfélre értünk haza. Harangozó Feri annyira ki volt fáradva, hogy egy olyan parkolóhelyen, ahol két kocsinak is helye lett volna, közel húsz percig parkolt. Ezzel ért véget véget a Frankfurt-Kastl-Zirndorf-Regensburg-i út.

Lelkipásztori út Ausztráliában, Új-Zélandban, Hawaiiiban és San Franciscóban (1974. október 21-től december 23-ig)

1974. október 21., hétfő

Délután 3 óra van. Ma indulunk Bécsből, és este Frankfurton keresztül repülünk – egynapos singapore-i megszakítással – Ausztráliába, Perthbe, és megkezdjük a lelkipásztori utat. A bíborost én kísérem egyedül.

Az utóbbi napokban megint rám jött az idegesség és a feszültség. Az elmúlt héten itt voltak Svájcban Spirigék négy napra. A genfi pap barátom, *Xavier Arbex* szintén három napra. Közben állandóan végeztem a titkári teendőket. A levelezésre és egyéb dolgokra mindig csak késő éjjel került sor. Spirigék minden este színházba vagy operába akartak vinni. Ez az idegesség és feszültség nemcsak bennem volt meg, hanem közöttem és a környezetem között is, különösen Lelia nővérral szemben. Talán túlságosan ismerjük egymást. Ezt a feszültséget most jobban érzem gyomromban, agyamban, idegeimben, mint korábban. Talán a kor is teszi. Ezekben a feszült napokban állandóan arra gondoltam, hogy meg kellene ismét tanulnom hűvösnek, nyugodtnak maradni, megőrizni függetlenségemet a világgal, az emberekkel és önmagammal szemben.

Ezzel az elhatározással indulok útnak. Úgy látom, az ember legfontosabb tennivalója ebben a világban: megőrizni lelke nyugalma a hangulatok hullámzásától, és egész életét a földi dolgoknál nagyobb, magasabb célokra irányítani.

Délután 3/4 5-kor indulunk zuhogó esőben a Pázmáneumból. Vecsey vezet. Óriási forgalomba kerültünk, és úgy látszott, mintha minden autó azért került volna az utcára, hogy egymást akadályozza. Nagy kerülők, kitérők, várakozások miatt lekéstünk a 6.25-kor induló gépről és csak a 7 órással tudtunk Frankfurtba repülni. Az eredeti terven ez semmit sem változtatott. Csodálkoztam, hogy Vecsey a késés ellenére megőrizte nyugalma, uralkodott idegein. Egész kedélyesen regisztráltuk, hogy mennyire elmaradtunk a programtól. Meg is ragadtam az alkalmat, és a bíboros előtt gratuláltam neki, hogy milyen nagyszerűen megőrizte a nyugalma. Mosolygó arca fénylett, olyan szívesen vette. Elemi szükséglete, hogy dicsérik és tömjénezzék. Aztán elbúcsúztunk, „very important” személyként utazunk. Elegáns, piros ruhás hölgy kalauzol bennünket a kijáráshoz. Nagyon kedves és szolgálatkész.

Egy érdekes dolgot figyeltem meg, amikor elindultunk. Végre lekászálódtunk a Pázmáneumban az autóhoz. Zuhogott az eső. Szokás szerint ott vártak a kapualjban Laura, Columba testvér, Lelia nővér, sőt még a háttérben valahol Frau Todd is ott settenkedett. Ahogy kimentünk a kapun, ők is utánunk jöttek a zuhogó esőben esernyők alatt. Ott álltak a kocsik mellett, és hátul a kapualjban Frau Todd, míg Vecseyre vártunk. Ekkor arra gondoltam, hogy mennyi veszekedés, kicsinyesség van ezek között a hölgyek között. És mégis mennyire egy emberként állnak itt a zuhogó esőben, mintha egy test, egy lélek lennének, és nem lenne semmi más kívánságuk, minthogy a bíboros szerencsésen utazzék, és egészségben térjen haza. Íme az asszonyi valóság, az örök asszonyiség, ami valamiképpen az életünk kezdete és kísérője.

A Pázmáneumtól a repülőtérre menet, a repülőtéren és az egész úton Frankfurtig a bíboros nagyon hallgatag volt. Látszik, hogy még nincs benne az utazásban, és belsőleg sem fogadta el a csaknem másfél hónapos távollétet. Erősen foglalkoztatja a török és a tatár, vagyis

történelemkönyvének megszerkesztése. Indulásunk előtt három vagy négy napig voltak itt *Bogyay Tamásék* és *Vecsey Lajosék*, hogy megbeszéljék, miként is lehetne nyélbe ütni ezt a tervet, és megszülni ezt az anyaméhben oly sokáig dédelgetett gyereket, a bíboros történelmi könyvét.

A frankfurti repülőtéren egy órát kellett várnunk. Valahogy a repülőutazás mind kevésbé ünnepélyes. Szürke várótermi hangulat, mindenki magával van elfoglalva. Miután az ember kipróbálta a legizgatóbb, a legnemesebb dolgokat az életben, akkor egy idő múlva mindenre rámondja: „Csak ennyi az egész?“, és ez kiül az arcára.

A gépünk este 9.30-kor indul. Lassan történik a beszállás. Mi vagyunk az utolsók. Össze vagyunk szorulva és szoritva. A gépről kifelé szinte semmit sem látni, csak egy nyegle hang közli, hogy most vagyunk Belgrád fölött, és megyünk Isztambul felé. Isztambulnál kinézek az ablakon. Látni lehet az egész Márvány-tengert és a Dardanellákat. Élesen kirajzolódik a part Isztambul és a szemben levő város fényétől. Istambul után hamarosan kezd az ég alja keleten pirulni, zöldellni, kékülni, és megérkezik a Homérosztól oly nagyszerűen megénekelte rózsaujjú hajnal. Állandóan kinézek az ablakon, és nem tudom, hogy felhőfoszlányokat vagy hegyeket látok. Kis-Ázsián keresztül mindenütt égnek a horizonton az olajkutak tüzei, s ahogy hajnalodik és világosodik, úgy rajzolódnak ki Kis-Ázsia keleti részének, valamint a Szíria és Irán határán lévő hegyvonulatok rettenetesen sivár, szürke formái, fantáziateli kopár sivatag vonalai. Úgy néz ki a világ, mintha a gyönyörűen kelő nap alatt itt a földön egy modern művész rajzolt volna a szürke minden árnyalatából absztrakt vonalakat.

Aztán hirtelen nekivágunk a tengernek. Mindenütt olajkutak. Messziről föltűnik Bahrain szigetének repülőtere. Itt kiszállhatunk egy órára, hogy a váróteremben a lábunkat kicsit kinyújthassuk. A távolban egy város képe rajzolódik ki: minaretek, hosszú ruhás arabok. A nap vörösen bukkan föl a repülőgépek között. Hamarosan elindulunk. Gyönyörűség látni, amint Arábiának az észak-keleti partját átrepüljük. Aztán látni az arábiai félsziget hegységeinek fantasztikus vonulatait. Ezeket elhagyva nekivágunk az Indiai-óceánnak, egyenesen Bombay irányába. A kék és zöld színű tengert még nem élveztem soha ilyen sokáig, ilyen közéről. Annyira átlátszó, hogy jól láthatók a tengerfenék vonulatai a nem nagyon mély part mellett. Ebből a kék, márványszínű kristálytengerből élesen rajzolódnak ki a sivatagos Arábia partjai, a sárga aranyhomok. Fantasztikus táj!

Helyenként a sivatagban szürke épületek tűnnek föl. Ezek valószínűleg arab falvak. Hogy lakói miből és hogyan élnek ott lent, messze minden várostól és zöldtől, számomra rejtély. Kemény emberek lehetnek. Közben ebédet osztottak. Indiáig előttünk volt még vagy másfél órás repülés. Ebéd után, sajnos, elaludtam, mivel az éjszaka nem volt nyugodalmam. Szégyen, gyalázat, de az egész India fölötti repülést átaludtam! A Bengáli-öböl fölött ébredtem föl.

A bíboros most is hallgatag, de nem volt rossz hangulatban. Úgy látszott, mintha valami közöny ülne rajta. Az egész úton ketten jöttek oda megérdeklődni, hogy ő-e a Kardinál Mindszenty.

Este érkeztünk meg Singapore-ba, ebbe az egyenlítő táji nagy mosókonyhába. Mivel a singapore-i püspök nem volt otthon (táviratotztam nekik), Rómában van, azért a generál vikárius meg a kancellár jöttek ki a repülőtérre. Két fehérruhás nővér kísérte ki őket. Az egyik, *Etienne nővér*, egy rákospalotai magyar, a szegények gondozására alapított kis szerzetesnővérek kongregációjához tartozik. A generál vikárius kínai, a kancellár francia. Itt, Singapore-ban igen sokan vannak, mint láttam az egyházmegye névsorában is franciák.

Etienne nővér mint érettségizett lány jött el hazulról 1947-ben. Belgiumban töltötte a noviciátust, és igen régóta szolgál már itt keleten. Egy nagy öregotthon főnöknője. A mintegy négyszáz gondozott öreg hölgy és férfi Kelet-Ázsia minden részéből került ide. Amint mondta, a legnagyobb gond az egész házban az érintkezés, mert olyan sokféle nyelvű a közösség, hogy

nem értik meg egymást. Eltekintve az európai nyelvektől, a kínaiak sem értik meg egymást, mert három-négy-öt dialektust beszélnek.

Etienne nővér magas, kékszemű, csontos alkatú, inkább magyar-német keveréknek néz ki, nagyon értelmes arcú, a hölgyeknek inkább a hideg, intellektuális fajtájából.

Félórás autótút után megérkeztünk a kolostorba. Misézünk, amelyen sokan vesznek részt. Utána rövid vacsora, végre ágyba kerülünk.

1974. október 23., szerda

Az 1974. október 22-ét, keddet úgyszólván elvesztettük, mert az órát előre kellett állítani. Ezért 1974. október 23-án, szerdán ébredtünk föl. Az éjjel rettenetes vihar volt, nem tudtam aludni. Állandóan zengett, villámlott, jött a záporosó, úgyhogy éjfélről hajnali 3-ig dolgoztam. Átnéztem még egyszer az ausztráliai városokból érkezett lelkeszi beszámolókat, hogy tájékozódjam.

A nyugállományban levő francia apostoli kormányzóval, aki alig hall, valamint a bíborossal együtt koncelebráltunk latinul, illetve angolul. A bíboros egészen jól olvasta az angol szövegeket. Többször felhívtam a figyelmét, hogy ezen a szentmisén, mivel egyetlen egy magyar nővér van, a többiek – közel kétszázan – kínaiak, malájok, európaiak, csak öt percig beszéljen a hivatás és a hit szépségéről.

Kapisztrán Szent János ünnepe volt. Prímásunk elmondta ennek a szentnek életrajzát, azután aprólékosan az egész nándorfehérvári ostromot 1456-ban. S még ehhez hozzátette azt a gondolatát, hogy hozzanak át Ausztráliából fiatal magyar lányokat, asszonyokat, hogy azoknak tartsanak lelkigyakorlatot, és készítsék föl őket arra, hogy az egyház apostolai legyenek.

Ezt kissé furcsálltam. Innen Ausztrália, Perth olyan messze van, mint Londontól New York. Hogyan hoznának el onnan ide, a singapore-i mosókonyhába magyar asszonyokat, lányokat lelkigyakorlatra?

Aztán lefordítottam, lerövidítve a nándorfehérvári ostromot, és teljesen elsinkófalva a különös ötletet, a magyar asszonyok és lányok lelkigyakorlatoztatásáról. Nem sokkal mise után el is panasztam prímásunknak, hogy nem lehet kétszáz ember közül egy magyar nővérnek ilyen hosszú ideig, majdnem huszonöt percig beszélni. Aztán ma már nem nagyon lehet dicsőíteni a háborút sem, mert azt is gyilkolásnak veszik. Azonkívül hogyan gondolja, hogy magyar asszonyokat és lányokat hozzanak ide Ausztráliából, ilyen hatalmas távolságra?

Bíboros úr nem válaszolt semmit, de láttam, hogy igen megorrolt. Arra a megjegyzésemre, hogy itt nincsenek papok, itt nincs magyar pap, aki megtartaná nekik a lelkigyakorlatot, azt felelte, majd hozatunk Ausztráliából papokat is.

Aztán lezajlott az ebéd. Ezen a 23-án, szerdán ott volt még egyszer a kínai vikárius generális, az Irán nevű francia kancellár, ott volt a Singapore-ban szolgáló két ausztráliai pap, meg egy Észak-Mandzsuriából származó magas, szép, kínai pap. Nagyon kedélyesen telt el az ebéd. Mintha semmi sem történt volna. Roppant szellemesen elviccelődött a bíboros latinul.

A végén politikai tájékoztató lett az ebédből. Arról beszélt, hogy milyen a helyzet a vasfüggöny mögött. Nekem kellett a részleteket angolul megmagyarázni, mert bíborosunk angolját kissé nehezen értik. Azután Etienne nővér, a főnöknő jött hozzám, kérdezte, hogy nem tartana-e nekik a prímás délután egy kis konferenciát. Mondtam, hogy menjen őhozzá, és kérdezze meg tőle. Meg is kérdezte, de bíborosunk nem vállalta. Megvigasztaltam Etienne nővért, hogy majd én beszélek vele. Bár balga voltam, hogy erre vállalkoztam. Még délelőtt közölhettem Etienne nővérral, hogy a bíboros megtartja azt a konferenciát, amire kérte. Nem csinálta volna, ha nem függött volna a nővérektől. Átgondolta az egészet, hogy vendégül látják, minden kényelmét biztosítják, természetesen meg kell nekik ezt tenni.

Délelőtt kimentünk Etienne nővérral és egy másik nővérral Singapore-nak egy magas hegyére, a Mount Faber-re, onnét néztük körbe a várost. Erről a helyről vezet egy magasvasút, egy kötélpálya a szomszéd szigetre, onnan mentünk vissza. Etienne nővér is ott volt, amikor kirándultunk a Mount Faberre, és azon a bizonyos kötélpályán utaztunk. A kötélpályát egyébként von Roll, berni kötélpálya készítő társaság építette. Jól elbeszélgettünk, bár a rettenetes melegben bágyadt volt a prímás, egyre ritkábban tett megjegyzéseket.

Megegyeztünk, hogy délután megtartja a konferenciát. Hát mi történt?! Ahogy megyünk át a kolostor épületéből, a vendéglakásból, az úton megkérdezi Etienne nővért, szinte tetemre hívva, hogy „ugye nem volt rossz, amit ma reggel mondtam a szentbeszédben?” Etienne nővér véleményét akarta hallani a beszédről. Alig győztem hátulról rángatni Etienne nővért, nehogy helyeselje, nehogy megerősítse tisztán gyermeki tiszteletből a megvalósíthatatlan tervet. A nővér, ha félve is, de ugyanúgy nyilatkozott a lelkigyakorlatos tervről, mint ahogyan én. Erre nem szólt semmit, de láttam, hogy egyáltalán nem volt meggyőzve.

Meg kell jegyeznem, hogy ez a jellemvonása, miszerint mindig neki legyen igaza, nem önzésből származik, hanem erős akaratából. Nehezen tűri, hogy elhatározásaitól bárki eltérítse. Ez az oka ennek a makacs kitartásának még a mindennapi dolgokban is. A konferencián a nővérek fehér ruhában – körülbelül harmincan-negyvenen – ott voltak körben egy minden oldalról nyitott ablakú és ajtójú szobában. Köztük kínai lányok is, posztulánsok, hárman-négyen. Azt javasoltam, és arra kértem a bíborost, hogy a missziós hivatásról és a nővér hivatásának szépségéről és a tanúságtétel belső erejéről beszéljen. Meg arról, hogy Krisztusért kell mindent jót megtenni, nem pedig csak természetes jóindulatból. Ezt megbeszéltük a bíborossal.

Bíborosunk ezután a nővéreknek legalább harminc percig beszélt. De bizony egészen másról. Arról, hogy mi a különbség az új világ és az óvilág között. Hogy az óvilágban mennyi rossz van, és hogy itt mennyi jó. VIII. Henriket is megemlítette. A reformációtól elkezdve a filozófiai iskolákon át bizonyította, hogy mennyire lerombolták Európát lelkileg és erkölcsileg. Mindez nem érintette itt ezt a keleti világot. Itt még egy érintetlen világ van, ahol az evangéliumot el lehet ültetni. Abban a nagy nyugati romlásban is voltak előkelő családok, a felsőbb körök. Úgy beszélt róluk, mint amikor a hercegasszonyokról és fejedelmekről beszél. Szinte olvadozott, hogy azok mennyire nemesek voltak, csekély kivétellel. Kiemelte a magyar Csáky-családot, amelyben négyszáz éven keresztül nem volt öngyilkosság, rengeteg gyerek született, és sok apáca került ki belőle.

Ezt kellett lefordítanom. Szerencsére csak Etienne nővér értette ott mellette, a többi csak ájtatosan hallgatta. Ebből próbáltam kiformálni azt a gondolatot, hogy az elmúlt évszázadok nehéz tévedései ellenére is az egyháznak nagy lehetősége van itt, és cselekedjünk természetfölötti vonalon, és ültessük el ezekbe az ázsiai népektől gazdag területekbe az evangéliumot.

Bár táviratot küldtünk a püspökségre, hogy tegyék bele az újságba jövetelünk hírért, hogy a magyarok eljöhessenek, akik Singapore-ban vannak, délután csak egyetlen magyar asszony jelentkezett egy kínai férfi társaságában. A kínai férfinak a felesége Ausztráliába ment látogatóba. Ez az asszony harminc-negyven év körüli lehetett, a férje meghalt. Igen bizalmatlanul néztem, mert különösen viselkedett. Dicsérte Singaport, de nem tudta megmondani, hogy mit dolgozik, mi a foglalkozása. Férje halála után elvesztette lelki egyensúlyát. Bement a bíboroshoz, azután hamarosan el is tessékeltem. Ennyi volt a singapore-i magyar pasztoráció.

Alig egy óránk maradt az indulásig. Délután 3/4 5-kor kellett indulnunk a singapore-i repülőtérre. Kikísért bennünket *Gerard*, a kancellár, Etienne nővér *Gertrúddal*. A generál vikárius nem jött ki. A singapore-i repülőtérnek a várócsarnoka olyan, mint a pesti Keleti Pályaudvar. Piszkos, izzadságszagú, meleg, nagy tömeg van. Ott beszélgettem Gerard-dal, aki majdnem huszonkilenc évig volt a távolkeleti misszióban Kínában és Singapore-ban. Azzal világította meg a modern missziós sorsot, hogy elmondta, az első tizenhét évben nem volt otthon Franciaországban. Most minden hat évben hazamehet, de mivel az ember itt a nyelveket nem tudja rendesen megtanulni, a kínait, vagy azt, ahol dolgozik, mert mindig elhelyezik, azért se Franciaországban nincsen otthon, se itt, hanem valahol lézeng a nagyvilágban. Ezt mondta Gerard a missziós sorsról.

Még elutazás előtt jelentkezett egy singapore-i újság kínai újságírója egy interjúra. De annyira lehetetlenül kérdezett, és annyira nem volt tisztában Mindszenty bíboros életével, hogy nagyon rosszul ment az egész interjú. A bíborosnak sem volt türelme, hogy olyan dolgokat, amiket már számtalanszor mondott, megint elismételjen. Nekem nem volt időm rá, hogy foglalkozzam vele. Ő meg asszony lévén, kedélyes, érzelmes leírásokat akart a bíboros életéről. A bíboros ezt rögtön átlátta, és az távol áll tőle, hogy ilyennel foglalkozzék. Különben is a belső érzelmeit leírni méltóságán alulinak tartja, nem mutat túl sokat magából a külső világ számára.

Végre megszabadultunk a fülledt singapore-i légtől. Miután a repülőn megvacsoráztunk, megállapíthattam, micsoda pocsek ételeket adnak ezen az elegáns repülőgépen. A hús sületlen, vagy össze van égve, vagy nem elég meleg. Az ember csak elrontja a gyomrát. Olyan álmos lettem Singapore után, hogy az egész utat – a közel 3500-4000 kilométeres utat Singapore-tól Perth-ig – végigaludtam. Csak Perth előtt ébredtem föl.

Sajnos, egy órás késéssel érkeztünk meg. Már éjfél is elmúlt. Elég sok magyar volt kint a repülőtéren. Megjelent John *Goody* érsek is. Nagyon kedvesen köszöntötték a primást. Még egy nehézség adódott. Bécsben nem oltották be a primásunkat, ezért nem akarták itt beengedni oltás nélkül, de a magyar tisztiorvos, *dr. Mogyoróssy* elintézte az ügyet. Sokáig kellett várnunk. *Goody* érsek is türelmetlenkedett. Ők hazamehettek a szállásra, nekem pedig ott kellett maradnom, mert három csomagunk a négyből szőren-szálán eltűnt. Leadtam a leírást, hogy milyenek voltak a csomagok, és mi is hazatértünk. Itt találtam őket beszélgetésben, a bíborosnak szánt lakosztály előszobájában. Nem tudom, miről beszéltek, de mindenki igyekezett, hogy minél előbb ágyba kerüljön. Ez volt az első éjszaka Perthben.

1974. október 24., csütörtök

Az egész nap pihenésre volt szánva. Délelőtt próbáltam egy kicsit megismerkedni a házzal, az emberekkel. Bíboros úr nagyon kérdezte, hogy miért nem jön *Fazekas páter*. Azonnal tudjam meg, hányan vannak magyarok, hányan járnak iskolába, a plébánia szervezési kérdéseit stb. Ezekből nem enged egy jottányit sem. Jeleztem, hogy Fazekas páter délután 4 órára megérkezik.

Az ebéd utáni pihenés idején tudtam egy jó órát kocogni. Fölmentem egy dombra, ahol az első világháborúban elesett nyugat- ausztráliai hősök nagyon szép emlékműve áll. Ott van még külön az emlékmű területén kívül egy barna-sárga homokkőből emelt emlékmű a nyugat- ausztráliai zsidó hősi halottak emlékére is. Három oldalán csupa német, angol és zsidó név olvasható. Az obeliszk tetején földgömb van Dávid-csillaggal. Negyedik oldalán szöveg olvasható.

Délután az érsek a Peter Quinn titkár vezette gépkocsival elvitt bennünket megnézni St Mary's College-t. Ez egy nagy női főiskola, ahol a szokásos üdvözlések zajlottak le, valójában elég közömbös légkörben. A bíboros nehezen tud az ilyen hivatalos látogatások alkalmával feloldódni, közvetlen lenni. A kápolnában áldást adott. Utána elmentünk a karmelitákhoz, akik harmincnyolc éve vannak itt Perth-ben és az a hat szerzetes nővér, aki harmincnyolc évvel ezelőtt idejött, hogy megalapítsa ezt a kolostort, még mind él.

Kinyitották a kaput, bementünk. A rács elé ült Goody érsek, az öreg bíboros, az érsek titkára, Peter Quinn és jómagam. Olyan fura, idegen volt az egész. Rövid kérdések hangzottak el, majd beszélgetés könyvről, erről-arról-amarról.

Goody érsek nagyon érdekes ember. Ismerte *Hosszú* érseket. Erdélyben is járt, Magyarországon diákkorában és most, 1972-ben. Római nevelésű, és erősen angol, nagyon finom ember. Meg is mondtam neki egyszer az autóban, mikor látogatni voltunk a St. Mary kollégiumban és a karmelita nővéreknél, hogyha megengedi, össze szeretném hasonlítani az ő egész föllépését, mentalitását, sőt külsejét is a londoni bíboroséval. Ezt nem azzal a szándékkal mondtam, hogy hízelegjek neki, de utána a titkára mondta nekem, hogy finomabb és édesebb vajjal nem kengethettem volna a mellét, minthogy ezeket mondtam volt neki. De az asztalnál többször mondta nekem, hogy nehezen érti meg, amit a bíboros mond neki. Az angolságát nem érti meg. Egy amerikai még valahogy megérti, meg egy ausztrál, de egy finom, angol nevelésű embernek ugyanúgy, mint a franciának, a nyelvnek és a hangsúlynak ilyenén való nyúzása, amit ő véghezvisz, az kvázi súlyos terhelés.

Az asztalnál fordult elő, hogy az érsek fölhozta neki, látogassák meg a Perth-i anglikán érseket, akivel Goody jóban van. De aztán mosolyogva állapították meg, nem rosszindulatúan, hogy nem nagyon kapott rajta a bíboros. Így aztán le is vették a napirendről. Aztán itt van a kormányzónál való látogatás. Goody nekem többször elmondta, hogy Ausztráliának is II. Erzsébet a királynője. Ezt én nem tudtam. Az ő helyettese a kormányzó. Egyetlen államban sem jöhet létre törvény anélkül, hogy a királynő maga vagy a helyettese a törvényt alá ne írta volna, bár különben semmi közük az ausztrál állam belső ügyeihez. Érdekes helyzet egy ilyen perszónalunió. Van egy független köztársaság, Ausztrália, amelynek van egy ideális alapon az alkotmányba beleépített perszónalunions királynője.

A látogatás jól sikerült. Azt mondta nekem Goody érsek, bár a prímás nem értette meg, hogy a kormányzó beteg, azért a helyettese fogadja. Valahányszor hivatalosan érkezünk meg valahová, mindjárt merev lesz a bíboros tekintete, arca, mindene, hivatalos kedvesség van benne, az is nagyon kimért. Bevezettek bennünket a kormányzó helyetteséhez. Nevét nem tudom. Kedves volt. Elmondta, hogy 1936-ban Máriacellben volt színi. Kedves, angol módon beszélgetett.

Ezen a napon, a látogatás után volt a sajtókonferencia, amelyen nagyon sok fiatal újságíró jelent meg. Nagyon jól kérdeztek. A bíboros feleletei nagyon precizek, pontosak voltak, és nagyon szimpatikus módon viselkedett. A hit alapján, a hitből merítve erőt állt ellen a kommunizmusnak, ami a bűn és az erőszak rendszere. Úgy láttam, jól megértették, mindenki meg volt elégedve. Az újságok is nagyon szimpatikusan közöltek hírt róla.

Este volt az úgynevezett társemigráció találkozója, amelyet Fazekas Jánosnak egyik elsőrangú egyházközségi embere, *Péczei* szervezett meg. Jelen voltak körülbelül háromszázötvenen, háromnegyed részben magyarok. Sajnos, az újságok csak azt közölték, hogy százötvenen voltak. Megérkeztünk. Goody érsek nagyon megütközött amiatt, hogy csak ilyen kevesen jöttek el.

Először Goody érsek szólt. Elmondta röviden a bíboros élettörténetét, ellenállását, a hitért való szenvedését. Utána az ausztráliai szervezetek elnöke, *Hardy* – ez egy fölvetett név – köszöntötte. A bíboros ezekre a beszédekre ügyesen válaszolt. Ismét rámutatott arra, hogy ebben a vendégszerető országban a beilleszkedés nem jelentheti azt, hogy elhanyagolhatjuk a saját népünkhöz és hitünkhöz való ragaszkodást. Azonkívül hozzátette nagyon szerény, egyszerű módon, hogy az ő szenvedése nemcsak személyes volt és nemcsak Magyarországért és nemcsak a magyarokért szenvedett, hanem minden elnyomott emberért. Ezt nagyon megtapsolták.

Utána táncszámok következtek; lengyel, illetve ukrán, majd egy magyar tánc, a palotás. Igen szépen járták. Horvát fiatalok énekeltek citera kísérettel, perth-i lengyel női énekkar énekelte el a magyar Himnuszt. Az egész társaság bekapcsolódott. Így ért véget október 25-e, péntek.

1974. október 26-án, szombaton

délelőtt *Veszely* jött hozzám, kisebb dolgokat megkérdezni. Utána kimentem vele a családjához. Vette a fényképezőgépét, és kivitt a Scarborough Beachre. Ott egy jó félórát tudtam futni a gyönyörű, tisztavízű és fehérhomokú tengerparton. Sajnos nem volt zavartalan a napsütés, minduntalan elbűjt a nap. Az eget fehér felhőcsomók vonták be. Ebédre hazajöttünk. Az ebéden az érsek nem vett részt. Prímásunk pedig a magyar történelem fontosabb fejezeteivel (tatárjárás, törökidő, Trianon) ismertette az európai és a magyar történelmet nem ismerő ausztrál papokat.

Ma, szombaton este elmentünk a magyar otthonba fogadásra. Cserkészek álltak sorfalat és magyarrurás lányok. Bevonultunk egy elég kicsi terembe. Lehattunk talán kétszáz magyarok, protestánsok és katolikusok. Péter Fazekas nagyon szép műsort állított össze. Fölvasta, hogy milyen érzelmek fűzik a prímáshoz a magyarságot, hogy kik dolgoztak itt a magyarság fönmaradásáért és boldogulásáért. Fölváltva *Kemény Péter* lutheránus lelkésszel és a megnevezettekkel mondatták el, hogyan folyt itt az élet az utolsó huszonöt év alatt. Név szerint szerepeltek; *Kemény Péter* lutheránus lelkész és segítői, *dr. Szombathy* és *dr. Domahidi* a feleségükkel, valamint *Tarnai*, a katolikus kántor. Megemlézték *Mensáros Andrást*, a mostani nyugat- ausztráliai állam fejlesztési miniszterét és *Szökét*, aki nagy szerepet játszik egy itteni plébánia életében. Anyagilag is mindannyian jó helyzetben vannak. Megemlézték természetesen *Veszelyt*, aki Fazekas páternek a jobb keze. Nagyon kedvesen mondták el, milyen nehezen történt a sátorverés. Azt is mondták, hogy már több mint százán vannak a temetőben.

Az elhangzottakra őminenciája nagyon kereken és gyönyörűen válaszolt. Hangsúlyozta a lelképászorok munkájának fontosságát. Ezt a szép kifejezést használta: „akik szíveket szívvel mozgatnak.” Erőteljesen kiemelte, hogy a múltban igen sok ellentét, viszálykodás volt a két tábor, a protestáns és katolikus tábor között, de hála Istennek, ez elmúlt. Most együtt kell dolgoznunk a magyar egységért. Azután kitért nagyon megindító szavakkal az egyházközösségekbe való tömörülés szükségességére, s arra, hogy az angol plébániákról lehetőleg iratkozzanak át a magyar egyházközösségekbe. Nem maradt el természetesen a figyelmeztetés, hogy a családban, a hétvégi iskolában a magyar nyelvet ápolni kell, ez elengedhetetlen, különben kiveszünk, és nem tudjuk megtartani a magyar öntudatot. A lényeg az volt, hogy a beszéd alatt alig maradt szem szárazon. Pedig kimérten, egyszerűen, tárgyilagosan beszélt, nagyon világos mondatokban. Maga a tény, hogy itt áll, s megfogalmazta Perth és Nyugat-Ausztrália menekültjeinek érzéseit, mindannyiunk számára megindító volt.

A Himnusz eléneklése után a bíboros kiment a teremből. Mindannyian kivonultunk, mert elég kicsi volt a befogadóképessége ennek a magyar otthonnak. Az udvaron még legalább egy óra hosszáig mindenkivel szóba elegyedett ezen a kellemes estén.

Szegény Péter Fazekas nagyon beteg a szívével. A lépcsőkön sokkal lassabban tud fölmenni, mint a bíboros. El kell ismerni, hogy a Péter a türelmével, személyi varázsával össze tudja fogni a híveit. Ezt lehetett érezni az egész esti fogadáson, az emberek magatartásán. Képes volt a maga módján a bíborost is teljesen leszedni a lábáról. Kalapot le előtte! Emelkedett hangulatban tértünk haza 9 óra után az érsekségre, és készültünk a következő napra.

1974. október 27., vasárnap

Goody érsek nagyon úri, elegáns, magas jelenség. Titkára is kedves, tapintatos, de erősen akarati ember. Ő intéz mindent. Így történt ma délelőtt 3/4 11-kor a katedrálisban. Kíváncsi tömeg várakozott már a templomajtóban. A templom megtelt, de nem lehet mondani, hogy tömve volt. Bevonultunk a sekrestyébe, átöltöztünk, és onnan mentünk a templomon kívül, a főhajón át áldást osztva.

A szentmise latin nyelven folyt. Goody érsek nem engedte meg, hogy magyar nyelven olvassák fel akár a szentleckét, akár az evangéliumot. Azt sem engedte meg – és ezzel a bíboros is egyetértett –, hogy a szentmise alatt gyóntatás legyen. A bíboros maga koncelebrált, balján volt Fazekas páter, én pedig a jobbán.

A mai evangélium a vámosról és a farizeusról szólt. A bíboros prédikált. Azokat a gondolatokat, amelyeket leírtam számára, nagyon szépen kifejtette. Szinte mindegyiket elmondta. Az első része köszönet volt Nyugat-Ausztrália államának, az érseknek és a püspökségnek a magyarok gondozásáért. Megköszönte mindenki imádságát és áldozatát az ő szerény személyéért, amelyet ő ezután fog viszonzni, és ha Isten megengedi, viszonzza élete végéig, sőt azon túl is.

Azután beszélt a farizeusról és a vámosról. A farizeus nem Istenhez imádkozott, hanem saját magához, a saját érdemeit, jócselekedeteit sorolta fel, sőt közben még döfött is egyet, hogy ő nem olyan, mint ez a vámos. Ezzel szemben a vámos csak a maga nyomorúságát vitte Isten elé, és kérte az ő bocsánatát. Az egyik imádkozott, a másik nem imádkozott, mert csak egy imádság van. A vámost és a farizeust egy egész világ választja el, ezért nem tudnak találkozni. Ez van a modern ember életében is. A modern ember felfedezte a világot, Ausztráliát, Amerikát. Jólétet teremtett, nagy felfedezései, találmányai kényelmessé tették az életét. A mai világ minden tekintetben tele van az ember dicséretével. A mai ember nem Istenhez imádkozik, hanem a sajátmaga érdemeit sorolja el önmagának, és ez a világnak az átka. Különösen áll ez arra a világra, ahol az embert Isten nélkül akarják formálni, mint ahogy keleten volt.

Visszaemlékezem – mondta a bíboros – a börtönben töltött vasárnapokra, amikor a hosszú délutáni órákban a foglyoknak nem volt más tennivalójuk, mint nézni a legősibb foglyoknak, a pókoknak a munkáját, hogyan szövik hálójukat a nyomorult kis ablak sarkában. Az örök lakásai felől zene hallatszott, gyerekzsibongás, és egyszer csak ebbe a zibongásba két asszonynak a veszekedése vegyült. Talán összevesztek a háztartáson, talán összevesztek a gyerekek játékán, de mindenestre az egyik asszonyi hang a másiknak hirtelen fölindulásában, haragjában szinte szemrehányóan azt mondta: „Te templombajáró!” – ez volt a káromkodása. Ezzel fejtette ki megvetését a másik asszony iránt. Hát ez az a világ, amely az alázatosak imájából, bizalmából gúnyt űz, és amelyik önerejéből akar elérni mindent, de semmit sem sikerül elérnie. Az Isten az alázatosak imáját hallgatja meg. Alázatosság és vezeklés révén az imádság által jutunk el a megigazuláshoz. Az ember csak Isten kegyelméből lehet igaz és igazságos. Ebben a szellemben imádkozom a jelenlevőkért, hozzátartozóikért, és ilyen szellemben ünnepeljük együtt a szentmisét.

Ezzel fejezte be. Utána lefordítottam. Tömörítettem, így rövidebben beszéltem, mint ő. A szentmise nagyon szépen folyt le. A prefációt énekelte, és a koncelebráció nagyon méltóságteljes volt.

Szentmise után kivonulás, majd ebéd következett nagyon jó hangulatban. Mindenki meg volt elégedve. Rövid háromnegyedórás pihenés után indultunk el a Szent Tamás College-ba, hogy ott megtartsuk a Krisztus Király körmenetet. Két, nagyon elegáns, magas ausztrál rendőr kísért bennünket, nyitogatta előttünk az utat, és parancsolta földre az autókat, gyönyörű, szép magas, formás japán motorkerékpárokon. Eközben mondta a bíboros, az érsek alig értette meg,

aztán mégis fölfogta, a két szép szál rendőrlegényre mutatva, hogy sokkal jobb, ha a rendőrök az ember előtt mennek, nem pedig a háta mögött.

Óriási nagy területen, amely a folyó partján és a dombok között fekszik, ott áll az amerikai stílusú Szent Tamás kollégium. Lehetett ott talán nyolc-tízezer ember. Sok beteg, akik autóbusszon jöttek, feltűnően sok fiatal, természetesen papok és apácák. Goody érsek úgy döntött, hogy ő viszi az oltáriszentséget. A körmenet hangszórákkal nagyszerűen ellátva, közös szentségi énekkel kísérve a legnagyobb rendben haladt. Két oltárnál megálltak, majd fölérték a kollégiummal szemben levő magas pódiumra, ahol Goody érsek letette az oltáriszentséget, és a szentévnek a Rómában való megnyitására és a helyi szentévnek itt az ő egyházmegyéjében Perthben való befejezéséről beszélt. Nem sok megjegyzést tett a bíboros személyére, ami az oltáriszentség jelenléte miatt érthető is volt. A kicsit intellektuális prédikációja a népet nem látszott magával ragadni. A körmenet végeztével a bíboros úr szentségi áldást adott. Nagyon megható és ünnepélyes volt, a csendben és ezen a felhőtlen, gyönyörű délutánon, amikor előtte volt a nyolc-tizezres tömeg, a dombról letekintve körülötte a csodálatos táj.

Nagyon szép jelent volt. Miután elvitték az oltáriszentséget, az érsek kérte őeminenciáját, mondjon egy pár szót. Rövid beszédének lényege az volt, hogy az Úristen nemcsak az ember világot akarja megmenteni, hanem azt a környezetet is, amelyben él az ember. Az életről beszélt, a kenyérről, majd az italról, a borról; Jézus ezeket változtatta át saját testévé és vérévé. Ez a keresztény ember étele és itala, a keresztény élet központja. Nagyon ügyesen szötte bele beszédébe Kis Szent Teréz nemrég ünnepelt százéves évfordulóját. Mikor Kis Szent Teréz öt éves korában elvesztette édesanyját, körüljárta édesanyja koporsóját. Le akarta mérni, hogy ebben a koporsóban mekkora anyai szeretet fér el. Az oltáriszentségben az Isten végtelen szeretete van, és ez a mi életünk értelme. Nagyon egyszerűen, világosan beszélt.

Utána az érsek levezette a tömeget keresztül. Egy nagy kört tettek. Majdnem szétszedték, mindenki érinteni akarta, és megcsókolni a kezét, óriási volt lelkesedés. A vasárnapi szép program ezzel fejeződött be.

1974. október 28., hétfő

Tegnapról még csak azt akarom megemlíteni, hogy a nagy ünneplés, a személye iránt megnyilvánuló rokonszenv, sőt lelkesedés mégiscsak tetszett a primásnak. Megelégedett hangulatban tértünk haza. Sok mindenért kárpótolta, nemcsak a múlt hetet illetően, hanem azért a sok helyreigazításért, amit sokszor tőlem kapott. Belátom, nem szép tőlem, hogy többször is bírálom a bíboros úr elképzeléseit és megnyilvánulásait. De ezzel csak segíteni szeretnék neki

Már két nap óta készül arra, hogy az ausztrál kormány által rendezett ebéden fölszólaljon. Megkértem, ne angolul beszéljen. Magyarul megírta köszöntőjét, amelyet én Szőke segítségével lefordítottam angolra.

Megragadtam az alkalmat, és ma hétfőn reggel még egyszer kimentem Veszelyvel a City Beach-re és lefutottam egészen Scarborough Beach-en túl a North Beach innenső feléig, körülbelül tizenöt kilométert. Nagyon szép, napos, gyönyörű idő volt. A tenger kékségét, különös, zöld színezetét nem tudtam eléggé csodálni.

Tizenkettő után indultunk Goody érsekkel és titkárával a nyugat-ausztráliai ország parlamentjébe. A miniszterelnök fogadott bennünket. Lassan előszállingóztak a miniszterek. Ott volt *Mensáros András*, aki féltestvére a ciszterci Mensárosnak. Komoly embernek látszik, aki sokat dolgozik. Végül megjelent *Hartly*, az ellenzék képviselője is. A fogadóból bevonultunk egypár magyarral. Ott volt Mensárosné, dr. Szőke István, Veszely, Fazekas János atya és a bíboros úrral jómagam. Ott voltak a miniszterek és az ellenzék képviselője: *Hartly*. Nagyon elegáns terítés és finom ebéd volt. Ebéd után *Kort* miniszterelnök fölállt, és a királynőre és az apostoli magyar koronára emelte a poharát.

Utána leültünk. Nem tudtam, hogy az angoloknál szokás, hogy a felköszöntőt a társaságnak ismételnie kell. Később *Kort* miniszterelnök ismét felállt, és nagyon meleg, emberi igaz szavakkal köszöntötte őminenciáját. Méltatta hitének, kiállásának, bátorságának nagyságát, nemcsak a katolikusokért és a magyarokért, hanem minden emberért a világon. Életét nagyon szépen foglalta össze. Elmondta, hogy hány százezren meríthetnek erőt az ő élete példájából. Felsorolta röviden életének állomásait, a tizenkilences kommunizmustól elkezdve, egészen az 1971-es külföldre való kijövéséig. Elmondta, hogy könnyen kompromisszumot köthetett volna. Nem tette, mert a nagy elvekhez mindig hű maradt.

Hartly következett szólásra. Nagyon kövér, magas, ír származású politikus. Állítólag hívő katolikus, de most csúnya, alattomos támadást intézett mosolyogva a miniszterelnök felköszöntője ellen. Azt mondta, hogy az ő tudomása szerint csak egyetlen egy apostoli korona van Közép-Európában, és az a cseh korona. De olyan gyorsan mondta angolul, hogy nekem is nehéz volt megértenem. Nem tudtam eldönteni, felvilágosítsam-e őminenciáját efelől vagy sem. Utána szinte kéjjel sorolta föl, hogy 1910 óta, az angol király koronázása óta, amelyen még tizennégy koronás uralkodó jelent meg, mára csak négy maradt, a többiek eltűntek. Ezt mind, lévén az ellenzéknek a képviselője, ő állapította meg.

Nem tudtam, mit mondjak. Anélkül, hogy őminenciájának le tudtam volna fordítani az elhangzottakat, mert lehetetlen lett volna pár perc alatt teljes képet adni erről és megbeszélni, hogy mi legyen a válasz, úgy tettem, mintha semmi kellemetlen nem hangzott volna el. Azonban szinte tökéletes latinságával *Hartly* a beszédét ezzel fejezte be: *Tempora mutantur, et nos mutamur in illis.*³³ Goody érsek beszédében kihangsúlyozta az egymás iránti szeretet, azt, hogy Isten mindnyájunknak az atyja, és mintegy rájátszott arra, hogy a kommunizmus egyfajta megoldást jelent, de nem mondta ki. Továbbá, hogy az evangéliumot nem lehet elsinkófálni. A

³³ Változnak az idők, s mi azokkal együtt változunk.

bennszülöttekkel kapcsolatban nekünk keresztény álláspontra kell helyezkednünk. Mesterien idézte még Szent Máté evangéliumát is a keresztény társadalomra alkalmazva. A példabeszéd szerint volt egy szőlőművesnek két fia. Az egyiket elküldte a szőlőbe, aki azt mondta, rendben van, én elmegyek. Engedelmeskedni látszott, de mégsem ment el. A másikat küldte, az nyíltan nemet mondott, de utána mégis elment, és teljesítette atyja kérését. Ezt alkalmazta Goody a katolikus világra. Az ellenfelek, vagyis a kommunisták és a szocialisták, sokszor megcsinálják azt, amit a keresztények Európában és másutt elfelejtenek megcsinálni. Goody még azt is hozzátette nagyon finom angolsággal, hogy a keresztények mártíromságáról lehet vitatkozni, de hogy a prímás nagy ember, kemény és bátor kiállású, azt mindenkinek el kell ismernie.

Ezután következett őeminenciájának a válasza, amelyet, sajnos, síri hangon kezdett el angolul. A megszólításból az összes kötelező udvariassági formásokat kihagyta. Megmondtam és fölírtam számára, miként kell megszólítani helyesen a jelenlevőket, de mégsem úgy mondta. Aztán elmondta azt az öt-hat mondatot, amit leírtam, de bizony olyan angolsággal, hogy röstelkedtem. Évszámot nem mondott, nem mondta azt, hogy mikor történt, csak a levegőben lógva elmondta, ha megértették, amit *Theodore Roosevelt* mondott a magyar parlamentben, hogy Európa és Amerika nem tudja, hogy Magyarország a testével védte az európai kultúrát. Még hozzátette azt is teljes szenvedéllyel: „Hogyha én ezt nem tudnám, akkor nem volnék művelt ember.”

Ezen a hétfő délutánon látogattunk el a nővérekhez, a szegény kalocsai nővérek házába és öregotthonába. Megérkezve a nővérekhez, két kínai nővér köszöntött bennünket tört magyarsággal. *Katica nővér* az idősebb, *Ancilla*, aki most tette le a fogadalmát, egészen fiatal. *Ancilla* kínai módra, mint aki idegen nyelvvél könnyedén bánik, megkérdezte az asztalnál:

– A bor finom, ugye, Eminenciás Uram?

Őeminenciája azt válaszolta:

– Ezt a kérdést *Ancilla* nővér úgy teszi föl, mintha minden nap ilyen jó bor volna az asztalon.

Aztán elmondta megint nagy lelkendezés közepette, hogy *Vaszary* bíboros prímásnak az egyik unokahúga itt van Perthben, és a *Vaszary* hagyatékából még van neki *Vaszary*-címeres készlete. Abban szolgáltak fel őeminenciájának. Az étkezés végén azt mondta nagyon kedvesen őeminenciája:

– Köszönöm, de azért én ezt a tányért itt hagyom.

Arra célzott, hogy a papi hagyatékából a világi rokonok olykor elhappoltak, amit csak tudtak.

A nővérek elmondták, hogy nyáron milyen meleg van Perthben. Amikor ideérkeztek, nem volt semmiféle hűsölési lehetőség, egymást váltották a fürdőszobában. Őeminenciája megjegyezte:

– Igen, ez a váltógazdaság.

Nagyon jó hangulatban van. Egyik megjegyzése jobb, mint a másik. A *Fazekas* atyára célozva azt mondta, hogy ebben a huszonöt évben füstösödött meg. *Ancilla*, a fiatal kínai nővér azt mondta ezekre a találó megjegyzésekre: „Eminenciád nagyon huncut!” A bíboros erre nagyon zavartan mosolygott, a többi nővér pedig nevetett. A tortára, amit az *Ancilla* nővér tett az asztalra, ez volt ráírva „Isten hozta!” Mikor a bíboros meglátja, azt mondja neki:

– Ha az Isten hozta – tudniillik ezt a tortát –, akkor Ön az Isten hordára.

Így telt el, jó hangulatban a nővéreknél az idő, a vacsora, utána hazamentünk.

1974. október 29., kedd

Először nagyon jó idő volt, később beborult. Szőke István eljött értem. Kivittük nagy motorcsónakját, azon mentünk a Swan folyón, egészen a folyó torkolatáig, a tengerig. Sajnos, esett az eső. Ott álltak a nagy tengerjáró hajók, ezért nem tudtunk kimenni a tengerre. Nagyon sajnáltam!

Közben elmondta élete históriáját. Sok érdekes dolgot mondott el hazulról is. Intelligens ember, életében visszatükröződik az egész magyar történelem. Vidéken született, később fölkerült Pestre. Fiatal korában ügynök volt egy nagy német vállalatnál, német asszonyt vett el feleségül. Zászlós. Részt vesz az erdélyi bevonulásban. A háború végén Dornwillbe menekül. Három évig egy papírgyár ügynöke, utána kikerül Ausztráliába. Mint kereskedő szakember megalapozza pályáját, és ma sok-sok ezer dollárt érő, előkelő villája van. Az egyik legnagyobb remingtoni perthi vállalatának ügynöke, főnöke és „éceszadója”.

Délután 3 óra tájban értünk vissza. Még elbeszélgettünk az autóban. Utána indultunk, hogy a Fazekas János nagy gonddal előkészített esti 1956-os megemlékezését megünnepeljük. Kimentünk a temetőbe. Előtte a nővéreknél megáldotta a piros-fehér-zöld művirágcsokrokat. Volt legalább száz csokor. A temetőben néhány sírnál, a nevezetesebbeknél a primás maga tette le a sírra a csokrokat, a többieknél a sírok mellett állóknak kiadagolta, és azt mondta mindegyiknél:

– Tessék letenni a sírra az én imádságommal.

A jelenlevők meghatódtak, fényképeztek. Őeminenciája pirosban volt. A nővéreknél is kiszállt, és sokat imádkozott. Amikor visszajöttünk, egy kis pihenőt tartottunk, majd egészen rövid szentmise következett. A mise alatt én adtam az Úr Jézus vérének az áldozóknak. Itt volt *Rita Klouz*, római ismerősöm, vele még mise után elbeszélgettem.

A szentmise után kivonultunk a nővérek öreg házához a kis zöld pázsitos, szépen rendben tartott udvarán lévő lourdes-i barlanghoz. A délelőtti folyamán a jó Páter Fazekas a barlang elé egy szabályszerű sírdombot emelt finom homokból. Fehér kereszt volt beletűzve, rajta gyászszalag. Őeminenciája megáldotta, megszentelte, elmondott egy hosszú imádságot, és utána ott kint a hidegben elmondta a szentbeszédét, amelyben érzékletesen fölidézte az 1956-os szabadságharc áldozatainak, különösen az elhurcolt vagy kivégzett fiatalokéinak a sorsát, és az ő áldozatuk értékét. Fölhívta a jelenlevőket erőteljes szavakkal – valóban ma is lelkesíteni tudja az embereket –, hogy maradjanak hűek hitükhöz és magyarságukhoz. Elénekelte a Himnuszt, utána a nép szétszórt, elmentek. Elbúcsúztunk tőlük, mi pedig hárman, a bíboros, Páter Fazekas meg én a nővéreknél megvacsoráztunk. A nővérekkel fényképezkedés, majd búcsúzkodás következett, s elindultunk haza. Így ért véget a perthi hívekkel való együttlétünk.

1974. október 30-án, szerdán

Délelőtt eljött az érsekségre Mensáros, ausztráliai magyar miniszter. Utána jött *Mrs. Fennor* fatimai ügyben. Fél 11-kor átkísérte a bíborost Goody érsek az érsekséggel szemben lévő iskolába. A több, mint ezer tanuló előtt őeminenciája rövid beszédet mondott magyarul. A gondolatokat előre leírtam számára. Azt hangsúlyozta, hogy az élet Isten ajándéka, s ezt az életet, mint Isten ajándékát kihasználni, jóra használni, megbecsülni, fejleszteni kell. Ez az embernek a kiváltsága itt a földön.

– Képezzétek magatokat, és tudástokat jóra használjátok. A munka nem büntetés, a munka nem gyötrelme, a munka kiváltság, nemesíti az embert.

Megtapsolták őeminenciáját. Ugyanilyen értelemben beszélt a tanári kar előtt is. Még ott a diákok előtt mondta az érseknek – mivel a diáklányok rövid zöld szoknyában voltak –, hogy „a szoknyák egy kicsit rövidek.” Nekem ezt visszamondták, erre azt mondtam az érseknek, hogy én sem a szoknyákon sem a primáson változtatni nem tudok. Az érsek elnevette magát.

A bíboros tanárok előtti mondanivalójának fő gondolata az emberi munka volt, amelynek lényege nem az, hogy a világ megbecsülje, nem az, hogy a világ megdicsérje, hanem az emberi munkának értéket a tiszta szándék ad, ha Isten kegyelméből fakad. Ezért kövessék az Úr Jézust, az isteni Mestert, és legyenek meggyőződve arról, hogy akkor is, ha nehézség van az iskolában, ha sokat áldoztak hivatásukra, folytassák bizalommal, mert a nevelés a holnap világának az építése. Nagyon megtapsolták, nagyon meg voltak hatódva.

Visszamentünk az érsekségre, és 12.15-kor indultunk ki a repülőtérre. Goody érsek és a titkára kísérték ki bennünket. Nagyon kedvesek voltak. A repülőtéren sokan várták a bíborost. A „very important person” szobájában mindenkitől elbúcsúzott. Sokat beszélgetett a gyerekekkel.

Végül elindultunk. Goody érsek, a titkára és Páter Fazekas velünk jöttek egészen a repülőgépig. A bíboros szíve annyira hozzánőtt Perth-hez, hogy még ezekben a percekben is kapcsolatban akart maradni azokkal, akik bent maradtak a váróteremben. Mondtam, hogy eminenciás uram, ez lehetetlen, mennünk kell.

Patricktól, a titkártól két ablak melletti ülőhelyet rendelt. Így egymás mellé kerültünk, ezért az útból csak keveset láttam. Nagyon messziről a Perth utáni kiégett, bús tájat, utána a szép tengerpartnak egy részét. Később – több, mint kétórás repülés után – beborult az ég. Így érkeztünk a felhők fölött Adelaide-be. Itt vártak már *Békés Menyhért*, az Adelaide-i magyar pap, *William Gleeson* érsek, *Anthony Kennedy* segédpüspök a titkárával. Él még az előző érsek is, akinek az apja dalmát volt, az anyja pedig ír, már hetvenhat éves. Ő építette ki, ő szervezte meg az itteni egyházmegyét. Amikor 1940-ben elkezdte, akkor Adelaide-ben ötvenezer katolikus volt, és amikor 1971-ben lemondott, akkor több, mint kétszáz ezer. Tehát megnégyszereződött a hívők száma.

Nagyon kedvesen fogadtak. Bevezettek bennünket a repülőtéren egy televíziós sajtóterembe. A primás berzenkedett, nem akart beszélni, kicsit bízattom kellett. Végre beleegyezett. Elég jó válaszokat adott. Utána indultunk a püspökségre. Nagyon kellemes a légkör. Gleeson érsek – akit 1957-ben szenteltek föl, már 1964 óta érsek – roppant kedves, apostoli lelkületű, szolgálatkész ember. Úgy beszél az emberrel, mintha nem is érsek volna, és akinek szemében érték az ember. Egyik titkára, akinek még sok más hivatala van, ő is kedves, szolgálatkész ember. Az öreg érsek, aki már halálán volt egyszer, szintén nagyon kedves volt hozzánk.

Aznap este hamarosan indultunk a *Regnum Marianumba*, a Fazekas László volt legese-i[?] káplán által épített magyar egyházközségi otthonba. A cserkészek sorfalat álltak, bemutatkoztak. Egy rövid színdarabot mutattak be. Szent István királyról szólt, amikor felajánlja a koronát a Szűzanyának. Szent Imre herceg helyett Emericust mondtak, király helyett kerálról, a magyar

nemzet helyett megyeri és magyar nemzetről beszéltek. Szóval szép, régies, érzelmes volt ez a kis színdarab. Szent Istvánt egy Jakab nevű asztalos alakította, aki már nyugdíjban van. Nagyon jól játszotta a szerepét. Öminenciája röviden fölszólt, miután köszöntötték. Hamarosan távoztunk.

1974. október 31., csütörtök

Reggel *Gleeson* érsekkel miséztünk. Itt visszamenőleg még valamit elmondok. A tegnapi repülőúton, 30-án, Perth és Adelaide között kissé rossz hangulatban voltam amiatt, hogy a többszöri kérés és ígéret ellenére sem sikerült az ablak mellett helyet kapni. Egyszer csak hozzám fordult bíboros úr, és azt mondta, kérdezzem meg Adelaide-ben, hogyan végződött a római zsinat, és mi lett az Íjjas-féle javaslattal.

Nehéz a kérést teljesítenem, mert Íjjas-javaslat nem volt, hanem csak az *Osservatore Romano* közölte Íjjas fölszólalására célozva, hogy a nem legitim püspökök ne nehezítsék a legitim püspökök munkáját. Ő már ebből Íjjas-javaslatot csinált, amely elítéli az illegitim püspököket, elsősorban őt, állásfoglalásaik miatt.

Ma délelőtt fél 11-kor volt a fogadás az adelaide-i polgármesternél, aki az itteni anglikán egyház valamikori plébánosának a fia. Sokan voltak ott a nagyságok közül, de nem az államtól, csak a várostól. Nagyon sok magyar volt. A primás előtt elvonultak, és mindenki kezet fogott vele. A polgármester nagyon szépen köszöntötte a bíborost, kedvesen, igaz szívből. A bíboros nagyon jól válaszolt. Megköszönte a meleg fogadtatást. Azt mondta, meg kell tennünk mindent, hogy a nemzetgyilkos rendszer csapásai közepette a magyar nemzetet megmentjük. Nagyon szép magyarsággal mondta. Megpróbáltam minél hívebben angolra fordítani.

Visszatérésünk után rövid sajtókonferenciát tartott. Az egyik legnagyobb ausztrál vállalat munkatársa, aki vezércikket akar írni róla, tizenhárom kérdést állított össze. Közülük háromra a primás felelt, többire pedig én adtam meg a választ úgy, mintha ő beszélt volna.

Fél 5-kor egy másik, egy nagyobb sajtókonferencia következett, amelyen nagyon kevesen voltak. Bátoratlanok voltak, rossz kérdéseket tettek föl és összefüggéstelenül. Az egész városon, az emberek viselkedésén komplikáltság, nehézkesség, féltékenység, érzékenység látszott. Perth sokkal egyszerűbb, kedvesebb, sokkal melegebb város volt. De hát ez így van. A konferencia egyébként jól zajlott volna le, de bíborosunk válaszai kissé hosszúra nyúltak. Nem én fordítottam, hanem *Herendi János*, egy itteni magyar származású tanárember és cserkészparancsnok. Sajnos szó szerint fordította, tűz nélkül. A nagyon szókimondó *Gleeson* érsek azt mondta nekem: „Ön jobban tudta volna fordítani.” Bár ez kissé hízelgő rám nézve, mégis szabadkozom. De most már nyugodt vagyok: nem kell törődnöm azzal, hogy mit mondanak az emberek. Nekem kell kézbe venni a dolgokat.

Hazajöttünk. Itt nagy volt a fölfordulás, mert visszajövet a *Békés Menyhért* elmondta, hogy tulajdonképpen az esti látogatás a magyar klubban annak a Hungaria-Klubnak szól, amely Fazekas László Regnum Mariánumával szemben áll, és állítólag vallásellenes. Ebbe tömörülnek a csak hazafiak, a hit nélküliek. Azzal is vádolták őket, hogy a magyar szocialistáknak a pénzét is beleépítették ebbe a magyar klubba. A bíboros nem akart elmenni oda, nagy purparlé volt, mert állítólag a klub meghívta kétszer is a magyar konzult, egyszer *Szánthót*, a magyar újság híres szerkesztőjét is, azután *Korbalicsot*, a mostani konzult. A primás nem akart elmenni. Ekkor jött hozzá *Kassai* és *Fekete*, ők végre meggyőzték.

Így indultunk el vacsora után. Nagyon szépen fogadták, köszöntötték. Mindenkit üdvözölt. Sok zalaegerszegi volt közöttük: a Fandlerék, a Lakatosék, Lakatos Gézának a fia, Kálmán. Nagyon meghatottan fogadták az emberek. A Himnusz elhangzása után történt a bíboros bemutatása. Utána beszámoltak, hogy mi mindent teljesítettek a Hungaria-Klub-ban. Majd a fogadó nemezetek nevében beszéltek. Itt voltak a litvánok, a lettek, az ukránok és az észtek. Utána őminenciája szépen összefoglalta mondanivalóját. Először is azt mondta, hogy örül a köszöntésnek, örül, hogy a Hungaria-Klub virágzik, de személyes fájdalom az, hogy ezen a helyen vörös konzulok jelennek meg, és őket is meghívják és fogadják. De amikor ezt kimondja, akkor egyúttal meg is bocsájt személyesen, és azt kéri, szakítsanak a múlttal, és ne támogassák

az otthoni rendszert azzal, hogy nekik itt nyugaton pódiumot szereznek. Másodszor: arra kérte őket, hogy tömörüljenek az egyházközségekbe, ezáltal lesz súlya a magyarságnak, és ezzel teremtenek emberibb életet. Harmadszor: dicséret illeti a Hungaria-Klubot, hogy van hétvégi magyar iskolája. Erre buzdította a magyar katolikus lelkészt, Békés Menyhértet is, hogy a katolikusok ugyanezt csinálják meg. Azzal fejezte be, hogy dolgozzunk hitünkhöz hűen, hogy a jószág és az igazság győzedelmeskedjék.

Az énekkar előadott két számot. Utána az érsek nagyon szépen összefoglalta az egész estét. Meglátogatta még az iskolát és az öregotthont. Békés Menyhért hazakísért bennünket, a primás hosszan tárgyalt vele. Így értük meg a mai estét. Sajnos, hullafáradt vagyok. Negyed 12 van, befejezem.

November

1974. november 1., péntek, Mindenszentek ünnepe

Ma ebéd után a 17 év óta nem látott *L. U.*-val találkoztam, aki katolizálása után egy zsidóhoz ment férjhez. Már hat hónapja elváltak. Nem sokat változott. Sajnos, megint egy másik úrral él együtt. Vannak hihetetlenül felületes emberek. Talán az Isten megmenti őket a felületesességük miatt, mert nem képesek a mélységre. Utána, mert nagyon fáradt voltam, az észak-adelaide-i városrész körül elterülő szép parkos részeken egészen a belvárosig egy órát futottam, vagy csak inkább gyalogoltam.

Korán elindultunk a Hindmarsh-i templomba, ahol a Jézus Szíve atyáknak van a plébániájuk. Ott tartott őeminenciája a magyaroknak szentmisét. Előtte körülbelül negyven percet gyóntatott. Én is gyóntattam. Olaszok, angolok is voltak a gyónók között. Nagy volt a tömeg, mindenki gyónni akart.

Körülnéztem a sekrestyében, sajnos nem találtam a szentmise könyörgéseit. Mikor végre Békés Menyhért előjött a gyóntatószékből, megkérdeztem tőle, hol vannak a magyar misekönyörgések. Homlokára üt, és mondja, hogy elfelejtette a misekönyvet. Így kénytelen voltam őeminenciáját arra kérni, hogy a könyörgést, a följajánlásra szóló offertoriumot és az áldozás előtti könyörgést kapásból mondja, amit még eddig soha nem csinált. Beleegyezett. Nagyon jól csinálta!

A szentmisén volt három bérmálandó is, akik közül kettő nem tudott magyarul, csak angolul. De a bérmálást magyarul végeztük. Az emberek teljesen fel vannak ajzva! Csak azért, hogy a magyar prímás végezze a bérmálást, idehozzák a magyarul nem tudó gyermekeiket, hogy angolul bérmálják meg őket, és süketek, mit a halak.

A prímás szépen, egy kicsit hosszan beszélt. Utána lefordítottam. Békés Menyhért ötvenöt éves, tehát csak annyi idős, mint én, de képtelen szervezni. A legegyszerűbb dolgokat nem tudta az oltárnál elvégezni. Csak egy példát mondok: miután a szentbeszéd fordítását, a bérmálást, a följajánlást, az oltárvonulást elintéztam, vettem a könyvet, és odaállítottam Békés Menyhértet a prímás jobbára, legalább most kezdje el, adja oda neki a szentostyát, töltsön a kehelybe bort és vizet. Hát nem tudja, mit kell csinálnia. Arra sem képes, csak állt ott, mint aki kővé meredt. Magamnak kellett átvenni, és mindent végig elintézni. Elég kínos volt.

A hívek kicsit elhúzva énekeltek, ahogy a nem képzett kántor orgonált, akinek fogalma sincs a ritmusról. Régi énekeket énekeltek, hogy „Bús magyarok imádkoznak”. Eminenciája megáldoztatott mindenkit, aki csak áldozni akart. Az érsek pár szóval, nagyon szépen köszöntötte a bíborost. Utána őeminenciája áldást adott, és a Himnusz elénekelése után kivonultunk. Még megkínáltak bennünket valamivel, aztán sokáig elbeszélgettem az érsekkel és titkárával, majd hazajöttünk. Így fejeződött be a nap.

1974. november 2., szombat

Ma délelőtt fél 11-kor volt a találkozó a Regnumban az ifjúsági csoporttal, a szerkesztő közreműködésével. Szép számmal jelentek meg. *Schäffer Frigyes* a feleségével jött, aki ausztráliai. Ez a Schäffer Frigyes Bécsből származik. Allítólag az operaház tagja volt. Nagyon szépen táncol, a feleségét is megtanította. Két gyermekük van. Közben elmondtam bíborosunknak, hogy ők férj és feleség, és ők irányítják a táncsoportot, tanítják a táncot. Legelső kérdése az volt, szinte önkénytelenül kibuggyant belőle ott az előadás közben, hogy „Rendben van a házasságuk?” Dicséretes ez a finom erkölcsi érzéke.

Amikor minden lezajlott, őeminenciája nagyon röviden szólt a jelenlevőkhöz. Elmondta, hogy az Egyesült Nemzetek Nyilatkozatának megfelelően legtöbb ország alkotmányába beiktatták az emberi jogokat, elsőként az anyanyelv használatát. Megköszönte az egész műsort.

Utána az érsek úr indítványozására elmentünk a város szélén levő hegyek alján fekvő szemináriumba, ahol az ottani tanárokkal, papokkal és a szeminaristák asszisztenciájával koncelebrációs misét mondott latinul. Ezen a szentmisén, ahogy megállapodtunk, és ahogy szépen leírtam számára a gondolatokat, a papi hivatásról beszélt. Azzal kezdte, hogy a papi hivatás a legfontosabb, és ezért a legszebb is. El kell menniük hirdetni az evangéliumot, meg kell magyarázni az embereknek, hogy miért vannak a világon. Ez a miért a lényeges, és ez nem más, mint az örök üdvösség. Az Úr Jézus azt mondta, hogyha ezzel a szándékkal mennek, készülnek föl a tudományban és erkölcsi erőben, akkor részesei lesznek annak az egyháznak, amelyen a pokol kapui sem vesznek erőt. Hiszen az Úr azt mondta, „én veletek vagyok a világ végezetéig.” Nagyon nyugodtan, higgadtan, kedvesen beszélt, és a fordítás is nagyon jól sikerült. Úgy éreztem, utána nagy nyugalom volt a kápolnában.

Az érsek az utolsó áldás előtt méltatta őeminenciája személyét. Nagyon szépen, kedvesen folyt le, mindannyian meg voltak hatódva. Utána lementünk az ebédlőbe. Az egész szeminárium ott volt. Miután a rektor latinul köszöntötte, a bíboros sokkal rövidebben, latinul kapásból válaszolt. Nagyon szellemesen és kedvesen köszönte meg mindazt, amit kapott.

Utána hamarosan *Lakatos Kálmánnak*, *Lakatos Géza* miniszterelnök fiának a vezetésével kimentünk a közelben lévő temetőbe. Az 1967 júniusában meghalt Lakatos Géza volt miniszterelnök sírját látogattuk meg. Ott volt a család: a felesége, egy egyszerű asszony, két fia, Pál és Péter meg a leánya, Judit. Ott voltak Szentiványiék is. Elimádkoztunk egy Miatyánkot, egy Üdvözlégyet. Szentiványiék meghívását, hogy menjen el abba a szobába, ahol a miniszterelnök meghalt, nem fogadta el. Hazaindultunk.

Délután nem volt semmi különös. Aludnom kellett, mert későn kerültem ágyba. Lefekvéskor a bíboros mindig elnézi az órákat, pedig beigazítottam. Az automata órákat fel akarja húzni, persze ezzel az időt tolja el egy-két órával. Vagy pedig leáll, és egy idő múlva bejön hozzám, s jelzi, nem jól jár az óra. Mondom, Eminenciád hozzányúlt az órához. Ez automata óra, nem kell felhúzni. Ha fölhúzza, ezzel elrontja.

Vacsora után indultunk a Regnumba, ahol az evangélikus és református egyházközség rendezett műsoros estet nagyon szép egyszerű műsorral, vallásos tartalommal. A megjelenteknek több, mint a fele katolikus volt. Kislányok szerepeltek, nem hibátlan kiejtéssel, de nagyon jó akarattal. Kedvesen, frissen, vidáman szerepeltek. Nagyon szép volt Jankó Robina tánca. Nyolc-kilenc éves lány lehetett, nagyon szépen táncolt. Megdicsértem. Sajnos, nem tud magyarul.

A műsor után őeminenciája beszélt arról, amit papírra vettem neki: először, hogy áldozatok és kompromisszumok árán is kerüljük el az ellenségeskedést. Másodszor, hogy anyanyelvünket ne hanyagoljuk el, tanítsuk meg a gyermekeinket magyarul. Rámutatott a magyar nyelv és a magyar népdal szépségére. A magyar népdal szerint a „török gyerek elvágta a gólya lábát, a

magyar gyerek gyógyítja”. Elmondta, hogy amikor Kassán járt, ahol Toszt Barnabásnak volt a vendége, séta közben látta, hogy a kassai dóm mellett milyen nagy egyetértésben játszanak a szlovák gyerekek a magyar gyerekekkel. Rabló-pandúrosdit játszottak. A játéknak nagy nevelőereje van, a közösségi érzést erősíti az eltérő nemzetiségű gyerekekben. A gyerekekről szólva frissen megfordult, hátranézett, a színpadon álló gyerekekre mutatott és azt mondta:

– Képzeljétek el, testvéreim, milyen volna ez a mai este, ha ezek a gyerekek nem volnának itt a színpadon. Egy lehetetlen, öreg társaság volnánk, amelynek nincsen jövője.

Döbbenetes jelenet volt.

Utána arról beszélt, hogy a gyerek a nemzet élete. Szokásom ellenére elkértem tőle a mikrofont, és engedélyt kérve tőle, elmondtam, hogy két és fél év óta kísérem őeminenciáját, igen sok protestáns egyházközség fogadta szívesen, de ilyen melegen, mint az adelaideiek, még sehol sem. Nagyon megtapsolták. Utána elmondtam, hogy amikor Szibériában voltam, és miséztem szemétdombokon, barakkokban, sötétben, mindig illegálisán, mert figyelt a tábori rendőrség, a szentmisén résztvevők nagy része, legalább fele mindig alföldi protestáns fiatalember volt. Diák, katonatiszt Debrecenből, Csabáról, Makóról, Kovácsok, Síposok stb. Most először volt alkalmam elmondani, hogy mindannyiunknak nehéz volt és maradt a sorsa, mindenkinek megvan a maga keresztje. Ezért arra kérlek benneteket, hogy hagyjatok föl az önsajnálkozással, azzal, hogy mi vagyunk a legárvább, a legszerencsétlenebb nép. Ne kultiváljuk a szerencsétlenségünket. Azon a keresztúton, amelyen mi végigmentünk, az Isten átsegített bennünket. Ez a mi kiváltságunk, erényünk. A Istennek nagy ajándéka, hogy szenvedhettünk. Hagyjunk föl az önsajnálattal.

Utána egy emberként énekeltük el a Szózatot. Sokan jöttek oda hozzám és megköszönték, amit mondtam, mert eddig soha sem hallották. Gratuláltak. Örültem neki, hogy megértették. A primás nagyon kedvesen elbeszélgetett velük. Közben teát, süteményt szolgáltak fel az asszonyok. Elbúcsúztunk tőlük és hazajöttünk.

Csendes este volt, hamarosan hazaértünk, és utána még megbeszéltük a Herendiék dolgát. Herendi az adelaide-i magyar szövetségek elnöke. Nem játszik nagy szerepet egyik egyesületben sem külön-külön, de mindegyiknek ő a vezetője. Két dologgal jött elő. Először is azt mondta, hogy őeminenciája a magyar klubban tartott beszédében kifogásolta, hogy ezen a tájon hazai diplomaták járnak. Én ezt Herendi szerint nem jól fordítottam angolra. Ő ott a Hungaria-Klubban nem mert rá válaszolni. Ezzel a bíboros időzített bombát helyezett el Adelaide-ben és ez az időzített bomba akkor fog robbanni, amikor az adelaide-i repülőtérről a bíboros felszáll. Szerinte ezzel a bíboros elítélte az egész magyar klubot, pedig ez a klub alapos magyar munkát végez, és a magyarok legjobbait fogja össze Adelaide-ben. Másodszor pedig az én fordításomat a jelenlevő nemzetek képviselői és az angolok félreértették, és eminenciájának a beszéde után azzal jöttek oda, hogy valóban igaz-e, hogy ide bejárnak a vörös konzulok. Azt válaszoltam, hogy én csak azt fordítottam, amit őeminenciája mondott. Őeminenciája beszédének ebben a részében csupán sajnálatát fejezte ki, azt, hogy neki ez személyes fájdalma, de megbocsátja, ezzel szemben kiemelte és nagyra értékelte a magyar klub tevékenységét, meg is dicsérte, sőt ott a magyar klubban a magyar egyházközséget meg is róttá amiatt, hogy annak nincs magyar iskolája. Ő azonban mindenképpen meg akarta tudni, hogy őeminenciája honnét szerezte ezt az információt, de én nevet nem említettem. Inkább azt mondtam, a fán a verebek is ezt csiripelik Adelaide-ben.

Tovább nem faggatott. Megmaradtunk álláspontunk mellett. Ő mindent kicsinyített, ő mindent csak erre a pontra irányított. A végén azért rátért arra is, hogy őeminenciája megígérte az első este, hogy leánytestvérét, Klárit meglátogatja a kórházban. Agytumora van. Eddig a leglelkesebb magyar munkás volt Adelaide-ben. Miért nem teljesítette az ígéretét? Azt mondtam neki, hogy őeminenciája Adelaide-ben sehol sem tett privát látogatást. „Igen, de megígérte!” – válaszolta Herendi. Ez igaz is. Őeminenciájának ezt megemlítettem és kértem, ne tegyen ilyen ígéreteket. Sajnos szokása, hogy – bár jó szándékkal, de alapos tájékozódás nélkül – első

lelkesezésében megígér valamit, és megfélekedezik róla. Így történt most is. Kénytelen voltam megmondani Herendinek, hogy megtudtam – szintén a verebek csiripelték a fán –, Klári bár súlyos beteg, elismerik az érdemeit is, de érvénytelen házasságban él egy litván férfival, és őminenciája egyházi méltósága miatt nem mehet el meglátogatni, mert ezzel helybenhagyná rendezetlen házasságát. Ezt Herendi nem akarta megérteni. Azt mondta gúnyosan, a magyar középosztálynak azzal a bizonyos fennhéjázó modorával:

– Ja, úgy, hogy emiatt!

Úgy tett, mintha valami nagy titkot mondtam volna. Mindennek ellenére rendben váltunk el egymástól, de az állásfoglalásainkon nem változtattunk.

Este még elbeszélgettem az előző és a mostani érsekkel, Gleesonnal. A volt érsek mondta, hogy valahol írva vagyon: „A nyírott bárányhoz méri Isten a szelek zordságát.” Nem tudtuk megállapítani, hogy Shakespeare-től való-e, vagy pedig az ószövetségi szentírásból, pedig kerestük.

Utána Gleesonnal beszéltem még. Elmondtam neki a Herendi-féle ügyet. Nagy figyelemmel hallgatta, és a beszélgetésünk kapcsán két érdekes dolgot említett. Az ő máltai káplánja mondta neki, hogy a máltaiak és az olaszok között a következő különbség van: a máltai mindaddig bűnös, ami ártatlanságát nem tudja bizonyítani. Tehát a gyóntatószékben kisebbségi érzésben szenvednek, és folyton küszködnek a bűntudattal. Az olasz ezzel szemben ártatlan mindaddig, amíg a bűnösségét be nem bizonyították. Hát ez a különbség.

Aztán lévén november eleje és a halottak hónapja, nagyon szellemesen mondta, hogy itt Ausztráliában azt tartják: „Itt az ideje, hogy az ember se ne gondolja, se ne tartsa nélkülözhetetlennek magát.” Ez nagyon tetszett nekem, megjegyzem magamnak. Ez a legjobb előkészület a halálra.

1974. november 3., vasárnap

A szentmise Gleeson püspök és Beovich[?] volt lismore-i segédpüspök jelenlétében zajlott le, nagyszámú magyar előtt az adelaidei katedrálisban negyed 12-kor. A bíboros nagyon szépen elmélkedett Zakeusról. Rámutatott arra, hogy Isten minden helyzetben hívja az embert, és előtte mindannyian kicsinyek vagyunk szellemileg. Szükségét érezzük annak, hogy igazi érdeklődésből fölmásszunk a fára, mert látni akarjuk Krisztust. Ez a megtérés alapja. Elmondta, hogy amikor *Grősz József* érseket és *Endrédy Vendel* zirci apátot lefogták, utána érte jöttek. Nem tudta, hogy a két főpapot már lefogták. Kérdezték, hogy mi a véleménye róluk. Ki akarták csikarni belőle az elítélésüket. De őt a Szentlélek megvilágosította, és mindjárt arra gondolt, hátha már el vannak fogva. Ez adta az erőt neki, hogy röviden és frappánsan válaszolt, hogy mindketten becsületes, rendes emberek és jó papok. Beszéde végén arra utalt, hogy hányan élnek édesanyák, akiknek a fiai itt a száműzetésben, az öt világrészben elkallódtak, elhagyták az Istent. Vissza kell térnünk, mint Zakeus visszatért. Az lesz az üdvösség napja, amikor mi, kis vagy nagyobb vagyónkat megosztjuk azokkal, akikkel szemben nem voltunk becsületesek. Így mutatjuk meg Istenhez térésünket egészen őszintén. A szentmise után lelkes társaság kísért ki. Sűrű, tömött sorban álltak a járda szélén, és vártak arra, míg őeminenciája átöltözik. Mindannyian csókolták a kezét, és letérdeltek előtte. Én képeket osztottam. Otthon az ebéden ott volt K. püspök [*neve a kéziratban olvashatatlan*], akinek egyházmegyéje akkora, mint egész Franciaország, és van benne körülbelül harmincezer katolikus. Százhatvan mérföldet autózott csak azért, hogy őeminenciájával találkozhasson.

Ebéd után hamar eltűntem. Elmentem *Fekete Kálmán*nal, egy egyszerű magyar emberrel, hogy egy kicsit kocogjak a Szent Vince öbölben. Először itt láttam egy körülbelül hetven méter széles tengerparti szegélyt, amelynek a homokja egészen le volt taposva. Az ég hamar beborult. Hazafelé menetben *Fekete Kálmán* elmondta élete történetét. Azt mondtam neki:

– Kedves Kálmán, a végén odajutunk, hogy annyira elhalványul a száműzetésünk, idegenbe szakadásunk emléke, hogy el is felejtjük, miért is jöttünk ki. Nem beszélve arról, hogy fiainknak nem vagyunk képesek megmagyarázni menekülésünk okait, mert a világ megváltozott.

Ő megerősítette véleményemet.

Ma este volt a közös magyar vacsora, amelyet a magyar klub irányításával és közös erővel rendeztek. Rengeteg beszéd hangzott el, amelyek egészen kifárasztották a primást. Elég hamar otthagytá a társaságot anélkül, hogy elkészönt volna. Mindenkit meglepett, amikor hirtelen fölállt és eltávozott. Meg is említettem neki utána. Először hallgatott, de aztán azzal háritotta el, hogy eszébe jutott, hogy ott családanyák is vannak, akiket este 10-kor a gyerekeik várnak odahaza.

1974. november 4., hétfő

Délelőtt interjút adtam egy újságnak. Elmondtam az életrajzomat, néhány fontosabb eseménnyel. Délután aludtam, mert nagyon fáradt voltam. Ugyancsak délután voltam a televízióban, ahol egy félórás interjút adtam. Alig kellett kérdezniük. A riporter feszülten figyelt. Azt mondta, nagyon jól sikerült. Ott volt Bob Hopton[?], az adelaide-i egyházmegye rádiós embere és az érsek titkára. Szerintük is nagyon jól sikerült. Én magam sajnos nem tudtam megnézni, mert nem tudtam, hogy mikor adják a televízióban. Azt mondták, hogy a „Channel Two”-n, a nemzeti vonalon adják. Utána elmentem John Chamberrel[?] egy kicsit teniszezni. Megismertem ezeket a hidegvérű ausztrál papokat.

Este volt szűkebb körben a csak katolikusok vacsorája a Regnumban. Nagyon melegen fogadták a prímást. Ott volt a Gleeson érsek is, aki külön köszönte, hogy meghívták. Megállapította az érsek, hogy mégis csak meglátszik, ahol jó katolikusok vannak együtt. Itt minden melegebb, kedvesebb. Valóban így is volt. Az adelaide-i magyarok érzékeny búcsút vettek tőlünk, és egy értékes kelyhet ajándékoztak a bíborosnak. Késő éjszakáig rendezkedtem, csomagoltam, nagyjából mindent elintéztem.

1974. november 5-én, kedden

reggel keltett Gleeson érsek. 6 óra 10 perckor kellett indulnunk a repülőtérre. 7-kor indult a gépünk. Nagyon kedves, meleg búcsúztatás volt, mindenki ott volt. Herendi is eljött. Úgy látszik, kibékült. Adtam neki egy eminenciája által dedikált fényképet.

Másfél órai repülés után szálltunk le Sydneyben. Ott várt *Takács* kínai misszionárius, *Fazekas Béla* domonkos atya, sydneyi lelkész, *Darcy Freeman* sydneyi bíboros is, aki egy alacsony, vékonykás arcú, kövérkés, kedélyes kinézésű ember, akiről az hírlík, nem nagy szervező. Köszöntötték a prímást. Nagyon sokan voltak ott magyarok, és egy egész rövid fogadás volt a fontos személyeknek szánt teremben, ahol mondott néhány szót a bíboros a televíziósoknak. Ott volt a nevelési miniszter a helyi kormány megbízásából és pár főember a magyarok közül. A legfontosabbak mind ott voltak.

Utána behajtottunk a Swith nevű nagy palotába. Ezt a palotát tíz évvel ezelőtt egy protestáns hölgy ajándékozta a Nikozai[?] bíborosnak azért, mert a katolikus kórházban ápolták, és nagyon megszerette a nővéreket. Minden vagyonát az egyházra hagyta, de kikötötte a palotával kapcsolatban, hogy húsz évig nem szabad a berendezésén változtatni.

Az a szerencsétlenség is megtörtént velem, hogy az utolsó estén, azon a vacsorán, amin a katolikusok őt búcsúztatták, engem püspöknek javasolt. Annyit tudtam csak mondani, hogy imádkozzanak értem, mert nemcsak az egyházon kívül, de belül is az történik, amit az Isten akar. Az úton Adelaide-ből Sydneybe ablakülésünk egymás mögött volt, úgyhogy ki tudtam nézni.

Alig érkeztünk meg Sydneybe, utána egy fogadáson beszélgettünk. *Freeman* bíboros négy szemközt figyelmeztetett, hogy vigyázzak a sajtókonferencián. A sajtó úgy állította be, hogy a prímás ellentétben van a Vatikánnal. Mondtam, ne aggódjon, eloszlattam a félelmét. A *Freemán* bíboros mellett itt van egy fiatal, erősen feketehajú segédpüspök, itt van a *Msgr. William Muldoon*, a vikárius generális, de nincs itt a legidősebb érsek, aki azonban nagyon baloldali ember.

Délután *Kovács Sándor* barátom elvitt a Bondi Beach-re, ahol két órát futottam egészen a Gordons Bay-ig. Onnét visszafelé a tengerparton a temető mellett, ahol üres koporsókat és keresztekét láttam. Amiket nem használnak, azt egyszerűen leszórják a tengerpartra. Különbösen egészen elhagyatott, vad táj ez a sydneyi tengerpart.

Este a domonkos nővéreknél a Sancta Sabinában voltunk. Kedvesen, tapssal fogadták a bíborost. Megvacsoráztattak bennünket. Ott volt három magyar nővér: *Celesta*, *Klara*, *Anna* nővérek. Már benne vannak a korbán. A prímás prédikációja kissé hosszúra sikerült. Elmondta Szent Imre és Szent Margit történetét is. Igyekeztem lefordítani. Elég jól énekeltek, amikor előénekeltem nekik az *Uram, irgalmazz-t*, meg az *Isten bárányá-t*. A Tóth nevű orgonista örült. Kiszámíthatatlan, de lelkes ember. Még este, amikor hazatértünk, elmentem a nővérekhez, és elbeszélgettem velük. *Kovács Sándor* vitt bennünket nagy ausztrál autójával *Dr. Jany István*, *Koltay Imre* is velünk jött. *Jany* csendőrszázados, *Koltay* csendőraltisz, ő követ bennünket a kocsijával. Nagyon rendes emberek, szolgálatkészek, csak hát csendőrök. A hivatásuknál fogva egy kicsit komplikáltak.

1974. november 6., szerda

Sajtókonferencia volt. Azt mondják, nagyon jól sikerült. Gratuláltak, de nem tudok nekik hinni, mert hiába, az angolságomon érzem, nem tökéletes. Kellemetlen, de mindenki gratulált nekem. A bíboros nyugodt volt, nagyon jó válaszokat adott. Amikor megkérdezték tőle, hogy bizonyára azért dolgozott az osztrák-magyar monarchia visszaállításán, mert abban neki fontos közjogi szerepe volt, azt válaszolta:

– Az osztrák-magyar monarchia előtt nyolcszázötven évvel már megvolt az esztergomi prímásnak a közjogi szerepe, és semmi köze nem volt a monarchiához. Másodszor: hogyha én a monarchia visszaállításán dolgoztam volna Közép-Európában, akkor is, amikor még nem ismertem Hitlert, keleten Sztálint, akkor sem dolgoztam volna rossz ügyért.

Ez a válasza nagyon frappáns volt, és mondhatom, egy óra és húsz percen keresztül mindig pontosan válaszolt a fölött kérdésekre.

A katolikus otthonban ebédeltünk, ott is maradtunk. Nagyon hűvös épület. Ezután volt az egyházközségi fogadás, majd pedig az összes magyar egyesület fogadása. Nagyon sokan voltak. Azt mondták az egyesületek vezetői, hogy örülnének, ha egy-egy gyűlésükön ennyien megjelenének. Ott történt meg, hogy azt mondták, a Majorné – akinek a férje a magyar egyesületnek a vezetője – viszi a keresztet. Erre mindenki elmosolyodott. Majorék felé fordulva azt mondta a bíboros:

– Ha ilyen mosolyogva viszik a keresztet, akkor még nincsen baj.

Közben megérkezett Bécsből Laura testvér. Örvendeztünk egymásnak. Bekísértem őeminenciájához. Megkérdezte tőle, hogy mit hozott Bécsből. Azt mondja, hogy elhozta a postát, a híreket és „magamat”. A bíboros nagyon szellemesen erre azt mondja:

– Igen, magát meg ráadásnak hozta.

Onnan indultunk ki a Rookwood-i temetőbe, ahol én a rendezés miatt, autó stb., nem tudtam a bíboros közelében maradni. Rábíztam Fazekas atyára. A temetői gondnok, egy szerencsétlen magyar, aki azért nem jött el az egyházközségi fogadásra, hogy rendbetegye a temetőt, ott fogadta.

Innen a Concordban levő templomba mentünk. Ott volt az 1956-os szentmise. Ott várt a plébános a káplánjával, mind a kettő karingben. A szentmisén kicsit hosszan prédikált, de elég jól. A magyar hősi halottakról beszélt, és arról, hogy áldozatuk nem volt hiábavaló. Egy kicsit belemerült Magyarország és az 1956-os események taglalásába. Látszott rajta a fáradtság. Mindketten nagyon fáradtak voltunk. Bementem a nővérekhez. Ott volt Kovács Sándor is velem. Sokáig elbeszélgettünk.

1974. november 7., csütörtök

Reggeliztünk, utána indultunk 10 órára a magyar katolikus otthonba, ahol a fogadások kezdődtek. Én a *Sydney Herald Tribune* egyik újságíróját fogadtam, aki vezércikket írt öminenciájáról. Engem is kikérdezett életem felől. Ezt közölni akarja a lap egyik hétvégi számában. Úgy látszik, nagyobb lélegzetű lesz. Utána egy másik fiatal újságíró jött, érdekes kérdéseket tett fel. Engedélyt kértem, hogy válaszolhassak a fölített kérdésekre, miután öminenciájának bemutatam. Megengedte azzal a föltétellel, hogy az újságíró úgy veszi, mintha öminenciája lenne a válaszadó. Nem tudom, hogy majd hogyan sikerül.

A primás ez alatt az idő alatt fogadta azokat, akik hozzá jöttek. Jött hozzá a latin misés csoport, akik azt akarták, hogy járjon közbe a Freeman érseknél, hogy engedélyezze az egyházmegyében az ötödik Szent Pius pápa és a trienti zsinat által előírt szentmisét latinul. Ezt én bekonferáltam neki, amire azt mondta, hogy ő a II. Vatikáni Zsinat alapján áll, és üdvözli az anyanyelv használatát. Tehát semmiféle segítséget nem ígért nekik. Csalódottak voltak. Áldását kérték. Áldás előtt is azt mondta, hogy „az áldás önöknek szól személy szerint”. Nehogy azt mondják, hogy az ügyet áldotta meg. Ennyire elhatárolta magát.

A fogadások után ott ebédeltünk a magyar otthonban, majd hazajöttünk. A délutáni pihenője alatt, körülbelül háromnegyed 5-ig Kovács Sándorral kimentünk a Bondi Beach-re. A családjáról jött elő a szó. Dicsértem feleségét, Ellust. Tizenhét éve, hogy itt voltam, a lányok, Ildikó és Emőke akkor még hét-nyolc évesek voltak. Ellus nagyon jól tartja magát, érett asszony lett. Sándor elmondta nekem a maga bajait. Emőke nagyon jó házasságot kötött, de Ildikóval nehézségek vannak. Ezeket a Bondi Beach-en mondta el Sándor, miközben süttettük magunkat a sydneyi gyöngé nappal.

Utána rohantunk vissza. Sándor közben elmagyarázta, hogy Sydneynek milyen városrészei vannak. A városnak ezt a részét Budának hívják. Mondom, hogy minden nagyvárosban megtalálják a magyarok Budát meg a Vérmezőt, a Széna teret, ezeket a közismert helyeket.

– Bizony, elhoztuk a szívünket Budapesttel együtt minden városba, ahol csak vagyunk –, mondta Kovács Sándor.

Aztán arról volt szó, miután elindultunk innét a Swith felől, az érseki palota felől, hogy merre is van a Harbour Bridge. Kovács Sándor rossz irányba mutatott, én meg hátra mutattam, mert az Inkéi[?] titkár mondta nekem, hogy a nagy toronyház itt eltakarja a hidat, és ahogy fordul az autó, láttuk is, kicsit előbújt a híd. Azt mondtam, mégiscsak nekem van igazam. A bíboros hátul megszólalt:

– Igen, a legjobb beosztani. Egyszer az egyiknek, máskor meg a másiknak legyen igaza.

A katolikus otthonba, az egyházközség híveinek szentmiséjére mentünk. Kovács Sándor vitt el bennünket. A szentmise abban a zajos kápolnában volt, mindkét oldalról utcára nyíló vékony ajtókkal. Minden motorzúgás behallatszik. Ebben a pokoli zajban hogyan lehet itt áhítat, összeszedettség? Nagyon szépen beszélt öminenciája arról, hogy az Oltáriszentség Krisztus szeretete és áldozata értünk, és hogy az Oltáriszentség az Isten és ember iránti szeretet alapja. Szentmise után fogadás volt, ahol mindenkivel beszélt. Ott volt Boszpoth[?] a családjával, és egy *György Pál* nevű ember, akit megkértem, próbálja megszervezni az ottani magyarok és a püspök segítségével, hogy a melbourne-i látogatásból kiszakítva egy napot, átmehezzünk Hobart-ba, hogy a bíboros ott is misézhesen.

1974. november 8., péntek

Reggel 9-kor kivitt Csulák, érettségizett ember –, aki itt Sydneyben taxis, három-négy nyelvet beszél tökéletesen – a Bondi Beach-re, és amit már régóta nem csináltam, két és fél órát kocogtam. Szerény számításom szerint tíz-tizenkét mérföldnyit. Pont időben érkeztem meg. Tizenkettő után indultunk a St Patrick College-ba. Gyönyörű helyen fekszik, a kikötő bejáratától északra. Van a szemináriumban egy *Tóth Sándor* nevű magyar fiú, aki nem Alexandernek, hanem Sándornak hívhatja magát. Tizenegy élő gyerek van a családban. Rendes, fekete hajú, alacsony gyerek, mezőkövesdi származású, úgy látszik, második generációs.

Az egész intézet kint várt a balkonon. A rektor nagyon intelligens, magas, lelkes ember, akinek hite van. Egészen komplikált műsort állítottak össze. Először bementünk a kápolnába, ahol a szeminaristák énekeltek. Utána elmondtuk közösen, latinul a Hiszekegyet, majd a primás mondott el egy latin imádságot. Öt kelet-parti egyházmegye növendékei vannak itt.

Ebéd következett. Közben röviden köszöntötték a primást. Utána a rektor azt kérte, hogy menjen a bíboros a konyhába megköszönni az ebédet. Bement, de kissé félszegen. A konyhában a nővérek mindannyian összegyűltek, és örültek a primás látogatásának.

Utána az aulába indultunk. Az aulában a bíborost egy trónfélére ültették középre. Közben odaérkezett egy Tardi nevezetű parlamenti képviselő a feleségével, aki igen sokat tett a rab nemzetekért. Nem ültem a primás mellé, hanem Tardit ültettem a baljára. Az egész szeminárium ott volt a nővérekkel együtt és néhány világi is. A rektor vezette be a bíborost, és idézte egy az 1948 előtti letartóztatásakor egy kardinálisnak írt levelét, amelyben figyelmeztet arra a veszélyre, amely keletről fenyeget. Nagyon szép, klasszikus latinsággal megfogalmazott levél. Biztos Drahos írta Esztergomban. A levél előkerült, és nagyon illett a mai helyzetre.

A primás röviden válaszolt. Azt ajánlottam neki, hogy a papi hivatásról beszéljen. A pap válaszol az emberi élet miértjeire, de a papi hivatás nehéz is, mert a hitetlen ember mindig ellenségeskedéssel nézi az egyházat. Ugyanezt mondta a nővéreknek is, hogy maradjanak hűek a hivatásukhoz, és ne féljenek a eljövendőktől. „Ne féljete!” Ezzel fejezte be a beszédét.

Már a primás beszéde alatt láttam, hogy a Tardi képviselő átnyújtott egy cédulát a rektornak, hogy ő is beszélni akar. Ő vette át a szót. Hosszan beszélt, élvezve a csodálatosan szép angol kiejtését, de szinte megismételve a primás beszédét, illetve az én fordításomat. A primás arca mindjobban elborult, keserves volt az arca. Ilyenkor különösen öregnek látszik, mert vagy menni akar, vagy el akarja szívni a szivarját, vagy unalmasnak találja a beszédet. Már vagy tíz percig beszélt ez a képviselő, utána azt mondta, hogy nektek még három üzenetet akarok átadni.

Majd lefordultam a székről. Hiába mutogattam neki a hüvelyk- és mutatóujjammal, hogy röviden összefogva mondja el a mondanivalóját. Olyan hosszúra nyújtotta, hogy a Tóth Sándor teológusnak a köszöntésére, amelyet ügyesen fogalmazott meg két nyelven, magyarul és angolul, alig maradt idő. A primás nem vette észre, nem is értette, hogy Tóth Sándor azt mondta, hogy egy dalt akarnak még énekelni. Nem várta meg, hanem megköszönte, és elmentünk, illetve elrohantunk. Mindenki rohant utána, mindenki lejött. Össze-visszaság volt. Jó arcot vágtam a rossz játékhoz.

Utána visszamentem az érseki palotába. Hullafáradt voltam. Lezuhanyoztam, aludtam egy órát, de nem tudtam többet aludni a fáradságtól. 7.30-kor elindultunk Flamingtonba [?]. Megnéztük a sydneyi magyar cserkészotthont, ahol *Hevessy Tibor* a cserkészparancsnok. *Majsay*, akinek nagy tanácsadó és könyvelési hivatala van, az egész cserkészetnek az értelmi szerzője.

A cserkészfiúk és cserkészlányok négyszögben álltak föl, és köszöntötték a bíborost. Vacsora után az egyik cserkészlány nagyon szépen elszavalta Vörösmartynak a *Merengőhöz* című költeményét. A cserkészotthon egyik kis termében zsúfoltan voltunk. Halból készült vacsorával kínáltak bennünket. A primás tudta, mert Kovács Sándor megmondta neki, hogy

ennek az intézménynek tulajdonképpen protestánsok a vezetői. Távol állnak az egyháztól. Hevessynek is az egyetlen gyermeke protestánsnak van keresztelve. A bíborosnak egy hatodik érzéke van az ilyen társaság lelkiülete iránt. Nem tudott igazán fölmelegedni. Megdicsérte őket, de láttam, mehetnékje van. Vacsora után búcsúzkodás következett, ezt be is jelentették az asztalnál.

Utána elmentünk megint a katolikus otthonba, ahol szentségimádással egybekötött szentmise volt. Nagyon szépen prédikált arról, hogy az Oltáriszentséget engesztelnünk kell. Krisztus jelenlétét a magyar nép életében korlátok közé szorította a rendszer. Elvette a kápolnákat, az intézeteket, az iskolákat, a hitélet egyéb intézményeit. A magyar nép világelső lett az öngyilkosságban, a rettenetes magzatirtásban és a válásban. Először nem állt, hanem ülve beszélt, és ez nyugodtságot adott neki. Igazán nagyon szépen és megindítóan beszélt. Utána szentségkítétel volt áldással, mert éjszakai szentségimádás következett. Ezután hamarosan indultunk haza. Ágyba ment, én is halálosan fáradt vagyok. Így ért véget a mai nap.

1974. november 9., szombat

Éjjel 11 óra 20 perc van, amikor elkezdem ezt a diktálást egy nagyon nehéz nap után. Wollongongba indultunk, ahol a déli féltekének a legnagyobb fém, illetve vasgyártó üzeme van. Még nincs kiépítve az autópálya Sydney és Wollongong között. Sydneyben, ebben a hárommillió városban tulajdonképpen még nincsenek gyorsforgalmú utak. Elnéztem ezen a két és fél órás úton, hogy mennyire vad a táj. Alacsony gumifákkal van benőve, de a talaj teljesen köves. Egy nagy össze-visszaság. Az embernek az az érzése, hogy itt a természetnek az évmillió munkája látható, amit a szél, az eső vitt végbe, s kiegészítve itt fekszik, félelmetesen, az embert szinte riasztja.

Már kezd nagyon meleg lenni. Egy *Udvarnoki Gyula* nevű honti ember vitt bennünket, aki tüzértiszt volt, és még 1950 előtt jött ki ide Ausztráliába. Úgy látszik, olyan kisebbfajta keresztény milliomos lett belőle. Ő vitt a nagyon elegáns, Mercedes típusú, Európában vett kocsiján. Még Sydneyben lévén megjegyeztem, mert az újságba belekukkantottam, hogy a legújabb újságokban már a p.m. és az a.m.,³⁴ tehát a de. és a du.-ra használt rövidítések után már nincsen pont, hanem csak pm-nek, am-nek írják. Erre azt mondja ő eminenciája:

– Úgy látszik, már ezek is kezdenek nem pontosak lenni.

A pont eredeti értelmére célzott. A pontosak azok, akik a pontot kiteszik, és a másik értelme az, hogy valaki nagyon lelkiismeretes és aprólékosan végzi a munkáját. Szereti ezeket a szójátékokat. Ugyancsak azt mondta, hogy ez gagyhiba beszéd, a gagyhiba, egy ide-oda hajló göcsörtös valami. Ennyit jelent a gagyhiba beszéd, vagy gagyhiba ember. Én ezt sosem hallottam Vas megyében, és ennek a csodálkozásomnak hangot is adtam. A bíboros megjegyezte:

– Azért jön valami jó Zalából is.

Ismét kibújt belőle itt Sydney közepén az ő több mint huszonöt éves plébánosságának emléke, Zala iránti szeretete. Egy másik alkalommal azt mondta Fazekas Béla domonkos atya, aki most a sydneyi lelkész:

– Eminenciás Uram, kettőt fordul a világ, míg az európai lapok ideérkeznek. El vagyunk maradva a világtól.

Ő nagyon szellemesen azonnal rávágta:

– Mi is így vagyunk az ausztrál lapokkal.

Mindenki mosolygott jóízű kifejezésein. Így értünk Wollongongba. A Bulli-hágóra értünk föl legelőször. Onnan gyönyörű kilátás nyílik az egész városra. Ez a hágó egy kb. 5-600 méter magas hegyvonulaton vezet át, amely 2-3 km hosszan a part mellett fut a tengerrel párhuzamosan. Lent a tengerparton mindenütt gyönyörű öblök vannak, kis strandokkal. Az egész hatalmas nagy ipartelep földszintes kis családi házaival a hegyvonulat és a tenger között fekszik. Ez a kilátás nyílik a Bulli-hágóról. Mikor aztán leértünk a hágóról a városba, előttünk ment két nagyon elegáns ausztrál rendőr, gyönyörű japán motorkerékpáron. Wollongong elővárosán keresztül hajtva, az út szélén lévő szupermarketből kijövő három-négy fiatalember, akik, mivel már nagyon meleg volt, mezitelen felsőtesttel, csak nadrágban voltak, úgy látszik megismerték a bíborost, talán újságból tudhatták, hogy odamegy, szalutáltak az előttük elhaladó autónak. A bíboros megjegyezte:

– Ezek is nekivetkőztek, hogy nekem szalutáljanak!

Wollongongban éppen nincsen püspök, mert betegsége miatt visszavonult, pedig nem is volt még hetven éves. A vikárius generális – akinek a nevét nem tudom – és egy nagyon magas, szimpatikus fiatalember, a székesegyház plébánosa fogadott bennünket. Ez olyan külső

³⁴ a.m., ante meridiem, dél előtt; p.m., post meridiem, dél után.

egyházmegye, és a temploma sem olyan, mint egy katedrális, hanem inkább hasonlít egy vidéki magyar városnak, például Zalaegerszegnek a templomához.

Bementünk a plébániára. A magyarok lelkesen fogadtak a plébánia előtt, amelynek van egy kis verandája. Nagyon kedvesen elbeszélgetett velük a prímás, jó hangulatban volt. A papság fogadása nem annyira ünnepélyes, mint inkább közvetlen elbeszélgetés volt. Mindenki örült, nagyon oldott hangulatban. A wollongongi katedrálisnak, a nagytemplomnak az egyik ablakát, amely Szent Istvánt ábrázolja, az ottani magyarok adományozták. Büszkén mutatták a bíborosnak.

A plébánián volt az ebéd, amit a máltai nővérek készítettek. Kimentem hozzájuk, és képeket adtam nekik. Utána a társaság legnagyobb része: papok, *Koltai Imre*, *dr. Jany István* és *Kovács Sándor*, és még sokan magyarok szintén bejöttek. Ott voltak a helyi papok is. Nagyon vidám hangulat volt. Aztán a plébánián felöltöztünk, és a katedrálisba mentünk. Megkezdődött a szentmise, és a legnagyobb rendben folyt. Őminenciája a Magyarok Nagyasszonyáról beszélt, aki egyben a keresztények segítsége is, és mint ilyen, az ausztrál földrész védasszonya. Ezzel kapcsolta össze az anya szerepét. Kifejtette, hogy az anya a családban is, ebben a világban is és a természetfölötti világban is összetartó erő. Maradjunk hűek a Szűzanyához, és ápoljuk az ő tiszteletét. Nagyon szépen, igazán megrendítően beszélt. Könnyű volt lefordítani is.

Utána visszamentünk a plébániára, levetkőztünk és elmentünk a veteránok klubjába, ahol Wollongong fiatal polgármestere üdvözölte a prímást. Majd a bíboros válasza következett. Sajnos a mikrofon nem jól működött, de végül megértette magát. Az összegyűlt körülbelül kétszázötven magyar készen állt arra, hogy a mostani szentmisétől kezdve részt vegyen a havonta egyszer megtartandó magyar szentmisén, és megszervezik a hétvégi magyar iskolát is. Így zajlott le az ottani látogatás. Már nem mentünk vissza a plébániára. A rendőröktől is elbúcsúztunk.

A Bulli-hágónak a tetején levő református templomba mentünk. Együtt jött velünk Udvarnoki, és Kovács Sándor vitt át bennünket. *Kemény Péter*, aki a perth-i egyetemen a teológiai fakultáson tanár, és mindig átjár ide Sydneybe, bevezetésként tájékoztatott bennünket, hogy milyen nehézségekkel küszködnek a protestánsok, és milyen nehézségek árán tartják fent egyházközségüket. Valaki megjegyezte azt is – már eléggé tele volt ez a református templom, és amint látom, sok katolikus volt közöttük –, hogy ennyien bizony nem voltak, amióta a reformátusok Ausztráliában vannak. Őminenciája nagyon szépen beszélt. Rámutatott arra, hogy az évszázados ellentéteket félretéve össze kell fognunk a magyar egységért. Beszélt arról, hogy *gróf Ráday*, II. Rákóczi Ferenc kabinetfőnöke szerkesztette meg azt a beadványt, amelyben protestáns létére sérelmezi, hogy Máriapócsról rendőri felügyelettel elraborták a könnyező Mária-képet, és elvitték Bécsbe. Nagyon egyszerű, megragadó példákkal beszélt, klasszikus formában fejezte ki a nemzet egységét felekezeti megosztottság ellenére.

A bíborost pódiumra ültették, ahol egy asztal volt öt-hat embernek megterítve. Valamicske édességet evett, teát ivott. A hozzá jövőkkel nagyon kedvesen elbeszélgetett. Utána visszaindultunk az érseki palotába. Későn érkeztünk haza.

1974. november 10., vasárnap

Elég korán, 8 óra tájban indultunk az érsekségről a magyar otthonba a George Street-re. Onnan négy autóbusszal utaztunk tovább Sydneyből, hogy elzarándokoljunk a Newcastle-i Fatimai Szűzanyához, ahova a magyarok minden évben elmennek. A George Street-re érkezve őminenciája átszállt az egyik buszból a másikba. Mindegyik buszban egy-egy órát tartózkodott, és körülbelül egy órával Newcastle előtt kiszállt, és végleg hozzám szállt be a kocsiba.

Így érkezünk Newcastleba, ahol a sydneyi zarándokok bevonultak a templomba. Mi bementünk a plébániára, ahol John Thui[?], egy magas, hetven év körüli kedélyes püspök fogadott bennünket. Egy kicsit meg voltak zavarodva ott a plébánián, de mindenben elfogadták ajánlatomat.

Onnan bementünk a templomba. A püspök elég hosszan köszöntötte a bíborost, utána a szentmise majdnem egészen magyarul folyt. Az angolszászok nem értették. Egy hazafias beszédet mondott a prímás, amelyben méltatta a magyarok áldozatkészségét. IV. Béla király lányáról, Szent Margitról beszélt és Ulászló királyról. Zrínyit is fölemlítette. Beszéde elején hosszasan mondta el, amit eddig soha nem csinált, hogy ő két évvel ezelőtt ott volt Fatimában, hogy ott őt hogyan fogadták, hogy ott misét mondott, és utána processzióval végigjárta a fatimai kálváriát. Arról is beszélt, hogy a lourdesi kálvária X. állomását, ahol az Úr Jézust megfosztják ruháitól, a magyarok a XX. század elején építették meg. Már mintha érezték volna, hogy az első világháború végén a nyugati hatalmak azzal fognak fizetni, hogy Magyarországot földarabolják, megfosztják ruháitól. Ezt mind elmondta, de különösen a fatimai zarándoklatot annyira személyes élményként, hogy csak csodálkoztam rajta. Kevésbé érintette a Szűzanya üzenetének dogmatikai részét, hanem így, nemzeti szemlélettel adta elő. Hát így zajlott le a szentmise. Miután átöltözött a bíboros, elmentünk a lengyel klubba.

Ebben az óriási lengyel Newcastle-i klubban jöttek össze a magyarok és a lengyelek, egy Durecz nevű úr és felesége rendezésében. Ott volt Thui[?] püspök, ott volt a város polgármesternője, nagyon szimpatikus. Egy nagy teremben, ahol az ebéd is volt, először a lengyelek, aztán a magyarok adtak műsort. Lengyel kislányok lengyel népviseletben szerepeltek. A tizenégy magyar kisgyereknek, akik magyarul énekeltek valamit, a kiejtésükön érződött, hogy nem tudnak magyarul.

Utána jöttek a köszöntések. Először egy magyar férfi köszöntötte a bíborost, akit a magyarok megtapsoltak. Ezután őminenciája szólott roppant markánsan, egyszerűen, világosan a vasárnapi szentmise szükségességéről.

Ezentúl minden hónap harmadik vasárnapján magyar szentmise lesz Newcastle-ben, mert a püspök megígérte, hogy a templomot, ahol azt tarthatják, átengedi nekik. Beszélt a hétvégéről, a pihenés szükségességéről és a gyermek fontosságáról a család, a nemzet életében. A végén megérkezett a Sarel[?] nevezetű anglikán püspök is, aki bérmláson volt, azért nem tudott eddig jönni.

Már éppen indulóban voltunk, így visszamentünk még egyszer a kis magyar templomba, ahol a bíboros Mihály Antalt megkeresztelte. Utána meglátogattuk a püspök palotáját, amely a Newcastle-i öböl felett gyönyörű helyen fekszik. A palotával szemben szinte világítanak a gyönyörű homokpartok a tenger kék öblében. Bejöttek a kísérőink is.

Hamarosan indultunk vissza Sydneybe. Annyira fáradt voltam, hogy aludtam egy órát az autóban. Elég későn értünk haza.

A nővérektől rendeltem egy kis egyszerű vacsorát, és bevitettem a bíboros úrnak. Amikor ismét bementem, láttam, hogy csak keveset evett. Bevitettem az orvosságát is, és kértem, vegyen még az ételekből, mert ezek finom dolgok. Azt mondta, már nem nyúl hozzá, mert imádkozott.

Van benne valami nagy, hűséges szögleletesség. Miután már elvégezte esti imádságát, utána már nem áll neki, hogy egyék és igyék. Van benne valami a régi világ sziklaszilárdságából. Magamban megemeltem előtte a kalapomat.

Így ért véget a mai nap.

1974. november 11., hétfő

Délelőtt lévén, a szabad napon Csulák, munkácsi taxisoőröm, aki azt mondta nekem, hogy Sydneyben négyszáz[?] magyar taxisoőr van, elvitt a Maroubra Beachre. Onnan próbáltam a Riffle Range félszigeten, ami dél felé a Botany-öböl felé nyúlik el, végigszaladni. Futottam is egy jó órányit a sziklákon keresztül, egészen közel a folyton fölcsapódó óceáni hullámokhoz, de aztán egy helyen megálltam. A meredek parton nem mertem fölszaladni, mert kígyókat láttam, ahogy tekeregtek előttem. Rövid nadrágban, futócipővel nem mertem tovább menni.

Csodálatosan meleg, életteli táj. Gyönyörű piros és rózsaszínű, a tenger vizétől kimosott sziklákkal. Csodálatosan szép, átlátszó vízzel és az egész Maroubra Beach-nak a finom homokjával.

Irigyeltem az embereket, családokat, amint ott sütkéreztek. Miért nem szabad az ember? Miért kell a jövő gondjával törődnie? Csulák megmutatta újonnan vett házát, és utána hamarosan hazaérkeztünk. Rövidesen indultunk a Summit étterembe, amely ma Sydney egyik legmagasabb épülete, az egész fölső emelet egy gyönyörű étterem, és az étterem állandóan lassan forog. Az egész Sydney szinte az ember lába alatt fekszik. A Harbour Bridge a kikötővel ott volt előttünk. Kovács Sándor fizetett. Ott volt felesége is, Ellus meg a lányai, Emőke és az Ildikó. Emőkének a két kislánya is. Sándor már kétszeres nagyapa. Ott volt még Holmik Viktor a feleségével és Eleonóra nevű lányával. Ott volt Kovács Sándor apatársa, dr. Szabó professzor és még Klotild nővér. Takács, a kínai misszionárius kimentette magát, úgyhogy csak a derék Fazekas Béla domonkos atya volt még ott velünk. Nagyon élveztem ezt az egész sydneyi tájképet. Felejthetetlen.

Mielőtt visszaindultunk, megfigyeltem, ha privát látogatás vagy privát ebéd van, ahol nincsen közönség, nem lehet valamit kihajtani az emberekből, az ilyen családi légkörben mindig egy kicsit feszélyezetten érzi magát a bíboros úr. Annyira tartja a cölibátust, annyira nem lépett bele egy kisebb emberi közösségbe se erény, se bűn árán, hogy a közvetlen emberi, családi közösséget hosszabb időre feszélyeztetőnek érzi. Bár kedves volt hozzájuk, látszott rajta, hogy alig tud nyugodtan, egyszerűen, baráti módon az emberek között lenni. Hiába, ez nehézsége.

Hazajöttünk. Nagyon fáradt voltam, mert előző este is későn érkeztünk vissza. Egy órát aludtam. Szinte eszméletlenül feküdtem az ágyon. Délután indultunk Kingsford. Ott van Mater Klotild, magyar orsolyita, aki saját közösségében élve látja el a magyarok szeretet- és plébániai szolgálatát.

Bementünk. Az ausztráliai rendfőnöknővér várt bennünket. Szent Márton napja volt, ott mondta a szentmisét a bíboros. Nagyon szépen prédikált Szent Mártonról. Elmondta életét, hogy hol született, hogyan akart keresztény lenni, hogyan vágta el a köpenyét a korán reggel kivonuló katonatiszt. Hogyan tért haza, hogyan térítette meg a szüleit. Hogyan mondta el a zsványnak, aki hazamenet Szombathelyre, Saváriába, s azt kérdezte, hát nem félsz tőlem? Akkor Márton azt mondta neki, én nemcsak, hogy nem félek, mert Isten kezében vagyok. De ha te azt hiszed, hogy én félek tőled, akkor nekem csak félnem kell a te lelki üdvösségedért, hogy elveszel. Ekkor megtért. Aztán bíboros beszélt arról, hogy az imádság az embernek a lényeges dimenziója, és hogy Krisztus szenvedésének az értelme annak az elfogadása, hogy te is ott voltál, amikor vért izzadt, te is ott voltál, amikor a keresztet vitte, te is ott voltál a jobb latornak a helyén. Mindenütt ott vagyunk a Krisztus keresztútján.

Nagyon szépen beszélt. Könnyű volt fordítani. Utána a nővérekkel fényképezkedett, s mi már indultunk a sydneyi egyetem egykori és mai magyar diákjainak találkozójára. Mielőtt ide mentünk volna, az úton Kingsfordban meg kellett állnunk, mert ment előttünk egy ember, aki a térdét kicsit kifelé dobálta. Megjegyeztem, hogy otthon Vas megyében anyám azt mondta az ilyen emberre, hogy *börtet* a lábával. Anyám Tóni bátyámtól, az erdőmérnöktől hallotta. A bíboros azt mondta, ők ezt nem ismerik, ő sem ismerte, de az anyja szokta mondani, hogy aki

így megy, az csöbörbe lépett. Vagyis, mikor a ló rosszul megy, azt szokták mondani, ez a ló csöbörbe lépett, és ezt alkalmazzák az emberre is.

A sydneyi egyetemen *Sós Zoltán* vezetett bennünket. Nagyon rendes magyar egyetemi hallgatók vannak, legalább százan. A fiatalok részben már házasok. Legtöbbje kevés hitbeli tartalommal, de lelkes magyarok. Szegény *Sós Zoltán* elakadt köszöntő beszédében, egy percig küszködött a könnyeivel a meghatódottságtól. Az itteni magyarokra, együttérzésükre jellemző, hogy senki sem szakította meg a közel egy percig tartó könnyezését. Mindenki türelemmel várt. A primás válaszolt a köszöntésre. Utána kicsit elvegyült a fiatalok között. Később a már nem egészen fiatalok, hölgyek és férfiak, fiúk és lányok leültek a lába elé körben, ő pedig egy széken ülve válaszolt a kérdéseikre. Nagyon érdekesen, nagyon közvetlenül, a maga praktikus módján. A magyar jövőről, a szenvedésről, az Istenben vetett hitről beszélt. Arról, hogy a nemzet fölemelkedésében bízni kell. Hamarosan hazafelé indultunk. *Sós Zoltán* engem visszacipelt abba a társaságba, ahol *Mátéffy, Ábel*, aztán egy *Turcsányi* nevű, a *Tölgyessyék*, ifjú *Szolnoky-Nagykun-Jász* a feleségével és mások voltak. Velük még elbeszélgettem, úgyhogy csak éjjel egy órakor kerültem ágyba.

1974. november 12., kedd

Reggel elindultunk a George Street-re, a magyar otthonba, ahol fogadások voltak. Többen is jöttek a bíboroshoz, de Csapó, az itteni magyar újság szerkesztője nem jött. Magyar László is csak a feleségét, a lányát és az unokáját küldte el. Azokat fogadta. Dr. Szoboszlai vezette a fogadásokat. Eljött Tóth János, aki valamiképp rokona szomszédunknak otthon, Felsőpatyon. A kántor odajött hozzám, egy csomó dolgot közvetve elmondott, többek között azt, hogy mit beszélnek rólam a magyarok itt. Hogy a Vatikán kémje vagyok, vagy a vörösök ügynöke, és neki kell mindezt kivédeni. Persze engem nem nagyon sújtott le ezzel. Közel fél órát kellett arra várnom, és újra visszatérni ahhoz a témához, hogy mi a konkrét panasza, amit nem mert sosem nyíltan kimondani. Szörnyű világ!

Itt ebédeltünk. A Széchenyi Kati és egy idősebb házaspár készítette az ebédet. Utána meglátogattuk az itteni rendházban Gilroy[?] kardinálist, aki őminenciájával találkozott 1946-ban. Hosszú ideig elbeszélgettek. Én nem voltam ott. Közben összegyűltek a nővérek az udvaron. Szörnyű meleg volt. Egy sütökemence és mosókonyha hangulata együtt. De a bíboros jól bírta. Kimentünk az udvarra, fényképezkedett a nővérekkel. Utána indultunk hazafelé.

Itthon voltunk talán egy óra hosszat, utána indultunk vissza. Először Janyékat látogattuk meg. Mielőtt elindultunk volna, aludtam egy keveset. Bíboros úrnak megmondtam, amit vasárnap és egész héten elhallgattam, pedig a nyelvemem volt. Megkértem, röviden beszéljen, mert lesznek ausztrálok is a bérmálási misén a Parramatta Road Concord templomban, ahol Kelly segédpüspök a plébános. Mert bizony a vasárnapi prédikációjában, melyet Newcastle-ban mondott, nem volt dogmatikus, inkább csak hazafias szónoklat volt.

Fazekas Béla kissé nehezen tudja összeszedni, szervezni a népet. A primás a bérmálándóknak és az elszülőknak beszélt. A tegnapi Szent Márton ünnepe kapcsán elmondta Szent Márton püspök életét. Nagyon szépen elmondta, hogy a IV. században élt, hogy mint pápai nuncius Konstantinápolyban fölszólt a monoteisták tévedése ellen, miszerint Krisztusban csak egy természet van, az isteni, – és emberi nincs benne, amivel tagadták Krisztus emberségét. Igazán hatásos beszéd volt. Ennek kapcsán buzdította a szülőket imádságra, s az áldozat vállalására. Lefordítottam. Utána jött a bérmálás. Elég hosszú volt, különösen a szentmisével együtt. Tóth kántorék nem valami szépen énekeltek. Nincsen zenei előkészület, orgona, zenei tanítás. A népet elhanyagolják, nem törődnek vele. Ez borzasztó. A szentmise után autóra ültettek bennünket, pedig át lehetett volna menni az udvaron a plébániára.

Kelly püspök nem volt ott a szentmisén. Csak üdvözölte a primást, utána eltűnt, de a búcsúzásra megint megjelent. Tudja Isten, hol volt! Nem értem az ilyen vendéglátást. Közben mondta a primás, hogy nagyon át van izzadva. A plébánián egy szobában inget váltott. Utána átmentünk a hallba, ahol a magyaroknak meg volt terítve. Az asszonyok sokat dolgoztak. Én nem is tudtam vacsorázni.

Így telt el a nap, de még este is küszködnöm kellett ezzel a szerencsétlen rendező bizottsággal. Telefonálnom is kellett. Bácskay Bélától jött egy távirat magyarul, amelyben kér, feleljünk az ottani feladott kérdésekre. A *Newsweek*, ez a több milliós amerikai hetilap akart közölni egy interjút a primással. Kényes kérdéseket is föltek. Hogy tart-e kapcsolatot a Vatikánnal, hogy mi az állásfoglalása Budapesttel szemben stb. Ezt az interjút kategorikusan visszautasította. Azt mondta, nem szereti a sok kérdezést, és nem ad interjút. Megjegyeztem, hogy a *Newsweek* cikke memoárjának kiadását emelné. De elutasította. Azt akarják, mondta, hogy vagy a Vatikánnal szemben foglaljak állást, vagy a saját álláspontomat revideáljam. Ebben igaza van. Így váltunk el.

1974. november 13., szerda

Még november 10-én, vasárnap az autóban menet Páter Fazekasnak, aki valamiről kérdezte a múltjával kapcsolatban, azt mondta:

– Erre csak így suhanva nehéz válaszolni.

Ezt a szót „suhanva”, lehet érteni az autóra is meg lehet érteni arra is, hogy a téma fölött suhanva. Ahogy akarja.

Ma reggel előhoztam a primásnak a tegnapi Bácskay-féle táviratot, és kifejtettem, kissé furcsállom, hogy miután másod-, harmadrendű újságíróknak ilyen kényes kérdésekre már válaszolt, akkor most, amikor arról van szó, hogy a nagy példányszámban megjelenő *Newsweek* a memoárok kiadását elősegítené, akkor most ő nem akar interjút. Rövid hallgatás után megismételte mindazt, amit tegnap este már elmondott, miszerint ezek őt nehéz helyzetbe akarják hozni, és nem jóindulatúak.

9 órakor behozott egy választ, aminek a lényege az volt, hogy ő az emberi szabadságjogok alapján áll. A Vatikánnal való viszonyáról ügyes, politikus választ adott Bácskay kérdésére, amellyel kitér az állásfoglalása előtt, mert felsőbb okok ezt parancsolják. De a válasz mindenesetre elment.

Ma egész délelőtt dolgoztam, leveleket írtam. Úgy 12 óra után indultunk ki a Blacktown-i öregotthonba. Oda volt az ebéd tervezve, amelyre *Freeman* érseket is meghívták, de ő nem jött el, kimentette magát. Bár ezt csak az utolsó pillanatban tette. Ott volt azonban a püspök és a görög származású *Nikolainidisz* polgármester, aki kazánfűtőből küzdötte föl magát. Egy magas, széles vállú, jóképű nőtlen ember, a feje négyszögletes, szelíd, energikus szemekkel. Ők köszöntötték a primást. Ebéd alatt beszélgettek, de amikor mondtam öminenciájának, hogy Freeman bíboros nem jött el, akkor azt mondta keserűen nevetve:

– Mert nem szereti, ha nem nagy urak veszik őt körül.

Ebéd közben a polgármester köszöntötte nagyon kedvesen. Ajándékot adott át neki, egy gyönyörű töltőtollat és egy érmét. Kedvesen beszélt, férfiasan, tartózkodóan. A végén meg akarta ölelni a polgármester a bíborost, hogy megcsókolja, de ezt a bíboros borzasztó idegenkedéssel elhárította magától. Aztán mintha semmi sem történt volna, folyt az ebéd. A polgármester nagyon kedvesen megmagyarázta, hogy akit ő szeret, azt ortodox szokás szerint megöleli, megcsókolja.

Az ebéd különben jól zajlott le. Ott voltak a katolikus papok, a helyi plébános, aki máltai származású, ott voltak a magyarok még Sydneyből, meg a Szent Erzsébet otthon vezetősége. Ebéd után hamarosan visszavonult a bíboros. Mi kint voltunk, megbeszéltük Budavárral, aki itt az egyházmegyének a menekültügyi referense, a szombati nagymiséjét. Hamarosan vissza kellett indulnunk, mert most ütöttük nyélbe a Freeman bíboros nővérenek a meglátogatását. Ő nővér, a Szent Vince kolostorban és iskolában a Potts Point-on. Rohanva visszahajtottunk, majdnem egy óra tíz perces kocsikázással. Gyönyörűen fölállították a gyerekeket az udvaron. Mindenki tapsolt. Bementünk a nővérekhez. Bíboros úr pár szót szólt nekik. Utána minden beteghez elment. Nagyon kedvesen búcsúztatták. Ma történt, hogy a Kings Cross sarkán erős forgalomba kerültünk. Előttünk volt egy rendőr, aki integetett, melyik irányból mehetnek az autók. Erre a szép, elegáns rendőrkézre tekintve azt mondta a bíboros:

– Ez aztán a hatalom, ez a kézlegyintés!

Arra értette, hogy az emberek úgy mozognak, vagy megállnak, ahogy a rendőr int. A nővérektől egyenesen a Punchbowl Road 711 alá, a magyar központ meglátogatására indultunk. *Major László*, *Majsay* és a ház vezetősége fogadott bennünket. Bemutatták a vezetőséget, utána megnézte a bíboros a nagyon szép népművészeti kiállítást. Különösen nagyon sok jó festmény volt. Utána vacsora volt a vezetőségi teremben, ahol egy asztalt megterítettek körülbelül

tizennégy személy számára. A többieknek büfé volt. Lassan beszivárogtak. Elég jó, fesztelen volt a hangulat. Ahhoz képest, hogy a magyar központ nem éppen az egyháznak a pártján van, nagyon természetesen viselkedtek.

Utána volt a szentmise a magyar központ termében. És mint ahogy a tékozló fiúk, vagy az egyháztól távol levő emberek, középosztálybeliek, legalábbis magukat annak képzelők tenni szokták, nagyon elegánsan mindent előkészítettek. Voltak a teremben talán két-háromszázan. Mise előtt volt az összes zászló, a hősök címerének és a ház emléktáblájának a fölszentelése. Előtte Szent Istvánnak Kolozsy által készített masszív mellszobrát, amely Szent István kemény, férfias arcát ábrázolja, fölszentelte a bíboros.

Utána megkezdődött a szentmise. Szent Istvánról beszélt a primás, és Szent Istvánhoz kapcsolta Kelemen Didáknak, ennek a 18. századbéli szerzetesnek, szentéletű ferencesnek a történetét, hogy az mennyire leszállott a nép közé, mennyire sok jót tett. Kinyitatta a gazdag emberek raktárait az egész országban, amikor a pestis dühöngött.

Utána hamarosan indultunk vissza a Swith-be, a Darling Point Road-ra, és visszafelé már *Liptay* magyar építész mérnök hozott bennünket. Nagyon meg volt hatódva. A kocsiját szépen elkészítette, és láttam, hogy nagy öröme telik abban, hogy őminenciáját viheti. Visszafelé sok mindenről beszélgettek. *Liptay* úr elmondta, mert magyar énekek szóltak a rádiójából, hogy valamelyik szép éneket az apjától tanulta, aki szeretett énekelni. Erre megjegyzi a bíboros:

– A szép ének apáról fiúra száll.

Liptay aztán a szüleiéről beszélt, a saját életéről, hogy mennyit kellett dolgoznia. Az élete munkával telt el. A bíboros hallgatta, s egy idő múlva megjegyzi:

– Hála Isten a sok munkáért, és hogy erőt adott hozzá!

1974. november 14., csütörtök

Fél 12 körül indultunk a városházára, ahol *Sehiden*, a sydneyi polgármester fogadta, aki libanoni származású, magas szál, nagy testű ember. Először a hivatalában voltunk, ahol elég feszélyezetten társalogtunk. Ott volt a Newcastle kormányának Braun nevezetű képviselője is. A hivatalból átmentünk a nagyterembe, ahol legalább száz ember fölállt a szokásos magyar hivatalossággal. Mindenki bemutatkozott, kezet fogott először a polgármesterrel, a bíborossal, majd a kormány képviselőjével.

Mikor ez megtörtént, már teljes összevisszaság volt. Rengetegen jöttek, de ellenőrizték, hogy hivatalnok ne jöhessenek be. Egyszer csak megjelenik Freeman bíboros a hátam mögött. Meg kell hagyni, nagyon egyszerű, alázatos ember. Ott állt a hátam mögött. Kovács Sándor figyelmeztetett, hogy te, vigyázz, mert a bíboros a hátad mögött van. Megjelent teljes feketében, és csak a nyaka körül látszott egy kis piros. Egészen úgy jelent meg, mint a legegyszerűbb pap, és csak az a kis piros jelezte, hogy ő kicsoda. Nem is szólalt föl. Először a polgármester beszélt, köszöntötte a primást nagyon egyszerűen, szépen, megindult hangon. Méltatta kiállítását az emberi szabadságért, az emberi méltóságért. Utána a miniszterelnök képviselője szólt, majd őminenciájára került sor. Nem tudtam neki se fordítani, mert mindenki figyelte, se azt megmondani, hogy miniszterek nincsenek itt, és hogy kik azok, akik itt vannak.

Halkan kezdte el, alig lehetett megérteni. Nagyon egyszerű szavakkal, angolul. Közölt is arról a napról a *Sydney Morning Herald* a pénteki, 15-i számában egy históriát erről a fogadásról.

Mikor ez lezajlott, hoztak primásunknak egy széket és mellé egy kis asztalt, teát citrommal, de nem nyúlt hozzá. A többiek pedig nekiláttak a büfének. Őminenciájához állandóan jöttek. Egy idő múlva távoztunk. Már a fogadás alatt jelentették, hogy az egyik televízió interjút szeretne készíteni, de a riporter nem tűnt föl a láthatáron. Mikor elmenőben voltunk, akkor fut utánunk egy rossz arcú fiatalember, hogy a Channel Ten-től jött. Le akartam inteni, de láttam, hogy ránéz a polgármesterre, aki úgy látszik, összekötetésben van az újsággal, s már ki is hívta a kardinálist. Úgyhogy öt percnyi várakozás után készítettek egy rögtönzött televíziós interjút. Olyan szemtelen kérdéseket tettek föl, hogy milyen ellenségeskedést talált itt a magyarok részéről, és hogy mi nem tetszik neki itt Ausztráliában. Amint hallottam, az esti híradásban nem megfelelő, inkább negatív hír jelent meg róla a televízióban.

Még azelőtt történt, mielőtt elindultunk a városházára, hogy megjelent *Helga Kogutovicz*, Kogutovicz Manó unokája. A férje zenész volt, negyvennyolc éves korában meghalt, autóbaleset áldozata lett. Itt él a lányával, ő az egyetlen reménysége. A szegény lány, lehet olyan 18-20 éves, az anyja tele volt panasszal, idegességgel, teljesen idegroncs. Azt tanácsoltam neki, ha egy kicsit össze akarja szedni magát, javulni az idegeivel, akkor felejtse el a múltat.

A városházáról visszahajtottunk a Swith-be, az érseki palotába, ott rendeltem egy egészen egyszerű ebédet. Utána volt még egy kis időnk, majd elindultunk a kikötőbe. A magyar szövetség rendezett egy hajókirándulást. A Port Jackson öbölben *Ábel András*, *Major László* mellett lehettünk talán harmincan azon a Venelong jachton, amelyen elférnek száz-százötvenen is. Végighajóztuk az öblöt és a kikötőt az óceánba való bejáratig, majd onnan vissza. Őminenciáját körülvették az asszonyok. Én a legtöbb időt Ábellel töltöttem meg egy pár más ismeretlennel. Sajnos, az idő nem volt olyan szép, de a sydneyi öböl szépségeit, vízen és szárazföldön megcsodálhattuk. Óriási, amit itt építettek az elmúlt évtizedekben. A Venelongból a magyar ház mellett jutottunk ki. Onnan fölmentünk, ott volt a magyar szövetség rendezésében a vacsora. Lehettek talán százötven-kétszázan. Mindenki estélyi ruhában, frakkban. Ott volt *Megginti[?]*, az építésügyi miniszter, meg a föderális miniszter. Először fogadás volt, utána

kezdődött a vacsora. Beszédet voltak: fölköszöntötték eminenciáját. Megginti úgy beszélt hozzá, mint édesapjához. Nagyon prima, folyékony parlamenti angolsággal, és igazán a legmelegebb hangon, szeretettel mondta. Élő mártírnak nevezte, és a legszebb jelzőkkel illette. Nem volt kirívó, mert valóban átélte, amit mondott. A primás nagyon röviden válaszolt magyarul, amit én sajnos, rosszul fordítottam, de utána dicsértek, amit nem érdemeltem meg. Ezután hamarosan hazajöttünk az érseki palotába. Engem még Kovács Sándor elvitt Szabó Lászlóékhoz, az apatársáékhoz, akiknek a fia elvette Emőkét, Kovács Sándornak a lányát. Elmondták minden gondjukat, bajukat. Majdnem fél 1-ig próbáltam vigasztalni őket, hogy egészen ne keseredjenek el. Hullafáradtan értem haza fél 2-kor és 2-kor oltottam el a villanyt. Ez volt 1974. november 14-én.

1974. november 15., péntek

Reggel elég korán indultunk az érseki palotából, hogy 10 órára a katolikus otthonba legyünk, ahol fogadásra készültek. Én elmentem néhány postai lapot vásárolni. Ezalatt folytak a fogadások egészen 1/2 1-ig, állandóan jöttek. Itt volt közben az ebéd, amelyet Berzsényiék adtak Dallosnéval. Ez volt a legjobb ebéd. Nagyon finom hal és nagyon finom csirkemell volt gombával. Könnyű ételek voltak és tésták meg gyümölcs. Minden a legfinomabb volt. Meg is dicsértem őket, ennek igen örültek.

Ott volt az asztalnál öeminenciáján kívül Fazekas Béla, Jany István, Koltay Imre csendőrtörzsörmester, aki kísért bennünket az úton, és a végén megérkezett Kovács Sándor is. Elbeszélgettünk. Nagyon kedélyesen mondott el öeminenciája zalaegerszegi anekdotákat, közöttük például azt, miként mentek le Hermann Ödönnel Kanizsa felé. Kérték a kalauzt, hogy keltse föl őket Kanizsa környékén. A kalauz fölkelte őket. Kérdezik: hol vagyunk? A kalauz azt mondja, hogy éppen most hagytuk el Kanizsát. Az utasok méltatlankodtak, hogyhát Kanizsa előtt kellett volna őket fölkelteni.

A primás nagyot nevetett. Azután elmondta a másik anekdotát is: János Zsiga, egy zalaegerszegi zenész elindult valahova vidékre vonaton, hogy ott zenéljen. Amikor felesége azt gondolta, hogy már javában vonaton van, egyszer csak visszajön gyalog az állomásról, s azt mondja a feleségének:

– Visszajöttem, mert esőre áll az idő, és esernyőt akarok vinni.

Erre a felesége rábök a karjára, ahol az esernyő lógott, és azt mondja neki:

– Hát ez meg mi, a fene egye meg!

Itt mondta el, hogy az 1919-es kommün alatt Csehimindszenten is volt nyolc-kilenc csendőr, míg annak előtte két községnek volt hét csendőre a háború előtt.

Ebéd után visszajöttünk Swith-be. Délután indultunk Ammandel-be[?], ahol az úgynevezett katolikus magyar iskola van. A gyerekek lehetnek talán negyvenen. Velük együtt fogadta Tóth János öeminenciáját. Kissé gyenge teljesítményű darabokat, énekszámokat mutattak be. Dehát nehéz a dolguk. Hősies munkát végeztek, leveszem a kalapom előttük, hogy egyáltalán kitartanak hagyományaik mellett. Ezután Tóth János igazgató mintatanítást akart tartani, de a tanítók, sajnos, nem jöttek el. A felnőttek közül is csak a leghűbbek voltak ott. És mert nem volt még kész a vacsora, a bíboros az iskoláról beszélt. Arról, hogy Szent István korában az iskola meg a templom nem volt szétválasztva.

Búcsúzás után elindultunk haza. Visszajöttünk a Swith-be. Elintéztem az orvosságokat, a lefektetést. Szerencsétlenségemre elmentem Kovács Sándorral öhozzájuk. Meg akarta mutatni az 1961-ben tett London-Colombó-i autós útjukról készült fényképeket. A kis-ázsiai részen készültek nem találta. Unalmas, fárasztó és altató fényképnézés volt. Késő éjszaka jöttem haza. Kár volt az időért!

1974. november 16., szombat

Ma reggel elvileg szabad lettem volna, hát nekiláttunk dolgozni. Nagy nyugtalanság volt a bíborosunkban. Szüntelenül arra kért, haladéktalanul telefonáljak, s érdeklődjem, kik lesznek ott ebéden, mert Freeman érseknek leszünk a vendégei. Azonnal tudjam meg, hogy a mai érseki ebéden kik vesznek részt, milyen személyek, egyháziak-e, világiak-e, mert ez zavarta meg őt a városházán is.

Délelőtt itt dolgoztam. 12 óra körül elindultunk az érseki ebédre. Az asztalnál a Freeman érsek jellegzetesen a jobb oldalán ült a plébánosnak, Mindszenty bíboros pedig a balján. Ebből is látszik, hogy Freeman bíboros modern ember, elismeri a plébános teljhatalmát és joghatóságát. Ott volt P. Fazekas, P. Takács, csekélységem, s ott voltak a plébánián működő papok. Ott volt Szondy is, ez az első generációs pap, aki elég rosszul beszél magyarul, de azért beszél még. Ő Freeman bíboros titkárának a tanuló társa volt. Eleinte feszült hangulatban volt a társaság. Az ebéd úgy nagyjából rendben folyt le.

Utána volt 2 órakor a közös szentmise. A magyarok sajnos nem énekeltek. Az óriási katedrálisnak a közepe tele volt, ahol lehetett látni. A két szűk mellékhajóban, ahonnan nem lehetett látni az oltárra, bizony nem voltak. A szentmise legnagyobb része latinul folyt, csak a rövid bevezetőt mondta Freeman bíboros angolul. Egy litván kórus énekelt Sanctusra, és áldozásra. Öminenciája nem áldoztatott. Azt mondták, nagyon szépen, méltóságteljesen ment minden.

Öminenciája állt elől, a legfelsőbb lépcsőről beszélt. Lényegében ki akarta fejteni, amit mondtam neki, de belevette a maga gondolatait is. Beszélt arról, hogy köszöni az imádságot, és arról, hogy a Szűzanya Ausztráliának a patrónusa, a keresztények segítsége. 1844-ben tette azzá az első nemzeti zsinat itt Sydneyben, de a magyar fölajánlás 1038-ban nemcsak egyházi, hanem közjogi felajánlás is volt. Utána arról beszélt, hogy egy asszony által vett el a világ, egy asszony által lesz megmentve. Vagyis az anyának, a nőnek, Mária által az üdvösségszerző szerepéről beszélt. Beleszötte az angyalok bukását is. Lucifer, a Hajnalcsillag azért bukott el, mert a világ teremtése előtt Isten megmutatta neki egyszülött Fiát, emberré lett Fiát a kereszten, és az gögijében nem fogadta el. Utána részletesen elmondta a paradicsomi jelenetet, és csak a végén, amikor rá kellett volna térnie a Szűzanya üdvösségszerző közbenjáró szerepére, akkor egész röviden befejezte. Érezte, hogy kifutott az időből. Attért a magyar templom kérdésére. Ebben ő nem akar állást foglalni, de jó lenne, ha lenne magyar templom Sydneyben. Buzdította a magyar családokat a békességre, egyetértésre és a magyar nyelv ápolására. Köszönte az őerte és Magyarországot ért mondott imádságokat, a Szűzanyának tett fölajánlásokat.

Az összefoglalást olyan rövidre fogtam, amennyire csak lehetett. Sokat kihagytam belőle. A székesegyházból kijövet óriási tömeg várt. Elmentünk a plébániára, ott bíborosunk elszívta a szivarját. Utána elbúcsúzott Freeman bíborostól, aki ott a papjaival televíziót nézett, és elindultunk ki Punchbowl-ba. Szép, napos idő volt. Azt mondja a bíboros, hogy életében először mondott délután 2-kor szentmisét.

– Ezt még sohasem tettem. Jó messze kellett jönnöm a hazától, hogy ez megessék velem.

Arról is beszéltünk, hogy a szokatlan idő – szombat délután 2 óra – ellenére sokan voltak. Azt mondja a primás:

– Ez egy kicsit a kommunisták érdeme is, hogy ilyen sokan voltak, mert az ő érdemük, hogy kíváncsiságot tudok kelteni.

Punchbowlban, a magyar otthonban a szövetségi és a magyar iskola tanulói egyszerű műsort adtak. *Haris* nevű, volt budapesti kántortanító énekelte velük. Utána a primás közibük ült, és lefényképezték őket. Megdicsérte őket, de azt mondta, úgy hallotta, hogy itt nincsen hitoktatás.

Kérte, hogy ezután legyen, mert különben abba a gyanúba keverednek, hogy egy húron pendülnek a hazai istentelen iskolákkal. Kijelentette, hogy gyerek nélkül nincs magyarság, és hogy az istentelen magyarok nem magyarok. Utána lejött és megnézte, hogyan dolgoznak a gyerekek az osztályokban.

Vacsora következett, utána pedig színvonalas, zenés, táncos magyar műsor, amelyben *Mikes Márta* és *Major Sándor* operaénekesek szerepeltek. Aztán *Tóth Magda* a Bánk bán-ból énekelt, majd a fiatalok táncoltak. *Sós Miklós* konferált, aki 1957-ben ministránsom volt a hajón. Most már diplomás ember, pszichológus. A végén pár szóval *Major László* elnök bezárta a műsort. Mindszenty bíboros még egyszer megígértette velük, hogy a hittant nem hagyják ki. Nem hagyják ki a családi életükből és a magyar házból sem. Utána hazaindultunk, hamarosan megérkeztünk. Még készülök holnapra a Szent Erzsébet búcsúra Blacktown-ba. Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus!

1974. november 17., vasárnap

Elérkezett a sydneyi látogatás legfontosabb napja. Kint a Szent Erzsébet otthonban a nagy Szent Erzsébet napi búcsú és tábori szentmise.

Előző napról, szombatról még el kell mondanom, hogy a Freeman bíboros érdekes ember. Minden feltűnés nélkül való, egyszerű, alázatos, a modern püspök ismertető jeleivel. Amellett, mint minden angolszász ír, roppant érzékeny, de látszólag hidegen nézi a dolgokat. A szentmise után, amelyben együtt celebrált Mindszenty bíborossal, és mivel ő volt a vendéglátó gazda a St. Mary plébánián, mindjárt azt kérdezte tőlem, a titkártól, hogy a prímás meg volt-e elégedve. Tehát ezzel nagyon törődik.

Ezzel szemben azt kell mondanom, hogy mi, magyarok, majdnem mindannyian, amikor föllépünk, kisebbségi érzésből a ló másik oldalára esünk át félelmet keltve azzal, hogy magabiztosnak látszunk, ami teljesen ellenkezője az angolszász magatartásnak. Talán ez is az oka annak, hogy olyan nehezen tudjuk megértetni magunkat az angolszászokkal.

Kovács Sándorral elég korán indultunk ki messze Blacktown-ba. Ez közel egyórás út vagy talán hosszabb is. Az úton került szóba a magyarság helyzete az angolszászok között. Azt mondtam, hogy az angolszász magát soha meg nem kérdőjelezi őszintén, nyíltan, és butának sem tartja magát, tehát az alázatosság lényeges jegye sokszor nincs meg benne. Erre Kovács Sándor idézte egyik középiskolai tanárát, aki azt szokta mondani:

– Tudjátok fiúk, olyan ember, aki a hibáját beismeri, nem minden bokorban terem.

Ekkor váltott át a beszélgetés arra, hogy mi mindenre emlékszik az ember. Kovács Sándor például arra, hogy a magyartanára a középiskolában valahányszor a Himnuszt énekelték, előtte elmondta, nem úgy kell énekelni, hogy „Hozz reá víg esztendőt”, hanem úgy „óh, hozz rá víg esztendőt.” Egy másik érdekes megfigyelésem, amire Kovács Sándor nem tett észrevételt, hogy az angolszász modort átvették az írek, és mindenben angolszász módon viselkednek, mert az látszik nekik felsőbbrendűnek. Ennek ellenére gyűlölik az angolt. Hasonló a viszonyuk, mint a magyaroké és a szlovákoké. Erről nekem azt mondta Lévay István, hogy a külsőleges meghunyászkodást, a hátulról való rúgást a szlovákokba a magyar elnyomás verte.

Így értünk ki a Szent Erzsébet Otthonba. A tömeg már kezdett gyülekezni. Klotild nővér volt megbízva a vásár előkészítésével és az árusításokkal. Nagyon szépen csinálta, bár mindig egy kicsit késésben volt. Az otthon melletti térségen tábori oltárt állítottak föl, és mire a szentmise nagy előkészület után megkezdődött, eléggé megtelt az a tér. Nehezen lehetett volna megállapítani, hogy hányan vannak, de több ezren lehettek. Elsőrangúan szerelték be a mikrofonrendszert, úgyhogy elég volt halkán beszélni, mégis minden érthető volt. Őeminenciája, Szent Erzsébet napja és vasárnap lévén Szent Erzsébetről beszélt, akinek az élete a huszonnegyedik évével befejeződött. Akit rá pár évvel halála után oltárra emeltek, és akihez még az édesapja, II. Endre is, mint szenthez imádkozhatott. Egész jó formában volt őeminenciája, és nagyszerű ráérzéssel, finomsággal ecsetelte Szent Erzsébet életének lényegét. Ez pedig nem más, mint az Isten iránt való szeretetből egész életen át vállalt tűrés, szenvedés. Ezáltal lett nagygyá. Ezt alkalmazta őeminenciája az itteni magyarok életére. Családi közösségben csak ezzel a türelemmel lehet valamit elérni és megtartani. Őeminenciájának a prédikációja és szentmiséje után, amelyen a többeszes tömegeből nagyon sokan áldoztak, Ausztráliának és a világnak ezen a távoli pontján valami csodálatos áhítat és bizalom szállta meg az embereket, amelyet ezen a népseregen észlelni is lehetett. Volt olyan, aki azt mondta – pedig már nem volt fiatal – a szentbeszéd és a szentmise után:

– Bíboros úr, most már hiszek abban, hogy mi is haza kerülünk!

Szüksége van a magyaroknak erre a nagy fölrázásra, szükségük van olyan emberre, aki visszaadja elvesztett reményeiket, hitüket, bizalmukat, vágyaikat. Ez Mindszenty József bíboros szerepe a külföldi magyarság körében. Nem lehet ugyan külsőleg lemérni ennek jelentőségét,

hisz a lélek rezdülései láthatatlanok. Nem tudhatni, hogy milyen indításokat ad majd mindez a jövőre.

A szentmise után őeminenciája sokakat fogadott. 1956-os férfiakat, nőket, akik annak idején fiatalok voltak, azok jöttek ma hozzá könnyes szemekkel. Megvan az a csodálatos adottsága bíborosunknak, amely az igazi papi léleknek a tulajdonsága, hogy együtt érez, vigasztal, erőt ad anélkül, hogy a hit lényeges követeléseiből a legkisebb mértékben engedne.

Utána ebéd volt a Szent Erzsébet Otthon lakóinak és vezetőinek a körében. Ebéd után visszavonult a bíboros. Rövid pihenés után folytatta a fogadásokat egészen délután fél 3-ig. Amikor befejezte a lényeges feladatokat, körüljárt az egész vásárban. Mindenkihez volt egy jó szava. A gyermekeket csodálatosképpen magához tudta vonzani. Nemcsak a belső vásárban, ahol csak ruhákat, különféle használati tárgyakat, szép magyar kézimunkákat árusítottak, hanem kint az udvaron, a letelepedett magyar családoknál, az egyes élelmiszerárúsító helyeken, a Laci-konyhánál, mindenkihez volt egy-egy kedves szava. Mindenütt *megértette* azt, hogy a magyarsághoz való ragaszkodás nem hiábavaló dolog. Az útja, azon a nagy poros telepen több, mint egy óra hosszát tartott, és sok kedves jelenet játszódott le. Egy idős hölgy beszélt a bíborosnak arról, hogy 1911-ben járt legutoljára Bécsben, nászúton volt ott, s hogy milyen szép volt az a Bécs. A bíboros megjegyezte: „Igen, lelkem, a nászúton minden szebb!”

Mindenütt kísért egy negyven-ötven főnyi tömeg, gyerekek, fiatalok, akikkel élénk érintkezésben volt. Végre be tudtuk fejezni a Szent Erzsébet Otthon látogatását, és elindultunk hazafelé. Útközben meglátogattuk Kovács Sándor családját, aki sárga kocsiján lassan a harmadik héten hordoz bennünket úgyszólván minden rendezvényre. Ott volt a két lánya: Ildikó, aki nincs férjnél, Emőke, aki Szabó László sebészorvos felesége és a Kovács mama. A Szabóéknak ott volt a kisgyerekek, a hároméves Lacika. Nagyon élénk, fejlett gyerek. Nagyanyjának a térde között támaszkodott, és nézte a vele szemben ülő bíborost, aki nagyot tüszentett. Úgy látszik nem volt ideje elővenni a zsebkendőjét, csak tüszentés után tartotta a szája elé. Erre a hároméves gyerek megjegyzi:

– Igen szépen tetszik hapticzni!

Fantasztikus megfigyelése van ennek a gyerekek. Utána hazamentünk, de Kovács Sándor előbb még gyorsan elvitt engem Szabó Lászlóékhoz, akik Európában jártak. Szabó László Angliában, Amerikában tanult, és általános sebészorvos akar lenni, de már dolgozik. Ezután elvittek Kalotai gépészmérnökökhez, akik 1949-ben jöttek ki Németországból. A felesége magas, kedves német típus. Van három gyermekük: Gábor, Judit és Andrea. Nincs televíziójuk. Az egész családon meglátszik, mennyire jólneveltek a gyerekek, mennyire önállóak, mennyire hozzá tudnak mindenhez szólni, mennyire emberségesek. Velük voltunk együtt. Este 11-kor még egy bablevest kínáltak meg palacsintát. Ma ugyanis minden vacsoráról lecsúsztunk, mert hamarabb hagytuk ott a Szent Erzsébet Otthont. A bíborosnak is csak a Swith-ben rendeltem egy kis vacsorát. Így telt el a mai nap.

1974. november 18., hétfő

Elvileg kirándulás lett volna a mai program a Kék-hegyekbe, és a Springwood-i filozófusok szemináriumába. Onnan a Szent Erzsébet Otthonba mennénk, de azt lemondtuk, mert az út körülbelül két óra oda és két óra vissza lett volna. Így elvileg ma, hétfőn délelőtt szabad voltam. Tudtam a levelezést intézni, de bíboros úr ráült a Pittsburgh-i ügyre, állandóan abajgatott, úgyhogy kénytelen voltam mondani:

– Eminenciás Uram, de hát nekem dolgoznom kell, nem tudok ezekkel a dolgokkal foglalkozni, tessék nekem egy kis időt hagyni.

Együtt ebédeltünk a szabadnapját itt töltő Freeman bíborossal, meg a vikárius generálissal. Ha gyorsan beszélnek, egyáltalán nem érti meg primásunk az angolt, vagy csak a felét, és átkapcsol valami egészen másra. Freeman bíboros meg is kérdezte, hogy ért-e egyáltalán a primás angolul. Kénytelen voltam neki azt mondani, ha nagyon gyorsan beszélnek, akkor nem. Egyébként nem tudott részt venni a társalgásban, én sem tudtam bevonni, mert mindig magyar ügyekről kezdett beszélni, ami senkit sem érdekel. Megszállottja a magyar ügynek. Én meg tréfáltam, vicceket mondtam Freeman bíborosnak, hogy eltereljem figyelmét a témáról.

Délután elindultunk a Blacktown-i evangélikus gyülekezetbe, ahol megint Kemény Péter a perth-i evangélikus lelkész gyűjtötte össze híveit egy ausztrál, lutheránus, nagyon tiszta kis templomba. Miután köszöntötte a bíborost, imádkoztunk. Elimádkoztuk a Hiszekegyet úgy, mint annak idején a chalmerth-i[?] református templomban. Őeminenciája nagyon szépen beszélt arról, amit Jézus mondott, hogyha ketten, hárman összegyűlnek az én nevemben, én közöttük vagyok. Mert a közösségekben történt igehirdetés és imádkozás áramlatot indít meg a lelkekben. Mert az Úristen az embert közösségi lényre teremtette. A közösség lényeges szimbóluma, jelképe, a vesszőnyaláb. A vessző külön-külön gyenge, hamar eltörik, de ha sokat összefognak, nyaláb lesz belőle, és ez már szinte eltörhetetlen. Ez áll az emberi közösségre és a nemzetre is. Meghívták – folytatja – Winnipeg városában a város főnállásának százéves évfordulójára. Akkor azt mondta, hogy megérti az ünneplést, mert ő egy ezeréves nemzet tagja. Az Isten gondviselését népünk mindig érezte. Most pedig rajtunk van – szó szerint így mondta – a keleti barbárság a hitelenséggel, a kommunizmussal párosulva. Beszélt a litvánok helyzetéről, és arról az üzemről Litvániában, ahol száznyolcvanhat istentelen agitátor működik, és az üzem fizeti őket. 1946 előtt tizenhárom katolikus püspök volt Litvániában, most csak három van. Abból is csak egy litván, és az is csak apostoli kormányzó. A kommunizmus előbb mond le a kapitalizmus elleni küzdelemről, mint az Isten elleni harcról. A hitoktatásról is beszélt és szóba hozta a sajtó helyzetét. Magyarországon huszonöt újság van, de csak egy katolikus hetilap, s az is csak 67 ezer példányban. A kommunista napilap huszonöt oldalas, a katolikus hetilap csak nyolc oldalas. Három és fél millió magyar az elszakított területeken él. 1957 elején, amikor Kádár elment Erdélybe, azt hirdette segítség helyett, a román elnyomás ellen, hogy ott van a haza, ahol jól élnek az emberek. Hát köszönöm ezt a jólétet! – mondta a bíboros. Tömörüljünk hitünkben, nemzeti érzésünkben, egyházközségi életünkben, mert a nemzet nem létezhetik hit nélkül. Ezzel fejezte be a beszédét.

Utána még egyszer elmentünk a Szent Erzsébet Otthonba, ahol a délvidékiek gyülekeztek össze a nagy teremben. Elég szép számmal voltak, legalább százan fiatalok, munkás emberek, gyerekekkel, mind magyar ruhában. Ott mondtunk szentmisét. Beszélt a jerikói vak gyógygyógyításáról és arról, hogy a hit fölnyitja a szemünket.

A szentmise végeztével először az elnök köszöntötte, és felsorolta azokat a sérelmeket, amelyek a délvidékieket a magyarok részéről érik. Rácnak, csetnikeknek mondják őket. Úgy látszik, a hosszú évekig tartó kisebbségi elnyomás különösen érzékennyé teszi az embereket.

Utána Kászonyi énekelt három magyar dalt. Egy tíz év körüli kislány, Perczel Éva mondta el Tollas Tibornak a *Magvetés* című versét gyönyörű kiejtéssel, átéléssel. Akármelyik nagy színpadon fölléphetett volna. Csak csodálkoztam.

Az idő gyorsan elmúlt, főként azzal, hogy prímásunk az evangélikusoknál kicsit hosszan beszélt, harminc percig. Még el kellett menni a büfének elkészített terembe, ahol semmit sem fogyasztott a bíboros, de időt veszítettünk. Itt kellett hagynunk a vacsorát. Vacsora nélkül tértünk vissza Swith-be. Így fejeződött be sydneyi látogatásunk.

1974. november 19., kedd

Korán keltünk, be kellett pakolnom mindent. Velünk jöttek az első kocsiiban Majsay, Semsey, meg azt hiszem, a fiatal második vagy harmadik felesége, Semsey Éva. Utána Kovács Sándor vitt bennünket, a bíborost és engem. Kísértek bennünket Holnik Viktor és felesége, Ilonka és Kovács Ellus. Ott volt az elmaradhatatlan jó Koltai Imre dr. Jany Istvánnal és Takács Jánossal, a második sydneyi pappal.

Először megálltunk Gleeb-Point-on[?], ahol Kiss Magda nővér tanít. A nővérek fogadtak bennünket, a diákok is összegyűltek. Primásunk rövid beszédet mondott nekik a szokásos tartalommal, hogy a munka nem büntetés, hanem kiváltság. Dolgozzanak a jövőjükön, mert az élet olyan, mint a fák, amelyekről a haszontalan leveleket a szél elsodorja, munka nélkül nem jutnak semmire. Utána áldását adta. A diáklányok utánunk futottak a kerten keresztül, s amikor elhaladtunk az iskola előtt, már ott is álltak. A bíboros kinézett, és nagyon kedvesen azt mondta ezekről a 10-12 éves lányokról, hogy „gazdátlan csikók”. Kértem, hogy szóljon hozzájuk, amit ő szívesen tesz különben, de akkor, ott beszéd közben mindenki előtt hangosan kezdett panaszkodni, hogy a beígért négy magyar család nincsen itt.

Tóth Sándor teológus kísért bennünket motorbiciklivel a családjához, Tóth Istvánéhoz, akik mezőkövesdi származásúak. 1942-ben jöttek el onnan Mosonmagyaróvárra, és onnan települtek ki ide, Ausztráliába, mert sokat üldözték őket. Tíz gyermekük van, és huszonegy-huszonkettő unokájuk. Menyeik értenek magyarul, és amikor megérkeztünk, tele volt az egész ház házaspárokkal meg gyerekekkel. Csodálatos volt látni végre ezt a nagycsaládot a sok komisz, kényelmes, gyermektelen családi légkör után. Ott ültünk bent a szobában, férj, feleség, őeminenciája, Takács János és én. A fiatalok meg ott álltak. Tóth mama azt mondta, hogy amikor nagy nyomorban voltunk, Isten akkor is tenyerén hordott bennünket. Amikor elvitték férjemet, bementünk a templomba a gyerekekkel, és imádkoztunk, hogy visszajöjjen.

Odafelé motorbiciklivel kísért Tóth Sándor teológus, vissza pedig apjával, az apja fehér kocsiján. De mivel nem tudtam pontosan, hogy hány unoka van, odaszalasztott a bíboros úr a Fő útnál Tóth Istvánhoz, hogy kérdezzem meg, mennyi unoka van. Erre azt mondta, hogy ő sem tudja pontosan, hogy huszonegy vagy huszonkettő. Ezen a bíboros borzasztóan méltatlankodott, hogy hát ezt mégiscsak tudni kellene. Innét indultunk tovább. Csodálkoztam, hogy milyen zöldek a fák, a rétek, persze itt, ezen a tájon tavasz van. Kovács Sándor azt mondja, hogy karácsonyig minden kiég. Erre a bíboros hátul huncutul megjegyzi: „Akkor eltaláltuk!” Ugyanis az idejövétel idejét. De ezt nem mondta, ezt ki kell találni a Rába melléki észjárás szerint.

Megálltunk Mittagong-ban. Bár nem akart megállni, de úgy mondta Jany István, hogy ott lesz Keresztes-Fischer Ferenc volt belügyminiszter unokaöccse. Nehezen tudtam őeminenciáját rávenni, hogy menjen el ehhez a Korponai családhoz. Ott él a kilencvenéves Erzsi néni, egy elnyűhetetlen matróna, aki még négy évvel ezelőtt világszerte úton volt. Vártak bennünket. Az első feleség meghalt, most angol a felesége. Nevét is megváltoztatta, pedig igazi Korponai, most Karnwai-t vagy Kainwein-t láttam a névtábláján. Csirkével kínáltak bennünket, amit rántva, sültve vagy paprikásan akartak elkészíteni. Szörnyű, hogy végig akarták velünk etetni a háromfajta csirkét. Utána nem édességet adtak, hanem francia gesztenyepürét habbal, ami itt ritkaság. Meg is jegyezte őeminenciája, hogy „ez nem raboknak való eledel”. Amikor a céklarépával kínálták, kivett belőle pár darabot, és azt mondja „Ezt a kivonási műveletet is elvégeztem”.

Még néhány jó megjegyzése volt a bíborosnak. Amikor Sydneybe megérkeztünk a repülőtérré Freeman érsek nagyon kérte primásunkat, hogy üljön le, erre azt mondta: „Jobb állni, mint ülni!” Wollongongban szavalt egy lány egy nagyon szép angol verset, ő maga írta. A

bíboros megjegyezte: „Legközelebb nekem magyarul mondd el.” Kaptam valakitől egy doboz bonbont, elhoztam magammal Sydneyből, és betettem Sándornak a kocsijába, hogy útközben majd veszünk belőle, de a színes felét lefelé fordítottam. Prímásunk nézte, hogy mi az, és mondom, hogy lefelé fordítottam, hogyha valaki benéz az autóba, ne lássa. Erre azt mondta: „Persze azért csinálod, hogy ne árulkodjék a doboz.” Időnként szellemes megjegyzései vannak.

Valamivel 4 óra után értünk az érseki palota elé Canberrába. Edward B. Clancy érsek várt bennünket titkárával meg két lengyel pappal.

A magyaroknál irtózatossá vált, mert Fazekas páter nem akarja semmiképpen, hogy a bíboros elmenjen az itteni magyar klubba, amelynek rossz híre van. Molnár Ferenc a vezetője ennek a klubnak, egy fiatal magyar, állítólag az ausztrál nyilas párt elnöke vagy főtitkára. Páter Fazekas még azt is mondta a bíborosnak, hogy fiatal lányokat cipelnek oda, „üzelmek” vannak, isznak. Mindezt a többiek is megerősítették. De Koltai Imre volt csendőr, meg Jany István borzasztóan berzenkedtek. Én viszont nehezen tudtam kihúzni magamat a dologból. Először beküldtem Páter Fazekast, ő mindezt még egyszer elmondta a bíborosnak. Amikor én bementem hozzá, azt mondta, hogy Molnár Ferencet nem fogadja. Pedig ott állt az ajtó előtt, mert odahívtuk. Térden állva könyörögtem neki, hogy fogadja. Erre azt mondta:

– Na, hát vezesd be!

Aztán valami írásbeli kötelezést kért tőle, amit fél füllel hallottam, amely szerint az eljáróság megígéri, hogy ezután nem így lesz. Ha ehhez tartja magát, akkor elmegy oda hozzájuk.

Csak négy napunk van Canberrában. Közben ott szorongatott bennünket Canberra egyetlen napilapja, mert sajtókonferenciát akartak tartani. Elérkezett a vacsora ideje. A vacsorán ott volt az érsek meg a tábori püspöke maláji papokkal. A vacsora jó hangulatban telt el. Utána siettünk, hogy felkészüljünk a canberrai katedrálisban tartandó szentmisére. Voltak legalább ezren. Nagyon szépen énekeltek a magyarok. Lelkes volt a hangulat. Ott volt az érsek, a tábori püspök és nagyon sok pap. Meleg áhítat volt a templomban. Őminenciája Zacheusról prédikált. A mára vonatkoztatva mondta, hogy lelki alacsonyásban szenvedünk. Föl kell másznunk a magasságokba, meg kell térnünk, Istenhez fordulnunk, mert a megtérés az örökkévalóság hajnala. Az Istenfia maga is a jobb latorral vonult be erről a földről Atyja országába, és jobban örül Isten egy megtérő bűnösnek, mint a kilencvenkilenc igaznak. Nagyon szépen prédikált, röviden, úgy, ahogy leírtam neki a gondolatokat. Utána lefordítottam.

A szentmise után fogadás volt. A két püspök körülfogta a Haiden Centerben[?]. Voltak legalább ötszázan a nagy teremben. Sokan jöttek oda őminenciájához magyarok és ausztrálok. Még a püspök beszélt, aztán hazajöttünk.

Ehhez a naphoz tartozik még – november 19-e, kedd este –, hogy Jany István meg Koltai Imre nagyon méltatlankodnak és félnek, hogy nem megyünk el a canberrai klubba. De azt is meg kell jegyezniem – legalábbis én azt hittem –, hogy a Jany István mellette van, hogy meglátogassuk a Korponai-Kornwei-t. Közben Kornwei-Korponai nem is várt bennünket a Fő úton. Alig találtuk meg a házat, és amikor beértünk, csak a prímást vette észre, senki mást. Alig üdvözölte dr. Janyt. Bár őt is meghívhattuk, mert hat személyt vártak ebédre, de Jany annyira megsértődött, hogy be sem jött hozzá. Hát a csuda sem érti ezt a magyar érzékenységet.

Ma este ugyanez folytatódott. Igen sokan voltak ausztrálok, nagyon rendes emberek, papok. Valóban ez a ma esti szentbeszéd gyűjtő hangú volt. Kifelé menet áldást osztott őminenciája. Igen sok ausztrál szemében könny csillogott. A magyar énekekből, a *Boldog Asszony Anyánkból*, a *Himnusz*-ból, a szentségi énekekből megéreztek az egész magyar nép sorsát, nemcsak Mindszentjét. Ezt világosan lehetett látni. Igazán megható volt.

Fél 10 tájban Clancy érsek a titkárával föl vitt bennünket a Mount Ainslie-re, ahonnan egész Canberrára gyönyörű kilátás nyílik. Grandiózus a tőlünk majdnem másfél mérföldre lévő

parlament kivilágított épülete. Az odavezető egyenes út felénél két hatalmas épület a minisztériumokkal. Lent a hegy lábánál a nagyon szép és komor War Memorial, és a hegyről az egész hatalmasan elterülő Canberrának a fénytengere látszik.

Fölhívtam Turcsányi Ilust, akinek az apját Perthben ismertem meg. Ő itt dolgozik, a kiszabadult fegyencek társadalomba való beilleszkedésén fáradozik. Egy Osborn nevű kémikus felesége. Szegény magyarok a világban. Nincs biztos állása a férjének. Szeretne beszélni a bíborossal. Utána fölhívtam Tölgyessyt, akinek a felesége az egyik Árpássy lány. Már Sydneyben találkoztam vele. Tőle kérdeztem meg, mi a véleménye a magyar klubról. Azt mondja, neki nincs jogában ítélni, mert nem működött közre a fölépítésében. Az a hír róla, hogy rendetlenség és iszákosság van ott. Ezeket és más dolgokat vonakodva mondta. Van benne annyi becsület, hogy nem rontja a másoknak a lehetőségeit, elsősorban a Molnárét. Szegény, már ő is egy kicsit elnyűvődött, nem is egészen fiatal. Kiábrándult a nagy társadalmi mozgalmakból és tüntetésekből. Ezzel fejeztem volna be a napot. Éjjel fél 12 van, nincs már erőm bediktálni azt a cikket, amit a bíboros úr kért, hogy írjak le a sidneyi látogatásáról, különösen a Szent Erzsébet Otthonban, és küldjem el Vecseynek, hogy jelenjék meg a müncheni *Életünk*-ben. Az ember nem képes mindenre.

1974. november 20., szerda

Ma délelőtt elváltak útjaink. A bíboros Páter Fazekassal Jany István és Koltai Imre kíséretében elment megnézni Canberrát. Én különféle alkalmakkor, amikor ide-oda mentünk, már láttam. Egy óriási területre épült, kormányzati épületekből álló halott város, ahogy Robert Rush, a brisbane-i érsek mondta. A legkülönbözőbb fákkal egységesen szegélyezett széles utcái vannak, amelyeken néha, amikor a hivatalokban megkezdődik a munka, még autók is láthatók. Különben olyan hűvös, elegáns, hivatali hangulatot árasztó város.

Amikor őeminenciája megjött, megkérdeztem tőle, mit látott, merre jártak délelőtt. Szó szerint ezt mondta:

– Kóborogtunk a városban, valahol a határszélen voltunk.

Nagyon jól, nagyon szellemesen meglátta, mert nincsen város, csak széles utcák vannak, mindenütt mezők, egy gyönyörű tó, és minden messze van már nézésre is. Ezt fejezte ki a maga hátsági, Vas megyei módján, nagyon találóan.

Tegnapról még eszembe jut, hogy körülbelül 30 kilométernyire Canberra előtt van egy falu, és annak a garázsát egy nyolc évvel ezelőtt kijött mokány, délvidéki ember kezeli. De most már önállósult, és hamarosan be fog menni Melbourne-be, a városba. Mondták, hogy ott mindenképpen álljunk meg, de őeminenciája nem szállt ki az autóból, mert fáradt volt. A délvidéki embernek két nagy fia van. Nagyon szép, elegáns kávézójuk van a benzinkút mellett. Én bementem. Kétszer, háromszor is kértem, hogy jöjjön ki az autóhoz őeminenciáját üdvözölni, erre ki tudja miért, miért nem, félénken, idegesen nézett reám, azután eltűnt, és nem jött vissza. Annyit még motyogott a pult mögött, hogy „mi nem vagyunk igazi magyarok, csak olyan jugoszláv magyarok”. Úgy látszik, ezekbe is beleférközött az érzékenység, mert megsértették őket.

Jany Istvánnal beszélgetett egyszer őeminenciája. Jany azt kérdezte tőle, ismeri-e a Lábatlan falut. Az ott van Komárom megyében, ha jól tudom. Őeminenciája így válaszolt:

– Igen, én is lábatlankodtam ott.

Én közben odahaza dolgoztam, és a domonkos atyák kolostorában csatlakoztam hozzájuk, ahol a bíborosunk Kacsofénak a gyereket keresztelte. Ott volt a Kacsof család. Kacsofné, úgy tudom, Barbacsy lány. Ismerte anyámékat és a testvéreit is. A magyar család készítette el az ebédet a kolostor konyhájában. Ott ebédeltünk mindannyian, a család, a fiatalok, a nagymama, őeminenciája a kíséretével. A végén madártejet adtak, s megkérdezték a bíborost, ismeri-e a madártejet. Azt mondta, ösmerem. Egyébként, amióta Camberra-ba megérkeztünk, állandóan ment a harc, mert Páter Fazekas Béla domonkos atya, úgy látszik, teljesen ellene volt, hogy a bíboros elmenjen a magyar klubba, amelyet tulajdonképpen Páter Fazekas szervezett. De aztán idegenek férkőztek bele, üzletet csináltak belőle. Elegáns, két-hármezer dollárt jövedelmező, ha nem is egészen erkölcstelen és iszákos hely lett, de ebbe az irányba tart. Őeminenciája fogadta Molnár Ferencet, a klub elnökét, és megígértette vele, hogy írást hozzon arról, hogy a jövőben rendben mennek a dolgok a klubban. De ilyen írást nem tudott hozni. Elmenőben nekem elmondta, hogy azért nem tudott írást hozni, mert az elnök megharagudott rá, bár ő is ott volt az esti szentmisén, de az elnök tudta nélkül, őt megelőzve ment el a bíboroshoz. Molnár Ferenc könnyek között, mélyen megindulva azt mondta:

– Tetszik tudni, itt rettenetes hibák történtek. Nagy érzékenységek vannak, amit így, hamar elmondani nem tudok.

Nagyon sajnáltam ezt az embert, mert ahol csak lehetett ott volt, őeminenciáját mindenhova kísérte. Úgy látszik, ő maga sem azonosítja magát azzal a klubbal. Az az ember pedig, aki

végigkísért bennünket fehér kocsijával, azt mondta, hogy Molnár Ferenc nem szimpatikus ember. A klubban sem szeretik. Szóval nehéz átlátni a helyzetet.

Ezen a napon, november 21-én, szerdán őeminenciája kiment még Queanbeyan-be. Ez a helység Canberrától tíz kilométerre van, kisebbfajta, talán három-négyezer lakosú település. Itt a Hangos Vilmosék – van egy fogadott lányuk – a lelke az itteni magyarságnak, nagyon derék emberek. Először bent fogadtak bennünket a szobában, azután hátul a kis kertben egy egyszerű, primitív sátrat vertek föl, ami mindennel tele volt rakva; élelemmel, édességekkel meg szendvicsekkel. Oda gyűltek össze a magyarok. Őeminenciája hosszú ideig elbeszélgetett velük, majdnem egy óra hosszúig. Itt, Queanbeyan-ben volt valamikor egy magyar iskola is. Péter Fazekas is egészen föloldódott. Látszott rajta, hogy ezek között az igazán hívő magyarok között otthon érzi magát. Jólesett látni. Őeminenciája nagyon szellemesen vágott vissza, amikor a nehézségekről beszéltek, hogy nehéz a magyarságot összetartani. Arra biztatta őket, hogy érdemes megőrizni a magyar nyelvet és mentalitást. A végén indítványomra elimádkoztunk közösen egy Miatyánkot, egy Üdvözlégyet, utána pedig elénekeltük a Szózatot.

Visszaindultunk. Kovács Sándor, aki nem jöhetett velünk, a huszonöt éves Ildikó lányára bízta szép sárga kocsijának vezetését. Nagyon csodálkoztam rajta, hogy őeminenciája szó nélkül elfogadta, hogy ez a csinos, modern módon kiöltözött Ildikó vigyen bennünket. Hátul ült őeminenciája és Péter Fazekas, aki már négy év óta itt él Canberrában, a domonkos házban. Ugyanazon a körülbelül két kilométeres hosszú, széles, egyenes úton, ahonnan be lehetett látni minden táblát, legalább kétszer tévútra vezetett bennünket. Pedig hamarosan oda kellett volna érünk, mert 4 órakor kezdődtek a fogadások az érsekségen. Péter Fazekas mindig rosszul mondta a jobbot meg a balt meg az egyeneset. Szegény Kovács Ildikó majd szétpukkadt a nevetéstől, amikor már másodszor jártuk végig azt az utat, ugyanazokon a hidakon. Nagyon komikus volt, mert amikor már másodszor is eltévedtünk, azt mondta Péter Fazekas, igen, tévedtünk, bocsánat, tévedtem. A legnagyobb erőfeszítésbe került, hogy ki ne robbanjon a nevetés.

Visszatérve a Queanbeyan-i látogatásról, fél 6-ra voltunk hivatalosak a canberrai parlamentbe. Ott volt az összes képviselő, ellenzékiek, liberálisok, keresztény képviselők, a nem katolikusok, a metodisták. A mellettem ülő, egy szövetségnek a titkára, valami Quill, kilenc évig metodista miniszter volt. Ezek adtak fogadást őeminenciájának a parlamentben. Először elmentünk a szövetség elnökéhez, aztán a szenátus szpíkerjéhez, aki kézzel-lábbal hadonászva fogadott bennünket, és elmondta, hogy az ő veje valamikor 1942-ben jött ki Ausztráliába, s micsoda érdemei vannak. Hogy ő mindent megjavított, ő mindent megcsinált. Ő mentette meg az ausztrál repülőgépeknél a hűtőberendezést, ami nem működött stb. Szóval ezzel a sok beszéddel talán takarni akarta rossz katolikus mivoltát. Sajnos, elég sokáig ültünk nála. Összejöttek körülbelül harmincan a képviselők közül, ott volt a pénzügyminiszter és több volt miniszter. Ott volt dr. Barnett, aki londoni, azt hiszem anglikán ember, aki éppen látogatáson volt Canberrában.

A bemutatás és az egész légkör nagyon kedélyesen folyt le. Őeminenciája azonban nem szeret álldogálni pohárral a kezében. Hamarosan le is tette úgy szégyenkezve azt a narancsleves poharat, amit a kezében tartott. A vacsora szépen, rendben telt el. Először őeminenciáját köszöntötték, utána őeminenciája emelkedett szólásra, hála Istennek magyarul. Ott lábatlankodott a szövetség elnöke mellett egy Detre nevű magyar is, akiről azt mondták nekem, hogy nem jó katolikus. Hát tudja csuda, hogy micsoda, de mindenesetre 1949-ben jött ki Magyarországról.

Őeminenciája nagyon egyszerűen, keresetlen szavakkal megköszönte a meghívást, a meleg vendéglátást, a közös asztali társaságot. És mivel dicsérték, hogy mennyire kiállt

meggyőződéséért, erre azt válaszolta, hogy amit ő cselekedett, az neki kötelessége volt, „és szégyelleném, ha nem tettem volna azt, ami tőlem telt. Különben is azt, amit vállaltam, azt nemcsak a szerencsétlen Magyarországért tettem, hanem minden ember jogaiért, és minden népért. Az emberi jogok között első helyen áll a vallás gyakorlásának a szabadsága. És miután az istentelenség hivatalos formát öltött, és hatalomhoz jutott, nekünk is kötelességünk, hogy biztosítsuk minden ember számára az alapvető szabadságjogokat: az imádság szabadságát, és gyermekeink katolikus nevelésének szabadságát. Ilyen értelemben kérem az urakat, hogy hatásosan dolgozzanak.”

Még egyszer megköszönve a meghívást, kérte rájuk és szeretteikre Isten áldását. Szépen, gyönyörűen, a maga varázsával mondta ezeket a gondolatokat, nem lehetett nem odafigyelni. Feszült hangulat volt. Utána lefordítottam. Az ő beszéde után gyengébb volt a taps, de a fordításból jobban megértették, amit mondott, akkor nagy tapsvihár tört ki. Börn szenátor válaszolt. Megindultan, könnyekkel a szemében köszönte meg a prímásnak a látogatását. Nagyon jól sikerült fogadás volt, bizonyosan meglesz a hatása. Az elnök kísért ki bennünket az autóhoz. Innen indultunk el a dominikánus nővérekhez, ahol a magyaroknak volt a szentmiséjük.

Mise előtt megtanítottam a hívekkel öt perc alatt Szigethy Kiliánnak az *Uram irgalmazz*-át és az *Isten Bárányá*-t. Utána jött a szentmise. Öminenciája meleg szavakkal emlékezett meg Máriának a megváltásban betöltött szerepéről, az asszonynek a jelentőségéről, és ebből vont le a következtetéseket a canberrai magyarság számára. Áhítattal hallgatták, mindenki buzgón imádkozott és énekelt.

Hazaérve bíboros urat hamarosan ágyba készítettem, magam meg elmentem a Travel Lodge-be[?] Kovács Sándorékkal. Elbeszélgettünk egy óra hosszúra. Visszamentem a püspökségre. A két horvát nővért, Máriát meg Teréziát még imádságban találtam. Kértem őket, másnap reggel 6 órakor keltsenek föl. Én pedig elmentem a szobámba, és elkezdtem a munkát. Lediktáltam a Vecseynek szánt cikket a sydneyi látogatásról, s mire mindent elkészítettem, fél 12 lett.

Egyébként érdekes a világtörténelem folyása ebben a canberrai házban. Bányalukából (Banja Luka), Boszniából vannak itt nővérek, horvát nővérek, még a városban is vannak ketten. Így rajzanak ki azok, akikben él a hit, és elviszik azokhoz az emberekhez, akikből már kiégett. Mert itt Ausztráliában már ilyen fiatal nővéreket nem találnak. Egyébként Clancy érsek nagyon jó benyomást tett rám. Jól megszervezte a házat. Az egész háztartáson és az egész szép lakáson ez látszik. Az egész ház légköre nagyon jó volt.

1974. november 21., csütörtök

Reggel korán föl kellett kelnem. 7 órakor Clancy érsekkel, őeminenciájával, Takács János jezsuitával és Fazekas Bélával koncelebráltunk. Ott volt a két horvát nővér is, Mária és Terézia. Utána reggeli következett. Közben még aláírások. Itt mutatták először a McMillan-féle angol kiadást, amelyet megküldettünk New Yorkból, és végre november végén megérkezett. Vannak megbízhatatlan emberek, akik nem csinálják meg azt, amire az ember megkéri őket. Feladtuk október 20-a előtt, hogy azonnal küldjenek a püspöknek, és csak most ért ide, ezelőtt pár nappal. Bosszantó!

Reggeli után elbúcsúztunk. Mindenki kint volt a házból az érseki palota előtt, és melegen búcsúztattak bennünket. Nagyon kedvesek voltak. Autóval mentünk Sydneybe, mert Ausztrália belföldi légi forgalma sztrájkolt. Utánunk jöttek Holmikék Ildikóval, Kovács Ellussal és Ilonkával. Mi a kocsiban csak hárman voltunk. Kovács Sándor, aki vezetett, őeminenciája és én. Arról beszéltünk, mivel Kovács Sándor technikailag képzett ember, hogy amikor a repülőgép felszáll és behúzza a futószerkezetét, az az egy-két perc a legkritikusabb, mert nem lévén alatta többé futópálya, újra leszállni nem tud emiatt sem, mert fölgyorsuló sebességét nem tudja leváltani egy lassúbbra, és nem tudja a szerkezetet úgy alakítani, hogy egy kicsit az orrával leérjen a futópályára. Tehát ott az ember – mondtam – a motorok kegyelmére van bízva. Erre őeminenciája megjegyezte: „Kegyetlen kegyelem!”

A King George tó partján mentünk, amely körülbelül akkora, mint a Balatonnak az a része, ami Tihanytól Siófokig ér. Annak a partján meg két dombvonulat között mentünk. Egyik helyen éppúgy virágoztak az akácfák, mint Magyarországon. Tehát akác is van. A Canberra és Sydney közötti út, de az egész Ausztrália tele van mindenütt gumifával, amelynek valami háromszáz különféle fajtája van. Görcsösek, kemények, szinte nem lehet fejszével vágni. A gyökereik és a lomboatuk elhajlik. Sokszor az is megesik, hogy az ágak lelőgnak a földre, és újra gyökeret vernek. Egy fából így egész sor fa nő.

Nagy hallgatás volt a hosszú úton. Egy kicsit elszundítottam, s hallottam, hogy őeminenciája magában dúdolgat.

Dél körül érkeztünk meg Kovácsékhoz. Odarendeltem Laurát, mert bent maradt a bíboros úr táskájában egy fejezet, amit nem adott oda Laurának. Mondtam, hogy elküldjük mással, ne hívjuk ide Laurát, de bíboros úr azt mondta, hívjam csak ide őt. Laura eljött Klotild nővérral kocsival. Miután bent volt Laura a bíborosnál fél óráig, akkor derült ki, hogy ezt a fejezetet már korábban odaadta neki. Ez volt valószínű az eredeti fejezet, és abból lett lemásolva a másik. Teljesült az akarata.

Repülősztrájk lévén Kovács Sándor megszervezte Major Lászlóval, hogy egy magángépen, amelyen a pilótán kívül még három ülés volt, repüljünk tovább. A sydneyi repülőtérrel indultunk délután 4 órakor Brisbane felé. Nagyon szép idő volt. Egy Michel nevű angol-íres kinézésű fiatalember volt a pilótánk. Bemutatkozott. Nagyon simán szállt fel. Előttünk volt egész Sydney városa. Északon messziről lehetett látni a szemináriumot Manly fölött, azon a dombon az óceán fölött. És az egész parti vonalat lehetett sejteni fölfelé, egészen a Palm Beach-ig. Megcsodáltam, hogy ez a Sydney óriási épületeivel mennyire kirajzolódott, ahogy elröpültünk fölötte, majd a hatalmas felhőkarcolók törpévé válnak. Szinte összezsugorodnak, összemennek, szinte egygyé lesznek a sima földfelülettel. Sohasem éltem át annyira, mint most ezt az utazást. Newcastle-től kezdve egészen szép idő volt, csak a hegyek táján kezdett az ég beborulni.

A gép úgy rázott, mint egy taxi két és fél órán keresztül. Grafton, Casino és Lismore városok fölött repültünk el. Brisbane fölött a felhők között is ki lehetett venni az egész tengerpartot. Csodálatos volt, hogyan vágott keresztül ez a kis repülőgép a hatalmas felhőkön, a lemenő nap sugaraitól megaranyozva. Aztán megint egészen sötét lyukba repült bele, felhőlyukba, de

messze távol látszott a kék égbolt. Azután amikor egy hatalmas fekete, égiszerű felhőtorny meredezett előttünk, és ahogy abba belerepült, pillanatok alatt párásak lettek az ablakok. A víz kicsapódott, de érdekes módon minden száraz maradt. Sokszor ezekben az ijesztő, magas, fekete felhőkön pillanatok alatt átrepült, és a másik oldalon megint sütött a nap. Egészen hihetetlen formációk, tulajdonképpen sokkal grandiózusabb, sokkal mozgékonyabb és sokkal tovatűnőbb, de egy kicsit hasonló ahhoz, ami a hegyek között látható. Ezekben a felhőalakzatokban benne van az egész élet mozgékonyága, tűnékenysége. A repülőgép sokszor 20-30 métert zuhant. Be voltunk kötve, hogy a fejünket be ne verjük.

Őeminenciája szó nélkül élte át ezt a taxirepülést. Valósággal bújócskáltunk égis meredő, napsütötte vagy feketébe borult mélységek, magasságok és aknák között. Roppant érdekes volt. A pilóta nyugodtan vezetett. Sőt pár másodpercre elengedte a kormányt, és írta a maga naplóját. Így érkezünk meg Brisbane fölé. Ez a város a Brisbane folyó kanyargó partján fekszik, a tengertől legalább 10-15 mérföldnyire.

A repülőtéren *Robert Rush* érsek és *dr. Miklós István* magyar lelkész várt bennünket. Kint voltak még legalább kétszázan, közöttük magyarruhás lányok, akik köszöntöttek bennünket. Szekeres Vilmos volt gazdatiszt és fővárosi alkalmazott hozott be bennünket a püspökségre. Rush püspök, aki tizennyolc hónapja van itt, mert az elődje lemondott, magas, szikár, nagyon kedves, mély érzésű ember. Nagyon megnyerő modorú. Itt van Berisztef[?], egy kis plébánia lelkésze, meg a horvát lelkész is, aki Csáktornyán született. Kanizsainak hívják, és egy kicsit ért magyarul is. Mennyi magyar elhorvátosodott, elszerbesedett, elrománosodott! Az embernek sír a szíve. A konyhán irtózatosságot okozó rendetlenségben egy kis kövér, ötven-hatvan év körüli asszonyka, a Mrs. Paul ügyködik. Tegnap este vacsorára nagyon kövér, zsíros hús volt, valami szósszal leöntve.

Amikor megérkezünk, nem volt még szobám. Az érsek maga szaladgált, hogy szobát kerítsen nekem. Őeminenciája egy nagyon szép sarki lakrészt kapott, fehér futószőnyeggel, a falat is szőnyegek borítják. Vacsora után egy kicsit beszélgettünk. A Mechan nevű káplán volt ott, meg a kardinális plébánosa, majd a bíboros úr följött a szobájába, és ott hosszú ideig tárgyalt Miklós Istvánnal. Mintha ma is megyéspüspök volna, és mintha teljes jurisdictiója volna, úgy tárgyalt, és kérdezte ki a papot, hogy hányan születtek, hányan haltak meg, ellátták-e szentségekkel őket, mi a probléma. Pontosan informálódik. Nem törődik a fáradtsággal, nem törődik azzal, hogy ágyba kellene mennie, egészen elfeledkezik magáról, annyira pap és annyira a lelkek üdvével és magukkal a lelkekkel törődik. Hosszú ideig beszélgettek. De minél hosszabban tárgyaltak a bíborossal, Miklós István annál inkább kérdőjellé vált, hogy mi is ez, mert ilyenekre nem volt elkészülve.

Miklós István délvidéki származású. Azt hiszem, Temesváron járt gimnáziumba, aztán Pesten végzett Sáréccal[?] meg Zakar Andrással. Magas, vállas, markáns arcú ember, aki fű-farag. Amint látom, teljesen magyar érzelmű. Jó papnak látszik, csak a tekintetében, illetőleg az arcában van az idegen világ megtapasztalása. Sok csalódás érhetette az emigrációs munkában. Mintha valami nagy teher nehezedne rá. Súlyos tapasztalatokkal megrakott ember benyomását kelti. Utána, hogy elment, őeminenciájának még megágyaztam.

Én is visszavonultam, és hamarosan lefeküdtem. Így kezdődött brisbane-i látogatásunk. Brisbane klímája trópusi, mindenütt pálmafák vannak. A maga szoliditása és a szép házak ellenére az érseki palota körül is nagyon ideiglenesnek látszik minden. Sok faház van. A házakon, kerteken látszik, hogy gyarmat volt, idegen világ. Ausztráliában sehol sem éreztem annyira az embernek ezt az ideiglenességét, mint itt.

1974. november 22., péntek

Az ember hamar beleszokik ebbe az első este nagyon rendetlennek látszó érseki házba. Herczognak, a volt jezsuita tanárnak szava jut eszembe, aki azt mondta, hogy a világ legkedélyesebb népei élnek a legnagyobb szemétdombon.

Ezek az itt lévő ír papok tulajdonképpen mind kedves, közvetlen emberek. Ugyanis a papok nagyobb része ír.

Rushnak, az érseknek bizalma van hozzám. Úgy beszél velem, mint egyenrangúval, és egészen bizalmasan mindent elmond. Miklós atyát arra kérte a bíboros is meg én is – mert a bíboros keresztelni akar –, hogy szentmise után a keresztelési szertartást úgy végezze el, hogy a primásra csak a vízzel való leöntés maradjon.

Bevonultunk a St Patrick templomba déli 12 órakor. Program szerint a Queenslandban élő magyarokért mondja a bíboros a szentmisét. A két mellékhajóban úgyszólván senki sem volt. A széles templom közepén kétszáz-kétszázötven ember lehetett, akiknek nagyobb része ausztrál volt. Ezt csak később fedeztem fel. Senki sem szólt erről. Elkezdődött az ének. Tíz-húsz férfi meg egy hölgy borzasztó hangon énekelt magyar templomi énekeket. Fodor László, a kántor már a repülőtéren azzal mutatkozott be, hogy ő csak szükségből kántor. Borzalmasan érzékeny, különösen a felesége, a Zsuzsi. Kértem őket, hogy csak ismert énekeket énekeljenek, és tartsák be az ütemet. Már akkor láttam, hogy nagyon kezdtek megorrolni. Mindenesetre ezen a pénteki szentmisén semmi sem ment a legjobban.

A botrányt az okozta, hogy bár Szent Cecília napját ünnepeltük, Miklós egy egészen lehetetlen ószövetségi szöveget vett, és Cecíliával össze nem függő magyar evangéliumot választott. A bíboros pedig, mivel nem tudtam tájékoztatni az itteni helyzetről, és az arcokról nem tudtam egészen leolvasni a magyarok és az ausztrálok arányát, olyan beszédet mondott, amelyben az előző este tudomására jutott adatokat ismertette. Ezek pedig azt mutatják, hogy az egyházközség rendezetten működik. Persze ez nem felel meg a valóságnak, mert itt nincs is ilyen magyar egyházközség, csak összejárnak magyar misére, és a magyar ünnepekre is összejönnek különféle csoportokban. De egyházközség nincsen.

Van vagy nincs! Mindenesetre nem tudván, kik vannak ott a szentmisén, és hogy milyen kevesen vannak magyarok, a primás hosszan beszélt a magyar problémákról. Beszélt a magyar iskoláról, az iskolai és a hétvégi oktatásról, a gyermeknevelésről. Mivel én is csak később döbbsentem rá, hogy a jelenlevők többsége ausztrál, akiknek eleve ismeretlen volt a beszéd tartalma, nem is fordítottam. Miklós sem szólt nekem, hogy fordítsam. Az egész közösség nem értve a nyelvet, megdöbbenve hallgatta a primásnak ezt a nagy szenvedéllyel mondott beszédét a magyarság sorskérdéseiről.

Szentmise végén bementünk a sekrestyébe, átöltöztünk. Ott maradtunk a Szent Patrik plébánián ebédre. A bíboros elég kedves volt és közvetlen. Ebéd után elszívta a szivarját. Délután 3 óra körül indultunk a Dutton Park-i temető sírjainak megáldására. Ez a temető a Brisbane folyó partján fekszik, egy meredek hegyoldalon. Ott van Varjassy[?] altábornagy sírja, és még egypár magyaré. Mindegyiknél megálltunk. A magyarok kissé egykedvűen vettek részt a sírok megáldásában. Már kezdetben is az volt az érzésem, hogy a magyarságnak csak kis részét képezik, akik a jó Miklós atyának a bizalmasai, többségük távol van mindentől.

A temetőlátogatás után elmentünk Fodor László házába. Ott jött össze a társaság: Hoffmannék, Szekeresék, Fodorék és még egypár magyar család. Bár csak rövid ideje keltünk föl az asztaltól, most ismét terített asztal fogadott bennünket. Nem tudtam se enni, se inni. Magyar módra elvárják az embertől, hogy egyék meg igyék, ahogy ők gondolják. Lehetetlen nép vagyunk ilyen tekintetben. A bíboros nagyon jó kedvében volt, kedvesen elbeszélgetett. Utána hamarosan visszajöttünk az érsekségre.

Még el akarom mondani, itthon Mrs. Paul – mint már említettem, egy kövér, 60 év körüli ír házvezetőnő – várt bennünket. Egyszerű, mélységesen hívő, de egy kicsit sokat jár a szája. Valahányszor az asztalhoz jön, érdeklődni kezd, igazi asszonyi, anyai módon: hogy aludt a bíboros úr, hogy érezzük magunkat stb. Persze ez a közvetlenség a bíboros természete és szokása ellen való, úgyhogy mélységes hallgatásba burkolózik.

1974. november 23., szombat

Idehaza dolgoztam. 11 óra után az érsekkel együtt indultunk ki a brisbane-i magyar házba, amely Brisbane központjától elég messze kint, a Cleveland Point felé van. Nagyon kavicsos területen levő szép, nagy, egyemeletes ház. Miklós atyának óriási, szép, faragott székelykapuja várt bennünket. Ott álltak zászlóval. Voltak talán száz-százötvenen magyarok. Magyar ruhás asszonyok, férfiak. Be kellett kopogni, beengedtek. Minden meg volt tervezve. Lassan kellett a kocsinak behajtani, mert filmezni akarták. Egy kis műsort adtak a bíboros tiszteletére.

Még el akarom mondani, úgy látom, a szivarozás a bíboros úrnak szenvedélyévé válik. Az én szemem láttára az utolsó két és fél év alatt erősödött nála ez a szenvedély. Ha ugyanis egy jó ebéd vagy jó vacsora után hamarosan nem gyűjthet rá a szivarjára, akkor ideges kezd lenni. Sokszor föláll az asztaltól, és egyszerűen elmegy, hogy elszívhassa a szivarját. A másik dolog, ami ezelőtt még nem volt, de ma már nyilvánvaló, hogy gondot okoz neki a beszéd, ezért én fogalmazom meg a beszédeit. Egyszer-kétszer már sóhajtott is, hogy mi lesz most Krisztus Király ünnepén. Volt ugyanis délelőtt egy szentmise a katedrálisban, és este is kellett neki beszélnie röviden, egy-két percet. Sóhajtozott a fülem hallatára, hogy mi lesz ezzel a beszéddel. Hát nekiláttam, és egy jó másfél óra alatt összehoztam egy teológiailag is jól megalapozott beszédet. Áadtam neki, erre megkönnyebbült.

Miklós István lelkész, én nem tudom miért, de mindig sztentori hangon beszél, akár mikrofonba, akár köszöntőt mond, akár prédikál. Beszédének mindig lelkesedő hazafias vagy pedig prédikációs íze van. Másképp nem tud beszélni. A szót először egy vitéz *Dréher András* nevű magyarnak adta meg, aki itt a legidősebb. Hogy honnét vette a nevét, nem tudom, de amint mondják, József főhercegnek volt a szárnysegédje, vitéz volt, egy csomó érdemrenddel. Szekeres Vilmos, aki taxisofőr, és aki állandó sofőrje a primásnak, mondta el nekem, hogy még egy tábornoknak az özvegyétől is el akarta kunyerálni az érmekeket és a kitüntetéseket, hogy több legyen neki. Ott állt irtózatos bő nadrágban, nagy pocakkal, és mondott egy egészen lehetetlen beszédet, ami tele volt túlzással, főként a saját élettörténetéből. Javasolta egy emléktábla elhelyezését egy házon. Később mondta nekem Szekeres Vilmos, hogy két év alatt kétszer kezelték már ideggyógyintézetben. Mondtam is Miklós atyának, hogy a primást olyan jelzőkkel illette ez a Dréher, ami csak a pápának jár ki. Ő nem tudott róla – mondja Miklós –, ezt Dréher találta ki. Utána megkérdeztem Dréhertert, el is kértem a beszédjét. Nem akarom most beolvasni, mert hosszan tartana. Dréher azt mondta, Miklós atya mindent átnézett és kijavított. Hát hol itt az igazság?

A beszéd után táncszám következett, lányok táncoltak. Utána egy tíz év körüli kislány, Vukovics Erika énekelt. Szépen énekelt. Ezután ismét lányok táncoltak. Sorbán Tibor, egy kisfiú szavalta a *Megjártam a hadak útját* című verset. Kicsit belesült, borzasztóan megijedt, elővette a papírját és fölolvasta. Ez volt a legeredetibb, mert a könnyei ott csillogtak a szemében, de végigolvasta a verset. Utána fölolvasta egy református fiúnak a versét, amelyet Mindszenty hercegprímás jövetelére írt, aki azonban névtelenül küldte el neki. Nagyon kedves, megható vers volt. Ismét Vukovics Erika szavalta, a *Szülőföldem szép határa* című verset szavalta el nagyon szép magyarsággal. A végén két kis pöttöm, Szőke Anikó és Attila, ez a két kis magyarruhás gyerek következett, akik már a repülőtéren is akarták üdvözölni a primást, de Anikó elsírta magát, és nem tudott egy szót sem szólani. Most Attilával nagyon szépen elmondták a kis magyarok imádságát, amit nem tudom ki írt, de nagyon szépen megvan írva. Ez a címe: *Főpásztorunk köszöntése*. Nagyon szépen, kedvesen mondták el ezt a köszöntőt.

A végén az érsekkel együtt őeminenciája megáldotta és fölszentelte a házat. Egy szép keresztet is megáldott, aztán fölmentünk az első emeletre, ahová a magyar asszonyok rengeteg

ételt összehordtak. Legalább kétféle húst és halat. Egymás után sorra kínáltak. Mindenki megrakta a tányérját. Hideg volt sajnos, és maga a kiszolgálás formája sem volt megfelelő. Az ebéd áldással kezdődött. Miklós atya köszöntötte a bíborost. Szentori hangon zengte el a bíboros dicséretét. Alapjában véve művészi érzékkel megáldott ember. Gyönyörű, művészi faragásai vannak. Az ebédlőben lévő magyaros székeket is ő faragta. A fal is tele van az ő faragásaival. Mint afféle érzékeny ember, kisebbségi érzésben szenved. Beszéde után odajött megkérdezni, hogy úgy-e tetszett a bíborosnak. Mondom, remélem, tetszett neki.

Utána lementünk, mert az éneket egy kicsit elő akartam készíteni. Őeminenciája végigjárta a termet, beszélgetett, sokaknak dedikált. Ezalatt én a mikrofonon keresztül az ott lévőkkel betanítottam Szigethy Kilián *Uram irgalmaz-zát*, és az *Isten Bárányá-t*. Hát ezért megorrolt Fodor László kántor, de különösen a neje. Úgy tettek, mintha észre sem vették volna. Ott jártak körül a primással. A nép nagyon élvezte, kivétel nélkül mindenki énekelt. Aztán hazamentünk.

Megragadtam az alkalmat, és amikor hazaértünk Szekeres Vilmossal, a sofőrrel autóba ültem, és kimentem a Redcliffe félsziget óceán felé eső partjához, és ott háromnegyed órát futottam. Ezek a belső vizek, sajnos, itt is nagyon elpiszkolódtak. Az óceánra nyílik ez a parti részlet, előtte van Moreton szigete. Utána visszajöttünk. Este 6-kor volt a Holy Spirit Hallban a fogadóest az érsekkel és a miniszterelnök részvételével. Végre rá tudtam beszélni a bíborost, hogy ne készüljön semmiféle beszédre, hanem ott fordítom neki azt, amit az érsek úr mond és a premié, és arra válaszoljon magyarul. A brisbane-i magyarságnak körülbelül a fele volt ott, lehetek vagy kétszázötven-háromszázan a mellettünk lévő plébánia halljában.

Vontatottan ment a fölszolgálat. Ott volt az érsek, a litván, az ukrán lelkész, ott volt a Petersen, a kormány liberális feje. Mi fönt ültünk az asztalnál. Mindenütt, ahol csak tehettem, általában az a szokásom, hogy a helyi papokat őeminenciája és a püspök közelébe küldöm, mert nekik van szükségük arra, hogy itt mutatkozzanak, és első helyen legyenek, nem pedig nekem. Én mindig hátra húzódok, és az utolsó helyet foglalom el. Ez a szokásom, még nem jártam vele rosszul. A második fogás után Miklós mondott egy dörgedelmes beszédet irtó rezgő hangon és nagy mellénnyel, hogy mi magyarok vagyunk és magyarok maradunk. Sajnos, ezt is angolul mondta el a primásnak. Láttam rajta, hogy nem tetszett neki, alig vannak itt ausztrálok, mindenki magyar, és ő az érsekre való tekintettel angolul mondta beszédét. Utána az érsek beszélt. Erősen hangsúlyozta, hogy ez itt nektek az új hazátok, ti ausztrálok vagytok, és itt kell élnetek, és ennek a közösségnek, ennek a plébániának vagytok a tagjai. Ez sértő beszéd volt, indirekt vágás a primás ellen.

Az érsek után Petersen miniszterelnök beszélt, aki lutheránus hívő, akinek a nagyszülei vándoroltak ki Ausztráliába, és aki nagyon ügyesen, sokkal finomabban, mint az ír származású érsek, kitért arra, hogy igenis, az ő családjában beszéltek dánul is. Az anyja elmondta neki, hogyan indultak el egy egészen kis hajón, egy bárkán Dániából. Az anyja nagyon a lelkére kötötte a dán múltat és a dán nyelvet. Milyen nagy öröm volt, amikor már fölcseperedtek egy kicsit, és hazamentek Dániába. Egy sokkal kiegyensúlyozottabb, nagyvonalúbb beszéd volt minden tekintetben. A miniszterelnök szavait óriási tapsvihar fogadta, valahányszor fölszólt, s a beszédét is többször megszakította a tapsvihar. Azután szólt még a litván pap, szólt az ukrán pap.

A végén őeminenciája szólt. Egész röviden kitért arra, hogy mennyire megindította a miniszterelnök fölszólalása azért, mert a dán származás tudatát a családjában megőrizték. Másodszor pedig azért, mert őt, aki igen sokaknak nem rokonszenves, megtisztelte azzal, hogy eljött erre a vacsorára. Ez volt a közvetett felelet az érsek szavaira is, kiegészítve a választ azzal, hogy ő kompromisszum nélküli utat járt egy életen át, mert sajnos nem volt megfelelő partnere, akivel kompromisszumot köthetett volna, mert az ő partnerei nem állták és nem is akarták állni a szavukat.

Utána röviden lefordítottam. Elénekeltek a Szózatot, és hazajöttünk. Én még egy kevés ideig lent maradtam az ebédlőben, és az itteni pappal és még egy másikkal beszélgettünk a mai

problémákról, különösen az egyház válságáról. Kifejtettem nekik, hogy tulajdonképpen a mai világot, a mai áramlatokat és a mai nehézségeket Krisztus keresztjén kell lemérnünk. Ha helyes ez a viszonyulás, akkor mindjárt látjuk, hogy mi helyes a fölfogásunkban és mi nem. Alátámasztottam néhány szibériai példával.

El akarom még mondani azt, hogy Szekeres Vilmossal kimentünk Redcliffe félszigetre. Az úton elmondta az élete történetét. Gazdatiszt, később fővárosi birtokoknak a kezelője volt, hadapród őrmesterként kint harcolt a Don-kanyarban. Ma taxisofőr. Szép háza van. Miután a menekült táborból kijött, azonnal jelentkezett szemetesnek a városba. Ő volt az első. A magyarok nem akartak jelentkezni, de őutána még legalább kétszázan jöttek magyarok a brisbane-i szemetes-vállalathoz. Magáról azt szokta mondani a már lassan huszonöt év óta Ausztráliában élő Szekeres Vili, hogy „én is csak vasvillával rakom az angol szavakat egymás mellé.” Nagyon találó, jó kifejezés. Különben a testvére nagy karriert futott be mint állatorvos 1956 után San Diegóban Amerikában. A bíboros ez évi San Diegó-i látogatását a testvére pontosan leírta. Nekem egészen új dolog volt, nem hittem volna, hogy ez így megtörténhet, mert azt mondta: „Tudod, nekem megírta a testvérem, hogy mi Mindszenty Józsefet, Magyarország hercegprímását vártuk, és megérkezett a Józsi bácsi.” Érdekes. Sosem hittem volna, hogy bíborosunk, aki annyira tartózkodó, annyira nem keveredik a nép közé, öregségére Józsi bácsivá válik. Ezt jól észbe kell tartanom. E hosszú beszélgetés miatt elég későn kerültem ágyba.

1974. november 24., vasárnap

Délelőtt 12 óráig nem volt semmiféle programunk. Odaadtam bíboros úrnak a ma délelőtt a katedrálisban tartandó szentmise szentbeszédét. Lényegében azokat a gondolatokat mondta el, amit leírtam. De az igazi dogmatikai alapokról mindig elkalandozik a lelkipásztoriba, a példálózásba. Na, de jó is ez, mert így önmagát adja, nem engem. Örülök neki.

Ma délelőtt a következő történt. Bementem őminenciájához, és azt mondta, hogy tegnap este, amikor én lent voltam az ebédlőben, illetve a tengeren a Redcliffen, akkor járt nála *Miklós István*, a helyi lelkész, és arra kérte őt, állítson le engem, hogy ne szóljak bele mindenbe. Mert ha az éneklés rosszul menne, az a mi hibánk lenne. Erre azt mondtam:

– Eminenciás Uram, én tudom, hogy jól megy, én biztosra megyek, a mikrofon a kezemben lesz. Ők egyáltalán nem akarnak haladni. A bíboros helyben hagyta, mondván, csináljam úgy, ahogy akarom. Nem volt benne nagy ellenkezés. Megígértem, hogy menni fog az ének. Mondom, én nem szólok bele, de azt a kettőt, a Szigethy-féle *Uram irgalmazz-t* és az *Isten Bárányá-t* már próbáltuk, s azt elénekeljük.

Elindultunk. Az érsek asszisztált a szentmisén. Amikor megérkezünk, és megyünk be a templomba, mondja Miklós, hogy szólt a primásnak. Mondom, tudom, de annak ellenére az *Uram irgalmazz-t* és az *Isten Bárányá-t* elénekeljük.

Ezután kezdődött el a szentmise. Őminenciája arról beszélt, amit leírtam számára. Elég pontosan elmondta, hogy a Krisztus király trónja, a kereszt a szenvedéssel egybekötve. Krisztus életét igen sokan csödnök tartják. Ez kényszerít bennünket föltenni a kérdést: Miért a szenvedés? Azért választotta Isten ezt a mindenki által megvetett és mindenki számára borzasztó eszközt, a szenvedést, mert a szenvedés nincs alávetve az ember érdekeinek, önzésének, adásának-vevésének. A szenvedés ingyenes, nincs ára. Mert nincs ára, a szenvedés a szabadságnak és a szeretetnek a jele. Mert mindenki szabadon határozhatja el, hogy magára vállalja-e vagy nem, és amíg a szenvedést választja, addig nem fűződik hozzá érdeke. Ez az Isten kegyelmének és az ember szabadságának egyik alapja ezen a földön. Jó az, – mondta a bíboros úr a prédikációjában, amit én nem írtam bele –, hogy az egyház kétezeréves nyelvét levetette, mert a XX. század, a menekült emberiség százada, ezért anyanyelveteiken énekeljétek és imádkozzatok a templomban. Az új liturgiába, a második kánonba bevette az egyház közvetlen az átváltoztatás előtt ezt a kifejezést: „Ő, mielőtt önként átadta magát a szenvedésre.” Ebben az önkéntességben rejlik Krisztus megváltói küldetése. Ez a végső boldogságunk, hogy ő a bűnt, az egész emberiség bűnét önkéntesen magára vette. A befejezés is nagyon szép volt: „Nekünk is így kell minden bajunkat, szenvedésünket, örömünket egyesíteni Krisztus keresztyével. Ez a mennyországba vezető út.”

Annak ellenére, hogy Fodor László kántor és az énekkar hallgatott, és nem énekelték az *Uram irgalmazz-t*, és az *Isten Bárányá-t*, azok, akikkel a padosorokból begyakoroltam, elsőrangúan énekelték. Az érsek nagyon szépen bemutatta a bíborost; ő a nagy tanúságtevő, egy mártír, ami annyit jelent, hogy bizonyságtevő. Ő van itt köztünk. A bűnbánati részt angolul végezte, aztán minden magyarul ment. A végén kivonultunk a sekrestyébe. Miklós István nem szólt semmit, de láttam, az arcára volt írva, hogy nagyon megorrolt, nem tetszett neki. Úgy csináltam, mintha semmi sem történt volna.

A primás elmondta nekem ma délután, hogy Miklós István beszámolt neki arról, hogy a nuncius itt járt volt, minden püspökséget meglátogatott Ausztráliában. Én lementem az érsekhez, és anélkül, hogy hivatkoztam volna a bíborosra, megkérdeztem tőle, hogy volt-e itt a nuncius, levelezett-e vele. Erre Rush érsek azt mondta, hogy se itt nem volt, se nem levelezett vele Mindszenty látogatása ügyében.

A primás elhatározta, mivel Petersen miniszterelnök itt volt a tegnapi esti fogadáson, hogy holnap délelőtt visszaadja neki a vizitet. Erről is beszéltem az érsekkel. Azt mondta, nem tudja

elkísérni, de nem is célszerű, hogy elkísérje. Ő itthon marad, inkább a miniszterelnök fusson őutána, a katolikus érsek után, mint fordítva. Ez délután zajlott le.

Este 7 óra után elindultunk az 1975-ös szentév ünnepélyes megnyitására a nagy fesztivál-hallba. Ez egyházmegyei ünnepe. Négy-ötezer ember lehetett együtt abban az óriási hallban. Krisztus életének és szenvedésének jeleneteit mutatták be nagyon ügyesen, korabeli ruhákban. Ezután kezdődött a szentmise gyönyörűen irányított modern énekekkel. Minden kifogástalanul ment. Az érsek arról beszélt, hogy Krisztus szenvedése és halála nem volt csőd, hanem mindannyiunknak a megváltása. Nekünk is követnünk kell őt, és akkor átéljük az igazi megváltást. Nagyon szépen beszélt, kiemelte, hogy ennek a gyakorlatilag átélt szenvedésnek egyik tanúja itt van köztünk Mindszenty bíboros személyében. Mindenki áhítattal hallgatta.

Nem tudom leírni, de mondhatom, gyönyörű volt. Az énekek között szólók is voltak, de legtöbbször az egész kar együtt énekelt. A hangszerek elhalkultak, szinte elnémultak, csak messziről festették alá a kórus énekét. Nagyon sokan áldoztak. Áldozás után fölmentem, és mondtam eminenciájának, hogy most méltóztassék azt a kétperces beszédet elmondani, majd utána lesz az áldás. Bíbor ruhában volt, odament az oltár közepére, és elkezdte latinul, énekelve: *Sit domini benedictum...* Senki sem válaszolt, én válaszoltam. Odamegyek hozzá, s mondom:

– Eminenciás uram, most kell jönnie a beszédnek, nem az áldásnak.

Erre ő folytatta, mintha semmi sem történt volna, és latinul adta az áldást. Nagy gixer volt. Pedig mondtam neki, hogy az oltár közepéről beszéljen. Utána elment a mellékmikrofonhoz, amit magamnak készítettem fordításra, és ott mondott egy két perces beszédet. Nagyon érdekesen és szépen mondta el, hogy ő nagyon meg van hatva. Látja, hogy Krisztus király ebben a főegyházmegyében nemcsak a templomokban van jelen, hanem az emberi szívekben is. Azután, mivel az ő nevére is hivatkoztak a homiliában, kénytelen megmondani azt, hogy amennyiben valami jót tettünk az életben, az kötelességünk volt. Az Úr Jézusról szólva elmondhatjuk, hogyha mindent megtettünk, ami tehetségünkből telt, akkor is csak haszontalan szolgálk vagyunk. Utána elmondta, hogy kétezer éven keresztül az ismert szentek és a nem kanonizált szentek, a névtelenek Krisztus keresztjének szenvedését ezen a világon az emberiség lelki és testi javáért vállalták. Róluk vegyünk példát. Szent Damján, akit hívtak haza, hogy hagyja ott a leprásokat, nem hagyta, mert azt mondta: ez az üdvösségem. Így munkálom az üdvösségemet. A mai napon Szent János ünnepe van. Keresztelő Szent Jánosnak az volt a jelmondata: „Vagy szenvedni, vagy meghalni.” Ezért kell mindannyiunk szenvedését egyesíteni Krisztus szenvedésével. Ne feledjük el Szent Ágostonnal szólva: „A türelemmel elviselt szenvedés az Istennek a kegyelme.” És még hozzátehetném: a mennyország kapuja. Nagyon röviden, frappánsan beszélt.

Holnap délben 12-kor a Szent Patrikban lesz a magyar elesettekért gyászmise. Utána kimegyünk a temetőbe, majd *Tóth Gyula* egyházközségi tagnál lesz az összejövetel. Ez egy másik csoport, nem azok, akik Fodoréknál voltak. Valószínűleg kimennek a karmelita apácákhoz. Én nem leszek velük. Miklós István kíséri a miniszterelnökhöz a bíborost. Elkíséri még a katedrális plébánosa is. Én pedig kimegyek a Bribie Islandra[?]. Szekeresék meghívtak. Szeretnék 3-4 órát egyedül lenni az óceán partján.

1974. november 25., hétfő

Miklós István brisbane-i lelkész kísérte ma el bíborosunkat. Azzal mentetem ki magamat, hogy már több mint egy hónapja mindennap együtt vagyok vele, most el szeretnék menni ismerősökkel egy napra kikapcsolódni. Miklós István el is ment vele. Anélkül, hogy tudtam volna, tegnap – mert annyira meg volt hatódva, hogy a Petersen miniszterelnök eljött arra a vacsorára, amelyen az érsek és a magyarok megjelentek – a bíboros úr elhatározta, hogy visszaadja neki ezt a látogatást. Mint ahogy a felköszöntőre adott válaszában is mondta, bizony nem mindenki veszi magának a fáradtságot, hogy ebben az időben, amikor ő sokaknak nem nagyon szimpatikus, eljöjjön egy ilyen vacsorára.

Megjegyzem még, hogy ennek aztán másnap reggel, 26-án, kedden reggel folytatása is lett. Én nem voltam ott a reggelineél. Ő ott ült az érsekkel, és valamit borzasztó igyekezettel magyarázott. Én közben léptem be. Az érsek rám néz, láttam, hogy nem érti őeminenciáját.

– Eminenciás uram, nem érti Rush érsek úr, hogy mit tetszik mondani. Tessék nekem magyarul elmondani, majd én lefordítom angolra.

Nemigen tetszett neki, de kénytelen volt elmondani magyarul, hogy Miklós István és még más papok, de nem mondta meg, hogy kicsodák, egy kis cédulát akartak vele aláíratni, amelynek szövege szerint a hívek a két héten belül megtartandó választásokon mindenképpen Petersen miniszterelnökre és annak pártjára szavazzanak. Láttam, az érsek nagyon megijedt, és nagyon tiltakozott, mert lehetetlen a politikába való ilyenfajta beavatkozás. Az egyház részéről a hivatalos állásfoglalás sosem szólhat egy személynek. Ebben teljesen igaza van az érseknek. A bíboros nem akarta megérteni, mi is volt ez a kis cédula, amit alá kellett volna írnia. Miután föl kísértem, elmondtam neki, hogy nekem megmondta az érsek négyszem között is, hogy itt a Labour liberális pártnak az embereiről van szó, beleértve Petersent is. Egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz. És nem valami gáncs nélküli lovagok, ennek a Petersennek óriási vagyona, sok részvénye van. Erre csak nézett rám, és így szólt:

– Miért nem mondtad ezt előbb!

Még hétfőn vagyunk. Én nem voltam ott a miniszterelnöknél tett látogatáson, nem voltam ott a Szent Patrikban a magyar halottakért mondott gyászmiséjén, amelyen, amint ő mondta, nem voltak sokan magyarok. Legalábbis nem voltak többen, mint amennyien pénteken. Nem voltam ott a Tóth Gyulánál tett látogatáson, és a temetőben sem. Még mielőtt elmentem, kértem a bíborost, menjen el a körülbelül másfél órai kocsikázásra lévő kolostorba a magyar származású apácához, akiknek klauzúrájuk van, nem jöhetnek ki. Kérték, hogy okvetlenül látogassa meg őket a primás. Először üzentek a Miklóssal, utána ismét üzentek, amit én elmondtam a bíborosnak. Láttam, Miklós is szerette volna, ha kimegy. Miklós még azt az okot is fölhozta, hogy mégiscsak ők imádkoznak Magyarorszáért, az egyházért. Nem lehetett semmiképpen rávenni, hogy kimenjen. Megkérdezte, hogy a magyar apáca kicsoda, s tud-e magyarul. Mondták neki, hogy bizony nem nagyon tud már magyarul. Miklós atya – úgy látszik – tapintatosan közölte az apácákkal, hogy a bíboros nem tud kimenni, de én még mindig reméltem. Közben ez az apáca egy kazettán küldött be egy üzenetet. Angolul elmondja, mennyire szeretné látni a bíborost, és egy magyar verset is rámond a kazettára, nagyon szép kiejtéssel. Kérte a bíborost, hogy legalább mondjon egypár szót a szalagra. Erre sem volt hajlandó. tettem ezért egy utolsó kísérletet. Mielőtt kimentünk volna Szekeres Vilmossal, azt mondtam: Itt van ez a Prohászka *Elmélkedések az evangéliumról*, ez az új könyv, tessék kimenni, és az apácáknak ajándékozni a könyvet. Abban a reményben mondtam ezt, hogy valami csak történik. Amikor este visszajöttem, megkérdeztem. Nem ment el, lemondta. Nem volt hajlandó se kimenni, se néhány szót a szalagra mondani. Erre azt mondtam:

– Eminenciás Uram, még a legutolsó embernek is válaszolunk. Most pedig válasz nélkül hagyjuk a kétszeri telefonálást, a hangszalag beküldését, amiben volt két kísérőlevél is.

Erre azt felelte:

– Válaszoljunk nekik!

Kimentem Szekeresékhez. Innen jó egy óra tíz perces az út. Kiérve azonnal fürdőnadrágra vetkőztem, és futottam vagy két órát a gyönyörű, majdnem egészen egyenes, széles, az óceán hullámaitól keményre döngölt parton. Amit még eddig sosem láttam, hogy a nedves része is, meg a száraz része is a partnak olyan kemény, hogy nagyon jól lehet rajta futni. A kétórás futástól nagyon elfáradtam, a talpamat erősen kimarta a sós tengervíz homokja.

Indultam éppen vissza, amikor odaér egy férfi autóval. Ott a homokon hajtott, egy egészen primitív kocsival. Megállítom, kérdelem tőle, nem vinne-e el a sziget végéig. Ott már látszott Caloundra városa. Bocsánatot kért, mert nem volt rajta fürdőnadrág. Úgy látszik, nudista volt az istenadta. Először észre sem vettem, aztán mondom: nem számít. Elvitt egészen a sziget végéig. Mindent megmutatott, mindent elmagyarázott nagy türelemmel: a madarakat, a halakat. És vissza is hozott körülbelül másfél mérföldre, a Szekeresék házával összefüggő partrészig. Innen aztán gyalog mentem. Elmondta, hogy már tizenhét éves korában ausztrál katona volt, ejtőernyősként részt vett a bevonulása utáni második napon 1944-ben a június eleji invázióban. Németországban dobták le. Nyomasztó emlékei vannak a világháborúból. Tizenhét éves fejjel elhitte mindazt, amit mondtak neki, hogy az ellenséget ki kell irtani. De amikor közelharcban először látott egy súlyosan sebesült fiatal német katonát, akkor döbbsen rá, hogy az ellenség is olyan ember, mint ő. Akkor, szinte egy pillanat alatt megváltozott. Megtért a háborúból az emberségre. A végén bemutatkoztam, megmondtam, ki vagyok. Kedvesen elbúcsúzott tőlem.

Szekereséknél óriási vacsorát adtak. A vacsora után újból lementem fürödni, mielőtt elindultunk volna ebből a kis házikóból. A strand már majdnem teljesen árnyékba borult, a tintakék vízen még ott csillogott a napsugár. Szemben a Moreton-szigetnél, meredeken a tengerbe eső partjai előtt a napsütésben egy téglapiros színű hajó húzott el. Csodálatos fényzőn volt a levegőben. Olyan, mint a Földközi-tenger táján. Nagy nosztalgiával búcsúztam ettől a tengerparttól. Hazamentünk. Idehaza röviden érdeklődtem. Prímásunk kissé rosszkedvű volt, úgy látszik, mert nem voltam itthon. De az ilyeneken túl kell tennie magát az embernek. Másnapra készültünk. Csomagoltam. Csak egy csomagot csináltam, mert vittem Rush érsek pásztorbotját is a holnap Mount Isa-i útra, amely innen körülbelül kétórányi repülőútra van.

Reggel szálltunk föl. Ablaknál kaptam helyet. Csodálatosan szépen látszott a tengerpart, de a reggeli nap sosem olyan szép, mint az esti. Miklós István lelkész is velünk jött. Egész idő alatt az ablaknál voltam. Néztam a tengerparttól elkezdve, hogyan lesz először mezősséggé a táj. Előbb nagy fölparcellázott gabonaföldek vagy szántóföldek voltak, utána jön egy óriási erdőség és hegység, aztán már csak a zöld legelők vannak. Azok is eltűnnek, és kezdődnek a sárga, látszólag egyhangú sivatagszerű hegyek és dombok, egészen két órán át Mount Isa-ig. Itt van a világ legnagyobb rézbányája.

Amint a magasból leereszkedünk, látom, milyen meleg, piros színe van a földnek, milyen szépek a dombvonulatok, és mindenütt – úgy látszik, sok eső volt – még tavasz van. Alacsony fák vannak, nem sűrűen, inkább szétszórtan.

A repülőtéren már vártak bennünket a magyarok. Ennek a magyar katolikus kolóniának a meg nem választott, de elfogadott feje *Mészáros László*, egy borsodi születésű névrokon, akinek egy nagy garázsa van. Mint később mondta, az egész bányauzemnek ő gyártja a speciális járműveit, amikkel lent a tárnákban dolgoznak. Alighogy megérkeztünk, ott várt bennünket a townsville-i püspök: *Leonard Anthony Faulkner*. Várt bennünket a Mount Isa igazgatósága is. Magyarruhás lányok köszöntötték a prímást. Körülállva nagyon szép fényképet csináltak, az újság is hozta, és egy pár kérdésre válaszolt is őeminenciája az újságíróknak. De ez már olyan

mucsai sajtókonferencia volt, mert itt, ebben a harmincezer lakosú városban bizony kevés fővárosi sajtóélénkség és sajtófürgeség van.

A repülőtérről a Casa Grande nevű hotelba vittek bennünket. Egy kicsit felfrissítettük magunkat. Utána az igazgatósággal, amit Cinle nevezetű úr vezet, minden tagja angol származású, a püspökkel, a bíborossal, Miklóssal és velem volt a vacsora. Később mondta meg nekem Miklós, hogy ennek a hotelnak a már hatvanon túl lévő tulajdonosa egy pocakos kövér magyar. De ezt nem mondtam tovább, mert akkor bíborosunk Miklóst is, engem is meztelen hátunkat vesszővel verve üzött volna ki Mount Isa-ból a sivatagba. Úgyhogy erről semmit sem szóltam. Az asszony, aki angol származású, olyan kedves volt, mint a Mária-Magdolna. Mindenben nagyon kedvesek voltak. Elsőrangú, finom ebédet adtak. A találkozó is, ami az ebéd után következett, nagyon kedves légkörben zajlott le. Prímásunk, hála Isten, angolul keveset beszélt. Amit mondott, alig értették. Rám került a beszélgetés sora. Nagyon derültek sok mindenben. Most vannak éppen a legkeményebb tárgyalások Mount Isa-ban a szakszervezetek és a társaság között.

Engem Szibériáról kérdeztek. Elmondtam nekik, bizony, az embernek nincs szüksége annyira, amennyit kíván, amit a gyomra, a szeme és a füle diktál. Erre ők, mint jó gazdag kapitalisták, bólogattak, hogy bizony, ez így van, és ezt az én beszédemet jól lehetne használni a szakszervezetekkel való tárgyaláson. Erre mondtam nekik, igen ám, csak egy baj van: hogy mind a ketten ugyanabban bajban leledzenek, a munkások és önök, a kapitalisták. Nevettek ezen és elhallgattak. A témát befejezték.

A bíboros már korábban visszavonult. Láttam, kissé nehezen tud nyugodtan maradni. Ha már evett valamit, oly erős szenvedélye a szivarozás, hogy okvetlen minél előbb rá szeretne gyújtani. Főlkísértem szobájába, visszajöttem, és még egy ideig együtt voltunk. *Leonard Faulkner* püspök nagyon kedves, magas, jóindulatú, elegáns, mindenben szolgálatkész. Az a püspöktípus, akiben mélységes hit van, aki csak a jót akarja. Van benne egy kis naivitás is, de ez csak látszólagos. Azt hiszem, nagyon okos ember, de nem az okosságát, nem a felsőbbrendűségét mutatja ki, hanem inkább emberségét, segítőkészségét. Nagyon jóképű, magas, őszes, de kemény, szikár férfitípus. Maga az a tény, hogy közel nyolcszáz mérföldről jött erre a látogatásra, és őminenciáját az első naptól az utolsóig kíséri, már azért is le kell venni előtte a kalapot.

A szieszta után elindultunk egy plébánia nővéreire, akik a Szent József iskolát vezetik. Nem tudom, hogyan képzelték el ezt a fogadást. Nagyon sok pap volt az ottani plébániákról, más iskolákból, és ott volt még harminc-negyven apáca. Megérkeztünk. Nem ismertem a terveiket pontosan. Azt hittem, hogy csak olyan elbeszélgetésre gondoltak.

Elmentem egy angol származású mérnökkel, aki levitt engem a bányába. Levettem a ruhámat, csak az alsónemű maradt rajtam. Fölvettem a bányászruhát, bányászsisakot, bányászlámpát, kesztyűket, nagy szíjat a derekamra, és végigjártam vele a bányát. Lent voltam közel ezer méter mélyen, a tizenhetedik és huszonegyedik vágaton. A mérnök bemutatta először azt, hogy egy nagy masinával, amiből négy nagy kar nyúlik ki, hogyan fúrnak bele egy méter mélyre a kemény rézércet tartalmazó sziklába, hogy fölrobbantsák. Ott állt három-négy ember a gépen. A mérnök megmutatta a fúrókat. Az éles fúrók egy idő után teljesen tompák lesznek, és fűlsiketítő zajjal működnek. Nekem nem volt fülvédőm. Azt hittem, hogy megbolondulok, amikor lent voltam abban a forróságban, abban a rettenetes zajban. Mintha az egész világ össze akart volna dölni. Utána elmentünk oda, ahol ezt az ércet nagy mechanikus lapátok felmarkolják, és bedobják egy három-négy méter széles nagy lyukba, ahova borzalmas zajjal esnek le a nagy darab sziklatömbök. Lementünk a zúzdába, ahol a nagy sziklatömböket először húsz-harminc centiméteres darabokra törik, és egy másik zúzdában még apróbbakra. Sokat gyalogoltunk. Elmondtam a mérnök úr, egy nápolyi ember, hogy ő mint egyszerű munkásfiú kezdett valahol Észak-Angliában a bányában. Onnan kapott ösztöndíjat, így tudott tanulni, s

bányamérnök lett belőle. Agnosztikus ember, jó kedélyű, rendes embernek látszik. Az asztalnál ismerkedtem meg vele, amikor a hitről esett szó. Akkor mondta, hogy ő agnosztikus. Mondtam, hogy szerintem a legnagyobb embere az utolsó öt évszázadnak Morus Tamás. A mérnök és fiatal társa úgy néztek rám, mintha sose hallottak volna róla. Ilyen ez a világ.

Alighogy visszaértem négy órára, már indulni kellett. Kimentünk a nővérekhez arra a bizonyos beszélgetésre. Azért vagyunk itt – mondta a püspök –, hogy eminenciád szólna nekünk, egy kis tanítást adna. A bíboros így szólt:

– Kérem, akkor tessék kérdezni!

De senki sem kérdezett. A püspök át akarta hidalni a kínos helyzetet és azt mondta:

– Arról szeretnék hallani, hogy az itteni viszonylagos jólét, a gazdagság és a szegény országoknak a nyomorúsága közötti ellentmondás miképp oldható fel lelkileg, katolikus módon, hogy a gazdagság a lelket el ne nyelje, meg ne nyomorítsa.

Ez bizony általános kérdés. Őeminenciája ekkor arról kezdett beszélni, hogy mekkora a nyomorúság Magyarországon. Utána beszélt a magyar oktatásügyről és arról is, hogy a szegény magyar szülők Németországban nem tudják megfizetni gyermekeik taníttatását. Burg-Kastl-ban van az egyetlen magyar gimnázium, oda kellene pénzt adni. Erről egy fél órát beszélt. Meg is lett az „eredménye”, mert másnap az apácák a gyerekekkel össze is szedettek egy kis pénzt.

1974. november 27., szerda

Őeminenciája állandóan visszatér a magyar ügyekre. Ma, amikor borotváltam, tudtam, hogy valamiről prédikációs témát vár. Azt mondtam, tessék beszélni a Szűzanya segítő szerepéről ebben a világban. Erre azt mondja, inkább az ottani magyaroknak az egyházközségi statisztikájáról fog beszélni. Misszionárius típus, aki a bálványokat ledöntögeti, aki az embereknek a lelkiismeretét keményen megdolgozza, megmutatja, mit kell cselekedniük, hogy Isten országába jussanak.

Mindez 1974. november 26-án, kedden azon a bizonyos konferencián ment végbe. Nekem annyira zúgott a fülem, hogy nem értettem meg, amit mondtak, amit kérdeztek. Megmondtam a nővéreknek, hogy a fülem egy kicsit bedugult ott lent a bányában. Szerencsére a tolmácsolást át tudtam adni Miklós Istvánnak, aki aztán fordította a szavait. Nagyon jól csinálta. A végén a püspök rám célozva azt mondja:

– Itt a bíboros úr titkára, aki nyolc évig volt Szibériában.

Próbáltam néhány viccet mondani. Mindenki nevetett, és a hangulat feloldódott.

Este 6 órára a Szent József plébániára mentünk. Ott volt a szentmise. Meg tudtam győzni prímásunkat arról, hogy ne mondjon el statisztikát, majd én a mise után kihirdetem. A magyarokat összegyűjtöttem. Sajnos elromlott a mikrofon. Mivel Krisztus Király ünnepe volt, ugyanazt a prédikációt mondta el, amit a katedrálisban, Brisbane-ban. A szenvedés értelméről, a szenvedés ingyenességéről beszélt, mert nincs ára az emberi szenvedésnek. Mivel a szenvedés az érdek ellen való, az emberi természet ellen való, ezért lehet alapja a szabadságnak, az Isten és egymás iránti szeretetnek. Nagyon csodálkoztam rajta, hogy azt a szentbeszédet, amit vasárnap elmondott, majdnem ugyanúgy, ugyanolyan lelkesedéssel megismételte. Sajnos nem volt mikrofon, a fülem kicsit még eldugult volt, be is voltam rekedve, ezért kínlódva tudtam lefordítani. Közben a gyerekek is sírtak. A magyarok közül lehetek talán ötven-hatvanan, a többiek angolszászok voltak. A híveket végig ő áldoztatta. Utána Mészáros László és Novinecz György – aki autóval kísért bennünket – és a többi magyar egy nagy terembe mentek. Én nem tudtam ott lenni. De láttam, hamar befejezte a magyarokkal való találkozást.

Onnan elmentünk a Riverside hotelbe. Nyolc-kilenc óra felé járt az idő. Gyönyörű lampionos kivilágítás volt. Lent, az udvaron egy kis pódiumon hosszú asztal állt, amely mögött neonfényekkel, libegő sztaniolokkal kivilágított nagy, szép kereszt volt. Ott fogadták őeminenciáját. Megkezdődött a vacsora felszolgálása. Mindenki ott volt, aki számításba jöhetett. Magyar kislányok elénekelték a *Kis lak áll a nagy Duna mentében* című dalt, és elhangzott még egy szavaltat. Utána a püspök úr beszélt elég hosszan. Köszöntötte őeminenciáját, dicsérte bátorságát, hitét, keménységét. Őutána Fille[?] beszélt, a Mount Isa-nak egy menedzsere, majd őeminenciája válaszolt. Nagyon szellemesen és röviden arról szólt, hogy minden népnek megvan a hibája, és hogy penitencia nélkül nincsen feloldozás. Nagyon kedves, kerek beszédet mondott, amit lefordítottam angolra. Amikor a tészta következett, már kezdett kicsit nyugtalanzkodni a bíboros úr. Én különböző emberekkel beszélgettem közben. Őeminenciája megcsinálta azt, amit még soha. Több hosszú asztal volt a teremben, és valamennyit végigjárta mindkét oldalán, és mindenkit köszöntött. Nagyon örültem, hogy ezt megtette. Erre én soha nem mertem volna őt kérni. Az ottani magyaroknak sikerült rávenniük erre.

Valamit még elfelejtettem. Tegnap a szentmise és az esti Riverside-i program között voltunk a Civic centre-ben lévő gyönyörű, modern színházban, ami ott van a Mount Isa-ban. Legkevesebb ezerkétszáz embert fogad be a nézőtér. Gyönyörű! A legmodernebbül van felszerelve. Nagyon szép programot mutattak be, közöttük tornaszámokat is. Eljátszották az ausztrál himnuszt őeminenciája tiszteletére. Láttam, tőle is várnak egypár szót. Javasoltam

prímásunknak, arról beszéljen, hogy a papnak és a szülőknek a hivatása ugyanaz: megmagyarázni az embernek, hogy miért van a világon. Erről ő nagyon szépen, magyarul beszélt. Csodálkoztam rajta, hogy ilyen gyorsan felfogta a javasolt gondolatot. Le is fordítottam. Utána mentünk át a Riverside hotelbe.

Reggel 9-kor volt a szentmise a nővéreknél, ahol kevesebb magyar gyűlt össze, mint tegnap. Javasoltam, hogy a Szűzanyáról prédikáljon, hiszen a Magyarok Nagyasszonyáról lesz a szentmise. A szentmise kezdetére körülbelül ötvenen gyűltek össze a kápolnában. Velünk együtt koncelebrált a püspök meg néhány pap is. Őeminenciája arról beszélt magyarul, hogy körülbelül hatvan magyar család él itt, s mégis milyen kevesen vannak a templomban, és hogy kevesen járulnak a szentségekhez. Nagyon szépen megmagyarázta az általános bevezetés után, hogy nem jó, ha az ember magányos, mert a magányosság sok bűnre visz, és gondoskodnunk kell, hogy ez ne így legyen.

Jól kialudtam magam, friss voltam. Az ott lévő angol püspöknek elmagyaráztam, hogy a magyar nép a kereszténységnek köszönheti, hogy megmaradt. A török és a tatár súlyos érvágást jelentett népünkön. A polgári törvény még súlyosabb csapást jelentett. Elmondtam, hogy rendet kell teremteni, rendezni a házasságokat, szentségekhez járulni, és megszervezni a hétvégi magyar iskolát. Nagyon jól sikerült.

Utána a püspök beszélt, mondta, hogy mindent megtesz a magyarokért, nővéreket, iskolahelyiséget is ad, csak hogy a magyaroknak kedvére tegyen.

Hazamentünk. Láttam, hogy bíboros úr teljesen kimerült, halálosan fáradt. Aludni nem tudott, csak hátradőlve szívta a szivarját. Nekem még mindent el kellett készítenem, csomagolnom kellett.

Délután 3 órára értünk ki a repülőtérré, ahol nagyon sokan voltak ott a magyarok közül. Sok olyan arc is föltűnt, akik tönkrementek a sok erőfeszítésben, a sok ivásban, a nehéz bányamunkában. Mindegyikük arcán ott volt valami komolyság, elhagyatottság, honvágy, vágy valami után. Hiába, nem természetes légkör kint a sivatag közepén, messze mindentől, messze a szülőföldtől, éveken át csak dolgozni a pénzért. Bár mindenük megvan, túl gazdagok, mindent megengedhetnek maguknak, amit ott meg lehet szerezni, megszerzik, de mégis, arcukon ott volt a száműzöttség, kiéltés, majdnem azt mondhatom: levertség és reménytelenség.

Elbeszélgettünk. Hála Istennek minden rendben volt. Mindenkitől búcsút vettünk. Nagyon szívélyesek, kedvesek voltak. Végre elindultunk. Csodálatos napsütésben tettük meg az utat Mount Isa-tól Brisbane-ig.

Visszafelé átéltem ismét az egész látványt. A Mount Isa-i rozsdaszínű, ritkán zöld, rövid fákkal telepített táj, aztán jön a nagy sivatag az elveszett tanyákkal, hosszú út a sivatagon keresztül. Aztán erdőrészetek, magaslatok, hegyek, melyeknek a teteje lapos. A zöld erdők között meredek sziklafalak világítanak bele a tájba. A sivatagok helyett a zöld tájat látom itt az esti napsütésben. Aztán megjelennek az első szántók, és már messziről látom a tenger vonulatát. Moreton és aztán Redcliffe fölött repültünk rá a tengerre, és utána megérkeztünk Brisbane-be a repülőtérré. Ott már vártak.

Elintéztem a másnapi melbourne-i jegyeket, aztán indultunk be a városba. Az érsek nagyon kedves volt, vacsorával várt bennünket. Jött még Miklós István a prímáshoz, és átadta neki a melbourne-i programnak, illetve a szombati műsornak egy részét. A bíboros úr ideges volt, mert a november 3-i brisbane-i egyházmegyei lapnak az első részén óriási betűkkel volt az ő közeli látogatásának a híre, de fön a sarokban, egy fél kolumnában Íjjas fölszólalása a vatikáni zsinaton arról, hogy a kormány megengedte bizonyos korosztályok számára bizonyos föltételekkel a templomban való hitoktatást. Bíboros úr méltatlankodott, hogy micsoda dolog a

két hírt egy napon közölni. De hát ma már egy bíboros nem szent és sérthetetlen, nem lehet megtiltani, hogy ne írjanak róla. Azt írnak róla, amit akarnak.

Megállapodtunk, hogy Miklós majd telefonál nekik. Nagyon fáradt vagyok, este 11 óra van. Reggel 3/4 7-kor misézem, és indulunk Melbourne-be.

Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus!

1974. november 28., csütörtök

Az esti pakolás miatt későn kerültem ágyba. Nem tudtam magamat rendesen kipihenni. Fáradtan, zúgó fejjel ébredtem. Amikor bíboros úrhoz bementem, nagy csodálkozásomra még ő is ágyban volt. Már fél hét elmúlt. Átmentem az iskolába a nővérekhez, ott mondtam a szentmisét öt nővérnek. Először jutott eszembe az az elmélkedésre való gondolat, hogy tulajdonképpen a hívó ember Istenen keresztül mindenhez közel van. Nem zár ki semmit az életéből, se a jót, se a rosszat. Valamiképpen átöleli, édesgeti, közel van hozzá, csak a hitetlen ember van mindig távol, mert fél. A félelem eltávolít. A félelem háttérbe szorít dolgokat, amelyek részint elkerülhetetlenek. Erről beszéltem nekik, nagyon figyelmesen hallgatták.

Rush érsek nagyon kedvesen búcsúzott tőlünk. Szekeres Vilmos vitt ki bennünket a repülőtérré. Feltűnően sok magyar volt kint, legalább százan, és még mindig jöttek. Ott volt *Fodor László*, ott volt *Bernáth*. Ott voltak a karmelita apácának, Matildnak szülei, tiszta magyarok, ötvenhatosok. Az apáca lányuk már nem tud jól magyarul, a másik még kevésbé. Megmondtam nekik, hogy ezért nem ment ki hozzájuk a primás. Úgyis tudták, a magyar nyelv miatt. Nagy büntetésnek vették. Nehéz sors, a lányukat Istennek adták, karmelitának, a magyar bíboros pedig leteremti őket, hogy nem tanították meg magyarul a gyermeküket. Kicsit vigasztaltam őket, de sajnós, én is ideges voltam elutazás előtt, és nem nagyon sikerült a vigasztalás. Mindenkit próbáltam megbékíteni, akit csak tudtam. Fölszálltunk a repülőgépre, de valami hiba volt, és újra le kellett szállnunk. Aztán másodszor végleg fölszálltunk. Bár a repülőgép nem vett kanyart a tenger felé, de még egyszer oldalt ülve nagyon jól láttam a kis szigeteket, a Brisbane folyót, messziről a Redcliffe félszigetet és a Bribie Island-et. Csodálatosan szép nap volt, és pontosan lehetett követni az egész tengerpartot. Az egész síkság előttünk feküdt. Lassan befelhősödött, nem lehetett semmit látni, csak később egy jó nagy repülés után. Egy kapitány ült mellettem, aki ma repült Melbourne-ből Brisbane-ba, és most megy vissza, hogy még egy repülőgépet hozzon letről. Egyszer csak föltűnt előttünk ismét ugyanaz a kép, Sydney csodálatosan elterülve, még egy fokkal, szinte világosabban, mint előzőleg. A tengerpart fölött repültünk lefelé. Wollongong fölött nagyon jól láttuk az utat és a gyárat. Utána átrepültünk két hegység fölött, és elérkeztünk a sűrű, alacsony felhővel borított Melbourne síkságnak a közepére, a repülőtérré.

A leszállásnál mi maradtunk utoljára. Kint volt Thomas Francis *Little* érsek és magas, göndör hajú, szőke titkára, magam korabeli, talán valamivel fiatalabb. Nagyon sokan voltak magyarok, legalább ötszázan. Köszöntötték őeminenciáját. A magyar szövetség elnöke *Endrey* köszöntötte kenyérrel, sóval és tokaji borral. Mindegyiket megkóstoltatta. Elénekeltek a Himnuszt. A többi városhoz képest nagyon sok volt a gyerek. Ott álltak a magyar tanítók, legelől *dr. Orosz Márta*. Elfogta az embert a megindultság, mikor ott állt, mert ő maga is sírt. Bár visszatartotta, de látszott az arcán a megrendültség. *Little* érsek mondta nekem utána, hogy ő sem tudta visszatartani a könnyeit. Ez a rideg angolszász, mégha ír, akkor is angolszász ember látva az idevetődött, a vihartól megtépázott kis magyar csoportnak az érzékenyülését, Mindszentyt és mindenkit könnytől csillogó szemekkel, még ő is könnyekig meghatódott.

Endrey elnök köszöntése után a primás válaszolt. A gyerekekhez ment, és kizárólag az iskoláról beszélt, kedves, meggyőző szavakkal. Neki csak a hit, a Krisztus és a magyarság az eszméje. És ez valahogy a legmegindítóbb. Ennek a gondolatnak gyermeki egyszerűsége és óriási feszítő ereje van.

Nagyon hideg volt, fúj a szél, novemberi idő, bár minden kiszöldült már.

A püspöki rezidenciára hajtottunk, ahol *Varga Zoltán* várt ránk, és bekísért bennünket. *Little* érsek nagyon érdekes ember. Ha le kellene írnom, akkor egy sovány, marcona kinézésű embernek mondanám. De a látszat csal. Éreztem, hogy közel kerültem hozzá, mindjárt az elején.

Egy rettenetes össze-vissza épült püspöki rezidenciában helyeztek el bennünket. Engem elég primitív módon, kis helyen, de a prímásnak jó szobája van. Az öreg, ír származású gazdaasszony annyira megijedt Mindszenty bíboros jöttétől, hogy megszökött. Ennek az érsek is örült. Helyébe aztán Varga Zoltán behozott pár magyar asszonyt, dr. Orosz Mártát és Köves Ilona asszonyt, akinek ma még Sarujáné segített a konyhán. Ellátják nemcsak a bíborost és minket, hanem az egész érseki háztartást. Mindenki örült neki.

Dr. Orosz Márta intelligens, ő a magyar katolikus iskola igazgatónöje. Ő készítette föl az elsődözőket, ifjúsági munkát is végez. Nemcsak elintézt és elvégez mindent, hanem „kivégez”. A kivégzésig pontos. Már lehet, hogy hatvan felé jár, de nem néz ki annyinak. Kék szemű és kedves, szép mosoly van az arcán. Ő és a többi hölgyek otthonossá teszik a környezetet. Ezek a magyar asszonyok tudnak főzni.

Varga Zoltán jelezte az itteni, melbourne-i látogatásnak két kényes kérdését. Az egyik az Erdélyi Szövetség elnökének, *vitéz Adorján Ferencnek* a magatartása, aki elment az Antal nevű református barátjával azokra bálokra, amelyekre a követet is meghívták, és sülvé-főve együtt vannak. Antal pedig jóban van a magyar konzullal, úgyszólván mindig együtt vannak. Ő akarta, hogy a prímás elmenjen megtekinteni a Turul-madarat, amit ő hősi emlékműnek állított föl a temetőben, hogy előtte köszöntse, és a bíboros ott áldja meg. Ekörül folyt a harc az első nap is, a második nap is. Majd elmondom holnap, hogy miként történt. Így ismerkedtünk meg ezzel a házzal.

Még szólnom kell Varga Zoltánról, akit az 1957-es hajóútamon Sydneyben ismertem meg. Jezsuita, nagyon rendes ember. Éles orra nagyon kifejezővé teszi az arcát. Jó magyar beszédével igazi magyar pap. Nyugodt, higgadt, mindent megfontol, nyílt, semmit el nem rejt, elfogadja a kritikát, nem sértődik meg, egyszóval nagyszerű ember. Régi barátira találtam benne. Ezzel a barátsággal fogadott engem. Igen örültem, hogy viszontláthattam.

Másnap úgy közvetlenül, bizalmasan meg is kérdezte tőlem, nem lenne-e kedvem Ausztráliában maradni, mert ketten jól tudnánk együtt dolgozni. Nagyon nehéz dönteni. De nehéz szívvel fogom itt hagyni, azt tudom.

1974. november 29., péntek

Még közbefűzöm, hogy a tegnapi úton, mielőtt Brisbane-ből elindultunk, mindenképpen az ablakhoz akart ülni őeminenciája is. Így két ablakot rezerváltunk, két ellenkező oldalon. Amikor a repülőgép kiért a nagypályára, és átúszott az épület előtt, ahol a magyarok voltak, már körülbelül száz méterre voltunk, de még látszott, ahogy a fehér kendőket lengették. Ők nem láttak be, de mi kiláttunk. Ez volt tegnap.

Varga Zoltánnak telefonált *Galló* – kiugrott pap, de ügye állítólag rendben van, s aki sülvé- főve együtt van *Adorján Ferenc*cel –, hogy szeretne velem találkozni. Mondtam, ha Galló valamit akar, akkor jöjjön el, ne mással üzenessen. Erre bejelentkezett, hogy eljön.

Délelőtt 11 órakor volt a sajtókonferencia. Ott volt a három televíziós társaság. Lehattunk talán húsz-huszonötön a technikusokkal együtt. A televízió részéről három fiatal komor, baloldali beállítottságú, ellenséges kinézésű újságíró volt ott, akik csak azt emelték ki, hogy a primás az antikommunizmus képviselője, nem lát lehetőséget a kibontakozásra, mert nem enyhül a kommunizmus. Egy sor provokatív kérdést tettek föl neki a Szentatyával kapcsolatban is, hogy milyen a viszonya most a Szentatyához. A bíboros azt mondta finoman, kitérően, hogy az ő viszonya a Szentatyához nem kifogásolható. A többiek jóindulatúak voltak. A lényeg az, hogy megvan a maga állásfoglalása, a maga hite, koncepciója, s abból nem zökkentik ki az események.

A sajtókonferencián elhangzott kérdésekre primásunk nagyon határozottan válaszolt. Mindig kitalált valami újabbat, hogy szépen kitérjen, elhárítsa a provokációs kérdéseket. A végén azt javasolta az újságíróknak, hogy tanulmányozzák a marxizmust, a bolsevizmus ötvenéves történetét, akkor nem tesznek föl annyi hiábavaló kérdést, mert maguk is meg tudják válaszolni, hogyan áll a világ.

Ebédén az érsek nem volt itt, csak Varga Zoltán. Délután 5 órakor fogadás volt a városházán. Egy fiatal polgármester és felesége fogadta őeminenciáját. A magyarok, sajnos, elkéstek. A feleség elmondta, hogy a férje anglikán, de ő katolikus. Katolikus templomban esküdtek, és három gyermekük van. Ez egy kicsit megnyugtatta a hangulatot. Az asszony elsősorban tudott kezelni. Ott volt a férje mellett, nem hagyta magát lerázni. Mindig mosolygott, mindent dirigált. Csak csodáltam. Nagy képességű asszonyok vannak, ha valamit akarnak, és tehetségük is van hozzá, nekilátnak és megmozgatják világot.

A rövid fogadás után a polgármester irodájába mentünk, ahol beírta a bíboros az aranykönyvbe a nevét. Fényképezték őt. Aztán egy nagyterembe mentünk át, ahol nagy tömeg fogadta. A polgármester felesége nagyon ügyesen mindenkit bemutatott. Ott volt Orosz Márta és az a másik hölgy is. Én nem voltam ott, csak egypár idegennel találkoztam, köztük a melbourne-i egyházmegyei újság szerkesztőjével, egy fiatal lánnyal. Elmondtam neki a primás panaszát, hogy miért hozzák kommentár nélkül Íjjasnak a nyilatkozatát, ami a püspöki zsinaton hangzott el. Hogy micsoda beleszólás az egyház ügyeibe, micsoda propaganda. A legmagasabb egyházi méltóságú ember, az Íjjas a kommunista miniszter parancsára elmondja azt a kis enyhülést, amit a magyar népnek adtak, miután huszonöt évig üldözték, és kiölték a hitét a lelkéből. Most nem tudom, tendenciából vagy ravaszságból, mert baloldali, vagy ártatlanul azt mondta az újságíró: kérem tessék megírni levélben, én nem vagyok egyházi téren szakember. Ezzel váltunk el. Így is lehet lerázni problémákat.

Aztán fölmentek egy pódiumra. A polgármester ausztrál módon ismertette őeminenciájának az életét. Szépen mondta el. Utána őeminenciája fölállt, és angolul mondott valamit röviden, és azt is hozzáfűzte, hogy az Isten áldja meg önöket. Mondtam, hogy itt van egy csomó befolyásos ember, használja ki helyzetet a magyar ügy javára. Hangsúlyozza, hogy nem azért jött, hogy ünnepeljék, nem azért, hogy megcsodálják, hanem azért jött, mert a világon elnyomás van, itt és

itt, ez és ez van, erre kell fölhívni a figyelmet. Ha ezt nem felejtik el, akkor már elérte a célját. Ezt mondja el. Varga Zoltán is ott volt. Ki kell használni az alkalmat. Ezért vannak ezek a fogadások, ezért járjuk a világot.

Délelőtt fél 12-kor vitéz Adorján Ferenc megjelent nálam. Magas, nagyarcú ember, élénk szemekkel, kicsit zavart a tekintete. Később hallottam, hogy oláh tanítónak tartják. Nem tud jól magyarul, de ez nem sokat számít. Egy lelkileg kiborult ember. Ahogy őt Pater Varga leírta, teljesen megegyezett a valósággal. Letegezett. Kérdeztem, hogy mi járatban van. Elmondta, hogy ő már kihirdette a primásnak a jövetelét. Mondtam neki, sajnos, olyan értesülések érkeztek róla, hogy ő a konzullal együtt jelenik meg a bálokon. Erre azt mondta, hogy őneki kötelessége ott megjelenni, mert azoktól kapja a pénzt.

Igyekeztem szépen megmagyarázni, hogy ez a kettő nem megy együtt. Mentegetőzve annyit mondott, hogy ő csak kényszerűségből járt a bálokra, de magát a konzult nem üdvözölte, s mihelyt megtudta, hogy ott van, azonnal otthagya bált. Megígértem, hogy ezt én őeminenciájának elmondom. A múltját kezdte emlegetni, a sok szenvedését. A maga módján fanatikus, hogy számíton valakinek, a becsvágy hajtja minden cselekedetét. A végén nem tudta magát türtőztetni, indulatoskodott. Azt mondtam neki, javasolni fogom őeminenciájának, hogy menjen ki a Turul-madár megáldására, amelyet P. Varga már ugyan megáldott. Láttam, hogy mindenképpen ő akart szerepelni. Haragosan váltunk el. Megnyugtatózására mondtam, hogy majd este 10 után fölhívom.

Este volt a jezsuitáknál a Szent Patrik katedrálisban hat gyermek keresztelője. P. Varga mindent megígért, jóindulattal persze, de amikor odamentünk, majdnem fél órával előbb, sajnos nem volt semmi sem előkészítve. A szentmise folyamán tűnt ki, hogy semmi se volt a helyén, össze-vissza volt minden, és ahogy a jezsuitáknál szokás, senki sem értett a liturgiához. A szentmise angolul ment rendezetlenül. Rengeteg bort hoztak, azt mind betöltötték három-négy kehelybe, a végén nem tudták consummálni. Teljes volt a fejtelenség.

Bíborosunk a kereszttség szentségéről beszélt egészen egyszerű, szinte katekizmusi kifejezésekkel. Én fordítottam angolra. Azt hittem, kevesen vannak ott magyarok. A végén kiderült, hogy a kereszteltetők voltak csak majdnem százan, és rajtuk kívül is sokan voltak a templomban szétszórtan.

Otthon volt a vacsora. Este összeültünk Varga páterral, Köves Ilonával és Orosz Mártával. Mejött Peter O'Connell is, a melbourne-i érseki egyházmegye házassági szakértője, és elbeszélgettünk. Beszéltünk még egyszer P. Vargával és őeminenciájával is Adorján Ferenc ügyéről.

Nagy huzavona után megállapodtunk, hogy lemondom az erdélyi Turulmadár emlékmű megszentelését. Fölhívtam telefonon, s közöltem vele, őeminenciája úgy határozott, hogy nem megy el. Erre ő azt kiabálta, hogy ő mindenkiről tud botrányt, mindenkiről a világon, és majd meglátjuk, hogy őeminenciája elmegy-e megszentelni azt a Szálasi hősi emléktáblát a Magyar Házban. Szóval borzalmasan kiborult, de így elszólta magát, ellentmondásba került önmagával. Amikor föltemtem a kérdést az ellentmondást illetően, még inkább kiborult. A végén durván azt mondta, biztosan be vagyok rúgva, hogy ilyeneket mondok. Azt válaszoltam, nem vagyok berúgva, jó éjszakát kívánok. Letettem a kagylót.

Borzasztó dolog egy zavart emberrel tárgyalni. Sajnáltam őt, és szokásom ellenére sajnáltam magamat is. Ezzel a súlyos élménnyel feküdtem le.

1974. november 30., szombat

Elértünk a hónap utolsó napjához. Milyen hosszú hónap volt!

Valaki elküldte a helyi kommunista újság cikkét őeminenciájáról, amelynek az a címe: *Mindszenty bíboros egy gyűlölt múltnak az öreg harcosa*. Egy csomó ferdítés van benne. Együtt reggeliztünk, őeminenciája, P. Varga és én. Az újságcikkkel kapcsolatban megint fölidéződött benne egész múltja. A kommunizmusról beszélgetünk, a hazairól és a nemzetköziről.

Őeminenciája kijelentette:

– A kommunizmusban sok rossz elmarad, mert nem fizetődik ki, de a jó is megmarad, mert kifizetődik.

Nagyon éles logikájú megállapítás egy olyan ember részéről, akinek a legfelsőbb kategóriája nem a szép és a csúnya, nem az igaz és a hamis, hanem a jó és a rossz. Érdekes, szépen megfogalmazott gondolat.

Délelőtt, várakozásom ellenére megjelent az érsekségen *Antal Ferenc*, a református egyház lelkipásztora, feketében, elegánsan. Azt kérdezte, eljön-e őeminenciája a református egyházba, mint ahogy azt P. Varga beírta a műsorba az ő kérése alapján a Little érseknek írt kérvényben, és amit ő már ki is hirdetett. Bár pozitív választ nem kapott még rá, csak a bizottságtól, de P. Varga megígérte neki, így joggal hirdette ki. Azt mondtam neki, hogy sajnálja őeminenciája, de nem tud elmenni. Az okot nem említettem, azt tudniillik, hogy ő az itteni konzulnak kebelbarátja, mindig vele együtt jár, és ők vitték el a magyar iskolából a növendékeket és tartanak fenn egy egészen baloldali összekötő iskolát.

Elbúcsúzott, kinyitottam neki az ajtót, de nem adott nekem kezet. Elgondolkodtató, hogy mi, magyarok mennyire nem vagyunk képesek a formákat megtartani heveskedésünkben. Meg kell tanulnom nekem is, hogy akár török, akár szakad, még a halálos ellenségemnek is megadjam a minden embernek kijáró tiszteletet, amikor találkozom valakivel. Minden ember megérdemi, még akkor is, ha ellenséges az állásfoglalása, mert ember. Ezt se az Adorjánánál, se az Antalnál nem tapasztaltam. Ezzel magukról állították ki a bizonyítványt. Amikor ezt láttam, örültem, hogy őeminenciája elutasította, hogy elmenjen az erdélyi Turulmadár hősi emlékmű és Szálasi emléktábla megszentelésére és az ottani fogadásra, valamint Antal templomába a reformátusokhoz.

Délben együtt ebédeltünk Varga páterrel. Fél 3-kor volt az ünnepélyes szentmise a Szent András katedrálisban, ahol körülbelül nyolcan koncelebráltunk. Little érsek őeminenciájával koncelebrált. Ez volt a nagymise. Először láttam életemben, hogy egy szertartásmester, miután velem minden pontot átvett, és elgyakorolta Orosz Mártával is az egész szentmisét és az elsőáldozásnak az egész ceremóniáját, kifogástalanul vezette, hiba nélkül az egész szentmisét, ütemezve, kapkodás nélkül, mindenre jutott idő. Végre bizonyítva láttam, hogy alapos munkával és sok-sok gyakorlással mindent hibátlanul, szépen, felemelően, minden előírást betartva meg lehet oldani. Little érsek a bevezetőben üdvözölte őeminenciáját. Állítólag rólam is megemlékezett, de én nem tudtam odafigyelni, mert háttal volt nekünk. Nagyon szépen kommentálta őeminenciája kiállását a hitért, bátorságát a diktatúrák ellen, és az egyházzal, Krisztusról való tanúságtételét.

Utána folyt a szentmise. Varga Zoltán atya az evangélium olvasása végén fölkerlte őeminenciáját szentbeszédének megtartására. Őeminenciája – Szent András napja lévén – nagyon szépen beszélt az apostolról. Megköszönte az ausztrál népnek és a püspöknek segítségét, a magyar és a többi rab nemzet ügyében tett közbenjárását. Elmondott két epizódot Szent András életéből. Először azt, amikor meghívásakor azt kérdezi az Úrtól: Uram te hol laksz? Hol élsz? Az Úr Jézus azt mondja neki: Gyere és nézd meg! Másodszor, amikor Szent András a görögök, a palesztinai idegenek és Krisztus között közvetítőként szerepel, és bevezeti őket az Úr

Jézushoz. Szent András egyszerű ember volt, aki kiállt hite mellett, és tanúbizonyságot tett Krisztus mellett a Balkánon. Patroszban fogták el, mert nem áldozott a pogány isteneknek. Ő üdvözölte talán először a történelemben a keresztet: Üdvözlégy szent kereszt, az én megváltásomnak, üdvösségemnek eszköze és jele. Két napig agonizált a kereszten, míg meghalt. Utána nagyon szépen elmondta őeminenciája, hogy az ősi egyház erős hite abból származott, hogy a keresztények életüket áldozták a hitükért. Huszonkét pápa halt meg mártírként a hitéért az első három században, több millió volt a vértanúk száma. Rámutatott a görög-katolikus egyház mai szenvedésére, és azt mondta, hogy nem lehet építeni kompromisszumokra és folytonos megalkuvásokra, hanem ha kell, a hitért meg kell halnunk. Ez a hit értéke. Az Úr Jézus megmondta, hogy a pokol kapui nem vesznek erőt az egyházon, és bízatok, mert legyőztem a világot. Ez az élet útja: a tanúbizonyság, a hit, és ezen kell járnunk.

Roppant egyszerűen, dicséretes módon beszélt primásunk. Hála Istennek a mikrofonok jók voltak, és úgy éreztem, hogy most nagyon jól vissza tudtam adni szavait, jól fordítottam. Bár a katedrális nem volt egészen tele, a mellékhajókban kevés hívő volt, de úgy látszik, a többségük magyar.

Közös volt a vacsora. Őeminenciája visszavonult, mi még beszélgettünk Little érsekkel, Peter Joseph Connors-szal és O'Connell-lel. Az érsek azt mondta, soha nem fogja elfelejteni, hogy amikor őeminenciája megérkezett, könnyezett a repülőtéren. Most, amikor a trónján állva, kezében a pásztorbot – a püspök mutatta –, mitrával a fején elmondta ezt a beszédet, bár nem értette még fordításom előtt, ez a kép soha nem fog elhalványulni emlékezetemben.

Meg kell emlékeznem Orosz Márta itteni tanárnő munkájáról, aki közel negyven elsőáldozót készített föl gyönyörű módon. Ott térdeltek, őeminenciája áldoztatta meg őket, és minden éneket, minden imádságot kitűnően tudtak. Azonkívül P. Varga már régebben megtanította a *Hontalan magyarok imájá*-t, amelyet a hívek nagyon szépen mondtak. A Mindszenty-lap egyik oldalán a bíboros képe, a másik oldalán ez az ima van nyomtatva. A hívek kívülről mondják.

Ma este, november 30-án volt az összes magyar egyesület műsoros estje. Eddig az egyházközségek ifjúsági csoportjait és számaikat a műsor elejére tették, mert a legnagyobb taps mindig a végén volt. Most, mivel hallotta a vezetőség, hogy őeminenciája esetleg nem marad a műsor végéig, az összes egyházközségi számok, a Regnum Marianum számai a műsor végére kerültek. P. Vargával egyetértve javasoltam, később menjünk a műsorra, hogy a végén érjen oda a katolikus számoknál a bíboros úr. Sajnos, nem így történt, mert amint megtudták, hogy őeminenciája nem érkezik, „megzavarodott Heródes és vele együtt egész Jeruzsálem.” Közben őeminenciája mégis megérkezett. A műsorban voltak táncok, szavaltatok, énekszámok. Talán a népviselet volt a legszebb.

Endrey István köszöntötte őeminenciáját. Válaszában őeminenciája két dologra mutatott rá: a gyermek fontosságára, a iskola és a szülők együttműködésére. Nem lehet a magyarságot szétválasztani a hittől és a hitet a magyarságtól. Erőtéljesen, szépen beszélt, beszédét nagy tapsvihar kísérte. Utána következett a zárójelenet. Egy magyar címet a földre ejtettek, és az darabjaira hullott. Két szárnyas angyalnak öltözött fiatal lány arról beszélt, hogy összerakják-e ismét, vagy ne, hiszen már annyiszor széthullott. Érdemes-e összerakni? Az egyik a kételkedőt játszotta, a másik a bizakodót. A bizakodó győzött. A végén összerakták a címet. Utána elénekelték orgonaszó kíséretével a magyar Hiszekegyet:

*Hiszek egy Istenben,
Hiszek egy hazában,
Hiszek egy isteni, örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában.
Ámen.*

December

1974. december 1., vasárnap

10 órakor indultunk a Hungaria Centerbe, ahol őeminenciája fél 11-től gyóntatott. Ezt a központot nagy munkával állították helyre a magyarok. Kövessiek laknak ott mint házgondnokok. 11-kor elkezdődött a szentmise. Ötezer embert vártak, de csak ezeröttszáz körül lehettek. Kivonultak a cserkészek, a ministránsok. A szentmise nagyon szépen ment. Őeminenciája Krisztus alázatosságban való születéséről és az utolsó ítéletben való eljövételéről beszélt. Ez a világtörténelem két legjelentősebb állomása. Utána nagyon ügyesen áttért a gyermekneveléssel, a gyermekkel összefüggő kérdésekre, és idézte az Úr Jézust: „Ha nem lesztek olyanok, mint a gyermekek, nem mentek be a mennyek országába.” Nem túl hosszan, de szépen beszélt.

A szentmise után bevonultunk egy nagy terembe, ahol még egy fél óráig az odatóduló embereket fogadta. Majd ebéd következett. Ott volt a Tummi[?] nevű Monsignore, aki sokat tett a magyar gyermekekért, ott volt Msgr. Murphy, aki ezen a területen plébános, aztán egy másik ceremónia-mester, aki a szentmise alatt segédkezett. Ott volt a magyar egyházközség új elnöke, és annak nővére. Ott voltak Kövessiek, a gondnokék.

Ebéd után őeminenciája lefeküdt, én is pihentem egy keveset. Majd kimentem a konyhára, hogy megköszönjem a hölgyeknek az ebédet. Öt óra tájban indultunk el a Junior Street-i Junior Haus-ba. Előtte nagy tárgyalás volt. P. Varga elmondta őeminenciájának, hogy az egyesületek nem támogatják az egyházközséget, inkább vetélkednek egymással. Addigra, mire bementünk, P. Varga összehívta Hetyeit, Urbánt és Cziglert, a magyar szövetség elnökét. A Rákóczi-egyesületet és később a cserkészeket is berendelte a Rausch nevű tiszttel együtt. A bíboros megígértette velük, hogy ezentúl másképpen lesz mind az egyéni életükben, mind a szövetségi munkájukban. Egész működésükben nemcsak a magyarság, hanem a valláserkölcös lesz az irányadó.

Eddig egy lépcsőház előterében voltunk, elég sötét, ablak nélküli helyen. Az egész egy kicsit úgy nézett ki, mint az inkvizíció. Meg kell hagyni, primásunknak irtózatossá bátorsága van. Nekimegy mindenkinek, ha a kereszténységről és a magyarságról van szó. A szóra állítottak szépen bokáztak, és a világon mindent megígérték. A jó Varga páter, aki mindezt előkészítette, mielőtt a házhoz értünk volna, még odasúgta a bíboros úrnak, hogy jóságosan, atyaián szóljon. Így is történt. Utána megszentelte a házat és a hősök emléktábláját, amely fekete kettős keresztrel a ház bejáratánál van elhelyezve, s amelynek a felírása: *A hazáért élni erény, meghalni dicsőség!*

Őeminenciája megkoszorúzta az emléktáblát, miután megáldotta és megszentelte a zászlókat. Az egész házon végigment és mindenhol szentelt vizet hintett. Utána a cserkészeknél volt nagyon kedves fogadás. A cserkészeket is a valláserkölcösre buzdította. A cserkészek énekeltek, és különböző számokat adtak elő. Valaki gencsapáti, Vas megyei tájszólásban mondta el az *Ahol vagy magyarok tündöklő csillagá-t*. A végén az egyik cserkészvezető fölállt, keresztet vetett, s miután ő maga elmondott egy nagyon szépen összeállított imát, az egész társaság elmondta a Miatyánkot.

Mindezeket vacsora követte az összes melbourne-i magyar egyesület részvételével. Az Erdélyi Szövetség nem volt ott, a reformátusok sem, mert lemondtuk a hősök emlékművének újra megszentelését. Antalnak pedig lemondtuk a templomlátogatást. A primást köszöntötték, őeminenciája pedig röviden válaszolt. Átadtak neki hétezer dollárt a Burg-Kastl-i magyar gimnázium javára.

Utána hamarosan hazajöttünk. Én jól éreztem magamat, jól lehetett beszélgetni, vitázni a magyarok között.

Mikor jöttünk hazafelé, mondták, hogy Kóbor József 140 dollárt kap egy gazdag délvidéki származású, de erősen magyar érzelmű gyárostól, hogy bennünket furikázzon. Még arról is beszéltek, hogy Adorján a Turul emlékműnél azt mondta: „A magyar nagyúr nem jött el. Az Isten verje meg azokat, akik ezt megakadályozták.” Sokan kint voltak abban a reményben, hogy ott találkozhatnak a prímással. Ezt használta ki Adorján, hogy az istenverést elmondja. Ennyi istenverésből nekem is jut. 11 órára jár az idő.

Jó éjszakát, kurucok!

Mindszenty bíboros 1974. december 1-jén ünnepélyes főpapi misét mondott a melbourne-i magyaroknak.

1974. december 2., hétfő

A mai nap és a holnap reggel a sale-i püspökség székhelyének meglátogatására van szánva. Reggel korán, már 8 óra előtt megérkezett Arthur Francis Fox, a sale-i püspök ide, az érseki palota elé a Msgr. Desmond Daly vikárius generálisával, és innen indultunk 8 órakor. Fogalmam sem volt, mi ennek a sale-i látogatásnak a programja. Azt hittem, csak egy mise lesz ott és prédikáció, s utána jövünk haza. Persze nem ismertem Foxot. Ő olyan hetven év körüli, száraz, szikár ír, aki tizenegy évig volt titkára Menvix[?] érseknek, akire csodálattal néz föl, és akit, úgy látszik, egy kicsit utánozni akar a maga módján.

Gyanútlanul indultunk el két autóval. Fox püspök a bíborossal és Msgr. Daly-vel, és a sofőrjével, mi meg a *Rabonits László* nevű délvidéki embernek a kocsijában, a Mercedesben, melyet Kóbor József magyar ember vezetett. Őt közről nem ismerem, levontként jött ki még 1945-ben. Amikor beszálltunk az autóba, akkor nyomják kezembe a programot, amelyen Melbourne-től Sale-ig hét iskolának a meglátogatása szerepel. Mindenütt fősorakoztatták a gyerekeket, mindenütt kivonultak az udvarra. Mikor ezt a prímás meglátta, nagyon ideges lett, mert az első két iskolánál ő még nem fogta föl, én sem, mit is jelent hét iskola meglátogatása. Az első két iskolánál még szólt is pár szót, amit én lefordítottam. A másodiknál odarohanok Fox püspökhöz, és mondom neki, hogyha az összes iskolát meg fogjuk látogatni, ami a programban van, ki fog borulni a nyolcvannégy éves bíboros. Erre azt mondta, hogy a prímás csak áldást kell, hogy adjon. Ő mondja majd minden iskolában a bevezetést.

Elmondta mind a hét helyen, hogy Magyarországon vallásüldözés, ateizmus van. Magyarorszáért imádkozni kell. Megígéritek gyerekek? Megígérjük! Mindenki tapsolt. Persze aki ezt nem csinálta, az nem tudja elképzelni, mit jelent hét iskolánál megállni: hét üdvözlés, hét áldás, de ezt Fox püspök faképpel végigcsinálta. Hát önekik: a nővéreknek, a gyerekeknek, a püspöknek minden új volt. Az első két-három alkalommal minden bevezetés nélkül a gyerekek körülállták, vagy ha távolabb is voltak tőle, adta az áldását. Bizonytalanságában nehezen ejtette ki az angol szavakat. A fonetikus leírt angol szöveget olyan magyarosan ejtette ki őeminenciája, hogy legtöbbször a bámulattól vagy a meg nem értéstől azt sem mondták rá, hogy: Ámen. Ezért ő maga felelte rá: Ámen.

Az autóban nem én ültem a bíborossal, hanem a püspök, így nem tudhatom, hogyan vergődtek egymással zöldágra, és hogyan mutatta ki türelmetlenségét. De ennek tetejébe, ez benne sem volt a műsorban, ráadásul még két-három további iskolát is meglátogattunk. Teljesen kimerülve érkezünk 1 óra körül a püspök katedrálisának a plébániájára. Amikor bíborosunk leült, és én bementem hozzá, azt mondta kicsit majdnem mosolyogva, miután nagyon kimerítette a sok iskolának a meglátogatása:

– Ezzel a szusszal, ezzel az erővel engem a sale-i püspök kinevezhetne egyházmegyei főtanfelügyelőnek is.

Hangos nevetésbe törtem ki. Erre ő is egy kicsit elnevette magát.

Kezdődött az ebéd. Az angolszászok nem törődnek azzal, hogy az ember más országból jött, minden ebéd előtt megkérdezik, mit parancsolunk inni az ebéd előtt: alkoholosat vagy nem alkoholosat. Őeminenciája soha semmit nem iszik étkezések előtt. Nagyon pontos és disztíngvált ember ilyen tekintetben, és ez a tartózkodás egy kicsit mindig kellemetlen. Együtt ebédeltünk: a katedrális plébánosa, Daly volt ott, a vikárius generális, a püspök meg két fiatalember. Az ebéd jól zajlott le, nem volt semmi különös. Ebéd után volt egy kis pihenő, de már oly későre járt az idő, és oly sok mindent kellett intézni, hogy nem tudtam visszavonulni.

Fox püspök elcipelte a katedrálisba. Mindent végig kellett nézni, mindent megbeszéltem velem. Ezek az angolszászok mániákusok a pontosságban. Olyan dolgokra vesztegetnek időt, amik természetesen. De meg kell csinálni. Irtó komplikált emberek. Csak a saját akaratukat ismerik, ráülnek az emberre. Nem mindegyik, de többségük ilyen. Aztán végre, mert előző éjszaka 4-kor

kerültem ágyba, irtó fáradt voltam, hát lefeküdtem egy fél órára aludni az ágyba, de idegen ágy volt, a szobában hideg volt, nem tudtam aludni.

Fölkelvén elmentünk a világi fogadásra, a City Hallba. Jónéhány embert bemutatnak: a városi főmérnököket, orvosokat, aztán jött egy alacsony anglikán ember a püspökség részéről. Végigkínálták a megjelenteket whiskyvel. Először Ruff polgármester üdvözölte őeminenciáját. Utána sorra került az anglikán püspök helyettese, akinek a szájából válogatás nélkül jöttek a szavak, tele volt közhellyel a beszéde. Egyetlen határozott kiállítás sem volt valami mellett vagy valami ellen. Semmi, se hit, se tiltakozás a kommunizmus ellen. Nem fordítottam le őeminenciájának. Reméltem, hogy bíboros úr magyarul fog szólni, de mit ad Isten, angolul beszélt. Láttam a hallgatóságon, hogy nem értették meg. Annyira nem, hogy másnap reggel, elutazás előtt Fox püspök odajött hozzám, és kérte, írjam le gyorsan, amit a primás mondott előző este a polgári fogadáson. Leírtam, hogy primásunk megköszönte a meleg üdvözlést és azt mondta, nem azért jött ide, hogy üdvözöljék, ünnepeljék és megtapsolják, hanem azért, hogy rámutasson arra: Közép-Európában százhuszmillió ember él elnyomás alatt, üldözés áldozata, szovjet csizmák tapossák. Azt is mondta, hogy a magyar primást, az ország első egyházi méltóságát bebörtönözték, megkínózták, életfogytiglanra ítélték. Mi lesz majd az egyszerű emberekkel, ha itt is győzni fog a kommunizmus?

Ez volt üzenetének a tartalma, odaadtam nekik és a sajtónak is. Ott kotlottak a szövegen és javígtatták, hogy angolsága helyes legyen. Eközben őeminenciája azt kérdezgette, hogy hol vannak a magyarok. Egy tízéves magyar kislány, *Serfőző Nóra* köszöntötte az egyik iskolában, kicsit angolos akcentussal. Ő volt az egyetlen. Mindenki azt mondta, a püspök szintén, hogy itt nincsenek magyarok. Varga páter szerint tizenkét család van itt, írt nekik, de azok nem válaszoltak.

Elindultunk az este 7 órakor kezdődő koncelebrált szentmisére. Előtte azonban volt egy vacsora, legalább száz személy részére a katedrális melletti Szent Patrik kollégiumban. Diákok szolgáltak föl. Tele volt nővérrel meg papokkal. Úgy látszik, Fox püspök az egyházmegyéjének elitjét hívta meg erre a vacsorára. A püspök maga is fényképezett jobbról-balról. Engem is lefényképezett. Úgy látszik, éppen akkor emeltem föl a borospoharat. Azt mondta Varga páternek, hogy most már nemcsak fotográfusok fényképeznek, hanem apácák és püspökök is, mégpedig papokat, borospohárral a kezükben.

Én rendszerint külön ülök az asztal legvégén, hogy szembe legyek őeminenciájával, és szemmel tudjam tartani, és szabadon tudjak mozogni. Mellettem ült egy marianista atya. Elmondta, hogy ezen a vidéken, itt Viktóriában sok katolikus farmer él. Gyerekeik a katolikus iskolába járnak. Mikor az ember megkérdezi, hogy hányan vannak a családban, az egyik kisgyerek azt mondja: „Csak nyolcan vagyunk”. Mert a normális gyermekszám náluk tíz-tizenöt. Úgy éreztem, hogy ezt nyomban el kell mondanom a bíborosnak, hogy beszédjében is megemlíthetné az itteni katolikusok derékségét ilyen tekintetben. Odamentem az asztalhoz mögéje, és elmondtam ezt az értesülést.

Vacsora után volt egy félórányi pihenésünk a szentmise előtt. Mondták, hogy abban a kis székesegyházban nem láttak annyi embert talán ötven év óta sem, mint ezen a napon. A szentmise egy fiatal ceremóniamester vezetésével jól zajlott le. A trónusról prédikált magyarul a bíboros úr. Nagyon jól beszélt. Szigorúan tartotta magát a kafarnaumi százados történetéhez a szentbeszédben. A köszönet után nagyon finoman lefestette, hogy az apostolok veszekedtek egymással, ki lesz az első közülük a mennyországban. Az Úr Jézus eléjük állított egy gyermeket e szavakkal: „Ha nem lesztek olyanok, mint ez a gyermek, nem mentek be a mennyek országába!” Mert a gyermek egyszerű, a gyermek szerény, a gyermek elhiszi azt, amit mondanak neki, a gyermek aláztat. Miután az Úr Isten ostromozta az ószövetség kiválasztott népét emiatt a fölnöttség miatt, mert hiányzott belőlük a gyermek egyszerűsége, meg a világ hatalmasait, mert hiányzott belőlük az aláztat, végre ebben a kafarnaumi századosban megtalálta a példaképét, pedig egy pogány világbirodalomnak volt a pogány katonája. Ennek a pogány

katonának a szava lett kétezer év óta a világ minden miséjében a keresztény embernek a vallomása, mielőtt Krisztus testét magához veszi. „Ezért fölhívlak benneteket, ma este vizsgáljátok meg lelkiismereteket, hogy valóban hisztek-e az Úr Jézus közelségében, valóban engedelmeskedtek-e neki a hitben, valóban alázatosak vagytok-e, és megtesztek-e mindent a családban, a gyerek és szülő viszonylatában, hogy ezt a kereszténységet éljétek, mert ez a hithez vezető út, ez az alázatosság, ez az egyszerűség és az Isten szavának elfogadása.”

Nagyon szépen beszélt. Én rettenetesen fáradt voltam, de azért elég jól lefordítottam. Utána bementünk a plébániára, bíboros úr gyorsan átöltözött, és mentünk a Kefil Road-ba[?], ahol legalább öt-hatszáz ember jött el a fogadására. Valószínűleg nemkatolikusok is voltak köztük. Először egy ügyész köszöntötte a bíboros urat. Ő volt a szpíker, aki bejelentette a szónokokat. Legelőször *Dennis Nicolson*[?], az egyházmegyei világiaknak a vezetője beszélt. Utána a magyarok nevében P. Varga, utána következett a püspök, s a végén őeminenciája. Nagyon szépen beszélt. Azt mondta, hogy Isten kegyelméből vagyok az, ami vagyok, és nélküle semmi sem vagyok. Ez volt az első gondolata. S második az, hogy van neki egy elégtétele. S az elégtétele az, hogy ő nem gyalázatos módon szabadult, ő nem a rendszerrel való paktálás árán szabadult, hanem őt 1956-ban a magyar nép szabadította ki fogságából. Ez neki az egyik elégtétele a sok szenvedés közepette. Rámutatott arra, hogy mi vár ránk a kommunizmusban. A kommunizmus ellen nincs más megfelelő fegyver az ember kezében, mint a legfontosabb dolog, a saját lelkiismerete. Ez az ő üzenetének a lényege: „Hallgassatok a saját lelkiismeretetekre, és a saját lelkiismereteken keresztül Isten szavára, és azt a saját életetekben kövessétek.”

Nagyon szépen, egyszerűen beszélt. Próbáltam lefordítani, de sajnós, fáradt voltam, és *azt a lényeges dolgot* – amit nekem később P. Varga és a sofőr mondtak –, *hogy voltak gyalázatos szabadulások is a börtönből a kommunizmus alatt*, de az ő szabadulása nem gyalázatos volt, ezt kifelejtettem. Nagyon sajnálom, mert bombaként hatott volna, ha szép angolsággal meg tudom magyarázni. De közben kimerült az agyam, és kétségbeesetten kerestem a szavakat, de nem találtam meg. Akkor jutott eszembe, amikor már az autóban a P. Varga és a sofőr ezt megmondták nekem, hogy ezt nem fordítottam.

Őeminenciája egy kicsit a nép közé elegyedett. Átmentünk a szomszéd szobába, ahol leültem, és ahova odajöttek hozzá a magyarok, akik mégis eljöttek. Sokan elég messziről érkeztek. Az egyik úriembertől megkérdeztem, hogy hol voltak, miért nem jelentkeztek? Erre azt mondja, hogy ez a helyi papságnak volt a szervezési hibája. A helyi papságé? – kérdem. – Hát nem hirdették hetek óta, hogy a prímás jön Melbourne-be és hogy jön Sale-be is? Fölvette a telefont? Megkérdezte, hogy mikor érkeznek ide? Honfitársunk csak hallgatott. Kicsit elszégyellte magát, mert nem tudott válaszolni.

Amíg őeminenciája a magyarokkal beszélt, Varga páter fölírta a négytől tizenhatéves gyerekek nevét, az esetleges hétvégi iskola szempontjából. Utána még egy kicsit beszélgettem velük, vitáztam is, néhány angol is volt közöttük. Őeminenciája elment haza a püspökkel, és hamarosan mi is elindultunk hazafelé. Már elég késő volt. A püspök még megvárt engem. Bementem őeminenciájához, mindent elkészítettem, jó éjszakát kívántam neki, és a püspökkel bementünk még a papokhoz kicsit beszélgetni. Nagyon szépen sikerült a katedrálisban a szentmise, a szentbeszéd és minden. Hullafáradtan kerültem valamikor fél 12 körül ágyba.

1974. december 3., kedd

Későn tudtam fölkelni, nagyon fáradt voltam. Idegen volt az ágy, hideg volt a szobában. Komisz, idegen szobák. Amikor borotválkozni mentem, már nagyon késő volt. A püspök már kint lehetett a folyosón, mert 8 órára jelentettük be magunkat a reggelire, és ő tartja magát a megbeszélte időhöz. Borotválkozás közben még jó reggelt sem tudtam kívánni őeminenciájának, máris kezdte mondani – alig tudtam rajta tartani az arcán a villanyborotvát –, hogy kéri azonnal a címeiket Varga atyától, meg egy fehér papírt, mert még reggel fel akarja dolgozni.

A reggeli elég gyorsan, kutyafuttában zajlott. A püspöknek adott egy fényképet dedikálva, és nekilódultunk a tájnak, vissza Melbourne-be. A hét iskolán kívül volt még két látogatás Sale-ben, a püspöki városban. Hazafelé útközben három iskolát meglátogattunk. Elmentünk aztán Yallourn mellett, ahol hatalmas, nagy köszöntelepek vannak. A köszénből áramot fejlesztenek. Útközben beszélgettünk P. Vargával és a sofőrrel. Ők mondták, hogy semmi sem árt annyira az szívnek, mint a kövérség, a dohányzás, az idegesség, a hirtelen felindulás és az alkohol. Hát nekem is vigyáznom kell, különösen a hirtelen felindulás ellen kell védekezni. Meg az alkoholt is vissza kell szorítanom, és kevesebbet kell ennem. Különben rosszul is érzem magam, amikor tele van a gyomrom. Ők mondták azt is, elsősorban a sok orvosi ismerettel rendelkező Varga atya, hogy három dolog nem regenerálódik az emberben sohasem: az agy, a máj és a vese.

Varga atya megismételte útközben azt is, hogy ötven éve nem láttak annyi embert a templomban, amennyien tegnap este voltak itt Sale-ben. Aztán szabadkozott, hogy nem tudja ellátni még Melbourne-t sem, ezt a hárommillió város, tele magyarral. Hogyan tudná ellátni az innét 200-300 kilométerre fekvő helyeket is?

Dr. Orosz Márta elsőrangú munkát végzett a ceremóniamester segítségével. Úgy ment minden a szentmise alatt, mint a karikacsapás. Csak mint mindenütt szinte az egész világon, a magyar népi miséken az orgona mindent elnyomott. Nem lehetett semmit sem hallani az énekekből. Még a Himnuszt sem lehetett hallani a végén. Csodálkoztam a szentmise alatt, s a prédikáció közben is, hogy az egész napi út, sok hajsza, iskolalátogatás után egészen nyugodtan, higgadtan kezdte el beszédét őeminenciája, és elsorolta a melbourne-i katolikus magyarság statisztikai adatait: hányan születtek, hányat keresztelnek, hányat látogatott a pap, milyen nagy területről kellene még gondoskodni a hétvégi iskoláról. Ez az ő nagy ereje. Jól csinálta. A több mint száz bérnöknek ő adott rövid bérnök oktatást, amelyben elmondta pontosan az elemista káténak a bérnök oktatását, amely így hangzik, ha jól emlékszem rá: a bérnök az a szentség, amelyben a püspök megkeni a bérnököt krizmával, megerősíti a hit keresztjével és az üdvösség krizmájával, hogy hitét állhatatosan megvallja, és hite szerint éljen.

A szentmisén többen koncelebráltak ausztrál papok, úgyhogy a kánon és a Miatyánk latinul folyt. Nagyon szépen lezajlott a bérnök is. Utána kimentünk a sekrestyébe, még jó néhányan jöttek hozzá. Bejött az egyik ceremóniárus, és kérte, menjen át a primás ahhoz a bizottsághoz, amely most ülésezik, és amely a melbourne-i egyházmegye migráló, tehát bevándorló munkásai ügyével foglalkozik. Odaküldtem a primáshoz. A primás elfogadta a meghívást.

1974. december 4., szerda

Reggel itt miséztünk. Sajnos későn keltem. Korán reggel, 6-kor föl kellett kelnem telefonálni, de visszafeküdtem, mert nagyon fáradt voltam. Szentirmai Pálnak telefonáltam, aki egy Wellingtonban élő, kilépett katolikus pap, de a házassága rendezve van. Az ő kezébe tette le Varga Zoltán az egész új-zélandi látogatást. Ezért telefonáltam, a napok miatt, amelyeket ott töltünk, s az egész program miatt.

Délelőtt 11-kor jött a Ranbonits a szerb feleségével és a lányával. Ő az a délvidéki származású, aki a sofőrt és a Mercedest adja mindennap. Elég fiatal ember. Most operálták súlyos gyomorrákkal. Azt mondták, akik régóta ismerték, hogy borzasztóan összeesett. Én nem voltam jelen. Közben jött Varga Zoltán. Próbáltam telefonálni, egypár dolgot meg-beszélni.

Így indultunk a többszöri telefonálás után. Őeminenciája nem akart túl hosszú ideig maradni a Délkereszt Lovagjainak és a katolikus klubnak a nagy ebédjén. Nem akart részt venni, amikor mindenki whiskys pohárral a kezében sétál, és odajön bemutatkozni. Csak akkor mentünk, amikor gondoltuk, már mindenki leült az asztalhoz, tehát csaknem húsz perccel később. Little érsek és a bíboros úr között ültem. A bíboros úrnak odatettek egy leveses tányért, amikor nem is volt leves, de nem adtak bele semmit. Elöttem meg ott volt egy hidegtál, kétfajta hússal, meg salátával. Kínáltam őeminenciájának, hogy tessék enni, kicseréltem az ő leveses tányérjával. Elfogadta. Mindenki evett, csak én nem. Senki sem vette észre, hogy nekem nincs mit enni. Nem panaszképpen mondom, de kíváncsi voltam rá, mi történik, és ezért nem szóltam senkinek. De a végén, amikor már mindenki végzett, én is fölkeltem, és odamentem az egyik pincérhez, és mondtam neki, hogy én nem kaptam enni. Akkor aztán gyorsan hoztak. Az érsek mellettem bocsánatot kért, hogy ő is annyira másfelé beszélgetett, hogy nem vette észre, hogy én nem eszem. Érdekes, hogy amikor az ember elkezd a saját legegyszerűbb szükségleteivel foglalkozni, enni, inni, mosakodni stb., mennyire megfélemlenek a másiktól. Én is valószínűleg ilyen vagyok. Először éltem ezt így át, kíváncsi voltam, hogy hogyan megy végbe.

Mivel Sale-ben nekem kellett leírnom a primás angolul mondott beszédét Fox püspök részére, mert nem értették meg, most ismét kértem, hogy eminenciás uram, ne tessék angolul beszélni, mert nem fogják megérteni. Útközben is mondtam finoman, latinul még egyszer, hogy a sofőr ne értse.

Amikor odaértünk, már folyt az ebéd. A chairman röviden bevezeti, bemutatja a bíborost, nagyon szépen beszél angolul. Utána Little érsek szólt elsőrangúan, hogy olyanokkal találkozott itt Melbourne-ben, akik Mindszentynek első napjától kezdve megőrizték az újságból kivágott, letartóztatási, bírósági képét, minden nap imádkoztak a kardinálisért. Gyönyörűen kifejtette, hogy sokan voltak ilyenek, és hogy az ő személyisége, kiállása a hitéért milyen sokat jelent az egyház számára. Lefordítottam mindezt röviden őeminenciájának, de többször nem mondtam neki, hogy ne beszéljen angolul. Megkérdezte, hogy mondják angolul a megszólításokat. Elmondtam neki.

Amikor órá került a sor a végén, fölkeltem, és angolul beszélt. Egészen egyszerű szavakkal az elején. Az első pár mondatot lehetett is érteni, de aztán már nem annyira. El akarta mondani azt, amit elmondott magyarul Sale-ben a fogadáson, hogy az ő szabadulása becsülettel ment végbe, a népe szabadította ki, és nem volt gyalázatos. Ez neki vigasztalásul szolgált.

Vacsora alatt nagyon jól megértettük egymást az érsekkel. Sokat beszélgettem vele. Nagyon kedélyes volt, elmondta egypár nagyon kedves élményét. Varga Zoltán is földézte azt a élményét, hogy egyszer egy fiú jött hozzá, és mondja, hogy az anyja már két hónapja kómában van, eszméletlen, és meg akart állapodni a temetés felől. Varga Zoltán kérdezi: Él még? Él még, de nincs eszméleténél – mondja a fiú. Varga Zoltán azonnal kiment. Látta, hogy az asszony ott fekszik eszméletlenül. Kezébe vette az asszony kezét és halkán, lassan elkezdett hozzá beszélni. Azt mondta neki: Asszonyom én pap vagyok, és ha megérti, amit mondok, kérem szorítsa meg

egy kicsit a kezemet. És megszorította. És a Varga atya így meggyóntatta. Imádkozott vele, és az asszony adta a jelet a kézszorításával, hogy megért mindent. Másnap meghalt.

Az érsek is elmondta, hogy őt is hívták egyszer egy súlyos autószerencsétlenséghez. Az egyik meghalt, kettő még élt, a harmadik pedig a végsőket szenvedte, de még eszméleténél volt. Meg akarta gyóntatni, de nem gyónt meg. Ez történt a vacsoránál.

1974. december 5., csütörtök

Misézni megyünk a Betlehem kórházba. Katolikus magánkórház, amelyben egy alázatos szerzetesi közösség ingyen ápol súlyos, halálraítélt, többszörös betegségben szenvedő embereket.

Elmentünk a kórházba. Nagyon sokan voltak a szentmisén. Minden angolul ment. Prímásunk nagyon szépen misézett, és arról beszélt, hogy értsük meg az idők jeleit, ahogy az Úr Jézus mondta. S mint ahogy pestis volt a középkorban, a fekete halál, ugyanúgy van most vörös halál. Elmondta az adatokat a magyar egyházüldözésről, és felszólította őket, hogy az üldözöttekért legyen újabb imaszándékuk az apácáknak és a többieknek. Lefordítottam.

A szentmise után mindenki jött hozzánk tisztelegni oda, ahol átöltöztünk. Reggeli után legalább tíz-tizenöt súlyos beteget meglátogatott őeminenciája. Egyik közülük ötvenöt év óta béna, és csak az egyik lábujjával tudja jelezni, hogy értett vagy nem értett valamit. A sofőrünk mondta, hogy mindig vidám ez a beteg. Az autóban Varga páter idézte kedvenc gondolatát, amely szerint a művelt nyugat sokkal eredményesebben, a szabadságra hivatkozva megcsinálja azt, amit a kelet erőszakkal és egyházüldözéssel hajt végre: a hitnek a kiölését. *Az egyik erőszakkal teszi, a másik meg jóléttel.*

Említettem őeminenciájának, hogy most a szentév folyamán több szenttéavatás történik. Köztük lesz az első Amerikában született fehér ember is, egy rendnek az alapítója. Nagyon hallgatott, majd mélységes melankóliával és vággyal mondta: Bárcsak magyarok is lennének köztük! Eszébe jutott a sok függőben lévő szenttéavatási ügy Rómában Kelemen Didaktól kezdve Kaszap Istvánon keresztül Apor Vilmosig. Annyi sok szentéletű magyar ember vallotta meg hitét, de akiknek a szenttéavatásáról pénz hiányában szó sem lehet.

Egész nap kint voltam Varga Zoltánnal a városban. Nagyon bőkezű, higgadt, nyugodt ember. Azt hiszem, bízhatok benne. Egy csomó ajándékot vett nekem, egy nagyon szép nadrágot és egy pár cipőt.

Este volt a Qu Hallban a magyarok vacsorája, amelyet a melbourne-i püspök öt-hat környékbeli püspökkel a prímás tiszteletére adott. Orosz Márta intézte az egészet. Nagy volt az izgalom. Emelkedett volt a hagulat. Több százan voltunk, gyönyörűen feldíszített asztaloknál. Nagyon jó volt a kiszolgálás, fiatalok szolgáltak föl. Little érsek angolul köszöntötte a társaságot. Nagyon szépen beszélt. Dicsérte őeminenciája példáját, aki az eucharisziából, az élet középpontjából meríti erejét. Igazán meleg együttérzéssel beszélt őeminenciájáról. Mindent fordítottam, majdnem szó szerint, a fülébe sűgva.

Azután őeminenciája fölállt, és egy kicsit hangosabban, mint szokta, olvasva, angolul szólította meg a jelenlevőket. Lassan kezdte angolul a szokásos köszöntő szavait. Én tartottam a mikrofont. Legalább tizenöt percig beszélt angolul, a lényege az volt, hogy Rákosiék annak idején felszólították, teljesítse hat pontba foglalt követeléseiket. Ő nem teljesítette. Felszólították, hagyja el az országot, azt sem teljesítette. Megfenyegették, hogy különben megsemmisítik, de ő maradt a nyájánál. A magyarok megértették, tapsoltak is, mert magyaros kiejtéssel beszélt.

Little érsek kikapja kezemből a mikrofont, s kéri: Eminenciádnak magyarul kell beszélnie, hiszen itt többségében magyarok vannak! – Csak kevesen voltak jelen angolok, talán egy százaléknyi, az érseket is beleértve. Sokszor, ahol csak egy-két magyar van, magyarul akar beszélni. Itt majdnem mindenki magyar, mégis angolul beszélt. Végre az érsek rávette. Egy darabig ott ült, aztán az érsek tartotta neki a mikrofont, s ugyanazt elmondta szép magyar nyelven. Csodáltam lelkierejét, hogy ezt egy ilyen csőd után végre tudta hajtani. Egészen odavoltam. Varga páter vigasztalt, nem is volt olyan rossz, mint ahogy gondolom. Hogy lehet ezt elmondani tört angolsággal, tiszta magyar hallgatóságnak, és utána ugyanazt magyarul! Nem értem.

Ennek ellenére az egész este nagy lelkesedéssel telt el. Little érsek beszéde alatt kétszer tapsban törtek ki, aztán őeminenciájánál is, amikor arról beszélt, különösen magyar nyelven az angol után, hogy „csak a kötelességemet teljesítettem, és örültem, hogy megtehettem azt, amit tettem.” Ezt szó szerint így mondta. Örültem, hogy végül is szép volt ez az est, de nagyon fáradtan kerültem ágyba.

1974. december 6., péntek

Még az előző napról azt akarom mondani, hogy kiszámítottam hazafelé a Bécsbe vezető utat. December 13-án, pénteken 1 órakor indulunk Wellingtonba. Ott vagyunk a hétvégén, szombaton és vasárnap. Hétfőn megyünk Christchurch-be, kedden reggel tovább megyünk Aucklandba, és onnan csütörtökön, 19-én indulunk Honoluluba. Két nappal ezelőtt elküldtem egy táviratot Teller[?] püspöknek arról, hogy mikor érkeznének. Küldjön egy papot, hogy mutasson egy hotelt, és adjon lehetőséget arra, ha vannak magyarok, hogy a primás magyar misét mondhasson.

Erre jött ma a válasz Teller püspöktől ezzel a szöveggel: „Isten hozott! Leo.” Ez a hawaii köszöntés. S azt üzente, hogy 19-én délben a katedrálisban szentmise lesz, és este nyilvános fogadás. Mikor ezt megtudtam, azonnal küldtem Scanlan püspöknek egy táviratot, hogy meg lehetne-e hosszabbítani a honolului tartózkodást egy nappal. A második nap pihenő lenne. Testvéri szeretettel: Mindszenty.

Ezt ma küldtem el. Utána ezek szerint csak vasárnap leszünk San Franciscóban, és hétfőn indulunk San Franciscóból vissza New Yorkba. Este New Yorkban lesz két-három óránk. Értesítettem *Fűzér Juliánt* New Brunswickban, *Bácskay Bélát* meg az enyéimet Washingtonban. Hétfőn este indulnánk, úgyhogy kedden reggel lennénk Londonban, szintén kétórás tartózkodással. Értesítettem *Ispánki Bélát*. És 23-án délután 17 órakor érkeznének Bécsbe. Ezt intéztem el tegnap. Egy fiatal, tehetséges alkalmazottja volt ott az Air New-Seelandnak, aki anélkül, hogy egy betűt leírt volna, csak egyik kezével játszott a computeren. Amikor befejeztük a közel kétórás tárgyalást az utazás különféle mozzanatairól, rengeteg változtatás volt közben, javítás, ez-az, amaz, kivette a gépből a papírt, és hat sorban minden megvolt: a repülőgép száma, a repülőársaság, az indulási hely, idő, érkezési hely, idő, minden rajta volt. Csodálatos! Ez egy egészen más világ, mint amelyben mi élünk. Akkor döbbsentem rá, hogy minden megváltozott.

Ma délelőtt volt itt a görögkatolikus Konstantin a Marozov. Ő a brisbane-i püspök, aki Amerikából jött át. Úgy látszik, nem tud angolul. Magas, misztikus, szikár, de igencsak az a kényeskedő orosz fajta, akinek nagyon önérzetes a magatartása, nehéz hozzáférközni. Semmi esetre se az a világosság és az a mélység, amit kifelé mutat. Ugyancsak ma délelőtt volt itt Praska[?], az ukrán görögkatolikus püspök. Ő is ott volt a katedrálisban. Olyan magas, mint én, erősen kövér, állandóan mosolygó, puha, lágy ember, olyan, mint a legtöbb ukrán. Ma délelőtt itt volt Foster[?] egy újságíróval. Foster papi ember vagy civil, nem tudom, de öminenciáját ideálnak tartja, mert egész életét ebbe a vonalba állította bele.

Ma délután a katolikus magyar központban családi est volt. Az összes egyházközségi egyesület, munkások, férfiak, asszonyok, fiatalok összejöttek. Igazán kedves köszöntőt mondott Varga Zoltán atya, majd a dr. Zsembelyi. Utána bemutatták az egyházmegyei munkásokat: dr. Zsembelyi, Vihart József, Köves Karcsi, Reményi András, Kormos Vilmos, Szabó József, Orosz Márta és az asszonyokat sorban. Igazán bensőséges, kedves hangulat alakult ki. Elcsodálkoztam azon, hazafelé mondtam is öminenciájának, hogy semmiféle világi összejövetelben nem találnék annyi elnézést bizonyos dolgok fölött, annyi háttérbe szorítását az egyéni érzelmeknek, mint egy ilyen vallási közösségben. A vallás mégis csak teremt olyan békét, melegséget, egymás elviselni tudását, megértést, amely nincs meg máshol.

Miután a bemutatás megtörtént, öminenciája szól. A kellemes hangulat ellenére határozottan mondta, hogy kevés a templomlátogatások száma. Előhozta ismét azt az ősi regét, hogy a kanadai farmerek a század elején, és ma is a szegényebbeket, akiknek nincsen autójuk, és messze lagnak, elviszik a templomba, a szentmisére. Tehát itt, ahol szinte mindenkinek van autója, a távolság nem lehet kifogás, hogy nem mennek el az emberek a templomba. Erősen megtapsolták. A bíboros átéli azt, amit mond, és ebben az átélt hitben, ennek a megvalósításában

van valami ártatlanság, ami vonz, az embereket magával ragadja. És ha jubilálunk már, azt hiszem, az egyházközségnek van valami jubileuma – mondja ő a beszédében –, akkor hozzá kell adnunk ehhez a jubileumhoz ezeket a negatív adatokat is.

Különben nagyon talpraesetten tud válaszolni. Amikor arról volt szó, hogy sokaknak van két kocsi is, megjegyzi őminenciája nagy nevetés közepette, hát ha olyan jól megy a magyaroknak, hogy két kocsi is van, akkor elmehetnek kétszer is a vasárnapi szentmisékre.

Nem sokáig maradtunk. Sajnos, csupa sietségből el is felejtettek ajándékot átadni, pedig hoztak, de erre csak a következő iskolanapon kerül sor. Volt még egy érdekessége a mai napnak. Orosz Mártának odaadtuk a kimosnivalót. Elvégezte, de sajnos az egy pár fehér harisnyának a felét elkeverte. Fölmegy a prímáshoz, és megmondja, hogy sajnos, az egyiket elvesztette. Igen, – mondja őminenciája – én is észrevettem, hogy csak az egyiket kaptam vissza, és azt gyorsan föl is húztam, nehogy azt is elveszítse.

Amikor a közös egyházközségi fogadásra mentünk, előtte itt nagyon jól megvacsoráztunk. Köves Ilonka volt a szakácsnőnk. Nagyon jól tart bennünket, elsőrangú kosztal. A fogadás után ismét ők tálaltak sokféle édességet. Köves Ilonka kínálatát azzal utasította vissza huncutul:

– Kérem, nem tudok enni, mert a szakácsné (Köves Ilona) nagyon megettetett. – Ez olyan finom, dunántúli, hátsági humor, kicsit kesernyés.

1974. december 7., szombat

Délelőtt egy kicsit tudtam dolgozni, de nem eleget, mert 11 órára kellett megérkeznünk az itteni lutheránus templomba, ahol Kemény Péterék már negyedszer fogadják őeminenciáját. Először Perth-ben, aztán Adelaide-ben, utána Sydneyben és végül most itt Melbourne-ben. Kemény Péter nagyon kedvesen köszöntötte a bíborost. Rákóczinak a *Győzhetetlen én köszálam* összes versszakát elénekelték. A templom nem volt nagyon tele. Kemény Péter beszéde az igeolvasás alapján arról szólt, hogy csak az a jó pásztor, aki az ajtón keresztül megy be.

Őeminenciája hosszan válaszolt. Rámutatott a békés együttműködés szükségességére, és hála Istennek, hogy nincsen egymás elleni fenekedés. Föltette a kérdést, meddig tart ez az őrség még idegenben. Ezen a magyarság száműzetését értette. Elmondta a lehangoló dolgokat, hogy Moszkvában és Pekingben állandóan propagandával árasztják el a világot. Elmondta, hogy Litvániában például egy üzemben száznolcvanhárom fizetett ateista propagandista van. Az otthoni helyzet sem öröndetes, sőt nem is megnyugtató. Magyarországon sem az egyház, sem az ország nem szabad. Az egyház élén állók esküt tesznek az ateista állam alkotmányára, és ő az egyedüli magyar püspök, aki nem tette le ezt az esküt. Ez az oka, hogy az idegenek is sokszor gyűlölettel kezelnek engem – folytatta a bíboros. – Moszkva és Budapest is mutatja idegességét. Utazásaimmal és fölvilágosító beszédeimmel kapcsolatban azt hitték, hogy miután kijövök Magyarországból, éppen olyan hallgatag leszek, mint a fegyházban vagy az amerikai követségen. Amikor ez nem úgy történt, kezdtek idegesek lenni. De harminc évig hallgattam, viszont egyszer nekem is kell, hogy legyen jogom megszólalni, és miután harminc esztendeig hallgattam, a hitlerizmus idejét is beleértve, a világ előtt most meg kell mondanom, hogy mi is történt. Mi is történt a harminckilenc napos Andrassy úti éjjel-nappal folyó súlyos „kezelés” folyamán és utána. Nemcsak emberi jogom, de állásomnál fogva is szükséges, hogy megmondjam azt, amit az emberek elvárnak tőlem.

Ezután rámutatott arra, hogy a nyári turizmus mennyire megnövekedett, és mennyire nagy kísértés az, hogy hazamenjünk, és a hazai csalogatóknak engedve, az otthoni kommunisták uralmát meghosszabbítsuk. Miután hazamennek és visszajöve hallgatnak arról, hogy odahaza elnyomás és megszállás van, magával a hallgatással itt nyugaton propagandistái lesznek az otthoni kommunisták rendszernek. Magyarországon a turista bevételek nyolcvanöt százaléka a külföldi magyaroktól származik. Így pénzeljük őket, hogy minél tovább maradjanak, s nyomják el népünket. Isten irgalmasságával együtt kell működnünk, hogy újra eljőjön a főlzabadosítás órája.

Csodálatosan írta le, egyszerű, keresetlen szavakkal, hogy ezer év alatt kétszer tapasztaltuk meg, mit jelent az isteni irgalom: először a tatárjárásnál, amikor is kétfélmillió magyarból csak kilencszázézer maradt életben. El kellett volna pusztulnunk, de akkor a nemzet talpra állt, mert szép volt a vallási helyzet, szép volt a családi élet. Nem volt se egyke, se magzatelhajtás. És száz év múlva, a rettenetes rombolás után Nagy Lajos alatt Lengyelországgal karöltve európai nagyhatalom voltunk. Azután jött a százötvenhat évig tartó török hódoltság. A két hatalmas pusztulás azt mutatja, hogy csak Isten irgalmában bízhatunk, de azt ki kell érdemelnünk. Így mondta, szó szerint. Érdemessé kell válnunk arra, hogy Isten kimentsen bennünket a mai pusztulás örvényéből. Helyesen mutatott rá arra, hogy a vallási, egyházközségi élet fontosabb, mint az egyesületeké. Nem mintha nem helyeselné az egyesületesdít, de az egyház kiterjedésének és az egyesületeknek önmagukban és egyéneikben az egyházközségekbe való állása az, ami biztosítja a magyarság fönmaradását itt a száműzetésben is. Építeni kell belső hitéleti vonalunkat, és ne legyen bennünk az a kettősség, hogy itt az egyesületek, ott pedig az egyház. Mert az egyházat Krisztus rendelte, a mi lelkünk üdvösségének a munkálására, és emberi, családi és nemzeti életünk összetartására. Végül azzal fejezte be, hogy örülnék,

örömömre szolgálna, ha szavaim nem úgy hangzottak volna el, mint a pusztába kiáltónak a szava. Adja Isten, hogy úgy legyen!

Azután volt az ebéd, ahol a fejesek, a presbitérium tagjai, a bíboros és Kemény Péter az asztalnál ültek, a többiek pedig szendvicseket kaptak. Sajnos, egypár esetet nem vizsgáltam fölül, odmentek őeminenciájához. Őeminenciája rádöbbsent arra, hogy bizony nemcsak az Antalnál, a református papnál, akinek az egyházközségét nem látogatta meg, de itt a Kemény Péternél is sok olyan katolikus van, akit a vegyes házasság elvitt erre az oldalra, és az ő megjelenésével ők magukat mutogatva föloldva érzik magukat, hogy helyesen cselekedtek. Erről panaszkodott őeminenciája, amikor hazafelé jöttünk.

Délután 3 órára érkeztünk a magyar iskolába. Sokan fogadták a primást, szülők és gyerekek. Végigjárta az osztályokat, ahol igazán óriási erőfeszítéssel dolgoznak, különösen az önkéntes tanárnők a hétvégi iskolában. A második osztályban, a kicsinyeknél egy kislány, amikor bementünk, kiállt egy csokorral. De annyira meg volt hatódva, hogy nem tudta elmondani a köszöntőt. Megkérdezte tőle őeminenciája nagyon kedvesen: Ugye, kislányom, tudod, mit akarsz mondani? A lány azt válaszolta: Igen. Erre a bíboros: Lányom, én is tudom, hogy mit akarsz mondani, ha mind a ketten tudjuk, akkor jól van.

Nagyon kedves jelenet volt! Az iskolalátogatás után fölkerestük az oltárszolgálati csoportot, ami Szabó Lászlónak és feleségének a vezetésével működik. Szabó László fiatal ember, ötvenhatos menekült, aki ügyesen bemutatta a csoportot. A ház legvégén van egy helyiség, ami istálló volt, és azt szépen kimeszelték, kitakarították, és nagyon szépen kicsinosították. Ott álltak a fiúk, ott álltak a lányok, középtűt a szülők ültek. Szabó László elmondta, hogy a hétvégi iskolából az egyetemre kerülve sokan elkallódnak a fiatalok közül, elsodorja őket a nagyváros, az élet. De itt továbbra is gondoskodnak róluk.

Igen jó benyomást keltettek ezek a fiúk, akik szép fekete mentében – nem magyarosban – élénk piros gallérral, ott ministráltak a Szent Patrik székesegyházban, az itteni magyar központ miséjében. Nagyon-nagyon szépek voltak. Szabó László elmondta, hogy ez a helyiség istálló volt, piszkos, rendetlen. Közös munkával tették rendbe, kimeszelték, kitakarították, megszépítették. A bíboros azt mondta, így jobb, mintha fordítva lett volna. Mindenki mosolygott rajta. Szabó László igen szabadkozott, hogy nem akar dicsekedni azzal, amit tett. Őeminenciája nagyon szépen kitért arra, hogy igenis dicsekednünk kell, ha az Úr Jézusért valamit cselekedtünk. Dicsekednünk kell az Úr Jézus keresztjében.

Ezután a látogatás után még egy érettségiző osztállyal találkozott. Legújabbban kiharcolták, hogy a magyar érettségit is elismerik itt Ausztráliában. Orosz Márta a főszervezője ennek. Nagyon szépen áthatja a tanítást a magyar nyelv szeretete. A *Petike* című verset olvasták föl: egy fiú és egy lány, nagyon jó kiejtéssel és szépen átélve.

Utána lett volna az egészen fiataloknak, az iskolás gyerekeknek a karácsonyi előadása. Sajnos, Orosz Mártának nem volt ideje, mert itt is dolgozott a konyhán. Ő szervezte ezt a magyar estét, ahova meghívták az ausztrál püspököket is. Itt senki sem tudta, hogy mit kell mondani, mindent ő maga súgott a kulisszák mögül. Néha meg is jelent, elkezdte az éneket, de nem énekelték vele, mert mint utóbb hallottam, ő más éneket kezdett el zavarában, mint amit betanított. Ezért az egész úgy nézett ki, mint egy modern színház, ahol a nézőközönséget is bevonják a játékba. De ő nagy zavarban volt. Utána kijött a gyerekekkel a színpad közepére, s elmondta, hogy mi volt a munkája. A mosolyában van valami varázslatos, ami egyszerűen mindent áthidal. Közben persze még a karácsonyi darab, egy betlehemes játék került színre nagy kinnal és gyengén. Mikor vége felé járt a darab, az egyik kisgyerek megkérdezte, hogy mikor jön a Mikulás? Mindenki derült rajta. Orosz Márta elmondta befejezésül, hogy igen fontos ez a munka, hogy a magyar gyerekeket megtanítsák a magyar nyelv szeretetére és hogy magyarságuk megőrzésére neveljék őket. Őeminenciája megjegyezte, hogy „Ez annyira fontos, mint amilyen

nehéz.” Valóban nyilvánvalóvá vált, hogy milyen nehéz a magyar nyelvet tanítani ilyen körülmények között. Azután átadtak őeminenciájának egy ezüstérmét, amit egy fiatal művész készített. Én is kaptam egy szép bronzérmét. Utána lassan kivonultunk, elmentünk haza.

Itt vacsoráztunk. Holnap lesz a geelongi látogatás. Bíboros úr napok óta kéri Varga pátert, hogy adja meg a pontos statisztikai adatokat a keresztelesekről, házasságokról, születésekről, a betegek szentségének a kiszolgáltatásáról. De nagyon nehezen megy. Sas István járta ki, de adatai elég hiányosak.

1974. december 8., vasárnap

Reggel indulunk Geelongba. Ez Melbourne egyik elővárosa, körülbelül 70-80 kilométerre innen. A legnagyobb gabonaberakodó kikötője a déli féltékének. Inkább gyárváros, olajfinomítók vannak, és a nagy hatalmas öböl, a Phillip-öböl körül megy az út. Az út és az öböl között nagy sík területek vannak, mint a tengerparton általában.

Mielőtt még elindultunk volna, mondtam bíboros úrnak, hogy itt is az az egésznek a rákfenéje, hogy a területiális elv érvényesül az egyházban. Nemzeti plébániákat sehol sem akarnak engedni, itt sem. Ezért hiába megyünk mi neki a Sasnak, meg a magyaroknak. Itt Rómának kellene engedékenyebbnek lennie a püspökökkel is. De amikor így rámutatok a bajok legfőbb okára, akkor rádöbben tehetetlenségére, mivel nincs jurisdikciója, hogy valamit is csináljon. Ezt ő nem akarja elfogadni. Mondom, ez így van Amerikában is. Szerinte nem így van, mert itt a magyar apácák a magyar gyerekeket nem engedik el a magyar misére, hanem inkább az intézeti vagy a plébániai misére terelik. Mondom, hogy az ugyanaz. A területiális elv alapján belekényszerítik őket a helyi közösségekbe, közösségekbe. Nem szám szerint azonos, de maga a jelenség azonos.

Geelongban állítólag bent a város területén van négyszáz-ötszáz magyar. Róluk sem tudtak pontos kimutatást adni, és arról sem, hogy ebből mennyi a gyermek. Előtte való este kiszámítottam, s mondom:

– Eminenciás Uram, ha van itt a város területén öt-hatszáz magyar, ez körülbelül kétszáz családot jelent, ebből talán nyolcvan-száznak van gyereke, ez a valóság.

Sikerült meggyőzni. Később láttam is, hogy körülbelül ennyi volt. Tudniillik a magyarok a városon kívül, a dombtető mögött laknak. Onnan már nem látni rá a tengerre, mert a domb hajlata mögött van. Ott vettek egy óriási telket. Akiktől megvették, még azok is megjelentek, de délután elmentek. Úgy látszik, nem tudtak várni.

Odaértünk. A magyarok nagyon szép sátrat vertek föl közös munkával. Egy Kovács Sándor nevű volt a főszervezője ennek, akinek a tizenkilenc éves fiát három héttel ezelőtt egy német asszony elütötte, és csak a kislánya maradt életben. Szegény felesége ott sirdogált fekete ruhában. Csináltak egy oldalra nyitott bódészerúséget oltárnak, hogy a szél ne fújjon oda. Eléje padokat állítottak. Körülötte lacikonyhaszerű sátrak voltak. Nagyon jó mikrofonokkal és hangszereléssel volt az egész ellátva.

Itt kezdődött a szentmise. Mivel legalább négyen angolszászok koncelebráltak, a kánont latinul mondtuk. Őminenciája nagyon szépen prédikált arról, hogy a Szűzanya társmegváltó, és amit Éva elrontott, azt Mária helyrehozta. Utána kitért a geelongi magyarok helyzetére és teljes átélessel, adatokkal mutatott rá, hogy itt magyar életnek kell támadnia, hogy itt a szentmisén való részvétel az embernek elsődleges feladata és kiváltsága, ugyanígy a hétvégi iskola megvalósítása is. Rámutatott arra, igen kemény szavakkal, hogy meghosszabbítjuk annak a rendszernek az életét, amely bennünket hazulról elűzött, ha turistaként hazalátogatunk.

Utána beszéltem az emberekkel. Akik hazajárnak, azok is azt mondják, hogy a primásnak teljesen igaza van. Szép kórus énekelt, és pár perc alatt megtanítottam velük az *Uram irgalmazz-t*, és az *Isten Bárányá-t*. Mind nagyszerűen énekeltek. Lehattunk talán hat-hétszázan, ebből angolok voltak legalább százötvenen, de nem fordítottunk semmit angolra.

Őminenciája fogadott egypár embert, különösen öregeket. Később az oltár mellett bedeszálták, ahol nyitott volt, és ott terítették meg az ebédhez. Fiala lányok szolgáltak föl. Ott volt a geelongi esperes, aki már adott litván és lengyel papoknak a plébániáján menedéket, és arról a plébániáról építették föl az önálló lelkészsképeiket. Ott volt Gyulavári, aki egy soproni tanítónak a fia, és a felesége rábagyarmati. Egy hölgy magyaros ruhában volt. Ők voltak ott az asztalnál, melléjük ültettem a primást. Velem szemben ült Lőrincz Zsuzsa, aki felvidéki, egy angolhoz ment feleségül, az unokák is tudnak magyarul.

Az asztalnál elkezdődött az egész magyar helyzetről a beszélgetés. Egyik mondata volt őeminenciájának, amikor fölhozták a nehézségeket, mert nincs elég energiánk és meggyőződésünk:

– Elég győzelem az, ha magunkat meg tudjuk győzni!

Aztán rövid időre visszavonult, hogy elszívja a szivarját. Utána még külön fogadta a csoportokat. Először a Szent László Társulatot, majd pedig a Magyar Szövetség három csoportját. Egyik szidja a másikat. Nem akartam proponálni, hogy hívja be együtt a csoportokat, együtt hallgassa meg őket, és teremtsen rendet közöttük. Utána bejött Kovács Sándor, aki gazdag ember lett, akinek a fiát három hete temették. Neki volt szerepe abban, hogy ez a látogatás a legnagyobb rendben folyt le. Derék magyar ember ez a Kovács Sándor. A napra tettem egy széket, azon ült a primás. Még sokan mentek el előtte, és köszöntötték őt.

Később innen indultunk a katedrálisba, ahova rendőrök kísérték bennünket. Az esperes már várt ránk. Őeminenciája egy András Mihály névre keresztelt gyerek fejére öntötte a keresztvizet. A szertartást Sas István végezte. A keresztelés előtt a bíboros kérte az esperest, hogy befogadná-e Sas Istvánt a plébániájára. Ott, a katedrálisban voltak a szülők, nagyszülők, még a dédszülők is. Az egész család katolikus, csak az anya és a lányuk evangélikus. Innen indultunk vissza Melbourne-be. Útközben beszélgettünk az elmúlt helyzetről, a bíboros elismételte szokásos szíves mondását:

– Amit elkezd az ember, abból lesz valami, amit nem, abból sosem lesz semmi.

Megnéztük a déli félteke egyik legnagyobb gabonaraktárát, ami nagy betonhegynek látszik. Mondom, hogy ebbe öntik a búzát. Őeminenciája azt mondja: „Nem öntik, hanem ömlesztik.” A sofőr elmondta, hogy ennek az óriási öbölnek körülbelül három kilométer kijárása van, és nagy a tengernek a huzatja. Sok szerencsétlenség történt már itt. A cápákról is beszélt. Erre azt mondta a bíboros:

– Erre szokták nálunk mondani, és a szerzetet csak ebben az egy értelemben használják: „Na, ez ronda egy szerzet.” Nemcsak emberre, hanem még ilyen csúnya állatra is használják.

Későn értünk haza, megvacsoráztunk. Utána Varga Zoltánnak tollbamondtam a hétfői, Festival Hall-i beszédet. Csaknem kétoldalas beszéd volt, amit el is fogadott őeminenciája, de azt mondta, még változtatni akar rajta. Említette, hogy valamelyik újság azt írta róla, hogy 1956-ban szabadon eresztették, pedig őt a nép szabadította ki.

Ez történt tegnap este, és Varga páterral elintéztem a dolgomat, lekísértem, még följövet ott ült bent a bíboros ingben a Little érsekkel. Előhoztam az érseknek Sas István ügyét, Geelongot, ahol voltunk, és kérdeztem tőle, lehetne-e arról szó, hogy Sas elhelyezné Geelongnak a plébániájára.

Little érsek azt mondta, hogy neki nincs kifogása ellene, ő ezt megcsinálja, de vajon először is: Sas akarja-e? Másodszor: Sasnak van-e elég bátorsága ahhoz, hogy a pártoskodásokkal, a szétszakadt magyarsággal Geelongban szembenézzen, és változtasson a helyzeten? Mert ha odahelyezzük a tarravilli plébániáról Geelongba, akárcsak egy évre is, ahogy én proponáltam, akkor próbálja fölépíteni a geelongi magyarságot, a magyar katolikus egyházat. De ha ez nem sikerül, akkor a geelongi magyar helyzet is elúszott örökre, meg a Sasnak a sorsát is megbélyegzi.

Úgy látszik, kissé bizalmatlan a Sással szemben. Azt mondja, túl sokat ül a plébánián Tarravillben, és nem megy a hívek közé. Sas kétszer volt nála, és mind a kétszer vonakodott attól, hogy őt magyar lelkésznek kinevezzék. Sasnak kell eldöntenie, hogy ausztrál vonalon marad-e vagy sem. Erre megmondtam neki, hogy lám, fölösleges dolog volt itt az ötvenes években az angolosítás. Ezek előbb-utóbb angolokká, ausztrálokká válnak, és ha egyszer hazamennek Európába tíz-tizenöt év után, szívesen visszajönnek, mert úgyis ausztrálnak vallják magukat. A nyelv nem annyira döntő.

Erre aztán Little érsek elmondta a keservüket, hogy bizony mennyire tele vannak itt a plébániák göröggel, olasszal, horváttal, lengyellel, hogy a pap semmit sem tud csinálni. Elmegy,

bekopogtat hozzájuk, és az érsek utánozta: bö-bö-bö..., ahogy beszélnek, de a pap egy szót sem ért meg. Még azt sem tudja megmondani nekik, hogy testvéreik akarunk lenni. Hát ez bizony nagy nehézség.

Végső megoldásként azt ajánlotta az érsek: Én nem vagyok ellene, hogy a Sast Geelongba tegyék, de a geelongi magyarok, és pedig a különböző pártokra szakadt magyarok képviselői jöjjenek el, és vegyék rá Sas Istvánt, hogy menjen el Geelongba, és ő önszántából mondjon igent, hogy erre a munkára vállalkozik.

Le a kalappal az érsek előtt, mert a javaslata igazán a II. Vatikáni Zsinat szellemében és a modern élet szellemében tiszteletben tartja az illető egyént és döntését. Ezzel elbúcsúztunk. Megértettük egymást. Azt hiszem Little érsek őszinte ember.

1974. december 9., hétfő

A konvent a bencés nővérek iskolája. Nagy herce-hurca volt, bíboros úr nem akart odamenni, mert nincsenek ott magyarok. Ez Orosz Márta iskolája, ott fog tanítani. Jól ismerik Varga atyát is. Ott miséztünk. Sajnos, azt hittem, hogy kórházról van szó, és azt a prédikációt mondtam őminenciájával, hogy a betegség, a kor, az öregség lehet a megváltás eszköze is. Erről beszélt, miután az evangéliumban arról volt szó, hogy az inaszakadtat leeresztik Jézus elé a tetőn keresztül, és nemcsak az egészségét adja vissza, hanem a farizeusok megbotránkozására a bűneit is megbocsátja.

Nagyon szépen beszélt őminenciája. Én azonban nem tudtam lefordítani egészen, inkább átfordítottam a tanítás területére – mert itt nagyrészt tanítónők vannak –, a hivatásbeli nehézségek legyőzésére, amely Isten kegyelmének a forrása.

Nem maradtunk ott reggelire. Hazajöttünk, reggeliztünk. Annyira fáradt voltam, hogy jó másfél órát aludtam. Egy kicsit kipihentem magamat. Ebéd után elintéztam a pénzügyeket. Utána nekiláttam a diktálásnak, mert este fél 8-ra jön Horváth László hentesmester Geelongból, velem akar beszélni. A prímás pár nap óta egy kicsit megvan hülve. Orvost is hívtunk hozzá, Paul Elemért, aki 1949-ben jött ki, itt végezte el másodszer az orvosi egyetemet, és nosztrifikáltatta diplomáját. Azt mondja, nincs semmi baj, csak a tüsszögés ellen adott valamilyen gyógyszert. De nem látom rajta a megszokott frissességet, van valami különös a szemében, ami rosszra is fordulhat. Nagyon nyugtalanít. Azt tanácsoltam őminenciájának, hogy mondjuk le, ha a holnapi wodongai látogatást nem is, de legalább a szerdait, csütörtököt, a bendigőit és a ballaratit. Nem egyezett bele, mert van ott egy pár magyar család, ott várják őt. Utazásának nem is annyira az általános apostoli egyházi vonatkozása érdeklő, hanem sokkal inkább az, hogy vannak-e ott magyarok. Abban maradtunk, hogy nem mondjuk le, majd helyben meglátjuk, hogy egészsége bírja-e vagy sem. Most van délután 5 óra.

Délután indulunk az ünnepi gyűlésre. Az egész Festival Hall-i gyűlésnek a mozgatója Bob Santa-Maria, egy kilenc gyermekes, második generációs olasz. Elsőrangúan művelt, valahonnan a Lipari szigetekről származik. Egy hétig távol volt, mert a testvére meghalt. Csak erre a gyűlésre jött vissza. Feje a National Civic associationnak. Tagjai tulajdonképpen a szociális elveket akarják megvalósítani, és mindazt, amit a szocializmus hirdet katolikus alapon, az egyházzal összedolgozva.

Annak ellenére, hogy nem volt itthon, az ő gárdája hozta össze a Festival Hall-ban a körülbelül hétezer főnyi hallgatóságot, amelynek jó része fiatal volt. Elsőrangúan megszervezték minden tekintetben. Nagy a fegyelem, a hangberendezés kitűnően működött. Ott vártak már bennünket Melbourne és környékének püspökei, élén Little érsekkel. Itt volt *Bernard Denis Stewart* püspök, *Augustine Mulkearns* a ballarati püspök, itt voltak a segédpüspökök és természetesen Saleból Fox püspök is, mint régi barátunk. Itt volt Kraska[?] görögkatolikus püspök, és Konstantin, az ortodoxok püspöke.

Lassan, méltóságteljesen vonultunk be a már megtelt Festival Hall-ba. A pódiumon foglaltunk helyet. Mögötte, azt hiszem, a katedrális kórusa énekelt. Amikor beértünk, nagy csend lett, és az elnök – akinek a nevét nem tudom. (ezt a szöveget az ebédelési helyünkön, a plébánián diktálom szalagra) – vezette be a köszöntéseket, mindenkit külön megnevezett. Óriási tapsviharral felelt a néptömeg minden név megemlékezésénél.

A gyűlés fő pontja egy anglikánból katolikussá vált történész beszéde volt. Sajnos, nem értettem meg, csak részleteket fogtam föl belőle. Próbáltam megkérdezni Stewart püspöktől, hogy mit is mondott. Stewart püspök azt mondta, hogy a hitvallásnak és a bizonyágtételnek a szükségességéről beszélt a katolikus életben és egyáltalán a kereszténységben. Utána Bob Santa-Maria, ez a többgyermekes családapa beszélt, aki fényes karriert csinált, mint ügyvéd. A

melbourne-i bíboros tanácsára részt vesz a modernizmus elleni küzdelemben egyházi és szociális téren. Az ő csoportja szervezte az egész fesztivált.

Beszédét átadta Varga atyának, mert elkértem tőle. Egy mesterien megfogalmazott és minden tételében helyesen beállított összefoglalót adott a magyar történelemről: Szent Istvánról, befolgalva az európai történelemnek a lényeges momentumait és a bíborosnak az életét. Legszebb kitétele volt, amikor elsorolta a Szent István-i államalapítást, a tatárjárást a mohácsi vésszel és a nyolc elesett püspökkel. És amikor a cellájából levezették a bíborost a bírósági terembe, vele együtt menetelt az egész magyar történelem. Egyik kifejezése jobb volt a másikinál. Többször tapsvihar szakította meg. Kifogástalan angolsággal beszélt, nem érzelmesen, hanem tárgyilagosan, mindig tényekre hivatkozva.

Utána a nézőtér teljesen elsötétült, csak a szípadon álló kórus, az ott ülő püspökök és az egypár meghívott világi voltak megvilágítva. A bejárat felől behoztak egy nagyon szép, körülbelül negyven centiméteres bronz keresztet. Fiatalok hozták lassan, méltóságteljesen. A fénycsóva mindig a keresztet világította meg, amint a tömeg között fölhaladtak a színpadig. Akkor odajött Bob Santa-Maria, és átadta Mindszenty bíborosnak a keresztet. Én tartottam. A bíboros egy egészen spontán mozdulattal megcsókolta Krisztus arcát, amely a fénycsóva éles megvilágításában valami elragadó lehetett a nézőtérről. Utána Bob Santa-Maria szintén odahajolt, és megcsókolta a keresztet. Megrendítő jelenet volt.

A primás emelkedett szólásra, és a beszédet, amit Varga atyával együtt szerkesztettünk, nagyon szépen elmondta. Váratlanul, a műsoron kívül fölkerete az elnök Little érseket, hogy szólaljon föl. Az érsek elmondta, finoman kihasználva az alkalmat, a bíborosnak a személyét leírva, aki a hitből él, és életét, létének, harcának a forrását az Oltáriszentségből veszi. A maga finomságával folytatta, hogy – „sokszor elszégyellem magamat, hogy nekünk is ugyanezek a lelki eszközök állnak a rendelkezésünkre, hogy Istenből éljünk, és mit csinálunk mi, hogy kikerüljünk a közepszerűségből?”

Ez volt beszédének a legfontosabb kérdése. Utána többször rámutatott arra, hogy ő soha nem fogja elfelejteni, amint a katedrálisban, kezében a pásztorbottal, szinte minden egyes embernek a lelkéhez szól. Utána elénekelte az egész hétezres tömeg a híres ír éneket az üldözések idejéből, mind a három versszakot, egyforma intenzitással.

A végén az elnök köszöntötte a jelenlévőket. A magyar Himnusz eléneklésével zárult be a fesztivál. A végén derült ki, hogy nagyon kevesen voltak ott magyarok. Azt mondták, nem volt több jegy, ezzel mentették ki magukat. Én ebbe nem hiszek, mert ha a magyarok ott akartak volna lenni, akkor szétfeszítették volna a hétezres tömeget, az egész Festival Hall-t. A bíboros nagy taps közepette áldást osztva a tömegnek vonult ki a teremből. Igen jól sikerült este volt.

Jellemző azonban az ausztrál sajtó magatartására, hogy másnap a *The Sun* egy képet közölt a bíborosról egész rövid híradással. A liberálisok lapja eddig egyetlen sort sem hozott a hétezres fesztiválról. Valami gyalázatos van ebben, valami elferdítés, hazugság éppen a sajtón keresztül. Az ünnepség után Orosz Mártával, Varga Zoltán atyával és Little érsekkel sokáig elbeszélgettünk.

1974. december 10., kedd

Elindultunk reggel, miután jelentkezett Denis *Stewart* érsek. Az érsek magas, kövér, hetvennégy éves ember, aki a vikárius generálisával, Msgr. Francis Peter *De Campo* atyával jött el. Ő olasz származású, de teljesen meghonosodott ausztrál ember. Finom, kedves, mosolygó, szolgálatkész, az olaszok legjavából. Az érsek – ezt az úton tudtam meg – megbuktatta a saját kerületében, a bendigói egyházmegyében az abortusz mellett kiálló liberális jelöltet. Úgy látszik érdemszerző harc volt. Jous[?] érsek még a Memmix[?] bíborosnak az iskolájából való, ellentétben a fiatalokkal, mint Mulkearns és Gleeson, az adelaide-i érsekkel együtt. Ők ugyanis erősen kompromittáló módon, modern értelemben foglaltak állást a pirula és az abortusz ügyében. Álláspontjuk legalábbis félreérthető. Mint ma megtudtam, Little érsek is a fogamzásgátló eszközök használata mellett foglalt állást. Az emberek lelkiismeretére bízta. Ezt a napilapok annakidején nagybetűkkel hozták. A jó Stewart lépett föl ellene. Kedélyes, egészséges, nagytestű ember, tele humorral, töretlen erővel és igazi emberséggel. Nagyon megszerettem.

Indultunk innen, az érsek maga kísért ki bennünket, és csukta be utánunk a kaput. Két autóval mentünk: a bíboros Stewart püspökkel és De Campóval meg a sofőrrel. Mi, a másik autóval, egy Mercedessel Kovács József, Varga atya és én. A melbourne-i lelkész szerette volna, ha a bíboros meglátogatja útközben a börtönben levő magyarokat. Jellemző módon a bíboros nem vállalta azonnal, hanem kérte az illetők nevét, és kérdezte, hogy miért vannak bezárva. Először nem is akart bemenni, de kértem őt, eminenciás uram, ne arra nézzünk, hogy mi a bűnük, hogy mit követtek el. Magánemberként biztosan elmenne, de folytonosan benne van a félelem, hogy az ő jelenlétét mint bíborosét félremagyarázzák. De aztán mégis sikerült meggyőződnöm.

A két autóval megérkeztünk a börtön elé. Öten vannak ott magyarok ebben a börtönben. Grosman[?], ez a nagyon lelkes, magas, ír pap, aki tele van lelkesedéssel és jóindulattal a szerencsétlenek iránt, ő vezetett be bennünket. Először Sz. L. és B. L. voltak ott. Sz. L. tolvajlásért került be. B. L. gyilkosságért ül, 25 évet kapott, 6 évet leült, még 6 éve van vissza, mert csökkentették az ítéletet jó magaviselete miatt. Nagyon higgadt, nyugodt, vékony, napsütötte arcú ember. Itt dolgozik a börtönben. Egyáltalán nem volt megrendülve, nagyon normálisan viselkedett. Elmondta, hogy valami autógázolás után történt a szerencsétlensége, és állítólag nem volt ő annyira bűnös, mint ahogy állították. A primás megkérdezte:

- Szentségi házasságban éltél-e, fiam?
- Nem – válaszolta hazánkfia. Vadházasságban él.

Erre azt mondja a bíboros:

- Látod fiam, nem kell hölgygel szekerezni!

Hogy honnan vette ezt a szót, nem tudom. Azt jelentette, hogy szentségi házasság nélkül nehéz asszonnyal együtt lenni. Tovább kérdezgette:

- Mikor voltál utoljára templomban? Mikor gyóntál?

Egészen megindító volt ez a jelenet, mennyire változatlanul lép föl minden körülmények között. Mind a ketten ott álltak a napsütötte udvaron, nem bent a szobában. Sz. L. szinte kiizzadt az izgalomtól. Elég sokan bementünk, jó néhány sajtóriporter is volt ott, akik fényképeztek is. Én ott voltam mellettük és láttam, hogy milyen szeretettel, jóindulattal beszélt a bíboros ezzel a két fiatalemberrel. B. T., aki..., majd később leírom. Még kettő: T., aki már másodszor követett el egy nagyon aljas gyilkosságot, nem akarta látni a bíborost, és ezt meg is mondta. És volt ott még egy K. nevezetű, aki bár tiszteli a primást, de ő sem akarta látni.

Aztán átmentünk a másik helyre, a halálra ítélt B. T.-hoz Kék pulloveres, kis nyiszlett ember. Mutatta az írásait. Angol nyelven volt írva, szentírási idézetek, meg költemények. Mondta, hogy állami gondozott volt, szüleit nem is ismerte. Egy hónapja ítélték halálra, de a

lelkész szerint valószínűleg megkegyelmeznek neki. Egy kicsit mellébeszél a bíborosunk, mert azt mondta:

– Fiam, ne írd költeményeket, mert nincs hozzá képességed és elveszett idő. – Varga Zoltán helyreigazította, és azt mondta:

– Kérem, hadd csinálja, ha ez neki örömet nyújt, nem kell tőle elvenni ezt a kedvtelést.

Sírt, és azt mondta, hogy ő nem volt hibás, mert szerencsétlenség történt, vadászszerencsétlenség. Véletlenül lőtte a társát agyon, nem szándékosan. Nem látta senki, de egy hamis tanú ellene vallott, ezért ítélték őt halálra. Nagyon szerencsétlen ember benyomását keltette. Azt is mondta:

– Jobb lesz, ha kivégeznek, legalább ebből az igazságtalan világból kiszabadulok. Hadd térjen vissza a testem, ahonnan jött. Az Isten majd elintézi a sorsomat.

A bíboros nagyon kedvesen beszélt vele, többször is elmondta:

– Istené légy fiam, ne az embereké.

Neki is figyelmébe ajánlotta a szentségi házasságot, és a napi imádságot. Így fejeződött be látogatásunk a Melbourne-höz tartozó börtönben. Indultunk tovább.

A táj – Melbourne-t elhagyva – nagyon érdekes. Gyönyörű, hosszan elnyúló dombvonulatokkal, eleinte ritkás fákkal, azután egy kicsit sűrűbb erdővel, a legelőkön kövér nyájakkal. Egy közép-olasz tájhoz hasonlít. Körülbelül másfél, kétórás utazás után megérkeztünk Benallába, a Szent József plébániához. A plébánia előtt várakozott a helyi papság. Nagyon kedvesen üdvözölték a bíborost. Utána átmentünk a plébánia mellett lévő katolikus hallba, ahol magyarok köszöntötték őminenciáját. Egy Hajnalka nevű lány és Kulcsár Kató, akinek gyermeke már nem beszél magyarul, ott állt magyaros ruhában. Varga Zoltánnak föl kellett írni, hogy hányan vannak, hol vannak magyarok stb.

Utána vonultunk be a színpad elé, ahol föl volt tűzve egy szép magyar zászló. Elénekeltek a Himnuszt. Mivel nem széledhettünk el azonnal, javasoltam, hogy mondjuk el a Miatyánkot, Üdvözlégyet, Hiszekegyet. Utána elénekeltek a Boldogasszony Anyánk-at. Aztán kimentünk, és onnan a halltól kezdve legalább kétszáz méter hosszan az út két szélén álltak az iskolás gyerekek. Szép magyar zászlókat csináltak, és azokat lenggették.

Innen indultunk tovább Wangarattába, ahol a Szent Patrik iskola van. Ott összehívták a tanító testvéreket meg a nővéreket a plébánia halljába. Ott szólt őminenciája pár szót nagyon kedvesen arról, hogy milyen fontos az iskolában, a hivatásban a keresztény elveknek az érvényesítése és a hitnek a beleplántálása a fiatalság lelkébe. Lefordítottam, hála Istennek, elég jól sikerült.

Wangarattából tovább indultunk Wodonga-ba. Varga Zoltán mondta el az egyik tanárról azt a históriát, hogy amikor nyugdíjba ment, megkérdezte a diákokat, hogy miért szerették őt. A diákok azt felelték, azért szerették, mert mindenkiel egyformán kivételezett. Nagyon szép meghatározása az emberi magatartásnak.

Mindinkább tovább megyünk Wodonga felé, annál kietlenebb a táj. Sárga, kiégett növényzetű dombok emelkednek úgy, ahogy Umbriában, csak azok a dombok zöldek, és ciprusok vannak rajtuk. Itt pedig gumifák. Érdekes dolog, hogy ezekből a kiégett rétekből csak a gumifák emelkednek ki. A gumifa ugyanis bírja ezt a rettenetes szárazságot.

Ahogy megérkeztünk Wodongába, rögtön fogadás volt a Civic Centerben, amit *Kaicz Antal* és néhány magyar szervezett. Ott volt a város előkelősége: a polgármester a titkárával, de legtöbben a nővérek és világi katolikusok voltak.

A bíboros elég fáradt volt. Röviden megköszönte a fogadást. Az emberek elhaladtak előtte. Akik nem látták még soha, azokra nagy benyomást tesz. Látom, mennyire fáradt.

Utána elmentünk a wodongai Szent Augustin plébániára. Ez még a bendigói egyházmegyéhez, Stewart püspök főnhatósága alá tartozik. Kedvesen fogadtak bennünket, de érezni lehetett a feszültséget a plébánián. Lehetetlen szobába helyeztek el bennünket.

Először vacsora volt, utána a körülbelül egy mérföldre lévő templomba mentünk misézni. A hívekkel, akik talán hatvanan lehettek, begyakoroltam a lényeges miseénekeket. Láttam rajtuk, hogy széteső társaság. A padból odaszólogattak nekem, hogy miért nincsen Wodonga-ban pap. Azt mondtam nekik, mert maguk nem nevelnek papokat. Én sem az égből pottyantam, a jó Isten küldött, nem a püspök. Az anyám nevelt papnak.

A szentmise alatt a primás a prédikációban belemerült egy ismert témába. Az elveszett juhról szólt az evangélium, hogy a jó pásztor otthagya a kilencvenkilencet az egy elveszett juhért. Ebbe építette bele a magyar történelmet. Lefordítottam, de én is nagyon fáradt voltam, és nem jól fordítottam le, mert nem mertem elszakadni a témától.

A szentmise után átmentünk a Civic Centerbe. Ott kezdődött a magyarokkal egy találkozás. Voltak talán százhuszan, ebből lehettek hetven-nyolcvan magyarok. Öminenciája mindjárt meg akart szervezni egy öttagú bizottságot. Mondta, hogy álljon föl, aki vállalja ennek a munkáját. Fömlált Kovács Ferenc. Ő jelentkezett egyedül. Irtó feszültség volt. Várt, remegett a keze, végre még négyen jelentkeztek. Erősen intette őket, hogy ne járjanak haza, s elmondta, hogy ezzel a rendszert támogatják, amely bennünket kiűzött.

Egy fiatalember azt mondta, hogy ő ezzel nem ért egyet, de öminenciája nem kérdezte meg tőle, hogy miért nem. Kínos jelenet volt.

Aztán arról volt szó, hogy nincsen itt papjuk, miséjük. És anélkül, hogy megkérdezte volna Varga atyát vagy engem, azt tanácsolta, a pörsölypénzen hozassanak minden évben Amerikából papot. Hozassanak egy hétvégére, vagy három napra, vakációra papot a bencésektől vagy a premontreiektől, az lássa el a teendőket. Az egyik asszony megkérdezte, hogy miért hozassunk olyan messziről, Amerikából papot, amikor közelebb is vannak. Nagyon rossz találkozás volt.

A végén azzal fejezte be, hogy aki még beszélni akar vele, az jöjjön hozzá. Odajöttek jó néhányan, közöttük Harangozó Feri unokaöccse, a Harangozó Vince. Egy nagyon csinos ír asszony a felesége, és négy gyermeke van, de egy kukkot sem tudnak magyarul. Potyondi vezérkari őrnagy köszöntötte még öminenciáját.

Utána hazamentünk. Én még bementem az ebédlőbe, ott volt a püspök a fiatal papjaival. Kicsit elbeszélgettünk. Nagyon későn és fáradtam kerültem ágyba.

1974. december 11., szerda

Összecsomagoltunk. Nagyon fáradt volt szegény bíboros már reggel. 9 óra tájban indultunk el Wodongából Numurkah-on keresztül Sheppartonba, hogy ott ebédeljünk. Azt mondta nekem Varga Zoltán:

– Tibor, ezt a cigányéletet nem választanám!

Egyszerű ausztrál falvakon mentünk keresztül. Tökéletes Western-film hangulat. Ugyanazok a vasárkádós házak, üzletek. Semmi sem hiányzott onnan, csak néhány halott az utcáról meg a lövöldözések. Utunk mentén földuzzasztott vizek voltak, mert a víztárolás itt a legfontosabb. Ezek a vizek tele vannak lekopaszodott ágakkal. Olyan kísérteties, nagyon érdekes vidék.

Megérkeztünk Sheppartonba, a Szent Patrik plébániára. Ott vártak a helyi papok. A nővérek áthozták a gyerekeket az iskolából. Nagyon csinosan voltak fölöltözve. A püspök bemutatta a bíborost, majd a helyi plébános köszöntötte, és átadott őminenciájának egy 300 dolláros csekket. Még egy Kovács nevezetű úr beszélt nagyon meghatódottan, hogy mennyire örülnek, hogy a primás itt van közöttük. Varga Zoltán attól félt, hogy megkérdezi, rendben van-e Kovácsnak a házassága, mert úgy szöktette meg feleségét Melbourneból. Ott dolgoztak Varga Zoltán közelében.

A primás beszédét, amit a gyerekekhez intézett, lefordítottam angolra. Az ebéd kedélyesen, jó hangulatban zajlott. Utána bekísértem őminenciáját egy szobába, ahol egy kicsit lepihent.

Délután 3 óra felé ismét útnak indultunk Sheppartonból Bendigóba. Sheppartont elhagyva hamarosan egy vízben bővelkedő tájra érkeztünk. Ausztráliának ez az egyik paradicsoma. Óriási záposesőben mentünk vagy félóraig.

Megérkezve Bendigóba a püspöki palotába mentünk, ami elég messze van a várostól, egy harminc hektáros területnek, erdős hegyoldalnak a közepén fekszik. A ház jól van berendezve. Ott volt egy béna pap, aki negyven-ötven éves lehetett talán, és odajött Bob Santa-Maria a feleségével, meg a húszéves fiával vacsorára. Hamarosan elindultunk a szép bendigói katedrálisba, amelyet most építenek. Az első részét, a szentély részében levő köveket bemeszelték fehérre. A hátsó rész oszlopszerű, nagyon meleg, barnás-sárga, szinte aranyosan fénylő kövekből van építve. Sajnos, a teteje nem gótikusan kőből van kirakva, hanem fatetője van, amely gerendákon támaszkodik.

A szentmise végig latinul ment. Nem készítettem elő semmit őminenciájának, csak azt mondtam, hogy beszéljen arról, hogy Isten megalázkodott miértünk, emberekért, és mutassa meg az Üdvözítőnek szelíd, megértő emberi arcukat. Ezt meg is ígérte. Jött a prédikáció. Nagyon jó hangszereléssel, a szószékről beszélt, és tűzbe jött. A kezdő szavak után áttért Isten tízparancsolatára, amely útmutató, és megtartása az emberi élet alapja. Ezután egy kis kerülőt tett, és – amit eddig soha nem csinált –, a német lovageszményekről beszélt, mint a középkor nagy vívmányáról. Aztán rátért a húszadik századra. Elmondta, hogy miután az orosz csapatok 1945-ben átvonultak jugoszláv területen, Milován Djilas, Tito helyettese elment panaszkodni Moszkvába, hogy a katonák több ezer asszonyt megbecstelenítettek. Ezen Sztálin mosolygott, és azt mondta:

– Nem elég nektek, hogy Európát megmentjük a barbárságtól, ilyen kicsiny dolog miatt panaszkodtok?

Ezután primásunk áttért a három püspöknek és ötven-nyolc papnak a meggyilkolására. Elmondta báró Apor Vilmos halálát, akit 1945-ben az oroszok agyonlőttek.

A szentmise után leült bíborosunk az oltár előtt. Először az iskola igazgatója, egy tanítótestvér köszöntötte őminenciáját, aztán egy nővér adott át egy 3500 dolláros csekket. A pénzt az egyházmegyében gyűjtötték. A bíboros angolul beszélt. Az egész beszéd fele megszólítás volt, és köszönő szavakat mondott, szép, érthető angolsággal. Utána Stewart püspök beszélt. Santa-Maria azt akarja, hogy őminenciája a Szolzsenyicinnel együtt lépjen föl valahol,

egy megfelelő helyen, egy közös nagy gyűlésben, ahol tények alapján, szenvedélymentesen a világot figyelmeztetik a kommunizmus veszélyére. A bíboros elvileg ebbe beleegyezett. Föl kell világosítani a világot, hogy az egyházat úgy lássa, mint a keleti politikának szinte ellentmondás nélküli képviselőjét. Ez a kötelességünk. Utána jön az a törekvés, hogy miképp lehetne megmenteni a világot a kommunizmustól. Santa-Maria szerint ez lehetetlen. Semmiféle emigrált csoporttal nem lehetséges. Ez reális, józan meglátás. Csak az lehetséges, hogy azon a gyűlésen, amelyen Szolzenyicin és a bíboros együtt jelennének meg sok más, az antikommunizmust tudományosan művelő szakemberrel, akkor az egész világot mozgósítanák abba az irányba, hogy a kommunista államok a saját alkotmányukat, tehát a népek önrendelkezését, a szabad belső kormányzást, a sajtó-, szólás- és vallásszabadságot nemcsak trükkként alkalmazzák, hanem valóban megvalósítsák. Csak így lehet várni egy belső fejlődést, ami a vörös uralom bukását hozná magával.

Későig beszélgettünk és megígértük, hogy írunk egymásnak, és összekötetésben maradunk egymással. Ezzel búcsúztunk el. Egy fantasztikusan élénk, világos eszű ember ez a Santa-Maria. Utána még beszélgettem egy kicsit a püspökkel meg azzal a béna pappal. Csak későn kerültem ágyba. Varga Zoltán velem aludt egy szobában, még vele is beszélgettem, mielőtt álomba merültünk volna.

Reggel fél 8-ig aludtunk. A bíboros úr már nagyon nyugtalan volt. Semmi sem idegesíti annyira, mint az, ha már kevés időnk van. Én nyugodtan, higgadtan mindent összecsomagolok, megcsinálom. Ő izgul, mert mindig előre tudni szeretné programjának megvalósítási módját.

Elindultunk Bendigóból. Gyümölcsöt vettünk útközben egy asszonynál, cseresznyét. Még életemben nem ettem ilyen finom cseresznyét. Továbbindultunk. Mindenütt kiegészített táj, száraz legelők, gumifák. Ezt a tájat elhagyva fennsíkokra érkeztünk. Gyönyörűen megművelt földek, vörösbarna, sötét, rozsdavörös talajjal. Éppen esett az eső, úgyhogy a színek még erősebben kibontakoztak. Ezeknek a fennsíkoknak a szélén vannak vulkánikus eredetű púpszerű hegyek. Csodálatosan szép, zöld, gazdag, termékeny táj. Csak csodálkozom rajta, miképp lehetett ilyen rövid idő alatt, száz-százötven év alatt ezt a területet, ami be volt növe gumifákkal, gumierdőkkel végig, ennyire kiirtani és emberi tájat alkotni.

Megérkeztünk Ballarat-ban. Mulkearns püspök várt bennünket a város határában. A Royal Hotelban volt az ebéd, amit a püspök adott. Az ebéden részt vett a volt püspök, aki nyolcvankét éves. Körülbelül ötvenen voltak az ebédnél papok és apácák. Láttam, nem tetszett a primásnak, hogy a papok és az apácák ott ülnek együtt az asztalnál. Én csak derültem rajta. A püspök a köszöntőjében utalt is arra, hogy a bíborosnak valószínűleg újdonság, hogy a papok és az apácák együtt ebédelnek. Egyébként kedvesen üdvözölte. A bíboros angolul válaszolt, röviden, elég érthetően.

Ebéd után visszajöttünk a püspökségre. Én nekiláttam a diktálásnak. A primás elszívta szivarját. Így telt el az idő fél 4-ig. A bíboros úr közben meglátogatta az idős püspököt. Stewart, bendigói püspök visszaérkezett De Campóval. Bejöttek a szalonba, és ott elbeszélgettünk egy kicsit. Később megérkezett a rendőrség, és a primás a püspökkel és a fiatal titkárával elmentek a fogadásra (Civic Reception). Én nem mentem el, hogy ezt a diktálást megcsinálhassam.

1974. december 12-én vagyunk még, csütörtökön, Ballaratban

A székesegyház Ballaratban – amelyet körülbelül száz éve építettek –, régies, szecessziós stílusban van építve, amelyben oszlopok is vannak és egy kis barokk kedélyesség, de maga a tér nagyon szép. A hétköznapi ellenére a katedrális tömve volt. Megállapodtunk egy Davy nevű, nagyon ügyes – egy kis alacsony, vörös pofaszakállas – ceremóniárus mesterrel, hogy a prefációig minden angolul megy, és utána a többiek számára, mert koncelebráltak, latinul. Ellentétben volt Stewart bendigói püspökkel, aki azt akarta, hogy csak a kardinális legyen ott az oltárnál meg Varga atya és én. Rengetegen koncelebráltak. Mind nagy áhítattal. Meg kell vallanom, őeminenciája a szentmiséjét, prédikációját annyira teljes szívvel-lélekkel mondja és átéli, annyira hiszi, hogy ez az egészen egyszerű mély hit teszi talán a legnagyobb benyomást a szentmise résztvevőire.

Mise után találkoztunk a magyarokkal, alig voltak talán ötvenen. Ezért azt javasoltam, a szentbeszédében is csak angol témáról beszéljen. El kell ismernem a bíboros nagyvonalúságát, mert fordításaimba soha nem szólt bele annak ellenére, hogy érti, amit mondok, hogy egy kicsit átformálom, átízesítem az angolszászok és a mai egyház nyelvére.

Elmondta még őeminenciája, hogy mennyire fontos a napi közös imádság, és ezzel kapcsolatban említette az Úrangyala imádkozásának a fontosságát is. A katolikus pápák és a katolikus afrikaiak is imádkozzák, pedig az kifejezetten magyar imádság, a nándorfehérvári ütközet emlékére. Mit szólna a világ és az Isten, hogyha mi magyarok ezt elhanyagolnánk?

A szentmise utáni fogadáson, ott helyben a templomban, miután vörösbe öltözött, az oltár és a hívek között foglalt helyet. Mulkearns püspök üdvözölte őeminenciáját nagyon kedves, keresetlen, igaz szavakkal. El kell ismernem, hogy józan ember, nem túlzott, és jellemző az új vonalvezetésre az egyházban, hogy a bíboros üdvözlése után és mielőtt rátért volna a bíboros lelkialkatára és hitvallására, megemlítette P. Varga Zoltánt, aki a melbourne-i magyarokat pasztorálja, és sokat dolgozik a magyarok érdekében. Engem is említett név szerint, kiemelve szibériai szenvedésemet. Nem magamról van szó, de arról, hogy eltért a régi vonaltól, amikor a püspökök csak egymásról tudtak dicséretet mondani. Belevette az összes munkatársakat. Bizony, ez nagyon helyes, és a régi egyházi embereknél ez nagyon hiányzik. Minden nagyon nyugodt hangon folyt le, és az, ami zavaros lehetett volna, azt elsimították a láthatatlan kezek.

Innen a katedrálisból egyenesen hazaindultunk. Ez egy körülbelül 100 kilométeres út Ballaratból Melbourne-ig. A hepehupás úton már látszanak a dombok hátán a nagy városok fényei. Aztán egy jó órai autózás után föltűnnek Melbourne fényei. 12 óra után érkeztünk meg. Little érsek még fönn van. Márta és Ilonka is vártak ránk. Megvacsoráztunk elég fáradt, nyomott hangulatban. Utána elkezdtem a pakolást, elintézek még egypár dolgot, írást, jegyket, pénzt stb., és hajnali 3-kor kerülök ágyba.

1974. december 13., péntek

Reggel fél 7-kor kelek hullafáradtan. Jönnek az audienciák: „Bob Santa Maria”, a magyarok egymás után, a végén befut a *The Sun* szerkesztője, aki búcsúinterjút kér. A bíboros nem akar beleegyezni, de meg tudom győzni, miután Little érsektől megtudtam, hogy ez az egyik legrendesebb újságíró annál a lapnál. Megígérte nekem, hogy elküldi Bécsbe, amit ír. Én a bíboros nevében kikötöttem, hogy beleveszi az újságba azt a gyalázatos dolgot, hogy a melbourne-i Fesztivál Hallban tartott hétezeres létszámú gyűlésről úgyszólván semmi sem jelent meg az újságokban.

Elég nyugodtnak látszik az elutazásunk, mert nagyjából már az éjszaka becsomagoltam. Little érsek kikísért bennünket. Azt mondtam neki, ha valamit kívánni szeretnék, akkor egyet kívánnék önnek: nyugodt életet és kegyelmet.

Az autóban őeminenciája elolvasta Vecsey első levelét, amit Ausztráliában tartózkodásunk alatt írt, s amelyben panaszkodik, hogy alattomos támadások folynak az emlékiratok ellen.

Nagyon sokan jöttek ki a búcsúzásra, elég sokáig tartott. Nekem is volt alkalmam elbúcsúzni. Nagyon szívélyesen búcsúztam Köves Ilonkától és Orosz Mártától, akik mindenben nagy segítségünkre voltak. Őeminenciája áldást adott, mindenkit fogadott. Elénekeltek a Himnuszt. Ott állt közöttünk Little érsek, úgy hallottam, ő is majdnem elsírta magát. Az egész búcsúzásban melegség, ragaszkodás volt. Varga Zoltán jól el tudja rejteni érzelmeit. Csodálkoztam.

Szép időben indult repülőgépünk Melbourne-ből egyenesen a szél irányában. Gyönyörűen láttam Viktóriától északra – mivel jobboldalt ültem az ablaknál – a tengermosta partot. Ausztrália dél-keleti sarkán kicsit délre fordultunk, és utána egészen keletre nekivágtunk Új-Zélandnak. Az ember csak csodálkozik, hogy milyen messze van Ausztráliától Új-Zéland: körülbelül 1900 kilométerre. Egy norvég utazott mellettem, akinek ausztrál a felesége, és akinek azt mondtam, miután németes hangzású nevét említve bemutatkozott, hogy német a név. Hevesen tiltakozott.

Később föltünedeztek Délszigetnek a nyugati parton lévő hegyei. Elég kopárak. Áthaladtunk a Cook-szoroson, és megérkeztünk a wellingtoni repülőtérre. Kint volt a nuncius, *Angelo Acerbi*, kint volt a vic.gen. *Msgr. Bernard Edward Tottman*, az érsek *Reginald John Delargey* és a magyarok közül sokan. Nagyon kedves fogadtatás volt. Akkor még nem értettem, csak csodálkoztam, hogy az érsek is, a nuncius Acerbi is mindig hátra maradtak, tíz-tizenöt méterre. Amikor hívtam őket, hogy legyenek a primás mellett, akkor előre botorkáltak, de nem nagyon szívesen. Nem értettem az egészet. Később aztán majd kiderül.

A fogadás után egy nagy teremben lányok virágot adtak át őeminenciájának. A magyarok meghatódva álltak ott. *Szentirmay Pál* is ott volt. Nagyon rendes ember. Utána eljöttünk a Szent Gerhard plébániára, amely pontosan a kikötő fölött van. Nagy épület, amely betonból épült. Uralja az egész tájat.

Hatan vezetik a plébániát. Az itteni férfiakkól álló bizottság jött be, tisztelegtek őeminenciája előtt. Ott mindjárt megbeszéltük, hogy a másnapi szentmisén hogyan lehetne összeszedni a neveket. Vigyenek papírokat, és mindenkivel írássák alá. Elég nehéz az ilyen dolgot megszervezni.

Lelkipásztori körúton a nagyvilágban. A bíboros mellett, karján felöltővel Mészáros Tibor.

1974. december 14., szombat

Az előző este, amikor megérkeztünk Wellingtonba, miséztünk, amelyen a bizottság is részt vett. Legtöbbje áldozott. A bíboros úr méltatlankodott, hogy miért hívtuk meg őket. A szentségi bűjtre gondol, meg hasonlókra. Az is kellemetlen, ha kevesen vannak, ha pedig meghívjuk őket, szégyenből gyónás nélkül is áldoznak.

Szombaton reggel szintén itt misézett, koncelebráltam vele. Délelőtt 11-kor volt a sajtókonferencia. Az összes lap kint volt, a televízió is, de nem tudom, ebből mit adtak le, és az újságokat sem kaptam meg ma. A sajtókonferencia mintegy másfél óráig tartott. Őeminenciája nagyon ügyesen válaszolt. Kioktatta őket, hogy a kommunizmusról csak az beszélhet, aki átélte, nem pedig innen messziről. Elmondta, hogy a kommunista párt milyen ügyesen dolgozik az ő beépített követségeivel Nyugaton. Hogy mindebből mit hoznak le, nem tudom. Mindenesetre a magyarok és az új-zélandiak is meg voltak elégedve. Ami másodszer történt meg Sydney után, itt is spontán tapsban tört ki az egész társaság, amikor a nyolcvannégy éves agg magyar bíboros talpraesetten, másfél óráig belső ellentmondás nélkül, tényekre hivatkozva és lelki egyenességével válaszolt.

Itt most nem tudom elmondani az egész sajtókonferencia témáit. Nem tudom, az újságban hogyan és mi jelenik meg. Utána ebéd volt, és délután *Atlasz Györggyel*, egy már itt született, de magyarul nagyon jól beszélő doktorral és holland feleségével, Jennyvel, valamint Farkas Imrével kimentünk a Makara Beach-re, Új-Zéland északi szigetének nyugati partjára. Kavicsos kis öblökből álló part, homoknak nyoma sincsen. Vad, kicsit hideg, barátságtalan. A perth-i homokos, napos partoknak itt nyoma sincsen. Farkas Imre mondta, hogy 1920-ban Bernard Shaw is meglátogatta Új-Zélandot. Valóban gyönyörű. Főlnyúló dombok, bevágott völgyek váltják egymást. A zöld réteken fehér juhok legelésznek. Valóságos paradicsomi táj. Sajnos, a városkörnyéki kisebb folyók és patakok erősen szennyezettek.

Elég későn jöttünk vissza. A primást elvitték Porirua-ba. Itt van Wellington közelében az elmebeteg háza. Atlasz György, az orvos vezeti ezt az intézetet, nagyon szépen látja el.

Bejelentettem őeminenciájának Isztirovics [Izrionics?] Lászlót, egy pozsonyi fiút, akinek egész családja muzulmán, mert az apja a harmincas években Törökországból jött. Ő katolikus lett, mert az anyja katolikus és magyar. Hibátlan kiejtéssel beszél magyarul, de nem fitogtatja magyarságát. Meg is mondtam, mert autóval kivitt délután a Miramar félszigetre, ahol körülbelül 14 kilométert futottam. Ez a László, miután az 1968-as csehszlovákiai események után kijött ide Új-Zélandba, utána Ausztráliában is volt, majd visszajött ide, és belépett a redemptoristákhoz mint teológus, és papnak kezd tanulni. Elküldtem a primáshoz, hogy a primás vegye rá, foglalkozzék a magyarokkal. A primás azt mondta, nem lehet, mert ő nem vonhatja el a teológiától. Mindenben nagyon a segítségünkre van.

Kicsit esett az eső, amikor elvitt a Miramar félszigetre, amelynek már a felét keresztbe és körülkocogtam. Késő este értem haza, hamarosan lefeküdtem.

1974. december 15-e, vasárnap

Tegnap este még megírtam az ausztrál püspököknek a lapokat, karácsonyi üdvözlőket, és hagytam egy nagy helyet, hogy őminenciája is aláírja.

Ma reggel az utolsó pillanatban arról beszélt, hogyha már két-három év óta nincs itt magyar pap, be kellene ülni a gyóntatószékbe. Mondom, hát én nem tudok beülni, eminenciás uram, mert nekem elő kell készítenem az éneket. Úgyis csak az utolsó pillanatban jönnek. Akkor én ülök be – mondta őminenciája. Így aztán elmentünk majdnem egy órával a kezdés előtt, és beült a gyóntatószékbe.

Összegyűltek a magyarok, egypáran meg is gyóntak, én pedig elrendeztem a szentmisét. Az érsek elment, mert dolga volt. A kijelölt püspök, akinek jönni kellett volna, beteget jelentett. Az egész plébániáról, egyházmegyétől semmiféle ceremóniamester nem volt itt.

A kórus nagyon szépen énekelt. A magyarokat betanítottam. Elkezdődött a szentmise, a lengyel és a horvát menekült lelkészek celebráltak, de a nuncius Angelo Acerbi, aki két hónap óta itt van, nem jött el, hogy velünk együtt misézzen. Ez szerintem gyalázat. Most értem meg, hogy miért volt a repülőtéren is az, hogy mindig hátramaradtak. Nem akartak velünk együtt még fényképezkedni sem. Mind a kettő karriert akar. Mind a kettő jóban akar lenni Rómával anélkül, hogy nyíltan bevallanák. Az ember ilyenekből jön csak rá, hogy tulajdonképpen kerülik a primást. Félnék tőle, látom rajtuk. A prédikáció kapcsán mondtam is őminenciájának, hogy ő most Rómának beszél, mert a nuncius jelenteni fogja. Ezért magyar ügyeket nem hozott elő, és a köszönet után az itteni vendégbarátságért elmondta Keresztelő Szent János történetét, aki a hatalmasokat megdorgálta még annak árán is, hogy börtön várt reá. Heródesnek mondta: nem szabad neked a testvéred feleségét birtokolnod. Ő nyugodtan várta a halálát, nem úgy, mint a húszadik század két bestiója. Leírta az elsőt, Hitlert, aki a tízparancsolat minden parancsát megszüntette birodalmában, aki várta a csodafegyvereket, s a végén egy revolver elég volt neki. A második vadállat Sztálin volt, aki a Fehér-csatornánál több tízezer embert öletett meg, aki üldözte az egész lakosságot, s akihez saját társai nem engedték az orvosokat. S utána rátért arra, hogy mi volt az Úr Jézus válasza János híveinek. A börtönbe vetett Szent János tanítványai ingadoztak, hogy most Krisztushoz álljanak-e át, vagy Jánost kövessék. A megnyugtatásukra küldte el János őket Jézushoz, hogy kérdezzék meg: „Te vagy-e az eljövendő, vagy mást várjunk?” Az Úr Jézus Izaiással válaszolt. Ezzel akart rámutatni arra, hogy a Megváltó a szenvedésnek az embere. Nekünk is úgy kell a szenvedést fölfogni, mint az üdvösség eszközét, és ez az, ami fölkészít a karácsonyra. Ezzel összefügg a bűnbánat, a jószándék és a kár jóvátétele. Akkor elmondhatjuk, hogy már nem én élek, hanem Krisztus él bennem.

Egészen fénylett, amikor a prédikáció vége felé ezekről a következtetésekről beszélt, és hogy megnyugszik az ember, békét kap karácsonyra, ha így készül föl. Lefordítottam. Elég jól sikerült. Elkövettem egy nagy hibát. Ahogy a primás mondta, én is azt hittem, hogy még Ausztráliában vagyunk, és amikor megköszönte, nem Új-Zéland népének, hanem Ausztrália népének a vendégszeretetét, én is így fordítottam ostoba módon. Úgyhogy egy kis botrány volt, de igyekeztem jóvátenni itt a plébánián, ahol vagyunk éppen most a szentmisén, meg ma este a vacsoránál is nyilvánosan bocsánatot kértem, egy pár viccel fűszerezve, amin jóízűen nevettek.

A szentmise után ismét visszamentünk a papszemináriumba. A bíboros az oltár előtt fogadta a horvátokat, lengyeleket, észteket, egy litván házaspárt, és utána fogadta a magyarokat. Elmondta, hogy szeretné, ha legalább minden hónapban lenne egy magyar mise Varga Zoltán közvetítésével, és magyar iskola is létesülne. Nagyon jól megokolta. Még előbb a horvátokkal, a lengyelekkel, mindenki a maga nyelvén elimádkoztunk közösen egy Miatyánkot a rab nemzetekért. A végén pedig összeszedte az ötös bizottságot. Hála Istennek, itt hamar jelentkeztek. Elénekeltek a *Boldogasszony anyánk*-at, kivonultunk és hazamentünk.

Szép napsütés volt. Lementem itt a ház alatt a kikötő felé a tengerpartra. Sok ember volt ott, napoztak a parton, amely tele volt csigaházzal. A víz itt a város közepén teljesen tiszta, szépen bele lehetett gázolni. Kifeküdtem a napra, olvastam egy órányit, egy keveset aludtam, bár nem tudtam rendesen aludni, mert szólt a zene valahol.

Amikor följöttem, jöttek a magyarok, a bizottság volt itt Szentirmayval. Utána egy házaspár jött, akik egyszerűen elhozták gyermeküket megkereszteltetni. Mondtam nekik, hogy ilyen módon nincsen keresztség, másképpen kell elintézni. Járnak-e templomba? Imádkoznak-e? A prímással elküldtettem őket.

Még egypáran jöttek, aztán elmentünk vacsorára egy hotelba, ahol körülbelül százan voltak hivatalosak, sokan angolbarátok is. Szentirmay irányította a rendezést. Szentirmay Pál pap volt, 1957-ben, menekülés közben találkozott Maklárny Klárával. Csak polgárilag vannak megesküdve, bár nekem azt mondta Varga Zoltán, hogy Rómában el van intézve. Hát nincs elintézve. A feleség mellettem ült a vacsoránál, és előhozta az ügyet.

Mindenki röviden beszélt. Először Szentirmay, aztán én kértem bocsánatot a délelőtti nyelvbötlésért, hogy Ausztráliát mondtam Új-Zéland helyett. Utána a horvát lelkész, majd a lengyelek képviselője, aztán egy jugoszláv, aztán a wellingtoni érsek, Delargey szólt nagyon röviden. Egy angol professzorféle szólalt még föl, aki egy fél óráig beszélt remegő orrhangon.

Prímásunk kissé türelmetlen lett, a végén nagyon röviden válaszolt, és azonnal elkezdte a hálaadási imát. Utána azonnal indultunk haza. Most itt vagyok hullafáradtan. Este 11-re jár az idő. Fekszem. Félig be vagyunk pakolva, holnap indulunk Christchurchba. Ez az élet.

1974. december 16., hétfő

Összecsomagoltunk ebben a lehetetlen St. Gerard kolostorban és plébánián. Elégé nyugtalan volt őminenciája. Atlasz doktor a feleségével már korán itt volt, és megérkezett Delargey érsek is egy angol vezetővel, akivel még eddig nem találkoztunk. Elvitt bennünket Sir Denis Bladel[?] kormányzóhoz, aki a királynő helyettese. Az angolszászok értenek ahhoz, hogy a hatalmat körülvegyék valami kínos pontossággal, szögletességgel. Valamiféle királyi méltóságot adnak tisztviselőiknek és magas rangú embereiknek. A kert gyönyörűen gondozott. Hogy ne lehessen túl gyorsan fölhajtani a házhoz, rudak, ugratók voltak téve az útra, becementezve. Most láttam életemben először ilyet.

Bevezettek bennünket nagyon hivatalosan két szobán át. Komplikáltan csinálták, csak azért, hogy még fontosabbnak lássék, mert bemehettünk volna egyenesen oda is, ahol a kormányzó várt bennünket, aki magas, erősen vörösképű. Ő vezetett be bennünket, s utána hamarosan megjelent felesége is, egy idős hölgy. Elégé összeesett a korához képest, de akaratosnak látszik, és benne volt az egész angolszász világ a beszédében, kifejezésmódjában, mikor nevetett. Valami keserűség, valami, ami az egész életét összefoglalja, de nem az Istenben, nem valami fölsőbb eszmében, hanem csak az emberben, önmagában.

Abban állapotunk meg dr. Atlással, ezzel a fiatal magyar orvossal, hogy miután bementünk, szólok a kormányzónak, bemutatom, de ezzel a feszélyezett idegzetű társaságban nem volt lelkierőm föllépni. Úgyhogy a látogatás végén Delargey érsek nagyon jól megoldotta a problémát, mert szólt az orvosról és feleségéről, és a végén ők is bejöttek öt percre. A kormányzóval való beszélgetésben az érsek tevékenyen részt vett. Nagyon praktikus eszű, nagyon jó hasonlatai vannak, érti jól a magyar bíborosnak, a primásnak a helyzetét, a Szent Korona egész tanát és a magyar nép fölfogását. Kérdezve a mai viszonyokról, az érsek, Delargey úr megmagyarázta a kormányzónak, hogy mi is a mai magyarságnak a helyzete, és mit képvisel a bíboros. Persze, a kormányzó a maga angol módján hátulról, mellbe, finoman, mintha nem is tudna semmit, semmiről, játszva a teljes tudatlant, amit nem hiszek el, azt kérdezte, hogy mindaz, amit a Szent Koronáról, a magyar alkotmányról és a primás közjogi helyzetéről itt elmondanak, vajon ez nem a múlté-e, és a mai kommunista világ nem ölte-e ki a magyar nép lelkéből mindezt. Persze, ezt azért mondta, mert pontosan tudta, hogy mi a magyar lélek mai helyzete. De ezt ilyen módon, mint kérdést, mint tájékozatlan kérdező tette föl.

Kávét és süteményt szolgáltak fel, s utána hamarosan elbúcsúztunk. Az érsek még egyszer végigvitt bennünket Wellington városán. Kimentünk az Owhiro Bay-re. Ez a várostól délre fekvő öböl. Onnét mindenütt egészen kicsi öblök vannak, amelynek partjai kavicsosak, kövesek. Az érsek még egyszer keresztülvitt bennünket az Oriental Bay-on, elmentünk a Szent Gerard kolostor alatt és a városon keresztül a repülőtérre.

Körülbelül harminc-negyven magyar várt ott. Ismét nagy üdvözlések. Szentirmay a feleségével is ott volt. Nekem sok dolgom volt. Még lapokat vettem. Képeket, aláírásokat kellett szerveznem, és a jegyeket elintéznem, csomagot feladnom. Közben vissza-visszamentem és láttam, hogy a magyarok körülvették a bíborost, és ő nagyon meleg, atyai, oktató hangon ismételte meg mindazt, amit már tegnap, illetve az elmúlt napokban elmondott, hogy mi a hit, az imádság és hogy hogyan kell magyarságukat megőrizniük. Csak az a mondatfoszlány ért oda a fülemhez, hogy nincs Isten imádság nélkül, meg magyarság sincs. Vannak ilyen finom, beható, megnyerő mozzanatai a hangjának, a lelkének, amelyek aztán egészen megfogják az embereket. A legtöbben elkísértek bennünket a bejárathoz. Igen érzékeny búcsúzás volt. Aztán a repülőgéppel – igen kicsi repülőgép volt, kétmotoros, dzsett-hajtásos, oldalmotorral – gyönyörű időben szálltunk föl. Jól lehetett látni az egész Cook-szorost, az észak és a déli sziget között. Jól lehetett látni Blenheimet és a partokat. Különösen jól látszott, mert nagyon szép tiszta a tenger vize errefelé, hogy a tenger partjától befelé lépcsőzetesen megy le a tenger feneké. A tenger

színe először zöldes-sárga, aztán kicsit zöldebb lesz, majd kék, és a végén sötétkékké változik, és pontosan lehet látni a tengerfenék vonulatát. Sőt, ha a nap megfelelően süt rá, akkor a vízben úgy néznek ki, mint az ormok. Messziről látni lehetett az Alpok vonulatát, amelyek megfelelnek a svájci Berni-Alpoknak. Lévén, hogy a tél elmúlt, és a nyár közeledik, mindenhol hófoslányok voltak ezeken a hegyláncokon, amelyek 100-200 kilométer hosszúak. Tél király elhagyogatott rongyai fekszenek a csúcson. Nem olyan szép, mint amilyennek gondoltam. Talán a Mount Cook, ami 3764 méter magas, szebb lenne, de azt, sajnos, nem láttam. A gépen mellém ült az egyik hosztesz, mert virágot adtam neki, meg egy szentképet a primás dedikálásával. Mondom, adja a barátnőjének, aki talán katolikus. Kérem, én is katolikus vagyok – mondta nagyon kedvesen.

Simán szálltunk le Christchurch-ben. Érdekes félsziget, tengerbe nyúlik Christchurchből, ahol egészen magas, 400-500 méter magas hegyek vannak. Christchurch nagyon gazdag, kövér, zöld síkságon fekszik. Várt bennünket Brian Patrick Ashby püspök és Msrg. Thomas Daly a titkára. A magyarok is mind kint voltak, kedvesen fogadtak. *Vági Zoltán* világháborús katonatiszt köszöntötte őminenciáját. Mellette volt *Gláziusz György*, ez az első világháborús előestéjén kint rekedt Tisza táji. Tiszaszőlősről származik, görögkatolikus magyar, dúsgazdag, valószínű milliomos. Lakásában kínai elefántcsont faragványok és szobrok tömege. Két fiát is megismertem, Pétert és a Gilbertet, akik szintén pénzemberek. Állítólag Gláziusz György mozgatta meg az egész magyarságot. Azt mondja, valamelyik őset II. József főkertésznek hozta be a császári udvarba.

Elindultunk egy autóban: a püspök, a bíboros, Gláziusz György és én. A polgármesterhez mentünk először. A fogadás legyen száraz – mondta a bíboros, persze mindenki megértette, mire célzott –, de száraz whiskyvel, s erre mindenki nevetett. Utána a bíboros hozzátette nagyon kedvesen, csak a vendégekönvbe való aláíráshoz használunk majd nedvet. Rátértek arra is, hogy itt kémek vannak, és a kommunista államok mindenhova kémeket küldenek, sőt Gláziusz szerint legtöbbször ketten vannak, hogy az egyik a másikat figyelje. Erre a primás – a maga lakonikus módján – megjegyezte:

– Igen, a kommunisták az egyes magzatot is megölik, de a kémeknél szeretik az ikerséget.

Aztán Gláziusz elsorolta az itteni bizottságot. Nincsen pap, a magyarság nem tart össze, de erre a fogadásra jó bizottságokat hoztak össze Új-Zélandban. Úgy látszik, megtanulták a helyi új-zélandiaktól. Azt mondják, nagyon hasonlítanak a svájciakhoz. Svájcban a bizottság a király. A bizottságban benne van *Katunka Béla* a feleségével, aztán a *Pálffyné: Erzsébet*, aztán *Váginak* a lánya, *Rácz Mária*, a híres Rácz Vilmos lánya. Benne van *Molnárné*, akit Babunak hívnak és természetesen maga Gláziusz György és a püspök, aki most jött meg a római zsinatról. Nem régen szentelte VI. Pál pápa püspökké. Magas, fekete, hideg, nem nagyon szellemes, inkább olyan akarati, hatalmi típus. Titkár korában azt mondta nekem, hogy püspök akar lenni. Hát nesze neked! Amikor visszaértünk a polgármester látogatásáról, várt bennünket egy egészen fiatal ember, nagyon hideg arcú, angolszász kinézésű, fekete feleségével. Egy nagyon kellemes, furcsa mosoly játszik az arcán, amikor beszél. Kedvesen köszöntötte őminenciáját, nagyon mértéktartó szavakkal. Ott volt egy katolikus városi tanácsnok meg a tanácsnoknő, ír asszony, ötgyermekes családanya. Nagyon intelligensnek látszott. Gyermekének adtam mindjárt öt aláírt szentképet.

Mikor visszajöttünk a polgármester látogatásáról, a Kalber Hospitalban szállásoltak el bennünket, egy elegáns püspöki lakosztályban. Én pedig száz méterre kaptam lakást, ahol már az összes magyar ott volt. Sok összetört élet. Közöttük volt Maria Dethonbeys[?], akinek este telefonáltam. Tőle érdeklődtem az új-zélandi helyzetről. A legtöbb magyar erre a látogatásra jött el, különben sose látják egymást.

Az ebéd elég nyugodtan zajlott. Utána egy kicsit aludtam. Később nagy purpalé volt arról, ki főzze meg a vacsorát. A végén Katunkaék főztek egy magyar vacsorát nagyon gyorsan. Kirántott hússal rakták meg a tányérokat meg rizzsel.

Már az ebéd alatt elkezdődött a vitatkozás arról, hogy mivel itt nincsen pap, a primás gyóntatni akart, és kimegy fél 7-re. 6-kor lett volna a magyaros vacsora, úgyhogy be kellett hozzá küldenem a Gláziust, hogy győzze meg, fogadja el azt, amit a püspök javasolt, hogy csak 7-kor induljunk innen. Húsz perc elég lesz neki a gyóntatószékben, mert úgysem lesznek ott sokan.

Az asztalnál arról beszélgettünk, milyen nehéz magyarnak lenni az emigrációban. Közben a főzésre terelődött a szó, hogy milyen nehéz magyarosan főzni. A primás megjegyezte:

– Bizony még a fazékban is nehéz magyarnak lenni!

Levessel kínálták, amire azt mondta, ha a levesből duplázunk, akkor nem lesz gyóntatás. Volt egy érdekes kifejezése azzal kapcsolatban, hogy megvan-e a névsor, mondván: lajtsrom nélkül nem lehet emigrációban élni. Milyen igaza van! Tények nélkül nem lehet közösségi munkát végezni. Megfigyeltem, hogy Ashby püspök és a bíboros között egyáltalán nincsen lelki kapcsolat (fluidum). Az egyik izzik, az egyik hisz, az egyik teszi, amit hirdet, a másik, a püspök számító, férfiasabb típus önmagában, nehezebb, medvébb. A primás inkább érzékeny, óriási akarattal. A püspök kereskedő típus, aki számol azzal, hogyan megy az árú, és mennyit lehet nyerni. A bíborosból mindez hiányzik.

Végre elindult 6-kor gyóntatni, mert megjött 6-kor a püspök. Én is elmentem, begyakoroltam még egyszer az énekeket. Elég keservesen ment. A végén kialszik az emberben a lelkesedés. Primásunk elmondta azt a prédikációt, amit fölírtam számára az Úr Jézusnak a farizeusokkal való találkozásáról. Egyik alkalommal azt kérdezik tőle: Kinek a nevében teszed mindezt? Jézus azt mondja: Én is kérdezek tőletek valamit: János kinek a nevében keresztelt? Erre nem tudtak neki válaszolni. Az Úr Jézus is azt mondta: én sem válaszolok nektek. Beszélt a primás az emberi csapdáról, hogy Istent be akarjuk csapni a mi beszédeinkkel és kifogásainkkal. Először tesszük a rosszat mi, emberek, és másokra fogjuk. Istenre, másokra és a sorsra, csak hogy magunkon könnyítsünk. Másodszor: Istennek hosszú türelmét úgy magyarázzuk, hogy nincs is Isten, Isten halott. Harmadszor: nem imádkozunk, nem erősítjük lelkiismeretünk hangját, és Isten nem szól hozzánk. S akkor azt mondjuk, hogy Isten nincs, és hit sincsen. Ismét rámutatott az imádság szükségességére, különösen a családban. Rámutatott Szent Etelkának a példájára, aki egy életen át jót tett. Egész életében templomokat, kolostorokat építtetett, és fölnevelte II. és III. Ottó császárt. Én lefordítottam, de nagyon rossz volt a hangom, nagyon ki voltam merülve. Nem tudtam tüzet vinni bele.

Utána a Szent Kristóf teremben összejöttek a magyarok. Primásunk lassan kezdte mondani, hogy legyenek magyar írások a fejfán a sírok fölött, hogy a beteget ne hagyjuk meghalni szentségek nélkül. Rátért arra, hogy minden hónapban szerezzenek papot, minden évben legyen legalább egy magyar szentmise. Szólt az iskoláról, a hétvégi magyar iskoláról, megválasztotta a négyes bizottságot.

El kell ismerni, fantasztikus kitartással mindig ugyanarról beszél, és mindig ugyanolyan hévvel. Az akarati beágyazottság egy irányba mutat, és attól nem hagyja magát eltéríteni. Ebben persze van sok intelligencia, de nemcsak az. Van benne kitartás, és az emberek ezt észreveszik. Mária Dethtonbeys[?] mondta el telefonon, hogy micsoda csodálatos erő árad a bíborosból. De észreveszik mindjárt azt is, hogy nekem egészen más természetem van, szinte ellentéte vagyok a főnökömnek.

A püspök közben várt bent a plébánián, hogy a végén bezárja a gyűlést. Elénekeltek a Szózatot. Utána még jöttek a nővérek. Képeket osztottam ki. Egy Vas megyei, csornai ember adott a bíborosnak 11.300 ausztrál schillinget. Ezt csak neki, személyesen akarta átadni.

Utána hazamentünk. A szobámba jöttem és lefeküdtem. Az új ágyban elég rosszul aludtam. Illetve nem. Mielőtt lefeküdtem volna, Gláziusz György elcsábított a lakására. A fiai: Péter és Gilbert meg a püspök is ott voltak. Italt adtak, keserű wermuthfélét meg kávé egy milliomos elegáns lakásában, itt a világnak a végén. Csak műrecek, képek és szobrok vannak benne,

mint előbb említettem, elefántcsontból a legfinomabb kínai faragások. Amint látom, egyik fia műkereskedéssel foglalkozik, és Olaszországból szállítja a legtöbbet. A másik fiú bankember. Különös atmoszférája volt a háznak. Nem volt meg benne az az egyszerűség, kedvesség, nyugalom, amit elvárt volna az ember.

A püspökkel egy kicsit jobban összemelegedtem. Mondtam neki, mennyire rossznak tartom, hogy eljön az ember ide, ilyen messzire, és csak egy napig maradhat. Vissza fogok jönni. Azt mondja: Isten hozzon! Miután elbúcsúztunk, hazajöttem. Aztán próbáltam egy kicsit imádkozni, Istenbe temetkezni, s elaludtam.

1974. december 17-ét, keddet írunk

Ma reggel 7 óráig aludtam. Bíboros úr ott várt már bent a szobában. Megborotváltam, és most 10 órára várjuk a kocsit, hogy a presbyterybe menjünk el, amint a püspök mondja, meg azt a katedrális megnézni, amelyet ő szétszedett, mert az új liturgiát akarja megvalósítani. Ezért két odatemetett püspök sírját el kellett mozdítani. Azt mondja a nép, hogy ezzel megszenteltlenítették a templomot. Ezzel a katedrális ügyel, amelyik a legszebb katedrális a féltekén, minden követ Rómából hozták – így mondta a püspök –, ezzel teljesen maga ellen fordította a népet.

Majdnem elfelejtettem, hogy tegnap délután 3 óráig sajtókonferencia volt. Két újságíró és a televízió képviselője jó kérdéseket tett föl. Arról faggatták bíborosunkat, valóban teljesen a kommunizmus ellen van-e. A bíboros jól beszélt, kicsit erősen. Egész engesztelhetetlenségét a kommunizmus ellen kitárta előttük. Nem tudom, az újságban mit közölnek belőle, de ma már két újságban is jelentek meg cikkek.

Várjuk a püspököt, hogy megnézzük a katedrális. Elindultunk a bíborossal és Gláziusz Györggyel. Gláziusz György a maga modoros módján engem folyton hátra akar ültetni a bíboros mellé, és így szinte bújócskát játszottunk: előre-hátra, előre-hátra. Amikor végre beszálltunk, őt ültettem hátra. Azt mondta Gláziusz: ezen nem fogunk veszekedni. A bíboros meg azt mondta: még csak az kéne.

Különben az új-zélandiak magukat kivinek hívják, ami egy kis szürke gyöngymadárszerű állat, de nincsen szárnya, csak hosszú, lógós csőre és oldalt pislogó a tekintete. Én sajnos nem láttam ilyet, de mindenütt ábrázolják. Ez után nevezik magukat az itteniek kivinek.

Amikor elindultunk az autóval, Gláziusz megint udvariaskodott, valami szépet akart mondani – mert üzletember. A bíborosnak azt mondta az integető apácákról: ez életük legboldogabb napja. A bíboros élesen tiltakozott a túlzó hízelgés ellen.

Egyébként, érdekes, hogy itt, valószínűleg Gláziusz György üzleti befolyása miatt a zsidók is részt vettek az ünnepeken, s megjelentek még a templomban is. A közös gyűjtéskor ők is adtak. Ezzel kapcsolatban felidézte a bíboros a katedrális felé autókázva Vass miniszternek egy mondását. Miután gyűlést tartott, és programot adott, azzal búcsúzott el az őt éljenzőktől: Most ne éljenezetek, most üssétek a *vas*-at. Vass – akkor még nem volt miniszter, csak államtitkár – 1919-ben találkozott valahol az akkori hitoktatóval, és azt mondta neki a tizenkilences kommunizmusra célozva: Most aztán nehogy elernyedjék a kommunista fogság miatt, hanem tovább dolgozzék. Erre a bíboros elnevette magát, és humoros gúnnyal emlékezett vissza, mintha az örökösen tevékeny, kemény fejű embernek szüksége lett volna Vass államtitkár biztatására.

Erről tértünk rá aztán az állam feladataira és az új-zélandi egészségügy kitűnő állapotára, mert egy kórház mellett mentünk el. A bíboros megjegyezte:

– Jobb szeretem, ha az állam a közegészség ügyeire veti rá magát, mint a kultúrára. Az állam késői jövevény a kultúra mezején.

Erre Gláziusz megjegyezte: Mindenki mást nevez kultúrának. Itt van a kutya elásva – mondta a bíboros. Náluk – tudniillik a kommunistáknál – a terror is kultúra és nevelő eszköz. Az államok kezdetben adó- és katonaszedéssel foglalkoztak, a kultúra az egyházé volt. De hogy a népet a kultúrától megfosszák, rávetették magukat az államok is a kultúra ápolására – tette hozzá még a bíboros. Aztán visszatértünk Tövisi Rác Mária személyére, nem tudom minek a kapcsán. Talán én hoztam elő. Gláziusz azt mondta, hogy Rác Vilmos huszártiszt volt, üzletember és közismert személy Budapesten. Én soha nem hallottam róla. Állítólag írogatott is. Ő írta meg a magyar párbajkódexet.

A katedrális látogatása szépen zajlott le. A déli féltékének egyik legszebb katedrálisa. Utána megnéztük a Banks félszigetet. Végigjártuk, fölmentünk a rádiótoronyhoz, ahonnan pompás kilátás nyílik a körülbelül hatvan mérföldre Christchurch mögött húzódó, észak-dél irányba vonuló Alpokra. Több pontján látni a félszigetnek – amely erősen benyúlik a tengerbe – a híres Akaroát. A francia halászkikötő is ott van, amely majdnem egyidőben létesült az angolokéval. Itt néztek farkasszemet a franciák és az angolok. Mondom, átlátni a tenger déli részére, azután előttünk vannak a félsziget erdőtlen, kopár kúpjai.

De nagyon szép vidék. Alattunk van Lyttelton, ez a fjordszerű kikötő. Balra terül el előttünk Christchurch. Tulajdonképpen az idejövő angolok 1829 táján itt, Lyttelton-ban kötöttek ki, és itt a hegyen hozták át a holmijaikat, mert Christchurch-ban a tengernél nem lehet kikötni, mivel nagyon sekély vizű. Mai szemmel nézve egy futás ez az út, persze az összes holmit átcipelni nehéz lehetett nekik. Azért emlékezetes ez az út, aminek külön neve is van.

A repülőtéren Christchurch-ban sokan búcsúztattak bennünket. A püspök nem volt ott, kimentette magát. Kijött Glaziusz György fia, kijött Rácz Mária és még egy páran a rendesebb magyarok közül. Nagyon jó helyet kaptunk, mindketten ablak mellett ültünk bal oldalt, és innen kezdve gyönyörűen beláttuk az egész félszigetet, a christchurch-i hegyeket. Felszállás után elrepültünk a déli sziget hegyei fölött. Nagyon jól láttuk Nelsont, és utána, ami nincs bejegyezve a térképen, Ovan az utolsó sziget. Mellettem ült az új-zélandi rádióadó volt igazgatója, akinek az apja alapította az új-zélandi rádiót és televíziót. Protestáns ember. Jól elbeszélgettünk. Ő mindent elmondott nekem, ami csak tudható erről a tájról. Leírta, hogy milyen, és miért fekete a homokja, hogy milyen vulkánok vannak.

Tovább repülve nagyszerűen lehetett látni Wellington öbleit is. Lehetett látni a 2518 méter magas Mount Egmont hóval fedett csúcsait, amely az északi sziget nyugati oldalán fekszik. Teljesen kör alakú, egész köre belenyomul a tengerbe. Nagyszerűen lehetett látni a nyugati partokat.

Elértük Auckland kikötőt, és utána a délre fekvő repülőtéren szálltunk le. A magyarok már vártak bennünket. Alapítottak egy tíztagú előkészítő bizottságot. Benne van *Darab Antal* zalai, *Balogh Antal*, *Rózsás Jenő*, aki egy itteni főiskolai tanár, de félig igazgatói állásban van és még *Széplaki*. A polgármester is kint volt, egy orvos, és kint volt még a *John Mackey* püspök. Ez a Mackey püspök 68 éves, ír származású, aki erősen írnek tartja magát, és akit nagyon rendes embernek tart a környezete. Pedig csak hat hónapja van itt, mert a *Liston House* érsek, aki az aucklandi katolikus egyház megalapítója és mindennek a megszervezője, nemrég vonult vissza. Ők fogadtak bennünket a repülőtéren.

A magyarok majdnem mind ötvenhatosok. Sok rendes ember van köztük. A bizottság is közülük került ki. Mint afféle hazulról jött ötvenhatosok, akik itt kapaszkodtak meg, és elangolszászosodtak, egy kicsit komplikálva csinálnak mindent. Elszámították magukat, és emiatt az egész fogadást a repülőtéren húzni kellett. Utána elmentünk a püspökségre. A püspök *John Mackey*, mellette van *Msgr. Adrian Patrick Curran* generál vikárius és *Ernest Simon* nevű papja, aki hosszú ideig az egyházi lapot szerkesztette, és aki a Mindszenty-ügy szakértőjének számít.

Délután elmentünk a városházára. Nagyon szépen megszervezték a fogadást. A polgármester-helyettes – negyvenötven év körüli orvos – saját maga írt beszédével köszöntötte a primást. Beszéde megvan. Ebben egyszerű, keresetlen szavakkal emelte ki a bíborosunk nagyságát, és az elvekért, az emberi jogokért, minden emberért való kiállását. Egészen kiváló, objektív hangon mondott beszéd volt. Rá tudtam venni a primást, hogy mivel a megjelentek többsége magyar, voltak vagy százan, ezért ő is magyarul válaszoljon, ami nagyon szépen sikerült. Megköszönte a magyarokról való gondoskodást, amelyet, úgy érzem, jól fordítottam le.

A püspökről – aki közepes termetű, kövérkés ember – az a hír járja, hogy magyarbarát. Este szentmise volt a Szent József kollégiumban az itteni magyarok számára. Amikor odamentünk,

sajnos, semmi sem volt előkészítve. Se pap, se templomigazgató, se ministráns nem volt a láthatáron. De még mikrofont se szereltek be. Valahonnét aztán előkerült valaki, aki segített előkészíteni. Összejöttek a magyarok, látszott rajtuk, hogy legtöbben ötvenhatosok,

Prímásunk a keresztény özvegyeknek az akkori státusáról beszélt, arról, hogy nem mentek újra férjhez, hanem a jó cselekedeteknek szentelték magukat. Persze célzás volt ez arra, hogy ne házasodjanak össze-vissza. Érdekes, bár számomra úgy látszott, hogy egészen lehetetlen téma, de a közönségnek talán azt a Monostorinét juttatta eszébe, akit akkor még nem ismertem, akinek a férje meghalt, és elvállalta az újonnan megalapított magyar ház vezetését. Mintha csak neki szánta volna a prímás a beszédet, egészen az ő életére illett.

Próbáltam szentmise előtt az éneket begyakorolni velük, buzdítottam őket. Akkor énekeltek is, de mise alatt már alig. Mindent magamnak kellett irányítani, még a ministránsokat is, akik Balogh Antal gyermekei voltak. Kihirdettem, mise után maradjanak itt a templomban. Nem tudtam, mit készítettek elő. Már késő volt, fáradt volt a bíboros úr is ahhoz, hogy a magyarokat intse a vasárnapi misehallgatásra és megszervezze a hétvégi iskolát. Amikor bementünk a sekrestyébe, odajön Balogh Anti és mondja, egy tízperces műsorról készültek, tánccal, énekkel a szomszédos teremben. Oda át kell mennünk. Mondom, akkor a hirdetésem ellenére irányítsa őket a szomszédos terembe. Legtöbben át is mentek, lehetek talán százötven-kétszázan. Volt köztük sok protestáns, sok munkás is, akik keveset törődnek az egyházzal.

A bíboros elmondta, hogy maradjanak jó magyarok, legyenek magyar sírfeliratok, szervezzék meg legalább egyszer évente a magyar szentmisét. Hozassák el Melbourne-ből Varga Zoltánt. Az itteni magyarok nincsenek hozzászokva a kemény beszédhez, és amikor a prímás össze akarta állítani az öttagú bizottságot, senki sem jelentkezett. Nagysokára jelentkezett valaki. Ezután egy kicsit indulatosan megkérdezte, hogy melyik szülő akarja a hétvégi katolikus magyar iskolát. „Akarjátok?” Erre igen halkán hangzott az igen. Ő ezt a gyenge „igen” „nem”-nek értette. „Nem akarjátok?” Erre mindenki megrettent, és mondták, hogy igen, igen, akarjuk.

Amikor az öttagú bizottságot kinevezte, az egyik fiatal azt mondta, hogy ő protestáns. „Nem számít! Te is a bizottságban vagy.” Erre mindenki elnevette magát. Sokáig tartott, amíg megegyeztek az összejövetel időpontjában. Próbáltam mondani a bíboros úrnak, hogy ez már nem a mi dolgunk.

Későre járt az idő, 10 óra után lett vége az összejövetelnek. Nagyon fáradtak voltunk. A szállásunkra mentünk.

1974. december 18., szerda

Szállásunk a püspökházban volt, lent reggeliztünk elég kedélyes hangulatban.

10.30-kor sajtókonferencia volt, majdnem egy óra hosszat tartott. Érdekes kérdések hangzottak el. A bíboros úr úgy belemelegedett, szinte elbeszélgetett az emberekkel. Nagyon keményen válaszolt, de igazságosan és megfontoltan. Szerintem nem lőtt soha túl a célon.

Délután 3-kor fogadásra mentünk. Körülbelül hetven pap jött össze a többi egyházmegyéből. Ott volt az anglikán egyház képviselője, továbbá egy skót református püspök, aki Budapesten tanult teológiát. Tökéletesen beszél magyarul. Péter János, ez a mai gazember tanította. A felesége mondta nekem, hogy már akkor sem tetszett neki.

Bíboros úr részletesen elmondta élményeit az első kommunizmus alatt, aztán a nyilasok alatt, és hogy hogyan kínozták meg az ÁVO-n. Amint a memoárban is le van írva, úgy adta elő. Nagy érdeklődéssel hallgatták, én fordítottam. Mindez 20-25 percig tartott. Először angolul kezdte, aztán magyarul folytatta, és mondta, hogy majd a titkárom lefordítja.

Este körülbelül kétszáz ember – köztük körülbelül ötven magyar – részvételével volt vacsora. Látszik rajtuk, anyagilag nagyon jól állnak, sok köztük az ötvenhatos magyar. Azt az elegáns hangulatot, amit egy régi társadalom meg tudott teremteni, azt ők nem tudják megteremteni, de valamiképpen igazabbnak tűnik, mint az a régi társadalom.

Meg tudtam győzni bíboros urat, hogy miután a jelenlévők legtöbbször magyar, a kérdésekre magyarul válaszoljon. Utána lefordítottam. Így a vacsora és a társalgás jól sikerült. Egyik oldalán volt a püspök, a másikon ez a magyarul tudó skót püspök. Szép köszöntőt mondott egy bizottsági tag, nagyon a szívéhez szólót. Éjjel fél 12-kor fekdtem le, körülbelül harminc kártyát megírtam még.

1974. december 19., csütörtök

A magyarok kivitték primásunkat valahová Rosengartenbe ebédelni, én azalatt két óra hosszat futottam az új-zélandi parton. Érdekesek ezek a partok: feketék, sziklásak. A homok ritkán aranyos színű. A víz sötét, csodálatosan szép, tiszta. Amikor megjöttem, a magyarok áradozva mondták, hogy egy óriási történelem órát kaptak, és mennyi mindenről nem tudtak. Úgy látszik, bíborosunk oktatta őket ebéd alatt.

Ebéd után odajött egy Vastagh nevű ember, akivel tegnap megbeszéltem, mert valami ajándékot akart átadni őminenciájának személyesen. Mindenki izgatott lesz, ha a Vastaghról van szó, azt mondják, magyar kém hazulról. Én nem néztem ki belőle. Ezek ott izgatottan várták, mert vigyázni akartak rá, nehogy valamit kifecsegen. Mondtam, legyenek nyugodtak, majd én bevezetem. Bevezettem, kisült, hogy protestáns ember, elvált a feleségétől, két nagy gyermeke van, és egy fiatalabb hölgyel él együtt.

John Mackey püspök, aki józan, kritikus ember, bíborosunkat szentnek tartja.

Nagy herce-hurca után készültünk misére. A primás félórával korábban elment, és beült a gyóntatószékbe. Én pedig mindent előkészítettem a szentmiséhez. A szentmise latinul folyt, igen sokan voltak a templomban. Részt vett Liston érsek is, a közel kilencvennégy éves rezignált, aucklandi érsek, és amikor a békecsókot adják egymásnak, akkor Liston, ez a kilencvennégy éves élemedett egyházfejedelem, aki mögött egy hosszú apostoli élet áll, odament, és bár a bíboros azonnal békecsókot akart neki adni, az érsek előbb megkereste a bíboros kezét és megcsókolta. Csodálatosan szép jelenet volt.

A templomból indultunk ki a repülőtérre. A tömeg ott állt a templom előtt, és elkezdtek éljenezni. A repülőtéren nagyon meghatóan mindent a legszívélyesebben elintéztek. Őminenciája csodálatosan nyugodt maradt. Így kerültünk a sok új-zélandi kalauzolásával a repülőgéphez. Megkezdődött az éjszakai repülés. Bizonytalan voltam, mert először repülöm át a Csendes-óceánt. Megmutattam a bíborosnak, hogyan kell előhúzni a mentőövet, és a mentőmellényt hogyan kell fölfűjni. Próbáltam megmagyarázni, hogy most egész éjjel a tenger fölött repülünk, és ha valami történik, tudnia kell eminenciádnak, hogyan kell viselkedni. Nem szabad lecsúszni csak fenékkal, és ugrani kell a mentőúsztatóba. Ő nagyon ravaszul azt mondta:

– Hát egész éjjel tengerkedünk?

Volt ezen a gépen egy Bánffy Tibor nevezetű ötvenhatos, aki az éjjeli új-zélandi gépeket látja el kávéval és egyebekkel. Ő mondta, amikor említettem, hogy milyen nehéz Új-Zélandot megszokni, hogy Új-Zéland olyan jó ország, hogy csak az örült nem boldog benne. Nesze neked, gondoltam. Egész éjjel repültünk. Levetttem a bíborossal a reverendát, spanyolfalat tartottam pokrócból neki, és egész reggelig aludt. Aztán kivittek a pilóta kabinba, és ott voltak előttünk a hajnali órákban a Hawaii-szigetek, a három nagy: az Oahu-, Maui- és a Hawaii-sziget. Mindenesetre háromnak a vulkánikus kúpját láttam. A pilóta elmagyarázta, és úgy fordult le, hogy szépen lehetett látni a szigeteket és Oahu-szigetében Honolulu is. Messziről látszottak a nagy város magas házai, felhőkarcolói.

Honolulu-ban fogadtak bennünket a magyarok. A Columbus-lovagok tizenketten díszsorfalat álltak fehér mellényben. Kint volt *John Joseph Scanlan* püspök is. Mindenki nagyon kedves volt hozzánk. Látszik, hogy nagyon vártak ránk. Aztán indultunk befelé Scanlan püspökkel, aki egy magas, kedélyes, mosolygós ember, már hetven felé jár.

A repülőtéren volt egy sajtókonferencia, én fordítottam. A szokásos kérdések voltak, hogy mennyire nincs szabadság Magyarorszáron, mennyire nemzetgyilkos a kommunista rendszer. Egészen egyszerűen, higgadtan, röviden válaszolt a bíboros úr.

12-kor szentmise volt. A templom tömve volt, néhányan magyarok is. Bíboros úr a beszédre összeszedte magát, mert rendkívül fáradt volt. Láttam rajta, de magam is. Elmondta azt a prédikációt, amit az előző csütörtökön Aucklandban mondott. Lefordítottam.

Amikor kifelé mentünk, Scanlan püspök be akarta mutatni a második padban ülő polgármestert a bíborosnak. Ő azonban azzal utasította vissza, hogy a templomban, áldás közben nem fog kezet senkivel. Próbáltam vigasztalni a polgármestert, mondtam, hogy jöjjön utána. Jött is, és miután bementünk a sekrestyébe átöltözni, akkor bemutatta őt maga a püspök. Persze ez nem olyan jól sikerült, mintha először adott volna a bíboros kezet neki. A fordításomban nem volt tűz, lelkesedés, meggyőződés, mert annyira kimerült voltam az egész éjszakai út után.

Mise közben kihirdettem, hogy a magyarok jöjjenek át mise után a sekrestyébe. Bíboros úr sietve vetkőzött le, közben már a magyarok, hárman-négyen bejöttek. Ezek közül is az egyik cseh volt, aki nagyon gyatrán beszélt magyarul, a gyerekeik már egyáltalán nem tudnak magyarul. Scanlan püspök szólt, hogy kint a tornácon sokan várják. Tele volt a nagy tornác néppel, Máltai-, illetve Columbus-lovagokkal. Össze-vissza volt az egész. Ír asszonyok jöttek, letérdeltek előtte, áldást akartak, ő pedig pirongatta a magyarokat. Amikor valamelyik magyar asszony nem tudott neki rendesen magyarul szólni, intett a kezével, hogy ez semmi.

Nekem azt mondta, hogy még a mai napon induljunk tovább. Mondom, hogy azt nem lehet, nincs helyünk a repülőgépen foglalva. Ha el tudnánk is menni, akkor is udvariatlanság lenne, mivel a püspök meghívott bennünket.

Az ebéd ilyen félig jó, félig izgatott állapotban telt el. Prímásunk állandóan a magyarok miatt méltatlankodott. Az itteni plébániák papjai kedélyesen ettek, és nem tudták mire vélni, hogy a magyar bíboros miért néz olyan mérgesen, és miért ennyire kedélytelen.

Hazamentünk. Délután magára hagytam főnökömet, elmentem a Park Beach-re. Sok ember volt ott, különösen fiatalok. Látszik, hogy a testkultúrát itt nagybetűvel írják, mert mindenki szépen le van barnulva. Gyönyörű fiatalság van, és egész délután ott doboltak Hawaii-dobokkal. Kristálytisza, fantasztikusan szép a napsütés, mindent eláraszt.

Vacsorára hazajöttem. Vacsora után a bíboros urat fölkísértem szobájába, én pedig lent maradtam a püspökkel meg a japán származású, bevándorolt titkárával. Jól elbeszélgettünk. Megtárgyaltuk, milyen nehéz a helyzet, milyen nehéz lesz az a fogadás, amit itt a saját egyházmegyéjében akar rendezni. Vigyázni kell, hogy minden rendben menjen. Másfél óra múlva mentem föl a bíboros úr szobájába. Még ott ült komoran. Megjegyezte, hogy kissé hosszú időt töltöttem velük, „mivel ők nem a mi barátaink”. „Miért nem a mi barátaink?” – kérdeztem. Bíboros úr erre nem válaszolt.

– Itt csak tíz magyar van – mondta keserűen –, de annak a tíznek is lehetne hétvégi iskolát csinálni.

Erre azt válaszoltam:

– Eminenciád püspök korában tíz horvátnak csinált volna hétvégi iskolát a veszprémi egyházmegyéjében?

– Nem a püspökről beszélek – válaszolta – hanem a Türkről.

A Türk nevű papról beszélt, aki második generációs magyar, és aki tengerészként került ide. Korábban Török volt a neve. Itt lépett be a szemináriumba. Gyakorlatilag itt élte le az életét, hawaii emberként. Elég jól ért és beszél magyarul, joga van neki azt mondani, hogy magyar.

Holnap délután lesz a püspök fogadóestje, arról nem lehet elmaradni. De bíborosunk semmiképp se akar oda eljönni. Vitatkoznom kellett őminenciájával, hogy ezt nem tehetjük meg, ez sértés lenne! Így tértünk nyugovóra, sajnos, kissé békétlenül.

1974. december 20., péntek

Elég sokáig aludt őeminenciája. Nekem kellett fölébresztenem. Feszült, fáradt hangulatban volt, de aztán szentmise kezdetére lecsillapodott. Szentmise után, 10 óra felé elmentek Türkkel meg a püspökkel, hogy megnézzék a szigetet. Én elmentem a Park Beach-re, és odahívtam Evelin Waldot, akit valamikor Kovácsnak hívtak, de az apja otthagya és egy Wald nevű ember fogadta örökbe. Úgy látszik, nem mert odajönni, így 11 óráig postai lapokat írtam. Aztán elmentem honolulu-i képeslapokat vásárolni, s a boltban találkoztam ezzel az Evelinnel. Elmondta a baját, egész életét. Azt tanácsoltam neki, nézzen szembe ezzel a bajával, és bocsásson meg természetes apjának, bár szereti az örökbefogadó apját.

Ők elmentek ebédelni, én ebéd nélkül maradtam. Visszamentem újra a Park Beach-re, és ott futottam egészen este 7 óráig. Fáradtan jöttem vissza. Ők is megérkeztek 8 óra felé. A fogadás nagyszerűen sikerült, a legjobb hangulatban jöttek meg. Három órán keresztül mindenkivel parolázott, viccelt, sőt a püspök azt mondta, hogy még két pohár bort is megivott. Láttam is egy kicsit a szemén, hogy jobban csillogott a szokottnál. Egészen jó hangulatban volt, mintha semmi sem történt volna. Egy csöppet sem szégyellte, amiért annyira vonakodott tegnap, és milyen jelentet csinált. Ki érti ezt!?! Aztán mégis azt mondta, – mert dolgozott benne a lelkiismeret –, hogy jó volt így, hogy elment.

Holnap indulunk San Franciscóba – ma még december 20-a van – egy nappali repüléssel. A bíboros már most érdeklődik, hogy mi lesz az evangélium, és a három bérházi elő van-e készítve. Azonnal tudjam meg Jaszovszkytól, ha megérkezünk. Aztán elment lefeküdni. Én pedig elmentem valamit enni, mert egész nap nem ettem, a vacsoráról is lecsúsztam. Telefonáltam Evelin Waldnak, aki 9 óra után eljött értem kocsival. Amíg ott vártam rá a nagy pálmafák alatt, erős szél fűjt, akkor döbentem rá, hogy mennyire idegenek nekünk a pálmafák. Merev, hosszú karjaik vannak, és amikor mozgatja őket a szél, akkor úgy néznek ki, mintha egy seregnyi ember a kezeit nyújtogatná az ég felé kétségbeesésében.

Evelin elvitt, nagyon jó vacsorát készített nekem. Elmondta, hogy a holnapi repülésünket lemondták, egy másik géppel kell mennünk. Ott volt nála egy fiatalember, s egy fiatal lány, aki állítólag a szobalánya, és még egy elvált ember, aki tizenöt évi házasság után vált el. Elektromérnök, és egy Hawaii-szigeten dolgozik. Azt mondja, szörnyű világ van ott. Az egy 250 mérföldes sziget, ahol csak körülbelül százezren élnek, kis helyeken. Itt Honolulu-ban szép idő volt a másfél napig, amíg itt voltunk, de ott másfél nap alatt éjjel-nappal esett az eső.

1974. december 21., szombat

9 órakor felszállunk az United Airlines gépére. Kint volt repülőtéren a püspök és a titkára. Nagyon készségesen segítettek. Kint voltak a Columbus-lovagok. Újra gyönyörű koszorúkat akasztottak a nyakunkba.

Mielőtt a repülőtérre mentünk volna, mondtam bíboros úrnak, hogy el ne felejtse a kabátot. Azt felelte:

– Pedig kézre tettem a kabátot.

Ez is egy szép magyar kifejezés. Amikor a repülőtérre vittek bennünket, akkor elmondta, hogy amikor diák volt, egyik szilveszterkor jött meg a nagy téli fergeteg. A boldogult Csáki János rokona, aki ki szokta vinni őt az állomásra kocsival, az elindulásakor azt mondta:

– Nem tesz semmit – már tudniillik a fergeteg –, az utas mehet.

A repülőtéren, amikor kikísértek bennünket, a koszorú átadásakor azok a hölgyek, akik a nyakunkba akasztották a koszorúkat, egy-egy csókot is adtak. Nagyon kedves szokás. A primás persze mindig kétségbeesetten elhárítja magától, de most láttam, azért az egyik hölgy elcsípte, és mielőtt a primás észretért volna, megcsókolta. Kapkodta a fejét jobbra, balra, de már megtörtént. Nagyot nevettem rajta. Aztán már jobban vigyázott, én meg fiatalokat, öregeket megcsókoltam. Erre mondta nekem egy kicsit kajánul – amikor a gépbe szálltunk, és odaadtam a csokrokat, koszorúkat, hogy tegyék be a hűtőszekrénybe –, hogy „ezeket a csokrokat és az öreg csókokat átadom neked.”

Végre elindultunk a San Francisco felé. Evelin tanácsára a baloldali ülést vettük, és onnét láttuk nagyon szépen az egész Honolulu-t, az egész félszigetet szinte körberapultuk. A felhők fölött nagyon szép utunk volt egészen addig, amíg elértük a San Francisco-i partokat. Amikor a száraz földet elértük, láttuk, milyen meredeken esnek bele a kopasz hegyek a Csendes-óceánba. Balról egy hatalmas nagy völgyet láttunk, amely mintha vattával lett volna tömve, ködben úszott. Aztán elröptünk San Francisco fölött. Ahogy leszálltunk a város fölé, ki tudtam venni azt a partrészt, ahol a nyáron futottam, a hotelt és annak fürdőmedencéjét, ahol az elmúlt nyáron voltunk. Érdekes, amikor egy ilyen városba visszaröptül az ember.

Végre megérkeztünk San Franciscóba. Ott vártak Schlosserék, Jaszovszky atya, és még sokan a magyarok közül, különösen az újonnan szervezett egyházközségi bizottság tagjai. Behajtottunk a menlói szemináriumba, ahol az érseki lakásban helyeztek el bennünket. Megérkezett *McGucken* érsek is a titkárával. Röviden üdvözölték a primást. Ott miséztünk először, és a szentmise után ott voltak körülbelül tíz-tizenöten az egyházközség emberei. Annyira belemerült a beszélgetésbe, hogy észre sem vette, hogy *McGucken* érsek jött köszönteni őt. Azon vitázott az emberekkel, hogy az az egyházközségi bizottság, amelyik itt van, mikor jön össze legközelebb. Mondtam, hogy ez nem eminenciád dolga, kint vár az érsek úr, és köszönteni szeretné.

1974. december 22., vasárnap

Itt kaptunk régi típusú borotvákat. Megkérdeztem bíboros urat reggel, amikor borotváltam, hogyan húz ez a borotva, mert mindig rángatni szokta az arcát. Azt mondja: „Nyüvi, nyüvi.”

Reggel a nővéreknél miséztünk. Franciául prédikáltam. Igen kedvesek voltak. Alighogy visszajöttünk, Jaszovszky József magyar lelkész már itt volt. Azért jött, mert meg akarták hívni a primást Schlosser Frigyesékhez, mivel ő lesz a keresztapja a keresztelendő leányuknak. Bíboros úr már a reggelinél azt mondta, hogy nem megy el. Zavarban voltam. Egy mentő gondolat jutott eszembe:

– Eminenciás Uram most keresztapa lesz ott, és nem is akar odamenni hozzájuk, hát ez lehetetlen dolog.

Erre egy kicsit lecsillapodott és belenyugodott.

Amikor a miséről hazaértünk, jöttek a fogadások. Most megy a harc itt San Franciscóban, mert egy magyar házat akarnak építeni, Jaszovszky atya pedig templomot akar építtetni. Hát ekörül folyik most a harc.

Elmentünk az ebédre Schlosser Frigyesékhez. Amikor bemutatták a kislányt, akinek Márta Helena Emmarosa Jozefa lesz a neve, akkor azt mondta a primás kedvesen: „Oh, ez az én kis pogányom!” Utána nagy fényképezkedés volt. Itt volt Schlosserék másik három gyermeke is, itt volt Schlosser Márta, a Frigyes nővére Magyarországról. Jaszovszky is ott volt még a társaságban, és Schlossernének az édesanyja. Schlosser Frigyes – bár német nyelvű –, mégis fontos szerepet visz a San Franciscó-i katolikus magyarok között. Gazdagok, és hogy hívők, az egészen biztos, de gondolom, csak olyan hagyományos hittel.

A keresztelő délután fél 3-kor volt a Menlo Park Szent Raimond templomában. A primás ott állt pirosban, mint keresztapa. Schlosserék újszülött kislányának a magyar bíboros lesz a keresztapja. Bevonultunk. Következett a helyiekkel, amerikaiakkal együtt tartott szentmise. Azt mondták, ezek mind magyarok, de én nem hittem el. Hoffer Lipót volt a diakónus, a szubdiakónus Máté, New York-i, igazi amerikai, aki megtanult közben magyarul, és a bencéseknel diakónus. Magyarul olvasta fel az evangéliumot. És magyarul végezte a keresztelés liturgiáját Jaszovszky József magyar lelkész. A keresztelés után kezdődött a bérmálás, ezt a szentséget a bíboros szolgáltatta ki.

A primás arról beszélt, hogy Szent József nem akarta magához venni Máriát, de mégis engedelmeskedett Istennek. Nem volt szívében Istennel szemben neheztelés. Elfogadta azt, amit nem értett. Ez a mi életünk is. Ezt fejtette ki, hogy nekünk is menekülnünk kellett, mint a Szent Családnak, hontalanok, száműzöttek vagyunk. De erőt tudunk meríteni a Szent Család életéből.

Megkérdeztem a beszéd alatt, hogy vannak-e itt angolok, hogy lefordítsam-e a prédikációt angolra. Azt mondták, hogy nem kell lefordítani. Örültem is neki, mert fáradt voltam.

A beszéd után bíborosunk huszonnyolc fiatal bérmált meg. Utána folytatódott a szentmise. Mise után bement a primás egy óriási fogadóterembe, ahol százötven-kétszáz magyar várta. Körülvették, és aláírást kértek tőle. Miután elraktam a ruhákat, utánamentem. Látom, hogy a térdén íratják alá. Senkinek se jutott eszébe, hogy asztalt hozzanak neki.

Aztán egy egészen előkelő klubba mentünk, ahol a vacsora volt. Ott volt Schlosserék egész rokonsága, ismerősök meg sok magyar volt hivatalos és még a máltai lovagok olasz követe. Ő mondott egy beszédet, amire a primás röviden válaszolt.

Vacsora után hamarosan visszaindultunk szállásunkra. Összecsomagoltam, bepakoltam, és most csinálom ezt a diktálást. Éjjel van, húsz perc múlva éjfél. Reggel korán kell kelniük, mert indulunk tovább.

Őeminenciája ma elég jó hangulatban volt, hála Istennek. Mennyivel másabb, mint amikor egész nap leverten jár-ke.

Szili Tamás vitt bennünket a Menlo Parkból, ahol laktunk, a vacsorára. Ő a Mercedes-Benz-cégnek a Dél-Amerikából átszármazott képviselője. Legutóbbi itt jártamkor egy este náluk voltam. Ő hordozott bennünket autón. Az ő gyermekei szintén most bérháztartók.

A lehető legegészségesebb klubban volt a vacsora, a legegészségesebb amerikai társaságban. Mégis volt valami idegenség a levegőben, a civilizáltság magas szintje mellett érződött egy kicsit a kultúra nélkülisége. Magam sem tudom, miért. Ez az amerikai életnek szinte a velejárója.

Jaszovszky késő este még itt volt nálam. Nagyon együttérzek vele, és sajnálom. Az idő elmúlt fölötté, s azt, amiről álmódott, nem fogja soha megcsinálni. Itt vannak az utána nyomulók, a bencések, egy egész közösség, amely modern, fiatal, a szokásos tanári fölényességgel és felsőbbrendűséggel viselkedő emberek, akikkel szemben ő egymaga nem tud versenyezni. Nem fog tudni soha többé feltörni.

Késő éjszaka megyek ágyba. Remélem, holnap föl tudok kelni. Ezzel búcsúzom Amerikától.

Prímásunk oldalán a több nyelvet beszélő Mészáros Tibor tolmácsol.

1974. december 23., hétfő

Szili Tamás vitt ki bennünket a San Franciscó-i repülőtérre. Kint volt Schlosser, Jaszovszky és még páran magyarok.

– Olyan szép nap volt, hogy ilyen csak néhány van egy évben – mondta nekem bíborosunk.

Tele kíváncsisággal tekintettem az utazás elé, és várakozással az elé, amit majd látni fogok. Megtörtént a fölszállás, elénk tárult a félszigeten fekvő San Franciscónak és a belső öbölnek csodálatos tája. San Francisco olyan fehér, mint talán egyetlen más város sem a világon. Nem tudtam betelni vele. Bár a repülőgép nem fordult ki, messziről lehetett látni az egész belvárost és az öböl körül fekvő városokat. Ahogy húztunk be a kontinens felé, úgy kisebbedett a felhőkarcolók és házak tömege. A végén úgy nézett ki, mint egy láda-halom, amelynek darabjait fölhalmozták a parton, és ott felejtették. Mindig elvarázsol, amikor így átélem, különösen ilyen szép napon, egy nagy városnak a törpülését. Ki lehetett látni a Csendes-óceán partjára.

Nagyon szépen bontakozott ki előttünk a Sziklás hegység. A hegy lábánál északra és délre a Sós-tavakkal, ott feküdt a lábunknál, enyhén behavazva. Minden utcát meg lehetett számolni a tíz-tizenkétezer méter magasságból. Láttuk a Cheyenne folyót. A Missouri mellett hosszan repültünk. Omaha város fölött repültünk el, és utána hosszú ideig, majdnem másfél óráig havas volt a táj, de itt-ott előtűnedezett a barna föld is. Egyszer csak látom, egy város fölött repülünk, amely két tó között fekszik, és mi pontosan a város fölött vagyunk, a két tavat még jobban kettészelve. Később mindent betakart a felhőréteg, nem lehetett látni semmit.

Clevelandot elhagyva kicsit elszundítottam. Detroiton keresztül átszeltük az Eire-tavat. Egyszer csak távolról megpillantottuk északra tőlünk Buffalo városát esti napfényben. Onnan kezdve egészen New Yorkig szinte állandóan sűrű felhőrétegek között repültünk, ezért nem láttunk semmit.

New Yorkban sokan vártak bennünket: *Hajdú-Németh Lajos, Horányi Tibor, Harkay, Kiss Gábor* jezsuita, *Füzér Julián, Bodnár Gábor*, a két bazilita és még sok magyar. Hozám eljöttek New Yorkból: Pityu, Kugotovitz Manó meg a Laci és a felesége, az Angela és Stein Marián nevezetű New York-i diplomata felesége Washingtonból. Mérgelődtem, mert későn jöttek. Valahol bent hagyták az autót New Yorkban, és csak későn értek ki. Mi majdnem tizenöt perccel korábban érkeztünk. Ezzel szűkítették találkozásunk idejét. Közben folyton rohannom kellett. Jött Bácskay Béla is, aki a nála hagyott dolgokat most adatta föl velem.

Többször bementem őeminenciájához, megnéztem, kontrolláltam, hogy kivel, hogyan beszélget, van-e valamire szüksége. Közben ki-kimentem az enyéimhez. Így telt el a New York-i rövid tartózkodásunk. Hamarosan beszálltunk a repülőgépbe, és továbbindultunk. Rettenetes köd és eső volt, de hamarosan fölkapaszkodott a gép északra. Írország és Anglia fényeiig nem láttunk semmit.

Bíborosunk részére, sajnos, lehetetlen vacsorát kaptunk. Alig evett valamit. Később elmentem mellőle. Lefektettem, és aludt egészen reggelig.

Megérkeztünk Londonba. Micsoda különbség van a New York-i és a londoni repülőtér között! Londonban, bár a repülőtér tele volt indiánokkal és feketékkel, még ők is átvették az angolszász higgadt, lassú és halk beszédmodort és viselkedést. Minden nyugodt volt. Végre nagy telefonálás, de általános higgadság közepette összehozták eminenciáját Ispánki Bélával. Már tegnap vártak bennünket hibás jelzés miatt. Kint volt Silla is. Ispánki beszélgetett a primással, de valahogy ki voltunk égve az egész éjszakai repülés után. Hiányzott az igazi melegség. Én Sillával beszélgettem.

10 óra után indultunk tovább a British Airways-nek egy kis gépével Bécsbe. Micsoda óriási különbség, amikor egy nagy, kényelmes, első osztályú gép után az ember beszáll egy ilyen kis rezgős masinába! Sajnos, nem sokat láttunk, mert minden felhőben volt, de Belgium után kitisztult. Láttuk Frankfurtot, vagy talán Strassburgot, nem tudtam megállapítani. Mindenesetre

beláttunk egészen a hegyekbe, és úgy véltem, még a Pilátust is lehetett látni Luzern fölött. Így érkeztünk Bécsbe.

1974. december 24., kedd, karácsony előestéje, Bécs

A repülőtéren Taubinger és Gianone Egon vártak bennünket. Azt hiszem, Laura testvér is ott volt. Vecsey valahol Svájcban tartózkodott. Délután 3 óra körül értünk haza.

Ahogy megérkeztünk erről a kéthónapos és négynapos útról, a bíboros úr azonnal nekiállt, azon nyomban, séta nélkül fölbontani a ládaszámra összegyűlemtett postáját. Én annyira kimerült voltam, hogy semmihez sem volt kedvem. Lefeküdtem egy órára, de aludni se tudtam.

Lassan elérkezett a karácsonyi gyertyagyújtás órája. Itt voltak a nővérek, Gianone Egon és jómagam. Fölköltöztünk elegánsan, piros ruhába, piros gombos reverendába az ő tiszteletére. Először láttam annyira megindultnak, mint most. Könnyekig meg volt hatódva. Az az érzésem, sokat gondol a halálra, és egy ilyen ünnepélyesség a világtól való búcsúzás hangulatát ébreszti benne. Mert hátha ez az utolsó.

Mondtam őeminenciájának, hogy én fáradt vagyok, ne maradjunk fönn mind a ketten éjfélig. Döntsük el, hogy vagy én vagy ő mondja az éjféli szentmisét. Azt mondta, hogy mindenképpen ő akarja mondani. Szívesen beleegyezett, hogy lefeküdjek. Így kerültem ágyba röviddel éjféel előtt. Másnap reggel 9 óráig nem hallottam semmit, csak félálomban egészen rövid időre egyszer, a hálószobám fölötti kápolnából: *Mennyből az angyal lejött hozzátok...* Csak ennyit. Öntudatlanul aludtam másnap reggel fél 9-ig.

1974. december 25., szerda

Karácsony első napján minden ment a maga módján. Ünnepi ebéd. Délután sétálni mentem őminenciájával. Azt mondta nekem egészen elégedetten, hogy ő a postának már felét átnézte, és átadja nekem. A fele persze abból áll, hogy irtózatossággal fölbontja a leveleket. Ezekre – mivel mind karácsonyi üdvözlés volt – semmit sem írt rá, csak beletekintett, és beletette egy másik nagy kosárba.

1974. december 27., péntek

Repülőgéppel elindultam Zürichbe, Harangozó és Hamala István vártak. Elvittek Spirigékhez. Ott aludtam egy napot. Utána a hét végén fölmentem a hegyekbe két napra. Egy egészen rozoga, ócska hegyi szállodában aludtam. Vasárnap gyönyörű nap volt, de szombaton egész nap esett az eső.

Visszatérve, ismét egy napot tudtam aludni. Egypár látogatást tettem december utolsó napján Spirignével, aki elvitt engem egy téli táborba, ahol fiataloknak tartottam szentmisét. Prédikáció helyett mindenkivel elmondattam, hogy mi az a lényeges emberi-vallási élménye, amire ebben az évben a legszívesebben visszagondol, és amiért Istennek különösen hálás. Csodálkoztam rajta, hogy milyen szépen, szabadon tárták föl mindazt, amit gondoltak és éreztek.

A szentmise nagyon jól sikerült. Még négy napig voltam fönt a fiatalokkal egy lelkiyakorlattal összekötött síkiránduláson.

1975

Január

1975. január 4-én, szombaton

azért, mert nem összeszedetten, hanem szórakozottan síztem, mindenfelé elnézegetve, egy rossz mozdulattal megrántottam a lábamat. Nem tudtam többet sízni. A fiatalok elutaztak szombaton este, én pedig még ott maradtam, és másnap indultam tovább. El akartam még menni Genfbe, a plébániára, de a lábam miatt nem tudtam.

1975. január 5-én, vasárnap

este érkeztem meg Spirigékhez Wilbe.

1975. január 7-én, kedden

lerepültem Rómába. Ködben indultam Zürichből. Később olyan gyönyörű, napos idő volt, hogy lehetett látni a távolban az egyes városokat, Milánót. De az Appennini-félsziget gerincén köd ült, és attól kezdve le egészen a Földközi-tengerig minden sűrű ködben volt. Semmit sem lehetett látni. A felhők egész magasan lehettek, mert még a korzikai hegyek is el voltak takarva. Így érkeztünk Rómába. A nővérek nagyon kedvesen fogadtak.

1975. január 8-án, szerdán

Rómában először *Mester Istvánnal* találkoztam. Ő mondta el nekem, hogy amikor nála volt Vecsey, akkor az egészen komolyan mondta neki, hogy azok miatt az ostobaságok miatt, amiket én mondtam a Szentatyának az 1974. január 10-i látogatásomkor, amiatt tette le a Szentatya Mindszentyt az esztergomi érseki és hercegprímási méltóságról. Mester erre a szemébe nevetett, és azt mondta neki:

– Én írtam a Tiborral együtt azt a szöveget. Meg tudom neked mutatni. – Erre aztán Vecsey elhallgatott.

Egyébként Vecseyt Mester István szintén egy kicsit lelkileg meggabalyodott embernek tartja, aki gyanakvó, üldözési mániában szenvedő, bizonytalan, kisebbségi érzéssel küszködik. Ezt rekompenzálja azzal, hogy irtó nagy mellénnyel csak magát tartja okosnak.

Ezt ugyan nem ilyen szavakkal mondta Mester, de neki is ez a véleménye. Engem egy kicsit megnyugtatott, hogy nem vagyok egyedül ezzel a véleménnyel.

1975. január 10., péntek

Ferdinanda nővér és Rozita nővér, egyik egy iskolának az igazgatónője, a másik pedig az olasz provinciának a provinciálisa, görög-latin szakosok, egyetemet végeztek. Elvittek január 10-én, korán reggel indulva a valamikori görög Poseidonnak a városába, hogy megnézzük a még három álló görög templomot. Köztük az egyik pár évtizeddel idősebb, mint az athéni Akropolisz. Ezen a felhőtlen napon Rómától Nápolyig mentünk. Először tettem meg ezt az utat autóval Nápolytól délre. A csodálatos napkeltében az olasz félszigetnek az egész romantikája, bája, kedvessége ragyogott. Felejthetetlenül szép volt.

Ferdinanda nővér először azt mutatta meg, hogy a görög templomokban a templom közepén volt a szentek szentje. Ebben a templomban találtak egy rozsdától szétmárt ágyat, vasrácsai a múzeumban találhatóak. Mellette volt az istennőnek a szobra, és az ágy körül gyönyörűen kidolgozott aranyozott amforák álltak. Az egyikben még mézet is találtak. Több, mint kétezeröttszáz éves mézet.

Későn értünk haza. A lábamat lekezelték megint. Másnap Antónia vitt ki kocsival a repülőtérré, és csodálatos szép, tiszta időben jöttem vissza Bécsbe. Elröpültünk Graz fölött, szinte ki volt terítve előttünk. Graz után lehetett látni, hogy Ausztria felől minden völgy, minden folyó a Pannónia magyar síkság felé halad.

Mielőtt leszálltunk, lehetett látni Bécsújhelyet, Sopront, Köszeget, a kőszegi hegyek lábánál Kismartont, Nagymartont. Elröpültünk Bécsből nyugatra, Tulln-nál a Duna hídján túl, megfordultunk a Duna-kanyarban, és a Kahlenberg fölött elrepülve Bécsen keresztül a belvárost is látva szálltunk le a repülőtérré, amelyen nem volt hó.

1975. január 11., szombat

Csodálkoztam rajta, hogy a bíboros úr nagyon szelíden fogadott. Nem akarja mutatni afölötti örömét, hogy visszajöttem, de valami ilyesmiféle van a viselkedésében. Elmondtam neki, amit Mestertől hallottam Rómában Vecseyvel kapcsolatban. Az volt erre a megjegyzése, hogy amikor Vecsey nagyon el van foglalva magával, nem tudja, hogy mit csinál, és mit mond.

1975. január 14., kedd

Itt volt a Kölley-féle cserkészügy miatt beszámolni Kisbarnagi-Farkas tábornok és Msgr. Varga Gábor. Ebédnél voltunk. Ismét ráterelődött a szó a külföldi magyarság ügyére, és őeminenciája pontosan visszaemlékezett arra a Tóth-családra, akinek Sydney mellett egy erdőben van a háza és akinek a fia a szemináriumban teológiát tanul. Emlékezett rá, hogy mezőkovácsházi születésűek, hogy Tóth Istvánnak hívják, és pontosan elsorolta, hogy három menyé van, az egyik ír, a másik holland, a harmadik skót. Pontosán felsorolta az ebédnél a részleteket, amelyeket november közepén éltünk ott át. Hozzátette, hogy mind a három meny tökéletesen beszél magyarul. Persze ez nem egészen így van...

Vitéz Kisbarnagi-Farkas rádúplázott. Elmondta a mindannyiunk által ismeretes Daruvári esetet. Az apja, ki az első világháború után mint katonatiszt ment ki Törökországba, ott törökké, mohamedánná vált. Elvett egy francia asszonyt feleségül. Ebből a házasságból született az a Daruvári-fiú, aki ma Párizsban él, kitűnően beszél magyarul, nagy szerepet játszik, és egy könyvet is írt vagy kettőt Magyarországról.³⁵ Vitéz Kisbarnagi-Farkas és Vecsey is ismeri Daruvárit, a prímás is meg én is ismerem. Daruvári nem tud magyarul, nem is ért magyarul, sajnós.

Ugyancsak ezen a napon voltunk Keresztes Árpád magyar fogorvosnál. Most csinál a bíborosnak egy nagyon tartós műfogsort. Árpádot jól ismerem, apjával voltam együtt közel nyolc évig szibériai rabságban. Van egy asszisztensnője, Frau Helga Frank. Már negyven fele jár, gondolom, vagy talán azon túl. Nagyon kedves. Elmondta nekem, hogy férjének édesapját, vagyis apósát már tíz éve ápolja, aki magatehetetlen.

³⁵ Vö.: Udvardy Zoltán: *Tragikus évszázadunk párizsi tükre. Yves Daruvar: Magyarország tragikus sorsa c. könyvéről és a szerzőről.* (Napi Magyarország, 1998. febr. 24.)

1975. január 16., csütörtök

Itt volt Révai. Először találkoztam vele az új esztendőben. Elmondta aggályait. Borzasztóan sajnálja őeminenciáját, mert tulajdonképpen egy nagy vereség az élete. Most is mindinkább hallani olyan hangokat, nemcsak idegenek részéről, de az emigráció részéről is, amelyek elítélik őt, értetlenül állnak vele szemben. Nagyon fél Révai István gróf, hogy teljes elszigeteltségben végződik az élete. Nagyon megértem az aggodását. Nagy igazság van benne.

1975. január 20., hétfő

Egyik ebédnél mondtam, hogy Rómában már megkezdődött a szentév, én is átmentem a szent kapun. Alig voltak tízen a nagy római Szent Péter téren. Mondtam, ideje lenne őeminenciájának a szentévre való tekintettel Rómába menni.

– Minek akarsz engem oda a tizenegyediknek a Szent Péter térre? – mondta a bíboros kissé gúnyosan, szellemesen. Beszéltem vele arról is, hogy mégiscsak le kellene mennie a szentévre, mert mi lesz akkor, ha meghal, és a Szentatyával való ellenkezésben hal meg. Nem szállhat a sírba anélkül, hogy nyilvánosan kibéküljön a Szentatyával, mert akkor tápot fog adni azoknak a magyar törekvéseknek, amelyek a Rómától való elszakadást akarják akár nemzeti alapon, akár a protestantizmus miatt. Nem szólt semmit, még mélyebb hallgatásba burkolódzott. Én is hallgattam.

1975. január 21., kedd

Valentiny Gézánál jártam egy pár kéréssel. Mivel Lékai itt volt nála, leírtam vele, hogy mi a véleménye Lékairól. Azt mondja: Lékai ruszofil. Nem elvből, hanem a realitás alapján. A nyugat bennünket politikailag, emberileg, erkölcsileg cserbenhagyott. Ők adtak át bennünket az oroszoknak. És miután nem hajlandók tenni értünk valamit is, ki kell jönni velük, mármint az oroszokkal.

Erről beszéltem őminenciájával délután, mert egy kicsit meg akartam téríteni efelé az álláspont felé. Meghallgatott, és azt mondta:

– Tudod, ha az ökörnek a nyaka mellé, miután a nyaka benne van a járomba, beletaszítják a járomszöveget, akkor annak húznia kell, akármit gondol utána.

Ezzel festette le elsőrangúan Lékainak és minden magyar püspöknek a helyzetét. Egyébként a Valentiny Gézával való beszélgetés után ma délben megkérdeztem tőle:

– Neked mi a véleményed?

Valentiny Géza azt mondta:

– Nekem is az a véleményem, mint Lékaié, csak én ezen az oldalon vagyok, Lékai meg a másik oldalon van.

1975. január 22., szerda

Ismét a fogorvosnál voltunk. Árpi, fiatal ember lévén, amikor a primással beszél, a jobb lábáról a bal lábára áll, és gyorsan mondja a szavakat. Kicsit zavarban van. Nagy úrnak tartja őeminenciáját. Azt mondta:

– Igen, nagyon szépek a fogak, eminenciádnak a fogai.

Erre őeminenciája azt mondja higgadtan, nyugodtan, huncutul mosolyogva:

– Igen, azért is jövök, hogy szépüljenek.

Az úton hazafelé megint csak megkérdeztem, hogy érzi magát a fogorvosnál, nem szenved-e a sok próbálásnál. Azt felelte:

– Elég lenne már ebből a kalapácsolásból.

Ma járt itt Demel Iván, aki kiadatta Mindszenty bíboros letartóztatása után *Az édesanya* című könyvét különböző nyelveken, és aki a fordításokból, a könyv eladásából származó jövedelmeket a magyar misszió céljaira használta föl itt Bécsben. Erről az elszámolásról nem szólt semmit, mikor a bíborossal találkozott, és csak én tudtam két és fél évi telefonálás után rávenni, hogy az elszámolást készítse el. Most végre elhozta. Beszélgettünk vele, kicsit kitérte a lelkét. Próbáltam megérteni helyzetét. Intelligens ember, valószínűleg akaratos is. Mint külsőleg nem sokat mutató, ragaszkodik a hatalomhoz, nem tud róla lemondani. Talán ez az oka nehézségeinek. Mivel a primás most nem fogadta, amikor be akarta vinni hozzá a könyveket, én vettem át azokat.

Az Ivánnal Avilai Szent Terézről is beszélgetésbe bocsátkoztunk. Láttam, hogy az élet bizonyos tekintetben megérlelte Ivánt, legalábbis a szavaiból ezt vettem ki, és ezt próbáltam a délutáni sétán megmagyarázni a bíboros úrnak. Azt is mondtam, hogy talán nem ítéli meg mindenben helyesen az Iván fölfogását. Csak annyit jegyzett meg őeminenciája:

– Hogy én nem ítélem meg jól Demel Ivánt? A következőket mondhatom: a Dér nevet megváltoztatta Demelre, és nem lehet vele semmit sem kezdeni, beteg ember.

1975. január 23., csütörtök

Köztudomású, hogy Jaszovszky József San Franciscóban egy régi vágású ember, de rossz szervező. Most, miután egyházközséget alapítottak, és egy telket akarnak venni, a többiekkel szemben ő engedett, hogy ne legyen egyházközségi hétvégi iskola, hanem csak cserkész hétvégi iskola.

Emiatt bíborosunk nagyon bosszankodott, mert az ő kifejezett akarata volt, hogy az egyházközség keretén belül szervezzenek hétvégi iskolát. San Francisco olyan nagy, hogy fel lehet osztani a négy világtáj szerint, és mind a négyben lehet iskola.

Persze ezt nem olyan könnyű megvalósítani. A lényeg az, hogy ma reggel vitatkoztam őeminenciájával, mert ő szemére akarja hányni Jaszovszky-nak ezeket a dolgokat. De mi értelme van ennek, amikor Jaszovszky tehetetlen, és ha tesz valamit, azt is szervezetlenül csinálja. Hiába mondom valakinek, hogy talpalja meg a csizmámat, ha nem ért hozzá.

De bíboros úr ezt a valósághoz alkalmazkodó megértést megalkuvásnak tartja, és nem hajlandó elfogadni, hiába mondom.

Az ebédnél – ott volt Gianone is – arról beszélünk, hogy a mohamedánizmusban nincsen megváltás, és tulajdonképpen egy vallásban sincs megváltás, csak a keresztény vallásban. Mélységes megértéssel és megvilágítással hozzátette:

– Igen. Ez a kereszténység ereje, de egyúttal terhe is, mert – szó szerint így mondta – a segítő eszköz, tudniillik a kegyelem és a kinyilatkoztatás növeli a bűn irtózatosságát.

Ezzel azt akarta mondani, hogy Istennek Megváltóként való eljövetele megmutatta, micsoda szörnyű dolog a bűn, és ez teher az ember számára, ami más vallásokban nincsen meg. Roppant éles, nagyon jó meglátás.

1975. január 24., péntek

Itt volt *Szabó Cirjék*, az utolsó magyar ferences a kismartoni ferences rendházban. Dévaványai születésű. A primás hívatta. Eredeti ember, aki elvégezte közben a mérnöki egyetemet odahaza, mert csak 1964-ben jött ki. Nagy számtan-zseni.

A délutáni sétán előhozta bíboros úr, hogy Szabó Cirjék valószínű azért Cirjék, mert elődje, a Hegedűs Cirjék Sümegen volt, és azt jól ismerte. Nagyon szigorú erkölcsi felfogású ember volt. Emiatt a káplánok nem szerették. Ő azonban többször meglátogatta Zalaegerszegről. Egy ilyen látogatás alkalmával megkérdezte a káplán:

– Kihez tetszik menni?

Válaszolta, hogy Hegedűs Cirjékhez.

– Ahhoz a gazemberhez?– kérdi a káplán.

Pehm, a zalaegerszegi apátplébános így válaszolt neki:

– Én tisztelettel jövök Hegedűs Cirjék atyához, és többet ne szóljon hozzám.

Diákkori gyóntatója volt Hegedűs Cirjék Stefanics Eleknek Felsőbagodon. Amikor haldokolt, akkor kérte Stefanics Elek a Lexi bácsit, hogy hozza el Cirjék atyát Felsőbagodra. El is hozta őt, aki meggyóntatta, megáldoztatta. Nagyon szép halállal halt meg.

1975. január 25., szombat

Raj[?] írt egy rettenetes levelet arról, hogy a párizsi misszió egyházközsége tele van nyilasokkal és ávósokkal. Szörnyű sötét képet festett. Az embernek a lelke is beleremegett, hogy ilyen gazemberségek vannak az életben. Bementem bíboros úrhoz, és elmondtam neki, hogy most, amikor el akar küldeni Párizsba, hogy előkészítsem a júniusi útját, miután ezt a levelet olvastam, beleborzadok, hogy ez így van. Erre azt mondja:

– Igen. Ez olyan, mint egy nagy kazal, ami az emberre rémítő benyomást tesz, amikor először látja, és talán a levél azért kelt ilyen félelmet benned, mert le van írva. Amit az embernek mondanak, az csak olyan suhanó valami, amit könnyen elfelejt, kiveri a fejéből. De amikor valami le van írva, és újra, másodszor, harmadszor is el lehet olvasni, az nem suhanó, és ez kelti az emberben a félelmet.

Ezt a szót használta: *csak olyan suhanó*. Nagyon jól megmagyarázta.

Ma vacsorára rizsfelfűjt volt az asztalon. Amikor egy kanállal bevett a szájába, valamit kiköpött, ami koppant a tányéron. Kértem:

– Csak nem valami fog?

– Nem tudom, hogy a számból vagy az ételből való, *ubbele illik ide is, oda is*. – mondta szó szerint.

Azt akarta mondani, úgy beleillik a kipottyant, ami koppant a tányéron, az ételbe is, meg a szájába is. „Ubbele illik, ide is, oda is. Egy ideig hallgattam, aztán ezt mondtam:

– Eminenciás uram, mindig a tájszólás ellen tetszik állást foglalni, pedig most nem azt mondta, hogy „Úgy bele illik ide is, oda is,” hanem jó Vas megyeiesen azt mondta: *ubbele*.

Nem szólt rá egy szót se.

1975. január 27., hétfő

A *Kurier*-től fölhívtak telefonon, hogy meghívták-e a bíborost a *Pro Oriente* alapítvány gyűlésére, amelyen most jelen lesz Johannes Willebrands bíboros Rómából. Azt mondtam, nem tudok róla. A sétán beszéltem erről a bíboros úrral, és azt mondta:

– Hol vagyunk már attól, hogy osztályazonosságból elmenjek én valahova?

Először nem értettem meg a szót, aztán megmagyarázta:

– Hát hogyha egy bíboros jön Rómából, és a másíknak ott kell lennie.

Ezt nevezte ő osztályazonosságnak. Szellemes.

1975. január 28-a kedd

A Schlosserék lányát, Mártát ő kereszteltette. Nem keresztelte, ő lett a keresztapja, komájuk lett Schlosseréknak. Kérdeztem, hogy szólítsam Schlosserékat, ha levelet írunk nekik.

– Hát „Kedves Komáék!” Bíró Márton is így szólította meg, amikor Márton-napra hívta ismerőseit meg rokonait, hogy „kedves komáék”.

Azt is mondtam, hogy vettem 100 svájci frankért egy nagyon szép érmét, most akarom belevésetni: „Márta keresztlányomnak, 1974. december 22. Mindszenty József, bíboros.”

Nekem ugyan nem nagyon tetszik, tudnék egy szebbet, masszívabbat venni. Azt felelte, hogy:

– Nem kell másikat venni. Jó, amit vettél. Az érem értéke az, hogy magyar ember a keresztapja, innen hazulról.

Tehát magát is csak mint magyar embert taksálta, és a keresztapaságot azért tartja nagyra, és innen hazulról, mert a Pázmáneumot már Magyarországhoz számítja.

1975. január 30., csütörtök

Riesz Lajos piarista küldött egy óriási kézirat-csomót, amit ki akar adni a szentévvvel kapcsolatban. Csupa szent dolgok, ez az a bizonyos Corda-féle „fehérirodalom”. A levelét is kézzel írta. Mondtam neki, őeminenciája ezt az apró kézírással készült hatalmas köteget nem tudja elolvasni, én sem tudom elolvasni. S anélkül nem írhat előszót hozzá, amit Riesz kér. Odaadtam bíboros úrnak, és kértem, ő írja meg a választ rá. Bele is egyezett, de azt mondta:

– Igen, ahol nagy a bizalom, ott nehéz vétkezni.

1975. január 31., péntek

Lélia nővér megjegyezte, hogy bíborosunk elefántcsonttoronyban él. Sose kérdezi például senkitől, tanácsot kérve, hogyan is van ez vagy az, hogyan kellene csinálni valamit. Mindig azt várja, őhöz jöjjenek minden ügyel, és ő adja a tanácsot. Közben hányszor, útközben is, emberi módon korrigálni kell, mert a jóakarása is egy kicsit túlló a célon.

Február

1975. február 1., szombat

Ma reggel nem hallottam semmit. Elaludtam. Lélia nővér szólt be, hogy bíboros úr már az oltárnál áll, föl van öltözve. Mondtam neki angolul, hogy csak tessék folytatni, mise közben nem megyek be.

A reggelinél vártam. Imádkoztunk. Elég komor arccal nézett, hogy honnan is kerülök eléje, mert nem asszisztáltam neki a szentmisén. A régi plébánosi és püspöki szigorúsága ült ki az arcára. Kerek-perec megmondtam neki, hogy mi történt, hogy elaludtam, és nem akartam mise közben odamenni, és bocsánatot kértem. Azonnal megenyhült, nem szólt semmit.

Azután Rakonczay János zalaegerszegi káplánjára terelődött a szó, miután Forgács Károlyról beszélünk. Ez a Forgács Károly farkasszájú volt, és megoperálták. A fia volt annak a Forgács Istvánnak, aki neki Zalaegerszegről jó ismerőse és embere volt. Ez a Forgács István írt egy levelet, amelyben külön személyi dedikációval – amint írja – a fiának szóló tanítással egybekötve német vagy magyar nyelvű „Emlékezések”-et kér. Tegnap referáltam neki erről. Láttam rajta, hogy nem szívesen csinálja. Azt íratta rá az aktára, hogy várjunk vele. Ma reggel bekérte az aktát. Reggelinél erről tárgyaltunk. Elmondta, hogy Forgács István, az apja végigharcolta az első világháborút főhadnagyként. Egyik reggel beállít hozzá, hogy hallja, Zalaegerszegen egy világnézeti, elvi alapon álló napilap szerkesztődik, s ő ott szeretne dolgozni. Föl is vette, és ott dolgozott egész idő alatt. Interjúkat készített megyei és országos személyiségekkel, és csak a hivatásának élt.

Aztán ráterelődött a szó a vegyes házasságokra és Rakonczay Jánosra, aki miután letöltötte a három évet, amelyre a zalaegerszegi apátplébános a püspöktől őt elfogadta, azt mondta, hogy innen Zalaegerszegről ő soha el nem megy, mert neki itt több a méltóságos barátja, mint másnak a kutyája. Bár ő Rakonczay Jánost nem kérte a püspöktől, mégis hozzá küldték akarata ellenére, és még hozzátette, hogy mint zalaegerszegi apátplébános ő nem mondhatta azt a püspöknek, hogy nem tartja meg a szóbeli megállapodásukat a Zalaegerszegré helyezendő káplán személyét illetően. Szó nélkül elfogadta, de csak három évre. Azzal bízta meg Rakonczayt, hogy rendezze a rendezetlen házasságokat. Tudniillik Zalaegerszegen, a Wekerle-féle polgári törvény értelmében, akik nem akartak polgárilag házasságot kötni, egyházi házasságot sem köthettek. Jó részük így lett törvénytelen házas. Ezekre szabadította rá Rakonczay Jánost, aki ment a nagy botjával, és még éjfélkor is bezörgetett a házak ablakán. Pirongatta őket, hogy „nem szégyellitek magatokat így élni?”

– Annyira benne volt Rakonczayban a zalaegerszegi vegyes és érvénytelen házasságokat rendező buzgóság, hogy amikor 1946-ban Budapesten missziót hirdetem – mondja a prímás –, mivel ott is sokan rendezetlen házasságban éltek, akkor Rakonczay külön fölutazott Budapestre, és az ottani papok előtt mint érvénytelen házasságokat rendező szakember akart föllépni.

A bíboros egész elbeszélésében volt valami kedves elégtétel. A múlt megidézésével akaratlanul is azt akarta bizonyítani, hogy milyen jól sikerült befogni ezt a lehetetlen papot, akit senki sem akart alkalmazni. Mikor aztán három év múlva elhelyezték Zalaegerszegről, az új princípális vádlólag mondta Pehm József apátplébánosnak, hogy miért fogadta el három évre ezt a Rakonczayt. Ezután mindenkinek ki kell jönnie vele három évig, mert az ő példájára fognak hivatkozni. Erre Pehm apátplébános huncutul megjegyezte:

– Én Rakonczay Jánost csak a magam számára fogadtam el három évre, nem az utódaim számára.

Nagyot nevetett.

1975. február 8., szombaton

Ma volt *Spirig Regula* esküvője. Utána Hintertux-ban voltam egy hétig. Mindennap szentmise, prédikáció és vég nélküli diszkusszió sok érdekes témáról. Kedden korán érkeztem vissza.

1975. február 18., kedd

Míg nem voltam itthon, azalatt zajlott le Révai Istvánék aranylakodalma február 14-én. Őeminenciája elmondta a délutáni sétán, hogyan történt.

Este a vacsoránál – itt volt még Gianone is – arról volt szó, hogy egy esetleges kínai támadás esetén a Nyugat Oroszország mellé állna, ahol visszatalálnának megint a régi vallásos orosz és ortodox értékekhez, csakhogy a néptől támogatást kapjanak. Erre én mondtam, hogy még a Vatikán is valószínűleg az oroszok mellé állna a kínaiaktól való félelmében.

– Igen, mert borzasztó egy ellenségnek az ellensége – mondta a bíboros.

Mielőtt elmentem volna Svájcba az esküvőre, Nyári Mária grófnő telefonált, hogy őt a prímás meghívta. Mikor jöhetne és lakhatna a Pázmáneumban. Mondtam, hogy tartsa a vonalat. Bementem és megkérdeztem a prímástól. Őeminenciája mondta, hogy ő hívta és itt lakhat. Visszatelefonálok Máriának Kölnbe, hogy jöhet és lakhat a házban.

Meg is érkezett 19-én. Valaki bemondta neki azt, hogy majd nekem a könyvtárnál itt segít.

Dédapja zsidó volt, született Tükrössy. Úgy látszik, Spiegelből magyarosított név. Háromszor volt férjnél, első férjét ápolta haláláig, és sok áldozatot hozott érte. Tehát becsületesség és őszinteség van benne, de nem tudja levetni erőszakos természetét.

A prímás mindenkit, aki csak dolgozni akar, szívesen idevesz a házba. Persze Nyári Mária jöttének van még egy másik oka is. Összeveszett második férjének testvérével, a bagdadi érsekkel, és ezzel mindenképpen meg akarja mutatni, hogy őneki egyedüli érseke Mindszenty József, Magyarország hercegprímása, és nem holmi Nyári Ernő bagdadi érsek. Ezt Révai mondta el nekem.

1975. február 24., hétfő

Mivel a bíborosnak ortopéd cipőre van szüksége, sokszor fájlalja a gerincét, ezért Bianki doktor berendelt bennünket ma délután 4 órára, a Göttlicher-Heiland Spitalba, a Dornbacher Strassén. A reggelinél mondtam, hogy a röntgen miatt le kell majd vetkőznie. Akartam figyelmeztetni, hogy tiszta alsónemű legyen rajta. Erre egészen megrémülten kérdezte: „Az alsónadrágig?” Mondom, valószínűleg, mivel a gerincét akarják megröntgenezni. Ismét rémült arccal kérdezi: „És azt a röntgenezést egy nő végzi?”

Ugyancsak ma, 24-én beállít hozzánk a portáról való telefonálás után egy Hessenberger nevű fiatalember. Elmondja, hogy az apja, a dél-afrikai követ, akivel Pretoriában találkoztunk, ötvenegy éves korában, egy hete itt Bécsben váratlanul meghalt. Ő vakáción volt, most jött vissza, és mindenképpen azt akarja, hogy az apját – mivel olyan kedvesen beszélt Mindszenty bíborosról – ő temesse el.

Bevezettem a bíboroshoz. Bár a fiú őszintén beszélt, mégsem mondott el mindent. Bevallotta, hogy az apja az utóbbi tíz évben antiklerikális volt, eltávolodott az egyháztól. A bíboros azt mondta neki, mivel nem biztos, hogy ellátták a szentségekkel, sőt valószínű, hogy nem, a temetést nem vállalja, de szívesen mond szentmisét csütörtökön az elhunyt lelkiüdvéért. A fiú ezt meg is értette. Kijött hozzám, én is elmondtam neki, hogy sokan egy életen át antiklerikálisok, egyházellenesek, aztán amikor meghalnak, akkor a pap jöjjön beszentelni.

A fiú már régen elment, amikor a bíboros úr kijön a szobájából és azt mondja, meg kellene kérdezni, érvényes házasságban élt-e ez a Hessenberger. Az egészet átgondolta az erkölcsi oldaláról. Unszolására telefonáltam a plébánosához. Semmit sem tudott még a halálesetről. A fiú, miután tőlünk elment, csak a temetkezési intézeten keresztül szólította őt fel a temetésre. Azt mondta nekem az illető plébános, hogy majd utánanéző. Utánanézett, visszatelefonált, s közölte, hogy valószínűleg nem voltak megesküdvé. Sőt, úgy tudja, Rómában vettek egy elegánsan kiállított emléklapot, pápai áldással, és azzal dicsekedtek társaságban, hogy bár nincsenek érvényesen megesküdvé, mégis pápai áldást kaptak.

Mikor ezt a primásnak elmondtam, akkor táviratoztattott velem, hogy még szentmisét sem mond, csak imádkozik értük. Ha nincs is mindig jó emberismerete, de az erkölcsi elvei tiszták, annyira érzékenyek, és annyira szilárdak, hogy szinte lehetetlen, hogy erkölcsileg kompromittáló ügybe belekerüljön. Bámulatatos erkölcsi érzékének ez a kristálytiszta volta ilyenkor látszik meg.

1975. február 25., kedd

Egyszer csak azt mondja reggelizés közben:

– Igen, Zalaegerszegen hatvannégy papom volt. Erre megjegyeztem, hogy milyen nagy szám. Ő felhős, de nyugodt arccal hozzáteszi:

– Nem a szám nagy, de mekkora a felelősség.

Magyar menekültek esküvőjével kapcsolatban történt a következő eset: Szollár, a traiskircheni lelkész hozta ide őket. Először úgy volt, hogy nászmise lesz. A miséhez való szöveget beadtam bíboros úrnak. A szövegben bent maradt véletlenül Szollárnak egy hozzám írt levele. Abban a levélben az állt, hogy jó lágeri szokás szerint már esküvő előtt, mint jegyeseket egy szobába tették őket.

Hát ez borzasztóan fölháborította őeminenciáját. Azonnal kijött az irodámba, szinte magából kikelve, hogyha ez így van, akkor ő szentmisét semmiképpen nem mondhat. Igyekeztem csitítani. Végre azt mondta, csak megesketi őket, mise nélkül. Szollár azt mondta a telefonba, hogy áldozni is szeretnének, mert gyónnak előtte. A bíboros úr megkérdezte tőlem, hogy aznap gyónnak-e, vagy előtte való nap gyónnak. Mert hogyha előtte való nap gyónnak, és éjjel egy szobában voltak, akkor „gratia specialissimára” van szükségük, hogy ne éljenek együtt. Ez is bizonyítja csorbítatlan erkölcsi érzékét. Abból egy szemernyi sem enged. Mondtam bíborosunknak esküvő előtt, hogy ők is magyar menekültek, az otthoni rendszer neveltjei, finoman tessék velük bánni. Erre nagyon lágyan megjegyezte, hogy emiatt ne aggódjam.

Nagyon szép beszédet mondott, amely valóban fölemelte az esküvői hangulatot. Mindenki feszülten hallgatta. Sokaknak folyt a könnye, pedig egészen egyszerű, evangéliumi, katolikus igazságokat mondott a házasságról. Azt hiszem Bolza Ilona jegyezte meg, hogy ez egy igazi esküvő volt.

1975. február 27., csütörtök

Laura testvér járt ma nálam. Arról beszélgettünk, hogy Erzsébet elment, Etelka, a szakácsnő is visszament Amerikába. A Pázmáneum volt szakácsnője, Matild nővér főz, kínlódva a fájós lábával. Aranyos teremtés, aki szótlánul végzi a munkáját. Mondom, milyen jó lenne, ha csak egyszer egy héten bemenne hozzá őeminenciája, megkérdezné: Matild nővér, hogy van, hogy bírja a fájós lábával a munkát?

Ma este bementem Zrínyi József ügyét elintézni. Zrínyi József a bíboros úrnak anyai ágon unokaöccse. Egy gyerekkel menekült és a feleségével. Még fiatalember. Nagybátyja Zrínyi plébános volt. Ludwigshafenben lakik, most jött ki Olaszországon keresztül. Írt, hogy a speyeri püspöknél járjon el a nagybácsija, hogy az egyházmegyei építészeti munkában szeretne dolgozni. Kérdeztem: „Írjunk?” Azt mondja bíborosunk: „Írjunk.” Ellenvetéseimre azt mondta, hogy bár ő sosem szerette, ha valakit pártfogolnia kellett rokonság miatt, de azért, mert az unokaöccse menekült, ezért nem kerülhet unokaöcs mivolta miatt hátrányosabb helyzetbe, mint a többi menekült. El kell járni az ügyében. Írjuk meg a püspöknek, hogy tudjuk, munkanélküliség van, intézkedjék a saját belátása szerint. Csak akkor tartsa meg, ha megállja a helyét. De most segítse munkához ebben a kenyértelenségben. Aztán ezt mondta:

–Ha valaki nincstelenül jön hozzám, akkor nem tudom megállapítani a milyenségét, mert az embernek a természete akkor látszik meg igazán, hogy jó vagy rossz, amikor már van valamije.

Ez találó megjegyzés. A nincstelenség szürkévé teszi az embert, és eltakartatja vele a hibáit. De amikor van neki valamije, hogy azzal hogyan bánik, hogy magán hogyan uralkodik, mennyire akar igaz lenni, az a vagyonnal, a ranggal, méltósággal jön. Aztán elmondta, hogy miután a csehimentszent plébános címzetes esperes lett, ez a szomszédban lévő Zrínyi rokon plébános kérte őt, mint esztergomi érseket, járjon el, hogy ő is címzetes esperes legyen. Mindszenty bíboros ezt a kérését elutasította, hogy ő ezt nem teheti, mert ha valóban megérdemelte volna a címzetes esperességet, akkor már régen megkapta volna. És csak a szomszéd címzetes esperessége miatt azt nem kérheti.

– Erre az édesanyám, a boldogult – mondja a prímás – megjegyezte: Ennek a Zrínyi papnak, nagybácsinak, fiatal korában kellett volna másképp gondolkodnia.

Ezzel utalt arra, hogy talán fiatal pap korában nem viselkedett egészen úgy, mint kellett volna, de finoman fejezte ki. A prímás megértette nehézségemet, és azt mondta, a levélbe tegyem bele az összes klauzuláimat. Bár munkanélküliség van, a fiút nem ismerem, de remélem, hogy meg fogja állni a helyét. Nyugodtan megbeszéltük az egész ügyet. Amikor bele kell hatolni egy ember szociális körülményeibe, lelki világába, akkor nagyon éles meglátásai vannak. Reálisak. Csak akkor kevésbé reális, amikor valamit el akar érni, vagy pedig a megsértett jogért vagy igazságért vagy visszaélés helyreállításáért valamit tenni kell. Akkor hanyatt-homlok megy előre, hogy csináljon valamit.

Bár a következő oldalak Msgr. Mészáros Tibor naplójegyzeteiben találhatóak, azok nem Farkas Margit gépeléséből származnak. A szöveg stílusából feltételezhető, hogy a szerző ezeket az oldalakat másunnal toldotta jegyzetei közé. Tartalmából ítélve a dokumentum 1975 márciusában keletkezhetett.

[Dr. Cserhádi] múlt év szeptemberében – miután hazatért Garmisch-Partenkirchenből, ahol szabadságát töltötte, és basedov betegségét kúrálta –, a püspökkari konferencián azt kérte, hogy sokoldalú elfoglaltsága miatt mentsék fel őt néhány hivatalától. Később elmondta valakinek, hogy ez nem egészen az ő kezdeményezésére történt. Az eset után kint járt Bécsben a pannonhalmi új főapát, Szennay, és meglegedetten újságotla, hogy Cserhádi trónfosztása történt a püspökkari konferencián. Ebben az értelemben fogtuk fel mi is, tudván, hogy Cserhádi

mindenről könnyű szerrel lemondhatott volna, de a külföldi segélyszervekkel való kapcsolatokról nem. Mivel ez is benne volt a lemondásban, fölöttébb kételkedtünk benne, hogy Cserháti szabad elhatározásból kérte a hivatal alóli felmentését. Később azonban kiderült, hogy a trónfosztás inkább azt a célt szolgálta, hogy a pécsi püspököt idejében szabaddá tegyék az esztergomi érseki hivatalra. Januárban Bécsben járt. Egyik jó barátom beszélt vele telefonon, és előhozta az esztergomi kinevezést, amire Cserháti azt válaszolta: Igen, erről van szó, erről folynak a tárgyalások Budapest és a Vatikán között. A Vatikán őt, Cserhátit tartja tárgyalóképesnek. Figyeljük meg az áprilisi Vigiliát – mondotta –, cikke jelenik meg benne, és abban mintegy programot ad.

Ha tehát valami nem jön közbe, az ország megszállása – „fölszabadulása” – 30-ik évfordulójára feldíszítik majd a színpadot, és legújabbán már arról is hír jött, hogy Budapest felveszi a diplomáciai kapcsolatot a Vatikánnal. A londoni *Financial Times* cikke szerint ebben az ügyben Casaroli áprilisban Budapestre utazik. A londoni újság azt írja, hogy ezt a hírt varsói jól tájékozott körből hallotta.

Tehát Varsó már tud róla, hogy Moszkva hogyan szervezi nagyarányú becsapási hadműveletét az *Európai Biztonsági Konferencia* érdekében. Néhány héttel ezelőtt mint szenzációt közölte az egyik belső tájékoztató római forrásból, hogy Moszkva átadta a Pápának a meghívót az Európai Biztonsági értekezlet csúcstalálkozójára, és a részvétel fejében megengedi, hogy Csehszlovákiában néhány püspököt nevezzen ki, ellátogathat Zagorsba, ott hajlandó vele Brezsnyev is találkozni, de nem Moszkvában. Zagorsban dialógust folytathat Pimen pátriárkával és társaival, elmehet Csensztochovába is.

Amikor olvastam a hírt néhány héttel ezelőtt, túl fantasztikusnak tartottam. De azóta az események kezdik igazolni. Casaroli már elment Prágába és jelezte, hogy hamarosan folytatják a tárgyalásokat Rómában. Prága tudomására hozta, hogy új püspököket csak a békepapok soraiból nevezhetnek ki. Az események eszembe juttatják Tomasek prágai apostoli kormányzóval folytatott hosszú beszélgetéseinket. Néhány évvel ezelőtt együtt nyaraltunk két hétig, és amikor megtudta, hol dolgozom, a lehető legrészletesebben el kellett mondanom neki a magyarországi egyházpolitikai eseményeket. Megkérdeztem tőle, miért érdeklik őt ilyen részletesen a dolgok.

– Azért, mert Prága a magyar példa szerint akar eljárni az egyházpolitikában.

És igaza volt. Mert Prága ugyanúgy *tabula rasat* teremtett egyházpolitikájában, mint annak idején Budapest. A püspököket elintézte, a papok jó részét kiszórta a lelkipásztori munkából, a szerzeteseket is feloszlatta, utána jelentkezett, hogy tárgyalni akar a Vatikánnal. A Vatikán ugyanazt a hibát követte el Prágával, mint Budapesttel. Casaroli tárgyalt, elfogadta a *status quo*-t, nem követelte a foglyok szabadon bocsátását, mint annak idején Adenauer Moszkvában, hanem a romokon tárgyalt. Két évvel ezelőtt négy püspököt nevezett ki – köztük az egyik vezető békepap –, a másik hármat utána bevezényelték a békepapi mozgalomba ugyanúgy, mint Budapesten tették az első kinevezések után. Az egyházmegyéket a békepapok kezébe adták – most jöhet a püspöki kinevezés. A rendszer teljesen hatalmába kerítette már az egyházat, most jön a korona: a püspök a rendszer hű szolgálói közül. És mindemellett Moszkva még a Vatikánt is odaülteti az Európai Biztonsági értekezlet csúcskonferenciáján – ami Európa elárulását jelenti – Brezsnyev mellé. A Vatikán odaadta az egyházat a rendszernek, és maga is odaáll Moszkva oldalára. Ez a vatikáni keleti politika. Felállítja országainkban a rendszernek tetsző új hierarchiát, és utána mossa a kezét, [és] ha a katolikusok elidegenednek az egyháztól, azt válaszolja majd: eszi, nem eszi, nem kap mást.

A II. Vatikáni Zsinat után világszerte bevonják a katolikusokat a püspökjelöltek kiválogatásába. Magyarországon, illetve Kelet-Európában nem érvényesül a zsinati határozat. Itt [nemcsak] a katolikusokat, [de] még a papokat sem kérdezik meg, hogy kit szeretnének püspöküknek. Így aztán eléri, hogy a Vatikán provokálja majd az egyházi megoszlást. Ennek jelei Magyarországon már mutatkoznak. Maguk a püspökök panaszkodnak, hogy papjaik nem

bíznak bennük, idegenkednek tőlük, nem szólva az értelmes katolikusokról és a gondolkodó fiatalokról.

Vissza Cserhátihoz: Cserhátit a rendszer futtatja. Novemberben (1974) ő vezette a Berlini Konferenciára a 20 tagú magyarországi küldöttséget. Ő volt az egyedüli püspök ezen a kommunista szervezésű nemzetközi konferencián. Ijjas volt az egyetlen érsek, aki táviratilag üdvözölte a konferenciát, és azt Cserháti olvasta fel. November 19-ikén olvasták fel Kelet-Németország templomaiban a keletnémet katolikus püspökök közös pásztorlevelét, melyben állást foglalnak a kommunista iskola monopólium, továbbá a katolikusokat ért mindenfajta diszkrimináció és az emberi jogokat ért sérelmek ellen. Követelik az alkotmányban biztosított jogok megtartását a mindennapi életben. Ugyanúgy, mint a lengyel püspökök. Cserháti egy héttel később, 1974. november 26-ikán nyilatkozik a keleti, kommunista társutas CDU lapjának, a *Neue Zeit*-nak – az interjú fotokópiában mellékelve³⁶ –, de nem a keletnémet püspökökkel vállal szolidaritást, hanem a szocializmussal.

Pedig Cserháti is sváb. Kijelenti: csodálatosat alkotott a szocializmus. És [hogy] mennyire szolidárisak a magyar püspökök a szocializmussal, [azt] az is mutatja, hogy amikor megbukott Chilében Allende, azonnal írt a magyar püspöki kar Silva chilei bíborosnak, és aggodalmát fejezte ki a történetek fölött, és elítélte a népuralom megbuktatását. A súlyos magyar lelkipásztori kérdésekben azonban még nem nyilatkoztak: magzatelhajtás, öngyilkosság stb.

Simon József újpetrei (Pécsi egyházmegye) fiatal káplánt a kémközpont elkapta, és be akarta szervezni külföldi egyházi kémkedésre. 10 instrukciót kapott, és utána kiküldték próbaútra. Kint maradt. Elmondta, hogy az instrukciók alkalmával többször szóba került Cserháti püspök, és az ÁVÓS megjegyezte: ismerjük ám őt és viselt dolgait...

Tehát eléggé a kezükben lehet. Ki tudja, mi igaz az ügyből, de az ÁVO akkor bizonyít, amikor akar, és azt, amit akar. A pécsi püspök eddig is kiszolgálta őket – érthető, ha arra készülnek, hogy a magyar egyház élére állítják.

Különben pénteken, február 28-án megkérdezték Rómában Alessandrini professzort, a Vatikán szóvivőjét, mit tud Casaroli tervezett áprilisi budapesti útjáról. A szóvivő nem tagadta, megjegyezte: az ilyen utazásokat nem szokták előre közölni.

Szerintem nem lehetetlen, hogy elkezdik a diplomáciai kapcsolatok felvételére irányuló tárgyalásokat, mert Moszkva ezzel is siettetni kívánja Wiszinsky bíboros megfékezését. Lengyelországban úgy néz ki, hogy a püspökök ragaszkodnak a Pápa ígéretéhez, mely szerint addig nem lehet szó diplomáciai kapcsolatokról, amíg az országban nem oldják meg az állam és az egyház viszonyának problémáit. Tehát egyelőre – mondotta Wiszinsky néhány nappal ezelőtt – még nagyon messze vagyunk a normalizálástól. Sőt inkább úgy néz ki, folytatta, hogy az állam az országban úzi a maga kis játékait az egyházzal, miközben a Vatikán megbízottaival diplomáciai kapcsolatokról beszél. Ezt a frontot egyelőre nem fogják rendezni. Inkább előretörnek Budapesttel, és sürgetik a Vatikánt, hogy ejtse már a két [év?] múlva hetvenöt éves Wiszinskyt,³⁷ akinek illik majd beadnia az érseki nyugdíjazás iránti kérését.

Tehát a dolgok a háttérben valahol összefüggnek, és nem az egyház javára. A kommunistáknak most könnyű dolguk van. Jugoszláviában látják, hogy a diplomáciai kapcsolat nem zavarja őket az egyház elleni küzdelemben. A Vatikán nem áll ki a világ színe elé, és nem vádolja őket gázságokért. Nem is tiltakozik. Viszont kifelé még sokat jelent, hogy diplomáciai kapcsolatban állnak a Vatikánnal – egyúttal leszerelik vele a sajtót is. Ha megírja, mi történik Jugoszláviában, nyomban csökkenteni ennek hatását a tény, hogy a Vatikán semmit sem szól. Tehát túloznak a hidegháború hívei. Ha olyan rossz lenne, a Vatikán tiltakozna. Mivel nem teszi, biztosan [csak] valami csetepatéról lehet szó, ami nagyban nem érinti az egyházat. Miért ne

³⁶ A szóban forgó fotokópia ez ideig nem került elő Msgr. Mészáros Tibor irataiból.

³⁷ Stefan Wyszyński 1901. augusztus 3-án született.

teremtsenek Kelet-Európában is ilyen helyzetet?! Így állunk, pillanatnyilag így látom a helyzetet. *(Betűhív másolat)*

Március

1975. március 4., kedd

Folytatódik Farkas Margit gépelése hangszalagról

A Kaiser Strasse-i nővéreknél voltunk az osztrák területeken működő magyar papok rekollekcióján. A bíboros szentmisét mondott és egy rövid homiliát, amelyben vázolta a papnak az Isten által adott nemes hivatását, de különösen a magyar papét. Ahogy népünk szétszórásban van, úgy van nemzetünk is szétszórva ezen a világon, és a magyar pap vágyódik az otthona után.

Érdekes dolog, mennyire meggyőzően tud általánosítani akkor, amikor igen sokak lelkében talán ez a rettenetes honvágy nem is él. Hogy mennyire idealizálja a távollevőt és a közelmúltat, erre legjellemzőbb, hogy a beszéd végén elmondta az ausztráliai Viktória államban huszonhét vagy huszonnyolc év óta működő Varga Zoltán hősies munkáját. A nevet nem említette, csak én tudtam és még néhányan, hogy róla van szó. Hihetetlen lelkesedéssel beszélt róla, és mintegy szentnek állította oda a papi buzgóság terén.

Persze, hogy rendes ember. Zoltánt én is becsülöm, de amikor az ember ismeri a körülményeket, akkor kissé nehéz elfogadni a nagy idealizálását a múltnak és a távollevőnek.

Reggeli után részt vett először az elmélkedésen, utána majdnem két órán át fogadta a papokat, aztán ott volt a szentségimádási órán is. Utána jelentkezett nála *Pallavicini Frigyes* és felesége. Ott voltunk ebéden. Nagyon szépen zajlott le minden.

Marosi László, a rekollekció szervezője nagyon megnyerő ember, de mivel különösen a bécsi papok nem voltak ott, kiadta az ukázt hogy írjuk össze név és cím szerint, kik voltak jelen magyar papok, és kik maradtak távol Ausztriából. És akik nem voltak ott, mióta nem járnak ezekre a rekollekciókra.

1975. március 6., csütörtök

Kolumba testvér kínálja az ételt az ebédnél:

– Tessék, Eminenciás Uram, ezt kivenni, mert ez puha.

Erre megjegyzi a Rába-melléki, a hátsági parasztembernek a keserű humorával:

– Ilyen korban már nem foggal, hanem szemmel választunk.

1975. március 10., hétfő

Vecsey a Stiftungnak, illetve Ullsteinnek írt levelet, amelyet én az elutazásom előtt neki adtam, nem küldte el, hanem telefirkálta ékes írásával, hogy ez kétségbeejtő, ez borzasztó, ez lehetetlen, csak azt nem írta, hogy ez nem igaz. Ez a levél a bíboros kezébe került. Borzasztóan fölháborodott, hogy őt a Vecsey így cenzúrázza.

Amikor megjött Vecsey Svájcból, bejött és kérte a dossziét. Kivitte, aztán hamarosan visszahozta. Ebből a levélből Vecsey megjegyzései, cenzúrázásai mind ki voltak vágva ollóval. Csak azt nem tudom, mert Vecsey őminenciájánál volt, amikor a dossziét bevitte, hogy Vecseyvel vágatta-e ki, vagy ő maga vágta ki. Nem tudom, hogyan történt. Érdekes lenne megtudni. Nem akartam egyiküket se kérdezni, mert Vecsey fölbosszankodott volna, a bíboros úr meg nem mondta volna meg. Azt mondta volna, semmi közöm hozzá.

1975. március 11., kedd

A reggelinél őeminenciája csendben kezdi mondani:

– Ma huszonkilenc éve, hogy Rómából indultam vissza Magyarországra. Február 8-án értünk ki...

Elmondta, hogy ez még Nagy Ferenc miniszterelnöksége alatt volt. A rendszer az útlevel engedélyezését Mindszenty érsek, prímás látogatásához kötötte. Ahhoz, hogy jelenjék meg Budapesten és kérje. Ő azonban nem ment el. Drahos és mindenki kérte, hogy menjen el, hiszen se a csehek, se a horvátok, se a románok nem kaptak bíbort, csak mi magyarok. Nem szabad elszalasztani. El kell menni Pestre, meg kell alázkodni. De ő hajthatatlan volt, nem ment, nem alázkodott meg, hanem kiment a visegrádi kerületbe vizitációra. Templomokat, iskolákat, plébániákat látogatott. A Vatikánban ott volt harmincegy újonnan kinevezett bíboros, csak a kinevezett magyar bíboros nem érkezett meg, hogy átvegye a bíbori kalapot. Ezt Key tábornok figyelte az amerikai ellenőrző bizottságtól, és a vatikáni követ telefonált Budapestre, hogy ebből nagy botrány lesz. Erre Nagy Ferenc telefonált Pestről Drahosnak, hogy hol van Mindszenty bíboros, érsek?

– Kérem, nincs itthon. – volt a válasz.

– Hát hol van?

– Kiment vidékre.

Nagy Ferenc azt mondta, hogy ő most stafétával küldi az írásokat, stafétát küldjenek a prímás után, hogy azonnal jöjjön, hogy azonnal elindulhasson Rómába. Erre Drahos megkérdezi Nagy Ferencet:

– Hát nem kell neki Budapestre menni?

– Dehogyan kell, csak siessen, mert botrány lesz belőle.

Aztán fölszálltak valahol Esztergom határában egy kis katonai gépre, amelyben csak négyen voltak a pilótával együtt. A bíboroson kívül meg Key tábornok és Zakar titkár repültek. Báriba érkeztek, mert Key nem tudott valami oknál fogva Rómába repülni. Busszal mentek Báriból Nápolyon keresztül Rómába Zakarral. Őeminenciája megjegyezte, hogy senkit sem tapsoltak, mert csak a pápát illik megtapsolni a Szent Péterben, a harmincegy eddig megjelentnél nem tapsoltak, azok nem voltak olyan fontosak, mint az egy lekésett. Nem magát mondta, csak így: az „egy lekésett” bíboros. És amit nem szoktak csinálni, őt megtapsolták, és szinte nem is ügyeltek másra.

Ez 1946-ban volt, de 1945-ben is járt kint Rómában, mindjárt az orosz megszállás után. Bár XII. Pius lelkigyakorlaton volt, azonnal megszakította, hogy őt fogadja. És már akkor 1945-ban megsúgta neki, hogy bíboros lesz, tehát már tudott róla.

A délutáni sétán mondta el, igaz, hogy ő ragaszkodott annak idején, hogy Vecsey kérjen minden magyar nyomdától árajánlatot, de Vecsey mindig halogatta. A végén még sem csinálta. Így került el Kanadába Vörös-váryhoz, akinek semmi köze a katolikus és magyar üggyhöz, noha Európában is lettek volna nyomdák. Tollas Tibor is szépen megcsinálta volna. Dohogott Vecsey ellen.

1975. március 12., szerda

A bogotai püspök, De Brigard Ortiz, már négy évvel ezelőtt jelezte, hogy nem hívja meg őeminenciáját, mert nincsen magyar pap Bogotában, Columbiában, és magyarok is kevesen vannak. Nem éri meg a költséges utazás. Közben már két oldalról is jelezték, hogy a nuncius van mögötte, mert kardinális akar lenni, és nem akar rossz pontot szerezni magának Rómában. Reggelinél volt erről szó. Őeminenciája ezt mondta szó szerint:

– Szép ezektől a dél-amerikaiaktól, hogy nekünk akarnak példát adni egyházhűségben, és tőlünk féltik ortodox hitüket. – Keserűen, de jót mosolygott rajta.

Egész héten – miután 10-én megérkezett – Vecsey nem volt egyetlen vacsorán, ebéden, de reggelin sem, hanem mindig eltűnt. Kiment Kismartonba, vagy tudja csuda, hogy hol járt. Lelia nővér is mondta nekem, ő is észrevette, hogy nem mert bemenni a primáshoz. Hogy mitől fél, nem tudom.

Holnap délután indulok helyettesítésre március utolsó két hetében, és csak húsvét után jövök vissza. Jó éjszakát!

Eddig tart a szöveg, melyet Msgr. Mészáros Tibor diktált magnetofonba. Ezt az igen terjedelmes anyagot gépelte le hangszalagról a bécsi illetőségű Farkas Margit.

A napló bejegyzése szerint Mészáros atya 1975. március 13-án, csütörtökön indult két hétre az ausztriai Zürsbe, hogy ott egy plébánián helyettesítsen, vagyis a nagyheti és húsvéti szertartásokat elvégezze. Zürsi tartózkodásának majdnem a végén, március 31-én, húsvéthétfőn azonban különös szövegű táviratot kapott Bécsből, a Pázmáneumból: „A bíboros egyelőre nem veszi igénybe segítőkézségét. Titkárság.”

Mészáros atyát a távirat úgy éri, mint derült égből a villámcsapás. Nincs tudomása arról, hogy bármivel is rászolgált volna arra, hogy a bíboros elbocsássa őt titkári állásából. Különösen így: távollétében, megkérdezése nélkül. Arra gyanakodik, főnökét mások befolyásolták ennek a döntésnek meghozatalában.

Április 1-én, húsvétkedden visszautazik Bécsbe, jelentkezik a bíborosnál. A bíboros fogadja ugyan, de egyelőre nem járul hozzá, hogy a Pázmáneumban lakhasson. Msgr. Mészáros Tibor ekkor költözik egy hétre az ausztriai Messernbe, Kovács Jenőnek, hajdani iskolatársának plébániájára.

Az itt következő naplórészleteket – 1975. április 28-tól – maga Msgr. Mészáros Tibor írta gépbe. Valószínűleg anélkül, hogy előzőleg szalagra mondta volna.

Április

1975. április 28., hétfő

Miután nincs, akivel leírathatnám azt, amit a hangszalagra mondok, kénytelen vagyok mindent magam leírni a gépen.

Április 2-től 9-ig Messernben voltam *Kovács Jenő* plébániáján. Elődje – arcképéről ítélve az ebédlőben – valami nagyon savanyúképű *dr. Butz* volt közel harminc évig. Premontrei szerzetes volt. Hitler zavarta szét őket, és beleszokott a világi papságba. Vissza se ment a szerzetébe. Nagyon értett a gazdasághoz, mert a messerni plébániának nagy erdei voltak. Csak mérnöknek szólították a faluban, mindent jól ráncbaszedett. A germánnak megvan az a tulajdonsága, hogy ráül a dolgokra, amit tesz, teszi végig. Kovács Jenő csőzsi származású, velem volt a veszprémi kisszemináriumban, és velem szemben ült. Négy évvel járt fölöttem. Nagy koponyája van, kívül is, belül is. Pesten végzett. A veszprémi püspöki kancellária elég mostohán bánt vele. Emlékszem, hogy annak idején *Megyesi Schwartz Róbert* kancellár kicsit dühödve, idegesen leszólva beszélt róla. Sosem értettem meg, miért. Mindig nemes gondolkodású, jófejű és józan embernek tartottam. Szó nélkül elfogadott egy hétre, hogy jöhetek hozzá, és egy szóval sem kérdezte, hogy miért. Csak mondtam, hogy nem tudok aludni, és az idegimmel először életemben rosszul vagyok.

Kovács Jenő a háborúnak egészen a végén jelentkezett katonalelkésznek, mert valójában – nem is annyira jobboldalinak –, inkább tekintélyuralmi embernek tartotta és tartja magát. A harmónia, a rend, a kötelességteljesítés, az ész és akarat összhangja, állandóan visszatérő szavai. Ezt a kis plébániát vállalta el, hogy ideje legyen a tudományokra. Főképp bölcsellett foglalkozik, és jelenleg rágja át magát a Martin Heidegger *Sein und Zeit* című munkáján, amelybe velem is belekóstoltatott.

Nagyon nehéz, de lenyűgöző olvasmány. A lényeg, a substantia tagadásából mint existentialista persze nem jut ki, de miután az életet a mozgalmasság, az állandó hullámozás, az evilágba való dobítás szemszögéből nézi – és innét kezdve a maga módján vaslogikával halad előre –, nem lehet tőle elvenni az alapos és zseniális munka érdemét, a gondolkodás mélységét. Csodálom Kovács Jenő alapos bírálatát: breton parasztasszony vagy charleroi bányász megdönthetetlen hite van, és nagyszerű meglátással fedezi föl az akaratos lángelmének a korlátoltságát.

Heidegger jezsuita növendék volt. Kilépett. Heidegger unokaöccse nemrég lett katolikus pap, és Heidegger is hivatalos volt, ő mondta az üdvözlő beszédet. Erre válaszolt a frissen szentelt pap. A vendégek azt mondták, hogy Heidegger adta fölszóalásában a teológiát és az újmisést a bölcsellett. Ez modern ma, és így térnek vissza az elrugaszkodott öregkorukra az isteni forrásokhoz.

Kovács Jenő nagy magányban él, maga főz, maga fűt, csak egy héten kétszer jön be hozzá az előző plébános szakácsnéjának kisegítő, illetve bejáró asszonya.

A plébánia a modern lakásokhoz képest még század eleji. Egpár szoba nincs is kitakarítva. A fürdőszoba, barnás-szürke falakkal, század eleji fürdőkáddal, amely nincs beépítve, és ott meztelenkedik a sarokban. A központi fűtés nélküli ház reggelenként –, mert elég hűvös április eleje volt – barátságosan, szeminárium, internátusi hangulata van, mint a harmincas években Veszprémben.

A hívek is észreveszik Kovács Jenő plébános magányosságát. Egy nyugdíjas asszony szoba elegendett velem, amikor a templomsukásról a plébánia felé tartottam, és ő mondta:

– Jó ember és okos a plébános, de sajnáljuk, hogy nincsen csatlakozása (kein Anschluss) a hívekkel.

Ez a német kifejezés arra, amikor valaki magányosan és magának él. A magyar azt mondja: olyan magának való ember. Mindezt Kovács Jenő is tudja, de nem törődik vele, mert teljesen és őszintén éli a maga papi cölibátusát és magányát. Le a kalappal előtte.

Hozzám nagyon kedves volt, igen nemesen diszkrét, tapintatos. Egy szóval sem hozta elő, hogy miért is vagyok nála egy hétig. Látszólag megelégedett azzal, hogy az idegeimet akarom nyugtatni. Persze kerülővel mindig ráterelődött a szó arra, hogy ki is Mindszenty. Egyszer így foglalta össze lényét – teljes tisztelettel –:

– Igen sokat tett, épített, szenvedett a hitért.

Annyira közel persze nem ismerhette, hogy más kritikát mondjon.

Kovács Jenő Budapesten végezte a teológiát. Igazán nem tanult soha idegen nyelvet. Kitűnő koponyájával és gondolkodási képességével most nyelv nélkül van. Ezen szenved, de igazából beismerni nem tudja. Nyelv nélkül olyan magányos bölény benyomását teszi. Nagyon megszerettem. Nemes, igazán úriember, igazi pap és mérhetetlen teherbírású – magányát, munkáját, hivatalát rendszeresen ellátó. Csak az embereket kerüli, hogy ideje maradjon szellemi életére, és így állandóan örlődik tudományos ambíciója és az egyszerű néptől természetesen megkívánt közösségi, lelkipásztori munka követelményei között.

A napok lassan mentek. Sokat kínlódtam mindazzal, ami Bécsben történt. Gyalázatosnak, olcsónak és gonosznak éreztem az egész eljárást ellenem. Szerencsétlen öreg bíborost használták ki, hogy engem elintézzenek. Ez a védtelenség kikezdi az idegeimet. Csak félig alszom még éjszaka is. Jobb híján, és mert lelkiismereti lény az ember, elkezdem feszegetni a lelkiismeretemet, és persze fölfedez az ember tömegével olyan kisebb-nagyobb dolgokat, amelyek bántják, amelyek szinte megbocsáthatatlanoknak tűnnek föl. A karjaimban, a vállaimban súlyos fájdalom jelentkezik.

Egy nap kirándultam Kovács Jenővel Zwettlbe. A völgyben, komor tájban fekvő, élettelen cisztercita kolostor. Már régóta kísér és kísért, de most egész erővel tör át rajtam az a benyomás, hogy egy ilyen helyen élni halálomig –, Isten őrizzen!

Egy nap elmegyek a Kampvölgyön keresztül Kremsbe, és visszatérek Idolsbergen keresztül. Esős, fedett egő nap. Milyen sekélyek ezek az alsóausztriai völgyek! Mennyire hozzászoktam Svájcban ahhoz, hogy a völgy völgy, a hegy hegy legyen.

Valahol a templom körül Messernben, csak istentisztelet alatt történhetett, kiszurkálták az autógumimat. Kétszer kellett rendbehozatom.

Április 9-én indultam Kovács Jenővel vissza Bécsbe. Bécs határában lerobbant a kocsim. Eltörött a kardán. Villamossal mentünk tovább. Így értem vissza Bécsbe, miután a bíboros Harangozó Ferencsel elröpült Londonba és Dél-Amerikába.

Április 9-től 18-ig Bécsben voltam, bár a fejem fölött függött a bíboros parancsa, hogy ne maradjak Bécsben.

Vecsey intézte a dél-amerikai utat, és mindjárt eltévesztette a londoni programot, ahol a BBC akart interjút a nemrég megjelent angol kiadású *Emlékirataim* eladásának fokozására. Egy nappal elkéstek, és úgyszólván senki sem fogadta őket. Ispánki nyugtatgatta a bíborost, több-kevesebb sikerrel. Azonnal tovább akart indulni Dél-Amerikába. Velem is megtörtént egypárszor hasonló! Bíboros úr ilyenkor nem szokott gondolni arra, hogy a jegyek csak másnapra vagy későbbre vannak megváltva, hogy nem zalaszentiváni vicinálisról van szó, hanem hat vagy tíz órás repülésről. Hercegprímás urunknak nem jut ilyenkor eszébe, hogy útja, érkezése és fogadása hetek óta be van ütemezve. Csak arra gondol, hogy személye felől az ő megkérdezése nélkül döntöttek, még ha ez nem is volt így! Hisz nem Ispánki vagy a BBC volt a hibás, hanem a saját titkára, dr. Vecsey azzal, hogy egy teljes nappal elszámolta magát, és

később indultak, mint tervezte. Ez volt a londoni eset, amelyet Harangozó is, Ispánki is egyértelműleg és egyformán mondtak el nekem később.

A végén mégis megtörtént a BBC interjú. Persze nem volt mellette senki, aki irányította volna, mint én tettem az utolsó két évben.

– Mennyit adtak el eddig az *Emlékirataim*-ból? – kérdezte a maga szokásos egyenes módján a bíboros. Valami tíz- vagy tizenötezet, mondták neki. Rosszallólag kevesellte. A BBC riportere megmagyarázta, hogy Anglia ma szegény, az angol könyvpiac ez nagy szám. De ilyenkor nem enged, nem segíti a bocsánatkérő munkáját. Harangozó meg is állapította, hogy az interjú rosszul sikerült. – Aztán, gondolom, össze-vissza vagdalták a filmet, persze nem a bíboros miatti kíméletből, hanem szükségük volt arra, hogy az eladandó könyvnek minél jobb propagandát csináljanak.

Ezalatt én Bécsben voltam. Nagyon összeszedtem magamat. Nem voltam vidám, ami érthető, de úgy telepedtem be az irodába, mintha semmi sem történt volna. Laura, Kolumba és Lelia meg is állapították rólam ezt a tényt. Azt várták, hogy összeomlom. Valaki erőt adott. Vecsey úgy járkált a házban és körülöttem, mint egy vert kutya. Folyton azt ismételte a nővéreknek, hogy neki az egészhez semmi köze. Ez nyilvánvalóan hazugság, ami a későbbiekben majd ki is tűnik. A Cser-Palkovics nem mert rám nézni, amikor néhanapján másolás miatt bejött a Pázmáneumba.

Vecsey folyton mondogatta a nővéreknek, kérdés nélkül, hogy ő neki semmi köze a Mészáros Tibor ügyéhez, és hogy ő erről nem tehet. Ez egyedül a bíboros akarata volt. Ezt mondogatta mindig, amikor a legmasszívabb módon benne volt a keze valamiben a bíborosnál, és amikor biztos volt, hogy befolyása érvényesül. Nem szóltam semmit. Nem panaszkodtam. A postát nem adta oda. Ezekben a napokban írtam meg mindazt, amit az *Elbocsátás* cím alatti cikkemben van.³⁸ Igyekeztem hű maradni, bár az események befolyása alatt szinte túlságos közvetlenséggel áradnak a soraimból az események. Ilyenkor mindig van valami olyan közvetlen színe az elmondottaknak, hogy hihetetlennek látszanak.

Lelia nővér segített, és angolra is lefordítottam, németre is az *Elbocsátás* című cikkemet, mert Svájcba készülvén meg akartam mutatni Spirigéknek és esetleg visszafelé jövet Waldsteinéknek Salzburgban.

A dilemmám a régi volt. Nem tudtam, hogy mit csináljak. Pakoljak-e, és menjek el végleg? Vagy várjak? Nem akartam kiélezni a dolgokat.

Nyíltan megmondtam Vecseynek a szemébe, hogy ideges és nyughatatlan lelkiállapota miatt nem mondtam meg Svájcba utazásom előtt neki, hogy hova megyek. Folyton zaklatott volna lehetetlen telefonokkal és levelekkel. Mindezt úgy adta be a bíborosnak, hogy a saját személyét és sérelmeit mindig azonosította a bíboroséival. És olyan akarati típusnak, mint Mindszenty bíboros, sokszor kapóra jött, ha nem is volt okos, hogy megmutassa a világnak a parancsolási hajlamát és annak örömét. Hogy micsoda vészes volt Vecsey és Mindszenty azonosítása kifelé, nem mondtam meg neki, mert úgyis hiábavaló lett volna. Ezekben a napokban folyton kerülgetett. Szólni nyíltan nem szólt, csak a hátam mögött kérdezte folyton a nővéreket, hogy mikor megyek el Bécsből. Elkívánt innen, és azt hitte, hogy ezzel az ügy le van zárva.

Április 18-án indultam el Bécsből és estére értem Spirigékhez Wilbe. Ott voltam egészen április 26-ig, kivéve két napot, amikor Genfben meglátogattam Nebeléket. Avenches-nál lerobbant az autóm. Gravenék Düdingenből segítettek ki, és Fribourgtól Genfig vonattal utaztam. Vissza Anita hozott el Avenchesig, ahonnan a gyerekeket, Véronique-t és Mathiast

³⁸ Ezeknek a napoknak az eseményeit Msgr. Mészáros Tibor részletesen ismerteti *Akit övéi be nem fogadtak. Mindszenty bíboros titkárának visszaemlékezései* c. könyvének „Az elbocsátás” című fejezetében. (*Pro Domo, Pécs, 1997., 261-279. old.*)

elvittem a nagyszüleikhez Willisauba. Nagyon kellemetlen út volt, és először volt alkalmam megismerni Nebelék és Anita kedvességét.

Hugóval és Madeleine-nel kétszer vagy háromszor is átbeszéltem az ügyet, miután elolvastattam velük azt, amit az *Elbocsátás*-ban írtam. Tudatában voltam, milyen felindulást okozok lelkükben, ha fölfedem előttük Mindszentynek –, akiről csak hősie, szent dolgokat hallottak, és akihez ragaszkodtak, aki mellett Hugó nyíltan kiállt még a közéletben is egészen a Vatikánig – emberi oldalait. Madeleine ebben a lelkiállapotomban, amikor is minden idegem fájt, aludni nem tudtam, nagyon megértően bánt velem.

Hugó sokkal keményebb volt hozzám. Nem könnyen adta föl Mindszentyt, de nem vonta kétségbe, hogy amit írtam és mondtam róla, igaz. Megértettem, hisz nem könnyű egy személy iránti lelkesedést föladni. Végeredményben Mindszenty személyét közelről nem ismerte, nem ismeri. Nem fogadta el egészen, hogy Vecsey legalábbis részben pszichopata. Jónak találja Mindszenty könyvét, és egyáltalán nem tett rá benyomást, hogy én az emlékiratokat autohagiographianak, önszentéletrajznak tartom, amelyben nincs vívódás, nincs kétség, nincs megrettenés a döntések pillanatában. Az emlékiratok vallásosak, igazak, Mindszentyen és magyarul földrengésszerűek, de nincs emberi, széles és kimerítő skálájuk.

Hugó fönntartotta az álláspontját: az emlékiratok jók, a bíboros állásfoglalása a mai világban helyes, Vecsey nem lehet annyira pszichopata, amennyire én azt beállítom.

Engemet illetően így foglalhatnám össze azt, amit rólam mondott: túlságosan szeretem az élvezetet, túlságosan szabadnak éreztem magamat a bíboros mellett, sok volt elmenni januárban, februárban és márciusban sízni, és ezzel kapcsolatban már Hintertuxban, Regula esküvője utáni héten (február 8-a után) rossz érzése volt. Azonkívül állhatatlan vagyok, minden helyen két-három év után vagy magamtól megyek el, vagy olyan lesz a helyzet, hogy bár mindig fönntartom magamnak a lehetőséget, hogy maradjak, jobbnak látszik elmenni. Nincs bennem az elkötelezettség. És elég drámaian – ami nem szokása – kitört:

– Végeredményben miben hiszel? Mindszentyben sem, a plébániai munkában sem, egyáltalán hiszel valamiben, amire föl tudod tenni az életedet?

Javazlata az volt, hogy menjek vissza Bécsbe, és pedig még mielőtt a bíboros megjön Dél-Amerikából. Legyek ott, és legyek ott úgy, hogy itt vagyok, bíboros úr, és nem mozdulok, mert semmit sem csináltam, ami miatt engem kidobhatna. Semmiképpen sem szabad engednem, különösen akkor nem, ha a háttérben mindaz a machináció van, amelynek eredménye volt ez az elbocsátás.

Persze, ha nem hiszek a bíboros személyében és ügyében – folytatta Hugó –, akkor kár mellette maradni. Akkor hagyd ott, és próbálj valahol újrakezdeni, hisz az egész állás úgyis csak addig van, ameddig a bíboros él. Tehát csak idő kérdése. A lényeg az, hogy tőle, hacsak lehet, veszekedéssel és elbocsátás formájában el ne válj.

Ez a Spirigékkal való tárgyalás lényege. Három következtetést tudok belőle levonni:

Először is Hugó szívós, majdnem makacs és akaratos természetű. Ragaszkodik ahhoz, ami vagy aki iránt egyszer hosszú ideig lelkesedéssel volt. Így nem is fogadhatta el, hogy miután annyit beszéltem Mindszenty bíborosról, annyira és annyiszor esküdtem rá, most hirtelen valami egészen más képpel hozakodom elő ugyanarról a Mindszentyről. Igaz, hogy ez a hasadás okozta és okozza bennem a legnagyobb kínt és szenvedést.

Másodszor: amiket ellenem mint vádak és bírálatot fölhozott, nagy részben tartalmilag igazak, ha a körülményeket jobban tekintetbe is kellene venni.

Harmadszor: a tanácsadása helyes volt. Mindent megpróbálni, hogy szakadás, haraggal válás ne történjék.

Van még egy negyedik oldala is a dolognak, amelyet nehezen bír el a papír. Tudniillik, ha le kellene írnom, mi a háttere az egésznek, hogy ilyen vagyok? Milyen és mi a hitem? Nem

engedtem-e kétely és a jóra való restség miatt kialudni lelkemben a lelkesedést? Hitem nem inkább kérdés és kínlódás-e, semmint igenlés és öröm? Mindezt meg kellene világítanom, és súlyos példákkal alátámasztanom az elmúlt 20-30 éves élettörténetemből. Most azonban erre nincs idő.

Így indultam vissza Svájcba. Salzburgban megálltam. Waldstein Wolfganggal elolvastattam az *Elbocsátás*-t. Persze ő nem ismer annyira, mint Hugó, és így szemében, mint pap, magasabban állok. Ezért van az, hogy jobban megértett, mint Hugó, illetve az én oldalamra hajlott, de végeredményben azt a tanácsot adta, amit Hugó; azaz vissza Bécsbe, ott lenni, megküzdeni és nem engedni. Valami levelet is írt a bíborosnak, amely a táskámban van a Leliánál, de annak átadására már nem került sor.

Így értem április 26-án Bécsbe. A nővérek szívesen fogadtak. Kétségbe voltak esve, hogy mi lesz velem. Itt volt Vecsey is, de nem jött be köszönteni, vagy üdvözölni az irodába. Mondták, a bíboros 27-én jön meg Dél-Amerikából.

A Messern utáni bécsi tartózkodásom idejébe esik (április 9-18-ig), hogy két-három helyen is megbeszéltem az ügyet jóbarátokkal. Bolza Ilona grófnővel azért, mert nagyon részt vesz a sorsomban, és lévén a házban a fiúinternátus vezetője, valahogy úgyis tudott a dolgokról. Révay István gróf családjával, amelyen részt vett felesége és sógornője. És egyszer ebédre lévén hivatalos Taubinger László doktorékhöz nővére jelenlétében.

Bolza Ilona nem tudott érdemlegesen tanácsot adni, ami érthető is: szerény, tisztelettudó, és nem mer ilyen kérdéseknek nekivágni.

Révayék meghallgattak. Nagyon egyetértettek velem, mint ahogy így volt az elmúlt három év alatt. Érdekes, hogy Révay tanácsa jobbra abba torkollott:

– Eleget áldoztál, Tibor, erre a veszett fejsze nyele ügyre. Itt az ideje és a jó alkalom, hogy megszabadulj tőle. Ne engedj. Ha nem vesz vissza minden diszkrimináció és az ügy elfelejtése nélkül, hagyd ott!

Taubingerék fölfogása egészen más volt. László alig tíz éve lett katolikussá. Számára a bíbor még mindig valami földöntúli nagy, és összefügg Mindszenty nagyságával. Ő is egyetértett velem. Tudja, hogy az „öregúr hiú, megvannak a bogarai, kicsit a régi világ embere”, amelyhez szíve szerint László is húz, de tanácsa mégis az volt, hogy kérjek bocsánatot, ha valamivel megsértettem volna, és ilyen módon igyekezzek mellette maradni. Ne vigyem törésre a dolgot.

Azt tudtam, hogyha megjön a bíboros úr, eléje fogok állni, és nem hagyom magamat intrikák és az ő teljes befolyásolhatósága miatt egyszerűen elbocsátani. De hogyan csináljam? Várjam-e, mintha semmi sem történt volna, a repülőtéren vagy itthon a bejáratnál, vagy csak utána jelentkezzem nála? Senki sem tudott tanácsot adni. Vecsey, mert beszéltem vele róla, csak hümmögött, mint az, aki megégette az ujját. Különben sem lehet tőle valamirevaló döntést várni. A nővérek, akik mindhárman, Lelia, Laura és Kolumba, erősen nekem drukkolnak, inkább afelé hajlottak, hogy menjek fogadni.

Mégis úgy döntöttem, hogy itt maradok az irodában, és nem mozdulok. Valamikor dél felé jött be a gép. Vecsey ment ki a bíboros úr elé. Hazajöttek. Egy félóra múlva Harangozó Feri jött be hozzám. Kedvesen köszöntött, és azt látszott mondani, hogy minden rendben van. Miután a bíboros misézett, megebédeltek. Senki sem jelentkezett az irodában.

Ebéd után csend lett. Harangozó és Vecsey lefeküdtek aludni. Délután múlt az idő, 3, 4, 5 óra és félhat lett. A nővérek izgultak. A szelíd Lelia is föl volt háborodva, hogy senki sem csinál semmit az érdekemben. Ugyanis mind ez ideig a bíboros nem is tudta, hogy a házban vagyok.

Minduntalan eszembe jutott, hogy ma van április 27-e, vasárnap. 1948-ban ezen a napon fogtak el a kommunisták, és kezdődött a közel nyolc évig tartó keresztutam Szibérián át. Miért kínozzák egymást az emberek?

Tegnap délben jött meg a bíboros, ma is már öt órára jár az idő. Senki sem mondta neki, hogy itt vagyok és várok. Ő sem kérdezte, hogy mi van velem. Az egész helyzetet megalázónak éreztem.

A nővérek egy órája a kápolnában imádkoznak, mert nők lévén érzik az egész lehetetlen helyzetnek a súlyát, visszásságát. Lelia nővér és Laura kicsit magukból kikelve panaszkodtak, hogy Vecsey és Harangozó ebéd után egyszerűen lefeküdtek, és az egésszel nem törődtek. Mint a kotlósok, úgy forognának, ha saját ügyükről lenne szó. Amellett az egész ügyet a Vecsey aprította a levesbe.

No, mindegy! Mind e benyomások ellenére nyugodt vagyok, mióta visszajöttem Svájcból. Számoltam azzal is, hogy a bíboros igazságtalan vádjaira és Vecsey intrikáira hivatkozva egyáltalán nem akar többé látni, noha Harangozó azzal állított be tegnap az út után, hogy minden rendben van. Én azonban nem bízom ebben. Mindszenty kőkemény ott, ahol elvekről, erkölcsről vagy a maga pozíciójáról van szó a világ szemében. Mint már sokszor, most is érzem, hogy van megkönnyebbülés és fölszabadulás, ha az ember nyíltan szembenéz a lehetőségekkel. Sokszor elgondolom, hogy miért nem lehetséges egy ilyen megnyugvás az elkárhozott lelkeknek, ha kárhozottságukat véglegesen megtudják és megtapasztalják? Ha nincs mit várniok? Ha nincs több remény? Bizonytalanság? Más lehetőség? Miféle értelme lehet – és méghozzá isteni – egy teljesen önmagában megkövesedett, biztos és megváltozhatatlan kinnak és marcangoltságnak?

Annyiszor kérdeztem magamban mindezt az utolsó hetekben. Hisz kétségbeesés már nem lehetséges többé, mert minden egyértelmű, el van döntve. Maga a szó: kétségbeesés, ilyen módon elveszti az értelmét, minthogy a nyelvünk csődöt mond a végtelen kifejezésében.

Ebben a csöndben és feszültségben bejött hozzám Laura testvér. A kápolnából jött, ahol imádkoztak.

– Titkár úr, bementem a prímáshoz, és megmondtam neki, hogy a titkár úr itt van, és fogadja-e?

– Fogadom, ha jönni akar, de én nem hívatom – válaszolta a prímás. Erre értettem a kőkeménységét. Mit volt tennem? Fölkeltem és indultam hozzá.

Ott ült az íróasztalánál rengeteg postahalmaz mögött, és kicsit meglepett, hogy nyoma sem volt annak a feszültségnek, amely elutazása előtt ez *Elbocsátás* jeleneteiben jellemezte.

– Eminenciás Uram! Azért jöttem, hogy mindazért, amivel megbántottam, bocsánatot kérjek, és halljam mostani állásfoglalását az ügyemben – kezdtem a mondanivalómat. Nyugodt, kisimult volt az arca, hangjában nem volt bizonytalanság és annak tudata, hogy van valami, amit nem mondhat meg. Ez megnyugtató. Igaz, hogy Harangozó mondta, hogy útközben Dél-Amerikában és legutoljára a frankfurti átszállás egy órai várakozásában az ügyemre terelte a szót, és Harangozó igyekezett helyrehozni azokat az igazságtalan kritikákat, amivel illettek. Persze egészen nem tehettem, mert ő is támadott engem a bíborosnál olyan ügyekben, amelyekben azt gondolta, hogy hátrány érte.

Aztán elővette a kutyanyelvet, amely kivételesen majdnem félív nagyságú volt, és arról, illetve arra nézve kezdte a mondanivalóját. Szokatlan szelídséggel beszélt, majdnem megbánással a hangjában.

– Szeretném azt mondani, hogy mindaz, ami történt nem azért történt, mert büntetni akartalak, hanem csak figyelmeztetni. – Hangjában volt a kérés, hogy ne vonjak le a történetekből messzemenő következtetéseket, és nyugodjak meg. Ebben reálpolitikus. Valamikor zalaegerszegi vagy veszprémi és esztergomi korában ilyent nem csinált volna.

Visszavonhatatlanul röppült az, akire rátette a nyeret, vagy aki valamivel az ő szeméből nézve

megbántotta. Most tudja, hogy nincs hatalma, és hogy engem a három évi nyilvános szolgálat után – amelyről az egész világ tud – egyszerűen és ilyen módon nem bocsáthat el.

Megenyhültségében persze bent volt az utóbbi időben erősen észlelhető öregkori rezignáltság.

Tíz lapon volt nyolc kifogásolási pont, amelyeket most lassan fölolvastam. Utána még elbeszélgettünk. Vacsorára járt az idő. Kérdeztem, hogy bemenjek-e vacsorára? Erre azt felelte:

– Most menj be a szobádba, és ne gyere velünk vacsorára. Ott várj, majd a többit megmondom.

Nem miattam volt, de szégyellte volna Vecsey előtt, hogy ilyen hamar és látszólag minden különösebb büntetés nélkül újra megegyezett velem. Nem tudott önérzetén átlépni a legkisebb mértékben sem. Ez segítette nagyságához és mindahhoz, amit szenvedett.

Így kerültem ágyba, a nővérekkel elfogyasztott rövid vacsora után. Kicsit megnyugodva, kicsit üresen, kicsit kiábrándulva. Igaz, még azt is megkérdeztem tőle, hogy jöjjenek-e asszisztálni neki a hétfő reggeli szentmisén. Azt felelte, hogy nem. Félt attól, amit a Vecsey mondana.

Harangozó Ferivel tegnap, vasárnap többször is beszéltem. Elmondta a dél-amerikai utat tele lelkesedéssel. Először minden nagyszerűen ment annak ellenére, hogy a bogotai érsek nem akarta meghívni az ottani nuncius Palmas Angelo ösztönzésére. Aztán hogy mennyire minden megváltozott, amikor Mindszenty megérkezett, és mindenki mennyire előzékeny volt.

Elmondta, hogy Vétekék – akik cipészek valahol hatszáz kilométerre Bogotától – elkéstek a bérmlásról, és másnap a bíboros könnyek között bérmlalta meg a két Vétek gyereket. Adtak neki egy finom, kézzel készített, elegáns félcipőt mint bérmaajándékot, amelyet azonban hamar le kellett vetnie, mert nem bírta a lába. Hogyan esett el a lépcsőn, és sebezte föl a lábát, mert – ezt tudom – ha az ember nem vigyázott minden lépésére, azonnal baj volt.

Hazafelé jövet, éjszakai repüléssel Bogotából és leszállással Caracasban már észrevették a primás szokatlanul rossz, hamuszürke színét. Szinte egészen eszméletlen állapotban volt. Dakarban arról tárgyaltak a hoszteszekkel, hogy orvost hívnak, és ott marasztalják a kórházban. Harangozó szerint azonban a frankfurti átszálláskor, amely egy óra hosszát jelentett, magához tért és föléledt. Harangozó azt vette észre, hogy nem érdekelte sem a breviárium, sem a szivar, sem az étel. Teljesen egykedvű volt.

Msgr. Mészáros Tibor megjegyzése:

**Innét kezdve nem az a nap van feltüntetve,
amelyen írom, hanem amelyen megtörtént.**

1975. április 28. hétfő

Reggel azzal a hírral jön be hozzám Lelia nővér, hogy a primás nem misézik, mert rosszul van, és kórházba akar menni. Hogy miért, azt nem tudja megmondani. Mikor Kolumba testvér bemegy hozzá, hogy miért nem jön misézni, akkor azt mondja neki, hogy hívja dr. Vecseyt. Vecseynek aztán megmondja, hogy kórházba kell mennie, mert nem tud vizelni, és nagyon szenved. Kolumbának azonban a lelkére köti, hogy misézni ugyan nem tud, de erről senkinek nem szabad szólni. Nagyon titkolta, ha valami baja volt. Szégyenből-e vagy szeméremből?

Miután erről hallok, ugrok ki az ágyból. Eleinte csak félénken, mert nem akartam előtérbe kerülni, de azután bekapcsolodom kórházba vitelének elősegítéséhez. Vecsey *Friedrich Bianchi* doktorhoz ment. A bíboros a lábait összeszorítva várt. A sürgőség lassan mindenkire átragadt. Bianchi telefonál Übelhörnek, aki eddig a Konfraternitátból kezelte, mint urológus. Übelhör azt mondta, hogy a Konfraternitátben nincs szabad hely. Gyanút fogok, és magam telefonálok. Übelhör professzort nem érem el, de egyik asszisztense nagyon határozottan mondja, hogy valóban nincs üres szoba. Ha azonban az ügy sürgős, vigyék el a professzorhoz és a legszükségesebbet elvégzi. Szoba Übelhörnél nincs.

Még a mai napon megtudom Frau Toddnál, hogy Übelhör operálta annak idején a 70 év fölötti Innitzer bíborost, aki rá pár napra meghalt. Sőt, amilyen ravasz Frau Todd, úgy tesz, mintha betegbeutalásról lenne szó, és helyet kér a Konfraternitátben. Azt mondják neki, annyi a hely, amennyi csak kell. Ebből mindent megérték, de ezt senkinek nem mondom. Übelhör azzal hártja el magától, hogy menjen az Irgalmas Testvérek Kórházába: ott van szoba is és ott Übelhörnek a tanítványa, Ludvik docens jó urológus, és ő kezelésbe veszi. Ezek után, de telefonálásaim alatt Bianchi doktor és Vecsey is futkároztak vagy tehetetlenül ott állnak a telefon mellett. Vecsey, Harangozó és Bianchi doktor elviszik a primást Übelhörhöz. Addig mindent elkészítenek az Irgalmasok Kórházában a primás fogadására.

Amikor remegve kijött a szobájából, és összehúzott vállakkal – valószínű a fájdalomtól – végigsietett az előszobán, be a felvonóba, és idegesen beült az autóba, ahol kétségbeesetten szorította össze a combjait, hirtelen olyan mássá vált. Mintha minden eltűnt volna mellőle – utak, tervek, napirend, presztizs, török-tatár könyv –, csak az ember maradt, aki fázott, remegett, futott az életéért és remélt. Mennyire leszállítja a fönnmaradás és élni akarás ösztöne, a betegség, az életveszély – az embert ismét önmagához. Megint magunkká válunk, és csak ezekben a pillanatokban dönthetjük el, hogy mit is akarunk. Sajnáltam. Bámultam a természet egyszerű logikáját és eljárását, az Isten bölcsességét. Így ment el a bíboros úr a Pázmáneumból reggel 8 óra tájban, 1975. április 28-án, hétfőn.

A Konfraternitátben, amely egy magánkórház, Übelhör doktor elvett tőle 1.100 centiliter vizeletet, amely megakadt benne. Azonnal katétert vezetett be, és így vitték át az Irgalmasokhoz. Vecsey és Harangozó jöttek vissza, és mivel már prosztata operációról volt szó, a Vecsey tettetett optimizmusával mindjárt arról beszélt, hogy utána minden hamarosan rendben lesz, és még élél tíz évig is. Nem szóltam semmit. Sejtettem, hogy nem minden ilyen egyszerű.

Mindenki tudomásul vette, hogy egyenjogúlag helytálltam, és ezután nem volt efelől probléma.

1975. április 29., kedd

Tegnap esete még röviden meglátogattam a bíborost a kórházban. A 206-os szobában feküdt az urológia új épületében. Világi ápolónővérek voltak mellette. Késő este mentem. Nagyon szívesen fogadott. Láttam, egyedülléte és magányossága még inkább kiütöközt rajta. Elintéztem, hogy másnap – azaz ma, kedden – reggel fél nyolckor misézzék. Nem akart azonban a szobájában. Erősködött, hogy a bentlévő és fájdalmas katéter ellenére is fölkel. Nem mondtam neki előző este, hogy jövök, váratlanul jelentem meg. Nagyon csodálkozott, de csodálkozásában volt valami bársonyosan jóleső érzés. Hangja megértő, szelíd, majdnem a jelenlétemhez simuló lett. Jött *Soltész Elemér* kórházi lelkész is, de csak én asszisztáltam neki. Nagyon szenvedett, de nem mutatta. Siettem, amennyire csak lehetett, hogy ne kínozza magát. Szinte egy szót sem szólt sem előtte, sem utána. Egy páran a kórházban, akik meghallották, hogy róla van szó, nagy összeszedettséggel résztvettek a szentmiséjén. Hálaadást végzett. Én is. Vártam. Nekem is hozatott reggelit, vele együtt ettem. Amit csak tudtam, beléje diktáltam, jobban evett a szokottnál. Persze a katéter bentlevésének a tudata soha el nem hagyta.

Már tegnap este megérdeklődtem, de ma reggel bizonyosságot is kaptam, hogy tegnap reggel óta úgyszólván senkit sem engedett magához nyúlni. Az ápolónővérekre azt mondta, hogy „még csak nem is apácák”. Lassan és kerülő úton tudtam csak kiszedni az ügyeletes orvostól és az éjjeles ápolónővérből, hogy zavarban voltak, mert nem engedett senkit sem magához. Amikor a katéter végén lévő zacskó tele volt vizelettel, az ügyeletes orvost kellett hívni, mert csak annak engedte, hogy a zacskót kicserélje, és a katétert megigazítsa. Egyszer előttem is hívta az éjszakai ápolónő – Elisabeth – az ügyeletes fiatal orvost, hogy elvégezze a műveletet. Kicsit szégyelltem magamat. Semmi esetre sem jó ajánlólevél ez a különös viselkedés a fiatal orvosoknak az egyház iránti rokonszenv növelésére. A fiatal orvos és az ápolók hallgattak, és a legkisebb jelét sem adták annak, hogy ilyenre gondolnak. Csak a levegőben volt a tartózkodás, a furcsa tekintet rám, aki ennek az embernek a titkára. Aztán eltemettem az effajta megfontolásokat, mert becsülettel akartam végezni mellette a munkámat, és ki akartam magamból minden nemtetszést irtani. Azt hiszem, hogy sikerült is!

Egyébként ezen a napon, kedden történt, hogy Harangozó telefonált a Pázmáneumból a kórházba, és ott minden további nélkül kapcsolak. Ime, csodák csodájára, a bíboros, aki soha a telefont föl nem vette – azt hittem, hogy nem is tud telefonálni –, most egyszerűen fölvette, és válaszolt a kérdésekre.

A mai szentmise után, mielőtt eljöttem tőle, mondta, hogy elvesztek íróasztalának kulcsai és a széfé is. Szóljak Vecseynek, hogy keresse meg a kulcsokat, és hozza el a végrendeletet. Hazajöve ezt megmondtam Vecseynek. Ő azt mondta, hogyha nem lehetne kinyitni az íróasztalt, meg a széfét, akkor lakatost kell hívatni. Két nap múlva ismét szóltam neki, mert a prímás megint szólt. Ebéd után a kápolnába menőben voltunk, és Vecsey nyíltan kijelentette, nincs szükség lakatosra, mert neki mindenhez van második pár kulcsa.

Páter Prior, *Hubert Schachinger* melléje adta egyik legjobb ápoló testvérüket, a *Bruder Romanus*-t, aki mindenre rávette: mosdatta, borotválta, tiszta ruháról gondoskodott.

Ma mondja még Laura testvér, hogy Vecsey minden felelősségvállalásból kihúzza magát. Amikor Torontóban a Vörösvárynál kinyomott emlékiratokat itt Európában sehol sem lehetett kapni, és a prímás folyton ezzel piszkálta, akkor borzasztó költségen és vámmal megszóva, könyveket hozatott Torontóból. Megkérdezése nélkül Laura testvér nevére küldette. Az egész

levámolási nehézség, annak elpalástolása, hogy kereskedelmi célokra hozatja a könyveket, váratlanul és előkészületlenül Laura testvér nyakába szakadt.

1975. április 30., szerda

Hétfőn nem volt szentmise. Kedden a kápolnában együtt miséztem a bíborossal. A mai naptól kezdve a betegszobájában együtt misézem vele. Minden reggel, így ma is itt vagyok 7, 20-kor. Előzőleg már mindent behoztam. Ő reverendában van, amelyre csak karinget és stólát adtam. Miután megkérdeztem tőle, hogy beleegyez-e, miszerint csak albát és stólát veszek föl, de miseruhát nem, beleegyezett. Minden mozdulatánál látszott, hogy rettenetesen el van foglalva önmagával: a katéterrel, az operációval és mindazzal, ami most ezzel az operációval félbe látszott maradni. Most még valahogy elfogadja, hogy én vagyok a főcelebráns, de a kelyhet az átváltozásnál már a kezébe akarja venni. Oda is adom neki. Nagy önuralommal nem mutat semmi fájdalmat. Csak amikor föl kell kelnie, mert rendeznem kellett az asztalon lévő oltárholmikat, akkor rándul meg az arcizma, legtöbbször csak a bal. Ilyenkor az arca olyan hirtelenül egy összevisszaság lesz, hogy az ember szinte megijed. Hamarosan, szinte pillanatok alatt összeszedte magát, mintha mi sem történt volna.

Sietek elpakolni és eltűnni a szobából, hogy nyugodtan végezhesse hálaadását. Kisvártatva én is bemegyek a 206-os szobába, és leülök egy ott lévő székre. Csendben mondjuk a hálaadást. Mikor bevégezte, már hozzák a reggelit, amelyet szentmise után azonnal megrendelek. Magamnak is rendeltem, mert az a kívánsága a bíborosnak, hogy vele reggelizzem. Kiszolgálom. Finom kis kenyereket adnak, amelyekből csak egyet eszik meg vajasan. A gyümölcslevet, azt hiszem, finom hideg narancslé volt, egyáltalán nem kedveli. A tojást, de csak lágyan, még valahogy elfogyasztja. Reggeli után még aláíratom vele az előző nap megírt leveleket. A legtöbbje köszönet az elmúlt név-, és születésnap vagy a húsvéti köszöntésekért.

Igyekszem a leveleket a legrövidebben megszerkeszteni, kívánsága szerint. A hosszú levél vagy hosszabb gondolatközlés bratyizásnak, a magas méltóságról való leszállásnak számít, köz-, és pórnéppé való válást jelent. Ez van mögötte, de ezt nem mondhatom ki, mert ez a tény be van csukva a magas hivatal és érintkezési forma rideg bőrtönébe. Hallgat az ember.

Május

1975. május 1., csütörtök

Este meglátogatom. Már le volt kapcsolva a fény, és amikor vissza akarok húzódni, a sötétből megszólal, hogy csak jöjjelek be hozzá. Nagyon szívesen fogad. Elbeszélgettünk. Tegnap megint zavarta a zaj, amit a Pázmáneumban is mindig hallott éjjel. Azt hiszem, hogy túl éles hallóképességének öregkori felfokozódása. „Hívtam a Spitalmeistert – mondja nekem –, és panaszkodtam neki. A szokásos választ adta, hogy zaj itt nincsen, és nem is lehet.” Még meg is hallgattatta a bíboros a kózházmestert, de nem volt semmi sem hallható. „Erre azt mondtam neki, hogy most menjen aludni, nehogy egyikünk se aludjék a zaj miatt.” – tette hozzá a bíboros a maga hamiskás nevetésével, amely jelzi, hogy valami tréfásat mondott. Jót mosolygott rajta. Én is.

1975. május 2-a, péntek

A reggeli előtt – amely kicsit később történt a vérvétel miatt – megfigyeltem félelmét a csöppnyi tűszúrás miatt a vérvételkor. Sosem tudtam megmagyarázni magamnak, hogy ez a bátor ember miért iszkódik ennyire attól a parányi tűszúrástól. Attól a pillanattól kezdve, hogy tudja a vérvétel tényét, szinte előre megmerevedik, feszülten vár arra a csöppnyi tűszúrásra, és amikor a tűvel beleszúrnak, egész testében megrándul. Most is így történik. Összeroppanását az Andrassy úton csak így tudom megmagyarázni. Amikor saját testével valami baj volt, arra hatottak, kínozták, szörnyű félelem uralkodhatott benne, és nem bírta el annak tudatát, hogy holnap ismét kezdik. Talán nem is kellett nagyon orvosságos és injekciós kezeléshez folyamodni. Mikor a belső félelem eluralkodik az emberen, utána nagyon hajlékony lesz, és a félelem függvényeként érez, cselekszik, beszél.

Ezzel a ténnyel nagyon egybevág az a tény, hogy abban az Andrassy úti kényszerhelyzetben önmaga lelkiismerete előtt mentette magát azzal, hogy hiszen megmondta előre a körlevélben: ne higgyék majd el azt, amit a vallatások és kínzások következményeképpen mondani vagy írni fog. Ezzel én teljesen meg tudom magyarázni a „bűnössége” beismerésének okát. Egyébként Szombathelyi László pesti káplán, akivel 1956 tavaszán, Szibéria után együtt voltam a Széher úti papi kórházban, mondta nekem, hogy Zakar András mondta volt neki, miután kiengedték, hogy ő nagyobb megfélemlítésre, mint ennek a fizikai szenvedésnek az elviselhetetlenségére, nem emlékszik. Ettől a szörnyű atmoszférától, lelkiállapottól eltekintve a bírósági tárgyalás és kérdés alatt viszonylagosan szabadon érezte magát. Mindenkinek nagyon nehezebbé esik beismernie a saját elbíró és elviselő képességének a határát, különösen egy ilyen akarati típusú embernek, mint Mindszenty.

Ma délután véletlenül együtt érkezem dr. Bianchival a 206-os szobába. Együtt megyünk be. A másnap tartandó orvosprofesszori konzíliumról van szó, amelyen el kell dölnie, hogy lesz-e, és mikor lesz a műtét.

Dr. Bianchi finom, tartózkodó, majdnem gátlásokkal teli ember. Inkább enged a nagyszájúak előtt, semmint a maga véleményét vinné győzelemre. Magyarul beszélünk, mert Bianchi gyermekkorát Rimaszombatban töltötte, ott végezte magyarul az elemi iskoláját. Vitéz is, de ezt majdnem senki sem tudja.

– Az orvosok nem kellemes emberek, és az emberek nem szeretik őket – mondja Bianchi. A bíboros mosolyogva megjegyzi:

– Nem kell észrevenni. – Tudniillik, hogy nem szeretik őket. Nagyon huncut megjegyzés volt, és Bianchi a maga komoly orvosi méltóságában nem vette észre a megjegyzésben rejlő magyaros-mindszenty humort. Hogy valóban nem szeretik őket, nem kellemes emberek, de nem kell vele törődni, hisz a betegség hozzájuk készíti az embereket. Ez mind bent van ebben a mondatban, mert ez volt a stílusa a bíborosnak: a magyar nyelv azon tulajdonságát kifejezésre juttatni, amely kevés szóval egész eseményt képes lefesteni.

Bianchi kérdezte:

– Hogy vannak a részvények?

A bíboros így válaszolt:

– A valóság vagy a nem valóság? – Ismét egy „bökkölődő” kifejezés, mert ezzel azt akarta mondani, hogy van-e egyáltalán valami alapja a Bianchi doktor bizodalmanak. Van valami kézzelfoghatóan jó az ő, a bíboros helyzetében? Megint enyhe gúnnyal a mosolyában rám nézett a bíboros, és tudta, hogy csak én értem a szavát, a doktor nem. Egész esze- és szavajárása tele volt ezekből az eldugott és elbújtatott csipkelődésekből, amelyeknek nem volt rossz céljuk vagy megszegyenítő szándékuk. A bíboros, mint minden józan eszű magyar, nyelvénél fogva tudja, hogy a humor a keserű vagy vidám dolgok sokrétűségében van, amely folyton változik, más színt, árnyalatot kap aszerint, honnét nézi az ember.

Bianchi doktor elment és a bíboros utána elmondta nekem, először akkor ébredt tudatára, hogy mekkora hatalma van az orvosnak az emberek fölött, amikor a Graner Adolf-féle epizód lejátszódott Zalaegerszegen. A húszas évek elején lehetett. Graner zsidó származású orvos volt Zalaegerszegen. Nem mondta, hogy kikeresztelkedett volna. Graner hanyagságból nem ismerte föl a városban eluralkodott tífuszt, és huszon-heten haltak meg egymás után. Több botrányos dolog is történt vele. Operáció közben szivarozott, és szivarjának hamuja a betegre hullott. Többször dicsekedett is, hogy olyan dolog mint a vírus, nem létezik. Pehm apátplébános kivizsgálást kért Budapestről, a Belügyminisztériumból, mert Graner tisztiorvos volt. Igen sokan kérték őt is, meg hivatalos helyen is, hogy ne bántsák a Granert. Itt látta az orvos és betegeinek az összeforrottságát, mert akik életben maradtak, hálásak, akik pedig meghaltak, azok már nem beszélnek. Pehm apátplébánost is kérték, hogy vonja vissza az eljárás kérését ellene. Nem tette. Mindenben neki adtak igazat. Granert nyugdíjazták, és rá 7-8 évre meghalt. Még az apátplébános mondta, hogy nem a büntetését, tehát nyugdíj vagy egyéb javak megfosztását kérte az ő esetében, hanem csupán eltávolítását. Így is lett.

Vádolták antiszemitizmussal emiatt, sőt az Andrássy úton is szemére vetették az esetet. „Pedig nem is tudtam az elején, hogy Graner zsidó” – mondta a bíboros, – „csak később tudtam meg.” A bíboros az elismerés hangján mondta, hogy bár valószínű meg volt keresztelve, miután a kommün megbukott 1919-ben, és Zalaegerszegen a csendőrség, illetve a fehérgárdisták egy pár zsidót fölpofoztak, akkor Graner önként kiállt, hogy őt is megpofozhatják. „En is zsidó vagyok!” – mondta nekik. A bátorság előtt mindig levette a bíboros a kalapot.

Mielőtt elhagyom a betegszobát, a betegséggel egybekötött tétlenségről van szó, amitől nagyon szenved. Ezt mondta:

– Jobb megszakadni a munkában, mint a semmittevésben.

Nem sejtette, hogy tulajdonképpen hamarosan bekövetkező sorsteljesülését mondta meg előre. Nagyon pozitív jellemvonása volt ez a tevékenység, munkásság. De mint mindennek, megvan ennek is a negatív oldala: nem hagyott időt vakációra, nyugalomra, éérésre, a dolgok, események megszimatozására, a nyugodt, tétlen figyelésre. Rohant, sietett, ment, csinált, rendelkezett, motorikus volt. Basedow-kór volt a betegsége.

Misézünk koncelebrálva. Minden hosszú ideig elhúzódik. A hálaadás is, a reggeli is. Kimegyek az urológia nappalijába. Odajön Bianchi doktor. Nem győzi mondani, mennyire megvan minden esélye egy jól sikerülő műtétnek. Aztán együtt bemegyünk a betegszobába, ahol éppen gyülekeznek az orvosok a konzíliumra: Kaindl szívorvos professzor, Halzl ideg, agy és vérkeringési specialista, Scherzel urológus, dr. Ludvik docens, Übelhör tanítványa, aki majd a bíborost megoperálja. Rajtuk kívül még ott voltak az asszisztenseik, két-három ápolónő, Bianchi doktor és én. Mikor a Bianchi doktorral belépünk, Kaindl professzor már vizsgálja a primást, kérdegeti, de mivel nem érti a választ, fordítót kér. Azonnal odasiettem, hogy segítségükre legyek az egymás megértésében.

Megtárgyalják a szív állapotát, amely jobb, mint a dél-amerikai út előtt. Eléggé meg van elégedve a professzor. Az urológusnak nincs különösebb kifogása a műtét ellen. Halzl nyugtalankodik a primás lassú beszéde miatt, hogy nincs-e olyan nagyfokú érlemeszedése, amely az agyban, a szívben és máshol is bonyodalmakat okozhatna. Bianchi doktor is, én is fölvilágosítjuk, hogy a bíboros mindig ilyen lassan beszél, és nála ez nem érlemeszedést jelent. Halzl doktor láthatólag nincs meggyőződve erről, de lévén egy olyan társasággal szemben, amely az operáció felé hajlik, elhallgatott. Még megvizsgálja a kéz és láb reflexeit, amelyek közepesek, nem rosszak. Ott az egész orvoskonzílium előtt ki kellett takaróznia a primásnak, és láthatólag kellemetlen volt neki. Megcsodáltam, hogy elment tartózkodása végső határáig, hogy szégyenérzetét észre ne vegyék. Sikert is neki. Csodálkoztam. Majdnem természetesnek tűnt

föl a bíborosnak a kitakarás. Még ilyen esetben is, idegenek előtt borzasztóan tudta magát uralni, türtőztetni. Ott tanakodtak sorsáról. Mindenki tudta, hogy utazni akar, hogy meg akar gyógyulni, megszabadulni a katétertől, hogy szinte egy más lehetőség szóba sem jöhetett.

E tanakodás közepette éreztem, hogy mennyire átcsúszik az ember önrendelkezése idegenek, orvosok, „hóhérok” kezébe. A konzílium, a döntés egy ember felől szinte egyenlő a halállal vagy legalább Isten abszolút rendelkező hatalmával az ember felől. Lenni vagy nem lenni! Magsajnáltam. Nagy, makacs, bátor gyerek volt most különösen.

Ezekbe a tördelt mondatokba, amelyek meg voltak tűzdelve latinnal, göröggel, robbant bele a bíboros mondata, amely szinte szét akarta robbantani ezt a professzori-orvosi varázst sajátmaga körül, és amely szinte elemi erővel buggyant ki belőle, mert láttam rajta, megalázónak érzi, hogy így a jelenlétében róla és felőle, megkérdezése nélkül döntenek. Irult-pirult, zavartan nézett, hol kicsit gúnyosan, hol kicsit türelmének a határán, és azt mondta németül:

– Also Herren Professoren, der Delinquent wartet auf das Urteil!³⁹

Ez a kissé félszeg, kissé erélyes mondat fölébresztette a társaságot, és Kaindl szívspeciálista, miután kapigsgatta a mondat tartalmát, szó szerint ezt mondta:

– In Anbetracht der guten, organischen Zustände des Patienten und seines gegenwärtigen Zustandes – és beleszótt még néhány orvosi kifejezést – kann der Delinquent hingerichtet werden.⁴⁰

Általános derűtség volt, de csak egy pillanatra. Utána rögtön mindenki igyekezett megszabadulni a delikvens és kivégzés szó zavartkeltő és alig másképpen, mint vészesen magyarázható benyomásától, és a derűtségnek pillanatok alatt vége szakadt. Ezt Kaindl professzor pontosan lemérte és kezdte mondani, hogy „Spass beiseite!”⁴¹ vigyázni kell az oxigén adagolásával.

A bíboros – annyira drámai volt a jelenet, hogy szinte senki sem tudott egészen önmaga lenni és önmagán uralkodni – hozzátette, hogy az élete az Isten és az orvosok kezében van: „In Gottes und Experten Hand”. Németül valahogy magyárosabban mondta.

Aztán valami nagyon érdekes történt. Az orvos egy kicsit fölötte állva az életnek a kardinálissal szemben, aki az életéért küzd, és azt Isten és a szakemberek kezébe teszi, azt mondja:

– Eminenz, ich würde an Ihrer Stelle nach dem Herrgott eine lange, lange Pause einschalten und erst dann auf die Experten vertrauen!⁴²

Zavarukban a konzíliumot tartó orvosok mind egyszerre kezdtek el beszélni, és mivel a társalgás németül ment, a bíborosnak nem volt megadva, hogy egy számára könnyen használható nyelven válaszoljon. A beszélgetés vége nem volt ilyen éles vagy kiélezett, mert a bíboros paciens volt, és felőle az orvosok, elsősorban Kaindl, nem akartak egy ilyen nem orvosi beszélgetésbe bocsátkozni.

Nyugodt, tárgyilagos hangon megegyeztek, hogy a műtét lehetséges és ajánlatos. A bíboros beleegyezett. Az orvosok kivonultak a szobából. A legtöbben közülük talán nem is fogták föl a beszélgetés súlyos voltát. Én ott álltam, hallgattam, és csak belsőleg reagáltam mindenre, ami történt.

³⁹ Tehát, professzor urak, a delikvens az ítéletre vár!

⁴⁰ Tekintettel a páciens jó szervezetére és jelenlegi állapotára – és beleszótt még néhány orvosi kifejezést – a delikvenset ki lehet végezni.

⁴¹ Félre a tréfával!

⁴² Eminenciás uram, az ön helyében a jó Isten után egy hosszú, hosszú pauzát iktatnék be, s csak utána bíznék a szakemberekben.

Ennél az orvosi konzíliumnál dőlt el a bíboros sorsa, persze Isten rendelése után. Tulajdonképpen saját maga döntötte el a sorsát anélkül, hogy annak tudatában lett volna.

Most eljött a választás: vagy prosztatata operáció vagy szokásos tevékenységének a leszűkítése ápolással, a katéter viselésével és sok szenvedéssel. Szinte habozás nélkül választott: műtét! Nem akart meghalni, mert most is remélte, hogy ezen a zátonyon keresztüljut, csak az esetleges, elég távoli rizikójával számolt. Ilyen értelemben állva, küzdőként halt meg.

Eleme volt a nemkapitulálás, még ebben az utolsó eseményben is. Ebben van a nagysága, és ne akarjuk ráhúzni azt, amit szerettünk volna látni benne, a saját ideánkat a keresztény tökéletességről, megadásról, szeretetről és az örökkévalóság utáni vágyról. Mindez megvolt benne a maga akaratos módján, sokszor csak nehezen fölfedezhető módon. Nem elvont teológiai igazságokat élt, hanem ezt a földi küzdelmet, hazája iránti szeretetét, mint konkrét emberi történetet, amelynek folytatása kell, hogy legyen. Összekötötte a kinyilatkoztatással, a történelmi és eljövendő Krisztussal, a boldogságos Szűz Máriával.

Halála azonban még messze volt, legalább is ezen a szombati napon úgy látszott.

Hajlíthatatlan akarata döntő szerepet játszott nemcsak saját akarati elhatározásában, hanem befolyásolta környezetét, mert félelmet keltett, mert mindenkinek meg kellett gondolnia, hogy megmondja-e az igazat, és hogyan mondja meg. Ezen a héten először a skandináv út dániai részét mondatja le, de úgy, hogy a betegséget nem szabad említeni. Aztán az egész szinte magától lemondódott, mert ez is jellegzetes volt az életmódjára és cselekedetére, hogy egy bizonyos tervezési és előrelátási ponton túl az események összetorlódtak, túlnőttek a fején, nem tudta többé átlátni, és akkor minden úgy ment, ahogy az események őt és környezetét diktálták. Akkor a legfőbb parancs az volt – magának és környezetének –, hogy semmit el nem árulni, föl a fejjel, zavart, vereséget nem mutatva a végső összeomlásig egyenesen állni; még csak nem is harcolni, csak mutatni, hogy harcol. Valami a magyar virtusból mindig van és volt az ilyen magatartásban.

A küszöbön álló nürnbergi utat, a szudétanémet közösség évi nagygyűlésére pünkösdkor, még mindig fönntartotta, holott az orvosok azt mondták, hogy szó sem lehet se Nürnbergről, se Párizsról vagy Franciaországról, amely utána következett volna. Végül is közvetlen a műtét előtt Nürnberget hivatalosan lemondatta, vagyis beleegyezett, hogy lemondjuk. A párizsi és franciaországi utat azonban a műtőkés vágta el, miután én a saját szakállamra, nehogy a készülétek az utolsó pillanatig menjenek, figyelmeztettem őket Párizsban, hogy mire legyenek elkészülve. Akik mellette voltak, Vecsey vagy Harangozó, egyáltalán nem mertek vagy nem akartak akarata ellenére beszélni, ami Vecseynél érthető, hisz csak ezzel tudta kézben tartani és akaratát keresztülvinni, hogy mindig engedett, hízelgett, szépített, hogy kímélje a bíborost.

Az orvosok is a bíborosi méltóságára és azontúl a nagy nevére voltak tekintettel; azt hitték, hogy azt kell tenniük, amit a bíboros kíván.

Ma adta oda a posta egy részét, de csak kis részben. Mindent el akart olvasni. Mindenfelől dönteni akart, még semmiségek és jelentéktelen dolgok felől is, amelyekről már régen szokásom volt annak rendje-módja szerint elintézni a józan ész szerint. Mintha mi sem történt volna.

1975. május 4-én, vasárnap

Ma a reggelinél, amikor rá akarom beszélni, hogy egyék egy második vajaskenyérkét is, azt mondja:

– Azért egyek annyit, hogy többet kelljen belőlem kimetélni?

E megjegyzésben benne van a megvetése mindannak, ami teste körül és azzal történik, de egyúttal az a tény is, hogy tudatát egy pillanatra sem hagyta el a közelgő műtéti eljárás ténye. Veszélyben érzi magát. Mindig ott bujkál agyában és gondolataiban a közelgő „metszés”.

Reggeli után kiadja a postát, de borzasztó lassan. Mindent, a magától értődő dolgokat is elmagyarázva. Talán az operáció közeledte vagy egyáltalán az egészsége romlása miatt, szellemileg nagyon öreg lett. Az utóbbi napokban, különösen Dél-Amerika óta éreztem ezt a romlást. Minden gratulációnál szinte gondolkodva magyarázta, hogy mit is kell válaszolni, mikor minden világos volt. Lassan, de azért rátapintott a helyesre, és én türelemmel vártam.

Úgy látszik, valamilyen mozdulatommal mégis kis segítséget vagy türelmetlenséget árultam el, mert egyszer csak, amikor át akarom venni az egész postacsomagot, azt mondta:

– Várj, mert mindegyiknek más a verse – és kezdte egyenként lassan magyarázni azt, ami felől nem volt kétség. A világos teendők is azonban beletartoztak az ő akaratú ténykedései és döntései közé. Saját akaratáról nem volt lemondás nála, csak kényszer behatására.

Elmondja, hogy König bíboros érsek tegnap meglátogatta, de mást nem mond. A nuncius is volt nála. Megkérdeztem, hogy jöjjenek-e látogatók, mert Bolza Ilona grófnő, Taubinger László és Révay István grófék kérdezték, de mások, úgy tudom, hogy nem. Erre azt mondta, hogy „látogatók ne jöjjenek, inkább imádkozzanak értem”, és most még szinte engem is elküldött, mert „operáció előtt kevés idő van már, és nekem sokat kell imádkoznom”. Mindezt roppant egyszerűséggel és őszintén mondta. Hitte és tette.

1975. május 5-én, hétfőn

Mivel a héten csütörtökön áldozócsütörtök van, és ünnepnapon nem akarnak riadóztatva lenni, dr. Ludvik sebész elhatározta, hogy már 6-án, kedden megoperálja. Ma miséztem vele utolsó előtti alkalommal. Mindent a kézbe adtam neki, és ő volt, bár ülve, karingben, stólával a főcelebráns.

Vecseyt csak a hagyaték érdekli, a hatalom, a pénz. A többivel csak annyiban törődik, amennyiben okvetlenül szükséges. Mivel a Stiftungban gróf Batthyány Iván meg a Pallaviciniek és Meránok mellett, no és Gregor Steger liechtensteini ügyvéd mellett csak Vecsey volt bent, panaszkodtam emiatt többször is a bíborosnak annak idején séta közben. Harangozónak ugyancsak megmondtam és Ádám Gyurkának meg Fábián Karcsinak, hogy lehetetlen a bíboros hagyatékát egyoldalúan egy ilyen grófi társaságra bízni – bár mindez logikus, és bent van Mindszenty József történelmi szemléletében, a legitimitás és folytonossági elméletében. Most Vecsey is megrettent egy kicsit, persze inkább maga miatt, mert rájött, hogy őt, a kis klerikust majd a vagyonkezelésnél a sok nagyúr úgy elintézi, ahogy akarja, és ezért az egész hétfői napon Vecsey és Harangozó (24 órával az operáció előtt) szegény bíborost végrendeleti toldalék írásával kínozták. Bevették a Stiftung tagjai közé, persze csak végrendeletileg és nem Stiftung szabályzatilag, Harangozót és a prímás helyére, ha meghalna, Közi Horváth Józsefet. A kihulló papi tagok helyett Fábián Karcsit rukkolva utána. Ezzel kínozták szegényt egész nap! Hogy gróf Batthyány Ivánnak és grófi társaságának és a nevezett papoknak mekkora a valóban személyes áldozattal meghozott érdemük a magyar emigráció körül – azt nem számítom. Hogy mennyire megszédtek magukat az emigrációs munkából – azt döntsék el mások.

Többször rámutattam a bíborosnál séták alkalmával, hogy miután a burgenlandi nagyvagyon mind a főurak kezén volt, és ők telepítették be oda jórészt a németeket meg a horvátokat – igaz nagyon régen! –, Trianon után mit csináltak, hogy valamiképpen előkészítsék Burgenland még meglévő magyarságának megtartását? Semmit sem. Az nem magyarság, hogy gróf Batthyány Ivánnak Burgenlandban van pár ezer hold erdeje, amit a maga javára használ. Mit tesz a magyar ügyért? Legfeljebb a hasonló kategóriabeli nemeseknek tolja a szekerét. Eszterházy, aki a Mindszenty-perben Mindszetyvel lett elítélve, miután 1956-ban a pesti srácok és szabadságharcosok kiszabadítják, Zürichben él, senki magyarnak nem segít, és a magyar bíboros érseket – a vele együtt elítéltet – soha meg nem látogatja.

Galavits Géraldi-ne nővér Kismartonban mondta nekem, hogy bizony Burgenlandban nem szívesen emlékeznek a magyar uralomra. Urak voltak a magyarok, megdolgoztatták a szegény népet, és elvitték a sápot!

Ide mellékelem még Király Kelemen levelét, amelyben méltatlankodik, hogy Vecsey nem kapott monsignorságot, pedig ő érdemelte volna meg jobban. Kérdem, hogy ezt a levelet nem Vecsey sugallta-e, hogy írja meg a prímásnak? Király Kelemennek válaszoltam, hogy én 1948 óta msgr. vagyok, és a bíboros kérésemre, hogy ne álljak mint számár a hegyen, csak az aláíró államtitkár Montinitől, most mint VI. Páltól kérte ennek a közlését az *Annuario Pontifici*óban.

A bíboros a levelet nekem adta, és arra kért, hogy ne mutassam meg Vecseynek.

Elkezdte a bíboros mondani – azt hiszem, hogy még a múlt pénteken volt –, hogy ő, a bíboros akar Vecsey számára egy monsignorságot kérő levelet írni a pápának. Szinte tőlem kért bocsánatot, és azzal vigasztalta magát vagy engem, hogy mégis vannak a Vecseynek érdemei a katolikus sajtó körül. Én nem szóltam, de végeredményben tiszteltem az akaratát, és a végén megértőleg nyilatkoztam. Vártam arra, hogy azt mondja, hogy írjam meg a levelet a pápának latinul, de többet nem szólt róla. Abba is maradt minden.

A pótvégrendelet megszerkesztése közben vigasztalta Vecsey, hogy az operáció után „majd jobban lesz”, sőt „egészen biztosan”, és erre megjegyezte a bíboros: „Aztán megint legénykedünk!” – Hát igen, magyar fajta, a legénykedés a mindene, gondolom most magamban.

Az egész hétfői napját elfoglalja a pótvégrendelet megszerkesztése Vecseyvel és Harangozóval. Én nem voltam ott, csak utána mondta el Harangozó. Rólam említés sem történt sem a bíboros, sem a Harangozó részéről.

A bíboros nyomott hangulatban volt. Ezt láttam, amikor este nála voltam. Lehetetlen, hogy ne lett volna ilyen hangulatban egy súlyos operáció előtt, amelynek majd az lesz a kimenetele, ami lesz.

Bianchi doktor bement hozzá este. Ott volt Gianone pázmáneumi rektor is. Kimentek sétálni a nagy balkonra a betegszobák elé. Gianone azt mondta neki, hogy

– A bíboros úrra még szükség van ezen a világon, és biztos, jól sikerül az operáció.

A bíboros visszakérdezett:

– Próféta tetszik lenni?

– Ahogy tetszik gondolni – felelte a rektor.

Gianonét félreküldte a bíboros. Gianone tehát elvonult a balkon végébe, és várt elég hosszú ideig. Még Bianchi doktornak is feltűnt, hogy mennyi ideig várakoztatja őt a bíboros. Aztán fel-alá sétálva a bíboros a következőket mondta Bianchi doktornak. Neki, a bíborosnak okvetlenül Párizsba kell mennie, hogy ott, a világ közvéleménye és a sajtó előtt rámutasson *Lénárd Ödön* és *Szigeti József* magyar papok bebörtönözöttségére.⁴³ (Szollár Lajos traiskircheni lágerlelkész hozott egy világi fiatal magyart, aki a két pappal együtt ült, és onnét ez a sürgősség és riadózott állapot.) Azonkívül a bíborosnak mindig – saját szavai szerint – fontos útjai, missziója van ebben a világban, neki még nem szabad meghalni.

A másik fontos közlése, hogy őt Dél-Amerikában vagy Kaliforniában a magyarok ellenpápává akarták megtenni, „er habe aber geschwiegen”. Bianchi nem tudta megmondani, miért mondja ezt a bíboros éppen neki és éppen az operációja előestéjén. Mindenesetre meg volt botránkozva, mert Gianonét, aki pedig éppen itt volt, „als den Letzten”, látszott kezelni.

Legjellemzőbb erre a jelenetre, hogy a bíboros kiment a balkonra sétálni, mert félt a betegszobában a lehallgatástól. Alig tudom elhinni, hogy magától jött erre a gondolatra, és hogy nem Vecsey sugallta neki ezt a félelmet. Mindenesetre, mielőtt elkezdett beszélni Bianchi doktornak, az orvosnak meg kellett nyugtatnia a bíborost, hogy nincsen lehallgató készülék a szobában. Nincsenek „poloskák”.

⁴³ A piarista *Lénárd Ödön* 1966 óta harmadik börtönbüntetését töltötte. Amikor VI. Pál pápa közbenjárására (Kádár Jánosnál 1977-ben) szabadult, összesen 18 és fél év börtön szenvedése volt mögötte. *Szigeti József* domonkos szerzetes egy életfogytiglani és egy 10 éves ítélettel másodszor volt börtönben, letöltve ott már 15 esztendőt. A bíboros halála után, 1975 júliusában szabadult. Ma (1999) mindkét szerzetes elfelejtve él a magyar fővárosban.

1975. május 6-án, kedden – Mindszenty József halála

Reggel 7.30-kor miséztem a szobájában. Ágyban maradt, és onnan követte, de igen sokszor behunyta a szemét. Elég magába zárkózottnak és levertnek, majdnem közönyösnek látszott. Kicsit később kezdtem a szentmisét. Lábtól feléje fordulva mondtam. Megáldoztattam. Áldozás után, miután engedélyt kértem tőle, elénekeltem az *Adoro te devote, latens deitas* négy versszakát. Az elsőt, a *Visus, tactus*-t, a *Plagas sicut Thomas...* és a *Jesu quem velatum nunc aspicio*-t. Még énekelt is velem együtt. Aztán elmondva a postcommuniót és áldást adva hálaadásképpen, megint csak az engedélyével halkán elénekeltem a *Pange lingua* összes versszakát az antifonával és orációval együtt. Szintén énekelte halkán. Utána kimentem, megreggeliztem az ápolónők szobájában. Úgy fél kilencre járt az idő. Röviddel utána bevitettem neki az aláírásokat, és a legutoljára hagytam a VI. Pál pápának írt utolsó levelét.

A története a következő. Miután kijött Magyarországból 1971-ben, az *Annuario Pontificio*ban mindig, mint *fuori sede* szerepelt és nem mint *impeditus* annak előtte. Ezért minden alkalommal tiltakozott írásban a pápánál. Persze eredmény nélkül. Az 1975-ös *Annuario*ban pedig nem mint *depositus* szerepelt, hanem mint *rinunciato*. Erre a tényre március folyamán Fábián Karcsi hívta fel a figyelmemet. Jelentettem a bíboros úrnak. Azt mondta, hogy tiltakozni kell. Meg is írtam latinul, és csatolom a fogalmazványt és azt is, amit aláírt. Fogalmazványomat szó nélkül elfogadta, nem tett semmi megjegyzést arra az aláhúzott részre sem, melyet én húztam alá – *non possum et non potueram* – és a lap szélén, hogy figyelmét el ne kerülje, meg is kérdőjeleztem.

– Eminenciád nem szól semmit a kérdőjelezett részhez, vagy nem méltóztatott látni? – kérdeztem.

– De láttam – felelte.

– S mi a véleménye?

– Hát lehet hagyni – mondta a prímás.

– Mindenesetre, ha bent hagyjuk a *non possum*-ot a jelen idővel, az egy erősebb kihívás és elutasítása az elmozdításnak, mintha csak a *non potueram*-ot hagyjuk benne – folytattam. Erre nem válaszolt, csak nézett rám kérdőleg, és az egésztest szíve szerint inkább helybenhagyva, semmint a *non possum*-ot kihúzással.

Aztán mégis a jövőre gondoltam, arra, amit mondtam neki, hogy a jövőben minden Róma- és egyházellenes megmozdulás majd zászlajára tűzi nevét, ha nem békül ki nyilvánosan a pápával. Hallgatott. Nem volt mit tenni. Most itt a kezembe adta, hogy csináljak, amit akarok: válasszam-e az egészen éles fogalmazást vagy a kevésbé keményet. Haboztam.

– Mégiscsak kevésbé kemény, ha a *non possum*-ot kihagyjuk – mondtam nagyon lágy hangon.

– Nem bánom – felelte, de nem mondta, hogy hagyjam ki. Ezt a nem bánomot teljes közönnyel az arcában, mintha egyáltalán nem érdekelné, mondta.

– Jól van, akkor kihagyom – válaszoltam és kimentem.

A levelet leírtam, de egész héten, amikor a kórházban háromszor is volt aláíratás, nem tettem az aláírandók közé. Számoltam azzal, hogy ez lesz az utolsó aláírása, ha az operáció nem sikerül, és most sem egy félórával az altatás előtt, amikor eszméletét veszti, akartam élete utolsó vonásával aláíratni. Utolsónak eléje tettem, és nem szóltam semmit. Nagyon lassan, úgy láttam, kétszer is elolvasta. Nem szólt semmit. Fogta a golyósíróját és aláírta. Aztán visszaadta.

Ekkor még nem tudtam, hogy igazam lesz. Miután az aláírás megtörtént, a levelet nálam tartottam. Rávezettem angolul, Lelia nővér csiszolta ékesre az angolját, hogy ez volt a bíboros

utolsó aláírása, és aláírtam én is. Csak a máriacelli temetés előestéjén vittem el Opilio Rossi nunciushoz, hogy továbbítsa Rómába. Ez volt a záróköve VI. Pál és Mindszenty József bíboros harcának egy új és jobb világért, Magyarorszáért és szabadságáért. A bíborosnak majdnem egy hetet hagytam a fogalmazvány átolvasása és a levél aláírása között, mert nem akartam, hogy más történjék, mint az, amit valóban akar. Ha bent hagytam volna a *non possum*-ot, talán jobban megfelelt volna a bíboros intencióinak. Ezt azért írom, nehogy az írástudók, akik mindig kéznél vannak, elferdítsék a szavakat, másképp magyarázzák a bíboros állásfoglalását.

Utána szinte megkönnyebbülve hagytam el a szobát, és kint vártam a folyosón. Közben az ápolónővér, név szerint Lucia, többször ki- és bement. Én vártam. Tudtam, hogy 9 órakor jön az altatóorvos. Előtte talán egy-két perccel újra bementem a bíboroshoz. El akartam búcsúzni tőle.

– Eminenciás uram, erre a nehéz napra kívánok sok türelmet és erős reménységet! – hangom egy kicsit ellágyult a nagy kívánság ellenére, és ezt ő is észrevette. Szinte fölfigyelt, és úgy nézett rám, mintha bársonyos, meleg átható tekintettel még belém akart volna kapaszkodni.

– Szeretném az áldását kérni – mondtam, és letérdeltem az ágya mellé. Megáldott, és utána megcsókoltam, de nem tudom, hogy a gyűrűjét-e vagy a kezét. Inkább a kezét, gondolom. Kicsit térdelve maradtam, mert nem akartam túl gyorsan elmenni. Amint föllálok, még egyszer ránézek tágranyílt szemekkel. Ő ugyanígy tett. Teljesen egyetértettünk ebben a tekintetben, és anélkül hogy tudtuk volna, mi jön, tudatlanul és a bizonytalanságban is egyet gondoltunk. Kicsit nedvesedni látszott mindkét szemének a sarka. Elnézett tőlem, fölfelé tekintett és így szólt:

– Hát – itt nagy pauzát tartott – legyen meg az Isten akarata! – mondta azzal a hangsúllyal és lejtéssel, amivel Vas megyében szokták az elkerülhetetlent várni és elfogadni. Nem szóltam semmit. Hamis vigasztalások kimérése másoknak nem szokásom. Még egyszer röviden rám nézett, de láttam, hogy nem szívesen teszi, mert a nedvesedésből kezdtek gömbölyödni szemében a cseppek.

Elegendtem a kezét. Még megérintettem az ágya szélén a lepedőjét. Megfordultam és indultam kifelé. Mégis kíváncsi voltam, hogy mit csinál, mit csinál a könnyeivel. Mielőtt kiléptem, a kiugró fal sarkától visszapislantottam: láttam, hogy mindkét keze fejét egyidőben egy-egy szemére nyomja, és azokkal törli a csorduló könnyeket. Ez volt az utolsó tekintetem, amikor még teljesen magánál volt. Úgy törölte le ezeket a könnyeket, mint érett és nehéz küzdelmeket megvívott parasztemberek Vas megyében szokták csinálni, akik ritkán sírnak, vagy ha sírnak, akkor is nem szabad, hogy lássák, de mindenképpen ügyetlenek a könny letörlésében.

Megyesi Schwartz Róbert valamikor 1944-45-ben az ő kancellárja volt Veszprémben. Itt Bécsben, átutazóban június első hetében mondta el nekem, hogy ugyanígy sírt a bíboros, és törölte a könnyeit, amikor 1945 őszén, már mint kinevezett esztergomi érsek Veszprémből elindult Esztergom felé. Pedig nem volt szokása a sírás. Akkor sírt még, amikor 1972. március 4-én Svájcból jövet itt Bécsben először jelentkeztem nála a nehéz és nyomasztó börtön és száműzetési évek után. Ő is sírt, mint egy gyermek, én is sírtam. Még könnyeinket sem töröltük. A végén ő mondta nekem, de magát is biztatva, hogy „nincs itt sírnivaló, ne sírj!”

A folyosón vártam. Elsuhant mellettem az altatóorvos, be a bíboros szobájába. Nem volt jó érzésem ezzel az emberrel szemben. Bagolyszerű suhanással járt. Egyszer csak látom, hogy tolják a bíboros ágyát el a folyosón. Feje félre volt billenve. Mélyen aludt. Ez a kis bagolyszerű orvos az ujját szinte futásban rajtatartotta a nyaka ütőerén, hogy ellenőrizze a szív működését. Suhant nesztelenül, anélkül, hogy tudtuk volna, eltűnőben volt.

Csak hárman álltunk a folyosón: Vecsey, Bianchi doktor és én. Nyugtalanul vártuk végig azt az egy óra negyven percet, amíg az operáció tartott. Azt mondták, hogy csak egy óra lesz. Végre kihozták, és betolták a szobába. Még egy ideig kint maradtunk. Kisvártatva jött Ludvik doktor,

aki operálta a bíborost. Igen határozottan azzal kezdte, hogy minden rendben van, csak erős összenövések voltak a prosztata és az ampulla recti között. Ebből a részből próbákat vettek ki a szövétvizsgálatra. Reméli, hogy jóindulatúak. Biztosat nem tud mondani. Ezzel hagyott ott bennünket.

Vecseyvel megállapodtunk, hogy én maradjak itt 12 óráig, ebédig, míg fölébred, és ebéd után majd ő jön. Így is történt. Pár perc múlva bementem a bíboros szobájába. Nagyon hánykolódott. Azt mondták, hogy ez természetes fölébredési jelenség az altatás után. Valahogy kételkedtem.

Lassan 11 óra lett, és a legkisebb jele sem volt az öntudatnak. Nemcsak álmából látszott nehezen ébredni, hanem valahogy az egész ember hánykolódó vulkán volt. Keze, lába, arca, mellkasa, mindenét le-föl dobálta. Úgy 11 óra után nevéen szólítottam:

– Eminenciás Uram!

Mintha egy pillanatra odafigyelt volna, hogy annál erősebben elkezdje a dobálózást. Közben csak németül ismételte egymásután többször is:

– Gott sei Dank! Gott sei Dank! – nagyon érthetően, de látszott, hogy nem összefüggő gondolatnak a része. Ott álltunk tehetetlenül. Múlt az idő. Vártam, hogy ébredjen, mert szerettem volna találkozni első tekintetével, de a szemét nem nyitotta föl. Nyugtalankodtam, és ennek kifejezést adtam, de mindig megnyugtattak, hogy minden rendben van. Kicsit mintha le is csillapodott volna, hogy újra kezdje. Ott álltam az ágya mellett egészen 12 óra 10 percig. Nem tudtam, hogy menjek-e ebédelni vagy várjak. Olyan életjel nem volt, amely normális állapotra mutatott volna, de megnyugodtam abban, amit az orvos és az ápolónővér mondott. Ott tanakodtam magamban.

Végre is, mert annyira biztosra mondták, hogy minden rendben van – kicsit szégyellem is, hogy hittem nekik – fölkerekedtem, és elautóztam a Pázmáneumba. Ott azt mondtam, amit nekem mondtak. Nem volt semmi hír.

Úgy látszik, Vecsey ebéd után elment, de nem azonnal, mert számításom szerint csak úgy kettő előtt érhetett oda. Nekem kettőkor vagy pár perccel utána telefonált Vecsey, hogy sürgősen jöjjenek a kórházba.

Elindulok. Hét perc alatt ott voltam. Negyed és fél három között érek az Irgalmasok Kórházába.

Már mindennek vége volt. Az ápoló és orvosi had eltűnt. Ott feküdt a bíboros kinyújtva, feje kicsit félrebillenve. Még az ajkai, a szája is kicsit nyitva voltak, visszatükrözték a haláltusát. Ettől a pillanattól kezdve, egészen amíg el nem viszik innen – este kilenc óráig –, itt maradok a szobában mellette, és igyekszem megfigyelni körülötte minden mozdulatot.

Itt jegyzem meg a történeti hűség kedvéért, hogy ott volt mellette Vecsey, aki halványan azt mondta, hogy még észnél volt, beszélt vele, de az ápolók, orvosok azt mondták, hogy valójában nem tért magához annyira, hogy beszélni lehetett volna vele.

Lassan föltünetedeztek Vecsey mellett Soltész Elemér Irgalmas kórházbeli magyar lelkész, jött a gyóntatója Cser-Palkovics István, aki a legutolsónak jött. Gyakorlatilag nem kapta föl a bíboros az utolsó kenetet. Erről a feledékenységéről mindenki hallgatott. Mindenki föltételezte a másiktól, hogy ő föladta. Utánajártam, senki nem adta föl. A gyászjelentésből viszont nem hagyhattam ki. Sajnos, így volt. Én a halál beállta után érkeztem, és ha ott vagyok a haláltusában, nem felejttem el, de a halál beállta után már nem voltam abban az állapotban, hogy erre gondoljak. Ha nem is elsősorban, mert a jelenlevő Vecseynek és a kórházlelkésznek kellett volna erre gondolniuk, de nekem is kötelességem lett volna korábban megkérdezni a bíboros urat, nem óhajtja-e fölvenni e szentséget.

Közben megérkezett dr. Berger, König bíboros titkára, és megállapodtunk, hogy holnap összejövünk, mert a temetésnél az érseki hatóság az illetékes. Sokáig, majdnem egész délután ott volt az Opus Dei papja, dr. Jiménez, és állandóan jöttek.

Hogy micsoda fejtelenség lehet egy ilyen nagy kórházban is, abból látszik, hogy erélyes közbelépésemre sikerült csak rávenni az ápolónővért, hogy legalább kösse föl az állát, és illessze össze a száját, mert senki sem mozdult. Már elmúlt délután három óra, amikor ez megtörtént. Amíg ugyanis föl nem kötötték, az arcára volt írva a haláltusának a durva erőszaka, az ellene való ellenállás. Más halottnál is volt alkalmam ezt megfigyelni. Az állfölkötéssel ez valahogy megszűnt. Összeszedettebb lett az arca az elhunytnak.

Még reggelről megjegyzem, hogy amíg én reggeliztem, elmondta a breviárium terciáját, és hangosan megjegyezte, letéve a breviáriumot, hogy a vesperásnak még nincs itt az ideje. Hát most van a vesperásnak az ideje, gondoltam magamban.

Az előbb említett arckifejezés után, amely eltartott jó háromnegyed óráig, és lassan szűnőben, átmenőben volt, helyébe lépett egy egészen egyértelmű szenvedés kifejezése, amelynek szinte nem is volt emberi dimenziója. Ez is eltartott vagy két óráig, és csak lassan, nagyon nehezen elvonult. Közben állandóan telefonálnom kellett, és értesíteni különböző személyeket. Legalább egy órás telefonálásomba került, míg sikerült fölhajtanom Hannes Sander személyében egy szobrászművészt az Akademiéről, aki a halotti maszkot elkészíti. Megígérte, hogy este hét óra tájban jön.

Az udvarról a nyitott ablakon át egész délután hangzott a gerlicék bűgása, és egy leánykórus nagyon szép vallásos énekeket próbált. Meleg volt és fülledtség, mint már reggel többen is mondták, hogy ez a nyomasztó légkör nem jó operációs idő a szívnek.

Közben a kemény szenvedés kifejezése, valószínűleg az izmok elernyedése miatt, lassan átment egy szinte mosolyszerű kifejezésbe, amely sokáig megmaradt. Mikor a maszkcsináló elkezdte a munkáját, akkor még mindig rajta volt. Először figyeltem meg, mennyi változáson megy át egy halott arc, míg hozzá nem hasonul a tárgyak változatlan, szenvedélytelen, közömbös voltaéhoz. Mondhatjuk a halált a természet nagy, mindent elsimító, lehordó, elközömbösítő erejének és eredményének is.

Mit csinált a maszkkészítő? Alacsony, szőke osztrák volt. Az egyetlen ilyen Bécsben. Megborotválta az arcot, hogy leválják róla a gipsz. Hamuzsír féle valamivel bekente az összes szőrszálát: haj, szemöldök, orrszőr, fülszőr, hogy bele ne ragadjon a gipsz. Külön szappanhabbal befődte a hajzatot és az orrlyukat, hogy a test formája meglegyen, de szőrszálát ki ne húzzon a leváló gipszálarc negatívja.

A gipsz a Harz-Gebirgeből van. Egészen különös, lassan kötő valami. Az első réteget finom fapálcikával csöpögteti egész vékonyan az arcra, és rózsaszínű, hogy meg lehessen ismerni az első legfontosabb réteget. Az első réteg azért egészen vékony, hogy az anyag súlya a halott vonásait ki ne simítsa. Csak miután ez megkeményedett, jön a második vastagabb és fehér réteg, amely egészen vastagon fekszik a másikon. Mielőtt a vékony réteget rácsöpögteti, egy fonalszálát illeszt a feje búbjától egészen le az ádámcsutkáig, amely benne marad a vékony és a vastag rétegbe is egészen addig, míg a gipsz félig kemény, de még lágy, vágható állapotban van, és akkor a gipszen keresztül fölfelé áthúzza a fonalat. Így lehet a fonal nyomán hagyott finom vágáson a két arcfélet, ha a gipsz megkeményedik, levenni.

Így is történt. Közel két órás munka. Közben állandóan jöttek a látogatók. Vecsey úgyszólván nem is volt ott egész délután. Magam láttam el a szolgálatot.

Este 9-kor megérkeztek a városi temetkezési vállalattól a halottszállítók. Közben befutott Vecsey is Batthyányval. Láttam rajta, Batthyány nehezen viseli el a halott jelenlétét. Mindenki halkan beszélt, ő beszélt csak olyan hangosan, mintha vásáron lett volna Körmenden. Szinte egy pillanatig sem állt meg összeszedetten a halottas ágy mellett, hanem a jelenlevő Schachinger priornak elkezdte hangosan mondani, hátat fordítva a halottas ágynak, abban a jellegzetes

Batthyány-i zsargonban, amely hanglejtésben sem magyar, sem német, hanem valami lehetetlen keverék:

– Az én apám is operált ebben a kórházban – és a többi és a többi... Senki sem figyelt rá. Éppen hogy csak rá nem szóltak, hogy hallgasson az apjáról most, amikor Mindszenty holtan fekszik itt. De csak tovább sürgölődött.

Elindultunk a halott bíborossal a Wilhelminen-kórházba. Én mentem közvetlenül a halotyszállító kocsis után. Jiménez és Gianone rektor voltak velem. Mikor megérkeztünk, beszéltem Merk igazgatóval, hogy miképpen is legyen a bebalzsamozás, és legyen-e.

Itt Bécsben csak egységes temetkezési vállalat van, és mindenkit egyformán temetnek. Nyitott koporsó nincs. Legföljebb ablakot hagynak. Annyit ki tudtam harcolni, hogy legalább valami konzervirozási műveletet végezzenek el a holttesten. Végre megtudtam, hogy mi ez: a vért kiszívják, és Pendl vagy Bendl professzor belényom a holttestbe formalint. Ebben egyeztünk meg. Akkor még nem tudtam, hogy mint is néz majd az ki.

Gyorsan, még mielőtt a holttestet bevitték volna a boncterembe, ott az udvaron összehívtam az ott lévő papokat; Jiménezt, Gianonét, Vecseyt, és Batthyány is ott állt. Megmondtam nekik, mi a konzerválás, és ez mumifikálódást okoz. Tehát a test nem enyészik el, egy esetleges jövőbeni szenttéavatás miatt lehet ezt csinálni.

A holttestet betolták abba a jéghideg terembe, amelynek egy üres asztalán egy öreg férfi holttest feküdt meztelenül a vakító villanyfényben. A többiek nem látták, csak én kukkantottam be. Így kerül az ember ismeretlenek közé. Hirtelen rá gondoltam, mennyit kellett futkároznom, tárgyalnom, telefonálnom, táviratoznom, levelet írnom, hogy kit, mikor fogad és fogadhat-e a bíboros. Ime, itt nem kérdez senki semmit. Még a leghűségesebbjei is örülnek végre megszabadulni a tehertől, és hagyják beletenni a többi, nagyvárosi népség, proletárok, bűnösök, részegesek, rosszéletű nők közé. Az élők örülnek, hogy valahol van, és nem az utcán. Emberi közösség! A bűn és halál mindent kiegyenlítő és kisimító ténye. Mennyit lehetne róla elmélkedni! Ez villant át az agyamon. Ha nem sírnivaló és megrendítő az emberi sorsunk, mindenképpen kicsi, parányi, nevetséges.

A teremből, a nagy tolóajtókon keresztül áramlott a hűtőház hidege. Igyekezett mindenki ott hagyni. Az ajtók lassan bezárultak. Én hazavitettem Jiménez atyát és Gianonéval visszatértünk a Pázmáneumba.

Életemnek gazdag napja volt! Még nekiláttam, és megírtam magyarul és németül a bíboros gyászjelentését. Éjfél van!

Msgr. Mészáros Tibor Máriacellben, Mindszenty bíboros temetésén.

1975. május 7-én, szerdán

Ádám, Vecsey és én elmegyünk dr. Bergerhez. Kedvesen fogad. Fölolvasom a gyászjelentés tervezetemet. Berger azonnal mondja, hogy túl erős, le kell tompítani az élet. Ádám és Vecsey okosan hallgatnak. Mondom Bergernek, hogy nem bánom, ha mindent át is ír, de ragaszkodom ahhoz, hogy ott legyen a neve alatt minden változtatás nélkül: *bíboros, esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása*, mert én különben nem vagyok hajlandó részt venni a munkában. És Mindszenty is megfordul a koporsójában, ha ez nem így állna.

A többiek hallgattak. Dr. Berger telefonál König bíborosnak, mert ő írja majd alá a gyászjelentést. Csodálatosképpen, kis habozás után belemegy. Még Berger is csodálkozik, hisz ez egyenesen a pápa intenciói ellen van. König azonban okos ember. Mindszenty halott, sok bajt már nem okozhat. A megfosztott címét már nem viselheti, legföljebb a sírkövön állhat. Viszont a temetés magyar, sok magyar van Bécsben. A világ ugyan majd fölfigyel rá, de csak egy napra. Megéri hát bátornak, vitéznek lenni. Nem tudom, de így képzelem König bíborosnak a számítását, ami semmit sem von le az érdeméből, hogy bátor volt, és nem hagyta cserben a magyar bíborost.

Utána hosszú megbeszélés. Nagyjából elfogadjuk azt, amit Berger ír, hisz lényegében nem más, mint amit én fogalmaztam. Megállapodunk nagyon kölcsönös egyetértéssel, hogy a bécsi szentistvánbeli rekviem május 10-én, szombaton, a máriacelli temetés május 15-én, csütörtökön lesz. Szombaton, hogy Bécsben hamarosan lezajoljék, mert König bíborosnak utaznia kell Fatimába 14-ére, ahonnét, hogy csütörtökön ismét itt lehessen, még aznap az esti repülővel vissza kell jönnie. Bár az osztrák államszerződés húszéves évfordulója lesz, a magyar papok, akik jönnek csütörtökön a temetésre, könnyebben haza tudnak vasárnapra jutni, mintha belekerülnének a pünkösdi forgalomba.

Így is lesz. Emiatt a nuncius, bár ott volt a Szent István katedrálisban a rekviemen, már nem lehetett ott Máriacellben, mert mint a diplomáciai kar dékánja nem mehet el Mindszenty temetésére, elhanyagolva az osztrák államot, amelyhez elsősorban küldték. Tehát helytelen a nunciust hibáztatni, hogy a Vatikán nem küldött magasabb rangú és a pápához közelebb álló személyiséget a temetésre. Így Máriacellben csak Msgr. Quilici, az uditore jött el. A nuncius kimentette magát előttem saját személyét illetően, amikor 14-én este átadtam neki a pápának szóló, korábban említett utolsó levelet.

Ebéd után elmentem a Lischkar nyomdába Weidlingbe, és gyakorlatilag egész délután ott voltam, hogy ellenőrizsem a gyászjelentés nyomtatását. Magam fordítottam le a németet magyarra, néhol kicsit nem hangzott magyarosan. Emiatt Harangozó Feri az egészet elvetette, pedig túl sok, főleg lényeges hiba nem volt benne. Még Vecsey is megállapította ezt. Másnap a Harangozó szövegét nyomtatták újra, amelyben az 1892-es születési év helyett 1982-es születési év csúszott bele. Majd megütötte a guta, de ez egy kicsit megalázta, és csendesebb lett.

Mialatt én a nyomdában voltam egész délután, összeültek Vecsey, Harangozó, Cser-Palkovics, Horányi Tibor, Szabó monsignore South Bendből, és Ádám Gyurka (? MT). Elővették a végrendeletet, és közösen elolvasták. Össze volt foltozva sok részből. Hosszú volt és olvashatatlan. Nagyon csalódott arccal beszéltek róla. Nekem nem szóltak, még azt sem mondták, hogy fölbontották a végrendeletet. Csak a nővérektől kerülő úton tudtam meg, hogy mi volt azon a délutánon.

Közben itt lézengett Batthyány Iván is. A nővér traktuson nyíltan, hencegve meg is mondta Lelia nővér hallatára, hogy ezután már nem lesz oly hatalmas Mészáros titkárnak, mint eddig. Ugyancsak dicsekedett, hogy Mindszenty bíboros rábízta egész vagyonának és hagyatékának a kezelését. Innét tudtam meg, hogy Batthyány engem gyűlölt, amit ez ideig nem hittem. Most értettem meg, hogy miért volt zavarban, amikor az Irgalmasokhoz bejött Vecseyvel a halott bíborost megnézni. Ugyancsak ezen a délutánon telefonált Zichy Emmanuelné Lelia nővérnek,

és azt kérdezte tőle angolul, hogy nincs-e valami összefüggés a bíboros hirtelen halála és Mészáros Tibor titkár jelenléte között. Más szóval, hogy nem én tettem-e el láb alól. Lelia csak annyit válaszolt, hogy nincs – nothing! Hát innét fúj a szél! Wolfgang Waldstein salzburgi professzor már régen figyelmeztetett, hogy a gráci Zichy-Hunyadyné engem mindenki előtt Moszkva kémjének vagy legalább a magyar kommunista párténak tart. Most megértettem, miről van szó.

Vecsey gyakorlatilag a könyvkiadás szerződéseit és különösen az emlékiratok eladási vonalán teljesen leégett. A befutó levelek állandóan kritizálták a fordítást. Kétszer elájult, vagy csak tetette a bíboros szobájában, mert lelkileg nem bírta el a bíboros igazságos kritikáját.

Még az előzőekhez tartozik, hogy Vecsey június közepén átadta nekem azt a kivonatot, amelyet Mindszenty végrendeletéből vagdosztak ki. Mindszenty József szellemi végrendeletének nevezték el, és így akarják nyilvánosságra hozni. Hát ez lenne az egész szellemi hagyatéka? – kérdeztem magamban, amikor fordítás céljából nekem átadta. Mondom neki:

– Ezt nagyon jól le kellene fordítani németre és angolra, mert hibátlanok és elsőrangú fordításnak kellene lenni. Én megcsinálom.

– Te tudsz legjobban németül – válaszolta –, és ha fordítónak kiadom, pénzbe kerül.

Batthány Iván a nővérek traktusán már hangosan kifogásolta a még a halála előtt meglévő pénzes csekkeken a bíboros aláírását, hisz most már minden a Stiftungé, és mindent a Stiftung fizet. Batthyánynak a Bristol szállóban ezen az éjjelen háromszor vagy négyszer szívrohama volt, és sietve visszarepült Zürichbe.

Többet nem láttam. Sehol sem volt. Sem a szentistváni rekviemen, sem Máriacellben, a temetésén.

Mindszenty bíboros végrendeletének másolata Msgr. Mészáros Tibor jegyzetei között

I. rész,
készült Budapesten, az amerikai követségen, 1962. október 19-én.

Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében.

Hetven és fél évvel a vállamon, a halál és az örökkévalóság küszöbén, lelkemet Isten irgalmába, testemet a honi földnek ajánlom.

Hűséggel az Egyház fejéhez és a történelmi magyar hazához, ... szenvedő népemnek, a magyar püspöki karnak, főegyházmegyém papjainak és híveinek, a megyéken innen és túl, a tengereken is túl a hontalanoknak, ez az üzenetem:

Akik ma a magyar népet boldognak mondják, megcsalják... A szociálizmussá hamisított marxizmus-leninizmus a magyar népnek méreg és halál... A rendszert a magyar nép megdönteni nehezen tudná – terrorizmussal imperiálizmussal bebiztosította magát –, de az elismerést soha nem adhatja meg lealjasodás nélkül.

Ne engedjétek a szovjet érdeket a magyar anyaméhig,,, esküszegő „orvosok” és „gyógyszerészek” kezével. Aki teszi, engedi, megtagadja magyarságát, ártatlan magyar életek útonállója... Az egy és fél millió bevallottan kiirtott élet há-

rom millió „szülőt”, pár ezer „orvost” jelent és bélyegez.

Ha Isten ránk tekint, ne hagyjunk helyt a bosszúnak; csak a sietve visszaállítandó független és magyar bíróság lehet illetékes a számonkérésben.

Köszönöm a derék magyar népnek, hogy rabságomból 1956-ban kiszabadított. Büszke emlékként viszem a sírba azt a tudatot, hogy népem szabadított ki, és nem az idegenből telepített, az elítélésből és rehabilitációból egyaránt taktikai játékot űző hatalom.

Köszönöm az Egyesült Államok elnökének a nobilis befogadását és annak meghosszabbítását... A követség vezetőinek... a követség összes tagjainak is előzékeny jóságát.

Vagyonom, amiről rendelkezem, nincs. Nem fáj; kifosztottak, ahogy elszegényítették népemet.

(Ezzel befejeződik az I. rész. 1962. november 13-án, amikor azzal a gondolattal foglalkozott, hogy elhagyja az amerikai követséget, és kimegy az utcára, végrendeletéhez a következőket fűzte):

Harcom nem a tőkéért és a nagybirtokért, hanem Egyházért, Hazáért folyt. – Megbocsátok mindenkinek, azoknak is, akik a jövőben vétkeznek ellenem. Lemondásom hírének nem szabad hitelt adni; az vagy

hamisítás, vagy nagymérvű kínzás eredménye.

II. rész. Ezt is sajátkezűleg írta Bécsben, a Pázmáneumban, 1973. november 17-én.

Nemzetemnek: Maradjatok a romló világban hűek Istenhez, hitetekhez, hazátokhoz, a magyar múlthoz, történelemhez és a magyar nyelvhez. Ez természeti jogotok és kötelességetek.

Ne járjatok haza... Ne pénzeljétek el-
űzőiteket, a nemzetirtókat. De térjete-
k haza – ne olvadjatok be –, amikor a hit
és magyarság napja felkél otthon. Addig
igen fontos a magyar iskola... és a csalá-
ládlátogatás.

Holttestem egyelőre itt kerüljön a leg-
egyszerűbben pihenőre; lehetőleg magyar
papok sírja közelében és a hívek áhított
imája közepette. Ha Mária és Szent Ist-
ván országa felett lehull a moszkvai hi-
tetlenség csillaga, vigyék testemet az
esztergomi bazilikai sírboltba.

Végrendeleti általános örökösöm a Mind-
szenty Alapítvány, az általam megállapít-
ott szabályzat szerint.

Könyveim annak idején jussanak a prímási
könyvtárba, vagy ha szabad utódom úgy
látja jónak, hagyja az újra papneveldévé
válandó Pázmáneumnak.

Könyveim joga és hozama, maga az Alapít-
vány, szolgáljanak az ország nemzeti és

egyházi felépítésére... mint azt vagyosabb elődeim, Széchenyi György és Simor János tették.

A rokonok, ha rászorulnak, az Alapítvány segítse őket a helyzet helyes mérvéig. Az időleges temetés ügyében, a viszonyokhoz képest, a végrehajtó bizottság a helyi egyházi hatóság tanácsa szerint járhat el.

Halála előtti napon, 1975. május 5-én, a bécsi Irgalmasok-Kórházban ehhez a II. részhez a következőket fűzte hozzá:

Ha számkivetésben halok meg, temessenek el ideiglenesen a máriacelli kegytemplomban. Lelkem üdvéért az első évben havonként végezzenek el egy szentmisét, s aztán évenként, halálom évfordulóján. A temetésem és a szentmisék költségeit viselje a Mindszenty Alapítvány.

A Mindszenty Alapítvány egyik legelső feladatának tekintem, hogy azt a magyar nemzeti és katolikus célt szolgálja, amit életem feladatául tűztem ki, s amit Isten segítségével hazámban is és a számkivetésben is igyekeztem megvalósítani: megtartani magyarságában s hitében népünket, különösen ifjúságunkat.

Mindszenty József

I. rész,

készült Budapesten, az amerikai követségen, 1962. október 19-én.

Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében.

Hetven és fél évvel a vállamon, a halál és az örökkévalóság küszöbén, lelkemet Isten irgalmába, testemet a honi földnek ajánlom.

Hűséggel az Egyház fejéhez és a történelmi magyar hazához,... szenvedő népemnek, a magyar püspöki karnak, főegyházmegyém papjainak és híveinek, a megyéken innen és túl, a tengereken is túl a hontalanoknak, ez az üzenetem:

Akik ma a magyar népet boldognak mondják, megcsalják... A szocializmussá hamisított marxizmus-leninizmus a magyar népnek méreg és halál... A rendszert a magyar nép megdönteni nehezen tudná – terrorizmussal imperiálizmussal bebiztosította magát –, de az elismerést soha nem adhatja meg lealjasodás nélkül.

Ne engedjétek a szovjet érdeket a magyar anyaméhig,, esküszegő „orvosok” és „gyógyszerészek” kezével. Aki teszi, engedi, megtagadja magyarságát, ártatlan magyar életek útonállója... Az egy és fél millió bevallottan kiirtott élet három millió „szülőt”, pár ezer „orvost” jelent és bélyegez.

Ha Isten ránk tekint, ne hagyjunk helyt a bosszúnak; csak a sietve visszaállítandó független és magyar bíróság lehet illetékes a számonkérésben.

Köszönöm a derék magyar népnek, hogy rabságomból 1956-ban kiszabadított. Büszke emlékként viszem a sírba azt a tudatot, hogy népem szabadított ki, és nem az idegenből telepített, az elítélésből és rehabilitációból egyaránt taktikai játékot űző hatalom.

Köszönöm az Egyesült Államok elnökének a nobilis befogadását és annak meghosszabbítását... A követség vezetőinek... a követség összes tagjainak is előzékeny jóságát.

Vagyonom, amiről rendelkezem, nincs. Nem fáj; kifosztottak, ahogy elszegényítették népemet.

(Ezzel befejeződik az I. rész. 1962. november 13-án, amikor azzal a gondolattal foglalkozott, hogy elhagyja az amerikai követséget, és kimegy az utcára, végrendeletéhez a következőket fűzte):

Harcom nem a tőkémért és a nagybirtokért, hanem Egyházért, Hazáért folyt. – Megbocsátok mindenkinek, azoknak is, akik a jövőben vétkeznek ellenem. Lemondásom hírének nem szabad hitelt adni; az vagy hamisítás, vagy nagymérvű kínzás eredménye.

II. rész.

Ezt is sajátkezűleg írta Bécsben, a Pázmáneumban, 1973. november 17-én.

Nemzetemnek: Maradjatok a romló világban hűek Istenhez, hitetekhez, hazátokhoz, a magyar múlthoz, történelemhez és a magyar nyelvhez. Ez természeti jogotok és kötelességetek.

Ne járjatok haza... Ne pénzeljétek elűzőiteket, a nemzetirtókat. De térjete haza – ne olvadjatok be –, amikor a hit és magyarság napja felkél otthon. Addig igen fontos a magyar iskola... és a családlátogatás.

Holttestem egyelőre itt kerüljön a legegyszerűbben pihenőre; lehetőleg magyar papok sírja közelében és a hívek áhított imája közepette. Ha Mária és Szent István országa felett lehull a moszkvai hitetlenség csillaga, vigyék testemet az esztergomi bazilikai sírboltba.

Végrendeleti általános örökösöm a Mindszenty Alapítvány, az általam megállapított szabályzat szerint.

Könyveim annak idején jussanak a prímási könyvtárba, vagy ha szabad utódom úgy látja jónak, hagyja az újra papneveldévé válандó Pázmáneumnak.

Könyveim joga és hozama, maga az Alapítvány, szolgáljanak az ország nemzeti és egyházi felépítésére... mint azt vagyonosabb elődeim, Széchenyi György és Simor János tették.

A rokonok, ha rászorulnak, az Alapítvány segítse őket a helyzet helyes mérvéig. Az időleges temetés ügyében, a viszonyokhoz képest, a végrehajtó bizottság a helyi egyházi hatóság tanácsa szerint járhat el.

Halála előtti napon, 1975. május 5-én, a bécsi Irgalmasok-Kórházban ehhez a II. részhez a következőket fűzte hozzá:

Ha számkivetésben halok meg, temessenek el ideiglenesen a máriacelli kegytemplomban. Lelkem üdvéért az első évben havonként végezzenek el egy szentmisét, s aztán évenként, halálom évfordulóján. A temetésem és a szentmisék költségeit viselje a Mindszenty Alapítvány.

A Mindszenty Alapítvány egyik legelső feladatának tekintem, hogy azt a magyar nemzeti és katolikus célt szolgálja, amit életem feladatául tűztem ki, s amit Isten segítségével hazámban is és a számkivetésben is igyekeztem megvalósítani: megtartani magyarságában s hitében népünket, különösen ifjúságunkat.

Mindszenty József

1975. május 8., áldozócsütörtök

Hát ezért siettek keddre tenni az operációt, hogy ne essék ünnepnapra az operáció másnapja, és mindenen túllegyenek. Túl is vagyunk!

Délelőtt 10-kor telefonálok Bergernek. A koporsót nem lehet semmiképpen sem nyitva tartani, még úgy sem, hogy a belső fedél ablakán be lehessen látni. Talán a temetkezési vállalat a közönség kizárásával megengedi majd, miután pénteken este a dómot bezárták, hogy az ablakon be lehessen nézni. A magyarok szorongattak minden oldalról, hogy miért nem lesz nyitva a koporsó, miért nincs Himnusz a dómban. Ilyen alkalmakkor ébred föl az emberben a legbelseje, és kitűnik, hogy mi neki a fontos.

Hihetetlen akaratereje volt a bíborosnak. Április 27-én délben érkezett meg a közel 24 óras – félig kómában eltöltött – repülés után, és azonnal nekiült a két hét óta fölhalmozódott postát bontani. Columba nővér szerint kisebbfajta urémián ment át, amíg Venezuelából hazaért. Ahogy bontotta a borítékokat, úgy hulltak a levelek és borítékok a lába alá. De azért a postabontásnak menni kellett. Nem az ésszerűség irányította, hanem akaratának keresztülvitele.

Augusztus

1975. augusztus 19., kedd

A géppel írt kézirat itt megszakad.

A napló Msgr. Mészáros Tibor kézírásával folytatódik.

Tegnap este beszéltem Hugóval és Madeleine-nel (az elején András és Bernard is ott voltak) arról, hogy mi lesz velem most, hogy Bécsset elhagytam. Mivel kitártam mindazt, ami velem történt, beleláthattak – Hugó és Madeleine – a lelkembe, hogy tudniillik ellenérzések és kritikák halmozódtak föl bennem Vecsey ellen, Harangozó Feri ellen és egy kicsit talán a bíboros úr ellen is. Hinnem kell az ember alapvető jóságában, mert kevesen vannak az igazán gonosz akaratúak. Elő kell vennem a régi receptemet: le kell imádkoznom a májamról a haragot, mindennemű szeretetlenséget.

Mondták, hogy legyek meggyőződve, hogy ez alatt a három év alatt jó munkát végeztem Bécsben. Ezzel a tudattal legyek, és ne hagyjam magamat belsőleg szétrágni a saját önbizalmam hiányától.

1975. augusztus 22., péntek

Végre el tudtam indulni Bécs felé. Bolza Ilona grófnő tér vissza vakációról (München, London, Ennetbaden) Bécsbe. Fölváltva hajtunk, miután Madeleine hibájából csak másfél órás késéssel tudunk indulni.

Reggel lévén, Madeleine születésnapja (53.), az olteni kapucinusoknál voltunk szentmisén: Madeleine, Hugo, Agatha, Andreas, Bernhard és én voltunk jelen. Christina még kérésre sem jött el édesanyja születésnapjára. Az ember kicsit megborzong ettől a keménységtől. Ha Madeleinevel olyan, miért ne lehetne bárkivel?

Vissza a hibához. Elnéztem a vonatot, amely a 7.21-es, Badenban nem áll meg. Mise után, amikor már az SBB restaurantjában ültünk kávézva – tíz percem volt hátra! – jöttem rá. Viszont Ionát a bádeni állomásra rendeltem. Ilona Ennetbadenben Zichy Jánoséknál szállt meg. Sajnos a telefonszám nem volt velem. Madeleine szíves volt fölhajtani a számot és megtelefonálni, hogy Ilona menjen Zürichbe a főállomásra. Sajnos Ennetbadenben a Limmat partot mondta, nekem meg az „Ostseite-t”. Így kereszteztük egymást másfél óráig.

Egymást óránként fölváltva hajtottunk. Menetközben mondta el, hogy az Esterházy-famíliában senki egy szót sem szól arról, hogy Eszterházy Pál herceg titkára bonyolította le azokat a dollárbevéltési ügyleteket, amelyeket a bíboros nevében végzett. Iliás Gizella, az Eszterházy-család bizalmas alkalmazottja, aki 80 éven fölül van, és Kismartonban él, csodálkozott, hogy erről az „Emlékezések”-ben szó sem esik. Tény, hogy Eszterházy Pál herceg, a Mindszentyvel elítélt soha nem jelentkezett Zürichből.

Ilona futár volt 1945-ig Horthy és Bethlen István között. Horthynak egy nagyon szép Bethlen-lány volt a felesége. Ionának mondta Bethlen István, hogy megérti, becsüli a katolikus papok nőtlenségét, mert az apaság, a házasság, a család és a hivatás is, mindegyik egész embert követel.

Beszéltünk az 1945 előtti feudális magyar világról. Ilona mondja, hogy a gazdag váci egyházmegye nyomorúságos katolikus iskolákat tartott fent. A kályhák közvetlen közelben égtek, és a terem másik részén megfagyott a pohárban a víz. Nem voltak fogasok: a kislányok népviseleti kendőjüket, a fiúk ködmönüket fenekük alá gyömöszölték fogas híján, és ezzel magasra kerülvén, ilyen kényelmetlen helyzetben olvastak és írtak. Népművelődés!

1975. augusztus 26., kedd

Vecseyvel tárgyalok a hátralévő fizetésem és követeléseim tekintetében. Kivéve a bíborostól beígért nyugdíjsegélyt, állítólag mindenki beleegyezik abba, amit kértem.

1975. augusztus 27., szerda

Leliával Taubinger Lászlónál vagyunk vacsorán. Ungar prelátus 1956-ban 8 millió schilling állományt szedett össze magyar diákok megsegítésére. Ebből vette azt a házat, amelyben magyarok voltak, aztán kikoptak, és a végén bécsi egyházi, caritasos öregotthon lett.

Ungar a hatvanas évek elején ebben az internátusban a magyar állam és követség közreműködésével kiállítást rendezett, és ugyanakkor otthon akkor ment végbe a többszáz papot lefogó tisztogatás – és ez König bíboros tudtával.

A bíboros temetése után egy diplomáciai fogadóestén Taubinger összetalálkozik König bíborossal. A temetésről esik szó. Taubinger köszöni König bíboros kiállítását, részvételét. Kezdi mondani, hogy mennyire hű volt Mindszenty az egyházhoz. Neki Taubingernek panaszkodott a letétele utáni római tüntetések miatt, hogy „Ez a szegény öreg ember (VI. Pál) folyton az én nevemet látja.” – König idegesen hallgatja, és szinte hátat fordítva megy el tőle, hogy mással akar beszélni. Taubinger megfigyelte, hogy senkivel nem beszél, csak egyedül, magában áll.

1975. augusztus 29., péntek

Valentiny Gézát látogatom meg. Szerinte Zágon – aki 1975. július 1-jén ment nyugdíjba, 11-én agyvérzést kapott és augusztus 12-én beszélőképességét vissza nem nyerve meghalt, augusztus 15-én temették Mutters-ban –, állítólag kihozta magával a győri egyházmegye kincseit és eladta. Saját szava szerint kihozott tízezer dollárt. Hogy mindezzel hogyan gazdálkodott, senki nem tudja. Valentiny szerint sok segítséget küldött a győri egyházmegye papságának Vorarlbergből. Az ő szeme láttára 3-4 ezer Schillinget küldött.

Lékai itt járt Valentiny-nél július elején. Azt mondta neki: „Kezdzetek el már valami okosat a Pázmáneumban, mert különben a vörösök ráteszik a kezüket.”

Szeptember

1975. szeptember 2., kedd

Schachinger prior közvetítésével fogad Ludvik docens. Nyugodt és finomarcú ember, fehér hajjal, pedig alig lehet 40 éves. Készséges.

– Miért nem készítették elő hosszabb ideig a bíborost az operációra?

– Néha szükség van rá, néha nincs. A szívspecialista jónak találta a cardiogrammot. Igaz, hogy félrevezetett bennünket a méltóságteljes életnek a mozdulatlansága. Nem mozgott, nem ment el teljesítőképességének a határáig, és így gyakorlatilag nem volt alkalmunk megállapítani, milyen állapotban is van a szíve, mennyit bírna ki. Mikor jött a megterhelés a műtét következtében, kitűnt, hogy mennyire nagyfokú a szívkoszorúér elmeszesedése, és így gyakorlatilag szívinfarktuszban halt meg. A prostata összenőtt a tokjával. Az összenövéseket megvizsgálták.

– Rákos volt?

– Nem – válaszolta Ludvik docens.

Ludvik állítja, hogy az érzéstelenítés után magához tért, mert, habár hunyt szemekkel is, de válaszolni tudott. A docens még azt is mondta, hogy látták, mennyit szenved a katétertől, és ezért határozta el magukat az operációra. Hosszú ideig elbeszélgettünk. Mindenképpen lemenő ágon volt a bíboros, és a régi egészségét nem tudta volna visszanyerni.

1975. szeptember 5., péntek

Körülbelül mindenkivel lezártam a bécsi tartózkodásomat. Dr. Bianchiékkel csütörtökön délután 5-kor. M. Aigenbauerral szerdán este, amikor a *II. Richard*-ot néztük meg a Burgtheaterben. S. Gerbautzékkel csütörtökön este, miután megnéztük a *Cyrano de Bergerac*-ot, és elbúcsúztunk a Rathaus előtt. Gianone rektornál délután voltam. Az volt az érzésem, hogy kedvelt engem. Keveréke a kedvességnek, formalitásnak, a csendes lázadásnak és jogi gondolkodásnak, humánus emberi gondolkodásnak.

Tegnap még nálam volt elbúcsúzni Richard Estarriol (Opus Dei) spanyol újságíró. Hívó ember, a barcelonai *Avantguardia* délkelet-európai tudósítója. Megbízható és rendes ember minden szempontból. A bíborosról beszélve mondja:

„An Mindszenty war bewundernswert, daß er in schwierigsten Lagen die richtigen d. h. dem Glauben entsprechenden Urteile und Entscheidungen gefällt hat. Allerdings fehlen in seinen Memoiren jene Unterlagen, die die Epoche des Kirchenkampfes (45-48) durch die Korrespondenz zwischen Mindszenty u. Pius XII. erhellt hätten. Das ist eine Lücke in dem Buche.”⁴⁴

Nem akartam neki mondani, hogy alig hiszem, miszerint komoly levelezés folyt volna XII. Pius és Mindszenty között. A bíboros követte a diplomáciátlan katolikus lelkiismeretét egyenesen, mint a kocsí rúdját, és ez szükségképpen vezetett ahhoz, amihez vezetett.

Igyekeztem az utolsó napokban sok időt Schwester Lelia Makrával tölteni, mert talán őt kezelték a bíboros háztartásában a legmostohábban. A bíboros biztatására akkor, amikor még középiskolai tanárnő-apácákkal akarták a memoárokat lefordíttatni, a két Palágyi testvér – Natália és Andrea, – hívták meg Leliát, hogy angolra fordítsa a könyvet. Közben Vecsey tanácsára a bíboros leállítja Lelia jövetelét, amit Andrea nem tudat Leliával. Lelia 1973. május elsejére megérkezik. Senki nem meri Leliának bevallani, hogy véletlenül, hivatalosan visszavont hívás ellenére, Andrea hibájából érkezett. Mindenki bújt előle. A bíborosnak sem volt annyi kurázsija, hogy tiszta vizet öntsön a pohárba. Igen-igen lassan, mert nem bírtam ezt az alakoskodást, védelmembe vettem. Amennyire lehetett, fölvilágosítottam, de a teljes igazságot csak akkor mondtam meg neki, amikor elbocsátásommal kapcsolatban kirobbant a nyílt harc. Szegény Lelia sokat szenvedett ebben a két társtalan évben.

Egyszer egyedül lévén otthon, az éppen odaérkező papot és nővérét meghívta a nővérek ebédlőjébe kávéra és egy kis harapnivalóra. Laura, mint főnöknő, nagyon nekiment, hogy „a bíboros háztartásában csak a bíboros hívhat meg valakit az ebédlőbe.” Közben ez a szoba a nővérek – és sokszor Vecsey – ebédlője volt. Semmi köze nem volt a rektori szárnyon lévő ebédlőhöz.

Ha Vecsey Bécsben volt, voltunk: a bíboros, Gianone rektor, jómagam és három nővér. Ennek a hat-hét személynek volt két teljesen fölszerelt ebédlője, egy konyhája, két-három edénymosogató helye, öt WC-je, három fürdőszobája.

Este 8.10-kor utazom el Bécsből. Senki nem volt ott, csak S. Gerbautz.

⁴⁴ Mindszentynél csodálatra méltó volt, hogy nehéz helyzetekben helyes, a hitből fakadó ítéleteket és döntéseket hozott. Persze visszaemlékezéseiben hiányoznak azok a dokumentumok, amelyek a Mindszenty és XII. Pius közti levelezés fényében megvilágíthatnák az egyházüldözés korát (45–48). Ez hiányossága a könyvnek.

Mi lesz veled, Magyarország?

1975. szeptember 8-án, hétfőn

Hugó Spirig este félrehív, és arra hivatkozva, amit Harangozótól hallott, lefesti előttem, hogy miért is történt az elbocsátásom, és miért nem volt sikeres a végén a bíboros melletti szerepem. Az okot abban látja, hogy indulatos vagyok (Achilleus-Zorn), vigyázatlan, Vecsey ellen beszéltem akkor, amikor nekem róla, ellene beszéltek. A bíboros azt mondta Harangozó Ferinek Frankfurtban – Venezuelából hazafelé –, hogy a Vecsey és köztem fönálló feszültséget ő, a bíboros többé nem tudta elviselni. (Mellesleg mondva a bíboros egész papi élete tele volt ilyenféle feszültségekkel!) Azt is mondta neki Frankfurtban, amikor kicsit föléledt urémiás kómájából, hogy őt most már csak két dolog érdekli: végrendeletének rendezése és a velem való bánásmód helyreigazítása. Nem tudom, nem volt-e ott az „igazságtalan” jelző is. Bár nem hiszem, mert nem volt képes ilyen nyíltan valamit is beismerni.

Miután Hugo – még április végén – szememre hányta, nagyrészt joggal, hogy élvezethajhászó vagyok, most – szintén elég joggal – megfeddett föllobbanó, vigyázatlan, a dolgokat haragos módon, a negatív oldalukról érzékelő természetemért.

Ismét följött bennem egész múltam. Sohasem bírtam a természetemmel. Mindig elragadott. Ez a tudat – ötvenhat éves vagyok – még éjszaka is kínozott.
Imádkoznom kell!

PRO MEMORIA

1971 október 23-án reggel fél nyolc órakor a Szentatya Mindszenty József bíborossal a vatikáni Matilde-kápolnában concelebrációs szentmisét mondott, melyen mint 3. koncelebráns résztvett Zágon József is. Jelen voltak magyar papok, nővérek és néhány világi hívő, kb. 35 személy.

A szentmise után Őszentsége négy szemközt fogadta Mindszenty bíborost. Őeminenciája a kihallgatás után közölte velem, hogy a Szentatya biztosította őt, hogy mindenkor őt tekintti esztergomi érseknek és az ország primásának.

A kihallgatás után a Szentatya behivatott engem is és a bíboros jelenlétében ezeket mondta:

Ajándékba adom Őeminenciájának bíborosi mantello-mat, hogy a hűvös országban védje a hidegtől és jelképeül annak a meleg szeretetnek és nagyrabecsülésnek, mellyel személye iránt viselkedik.

Biztosítsam a Szentatya nevében, hogy ügyét semmiféle vonatkozásban nem rendelte alá más dolgoknak, de a Szentszék már nem tudott további vendéglátást kérni az amerikaiaktól. A megoldást a Szentszék csak ideiglenesnek tartja s a bíborost mindig mint esztergomi érseket és Magyarország primását tekinti.

Kéri, hogy Őeminenciája viselje türelemmel jelen helyzetének nehézségeit és a körülmények által megkívánt korlátozásokat. A Szentszék a jövőben is védeni fogja érdekeit és bármi kérdésben forduljon bizalommal Őszentségéhez. Zágon prelátus ebben az érintkezésben a hid szerepét vállalja.

Róma, 1971 október 23.

*Dr. Zágon József prelátus
Helyettesítője: Tibor*

*Dr. Zágon József prelátus emlékeztetőjének dokumentuma
Msgr. Mészáros Tibor irataiban.*